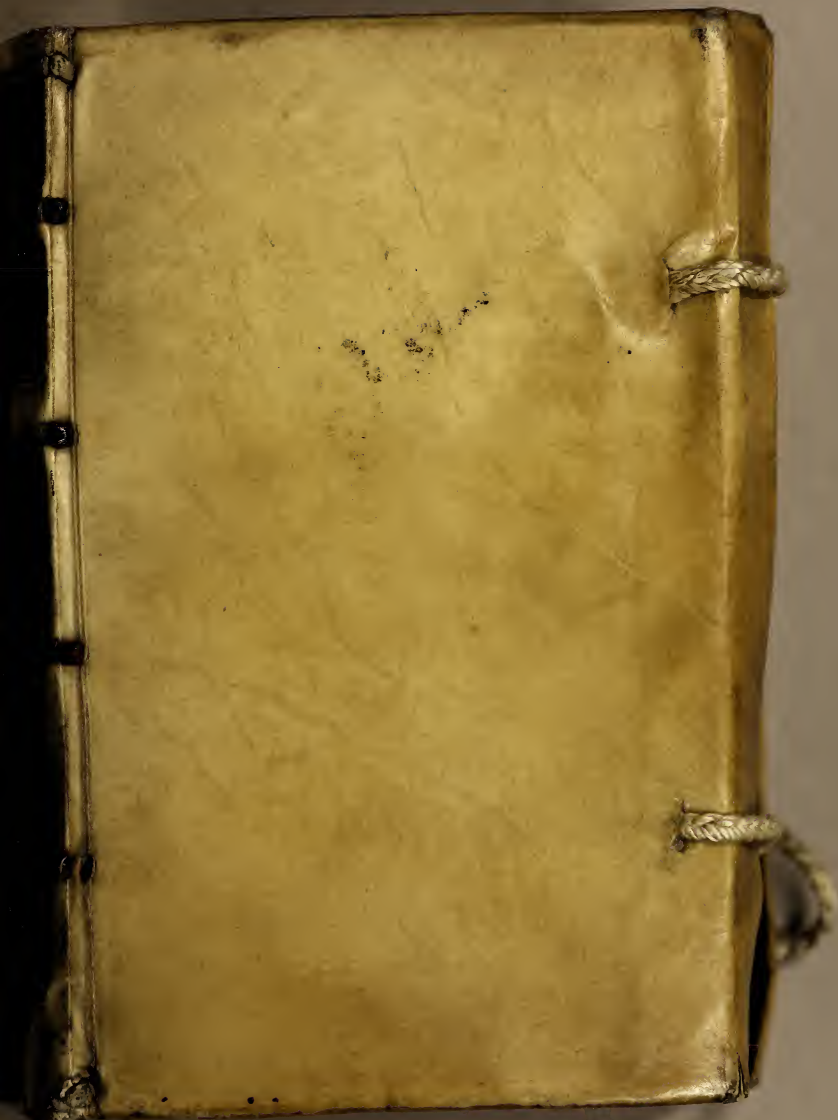

GAUDEO

Not in Ternaux.

Historie Naturael ende Morael van de Westersche Indien:

Waer inne ghehandelt wordt van de merckelijckste dinghen des Hemels / Elementen / Metalen / Planten ende Ghedierten van dien: als oock de Manieren / Ceremonien / Wetten / Regeeringen ende Oorloghen der Indianen.

Ghecomponeert door Iosephum de Acosta, der Jesuitscher Orden:

Ende nu eerstmael uyt den Spaenschen in onser Nederduytsche tale overgheset: door Ian Huyghen van Linschoten.

TOT ENCHUYSEN,

By Jacob Lenaertsz. Meyn / Boeckvercooper / woonende op den hoeck van de Kerck-brugghe / int Schrijfboeck, Anno 1598.

Extract uyt het Register der Resolutien van mijn Heeren de Staten Generael der vereenichde Nederlanden.

Sabbati 8. Octobr. 1594.

OP de Requeste Jans Huyghens van Linschoten / is den selven gheaccordeert Octroy/ om voor den tijt van thien naestcomende Jaren/ alleene in de gheunieerde Provintien te moghen doen Drucken / vercoopen ende distribueren / het Boeck gheintituleert/ Historie Naturael ende Morael van VVest-Indien, waerinne verhaelt worden de notabelste dingen des Hemels ende Elementen/ Metalen/ Planten ende Ghedierten van dien/ met de Ceremonien/ Wetten / Regeeringhen ende Oorloghen der Indianen. Ghecomponeert door Iosephum de Acosta, etc. Verbiedende/ etc.

Accordeert met het voorschreven Register,

Aerssens.

ACHTBAREN, VVIISEN, DISCRETEN ENDE SEER VOORSIENIGHEN HEEREN, MIIN

Heeren Pieter Cornelisz. Keyser, Schoult, VVillem Cornelisz. de Ionghe, Meynert Symonsz. Simeins, Lucas Gerritsz. ende Iacob Sivertsz. Schipper, Burghermeesteren: midtsgaders de Vroetschappe ende Regeerders der vermaerde Coop ende Zeestadt Enchuysen, mijn grootgunstighe ende ghebiedende Heeren.

HOevvel ick, achtbare seer vvijse Heeren, geerne beken my seer aengenaem te zijn, te verstaen het verhael, t'welcke wy van de Oost-Indische Landen ende Vaert, hebben tvoorledē Iaer uyt den Druck aten gaen, niet alleen wel getrocken, maer (dat ny noch veel heuchlijcker gheweest is om hooen) door de naevolgende ervarentheyt, bevonlēn te zijn met de waerheyt over een te dragen, iiet min versekert van de beschrijvinghe van gantsch Wést-Indien, die wy, door hulpe des Hoogh-gheleerden *Doctoris Paludani*, daer by hevoeght hebben: Soo heb ick my nochtans, nt mijne selfs, soo niet connen vernoeghen, als vel, in de teghenwoordighe verclaringhe, van e naestgeseyde Landen, die wy V. E. hier mede eer danckelijcken voordraghen, bemerckende n alle stuckē des Schrijvers voornemen in dien oogher ghenomen, cierlijcker vervaet, ende

ſcherpſinnigher uytghevoert te zijn, dan mijn oeffeninghe ende gheringh verſtandt bedroech, ofte noch ſoude bedraghen, want hem niet genoech heeft laten zijn, aengemerckt, ende achtervolghens gheſtelt te hebben, alle de byſonderheden, die haer, ſoo in de lucht ende t'water, als oock onder ende op der Aerden der voorſchreven Landen op doen, maer heeft tot voorder verclaringhe, ſeer cloeckelijcken ghetracht, om uyt de natuerlijcke wetenſchap (daer hy hem vertoont veel in gheoeffent ende wel ervaren geweeſt te zijn) van elcker dien, eyghentlijcke reden ende beſcheyt te gheven, ghebruyckende een ende ghelijcke voet, op het verhalen van haer *Huyſhoudinghe, Zeden, Borgherlijcke VVetten, Godtſdienſten ende Oorloghen*, als wy in't verhandelen, van ſoodanighe ſaken, veel-mael bevinden, der gheleerde Mannen, wijſe ende gebruyck niet te zijn, naecktelijck voor te ſtellen, die wonderbaerlijckheyt des Werelts, maer daer benevens, t'onderſoecké, haer oorſpronck ende beginſelen, ende die uyt het vervolgh van de natuere, ſelf te bewijſen, t'welcke alleen by den verſtandighen, onghetwijffelt gehouden wordt te zijn, het leven ende ziel (in maniere van ſpreken) van een wel-gheſtelde reden, ende een yegheliјck by hem ſelfs, niet alleen gevoelt, maer bekennen moet, te zijn een byſondere vermakelijckheyt: Want wat is een redelijck verſtandt heughelijcker op Aerden, dan wetenſchap? wat de wetenſchap eyghender ende gevoeghlijcker, dan reden ende bewijs? welcke, of wy ſchoon

alle

alle niet evenwel connen begrijpen of waerderen, schept niet te min, een yeghelijck daer sijn ghenoeghen ende lust uyt, nae de mate des verstandts, daer hy van den Heere hier boven mede begaeft is. Ick weet seer wel, dat my oock niet toe en staet, noch in my is, om t'onderscheyden, ofte oordeelen, hoe onse Schrijver, int overloopen van soo diepsinnige reden, hem ghedragen mach hebben: maer het zy dan mijn behaghelijckheyt, ofte t'goet vertrouwen, op de heerlijcke ghetuygheniſſe, die hun des verstaende, daer over gheven, soo laet ick my vastelijcken voorstaē, dat sijn vernuft ende wetenschap, oock voor cloecke ende wel gheoeffende sinnen van Nederlandt, sal moghen strecken tot eerlijcke vermakelijckheyt ende onderrechtinghe van vele saken, die in de gheheymeniſſe van de natuere verborgen zijn. Voor my hebbe ick altoos sulcke lust ende vernoeghen daer in gevonden, dat ick nauwelijcks soude connen segghen, of my voor het eerste heughelijcker zy gheweest het over ende weer over te lesen, dan naemaels het over te setten in onse sprake, daer ick, Godt zy gheloeft, wel tijdt toe ghehadt hebbe, ende sonderlingh zijnde op de Reyse om t'ondersoecken de Engte van *Nassau*, daer V.E. ende mijn Heere *D. Maelson*, voortijdts van hooghloflijcker ghedachteniſſe, nu van sijn Excel^tie^. als een ghetrouwen Achates, Raet ordinaris, my haer goetgunsticheyt in hebbē bewesen, welcke oorsake my nu wel behoorde alleen ghenoechsaem te zijn, om mijn Erntf. ende Eers. Heeren, hier

inne met ghehoorsame eerbiedicheyt te erkennen, naedemael my noch dese weldaet, ende veel min de eer, gunst ende voordeel die my oock naederhant haer Eersaemheden meerder ende grooter bewesen hebben, ende ick noch daghelijcks in een eerlijcke staet by haer ghenietе, anders onmoghelijck zijn te verschuldighen, dan met mijn ghetrouwen dienst ende danckbaerlijck naedencken, t'welcke of schoon ick niet dadelijck sal connen ofte moghen naecomen, verhope doch onder V. E. goedertierenheyt, danckbaerlijck te doen blijcken, met hulpe des Heeren, dat het my aen de goede wille geensins ghebroken sal hebben. Bidde derhalven onderdanichlijcken, haer sal ghelieven mijn gheringhen arbeyt te laten zijn een ghedenck-teycken van mijn dienstwillich ghemoet ende danckbaerheyt, haer loflijcke naem ende dese Stadts vermaertheyt, tot becleedinghe van mijn onbevroede lust ende ijver, die ick wel bevinde in my crachtigher gheweest te zijn, alst meer gheburt, dan des verstandts oeffeninghe ende wetenschap. Doch verhope ick soo niet, of sullen, die gheerne het verstandt oeffenen in redelijcke wetenschap, derhalven niet te min verstaen (hoewel niet in gelijcke fraeyicheyt van sprake) welcke de oorspronck ende natuerlick vervolgh zy, van soo wonderbaerlijcke gheschichten, als in de voorseyde Landen haer daghelijcks vertoonen, bycans teghens het beloop van desen deele des Werelts, ende (dat in dese Landen te vooren noyt ghehoort is gheweest) wat onder

soo

ſoo grooten, ende voortijdts, gantſch onbekenden volck van veel Iaren herwaerts, ghedenckweerdich gheſchiet zijn, t'welcke (ſoo ick uyt mijn ſinnelijckheyt mochte oordeelen) mijn E. Heeren oock niet onghenoeghlijck ſal zijn, by ledighe tijt, loopens vvijſe te doorſien, vvaer door ick vveder veroorſaeckt ſal zijn, om andere dierghelijcke dinghen (met Godes toelatinge) by der handt te nemen, ende onſe Natie mede te deelen: Ende nu mijn voornemen in deſen tot gheen ander eynde ghericht, dan om, neffens mijn onderdanich ende dienſtvvillich ghemoet, met alle eerbiedinge, V.E. te bidden, dat haer ghelieve t'ſelve vvel te laten ghevallen ende int goede aen te nemen.

Biddende hier mede den opperſten ende almoghenden Heere, V.E. te ſparen in langdueright gheſontheyt ende ghelückſalighe Regeeringhe. T'Enchuyſen, deſen 1. Meye, 1598.

V.E. onderdanighen Dienaer,

Ian Huyghen van Linſchoten.

Tot Ian Huyghen van Linschoten, op ſijn vertalinge van d'Hiſtorie Morael ende Naturael van Weſt-Indien.

SONNET.

Hoewel elck een hem ſchier ſoeckt te ver-rijcken
Linschoten, *met t'gene ghy hebt getracht*
Tot nut van ons, en al onſe gheſlacht
Door ſorgh' en vlijt om en t'om te bekijcken:

Nochtans wilt ghy ons meer en meer doen blijcken
V Ionſt en Conſt, en hebt moedich veracht
T'Rovers gheſpuys dat met een hooſſche pracht,
Van dach tot dach, met u veeren gaet ſtrijcken.

Dies hebt ghy hier t'gheen ſeer langh was bedeckt,
En d'Oceâen verr' ſcheyd' van onſe ſtranden,
Claer als de Sonn' elck een gheſtelt voor ooghen.

Soo dat men nu de VVeſt-Indiſche Landen,
En t'vreemd' daer in door de Natuer verweckt,
Sal met ſ'Landts aert, van hier door u be-ooghen.

C. Taemssoon,
Van Hoorn.

Op de vertalinghe van d'Historie Morael ende Naturael van West-Indien.

SONNET.

DAt Ysl andt soud' laten d'uyterste palen
Des Aerds te zijn, en werden opghedaen
Een nieuwe VVerlt, door Typhis stout bestaen
Heeft eertijts wel gheweten af te malen

Het cloeck verstant: en Phœbi clare stralen
Nu langh' ontdeckt. Dat, om derwaerts te gaen,
D'Onsen bekent ghewordẽ is de baen,
Machmen, LINSCHOOT', *tot uwen lof verhalen.*

Diens eyghenschap, rijckdom, en cierlijckheyt
Soo claer, als waer door u ghestelt voor ooghen,
Doen des Coopmans ijver daer nae te pooghen:

Maer sullen nu door't redelijck bescheyt
Dat ghy hier doet, oock const-lievende sinnen
T'Gunstich ghemoet te meer, en meer beminnen.

Sapere aude.

Per Hoorn.

SONNET.

DEn Hemel claer bestaend' in Sterren, Lucht,
Son ende Maen: moet altijdt zijn gheree
Om door Gods cracht nu in twist, nu in vree,
Met s'regens dauw' te vullē d'aertsche sucht.

Dat sy ghelijck een baer-moeder bevrucht
Tot haerder tijt voortbreng' Mensch', Voghel, Vee,
Visch, Cruyt en Vrucht, in bergh, dal, vloet en Zee
So vreemt dat t'schijnt een ong'looflijck gherucht.

Dees strick ontbint ghy, LINSCHOTEN, *met lust,*
Als ghy ons toocht door u doordringhend' sien
Den soeten reuck van d'Oost-Indische cust.

En nu de schat, wiens dorst men nimmer blust,
Schrijft van Peru *door uws cloeckheyts bedien,*
Dies sal de Faem u lof seer hooch doen vlien.

H. I. COMPOSTEL.

Van Hoorn.

Vooꝛreden des Autheurs tot den Leſer.

VAn de nieuwe Werelt/ ende Weſt-Indien / hebben veel Autheuren gheſchꝛeven verſcheyden Boecken ende Tractaten/ waer inne te kennen geven/ nieuwe ende vꝛeemde dinghen/ die men in de ſelfde contreyen ontdeckt heeft/ als oock van de daden ende gheſchiedeniſſen der Spagnaerden/ diese overwonnen ende bewoont hebben: maer tot noch toe en hebbe gheen Autheur gheſien / die handelende is/om d'ooꝛſaken ende redenen van ſulcken vꝛeemde nieuwicheden der Natuere te verclaren / noch die daer van diſcoureert/ofte dies aengaēde onderſoeck doet: Ende hebbe oock noch veel weynigher ghemoet/ eenich Boeck / welcker argument inhoudende is / de daden ende Hiſtoꝛie der ſelfder oude Indianen ende ingheboꝛen bewoonders der nieuwe Werelt. Beyde deſe materien en hebben vooꝛwaer gheen cleyne ſwaricheyt: Eerſtelijcken / om dat het dinghen zijn der eygenſchapen die uyt de Philoſophie haren ooꝛſpꝛonck hebben/ n vooꝛtijden vergemeenſchapt ende aengenomen / ghe- ick als daer is de Gheweſte die men noemt de ſeer voch- ghe Torrida, ende de contreyen die ſeer getempert zijn/ s oock van dat het daer reghent als de Sonne daer eſt by is/ende andere diergheliicke dinghen. De gene e van Weſt-Indien gheſchꝛeven hebben / en hebben g en pꝛofeſſie ghedaen van ſoo veel Philoſophie: Ende t noch meer is/ ſoo hebben de meeſten hoop der ſelven ſulcke dinghen niet verdacht gheweeſt. Ten anden / het tracteren van de daden ende eygen Hiſtoꝛie der Indianen / behoeft veel ghemeynſchaps ende onderſochtheyt by den ſelven Indianen / t'welcke de meeſten deel (die van Indien gheſchꝛeven hebben) ghebꝛoken heeft: ter eender/ om datſe hare tael niet en wiſten / ofte om datſe niet getracht noch onderſtaen hebben yet van harer Ouderdommen/te weten/in voegen datſe alleenlijcken te vꝛeden geweeſt zijn / te verhalen ſommige van haerder dinghen die uytmuntende waren. Nu ick dan/

begeerich wesende om meer ende bysondere kennisse te hebben van haerder dingen ende eygenschappen/ hebbe neersticheyt gedaen met lieden die in alsulcke materien ervaren ende geverseert waren/ van welcker onderrichtinghe ende volcomen verclaringhe ick genomen hebbe t'ghene my ghedocht heeft/ genoech te voldoen/ om notitie ende kennisse te gheven van de manieren eñ daden der selver lieden: eñ int Naturael, van de Landen ende hare eygenschappen/ met d'ervarentheyt van vele Jaren / ende neersticheyt van t'ondersoecken / discoureren ende verghemeenschappen met wijse ende experte persoonen. Van gelijcken / soo duncken my voorghewende te zijn sommighe waerschouwingen/ de welcke dienstelijck ende profijtelijck souden mogen wesen/ aen andere ende beter vernuften / om de waerheyt t'ondersoecken: ofte soo't hen goet dunckt / t'ghene datse hier vinden/ voorder te passeren. Daeromme/ hoewel dat de nieuwe Werelt niet meer nieu / maer oudt is / nae't vele datter van ghesept ende gheschreven is / soo dunckt my nochtans/ dat men dese Historie eenichsins voor nieu mach houden / om dat het ghelijckelijcken een Historie / ende eensdeels Philosophie is / zijnde niet alleenlijck van de wercken der natuere / maer oock insghelijcx van den vrijen wille / t'welcke zijn de daden ende costuymen der lieden/ door alle t'welcke my goet gedocht heeft/ t'selfde eenen naem te gheven van een Historie Naturael ende Morael van West-Indien / omvanghende met dese intentie beyde den dinghen te samen. Jn de twee eerste Boecken wordt ghehandelt / t'ghene dat den Hemel/ de ghetempertheyt ende habitatie der lucht aengaende is/ welcke Boecken ick eerst int Latijn gheschreven hadde/ ende naemaels overgheset / ghebruyckende meer de vrijicheyt van een Autheur / als d'obligatie van een Oversetter / om my beter te voeghen voor de ghene aen wien dat het in de ghemeyne tale gheschreven wordt. Jn d'ander twee Boecken daer aen volghende / wordt ghetracteert/ het ghene dat van de Elementen ende natuerlijcke Mixten ofte Compositien (dat zijn Metalen/ Planten ende Ghedierten) in Jndien schijnt notabel te wesen. Van de lieden ende hare daden (ic wil segghen der selfder Jndianen) hare Costuymen/ Manieren/ Regeeringhe/ Oorloghen ende geschiedenissen zijn

t'meesten

t'meesten deel van dese Boecken ofte Historie verclarende / het ghene men heeft connen onderbinden ende weerdich schijnt te wesen om verhalen. Hoe dat men heeft connen weten de geschiedenissen ende oude daden der Indianen/ (dewijle datse gheen schriften / als wy-lieden/ ghehadt hebben) sal in de selve Historie ghesept worden. Want ten is gheen cleyn teecken van haerder adelheyt / te hebben moghen ende connen conserveren ende onthoudē hare Antiquiteyten ofte Ouderdommē/ sonder te weten ofte te hebben eenighe gheschriften ofte letteren. Het eynde van desen arbeyt (die den Autheur/ door de notitie der natuerlijcke wercken/ so wijsselijcken van alle naturele dinghen ghedaen heeft) is / dat men d'eere ende glorie daer van / wil geven den alder-opper-sten Heere / die op allen plaetsen wonderbaerlijcken is/ ende door de kennisse der manieren ende eyghen dingen der Indianen/ datse gheholpen worden/ te mogen ach-tervolghen ende volstandich blijven in de ghenade der hoogher beroepinghe des heylighen Evangeliums/ tot het welcke belieft heeft / de ghene die van de hooghste Berghen verlichtende is / sulcken verblinden volcke te brengen/ in desen laetsten tijden. Boven dien/soo mach noch een yeder door sijn selfs/ daer van gelijcken/eenige vruchten uyt rapen: want hoe onweerdt dat het subject van dien is / soo cander den Wijsen nochtans wijsheyt uyt nemen/ ende van de onnutste eñ cleynste Dierkens can men een diepe ende hooge aenmerckinghe/ ende een seer oorboorlijcke Philosophie trecken. Resteert alleen-lijck den Leser te waerschouwen / dat die twee eerste Boecken/van dese Historie ofte Discours/ gheschreven zijn/ wesende in Peru; ende d'ander vijf aenvolghende in Europa / om dat my de ghehoorsaemheyt verobli-geert hadde / weder herwaerts te keeren / waer door d'eene handelende zijn / als van teghenwoordighe din-ghen / ende d'ander/ als van dinghen van der handt absent wesende / op dat dese verscheydenheyt niemandt en mochte mishaghen / heeft my goet ghedocht t'selve alhier t'adverteren.

BALADEN, OP DEN HISTORIAEN IOSEPHI ACOSTAE.

Gheloof-waerdich is meer// een seker betuygh wis/
Die met yverich begeer// d'waerheyt bevonden heeft
Dan t'ghetal van thien ander// kranck wiens ghetuygh is
Gheen sekerheyt van der// saken t'vermonden gheeft
Wat uyt t'gehoor voortspruytt// men t'allen stonden sneeft
Door t'licht vaerdich ghetuytt// welck doet hier lieghen veel/
Als een des loghens-gheest// meest nu ontbonden leeft/
Die in s'Werelts foreest// vreest niet te bedrieghen veel.

D'Ouden oock bedroghen// dooreen valschen waen quaet/
Niet s'Menschen vermoghen// al met t'verstandt seer cleyn
Te begrijpen perfeckt// men op ydele waen staet/
Als niet en werdt ontdeckt// de waerheyt net// meer reyn
Door volmaeckte reeden// al ist hier een teer greyn/
Ten zy dien becleeden// experienti kan
Buyten der ouden waen// al is ghekneurst seer t'breyn/
Men veel wonders verstaen// door menich ervaren Man.

I. Acosta selfs ghesien// heeft t'gheen onmog'lijck scheen/
(Hoe soud' t'moghen ghe schien// souden d'Ouden vraghen)
D'Antipodes wand'len// teghen ons aen ghemeen/
Die met ons nu hand'len// by nachten en daghen/
Des Werelts nieu Custe// te voor noyt men saghen/
Tot dat men dien met luste// ter Schepe beseylden
Over den woesten Zee// nu tot s'Landts behaghen/
Veel Schepen op een Ree// aldaer den diepten peylden.

Qualiteyt der Landen// Rivieren/ Meeren/ Beken/
Der costlijcke panden// Fonteynen siet afghemaelt/
Den Vulcanen yverich// daer men veel af spreken
Hoe de Menschen gierich// in limijte afghepaelt/
Doorwroeten den Mijnen// daer men veel gouts upthaelt
Om weer te verfijnen// de bergh Potosij rijck
Veel silvers oock aenbied// waer mede werdt betaelt
Arbeydt moeylijck hier/ yed// dat ontbreeckt niet en blijckt.

SONNET AD L'INSCHOTEN.

Ghelijck in s'Meys saysoen staen met den groenen bladen
Des Lindts (langh van) schoten// vert uytghespreyt wijt/
Waer door werdt ghenoten// genuecht en groot profijt
Als die bloeyend' groen staet// door s'Heeren weldaden:
Alsoo nae mijn vermoen/ baet// soo reden doet gheraden/
Men langh ghenieten sal// door Lindschotens vruchten soet
Als niet verdrieten sal// d'Arbeyt moeylijck/ maer goet
T'profijt te bevroen staet// met ghenuecht overladen.

Dus volght u Gheest// die u drijft meest// als is gheneghen
Om te verbreyden// vreemde Contreyen// met haer quartieren/
Ghy begaet Eer// hoe langs hoe meer// werdt vercreghen/
Pallas die wil// swijghende stil// u Crants vercieren/
En met verstandt// in uwen handt// de pen regieren.

Het eerste Boeck der Historie Naturael ende Morael, van West-Indien.

Het 1. Capittel. Van d'opinie die sommighe Autheuren ghehadt hebben, dat hem den Hemel niet en verbreydde tot over de nieuwe VVerelt.

DE Ouderen hebben so verre uyt den wegh geweest/ te dencken datter volck in dese nieuwe Werelt was/ datter veel van dien niet en wilden ghelooven / dat men aen dese syde landt hadde/ jae dat meer te verwonderen is/ soo en zijnder oock niet ghebroken / de ghene die ontkenden/dat alhier een Hemel ofte lucht (ghelijck wy sien) was: Want alhoewel het waer is/ dat de meeste ende de beste van de Philosophen ghevoelt hebben/ dat de Werelt ofte Hemel gheheel rondt was / ghelijck alsse in effect is/ zijnde alsoo t'Aerdtrijck van alle canten omringt ende binnen in besloten/ niet tegenstaende so zijn daer nochtās sommigen (eñ niet weynich/noch van de minste auctoriteyt) onder de gewijdde Doctorē geweest/ van verschepden gevoelen/ versierende t'maecksel der Werelt / in de ghedaente van een huys / in't welcke t'dack dat alleenlijcken van boven is omsinghelende/ sonder van alle canten te besluyten / ghevende daer toe dese reden / dat het Aertrijc anders int middē der lucht moeste

 hanghen

hanghen / het welcke een vreemdt dinck / ende buyten alle reden schijnt te wesen / insghelijcks dat wy oock in alle edificien ofte gestichten sien / hoe dat het fondament ende de vloer / ter eener van onder / ende het dack daerenteghen / ter anderer / van boven comt / daeromme nae reden ende uytwijsen van goeder aenmerckinghe / soo souden in dit groot Edificie der werelt / den gantschen Hemel ofte lucht / wesen / het eene deel van boven / en het geheele aertrijck daer en tegē van onder / t'ander deel. De glorieuse Chrysostomus (gelijc als eē die hem meer verontledicht hadde / in de studie der H. Schriftuere / als in de Wereltlijcke consten) bewijst te wesen van dese opinie / houdende sijnen spot (in sijn Commentarien op d'Epistel tot den Hebreen) met den genen die bevestighen / dat alle de Werelt rondt is. Het schijnt dat de Schriftuere wat anders wil te verstaen gheven / noemende den Hemel een Tabernakel ende Tente die Godt ghestelt heeft. Daer en boven passeert hy het selve den heyligen Man noch verder / ende seyt / dat het niet en is den Hemel die hem verroert en omdraeyt / maer dat het zijn / de Son / de Maen ende de Sterren die haer aen den Hemel verroeren / in sulcker voeghen gelijck als haer de Vogelen des luchts omswerven: ende niet gelijck als de Philosophen meynen / datse met den selven Hemel omgaen / gelijck als de stralē met het radt doen. Met dese meyninghe van Chrysostomus houdt het oock Theodoretus, een treffelijck Autheur / ende Theophilactus, gelijck als hy oock byna in alles doet. Ende Lactantius Firmianus is het selfde / boven alle de voorgaende gevoelende: Hy en versadicht hem niet te lachen ende te spotten met de opinie van de Peripateticis ende Academicis, die de Werelt een

Chrisost. Homil. 14 & 7. in Epist. ad Hebr.

Hebr. 8.

Idem Chrisost. Homil. 6. & 13. in Genes. & Homil. 12 ad Pop.

Theodoret. & Theophil. in cap. 8. ad Hebr.

Lactant. lib. 3. divinæ Instit. cap. 24.

relt een ronde figuere geven/ende het Aerdtrijck int midden stellen. Want het schijnt haer te wesen een dinck om te lachen / dat het Aerdtrijck (ghelijck als ghesept is) in de lucht soude hanghen: waer door hp hem meer comt te verghelijcken met de mepninge van Epicurus, de welcke sepde / datter van d'ander zijde der Werelt anders niet en was / dan een Chaos, eñ een onepndelijcken afgrondt. Het schijnt eenighe gelijckenisse te hebben met het gene S. Hieronymus sept/ daer hp is schrijvende op d'Epistel tot dẽ Ephesen/met dese woorden: De natuerlijcke Philosophen (sept hp) passeert met sijn diepsinnichept de hooghte van den Hemel / ende in de diepten des Aerdtrijcx ende afgrondt vindt hp een onmetelijcke ledichept. Daer wordt van Procopius verhaelt (hoewel ick t'selve niet ghesien hebbe) dat hp bevestighende is op het Boeck van Genesis, d'opinie van Aristoteles (belanghende de ghedaente ende t'omloopen des Hemels) tegens de heplighe Schriftuere te strijden. Doch dat de voorsepde Autheuren diergelijcke dinghen mepnen ende segghen / en hebben wp ons niet te verwonderen/want het ghenoech bekent is/sp haer soo seer niet gheoeffent te hebben in de Consten ende bedupdinghe der Philosophie / trachtende naer andere Studien van meerder wichtichept. Het ghene meer te verwonderen is / is dat / wesende S. Augustijn soo uptmuntende in alle natuerlijcke Consten/ende zijnde in de Astronomije ende Physica soo ervaren/ is/ niet teghenstaende altoos twijffelachtich gheweest / sonder hem te resolveren / of den Hemel d'Aerdtrijck van alle canten omringhende was / ofte niet. Wat vraegh ick daer nae (sept hp) dat wp dencken/ dat den Hemel (als een cloot) het Aerdtrijck van

Hieron. in Epist. ad Ephes. lib. 2. cap. 2.

Sixtus Senensis, lib. 5. Bibliot. annot. 3.

August. lib. 2. de Genes. ad Lit. cap. 9.

d'een zijde alleen bedeckende is / ghelijck als een groote schotel die daer boven over comt. Op de
August. in Psal. 135. selve plaetse daer hy dit verhalende is / gheeft oock te verstaen / ende seyt het claerlijcken uyt/ dat daer gheen bewijs af en is / dan alleenlijck gissinghe/ om te bevestighen/dat den Hemel van een ronde figuere is. Aldaer/ als oock op ander plaetsen / wort het voor eẽ twijffelachtich dinck ghehouden / dat haer de Hemelen omdraepen. Men en sal hier in niemandt achterhalen / noch de ghewijde Doctoren der Kercke in min houden/soo die in eenighe puncten der Philosophije ende Natuerlijcke consten een ander ghevoelen hebben / dan het wel meest voor goede Philosophije aenghenomen ende geapprobeert is: want alle hare studeringhe was alleenlijck om den Schepper te kennen/ te dienen ende te prediken/ waer inne sy groote waerdicheyt hadden. Ende dewijle datse gantschelijcken hier in gheimployeert ende besich waren/ (t'welcke ons noodichste is) soo en ist niet veel in de studeringhe eñ kennisse der Schepselẽ/ niet altoos volcomelijckẽ getreft te hebbẽ. Veel meer zijn voor seker te berispen/de geleerden ende ijdele Philosophen van desen tijden / die kennisse ende wetenschap vercreghen hebbende / van t'wesen ende ordonnantie deser Schepselen/ eñ van de coursen ende t'omloopen der Hemelen / dat die arme ongheluckighe Menschen niet ghecomen en zijn tot kennisse der gener die alle tselfde geschapen ende gemaeckt heeft: ende zijn hun altemael verontledighende in dese maecksels ende wercken van soo grooten weerdicheyt / sonder eens hare ghedachten te verheffen / om te ontdecken den oppersten Autheur / ghelijck als sulcx de Goddelijcke wijsheyt ghenoech verclarende is / seg-
ghende/

hende/of sy alschoon den Schepper ende Heere Sap.13.
an alles ghekent hebben/ en hebben hem niet
hedient noch gheeert alsoo sy schuldich waren/
erijdelt wesende met harer vondē/ t'welcke hen Rom.1.
an den Apostel soo gherechtelijcken verweten
nde aenghetijght wordt.

Het 2. Capittel. Dat den Hemel van alle canten rondt, ende in haer selven omloopende is.

MAer comende op onsen propooste/ so en is aen t'gene dat Aristoteles, eñ d'ander Peripatetici, gelijckelijcken met die Stoïcijns ghevoelden/ geen twijffel aen/ van at den Hemel gantschelijcken van een ronde fiuere soude wesen/ doende haer movement ofte mloop int ronde / t'welcke eyghentlijck soo aarachtich is/ dat wy't met onsen ooghen aenen: jae wy die hier in Peru woonen / sient veel oghenschijnlijcker / door d'ervarentheyt / dan et ons door eenighe reden ofte Philosophische ewijsinghe vertoont soude moghen werden. Ende om te weten of den Hemel gantschelijcken ondt / ende het Aerdtrijck van alle canten omanghende is/sonder daer twijffel aen te stellen/ oo ist alleen ghenoech t'aenschouwen van dese Hemispherio, nae de plaetse ende Ghewesle des Hemels die t'Aerdtrijck ombangt/t'welcke van 'Ouderen noyt gesien geweest is : ende is oock henoech ghesien / ende ghenoteert te hebben/ eyde de Polen daer den Hemel/ als op een spil/ p omdraeyende is / te weten den Polus Articus, fte van t'Noordē/welcke die van Europa sien: nde dese andere Antartico, ofte van t'Zuyden/ aer S. Augustijn aen twijffelt/die wy alhier in Peru(de Linea gepasseert wesende)met de Noortsterre verwisselen. Eyndlijcken is genoech/ghevaren

Plutarch. de placitis phil. lib. 2. cap. 2.

August. lib. de Genes. ad lit. cap. 10

varen te hebben meer dan t'sestich graden van't Noordē nae het Zuyden/ te weten/veertich van d'eene/ eñ dryentwintich van d'ander zijde/ der Linea: achterlatende voor dese reyse t'ghetuygenisse van anderen/ die op veel meer hooghten ghevaren ende ghecomen zijn/ bynaest op de t'sestich graden aent Zuyden. Wie soude seggen dat het schip Victoria (weerdich voor seker eeuwigher ghedachtenisse) niet gewonnen heeft de victorie/ ende getriumpheert van de rondicheyt der Werelt: als oock niet minder van die soo ydele ledicheyt eñ oneyndlijcke Chaos, die d'ander Philosophen/onder t'Aerdtrijck steldē/want heeft de Werelt omghevaren/ omloopende die onmetelijcke groote Zee Oceaen. Wie en salt niet schijnen/ met dese daet bewesen te hebben/ dat alle de grootte van't Aerdtrijck (hoe groot dat men die oock afbeeldt) de voeten van een Mensche onderworpen zijn/ dewijle datse die ghemeten hebben? Waer aen sonder twijffel blijckende is/ den Hemel van een ronde eñ perfecte figuer te wesen/zijnde d'Aerdtrijck met het water omvangende/ makende alsoo een Globus ofte ronden cloot/ hebbende haren oorspronck uyt de twee Elementen/ die hare palen met de ronde ende grootte bestemt hebben: t'welck men ghenoech proberen eñ vertoonen can door Philosophische ende Astronomische redenen/ ende achterlatende de subtijlheden die men ghemeynlijcken allegeert/ van dat men het volmaeckste lichaem(t'welcke den Hemel is)de perfectste Figuere behoort te gheven/ welcke sonder twijffel de ronde is. Hier uyt volght het/ dat die omloopende verroeringhe/niet ghelijck noch gestadich can wesen/zijnde op sommige plaetsen over dwers/ haer drayende gelijck als het noodichst

vereyscht/

vereyscht/ dewijle dat de Son / Maen eñ Sterren niet even gelijck/ noch eenparich/ rondtsom loopen. Maer dit achterghelaten / soo dunckt my/ dat de Maen alleenlijcken ghenoech can bestaen/ in dese sake als een ghetrouwe ghetuyghe in den Hemel/ overmidts dat sy haer dan alleenlijck verdonckert ende Eclipses wort/ ten tijden dat de rondicheyt van't Aerdtrijck/ ex diametro, tusschen haer ende de Son / in den wegh comt/ ende alsoo de passagie van de stralen der Sonne belettende is : t'welck voorwaer niet en soude moghen gheschieden / soo't Aerdtrijck niet en stonde int midden der Werelt / omringht zijnde van alle canten der Hemelscher Firmamenten. Hoewel datter niet tegenstaende gebroken zijn/ de ghene die twijffelinge stellen / of de claricheyt van de Maen/ haer van t'licht der Sonne mede ghedeylt wordt / oft niet. Maer dit is al te veel ghetwijffelt/ naedemael men anders geen redelijcke oorsaken en can vinden / van de Eclipsen/ volle ende quartierẽ der Mane/ dan de gemeenschappe eñ deelachticheyt van't licht der Sonne. Sullen van ghelijcken bevinden/ (soo wy't willen insien) dat den nacht anders gheen dinck en is/ dan de donckerheyt/ die veroorsaeckt wordt door de schaduwe van't Aerdtrijc / om dies wille dat de Son dan aen d'ander zijde is passerende. Soo dan nu de Son aen d'ander zijde van het Aerdtrijck niet en comt / maer datse ten tijden van't ondergaen / wederom keert / aen de cant henen loopende / t'welcke toelatẽ moet dẽ genen die seyt / dat de Werelt niet rondt en is / dan datse gelijck een schotel t'aenschijn van't Aerdtrijck is bedeckende / soo moet daer noodtwendich uyt volghen / dat het niet en mach maken de verscheydenheyt die wy sien aen de daghen

August. Epist. 109 ad Ianuarius, cap. 4

ende

ende nachten die op sommige plaetsen der Werelt (op sijnen tijdt) lanck ende cort zijn/ende op ander contreyen eeuwich even lanck/eñ in eenen doen. Het gene S. Augustijn schrijft op de Boecken van Genesis, ad literam, dat men wel mach bevrijdē alle d'oppositien, conversitien, elevatien, vervallinghe eñ andere aspecten ende dispositien der Planeten ende Sterren / om daer by te verstaen / datse haer verroeren / staende den selven Hemel stil/ sonder omdraeyn / is my lichtelijck ghenoech te verstaen / ghelijck als het oock sal wesen voor een yeghelijck: oorlof hebbende te versieren/het gene ons voor oogen comt. Want soo wy by ghelijckenisse stellen/dat elcke Sterre ende Planeet een lichaem op sijn selven is/ wordende van een Enghel ghevoert ende voortghedreven / in sulcker voeghen als hy Habacuc in Babylonien voerde. Wie sal soo blindt wesen/ dat hy niet en soude sien / dat alle die verscheydenheyt (die daer van Aspecten in de Planeten ende Sterren blijckende is) niet en comt te procederen / door de differentie der verroeringhe: ende dat de ghene diese verroerende is / haer dat willens gheeft. Nochtans soo en gheeft de goede reden geen plaetse / dat de spatie ende Gheweste (alwaer men versiert de Sterren te gaen of te vliegen) mach laten te wesen Elements gewijs ende verderflijck / dewijle dat het hun verdeelt ende afscheydt als syer door passeren / want en passeren voor seker door geen ledicheyt. Ende soo de Gewesten daer haer de Sterren ende Planeten in moveren/ de corruptie onderworpē is/ soo moet het voor ghewis zijn/dat sy't selfde uyt de natuere oock zijn: ende volght consequentelijcken/datse moeten veranderen ende op't eynde vergaen: want natuerlijcker wijse / soo en can t'inghe-

August. lib. 2. de Gen. ad litt. cap. 10.

Dan. 14.

t'ingehouden niet dueriger wesen als t'inhoudtsel. Soo men dan seyt / dat de Hemelsche lichamen verderffelijck zijn/ (t'welcke niet over een comt met t'ghene dat de Schriftuere in de Psalmen verhaelt: al waert / seyt die / datse Godt voor altoos ghemaeckt heeft) soo en accordeert het oock niet wel met d'ordonnantie ende onderhoudinghe van desen Orbis ofte Werelt: segghe/ om dese waerheyt te bevestigen/noch meer/ van dat de selfde Hemelen de ghene zijn/die haer verroeren / ende dat de Sterren haer daer in omdrayen/ moghen wy allegeren met het ghesicht: want wy sien ooghenschijnlijcken/dat haer niet alleenlijcken de Sterren verroeren / maer oock plaetsen ende gheheele Ghewesten des Hemels: Ick en spreke niet alleen van de blinckende ende lichtschijnende plaetsen / ghelijck als daer is de ghene die men noemt Via lactea, in onse gemeyne tale / den wegh naer S. Jacob gheheeten / dan oock noch van veel andere meer / wil dit seggen by andere donckere ende swarte plaetsen die aen den Hemel zijn: want men siet daer in der waerheyt dingen in/ als vlacken/ die seer merckelijck zijn/ de welcke ick/ nae mijn onthouden/ in Europa wesende) noyt aen den Hemel gesien hebbe/ ende alhier in dese ander Hemispherio hebse seer bescheydelijcken aenghemerckt. Dese vlacken zijn van coleur ende ghedaente / ghelijck als het deel der gheclipseerde Maen/zijnde den anderen in de selve swarticheyt ende schaduwe ghelijck/ gaen altoos dicht aen de selfde Sterren / in een ghedaende ende grootte / ghelijck als wy't met clare ende ooghenschijnlijcke ondersochtheyt gesien ende ghenoteert hebben. T'sal misschien sommighe een nieu dinck schijnen te wesen/ende sullen moghen vraghen / waer van soodanighe generatie

Psal. 148.

generatie van vlacken aen den Hemel procederen moghen: t'welcke ick voor't eerste tot noch toe niet hebbe connen begrijpen / dan alleenlijcken te dencken/dat (gelijck als de Via lactea, soo de Philosophē seggen) sulcx comende is/ dat het op eenighe plaetsen van den Hemel dicker ende dichter is / ende daerom meer licht in haer vervaten/ hebbende oock alsoo/ int contrarie/ andere seer dun ende doorschijnende plaetsen : ende door dien dat de selfde minder licht ontfanghen / soo schijnt het op plaetsen swarter te wesen. Dat dit selfde d'oorsake is/oft niet/en hebbe gheen sekerhept van/ om te bevestighen/ niet teghenstaende datter in der daet de selfde vlacken aen den Hemel zijn/ (ghesien datse sonder verminderinghe/ met het selfde Compas / als de Sterren verroeren) is een sekere experientie / ende is dickwils willens op gelet: waer upt men van alle dat gesept is/ besluyten mach/ dat de Hemelen/ sonder twijffel / t'Aerdtrijck van alle canten in haer ombanghende zijn/ haer met eenen ghestadigen loop daer rondtsom moverende / sonder dat het noodich is/ sulcx meer in questie te stellen.

Het 3. Capittel. Dat de heylighe Schrift ons te verstaen gheeft, het Aerdtrijck int midden van der VVerelt te vvesen.

AL ist dat Procopius Gaseus, ende andere van sijn opinie/ hun laten duncken/ dat het teghens de heylige Schriftuere strijdende is. t'Aerdtrijck int midden van de Werelt te stellen / ende den Hemel voor gheheel rondt te houden/ soo en ist voorwaer nochtans geen leere die daer teghens strijdt/ maer is eer seer gelijckformich/ met het ghene dat ons den Text van de Schriftuere leert: Want achtergelaten van dat de selfde

de selve Schriftuere dickwils dese maniere van spreken/ van de rondichept der Werelt gebruyckende/ ende op een ander plaetse aenwijsende is/ dat alle het ghene dat lichamelijcken is/van den Hemel omringht / ende als met sijn rondichept omvangen te wesen: soo en can men ten minsten dat van Ecclesiastes niet laten claerlijcken te verstaen/daer hy aldus seyt : De Son rijst op/ende gaet onder/ende keert weder op sijn plaetse/ende van daer comt hy weder op te staen / loopende nae den Middach/ende alsoo weder nae't Noorden / omloopende alle dinghen : alsoo swerft de Gheest rondtsom / ende keert weder op sijn bestemde plaetse. Op dese passagie soo seyt de Paraphrasis ende uytlegginge van Gregorio Neocesariense, ofte Nazianzeno aldus: De Son hebbende t'gheheele Aerdtrijck geronnen/ keert weder / ghelijck van een omloop / tot sijn bestemde plaetse ende besteck. Het ghene dat hier van Salomone geseyt/ eñ van Gregorio verclaert wort/ enconst verseker niet bestaen / soo men eenighe plaetsen van't Aerdtrijck hadde/die van den Hemel niet omvangen waren. Het selve wort oock alsoo verstaen van S.Hieronymo, schrijvende op d'Epistel tot den Ephesen/ op dese maniere: De meeste bevestighen ghemeynlijcken / (comende met Ecclesiastes over een) dat den Hemel rondt is/ doende haren omloop int ronde/ghelijck als een cloot : t'welck een slecht dinck is/dewijle dat gheenighe ronde figuere hebben mach/ breedde/ lengde/hooghte noch diepte/ghesien dat het van alle weghen even ghelijck eñ effen is/etc. Nu soo en is dan / nae S.Hieronymus segghen / t'ghene d'andere van den Hemel houden/datse rondt is: niet tegens de Schriftuere/maer comter eer seer mede over een: want alhoewel dat hen S.Basilius ende

Hester,13. Sap.1.2.7 11.18. Psal.9.17 23.39.97. Iob,37. Eccles. 1.

Hieron. in cap.3. ad Ephes.

Basilio, Homil.1.

Hexame. prope. finem. ende S.Ambrosius (die hem gemeynlijcken/ in de Boecken ghenaemt Hexameron, volghen) in dit punct een weynich twijffelachtich houden/ soo buyghen sy hen nochtans int eynde meest int toegheven van de rondicheyt der Werelt. Wel is waer / dat S.Ambrosius niet wel over-een en comt / met de vijffte Substantie die Aristoteles den Hemel toeeyghent. Van de plaetsen des Aerdtrijcx/ ende van sijn vasticheyt/ is een dinck om sien/ hoe fray/ ende met wat een aerdicheyt/ dat de Schriftuere daer van verhaelt / om ons verwondert te maken / ende niet minder lust te gheven van de oneyndtlijcke macht eñ wijsheyt des Scheppers : want ter eender / soo verhaelt ons Godt/ dat hy is gheweest den ghenen die geset heeft de Columnen die't Aerdtrijck ophouden/ ons te verstaen ghevende (ghelijck alst S.Ambrosius te recht verclaert) dat het onmenschelijcke gewicht des gantschen Aerdtbodems ghesustineert ende opghehouden wordt/ door de handē des Goddelijckē crachts/ dat de Schriftuere op deser maniere ghebruyckt / te noemen Columnen des Hemels / ende van't Aerdtrijck: en zijn voorwaer niet ghelijck als d'andere van Atlants, die de Poeten versiert hebben / maer andere eyghen voortghecomen uyt het eeuwige woort Godes/ t'welcke met sijner deucht de Hemelē ende Aerde onderhoudende is. Maer noch soo seyt de selve Goddelijcke Schriftuere seer fray op een ander plaetse / om ons te beduyden/ dat het Aerdtrijck/ vast / ende t'meestendeel met het Element van't water omvanghen is : Dat Godt het Aerdtrijck ghestelt heeft op den wateren. Ende op een ander: Dat hy de rondicheyt des Aerdtbodems op den Zeen gefondeert heeft: alhoewel dat S.Augustijn niet ghedooghen wil/ dat men

Ambros. libr. 1. Hexame. cap.6.

Iob, 9. & 26.

Hebr. 1.

Psal. 13. 23.

August. in Psal. 135.

dat men dese passagie/ als een sententie des ghe-
loofs/ aennemē sal/ van dat het Aerdtrijck ende
t'water (int midden der Werelt) een Globus ma-
ken / soeckende alsoo de voorseyde woorden des
Psalms eenen anderen sin ofte uytlegginghe te
gheven. Doch het eenvoudich ghevoelen is son-
der twijffel / t'ghene dat ghesept is / dat is / ons
te verstaen ghevende/ niet van doen te wesen an-
dere fondamentē noch steunsels van't Aerdtrijc
te versieren/dan t'water/t'welcke (alhoewel dat
het soo lichtveerdich ende veranderlijck is) van
den opperstē Constenaer alsoo verordineert is/
dat het in hem dese onmetelijcke Machinam des
Aerdtrijcx ophoudende eñ besluytende is:waer-
om ghesept wordt / het Aerdtrijck ghefondeert
ende opghehouden te wesen op de Wateren ende
Zee: zijnde waerachtich/ dat het Aerdtrijck eer
onder water/als daer bovē op/sijn plaetse heeft:
want nae onse inbeeldinghe ende gedachten/ int
ghene dat aen d'ander zijde des Aerdtbodems
(t'welcke wy bewoonen) ghevonden wordt/la-
ten wy ons voorstaen / onder den Aerdtbodem
te wesen. Alsoo imagineren wy van gelijcken de
Zee ende Wateren/ die't landt aen d'ander zijde
omringhen van onderen / ende t'landt daer bo-
ven op te comen: doch de waerheyt is / dat het
gene dat eygentlicke onder is/is altoos het gene
dat aldermeest te midde-wegē der Werelt staet:
maer de Schriftuere spreeckt nae onse maniere
ende ghebruyck van dencken ende spreken. Ye-
mandt soude moghen vraghen/Dewijle dat het
Aerdtrijck op de Waterē (gelijck als de Schrift
seyt) sijn vasticheyt heeft / waer op zijn dan de
selve wateren rustende / ofte wat steunsel sullen
die hebben? Ende soo't Aerdtrijck ende de Wa-
teren een ronde Globus maken/waer mach haer

dan alle dese verschrickelijcke Machina op onderhouden? Dit selve wordt ons op een ander plaetse van de heylige Schrift voldaen/gevende oorsake tot meerder verwonderinghe van de
Iob,26. Macht des Scheppers/seggende: Den Aquilon t'Noorden spreyt haer uyt op de ledicheyt / ende heeft het Aerdtrijck op niet ghehanghen. Heeft het sekerlijcke heerlijcke verclaert: want tschijnt voorwaer / dat de Machina ofte t'maecksel des Aertrijcx ende t'Water op niet hanghende is/ te weten / als men hem inbeeldt die int midden van de lucht te staen / gelijck alsse in effect staet. Dese vreemdicheyt / daer hen de Menschen soo seer van verwonderen / wordt van Godt noch meer verbreydt/vraghende den selven Iob: Wie
Psal.38. heeft den Lijn ghescхoren van de stichtinghe der Werelt? Segt my dat/ soo ghy't ghedocht hebt. Ofte in wat siment ende materie zijn de fondamenten versekert? Eyndtlijcken / op dat men voleynde te verstaen den treyn van dit wonderbaerlijck maecksel der Werelt/soo seyt den Propheet David (een groot verheffer ende sangher
Psal.103. der wercke Gods) in een Psalm/die hy op desen propoost ghemaeckt heeft / aldus: Ghy die het Aerdtrijck op sijn eyghen vasticheyt gefondeert hebt / sonder tot eenighen tijden te wanckelen ofte om te storten. Hy wil seggen/ dat d'oorsake van dat het Aerdtrijck (ghestelt zijnde int midden der lucht) niet en valt noch waggelt/ is om dieswille dat het sekere fondamenten heeft van sijn natuerlijcke vasticheyt / die hem ghegheven zijn vā d'alderwijste Schepper/ op dat het hem in sijn selven mach ophouden/ sonder eenige andere steunsels ofte stutten van doen te wesen. Alhier soo bedrieght hem dan het Menschelijcke vernuft / soeckende andere fondamenten van t'Aerdtrijck/

t'Aerdtrijck/ welcker bedroch spruytēde is/ van te willen meten ende vergelijcken Godes wercken/ met de wercken der Menschen/ also datter niet te vreesen en is (al ist schoon dat het hem noch soo veel laet schijnen / dese Machina aen de lucht te hangen) datse vallen ofte omstorten sal. Met reden soo voeghter (voorwaer) David noch by (nae dat hy van de wonder-wercken Gods ghecontempleert ende ghesongen hadde) seggende: De Heere sal hem in sijn wercken verheugen. Ende daer nae: O hoe grootdadich zijn u werckē Heere/ het schijnt wel/ datse altesamen uyt u wetenschap gecomen zijn. Voorwaer/ soo ick mijn ghevoelen segghen sal/ van t'ghene dies beroerende is / verclare dat / van diversche reysen/ dat ick de groote golffe der Oceaenscher Zee ghepasseert hebbe / varende nae dese contreye (van soo vreemde Landen) toe / hebbe my ghestelt t'aenschouwen ende bemerckē de grootmoghende vreemdicheyt van dese Gods wercken ende consten niet laten te ghevoelen een uytnemende verheuginghe/ met overdenckinghe van d'alderopperste wijsheyt ende grootheyt des Scheppers / die in dese sijne wercken soo veel verschijnende zijn: so dat my/ in comparatie van dien / alle Palleysen der Coninghen ende Menschelijcke vonden/ een cleynicheyt eñ van geener weerden duncken te wesen. Hoe dickwils is my in ghedachtenis ende in den mondt ghecomen/ dat van den Psalm/ daer hy seyt: Groot vermaken hebt ghy my / Heere/ ghegeven met u wercken / ende ick en sal niet naelaten my te verheughen int aenschouwen der wercken uwer handen. Voorwaer de wercken van Godes handtwerck/ hebben/ ick en weet niet hoe/ een soodanighen gratie ende waerheyt/ door de heymelijcke

Psal. 103.

Psal. 91.

verborghentheyt / dat al ist schoon / dat men die eens ander mael / ende veel reysen / comt te sien / gheven altoos een nieuwe oorsake van verheuginghe / recht t'contrarie van de wercken der Menschen. Want al ist sake dat de selve ghemaeckt zijn met veel conste ende subtijlheyt / soo men daer een gewoonheyt af heeft / die te besien / soo en achtmense niet / jae men crijghter bynaest een mishaghen ofte walginghe af: ghelijck als daer zijn / schoone Lust-hoven / Palleysen / heerlijcke Tempels / Burgen van uytnemende ghestichten ende fabrijcke: latet wesen Schilderyen / uytghehouwen wercken / Ghesteenten van costelijcke inventie ende maecksel / laetse hebbē alle de weerdicheyt die mogelijcken is te bedencken / soo ist niet teghenstaende een sekere ende gewisse sake / dat siende de selve twee ofte drye maels / so sal men qualijcken d'oogen daer weder recht op moghen nae toe slaen / dan sullen haer terstont verdrayen ander dinghen te besichtighen / als versadicht van t'eerste schousel. Maer soo ghy de Zee siet / ofte u ooghen slaet op een hooghe steenrotse ofte clippe / die hem op een vreemde maniere vertoonēde is: ofte het veldt / wanneert met sijn eyghen natuerlijcke groenicheyt ende bloemen becleedt is: ofte de stroomen van een loopende Riviere / die sonder cesseren teghens de steenrotsen aenslaet / als verbolghen in sijn aenvechtinghe: ende eyndtlijcken / eenighe andere werckē der natuere / voor meermaels datmense siet / so veroorsakense altoos eē nieuwe vreuchde ende vermakelijckheyt / sonder t'gesicht eenichsins te versadighen / soo dat het sonder twijffel schijnt te wesen / als een overvloedich ende magnifijck bancket der Goddelijcke wijsheyt / die aldaer stil-swijghende (sonder oyt moede te werden)

werden) onser aenmerckinge is weydende ende vermakende.

Het 4.Capittel. Antvvoordt op het ghene dat uyt de Schriftuere gheallegeert vverdt, teghens de rondicheyt des Hemels.

Maer keerende tot de Hemelsche figuere, so en weet ick niet met wat auctoriteyt der Schriftuere men heeft moghen by brenghen, die niet rondt te wesen, ende sijn verroeringhe int ronde te doen: want van dat S.Paulo dē Hemel een Tabernakel ofte Tente noemt, die Godt (ende niet den Mensche) ghestelt heeft, so en sullen wy daer uyt niet verstaen, het Aerdtrijck eensdeels (als met een verhemelt) bedeckt te wesen, ende also staende blijft, sonder verroeren, ghelijck alst schijnt, dat van sommighe verstaen wordt. Den Apostel handelt een ghelijckenis van't Tabernakel der ouder Wet, op welcke propoost hy seyde, dat het Tabernakel der nieuwer Wet van ghenaden, den Hemel is, alwaer den oppersten Priester Iesus Christus, voor een mael, door sijn bloet inghegaen is: Eñ hier uyt wil hy segghen, dat daer soo veel voordeels is, van't nieuwe Tabernakel tot het oude, alsser is, van verschil tusschen den Autheur van t'nieuwe (welcke is Godt) ende den werckman van t'oude, t'welck een Mensche was: alhoewel waer is, dat het oude Tabernakel oock door Gods wijsheyt gheordonneert is gheweest, zijnde sijn Meester Beseleel daer van onderwesen. Ten is oock niet noodich, in de ghelijckenisse eenighe parabolen ofte allegorien te soecken, die in alles, ende met alle dingen (daer men dien toe neemt) dienstich zijn: ghelijck als den Godtsalighen Chrysostomus dat op een ander propoost won-

Hebr. 8.

Exod. 36.

Chrysost. 20. *cap.*

der wel te pas brengt. D'ander auctoritept die S. Augustin by brengt/ welcke van etlijcke geallegeert wert/ om te proberen dat de Werelt niet
*Psal.*103. rondt en is/ segghende: Den Hemel streckt hem upt/ als een vel/ waer upt nemen/ dat sp niet rondt/dan plat boven op is. Maer hier op ant-
August. 2 *de Genesis ad litt. cap.* 9. woordt ons den selven heplighen Doctoor seer lichtelijcké ende wel/ dat men ons in dese woorden van den Psalm niet te verstaen en gheeft/ de Figuere des Hemels: dan hoe lichtelijcken dat Godt een soo grooten Hemel ghemaeckt heeft/ alsoo en wast oock Godt niet te onmoghelijcker een so onmetelijcke overdecksel des Hemels daer over te trecken / ghelijck alst ons soude moghen wesen een ghevouwen vel t'ontvouwen. Ofte heeft misschien ghesocht/ ons te kennen te geven Gods groote Majestept ende Heerlijckhept/het welcke den Hemel / soo groot ende schoon / dienende is/ghelijck als onslieden int veldt een verhemelt ofte Tente van vellen ten dienste comt: T'welcke van een Poeet seer aerdich verclaert werdt / daer hy't noemende is / het Pavilloen
*Esai.*66. des claren Hemels. Het ander van Esaias, daer hy sept: Den Hemel is mijné stoel/ende d'Aerde dient mp als een schabel voor mijn voeten. By alsoo verre als wy in de dwalinghe der Antropomorphiten waren/ de welcke Godt/ naer sijn Godthept/ lichamelijcke leden toeschreven / soo mocht het ons wat te doen geven/ om te verclaren hoe het moghelijck soude wesen / het Aerdtrijck eé schabel voor Gods voeté te zijn/ staende int midden der Werelt / dewijle dat hy alle de Weerelt verbullende is / want moeste alsdan voeten van alle zijden/ ende rondsom veel hoofden hebben / t'welck een dinck om lachen ende mede te spotten is. Soo is het dan ghenoech/ te

weten/

oeten / dat wy in de heylighe Schriftuere niet
n sullen volghen de letter / de welcke doodet/
naer den Gheest die't leven gheeft/ ghelijck alst 2.Cor.3.
ns van S.Paulus gheleert wordt.

Het 5.Capittel. Van't Schepsel ende ghedaente des Hemels der nieuvve VVerelt.

HOe dat de gedaente ende t'maecksel van desen Hemel (die aen de Zuytzijde staet) is/ wordt in Europa van velen gevraegt: want men in de oude Schrijventen niet sekers daer van lesen can / hoewel datse besluyten/ een Hemel aẽ dese zijde der Werelt te wesen: doch wat maecksel ende gedaente de selve heeft/ en hebben sy niet connen begrijpen / dan dat sy veel handelende zijn van een groote ende schoone Sterre (die wy alhier sien) van hen Canope ge- Plin. lib.6 cap.22.
heeten. De gene die van nieus nae dese contreye varen / plachten wonderlijcke dingen van desen Hemel te schrijven / te weten / dat sy seer claer blinckende is / zijnde van veel ende seer groote Sterren. In effect/ de dingen die verre van der handt zijn/worden altoos grooter gemaeckt als sy zijn; Ick en sie alhier gheen Sterren / die de Basuyn ende de Waghen te boven gaen. T'is wel waer/ dat de Crusero ofte Cruys-sterre van hier / schoon ende van een cierlijck ghesicht is. Crusero hieten wy / vier merckelijcke Sterren/ ghestelt in goeder proportie ende ordene van gelijckheyt/ die onder haer een forme van eẽ cruys maken. D'onverstandighe ghelooven / dat dese Crusero de Zuyder Pool is / om dieswille dat die den Zeelieden alhier de hooghte daer van nemen / ghelijck als men aldaer de Noordtsterre plach te doen / maer sy bedrieghen hen daer in. De redenen waerom dat de Zeelieden de selve

alhier gebruycken/is/ om dat men aen dese zijde gheen vaste Sterre en heeft / die den Pool vertoonende is/ghelijck als aldaer de Noordtsterre doet. Hierom ist/ datse de hooghte van de sterre (te weten/ de voet van den Crusero) nemen / de welcke van de rechte / waerachtighe ende vaste Pool/ dertich graden verscheyden is/gelijck als de Noordtsterre aldaer maer drye graden / ofte wat meer/ van de Pool af staet/door het welcke men alhier de hooghten qualijcker nemen can: wãt de voorseyde Sterre/ ofte voet der Crusero, moet recht overeyndt staen / t'welcke alleen op een sekerẽ stondt des nachts te pas comt/ zijnde op diversche tijden van't Jaer op verscheyden uren/ ende comt een lange wijl van't Jaer/ van de gheheele nacht niet recht overeyndt te staen/ t'welck een moeylijck dinck is / om de hooghte te peylen: ende daerom/ soo en wordt daer oock van de beste Stierliedẽ niet veel op den Crusero ghepast / maer behelpen hen met den Astrolabio de Son te nemẽ/om de hooghte (daer sy op zijn) t'ondersoecken / waer inne ghemeynlijcken de Portugeesen d'ander te boven gaen/ als de gene die de Navigatie verder (als eenighe ander Natien ter Werelt) curserende zijn. Men heeft oock aen dese Zuydtzijde andere Sterren die met de Noordt-sterre eenighe ghelijckenisse hebben. De plaetse die men noemt Via lactea, streckt aen dese zijde seer verde ende claer-blinckende/ ende men siet daer die wonderlijcke swarte vlacken in/ daer hier vooren mentie af gemaeckt is. Andere bysonderheden moghen van anderen met meerder particulariteyts ende sorghe verclaert worden/ is ons voor dese mael genoech/ t'weynich dat wy daer van verhaelt hebben.

Het 6. Cap. Hoe dat de VVerelt aen beyde zijden der Polen, Landt ende Zee heeft.

TEn is niet weynich ghedaen/dewijle wy een uytcomste ghemaeckt hebben / van dat wy alhier van gelijcken eenen Hemel hebben/ die ons (als die van Europa, Asia ende Africa) overdeckende is / met deser aenmerckinge behelpen wy ons altemets/wanneer dat sommighe / ofte t'meestendeel van die van herwaerts over/ met suchten ende wenschen/na Spagnien verlanghende zijn / sonder datse yet anders weten te spreken / dan van haer Landt. Sy verwonderen hen / jae worden dickwils teghens ons verstoort/ in te dencken/ dat het ons vergheten is / ende dat wy weynich werck van onse gemeyne Vaders landt maken: De welcke van ons beantwoordt worden/ dat onse begeeren ende verlangen ons niet quellende is/ weder nae Spagnien te keeren / om dieswille dat wy bevinden/ den Hemel ons soo nae in Peru te wesen/als in Spagnien: waerom te recht verhaelt werdt van S.Hieronymo, schrijvende aen Paulinam, daer hy seyt: De poorte des Hemels is soo nae Bretagnien, als Ierusalem, maer naedemael dat den Hemel de Werelt van alle cantē int midden besluytende is / soo moet men verstaen / dat daer uyt moet volghen/van alle canten der Werelt/ Landt te wesen. Want soo't waer is / dat de twee Elementen van Water ende Landt/een Globus ofte ronden Cloot maken / gelijck als de meesten ende besten der Ouderen (naer't bewijs van Plutarcho) ghevoelt / ende met sekere argumenten bewesen hebben/ soo soude men moghen dencken/ dat de Zee de gantsche contreye van onder den Pool Antarctico (ofte van't Zuyden) in sulcker

Plutarch. lib. 3. de placitis Philoso. cap. 9. & 11.

in sulcker voeghen beslaende is / dat die t'landt aen de selve zijde gantsch gheen plaetse en geeft: gelijck als t'selfde van S. Augustijn wijsselijcken gheargueert werdt / teghens de ghene die d'Antipodes stellen. Sy en aenmercken niet (seyt hy) dat/alhoewel men ghelooft ofte bewijst/de Werelt van een ronde Figuere (ghelijck als een Cloot) te wesen/soo en is het daerom terstondt niet seker / dat het Landt van d'ander zijde der Weerelt / ontdeckt ende boven water is. S. Augustijn seyt/sonder twijffel/hier seer wel in: doch soo en volght oock daer uyt niet / dat het selfde int contrarie bewesen wordt/ te weten/van datter gheen Landt by de Pool Antarctico ontdect souden wesen/ t'welcke d'experientie ende ervarentheyt ons al voor ooghen ghestelt heeft alsoo te zijn / ende dat men dat daer in effect heeft. Want al ist schoon/dat het meestendeel der Werelt (t'welcke onder de voorsz. Pool valt) met Zee beslegen is: soo en ist nochtans daerom al te samen gheen Zee/ maer heeft oock Landt: in voeghen dat het Landt ende t'Water op allen plaetsen der Werelt onder een vermenght ende omvanghen is / ghevende den anderen in ende uytcomste: t'welcke voorwaer een dinck van grooter verwonderinghe / als oock streckende is / tot grootmakinghe der wercken des opperſten Scheppers. Nu soo weten wy dan uyt de heylighe Schrift / hoe dat int beginsel der Werelt de Wateren op een plaetse by een vergadert waren / zijnde t'Aerdtrijck daer door ontdeckt. Van ghelijcken / soo leert ons de selve heylighe Schriftuere / dat dese by een vergaderinghe der Wateren/ genaemt worde/ de Zee: ende dewijle datter veel zijn / soo moet het nootwendich volghen/ dat men veel Zeen heeft. Eñ men en heeft

August. Lib. 16. de Civitat. cap. 9.

Genes. 1.

niet

niet alleenlijcken dese verscheydenheyt van Zeen
n de Middelantsche Zeen / noemēde d'eene van
Euxino, d'ander van Caspio, de derde Erithreo,
ofte Roode Zee / de vierde van Persen, d'ander
van Italien, ende veel meer andere alsoo. Maer
van ghelijcken den voorseyden grooten Ocean,
die men in de heylighe Schrift een afgrondt
plach te noemen / alhoewel die in der waerheyt
en is) is ooc niet tegenstaende in veel verschey-
denheyt eñ manieren verdeelt/als in respect van
dit Landt van Peru, ende gheheel America, is
d'eene die men hiet de Noorder / ende d'ander de
Zuyder Zee: ende in Oost-Indien d'eene is de
Zee van Indien, ende d'ander van China, t'welc-
ke ick alsoo ghewaer ben ghewoorden / int ghene
ick ghevaren / als oock van anderen verstaen
hebbe/ ende dat hem de Zee nimmermeer van't
Landt boven de duysent mijlen verscheydt/ende
hoe verre dat oock den selven Ocean soude mo-
ghen strecken / soo en passeertse boven de voor-
seyde distantie niet. Mijn segghen en is niet/dat
men niet meer als duysent mijlen der Zee Ocean
bevarē can/ t'welcke een groote beuselinge soude
wesen: want wy weten / dat de Portugeesche
Schepen viermaels soo verre ende meer varen/
ende dat men daer en boven de gheheele Werelt
er Zee int ronde mach omseylen / ghelijck als
wy't by onsen tijden gesien hebben/sonder datter
en te twijffelen is: Maer het gene dat ick segge
ende bevestighe / is / dat van het ghene tot noch
toe ontdeckt is/geenich Landt soo vast Landt/
ofte Eylanden/ te weten / op een rechte streeck
ofte cours boven de voorschreven duysent mij-
len van den anderen verscheyden leyt / ende dat
men alsoo tusschē t'een ende t'ander Landt nim-
mermeer meerder spatie van Zee en heeft / het
selve

selve metende ter plaetsen daer t'Landt alder-naest aen den anderen gheleghen is: want van't eynde van Europa ende Africa, met hare custen, soo en ligghen d'Eylanden van Canarien, als oock die van Açores, ofte Vlaemsche Eylanden/ met die van Cabo verde, ende d'andere van die Contreye/ niet meer dan drye ofte vier hondert mijlen ten hooghstē van't vaste Landt verschey-den: Nemende van de selve Eylanden af/ sijnen cours nae West-Indien toe/ soo heeft men nau-welijcken neghen hondert mijlen tot by d'Ey-landen (die men noemt Dominica, Virgines, ofte Maeghden/ Beata, dat is Godtsalige/ende d'an-deren / de welcke streckende zijn op een rije / tot de ghene die men heet de Barlovento, dat is van te Loefwaert / welcke zijn Cuba, Española, ende Boriquen, van hier tot het vaste Landt toe/heeft men schaers twee hondert ofte drye hondert mijlen/ ende op sommighe plaetsen veel minder. Het vaste Landt streckt een oneyntlijck dinck heen/van't Landt van Florida af/tot het Landt der Patagones, eñ van d'ander zijde by Zuyden/ de Straet van Magallanes af/ tot de Cabo de Mendosino, loopt een uyt der maten lanckstrec-kende Landt / maer niets te breet: Ende daert alhier in Peru op sijn breetste is / te weten / ter plaetsen daert aen Brasilien grenst / heeft het on-trent duysent mijlen. In dese voorseyde Zuyder Zee/ hoewel dat men daer Westwaert aen geen eyndt af en weet/ soo en ist nochtans niet langh gheleden / dat men d'Eylanden (diese van Salo-mon ghenoemt hebben) ontdeckt heeft/ die veel ende seer groot zijn/ ende liggen verscheyden van Peru ontrent acht hondert mijlē. Ende om dies-wille datment geobserveert ende alsoo bevonden heeft / dat alwaer veel ende groote Eylanden

ligghen/

gghen/ men gemeynlijcken niet verre van daer
ast landt vindt. Soo zijnder veel/ ende ick met
en/ van opinie/ datter by d'Eylandẽ van Salo-
mon een geweldich groot vast landt moet liggẽ/
t'welcke aen de Westzijde / tegens onse America
vercomt: ende t'mocht misschien wel mogelijc
vesen/ dat het streckende is/ Zuyden aen/ nae de
Straet ofte Enghte van Magallanes toe. Het
Landt van nieu Guinea verstaet men vast landt
e wesen/ ende wordt van sommighe gheleerden/
richt by d'Eylanden van Salomon gestelt/ alsoo
at het met den reden seer over-een comt/ datter
noch een groot deel der Werelt t'ontdeckẽ staet/
ewijle dat onslieden van gelijcken dese Zuyder
Zee nae China en Philippinas toe beseylende zijn/
nde en segghen niet / datse int gints varen / te
weten/ van hier derwaerts/ langer wegh passe-
ren/ als van Spagnien nae dese Indien toe. Maer
er plaetsen daer d'eene Oceansche Zee met d'an-
der aen een comen/ ende haer vermengende zijn/
ck meyne de Zuyder met de Noorder Zee/ in de
contreye der Polus Antarcticus, is ghenoech be-
kent / te wesen / door de vermaerde Straet van
Magallanes, gelegen op hooghte van 51. graden.
Ende by soo verre als d'ander zijde der Werelt
n de Contreye der Polus Arcticus, ofte van by
Noorden/ de voorseyde twee Zeen van gelijcken
continueren/ ende in een loopen/ so ist voorwaer
een groote sake / t'welcke van velen ondersocht/
maer van niemandt (nae mijn wetenschap) tot
noch toe ondervonden is / alleenlijcke dat door
gissinghe / ende ick en weet wat teyckenen / van
sommige bevesticht wordt/ datter aen de Noort-
zijde een Straet moet wesen/ ghelijckerwijs die
van Magallanes. Nu om te comen tot onse voor-
ghenomen intentie / soo ist ghenoech voor dese
reys/

Dese ver-menginge en by een comste der Oceanscher Zee/ hebbẽ wy van ghelijcken ontdeckt onder den Polus Arcticus, ofte aen de Noortzij-de door de

reys/voor seker te wetē/dat men aen dese Zuyt-zijde landt heeft/ jae een landt soo groot als gheheel Europa, Asia ende Africa te samen/ ende dat men onder beyde de Polen der Werelt / Zeen ende Landt vindt / onder den anderen ombanghen/ in het welcke d'Ouderen (als de ghene die d'experientie ghebrack) eenighen twijffel mochten stellen/ ende daer teghen segghen.

Straet vā Nassauwē, gelijck als. ic het selfs sichtelijckē ondervonden hebbē/ anno 1594 ende 1595. als op een ander voorder aē gheannoteert wort.

Het 7.Cap. VVaer inne vvederleyt vverdt, d'opinie Van *Lactantio*, de vvelcke seyde, datter gheen *Antipodes* en vvaren.

NU dan/ dewijle wy weten/datter onder den Polus Antarcticus, ofte van't Zuyden/ Landt gheleghen is / soo resteerter te weten/of daer oock volck is/ die't bewoonen/t'welcke in voorleden tijden een questie was/ daer veel om ghearguccert werde. Lactantius Firmianus ende S.Augustijn houdēt voor een groote cluchte / ende drijven haren spot met den ghenen die bevestigen datter Antipodes zijn (dat is ghesept) lieden die met de voeten teghens ons aen gaē. Doch alhoewel datment dese twee Autheuren toe mach laten/dat voor een spotternije te houden/so gaen sy noch evenwel in de redenen ende bewijsinghe van hare opinie / op verscheyden wegen / ghelijck als sy oock int vernuft seer verschillende waren. Lactantius houdt het met den ghemeynen Man / hem laten dunckende/ dat het een dinck om te lachen is/te segghen/den Hemel van alle canten rondtsom d'Aerdtrijck te comen/ ende dat het Aerdtrijck int midden/ van alle weghen/gelijck een bal/daer in besloten soude wesen/waerom hy aldus schrijvende is: Wat wegh (sept hy) houden de sommigen/die seggen willen / datter Antipodes zijn / die haer voetstappen

Lactant. lib. 7. Divini Instit. cap. 23.
August. lib. 16. *de Civitat. cap.* 9.

tappen int contrarie van d'onse setten. Zijnder
y avontuere lieden soo uytsinnich/die gelooven
datter volck is / die met de voeten om hoogh/
nde t'hooft om leegh gaen/ ende dat de dinghen
ie alhier recht op staen/ aldaer averrechts ver-
keert hanghen/ende dat de boomen ende t'koorn
aldaer nederwaerts wassen/ende dat den regen/
'sneeu/ende den hagel opwaerts nae't Aertrijck
oeclimmende is. Ende naer meer andere woor-
den/ soo voeghter Lactantius noch meer by / seg-
ghende: Te versieren / dat den Hemel rondt is/
s oorsake ghewéest / dat dese lieden de voorsz.
Antipodes (die in de lucht hanghen) gheinven-
teert hebben: waerom ick van dusdanighe Phi-
losophen niet meer te segghen hebbe / dan dat de
ghene die eens comen te dwalen / blijven in hare
verwarthept altoos wederspannich / sustine-
rende t'eene met het ander. Tot hier toe zijnt
woorden van Lactantio: Maer voor meer / dat
hy seyt/ soo zijn wy/ alhier teghenwoordich we-
sende/ in de contreye der Werelt / die int contra-
rie van Asia respondeert / henlieder Antictonos,
ghelijck als de Cosmographen segghen/ ende wy
en sien ons niet eens gaen hanghende / noch dat
wy met de hoofden nederwaerts/ende de voeten
opwaerts gaen. T'is voorwaer eē wonderlijck
dinck te bedenckē/ twelcke eensdeels van't men-
schelijcke verstandt (nae de waerheyt) niet mo-
ghelijck is t'ontfangen ende te begrijpen/ sonder
te ghebruycken inbeeldinghen ofte ghedachten.
Ende ten anderen/ soo en ist oock niet mogelijck
te wesen sonder dwalen/ soo men in alles d'ima-
ginatie ofte ghedachten wil volgen. Wy en con-
nen niet te verstaen comen / den Hemel rondt te
wesen / (ghelijck sy in effect is) ende dat het
Aertrijck int middē staet/ dan door inbeeldinge:

maer soo dese selve inbeeldinghen van de reden/ niet ghecorrigeert ende ghereformeert wordt/ dan dat het verstant haer daer van laet vervoeren/ soo sullen wy ghewisselijcken dwalen/ ende bedrogen uyt comen/ uyt welcke wy/ met openbare experientie verstaen mogen/ datter in onse zielen een seker Hemels licht is/ waer mede wy sien ende oordeelen. Oock mede soo worden de selve ghedachten ende innerlijcke inprintinghe/ (die ons te vooren comen om te verstaen) met het selve inwendighe licht/ van't ghene sy ons onderwijsen/ bevesticht/ ofte te niet gedaen. By dit/ siet men claerlijcken/ hoe dat de redelijcke ziele/ alle lichamelijcke natuere te boven gaet/ ghelijck als de cracht ende eeuwighe deucht der waerheyt/ in de opperste plaetse des Mensches/ sijn residentie houdt. Ende men siet het blijckelijck/ ghelijck alst hem ghenoech vertoont ende verclarende is/ dat dit soo wel ghepureert licht/ van dat opperste ende eerste licht deelachtich is. Ende die dit niet en weet/ofte hier aen twijffelt/ moghen wy met recht wel seggen/dat hy niet en weet/ ofte twijffelt/ dat hy een Mensch is: in voeghen/dat soo wy onse ghedachten vraghen/ wat haer dunckt van de rondicheyt der Werelt/ en sullen ons voorwaer niet anders seggen/dan het ghene dat sy Lactantio voor oogen stelden/te weten/ dat soo den Hemel rondt is/ soo sullen de Son ende de Sterren/ alsse ondergaen/ moeten vallen: ende alsse nae den Middach opstijghen/ moeten climmen/ ende dat d'Aerde in de lucht hangende is/ ende dat de lieden/ die aen d'ander zijde der Werelt woonen/met de hoofden nederwaerts/ ende voeten opwaerts moeten gaen/ ende dat den reghen aldaer niet en valt van boven nederwaerts/ maer datser eer van onderen

opwaerts

pwaerts stijght/ende meer andere dus danighe
jaenschapen dingen/ de welcke alleen te verha-
n/tot lachen verwecken souden: maer soo men
e cracht der reden beradicht / soo sal men van
lle dese ijdele schilderije weynich wercx maken/
nde en sullen d'inbeeldinghe niet meer luysteren
ls van een oude Sottinne/ antwoordende/ dat
et een groot bedroch is / de gheheele Werelt in
nse ghedachten te willen timmeren/ gelijck als
en huys / van t'welcke t'nederste aerdtrijck het
ondament/ ende t'bovenste dack den Hemel is:
nde sullen oock segghen/ dat soo ghelijck als in
e Creatueren het hooft altoos het bovenste/ eñ
'opperste van t'ghedierte is: hoewel dat juyst
lle Creatueren t'hooft niet op een maniere en
ebben / want d'eene hebben t'hooft opwaerts
ls de Menschen/andere over dweers als t'vee/
tlijcke int midden als de Spinnen/ende dierge-
ijcken: Alsoo is van ghelijcken den Hemel/ t'zy
vaer dat het soude moghen wesen / altoos bo-
en / ende t'Aerdtrijck noch min noch meer be-
eden. want wesende warachtich/dat onse ghe-
achten aen den tijdt ende plaetse ghehecht zijn/
oo comt het / dat het van den selven tijdt ende
laetsen niet over al ghemerckt werdt / dan alst
nt bysonder ghespeculeert ende overdacht wert.
Hier uyt ist/ dat soo wanneer wy de selve ophef-
en om t'aenmercken/ ofte eenige dingen t'over-
encken / die den tijdt ende bekende plaetsen ex-
ederen ende te boven gaen/ soo vallense terstont
eder: ende soo sy van de reden niet weder opge-
heven ende staende ghehouden werden / soo en
connense niet een oogenblick overeyndt blijven:
Alsoo sien wy oock/ dat onse ghedachten (wan-
neer men handelende is van de Scheppinge der
Werelt) altoos loopen/tijdt soeckende voor des

Werelts scheppinge: ende om de Werelt te bouwen / soo ordonnerense oock plaetsen / sonder te voleyndighen ofte uytcomste te vinden/dat men de Werelt op een ander maniere makē mochte/ wesende de waerheyt (soo ons door de redē blijckelijck vertoont werdt) geenen tijt voor de verroeringhe te wesen / wiens mate den selven tijdt is/noch daer en was gantsch gheen plaetse voor de selve Orbis, de welcke alle Ghewesten in hem besluytende is. Waerom dit argument/dat men teghens de plaetsen des Aerdtrijcx (ghenomen uyt de maniere van onser gedachten ofte inbeeldinghe) makende is / van den excellenten Philosoph Aristoteles, wel claer ende lichtelijcken voldaen wordt / segghende met grooter waerheyt/ dat de selve plaetsen int midden ende benedenste der Werelt staen/ende hoe een dinck meer int midden comt / hoe dat het meer beneden is. Welcke antwoordt allegerende Lactantius Firmianus, (sonder te wederlegghen) is het met eenighe ander reden voorby slaende/ segghende/ dat hy hem niet en mach verontledigen om sulcx te wederlegghen / door de haest die hy heeft tot ander dinghen.

Aristot. de cælo, cap.3.

Het 8.Cap. Van d'opinie die *S. Augustijn* hadde, om *d'Antipodes* t'ontkennen.

Seer anders waren de reden die S. Augustijn ghemoveert hebben/ om d'Antipodes t'ontkennen/ gelijck als een soo diepsinnighen vernuft betaemde: want de reden vooren verhaelt (van dat d'Antipodes souden verkeert gaen) worden van den selven heylighen Doctoor wederleyt/in sijn Boeck der Predicatien: D'ouderen (seyt hy) bevestighen/ dat het Aerdtrijck op alle plaetsen om leegh / eñ den Hemel

August. lib.Categoriarum, cap.10. Tom.1.

Hemel om hoogh is/ soo moeten dan / naer uyt-wijsen van t'selfde/ d'Antipodes, ghelijck men seyt/ teghens ons aen gaen / hebbende insgelijcx den Hemel boven t'hooft. Nu dewijle dan / dat S.Augustijn dit alsoo verstondt naer reden van goeder Philosophie / wat reden moghent dan wesen / die een soo gheleerder Man ghemoveert hebbē/van een contrarie opinie te wesen? t'welcke sekerlijcke den sin geweest is/ die hy genomen heeft uyt het innerste der heyligher Theologie, naer welcker uytwijsen/ ons van de heylighe Schriftuere gheleert werdt / alle Menschen der Weerelt van eenen eersten Mensche (t'welcke was Adam) hare afcomste te hebben. Hier door dan / scheent een ongheloofiijck dinck / ende een rechte beuselinge te wesen/ te segghen/ dat de lieden in de nieuwe Werelt hebbē mogen passeren/ overvarende die oneyndtlijcke dieptē der Oceanscher Zee. Ende voorwaer/ so ons de tastelijcke ende ondersochte ervarentheyt (van dat wy in onsen tijden ghesien hebben) niet en versekerde/ men soude t'selve/ tot desen huydighen dach toe/ noch voor een onsekere sake houden. Ende alhoewel dat wy weten / de selve redē niet en sluyten om waerachtich te zijn / soo blijft ons nochtans ghenoech te doen / om daer op t'antwoorden / ick wil segghen / om te verclaren op wat maniere / ende door wat wegh t'Menschelijcke gheslacht alhier ghecomen mach wesen/ofte hoe ende waer over datse gecomen zijn/om dit landt van Indien te bewoonē: maer om dat wy t'selve hier nae met redenen sullen verhalen/ soo laet ons nu besien wat dat van den heyligē Doctoor in dese materie (in de Boecken van de Stadt Gods) gedisputeert werdt/ t'welcke aldus luydende is; Het gene dat van sommige gearguecrt wordt/ *Lib.16. cap.9.*

wordt/datter Antipodes zijn/ (dat zijn lieden die van d'ander zijde der Weerelt woonen/ alwaer de Son oprijst / ten tijden datse by ons onder gaet) ende dat de voetstappen des selven recht in t'contrarie van d'onse aencomen/dit en is gheen dinck om te ghelooven / dewijle dat sy't niet en bevestigen met ondersochte redenen/ dan alleenlijck met een Philosophische bewijs / die sy hier van maken: waer mede besluyten (dat wesende d'Aerdtrijck int midden der Werelt/ zijnde van alle canten even naer van dē Hemel ombvangen) ghewisselijcken de benedenste plaetse te wesen/ het ghene dat aldermiddelst van de Werelt is. Voeghter daer nae noch by/segghende: De heylighe Schrift en bedrieght gheensins / welcker waerheyt) van de geschiedenissen die daer in verhaelt worden) genoech vertoonende is/hoe volcomelijcken de Prophecijen der toecomende dinghen ghebeurende zijn / ende is een beuselinghe/ te segghen/ dat van dese zijde der Werelt/ lieden gecomen souden mogē wesen in d'ander nieuwe Werelt / passerende die onmetelijcke Zee van Ocean, want anders niet mogelijck en is/aldaer Menschen te zijn/waerachtich wesende/dat alle Menschen van dien eersten Mensche afcomen. Naer dat dit uytwijsende is / soo en is alle de swaricheyt vā S. Augustijn anders niet geweest/ dan die onuytsprekelicke grootte der Zee Ocean. Van de selve meyninghe was oock S. Gregorius Nazianzenus, affirmerende (als een ontwijffelijck dinck) dat passerēde de Straet ofte Engte van Gibraltar, onmogelijcken was/de Zee voorder aen te moghen passeren/ in een van sijn Epistelen / seyt hy op dese propoost aldus: Het behaeght my seer wel/het gene van Pindaro geseyt wordt/ dat voorby Cales, de Zee/ voor de Menschen/

Nazianzen. Epist. 17. ad post. Humianum.

chen/onvaerbaer is. Eñ int Ghebedt der over-
edenen/t'welcke hy S. Basilio toeeyghenende/seyt
en selven eynde / dat het niemandt toeghelaten
was/ de Straet van Gibraltar t'Zeewaerts aen
e passeren. Ende alhoewel dat men dat van den
Poeet Pindaro, voor een spreeckwoordt neemt/
daer hy seyt/dat het soo wel den wijsen als d'on-
wijsen verboden is/t'onderstaen/wat voorby de
Straet ofte Engte gheleghen is. Doch den oor-
spronck van dit spreeckwoordt gheeft ghenoech
te verstaen / hoe vast dat d'Ouderen in de selve
opinie ghegrondet waren. Van ghelijcken / soo
vindt men by de Boecken der Poeten ende Hi-
stori-schrijvers/ als oock onder d'oude Cosmo-
graphen / dat het eynde ende laetste termijn des
Aerdtbodems in Cales van Spagnien ghestelt
wordt / ende aldaer werden de Columnen van
Hercules opgherecht/zijnde aldaer t'besluyt der
uyterste palen van't Roomsche Keyser-rijck/al-
daer schildert men van ghelijcken/ d'eynden der
Werelt / t'welcke niet alleen van de Heydensche
geschriften/ maer oock van de Ghewijde / op de
selve maniere vermeldt wordt / haer voeghende
nae onse tale: Ghelijck als daer ghseyt wordt/
dat het Edict ofte Placaet van Augusto Cæsare *Luc.2.*
vercondicht ende uytgheroepen is / op dat hem
alle de Werelt souden laten beschrijven. Eñ van
Alexander de groote / die sijn Rijcke verbreydde *1.Mach.1*
tot die eynden des Aerdtbodems. Ende op een
ander plaetse wordt gheseyt / het Euangelium *Coloss.1.*
aenghewassen te wesen / hebbende over de gant-
sche Werelt vruchten ghegheven: want door de
ghewoonlijcke stijl / soo noemt de Schrifture
de gantsche Werelt/het meesten deel der Werelt/
dat doe ter tijden ontdeckt ende bekent was.
Want d'Ouderen en meynden niet / dat men

d'ander Zee van Oost-Indien / noch dese van West-Indien/ bewaren mochte/ waerom sy int generael over een quamen. Hieromme ist / dat van Plinio (als een slecht ende seker dinck) ghe-schreven wordt/dat de Zeen/die't Landt affnij-den / ons de helft van t'woonbaer Landt bene-mende zijn: want men en can (seyt hy) van hier niet derwaerts passeren/ nochte van daer alhier comen. Dit selve waren oock ghevoelende Tullius, Macrobius ende Pomponius Mela, ende was eyndtlijcken het ghemeyne goetduncken der ouder Schrijbenten.

Plinius, lib. 1. cap. 9.

Het 9. Cap. Van de opinie die *Aristoteles* hadde, beroerende de nieuvve VVerelt, ende vvelcke d'oorsake vvas, die hem bedroogh om sulcx t'ontkennen.

Behalven de voorseyde / soo wasser oock noch een ander reden/waerom dat d'Ouders ghemoveert waren / te glooven onmoghelijck te wesen/de lieden van daer in dese nieuwe Werelt te passeren/seggende/dat behalven die overgrootheyt der Ocean, soo was de hitte (van de Regioen ofte Ghewesté die men noemt Torrida, ofte verbrandt) soo uyt der maten/ datse de lieden te water noch te lande niet en ghedooghde (hoe stout die oock mochten wesen) van den eenen Pool tot den anderen te moghen passeren: want de selve Philosophen / van de welcke gheaffirmeert werdt/de Werelt rondt te wesen/ (ghelijck sy in effect is) ende dat men onder beyde de Polen der Werelt woonbaer landt heeft. Ontkenden niet teghenstaende / dat de middelste Regioen ofte Ghewesté van't Menschelijcke ghestachte niet bewoont en mochte werden / te weten / t'ghene dat tusschen de twee Tropicos

Tropicos begrepen werdt / t'welcke de grootste van de vijf Zonas ofte Regioenen is / daer de Cosmographen eñ Astronomiens de Werelt met afdeylen. De reden diese gaven / dat dese Zona Torrida onwoonbaer was / was dat de groote hitte der Sonne / die daer altoos soo dicht by / boven overgaet / de geheele Regioen ontstekende ende versenghende was / makende t'selve / volghens onvruchtbaer / ende ghebreckelijcken van water ende weyden. Van dese opinie scheen oock te wesen Aristoteles, alhoewel dat hy een soo grooten Philosoph was / niet teghenstaende bewoogh hem selven in dese sake / tot welcker verstant het goet wesen sal / te verhalen / in wat sake hy met sijn discours wel gheprocedeert / eñ waer inne dat hy ghedwaelt heeft. Nu dan / disputerende den Philosoph van den Abrego, ofte Zuyder windt / om / of wy verstaen sullen / den selven uyt den Middach voort te comen / ofte van den anderen Pool contrarie het Noorden af / schrijft op dese maniere / segghende: De reden leert ons / dat de Latitudo ofte breedde van het Aerdtrijck bewoont wordt / hebbende sijn limiten: doch alle dit woonbaer landt en mach niet aen een continueren / om dies wille dat het middelste deel niet ghetempert en is: want het vooreeker is / dat het in sijn Longitudo ofte lenghte / van Oost ende West / gheen overvloedighe hitte noch coude en heeft / maer wel in sijn Latitudine ofte breedde / t'welcke is van den Pool tot de Linea Equinoctial, ende op dese maniere soude men sonder twijffel t'geheele Aerdtrijck op sijn lengte rondtsomme moghen gaen / soo't op sommighe plaetsen van de grootte der Zee niet belet eñ afgesneden worde. Voorwaer / soo en isser tot hier toe (int ghene dat Aristoteles seyt) niet meer te *Aristot. 2. meteor. cap. 5.*

vereysschen: Ende heeft groote reden / dat het landt op sijn lengte (dat is van Oost ende West) ghelijcker ende gherieffelijcker streckende is / tot het leven ende onthoudinghe der Menschen / dan't op sijn Latitudo ofte breedde (van Zuyden ende Noorden) doet. Dit is alsoo / niet alleenlijcken door de redenen die Aristoteles verhaelt / (van dat men daer altoos een ghelijcke ghetempertheyt des Hemels van Oost eñ West heeft/want is in gelijcker distantie van de coude uyt het Noorden/ eñ de hitte van den Middach) maer oock door een ander reden: want reysende op de lengte/ heeft men altoos de daghen ende nachten in een consequentie, t'welcke gaende op de Latitudo ofte breedde/niet wesen en can:want men moet nootwendich in de Regioen van den Pool comen) daer men d'eene helft van't Jaer (te weten / ses Maenden) altoos nacht heeft/ t'welcke eē groot ongerief ofte belet voor't menschelijcke leven is. Den selven Philosoph passeert noch verder/ berispende de Geographen, die in sijnen tijdt d'Eylanden uytwierpen / met dese woorden: Het gene ick gheseyt hebbe/mach men bemercken op de reysen van over landt/ ende op de navigatien die men ter Zee doet: wāt daer is een groot verschil van de lengte tot sijn breedde/ ende de spatie die men heeft van Hercules Columnen af/ (t'welcke is Gibraltâr) tot Oost-Indien toe / excedeert/ ofte is in de proportie/ verschillende meer dan vijf op drye / in de spatie die men heeft van Ethiopie tot het Lack ofte Meyr van Meotis, ende uyterste palen van Scitien. Dit selve wordt bevonden by de rekeninge der dachreysen ende navigatien/ so veel als men tot noch toe met d'ervarentheyt heeft connen te verstaen comen/ ende wy hebbē notitie van de bewoonde

Torrida,

orrida, tot soo verre datse niet meer bewoont en ordt/ t'welck men in desen deele Aristoteles ten esten mach houden: want in sijnē tijt niet meer ntdeckt en was / als d'eerste Ethiopie, welcke alende is met Arabien ende Africa. Van de an er Ethiopie interior, ofte t'binnenste / en wist nen in sijnen tijt niet af / noch daer en was geen otitie van dat over-groote Landt (te weten) aer men nu de landē van Paep Jan heeft/ende och veel minder van alle t'ander lant/ t'welcke helegen is onder den Equinoctial, streckende tot ber den Tropicum Capricorni, voleyndende aen ie so vermaerde ende welbekende Cabo de bona sperança, door de navigatie der Portugaloi ers / van welcke Cabo af tot over Scitien ende artarien, men sonder twijffel (soo men t'landt omt te meten) soo grooten spatie ende breedde eeft / als de lengte ende spatie die daer is van Gibraltâr tot Oost-Indien toe. T'is een flecht inck / dat d'Ouderen den oorspronck van den Nilus, ende t'upterste van Ethiopie onbekent ge weest is. Waerom Lucanus de curieusheyt van ulio Cæsare (van te willen ondersoecken het be ginsel der Nilus) berispende is/ segghende in sijn Lucanus, 10. Pharsal. ersen: Wat hebt ghy Romeyn u te stellen / om 'ondersoecken den oorspronck des Nijls ? Ende prekende dē selven Poeet tot de voorseyde Nijl, eyt: Want u oorspronck soo verborghen is/dat het de ghebeele Werelt onbekent is / waer ghy an daen zijt. Maer naer uptwijsen der hepliger Schrift / soo can men wel verstaen het selfde landt woonbaer te wesen/want anders en soude de Propheet Sephanias niet geseyt hebben / spre Sephan. 3. kende van de beroepinghe des selven volcke tot het Euangelium, segghende van ginder: Voorby de Rivieren van Ethiopien sullen wy van de kin

deren

deren van mijn verstroyden/ presenten gebracht worden: want also noemt hy d'Apostelen. Maer als geseyt is/ so ist behoorlijcken dat men t'selve den Philosoph ten besten houdt/ om dat hy de Histori-schrijvers ende Cosmographen van sijnen tijdt gheloof gaf. Laet ons nu examineren het ghene datter volght: Het eene deel der Werelt/ (seyt hy) te weten/ het Septentrionael, ghelegghen nae't Noorden/ voorby de ghetemperde Zona, dat is onwoonbaer/ door die over-groote coude. Het ander deel/ t'welcke leyt naer den Middach/passerende over den Tropicum, is oock onwoonbaer door d'overdadighe hitte: maer de gedeelten der Werelt/welcke streckende zijn aen d'een zijde als men Indien ghepasseert is. Ende aen d'ander zijde in passerende de Columnẽ van Hercules/is seker niet aen een te comen/om dieswille dat haer sulcx door de groote Zee Ocean belet wert. In dit laetste heeft hy groot gelijck/ ende voeghter dan terstont noch by/ segghende: Om dat het nootwendich moet volgen/ dat het landt/ aen d'ander zijde der Werelt/ de selve proportie (met harẽ Polo Antarctico) moet hebben/ ghelijck als dese onse bewoonde ghedeelte/ met den hare (dat is de Noordt-Pool) heeft. Daer en is gantsch gheen twijffel aen/ dan dat het met d'ander Werelt in alles moet procederen/ als dese van hier in alle d'ander dingen/namelijcken int hercomen ende ordonnantie der Winden. Ende naer andere redẽ/die in dese materie niet te pas en comen/besluyt het Aristoteles aldus/seggende: Wy moeten willens bekennen/ dat den Abrego ofte Zuyden windt/de ghene is/ die uyt de Regioen ofte Ghewefte (die hem van de hitte verbrant) blasende is/welcker Regioen, door de naebyheyt der Sonne/ onversien ende ghebrecke-

ghebreckelijck van Water ende Weyden is. Dit
is d'opinie van Aristoteles. Ende voorwaer/ soo
n can de Menschelijcke gissinghe nauwelijcken
et meer comen te versinnen. Hier uyt ist/ dat ick
ickwils (als ick het Christelijcken overdencke)
ome te aenmercken/ hoe swack ende broos dat
e Philosophije der Wijsen/ ten desen tijden/ in
e Goddelijcke dinghen is: jae dat min is/ en
weten somtijdts in de Wereltsche dinghen (daer
y hen laten duncken soo dapper in bedreven te
wesen) gheen uytcomste te gheven. Aristotelis
gevoelen is/ ghelijck als hy oock bevesticht/ dat
het landt/ t'welcke nae dese Zuydt-Pool woon-
baer is/ nae sijn lengte (dat is van Oost ende
West) uytnemēde groot is/ zijnde in sijn breedde
(dat is van den Zuyder-Pool nae den Equino-
ctial toe) seer cort. Dit selve strijdt soo seer te-
gens de waerheyt/ dat bynaest alle de habitatie
die men aen dese zijde van den Polus Antarcticus
heeft/ streckende is nae de Latitudo ofte breedde/
te weten van den Pool nae de Linea toe/ zijnde
op de Longitudo, (dat is van Oost en West) soo
weynich/ dat de Latitudo alhier in dese nieuwe
Werelt de Longitudo soo veel te boven gaet/ als
hy seyt/ t'verschil van tot drye/ ende noch meer/
te wesen. Het ander/ van dat hy bevesticht de
middelste Regioen, die men noemt Torrida Zona,
gantsch onwoonbaer te wesen/ door die overda-
dighe hitte/ om oorsake van de naebyheyt der
Sonne/ zijnde daerom gebreckelijcken van Wa-
ter ende Weydē/ is altemael int contrarie: want
het meesten deel van dese nieuwe Werelt is seer
abondant van Menschen eñ Ghedierten. Ende
dese contreye van tusschen de twee Tropicos, (ge-
leghen in de selve Torrida Zona) is een Regioen
abondanter ende overvloediger van Weyden
ende

ende Wateren / als eenighe Regioen ofte Contreye der gantscher Werelt / zijnde t'meesten deel van dien een seer ghetempert en bequaem landt: waer by men sien mach / dat Godt noch in dese natuerlijcke dinghen / de wijsheyt van desen tijt onwetende ghemaeckt heeft. Besluytende hier mede dan / dat de Torrida Zona woonbaer is / en in grooter menichte bewoont wordt / hoewel dat het selve van d'Ouderen voor onmoghelijck ghehouden was. Maer d'ander Zona ofte Regioen, welcke streckende is tusschen de Torrida, nae de Zuyder-Pool toe (hoewel de selve door sijn gheleghentheyt bequaem ghenoech is voor t'smenschelijck leven) wordt niet teghenstaende weynich bewoont: want men weet qualijcken van eenich ander quartier / dan van t'Coninckrijck van Chyle, ende een stuck-weeghs tot by Cabo de Bona Esperanca, zijnde de reste van de Zee Ocean beslaghen / hoewel datter veel van opinie zijn. Ende ick bekenne van gelijcken niet verre van haer goetduncke te wesen / datter veel meer landts t'ontdecke staet / dan daer ontdeckt is / ende dat het landt gheleghen teghen t'landt van Chyle over / vast landt moet wesen / en hem streckende is Zuydtwaerts aen / tot voorby den Circkel van Capricornio, t'welcke (soo het aldaer leyt) sonder twijffel een landt van excellente conditie wesen moet / door dien dat het gheleghen is int midden van de twee uytnemende Zonas ofte Regioenen op de selve gheleghentheyt ende ghestaltenis / als het beste van Europa. Ende so veel als sulex belanghende is / heefter Aristoteles een goet ende oprecht ghevoelen van ghehadt: maer tracterende van t'ghene dat tot noch toe ontdeckt / ende in die contreyen ghevonden wordt / is het seer weynich Landts / naer dat het

onder

nder de Torrida Zona seer veel ende dapper
ewoont is.

Het 10. Cap. Dat *Plinius* ende d'Ouderen oock het selfde van *Aristoteles* ghevoelende vvaren.

De meyninghe van Aristotele heeft Plinius gantschelijcken ghevolght / den welcken aldus seyt: De qualiteyt van de middelste Zona ofte Regioen der Werelt / door welcke de Son continuelijcken passeert / is als van en vyer dat nae by is ontsteken / gantsch verbrandt ende gelijck als roockende. By dese middelste zijn ander twee Regioenen ofte Ghewesten en weder zijden / de welcke (om datse comen te vallen tusschen de hitte van dese / ende d'onverdraghelijcke coude van d'ander) twee extremen ofte uytnemende / soo zijnse ghetempert / ende moghen onder den anderen gheen gemeynschap hebben / door d'overvloedige hitte des Hemels. Dit selve was oock d'opinie van d'ander Ouderen / t'welcke van den Poeet seer aerdich in zijn veersen ghecelebreert wordt / segghende: *Plin. lib. 2 cap. 26.*

De hemel heel / werdt omgordt met vijf banden
Van dees / heeft d'een / stadich des Sons verbrandē / *Virgil. in Georgicis.*
En door den brandt / d'aerde ros van coleur.

Den selven Poeet noch op een ander plaetse:

Verneemt of oock yemandt ten plaetsen woont / *7. AEneidos.*
Daer t'Aerdtrijck haer / op het breedtste vertoont /
T'welcke de Son sengt int middenste van vieren.

Ende van een ander Poeet wordt het selve noch claerder ghesept:

Des Aerdtrijcks zijn / des hemels in ghetal *Ovid. 1. Metam.*
Banden ghelijck / onder welcke van vijven
De middelste is door de hitte over al
Niet bewoonbaer.

Dese ghemeyne opinie der Ouderen was ghegrondet

grondet in een reden / de welcke hen docht seker ende onverwinlijck te wesen: sagen dat hoe men naerder den Middach ghenaeckten / hoe dat de Regioen heeter was. T'welcke also warachtich is: want men bevindt door dé selve reden/ in een Provincie van Italien/ het landt van Apulien heeter te wesen/ dan Toscana. Eñ om de selve oorsake / soo heeft men in Spagnien in Andalusien meer hitte als in Biscayen: zijnde dit selve so veel verschillende / dat wesende de differentie noch gheen volcomẽ acht graden/ houdt men het eene landt voor seer heet/ ende t'ander voor seer cout. Hier uyt namen sy met goeder consequentie/ dat de Regioen die den Middach soo seer genakende was / ende de Son bovent hooft hadde / nootwendich een uyt der maten ende eeuwighe hitte moesté ghevoelen/ behalven dat/ soo vermercktense oock noch / dat alle de differentien van't Jaer / als van de Lenten / Somer / Herft ende Winter / procederende zijn van t'ghenaken ofte afwijcken der Sonne. Ende acht nemende/ dat hy / die noch soo verre van den Tropice (daer de Son des Somers opcomt) verscheyden waren des Somers / door't ghenaken der Sonne een onverdraghelijcke hitte ghevoelende/ maeckten haer rekeninghe / dat soo sy de Son soo nae by hen / ende boven t'hooft hadden / ende dat noch t'gheheele Jaer door/ dat de hitte soo onlijdelijcken soude moeten wesen / dat de Menschen sonder twijffel souden moeten verdwijnẽ ende verbranden. Dit waren de reden/ die d'Ouderẽ moveerden de middelste Zona oft Regioen voor onwoonbaer te achten: waerom sy die noemden Torrida Zona, dat is de verbrande Zona, Regioen ofte Ghewefte. Ende voorwaer/ soo ons de ervarentheyt niet ooghenschijnlijck versekert en hadde/

adde/wy soudē noch hedensdaeghs al te samen
hesept hebben / dat het een Mathematische ende
esloten reden gheweest hadde: waer by wy sien
noghen / hoe swack dat noch ons verstandt is/
m dese natuerlijcke dingen te begrijpen. Daer-
m soo moghen wy met recht wel segghen / dat
er goeder ghelucke ons in desen tijden die twee
roote wonderen ten deel ghevallen zijn / te we-
en/ t'bevaren van de groote Zee Ocean, met soo
rooter lichtichept / ende de kennisse van dat de
Menschen in den Torrida ghemetende zijn een
eer bequame ghetemperthept / t'welcke dingen
ijn / die d'Ouderen nopt en conden begrijpen.
Van dese twee wonderen / te weten / van de ha-
itatie ende qualitept der Torrida Zona sullē wy
net Gods hulpe int naevolghende Boeck bree-
elijcken handelen: Oock soo salt van gelijcken
goet wesen / in dit te verclaren de maniere van
der Oceanscher Zee te bevaren/ om dat sulcx seer
noodich is / om tot onse intentie (die wy in dit
werck voorghenomen hebben) te comen: maer
aleer wy op dit besteck comen/ soo ist noodich te
segghen / wat dat d'Ouderen van dese nieuwe
lieden/die wy Indianen noemē/gevoelt hebben.

Het 11. Cap. Hoe datter onder de Voor-ouderen eenighe kennisse van dese nieuvve VVerelt ghevonden is.

BEsluytende t'gene dat ghesept is/ resteert noch / dat d'Ouderen niet en ghelooften/ datter Menschen over den Tropico van Cancer waren/ als S. Augustijn ēn Lactantius ghevoelden. Ende soo daer Menschen waren/ soo en wouden sy ten minsten niet gelooven die tusschen den Tropicos te wesen: Ghelijck als Aristoteles, Plinius, ende voor al/ den Philosoph Parmeni- *Plutar. 3. de placitis Philos. cap. 11.*

Parmenides, affirmerende dat het een ende t'ander t'contrarie is/ is genoech bewesen: evenwel soo wordt niet teghenstaende van veel lieden/ door curieusheyt/ ghevraeght/ of men van dese waerheyt/ die in onsen tijden soo openbaer ende bekent is/ oock in voortijden eenighe notitie af ghehadt heeft: want het schijnt voorwaer een seer vreemdt dinck te wesen/ dat wesende dese nieuwe Werelt so groot als wy met onsen oogen sien/ dat men daer/ in soo langhen voorleden tijden by d'Ouders niet af ghewetent heeft/ waer door sommighe by avontueren ghesocht hebben den voorspoet van desen onsen tijdt in dat cas te verminderen/ d'eere ende glorie van onse Natie te verdonckeren: onderstaende te bewijsen/ dat dese nieuwe Werelt by d'Ouderen bekent is geweest. Doch men en cant voorseker niet ontkennen/ hier van eenich spoor geweest te zijn. S. Hieronymus schrijft op d'Epistel tot den Ephesen/ segghende: Met reden vraghen wy/ wat d'Apostel wil segghen met dese woorden/ daer hy seyt: In welcke ghy een tijdt ghewandelt hebt/ naer de gheleghentheyt van dese Werelt: Of hy by avontuere te verstaen wil gheven/ datter eenen anderen tijt is/ die dese Werelt niet aen en gaet/ maer andere Werelden/ van't welcke Clemens in sijn Epistel aldus schrijft/ segghende: Den Ocean, ende de Werelden die men over den Ocean heeft. Dus verre van S. Hieronymo Ick en can voorwaer niet vermoeden/ wat Epistel van Clemens dit wesen mach/ die S. Hieronymus alhier by brenght: doch en twijffelt niet/ alsoo van S. Clemens gheschreven te wesen/ dewijle t'selve van S. Hieronymo ghealllegeert wordt: zijnde claerlijcken van S. Clemente verhaelt/ dat men over de Zee Ocean noch een ander Werelt/ jae We-

Hieron. super cap. 2. ad Ephes.

jae Werelden heeft: ghelijck als het in effect met de waerheyt blijckt/ nademael dat men soo uytnemende grootte distantie van d'eene Werelt tot d'ander heeft: ick wil segghen/ van dit Peru ende West-Indien tot Oost-Indien eñ China. Van gelijcken soo verhaelt Plinius (die soo uytnemende was / om vreemde ende wondere dinghen t'ondersoecken) in sijn natuerlijcke Historie / dat Hannon, Capiteyn der Carthaginesers/ gevaren heeft van Gibraltâr af/ langhs de Custe heen/ tot aen d'uyterste grensen van Arabien, hebbende dese sijne Navigatie by gheschrift naeghelaten. Soo dit alsoo is/ alst Plinius seyt/ soo volgt daer bescheydelijcken uyt / den selven Hannon ghevaren te hebben/ alle het gene dat huydigen daeghs de Portugaloisers bevarende zijn / passerende tweemaels de Linea Equinoctial, t'welcke voorwaer een dinck is / om te verwonderen. Ende nae dat van den selven Plinius geallegeert werdt uyt Cornelio Nepote, een seer gheacht Autheur/ soo souden de selve spatie ghevaren geweest zijn van eenen anderen Eudoxus gheheeten / hoewel eenẽ contrarie wegh: want vliedende den selven Eudoxus van den Coninck der Latyres, is gevaren door t'Roode Meyr af / tot in de Oceansche Zeen/ vervolghende alsoo de Custe/ is gecomen tot die Engte van Gibraltâr, t'welcke van den selven Cornelio Nepote bevesticht wort/ in sijnen tijdt gheschiet te zijn. Daer wordt van gelijcken gheschreven / van gheachte Autheuren / dat een Schip van Carthago, ghedwonghen wesende van weer ende windt / door de Zee Ocean ghejaeght zijnde/ is comen te sien ende verkennẽ een Landt/ t'welcke tot dien tijdt noyt te vooren bekent was gheweest: ende weder gecomen zijnde tot Carthaginem met de tijdinghe / verweckte

Plin. lib. 2 cap. 67.

Idem ibidem.

den Carthaginesers tot een groote lust ende begeerten/ om t'selve Landt t'ontdeckẽ ende te bewoonen. Dit verstaende de Senatoren ofte Magistraten/ hebben de selve Navigatie met een rigoreus ende swaer Edict, op lijfstraf verboden/ sorghende dat de begeerlijckheyt ende luste tot de nieuwe Landen/ een afbreuck ende vervallinge van haer Vaders-landt souden veroorsaken. Wt alle t'welcke men ghenoech colligeren ofte vermercken mach/ dat men onder d'Ouderen eenighe kennisse van de nieuwe Werelt ghehadt heeft / alhoewel dat men nit bysonder van dese onse America, ende t'gantsche West-Indien, qualijcken eenighe versekertheyt in de Boecken der oude Schrijventẽ vinden can/ doch wel van Oost-Indien: niet alleenlijckẽ van dees/ maer oock van ghene zijde. T'welcke in voorighen tijden d'uyterste kennisse was / door dien datment doe ter tijdt int contrarie van nu bereysende was / segghe dat men daer mentie af vindt/ eñ dat niet weynich noch duyster. Want en is het niet lichtelijcken genoech onder d'Ouderen te vinden/ t'Mallacka/ t'welcke sy noemden Auream Chersonesam, ende de Cabo de Comorijn.die sy hietẽ Promontorium Corii,als oock t'groote ende vermaerde Eylandt van Samatra, door die soo oude ende ghecelebreerde naem van Taprobana? Wat sullen wy segghen van de twee Ethiopien, van de Bragmanes, van t'groote landt van Chynen? Wie stelt in de Boecken der Ouderen eenighen twijffel / de welcke niet weynich van dese dinghen handelende zijn? Maer van de

Plin.lib.6 cap.31. Westersche Indien en bevinden in Plinio niet / in dese Navigatie / d'Eylanden van Canarien (die hy Fortunatas noemt) ghepasseert te hebben: waer van het principaelsten (nae sijn segghen/

Canarien

Canarien gheheeten souden hebben/ende dat/door de menichte der Honden die daer op waren. Voorby Canarien heeft men nauwelijcke eenich spoor af/ by d'Ouderen (beroerende de Navigatie die men hedensdaeghs doet over die groote Golffe, die met recht groot ghenaemt wordt) connen vinden: nochtans zijnder veel die hen laten duncken/ dat de Tragische Seneca van dese Westersche Indien ghepropheteert heeft / te weten/ in t'ghene dat wy in sijn Tragedie Medea, in sijn Anapestische veersen lesende zijn / de welcke gereduceert in Nederlantsche rijm/aldus luydē:

Seneca in Medea, actu 2. in fine.

Comen sal noch/ nae langhe Jaren
Een nieuwen gheluckighen tijdt/
Datt' Oceaen/ sal breedt en wijdt
Buyten haer perck/ strecken de baren.

Ontdeckt sullen noch groote Landen
Een nieuwe Werlt werden ghesien
Door des woeste dieps bespien
Datse nu deylt van onse stranden.

Thule het eynd' des Werlts te zijne/
By yeghelijck altoos vermaert
Sal wesen/ door soo groote vaert/
Dat't ons seer nae te ligghen schijne.

Dit wordt aldus van Seneca in sijn veersen ghesonghen / ende wy en moghen niet ontkennen/ t'selve alsoo gantsch ende al gepasseert te wesen: want de lange Jaren dien hy seyt/ soomense telt van den tijdt der Tragico af / zijn by de duysent vier hondert: ende wesende van die van Medea af/ zijn meer dan twee duysent. Nu/ van dat de breede Zee Ocean den wegh gheopent heeft / die te vooren ghesloten was/ende dat men ontdeckt heeft / een groot Landt / meerder als gantsch Europa ende Asia, ende een ander nieuwe Werelt bewoonende is/ sien wy voor onsen ooghen vol-

bracht te wesen/sonder dat hier in eenigen twijffel is / t'ghene dat met reden wesen mach / is te dencken of het Seneca gheraden heeft / dan of hy onbedocht in dese sijne Poesie gevallen is. Mijn ghevoelen hier van is/t'selve geraden te hebben/ in sulcker voeghen als de wijse ende doortrapte lieden yet plachten te gissen/heeft gesien dat men al in sijnen tijt nieuwe Navigatien eñ Vaerden t'Zeewaert begonst t'attenteren: Eñ hy wist ooc wel/ als een Philosoph/ datter een ander tegenlandt / Antichtona ghenaemt / van de selve ghedaente moeste wesen. Met dese grondt const hy ghenoech bemercken/ dat de stoutichheyt eñ abelheyt der Menschen noch int eynde de Zee Ocean souden comen te passeren: ende die passerende/ andere nieuwe Landen ende Werelt ontdecken. Hoe veel te meer/ dat de gheschiedenissen van de Schipvaerden (van Plinio verhaelt) waer mede de groote Zee Ocean ghepasseert worden. Al in den tijdt van Seneca een bekent dinck was / dat dit d'intentie van Senecas professie gheweest is/ schijnt genoech te verstaen gheven dese naervolghende veersen / alwaer / nae dat hy de gherustheyt ende t'leven der Ouderen/van weynich onderwins/ voleyndt hadde/ aldus seyt:

T'is een aer tijdt/ en de Zeebaren
Sullen willich/ of met gheweldt
Doorganck gheven den stouten heldt/
En t'is gheneucht daer door te varen.

De diepe Zee/ woest en ongrondich
Derf alree yeder Schip bestaen/
Alle reysen zijn licht ghedaen
Door den Zeeman cloeck/ ende vondich.

Noch Landt en is/ noch Coninckrijcke
Te winnen meer/ die veylich wil
Bewaren t'sijn/ dat bouwe stil
Een nieuwen Burch/ daer hy op wijcke.

T'is

T'is al verkeert/ en om ghestooten/
En op sijn plaets gheblevun niet:
Nochin de Werelt/ gheblevun yet
Dat door t'versoeck/ niet zy ontsloten.

D'Indiaen drinckt uyt de ghebzoren
Alexis, en de Persiaen/
Om op de Elu'/ en Rijn te gaen
(Couder dan ijs) laet hem bekozen.

Wt dese soo vermete stoutichept der Menschen/ comt Seneca te conjectureren of te vermoeden/ het ghene hy terstont stelt / als d'upterste daer't op comen souden / segghende nae langhe Jaren sal comen/ als verhaelt is.

Het 12. Cap. VVat *Platonis* ghevoelen vvas, van dese VVestersche Indien.

MAer soo daer yemant was/die meer int bysonder van dese Westersche Indien gheroert heeft/ soo schijnt het/ dat men Platoni dese eere schuldich is/ den welcken in sijn Timæo aldus schrijft : In dien tijden en heeft men de Golffe niet mogen bevaren(sprekende vã de Zee Atlãtico,die sijn beginsel neemt/ comende buyten de Straet ofte Engte van Gibraltâr) om dieswille dat de passagie des selven aen den mont van Hercules Columnen/ gelijck als men die placht te noemen / ghesloten was/ (t'welcke de voorseyde Straet van Gibraltâr is) ende was het Eylandt/ dat doe ter tijdt dicht by de voorseyde Mont leyde / zijnde van alsulcken grootte / dat het gheheel Africa , met Asia daer by / te boven ginck. Over dese Eylanden heen/ was doe ter tijdt (voor de ghene die daer wesen wilden) eenen wegh nae ander Eylanden / ende van daer ginck men aen alle het vaste landt/dat daer recht teghens over lach/ omringt wesende

met die oprechte Zee. Dit wordt aldus vertelt van Ciricia in Platone. Ende de ghene die hen laten duncken / dese verhalinghe van Platone een waerachtighe Historie te wesen/leggense op dese maniere uyt / segghende: Dat het voorschreven groote Eylandt/Atlantis ghenaemt/t'welcke int groote Africa, ghelijckelijck met Asia, te boven ginck) alsdoe het meestendeel der Zee Ocean van Atlantico (die alsnu de Spagniaerden bevaren) beslaende was / ende dat die ander Eylanden/ dien hy seyt by dit groote Eylandt te liggen/ gheweest zijn/ de gene die men hedensdaeghs noemt de Barlovento, (dat is / van te Loefwaert) als daer is Cuba, Española, S.Iuan de Puerto rico, Iamaica, ende andere van die contreye:ende dat het vaste landt/ daer hy van verhaelt/souden wesen het ghene van onslieden hedensdaeghs het vaste landt Peru ende America ghenaemt wordt. De oprechte Zee dien hy seyt t'selve vaste lant t'omringhen/meynen dese Zuyder Zee te wesen:ende dat die een waerachtighe Zee ghenoemt wordt/ is/ om dat/ in comparatie van hare oneyndlijcke grootte/ d'ander Middelandtsche Zeen / als oock de selve Atlanticus,als kinder Zeen daer by te verghelijcken zijn. Met een seker ende delicaet vernuft / wordt hier de beschrijvinghe van Platoni, door de voorseyde curieuse Autheuren/ verclaert ende uytghelepť. Hoe waerachtich ende seker t'selfde is / sal op een ander ghehandelt worden.

Het 13.Cap. Dat sommighe ghelooft hebben, hoe dat *Ophir*, in de heylighe Schrift, dit ons *Peru* beduydende is.

DAer en ghebreken oock gheen/ die hun laten duncken / datter in de H. Schrift mentie ghemaeckt

ghemaeckt werdt van dese Westersche Indien: erstaende dat / van Ophir (t'welcke soo seer ge-elebreert wort) dit ons Peru te wesen. Robertus tephanus, ofte om beter te segghen / Franciscus 'atablus, (een die in de Hebreeusche tale seer er-aren is / ghelijck alst hem van onsen Meester/ ie sijn discipel gheweest is / naegegeven wordt) eyde in de Scholen/ uytleggende het 9. Capittel an't eerste Boeck der Coninghen/ het Eylandt enaemt la Española, (van Christoffel Colon eerst hevonden ende ontdeckt) Ophir te wesen / van vaer Salomon de vier hondert eñ twintich / ofte ier hondert vijftich talenten fijn gout gebracht voorden: want soodanich is het gout van Cibao, 'welcke d'onse van't Eylant Española brengen. Daer en ghebreken oock gheen gheleerde Au-heuren / welcke bevestighen dit ons Peru het Ophir te wesen/ vergheliickende den eenen naem met den anderen: gelooвende/dat ten tijden/alst Boeck van Paralipomenon ghescreven worde/ 'landt van Peru den selven naem hadde/ alst nu heeft. Haer grondt-reden nemende / van dat de Schrift bewijsende is/ dat men van Ophir was brengende seer fijn Goudt/costelijcke Ghesteen-en/ ende seer uytgelesen Hout/ van alle t'welcke nae't segghen van dese Autheuren) Peru groo-ten overvloedt heeft. Maer nae mijn goetdunc-ken/ soo ist seer verre/ van dat Peru soude wesen 't Ophir, dat van de Schriftuere ghecelebreert werdt: want hoewel dat men daer abondantie van goudt in heeft/ en is/ niet teghenstaende/ in sulcken menichte niet/dat het in dit cas/de faem ende rijckdom / die Oost-Indien in ouden tijden hadde/ te bovē gaet/ die soo seer costelijcke Ghe-steenten/ ende t'excellent Hout / welcker ghelijc-kenis in Ierusalem noyt gesien was/en can icker

In 1. Reg. cap. 9.

Arias Montanus in Aparat. in Paleg. cap. 9.

1. Palag. 9
1. Requ. 10
2. Paral. 8
1. Reg. 22.
1. Reg. 9.

voorwaer niet sien: want alhoewel men daer uytghelesen Esmerauden, ende sommige boomen van hardt ende welrieckent hout heeft / niet teghenstaende / soo en vinde ick alhier gheen dinghen / die soo waerdich zijn te houden / alst van de Schriftuere wel gestelt wordt. Ten anderen / soo dunckt my gheen goede consequentie te wesen / te dencken / dat Salomon dat over-rijcke Oost-Indien soude laten blijven / om sijn Vloten te seynden nae dit uyterste Landt. Ende soo die hier soo dickwils ghecomen waren / soo soudent ten minsten door eenighe redenen blijcken / dat men daer eenich spoor ofte teycken van vinden soude. Maer d'uytlegginghe ende beduydinghe van den naem Ophir, op het Peru, houde ick voor een sake van weynich substantie / wesende / gelijck als het seker is / dat den naem van Peru, van dit gheheele Landt / soo oudt noch soo gemeyn niet en is. T'is een ordinaris gebruyck gheweest / in de ontdeckinge der nieuwe Werelt / de namen van de Landen ende Havens te stellẽ / nae d'oorsaken die hen bejeghenden. Ende alsoo verstaet men oock ghepassceert te wesen / met dit Rijcke van Peru te noemen. Alhier is een opinie / dat van een Rivier daer de Spagniaerden by ghevalle aen quamen / die van de ingeboren / Piru ghenaemt werdt / dese gheheele Landtschappe den naem van Piru gegheven is: uyt het welcke men een argument heeft / dat d'ingheboren Indianen van Peru van soodanighen naem van haer Landt / niet en weten noch ghebruycken. Op de selve wijse schijnt het / men affirmerẽ wil / dat Sepher in de Schriftuere / dese Andes (t'welcke overhooghe gheberghten van Peru zijn) souden wesen. Ten is niet ghenoech / eenige ghelijckenisse van Vocabulen ofte Woordẽ te hebben /
want

int op sulcker voegen souden wy oock mogen
ghen/ dat Iecatan soude wesen/ t'ghene dat de
chrifstuere Iectan noemt. Oock mede / soo en
rf men niet dencken / dat de namen van Tito
de Paulo, die de Coninghen Ingas van Peru ge-
ert hebben / hen van de Romeynen ofte Chri-
nen aen gheerft zijn : t'welcke een al te licht-
erdighen ondersoeckinghe souden wesen / om
o groote dinghen te bevestighen. Het gene dat
nmighe schrijven / dat Tharsis ende Ophir in
een een Provincie nochte Navigatie en was/
t men bescheydelijcken / door't inhoudt der
chrifstuere/ sulcx contrarie vertoont te wordẽ:
rghelijckende het 22. Capittel van het vierde
oeck der Coninghen/ met het 20. Capittel van
t tweede Boeck van Paralipomenon. Wãt het
ene dat int Boeck der Coningen geseyt wort/
t Iosaphat in Aseon Gaber de Vloten toeruste
de Vaert nae Ophir, om goudt te halen/ wort
n ghelijcken verhaelt int Boeck Paralipome-
on, hoe dat men de selve Vloot toeghemaeckt
eft / om nae Tharsis te varen: waer uyt men
aerlijcken gevoelt/ dat de Schrift Tharsis ende
phir (in dit cas) voor een genomen heeft. Hier
ot mochte my yemandt vragen / wat Gevveste
fte Provincie dan/ dit Ophir (daer de Vlote van 1.Reg.9.
alomon, met de Schiplieden van Hiran, Coninc 1.Reg.22.
an Tiro ende Sidon, om t'gout te brengen) ghe-
eest is : alwaer van ghelijcken onderstondt te
aren/ de Vlote des Coninex Iosaphat, de welc-
e/ nae de Schrifstuere vermeldt/ in Aseon Gaber
iet onweder verginck. Wat mijns belangende
s/ houde my hier in alderliefst/ met d'opinie die
osephus in de Boecken der Antiquiteyten ver-
alende is / alwaer hy seyt/ t'selfde een Provin-
ie van Oost-Indien te wesen/ zijnde ghesticht
door

door dien Ophir, sone van Iectan, waer van in
Genes. 30. Genesis mentie ghemaeckt wordt / welcke Provincie overvloedich van overfijn goudt was: waer uyt ghesproten is / dat men het goudt van Ophir, ofte Ophas, soo seer placht te celebreren. Ende nae dat sommige willen segghen / soo souden het Obrizo wesen / gelijck alst Ophirizo: want hebbende seven sooten van goudt / ghelijck als S. Hieronymus verhaelt / soo was dat van Ophir ghehouden voor't alderfijnste / ghelijck als wy alhier het goudt van Valdivia ofte van Caravaya celebrerende zijn. De principaelste reden die my moveré te dencken / dat Ophir in Oost / ende niet in dit West-Indien gheleghen is / is daerom / dat de Vlote vã Salomon alhier noyt gecomé conste / sonder eerst te passeren voorby gantsch Oost-Indien, China, ende een ander oneyndtlijcke spatie der Zee. Ende ten schijnt niet waerachtelijcken / datse de gheheele Werelt dweers over ghelopen soudé hebben / om t'gout alhier te comen soecken: hoe veel te meer / zijnde dit soodanigen Landt / dat men daer te landtwaerts gheen notitie af en conste hebben? Oock mede soo sullen wy hier nae bewijsen / dat d'Ouderen de conste der Navigatie (die men nu ghebruyckende is) niet gheweten / noch vercreghen hebben / sonder het welcke sy hen so diep in de Zee niet en mochten begeven. Eyndtlijcken / soo men in dese dinghen anders gheen sekerheyt en heeft / dan vermoeden ende lichtveerdighe gissinge / soo en is men oock niet gehouden meer te ghelooven / dan een yeder hem goet dunckt.

Het 14 Cap. VVat dat *Tharsis* ende *Ophir* in de Schrifture beduydende zijn.

SOo daer gissingen ende vermoeden gelden/ soo zijn de mijne/ dat de Vocabelen van Ophir ende Tharsis, in de heylighe Schrifture/niet altoos bestemde plaet-
n beduydende zijn/dan dat de selve beduydinge
nder de Hebreen ghemeyn is/gelijck als in onse
meyne tale generalijcken t'woordt van Indien
ydende is. Want Indien is in onse usantie en
rake soo veel te segghen / als eenighe Landen
e seer verre van der handt/ seer rijck/ ende seer
reemdt van den onsen zijn. En wy Spagniaer-
en/ noemen van gelijcken/ Indien/ de Landen
an Peru, Mexico, t'landt van China, Mallacca,
rasillien. En t'zy van wat plaetsen datter van
ese verhaelde contreyen/brieven comen/ seggen
wy / brieven van Indien te wesen: zijnde niet
ghenstaende / de voorseyde Landen ende Rijc-
en een onmetelijcke distantie ende verscheyden-
eyt van den anderen ghelegen. Hoewel dat wy
ock niet en moghen ontkennen/ den naem van
Indien/ van Oost Indien genomen te hebben:
want by d'Ouderen / so wordden Oost-Indien
ghecelebreert voor een Landt over-verre van
er handt gheleghen : waer uyt ghesproten
s / dat dese ander soo verscheyden Landen / in
e eerste ontdeckinghe / mede Indien gheheeten
woorden / om dieswille dat het soo verscheyden/
als oock voor het eynde der Werelt ghehouden
worde: alsoo dat men Indianen noemende is/
de ghene die op't eynde der Werelt woonen. In
ghelijcker voeghen / soo dunckt my/ dat Tharsis
de meeste reysen / in de heylighe Schrift / gheen
bestemde ofte uytgesonderde plaets te bedieden
is/dan

is/ dan eenighe verre ende verscheyden Ghewesten ofte Regioenen, ende nae't oordeel der Menschen / seer vreemdt ende ryck. Want het ghene dat Iosephus ende sommighe willen segghen/ dat Tharsis ende Tharso in de Schriftuere een dinck is / wordt nae mijn goetduncken van S. Hieronymo met recht ende redenen wederleyt: niet alleenlijck/ om dat men de voorschreve Vocabelen met diversche letteren schrift / hebbende d'eene een aspiratie eñ d'ander niet. Dan oock daerom dat seer veel dinghen die men van Tharsis schrijvende is / niet wel met Tharso (een Stadt van Cilicien) moghen over een comen. Het is wel waer/dat de Schriftuere op sommighe plaetsen aenwijsinghe doet / van dat Tharsis in Cilicien gheleghen is: want daer wordt geseyt van Holoferne/ int Boeck van Iudith, aldus: Ende gepasseert zijnde de palen van Assyrien/ is gecomẽ by het ghebergthe van Ange, (dat by avontuere Taurus is) welcke gebergthen palende zijn / aen de slincker zijde van Cilicien, ende heeft alle hare Casteelen ende Sterckten inghenomen eñ overwonnen/ verdestruerende de vermaerde Stadt van Melothi, ende beroovende alle de kinderen van Tharsis ende van Ismaël, die tegens de Woestijne over woonden / als oock de ghene die nae den Middach/ naer t'landt van Cellion waren/ passerende over d'Euphrates, etc. Maer ghelijck als ick geseyt hebbe/ soo past het weynichmaels op de Stadt van Tarso, het ghene dat men van Tharses verhalende is. Theodoritus ende andere/ volgende d'uytlegginge van de tseventich Oversetters / stellen Tharsis op sommighe plaetsen in Africa, ende willen segghen/ t'selfde te wesen dat eertijdts Carthago, ende teghenwoordich t'Coninckrijck van Thunes is: segghende dat Ionas (als

Lege Plin. lib. 5. cap. 27.

Thodor. in 1. Ioan. Arias Mont. ibidem, & in Alphabeto apparatus.

als de Schriftuere verhaelt) daer na toe sijnen
wegh meynde te nemen / soo wanneer hy van
e Heere af/ nae Tharsis toe vliedende was. An-
ere willen segghen / dat Tharsis een sekere Re-
ioen ofte Ghewesfte van Indien is/ gelijck als
et schijnt dat S.Hieronymus ghevoelende is. Ick *Hieron. ad*
n begeere voor dese reyse dese opinie niet tegens *Marcellum.*
e staen / dan bevestighe alleenlijck / dat het niet
ltoos een bisette Regioen ofte Ghewesfte der
Werelt bedieden wil. De Wijsen/die Christum
quamē aenbidden/ is altoos voorseker/van uyt
den Oosten te wesen: Ende men is oock uyt de
Schriftuere vermoedende/datse van Saba,Epha,
nde van Madian waren. Ende sommighe ghe-
eerde lieden ghevoelen / die uyt Ethiopien, Ara- *Esai.60.*
bien ende Persien te wesen. Hier van soo singht *Psal.45.*
den Psalm der Kercke: De Coninghen van
Tharsis sullen presenten brenghen. Laet ons dan
met S. Hieronymo houden / dat Tharsis in de
Schriftuere een Vocabel is / van veelderley be-
duydinge/ ende dat het somtijts verstaen wordt
door de gesteente Chrisolitus oft Iacintus, bywij-
len voor een sekere Regioen ofte Ghewesfte van
Indien: altemets voor de Zee/welcke de coleur
van een Iacint heeft/ te weten/ alsse door de hitte
der Sonne ontsteken is. Maer de selve heylighe
Doctoor ontkent het / met veel redenen / dat
Tharsis (alwaer Jonas nae toe vloodt) een Re-
gioen van Indien was. Want dewijle dat hy
was scheydende uyt Ioppe,soo wast oock onmo-
ghelijcken / dat men op die Zee nae Indien sou-
den mogen varen: want Joppe (hedensdaeghs
Iapha genoemt) geen Haven van't Roode Meyr
is/(t'welcke hem met d'Oost-Indische Zee ver-
menght) dan van de Middelandtsche Zee / die
in de Oost-IndischeZee niet uyt en comt. Waer
uyt men

uyt men claerlijcken bemerckt / dat de Navigatie die de Vloot van Salomon uyt Aseon Gaber
1.Reg.22. (daer haer de Schepen van Iosaphat verloren) dedē/door de Roode Zee naer Ophir ende Tharsis liepen: soo dat de Schriftuere expresselijcken bevestigende is / dat het eene ende t'ander seer verscheyden gheweest is / van den wegh die Jonas nae Tharsis meynde te doen. Want Aseon Gaber is een Haven van een Stadt in Idumea, gelegen in de Straet ofte Engte / alwaer hem t'Roode Meyr met de groote Zee Ocean vermenghende is. Van dat Ophir ende Tharsis worden Salomon ghebracht/Goudt/Silver/Yvoiren-been/Apen eñ Pauwen/ met een seer moeyelijcke vaert van drye Jaren: alle t'welcke / sonder twijffel / van Oost-Indien was/ t'welcke vā alle dese dingen overvloedich is/ gelijck het ons van Plinio breedelijcken onderrecht/ ende by dese onse tijden genoech ondervonden wordt. Van dit ons Peru en constmen gheen Yvoiren-been brenghen / dewijle dat men alhier gheen memorie van Olifanten en heeft: Goudt/silver/ ende fraye Apen mocht men daer wel van daen gebracht hebben: maer mijn goetduncken is eyndlijcken/dat men in de Schriftuere/ voor Tharsis ghemeynlijcken verstaēde is/ de groote Zee/ ofte over-verre verscheyden Regioenen eñ seer vreemde Gewesten: Ende alsoo is mijn verstandt / dat men de Prophecijen/die van Tharsis sprekende zijn/ (dewijle de Gheest der Prophecije dat altemael vervatende is) dickwils wel voeghen mach tot de dinghen der nieuwe Werelt.

Margin notes: 1.Paral. 9 — 3.Reg. 10 — T'welcke alsoo de waerheyt best gelijckende is. Maer dat ick in mijn voyage van Oost-Indien eenichsins hebbe connen bemercken.

Het 15.Cap. Van de Prophecije van *Obadia*, die van sommighe op dese Indien beduydt ende uytgheleyt vvorden.

Daer

DAer en ghebreken oock niet / de ghene die seggen ende bevestighen / in de heylighe Schriftuere langhe voor heen gepropheteert te wesen / dat dese nieuwe Werelt / door de Spaensche Natie / tot Christus bekeert souden werden. Tot desen propoost / brenghen 't beslupt van de Prophecyen van Obadia by / t'welcke aldus luydende is: Ende die verdrevenen deses Heyrs der kinderen Ismaels / alle de dinghen der Chananiters tot Strepta toe: Eñ die verdrevenen van Ierusalem die in Bosphoro zijn / sullen de Steden van't Zuyden besitten: Ende de Heylanden ofte Salichmakers sullen op den Bergh van Sion climmen / om te oordeelen den Bergh van Esau, ende t'Coninckrijck sal voor de Heere wesen. Dit is ghestelt in onse gemeyne tale nae den Text: de voorschreven Autheuren lesent upt het Hebreeusche op dese maniere: Eñ die verdrevenẽ van dit Heyr der kinderen Israels, Chananiters tot Sarphat, (dat is Vranckrijck) ende die verdrevenen van Ierusalem, welcke zijn in Sepharaad, (dat is Spagnien) sullen voor een erfdeel besitten de Steden van't Zuyden: Ende de ghene die de salichheyt van den Bergh Sion soeckende zijn / sullen opclimmen om den Bergh van Esau te oordeelen / ende het Coninckrijcke sal voor de Heere wesen. Maer om dat Sephared van S. Hieronymo voor de Bosphoro ofte Engte / ende van de tseventich Oversetters / voor Euphrata (t'welcke Spagnien beduydt) verstaen wordt / soo en werden van sommighe / de getuyghenisse der Ouderen niet gheallegeert / noch reden die daer toe beweghen / dan alleenlijcken / dat het hen alsoo dunckende is. Andere allegeeren de Chaldeeusche Paraphrasis, die't alsoo gevoelende is, D'oude Rabijnen ofte Gheleerden verclarent

Guido Boderiam, in Epist. ad Philip. Cathol. Regem, in 5. Com. Sacr. Bibl. Zum araga in Hispanica Histo. Obad. 1. Lodovicus, Leo, Augustinianus in Commẽt. super Abdiam.

clarent op dese maniere / te weten / dat Sarphat (t'welcke in onse ghemeyne tale/ende van de tseventich Oversetters) Sarepta ghenaemt is/voor Vranckrijck verstaen wordt. Maer achterhalende dese disputatie / de welcke de verscheydenheyt der spraken beroerende is / wat obligatie isser/ om door de Stedē van't Zuyden/ofte van Nageb (als de tsevenstich stellen) te moeten verstaen / de lieden der nieuwe Werelt: Ende wat is men oock ghehouden / om t'volck van Spagnien te moeten verstaen / door de verdrevenen van Ierusalem in Sapharad, ten ware dat wy Ierusalem nae den geest (ende daer door de Kercke) verstaende waren / in sulcker voeghen / dat den heyligen Gheest/ door de verdrevenen van Ierusalem, die in Spharat zijn/ons beduydende is/de kinderen der heyligher Kercke / die op d'eynden des Aerdtbodems/ ofte aē de Havens van dien/ woonende zijn? Want Sepharad is sulcx in de Siriaeckſche tale beduydende: t'welcke met onse Spagnien seer wel over een comt / om dat het/ nae d'Ouders opinie/ t'uyterste van't Aertrijck is/ zijnde t'selfde bynae t'eenen mael met de Zee omvanghen. Door de Steden van Austro, ofte van't Zuyden/ mach men verstaen dese Landen van Indien: want het meesten deel der nieuwe Werelt/ is aen de Zuydtzijde/ ofte nae dē Middach ghelegen. Jae dat meer is/ soo is het meesten deel van dien / de Zuyder-Pool aenschouwende. Nu t'ghene dat volght/ van dat de gene die de salicheyt van den Bergh Sion soeckende zijn/op sullen climmen/om den Bergh van Esau te oordeelen/en is niet swaer uyt te legghen/ segghende / datse hen tot d'onderwijsinge ēn cracht der heyligher Kercke begheven / de gene die hen onderwinden de misbruycken / ende dwalingen der Hey-

der Heydenẽ uyt te roepen. T'welcke t'beduydtsel is/ van den Bergh Esaus t'oordeelen/ eñ volgt seer wel/ dat alsdan het Coninckrijck niet en sal wesen voor die vã Spagnien / ofte voor die van Europa, dan voor onsen Heere Christus. De gene die de Prophecije van Obadia op dese maniere begeert uyt te legghen / en behoortse niet te verwerpen/ dewijle het voorseker is/ dat den heylighen Gheest / alle de verborghentheden soo langhe van te vooren geweten heeft. Eñ het schijnt een seer redelijck dinck te wesen/dat men van een soo grooten sake (als daer is d'ontdeckinghe eñ bekeeringhe der nieuwe Werelt tot het Christen gheloof) eenige mentie in de heylige Schrift af behoort te hebben. Esaias is oock verhalende/ van de vleughelen der Schepen die aen d'ander zijde van Ethiopien heen varen. T'selfde Capittel wordt altemael van gheleerde Autheuren op Indien beduydt/ op welckes my referere. Den selven Propheet seyt noch op een ander / dat de ghene die uyt Israel salich zijn/ seer verre nae Tharsis ende verre-liggende Eylanden gaen sullen/ bekeerende veel ende verscheyden liedẽ voor de Heere: alwaer hy noemende is Griecken lant/ Italien/Africa, ende veel ander Natien: t'welck men/ sonder twijffel/ oock wel mach appliceeren tot de bekeeringhe der lieden van dese Indien. Want het ghene dat ons van den Salichmaker met soo veel lasts bevesticht werdt/ dat men het Euangelie door de geheele Werelt sal predicken/ ende dat alsdan het eynde comẽ sal/ is ons voorseker vertoonende/ dat soo langhe als de Werelt staet/ soo sal daer niet tegenstaende/noch altoos volck wesen/ die Christus ofte sijn Euangelie niet vercondicht en is. Hier uyt moghen wy bemercken / dat d'Ouderen een groot deel onbekent

Esai. 18. juxta, 70. Interpre.

Esai. 66.

Matth. 24.

gheblebven is / ende dat onslieden noch hedensdaeghs niet weynich ende niets te cleynen deel der Werelt bedeckt ende verborghen is.

Het 16. Cap. In vvat manieren dat d'eerste Menschen in Indien ghecomen moghen vvesen, ende datse nae dese contreyen met gheen opsette vville ghevaren zijn.

NU is het tijdt te antwoorden / de ghene die segghen datter gheen Antipoden en zijn/ende dat men dese Regioen ofte Geweste (daer wy woonen) niet bewoonen mach. Het was voor S. Augustijn een groote verwonderinghe te dencken/ dat het Menschelijcke gheslachte in dese nieuwe Werelt gepasseert souden wesen / door die onmetelijckheyt der Zee Ocean. Ende dewijle dat wy ten eersten voorseker weten / dat men van over langhe menighe Jaren / Menschen in dese Contreye ghehadt heeft: Als oock ten anderen/ soo en moghen wy niet missakẽ/ het gene ons de Schriftuere claerlijcken leerende is / alle Menschen van een eerste Mensche afghecomen te wesen: soo blijven wy dan/ sonder twijffel/ gehouden te bekennen/ dat de Menschen alhier / van daer uyt Europa, Asia ende Africa eerst ghecomen zijn: maer hoe/ ende door wat wegen sy haer passagie genomen hebben / zijn wy noch ondersoeckende / ende begeerich om te weten. Ten is voorwaer niet te dencken / datter een ander Arcke van Noë gheweest is / waer mede de Menschẽ in Indien gebracht zijn: Noch veel minder / dat eenighen Enghel/ d'eerste bewoonders van dese nieuwe Werelt/ by den hayre (als de Propheet Habacuc) aldaer ghevoert heeft. Want men en handelt niet van't ghene dat Godt doen mochte/maer van t'ghene

dat

dat met de reden/ende naer der Menschē beloop
ende stijl over een comende is. Eñ alsoo behoort
men voorwaer beyde dese dinghen voor wonde-
ren ende eyghen verborgentheden Gods te hou-
den/te weten/het eene/ van dat het Menschelijc-
ke geslachte/ soo onmetelijcke grootte van Zeen
ende Landen heeft moghen passeren : ende t'an-
der/dat wesende/alhier so ontallijcke veel volcx/
hoe datse soo langhen tijdt voor den onsen ver-
borghen gheweest moghen hebben. Hierom is
de vraghe / met wat voornemen / met wat ver-
nuft/ ende met wat geweldt/ dat d'Indiaensche
Natien alsulcken over-groote Zee ghepasseert
zijn. Wie mach den Inventeur ende aenlocker
van soo vreemden wegh gheweest hebben ? Ick
hebbe voorwaer dickwils by my selven / eñ met
anderen/ van dese sake ghediscoureert / maer en
can daer nimmermeer eenighe uytcomste ofte
sekerheyt van vindē/die my voldoēde is. Even-
wel soo sal ick eyndtlijcken seggen/ het gene my
te vooren comt. Ende dewijle dat my getuygen
ghebrekende zijn/ om te volghen/ soo sal ick my
laten leyden by den draet (alhoewel dun gespon-
nen) der redenen / tot datse my t'eenemael uyt
den ooghen verdwijnt. T'is een seker dinck/dat
d'eerste Indianen int landt van Peru gecomen
zijn / op een van drye manieren : want / oft zijn
ghecomen over Zee/ofte te Lande: ende soo sy te
water ghecomen zijn/ soo is het geweest by ghe-
valle/ofte met opsette wille: Segghe by gevalle
versteken wesende/ door eenich geweldt van on-
weder eñ tempeest/ alst wel gheheurende is/met
contrarie ende verbolghen weer : Segghe / met
opsette wille / dat sy voorghenomen hadden / te
varen om nieuwe Landen t'ondersoecken. Wt-
ghenomen dese drye manieren / soo en can ick

anders gheen versinnen / die moghelijcken schijnen te wesen/soo wy na t'beloop der Wereltsche dinghen sullen spreken/ ende dat wy niet en willen stellen / eenighe dichtsels van Factien ende Poetische fabulen: ofte ten waer / dat hem yemandt voor liet staen / eenen anderen Arent te soecken/als die van Ganimedes, ofte eenich peert met vleughelen / als dat van Perseo, om d'Indianen daer mede door de lucht heen te voeren: ofte dat het hen by ghevalle aenstaet / eenighe Meyrminnen ende Nicolaiten toe te rusten/ om haer over Zee te brenghen. Nu dan/alle schimpreden aen d'een zijde stellende/ laet ons eens elck een van de drye manieren(die wy gestelt hebben) op sijn selven examineren / by avontuere soo sal dese ondersoeckinge noch eenich profijt ofte vermakelijckheyt mede brenghen. In den eersten/ soo schijnt het/dat wy de redenen souden mogen vercorten/ met te seggen/ dat op sulcker voegen/ gelijc als wy nu in Indien comē/met de Stuyrliedē/die harē wegh nemende zijn/by de hooghte eñ kennisse van't Firmament des Hemels/ende met de wetenschap om de zeylen te regeeren/nae den tijdt ende t'weder / sulcx vereysschende is: dat alsoo oock / d'oude bewoonders van dese Indien/ ghecomen zijn / ende dese Landen ontdeckt ende bewoont hebben. Waerom niet:heeft men alleen t'onsen tijden/ende by onse lieden/ dit secreet van over de Zee Ocean te varē/ eerst vercreghen? Wy sien / dat men in onse tijden den Ocean bevarende is / om nieuwe Landē te ontdecken / ghelijck als weynich Jaren voorleden ghedaen heeft Alvarus Mendanam ende sijn metghesellen : loopende uyt de Haven van Lyma (t'welcke in Peru is) nae't Westen toe / om te vereysschen het Landt dat met Peru (Oost ende West)

West) over een comt. Eñ hebben int eynde van drye Maenden d'Eylanden (die sy van Salomon noemden) ghevonden / die veel ende groot zijn. Ende is een vaste opinie/datse dicht by t'nieuwe Guinea gheleghen zijn / ofte hebben ten minsten enich vast Landt daer ontrent. Ende wy sien hedensdaeghs/dat men handelende is/door't beschicken des Coninckx ende sijnen Raet / om nae de selfde Eylanden een nieuwe Vaert te maken. Nu / dewijle dat dit aldus toegaet / waerom en sullen wy niet segghen/ dat d'Ouderen met dese intentie ende begeerten/van t'ontdecken/ t'landt (dat men Antictona hiet) t'welcke t'hare tegens stondt? Ende datter naer goeder Philosophije moeste wesen/eenen moedt gegrepen hebben/om de Navigatie ter Zee t'onderstaen / ende niet te rusten/ voor al eer/ datse de Landen/ diese sochten / aen boort creghen? Voorwaer / daer en is gantsch gheenen uytwegh/ te dencken/ dattet in voorighen tijden oock alsoo niet geschiet en soude wesen / ghelijck als het nu ghebeurt is: Hoe veel te meer/dat de heylighe Schriftuere verhalende is/dat Salomon van Tiro eñ Sidon, Schippers ende Stuyrlieden ghesonden worden / die seer expert ende bedreven ter Zee waren/ met de welcke men de Navigatie van dryeJarẽ doende was? Tot wat propooste wordt de wetenschap van de Zeelieden/ ende hare consten/ so seer verheven/ ende die soo moeylijcke langduerige reyse van drye Jaren verhaelt / soo't niet en waer om daer mede te kennen te gheven/ dat men den grooten Ocean,met de Vlote van Salomon bevarende was? Daer en zijnder niet weynich / die dit aldus ghevoelen / ende hun noch laten duncken/ dat S. Augustijn weynich reden hadde/ hem te verwonderen/eñ te verwarren met d'oneyndlijckheyt

2. Paral.9
3.Reg.10.

lijckheyt der Zee Ocean, nademael hy wel mochte bemerckt hebben / by de verhaelde Navigatie van Salomon, dat het soo ondoenbaer niet en was/de selfde te bevarẽ. Maer om de waerheyt te segghen/soo ben ick van een seer ander opinie/ ende en can my niet laten beweghen/ dat d'eerste Indianen in dese nieuwe Werelt gecomen zijn/ met een voorghenomen Vaert / die met opsette wille ghedaen is: Ende dat meer is / soo en can ick oock niet toelaten/ dat d'Ouderen int varen soo bedreven waren/gelijck als de lieden hedensdaeghs der Zee Ocean ghebruyckende zijn: varende van waer dat het soude moghen wesen/ naer eenighe andere plaetse daer't hen int hooft schiet: t'welcke sy volbrenghen met een ongheloofl ijcke voorspoet ende sekerheyt. Want van soedanighe merckelijcke ende groote dinghen/en vinden onder alle d'Antiquiteyten gantsch geen spoor nochte teycken. D'usantie des Seylsteens ende t'Zee-compas en hebbe onder d'Ouderen noyt ghemoett: noch en gheloove oock niet/dat sy daer notitie af ghehadt hebben. Ende sonder de kennisse van t'Zee-compas/ is wel ghenoech te voelen/ onmoghelijcken te wesen/over de Zee Ocean te moghen passeren. De ghene die eenighe condschap der Zeevaert hebben/ die verstaẽ wel wat ick segghe: Want is alsoo te dencken / dat wesende den Zeeman middẽ in de Zee/ weet sijn Schip te wenden/ waer nae toe dat hy wil. Eñ soo hem t'Zee-compas ontbrekende is/ is te dencken / ghelijck als een die sonder ooghen met de vingher wijsende is/t'gene dat nae by is/ende t'ghene dat ginder verre in een gheberghte staet. T'is een dinck om verwonderẽ/ dat die so heerlijcke eyghenschappe des Seylsteens by de Ouderen soo langhen tijdt uyt de kennisse gheweest is/ ende

s / ende datmense by de Modernen ofte de Jon-
ghen eerst ontdeckt heeft. Van datse d'Ouderen
niet ghekent hebben/ verstaet men claerlijck uyt
Plinio: Want alhoewel dat hy soo curieusen Hi- *Plinius. lib.3. cap. 6. & lib. 34. cap. 14 & lib. 7. cap. 4.*
tori-schrijver gheweest is / van de natuerlijcke
dinghen / vertellende soo veel wonders van den
Seylsteyn: niet teghenstaende / soo en verhaelt
hy niet een woordt van dese deucht ende cracht/
die d'alderwonderbaerlijckste is / van te doen
trecken nae't Noorden/ het yser datter mede ge-
streken is. Van gelijcken/ soo en heefter Aristo-
teles oock niet eens van gheroert / noch Theo-
phrastus, noch Dioscorides, noch Lucretius, noch *Dioscor. lib.5. cap. 10.*
eenighe andere Histori-schrijvers / ofte natuer-
lijcke Philosophen die ick ghesien hebbe: hoewel
datse niet tegenstaende van den Seylsteen han- *Lucretius lib.6.*
delende zijn. Oock mede/ soo en maeckter S. Au-
gustijn niet eens mentie af: schrijvēde andersins
veel eñ wonderlijcke excellentien van den Seyl- *August. lib.21. De Civitat. cap.4. Vbi multa de Magnete.*
steen/in de Boecken van de Stadt Gods. Ende
is voorseker / dat / al vertelt men noch soo veel
wonderen van desen Steen/soo blijven die alte-
mael niet te wesen / in comparatie van dese soo
vreemde eygenschappe/ van altoos nae't Noor-
den te wijsen / t'welcke voorwaer een groot mi-
rakel der natuere is. Daer is oock noch een an-
der argument / ende is / dat tracterende Plinius *Plin. 7. lib. cap.56.*
van d'eerste vinders der Navigatie. Ende ver-
halende aldaer van de andere Instrumenten eñ
toebehoorten / en seyt niet een woort van t'Zee-
compas / noch van de Seylsteen: dan seyt al-
leenlijcken / dat de kennisse der Sterren te note-
ren/in de Navigatien/ gesproten is/ uyt die van
Phenicien. Daer en is gheen twijffel aen / dan
dat het ghene / d'Ouderen van de kennisse der
Navigatie verkregē hebben/is altemael geweest

in de Sterren te besien / ende te mercken op de gheleghentheyt der stranden/hoecken/ ende verscheydenheyt der Landen. Ende soo sy hen vonden t'Zeewaerts/hebbēde van alle wegē t'landt uyt het ghesicht verloren / en wisten het Schip met anders gheen bewijs op sijn cours te wenden/dan by de Sterrē/Son ende Mane. Als dit ghebreck / ghelijck alst met een duyster weder ende mistighen tijdt gebeurt/ behielpen hen met de qualiteyt van den windt / ende gissinghe van den wegh diese gedaē hadden. Eyndlijcken voerē op gissinge aen/ gelijck als in dese Indien d'Indianen van gelijcken groote wegen t'Zeewaerts varen / zijnde alleenlijck ghestuert door d'ervarentheyt ende experientie van haer gissinghe. T'comt seer wel op desen propoost te pas/ het ghene dat Plinius schrijft/ van die van't Eylandt Taprobana, alsnu Samatra gheheeten / beroerende der const ende wetēschap/daer sy mede plachten te varen / schrijvende op dese maniere: Die van Taprobana (seyt hy)en sien geen Noortsterre/ daerom als sy varen willen/so voldoense dit ghebreck aldus: nemen met hen sekere Voghels / van de welcke sy altemets een laten vlieghen. Ende om dieswille dat de Voghelen/ van de natuer onderwesen zijnde/ altoos nae t'landt toe trecken / so nemen de Zeelieden/in haer Navigatie/ daer acht op/ende wenden t'Schip nae t'vlieghen van de selfde Vogelen. Wie twijffelt/ soo dese eenighe notitie van't Compas hadden/ en souden voorwaer de Voghelen voor gheen weghwijsers gebruycken/ om daer door t'landt te vinden. Nu dan besluytende/ soo ist ghenoech met reden te verstaen/ dat d'Ouderen dit secreet van den Seylsteen niet en hebben comē te weten/ dewijle dat men van soo merckelijcke dinghen

(als

als daer is t'Compas van de Zeevaert) gantsch
geen vocabel en vindt int Latijn/Grieck/ noch
Hebreeus/souden sonder twijffel eenighen naem
in dese tale hebben/ so sy't ghekent hadden/ nae-
demael het een dinck is van soo grooter impor-
tantien / waer uyt men d'oorsake sien mach:
Want om de Stuyrlieden nu te ghebieden den
genen die aent Roer staet/wat cours dat hy aen-
seylen sal/ so sittense achter op't Schip/t'welcke
is/om van daer te sien t'Compas. Ende in voo-
righen tijden soo satense voor op't Schip / om
t'aenschouwen de differentien ende verscheyden-
heyt van t'water/ ende t'landt te verkennē/ende
daer af ghebodense de cours aen te setten/gelijck
alsment inghelijcx nu oock dickwils doet/in't in
ofte uyt varen van de Havens ofte gaten. Ende
daerom so wordē de Stuyrlieden van de Griec-
ken / Proritas ghenaemt / om datse altoos op de
Proa, dat is/ op't voorste van't Schip saten.

Het 17. Cap. Van de eyghenschappen ende vvonderbaerlijcke deucht des Seylsteens, om met te varen: ende hoe datse d'Ouderen niet ghekent hebben.

VAn t'ghene ghesept is / mach men verstaen / dat men de Seylsteen behoort te gheven / ende oock schuldich is / de eere der Navigatie van Indien/ die men soo licht / ende met soo grooten sekerheyt doende is. Want men vindt hedensdaeghs veel persoonen/ die gevaren hebbē van Lisbonnen nae Goa, ende van Sivilien na Mexico, Panamâ, ende in dese ander Zuyder Zee / tot China, ende tot de Straet van Magallanes toe/ ende dit so lichtelijcken/ als den Bouwan uyt sijn Dorp nae de Stadt gaet. Wy hebbē lieden gesiē/die vijfthien/jae achthien

Reysen/ nae Indien gedaen hebben. Van anderen/ hebben wy ghehoort/die meer als twintich maels de Zee Ocean over en weder ghepasseert hebben / in de welcke sy voorwaer gheen spoor en vinden/ van die daer door gherepst zijn: noch en ghemoeten oock gheen reysbare lieden / om den wegh te vereysschen. Want ghelijck als den
Sap.5. wijsen Man seyt / Het Schip opent ende doorsnijdt de Zee ende sijn baren/sonder van daer het door passeert/ noch in de baren eenich spoor ofte padt na te laten: Maer met de cracht des Seylsteens / soo wordt den ontdeckten wegh van de gheheele Ocean gheopent / om dat den alderhooghsten Schepper/die soodanige deucht ghemeynsaem ghemaeckt heeft / dat alleenlijcken door aenstrijckinge/ het ijser gestadich blijvende is / met vertooninghe ende treckinghe nae het Noorden/sonder op eenighe plaetsen der Werelt te faelgeeren. Andere mogē disputeren eñ d'oorsake van dit wonder ondersoecken/bevestigende soo veel alst haer ghelieft / en doet my gantsch gheen hinder: want is my meer vermaken/dese wonderlijckheden t'aenschouwen / eñ de macht ende voorsienicheyt des oppersten Werckmans te loven: ghenietende met aenmerckinghe sijn uytnemende wercken. T'comt voorwaer hier wel te pas/ met Salomon tot Godt te segghen:
Sap.14. O Vader / wiens beleyt een hout regeerende is/ ende daer in ghevende zijt / eenen sekeren wegh/ door de Zee / ende een seer ghewis padt door de vreeselijcke baren / bewijsende ghelijckelijcken/ dat ghyse van alles soudt moghen bevrijden / al waert schoon / datse sonder Schip door de Zee reysden. Maer om dat u wercken niet en zijn sonder wijsheyt/daerom so betrouwen de lieden haer leven op een cleyn hout; ende overloopende

de Zee/

e Zee/ hebben t'lijf gheberght in een boot. Van
ghelijcken/ soo comt dat van den Psalter hier
ock wel te pas/ daer hy seyt: De ghene die in de *Psal. 106.*
Schepē t'Zeewaerts afloopen/ ende op de wa-
teren hare wercken doen/ zijn de gene die Gods
handtwercken ende sijne wonderen in den af-
grondt ghesien hebben. T'welcke voorwaer niet
van de minste wonderen Gods en zijn/ van dat
de cracht van een soo cleyne steenken de Zee ghe-
biedende is / dwinghende die oneyndtlijcke af-
grondt tot sijn onderdanicheyt/ ende ordonnan-
tie t'achtervolghen. Dit selfde om dat het da-
ghelijcx gheschiet/ ende een soo ghemeynen ende
lichten dinck is / soo en wordt het van de Men-
schen niet verwondert / ende comt hen niet eens
in de gedachten. Ende om dat de menichten des
selven soo veel is / soo wordt het van den onwe-
tende in minder gehouden : maer de ghene die't
wel insiet/ wort van de reden verbonden/ Gods
wijsheyt te gebenedijen/ ende die van soo groote
weldaet ende vriendtschappe dancksegginghe te
gheven / zijnde van den Hemel geresolveert/ dat
men d'Indiaensche Natien (die soo menighe
tijden verborghen gheweest hebben) ontdec-
ken / ende dese Navigatie ghebruycken sou-
den / op dat soo veel zielen tot de kennisse van
Christo mochten comen/ ende haer eeuwige ghe-
sontheyt vercrijghen. Van ghelijcken/ soo heeft
men hem van den Hemel voorsien met een ghe-
wisse Guide ofte Leydtsman / voor den ghenen
die desen wegh bereysen/ t'welcke is dē Leydts-
man van t'Zee-compas / ende de deucht des
Seylsteens. Van wat tijdt af / dat dese conste
van t'Varen begonst / ende in ghebruyck ghe-
weest is/ en can men met gewisheyt niet weten/
maer van dat het gheen oude inventie is/ houde
ick

ick voor onghetwijffelt. Want behalven de redenē die int voorgaende Capittel gheroert zijn/ soo en hebbe ick noyt in de Ouderen gelesen/ onder de ghene die van de uyrwercken handelende zijn/datse eenighe mentie van de Seylsteen maken: wesende waerachtich/dat het principaelste instrument (van de Sonnewijsers die wy ghebruycken te draghen)is/de naelde ofte het tongsken die met de Seylsteen ghestreken is. Daer wordt van edele Autheuren gheschreven / in de Historie van Oost-Indien / dat den eersten die de selve Vaert (te water) ontdeckten / t'welcke was Vasco de Gama: ghemoetten in de contreye van Moçambique sekere Mahometische Zeelieden/ die't Compas der Zeevaert ghebruyckten/ door welcker middel sy de Zee aldaer bevoeren/ maer van wien dat sy de selve conste geleert hadden/ en wordt niet beschreven. Ende eenige van dese Schribenten, is seer bevestighende/t'gene dat wy gevoelen/ dat d'Ouderen gheen wetenschap van dit secreet gehadt hebben. Maer ic sal noch een ander wonder verhalen / dat meer is dan t'Zee-compas / t'welck men voor ongelooflijck soude moghen houden/soo ment niet gesien ende met soo clare experientie ondervonden hadde/ te weten / het ijser dat ghestreken ende gheraeckt wordt / met de zijde des Seylsteens / die in sijn wasdom ofte Mijne nae t'Zuyden toe gevonden wordt / vercrijght de cracht van altoos / t'contrarie/ teghent Noorden over/ recht nae t'Zuyden te wijsen / t'zy op wat plaetse dat het soude moghen wesen. Doch en wijst oock juyst op alle contreyen niet recht-streecks ende fix/gelijck als het van ghelijcken met het Noorden is: want daer zijn sekere besette plaetsen ende climaten/ daer't recht-streecks (sonder variere ofte veranderen

Lib.1.de Italia Illust. Reg. 13. Plin. lib.2. cap. 72. & lib. 7. cap. ultimo.

Osorius de reb. gest. Emanuël, lib.1.

eren) nae't Noorden wijst/ ende gantsch onbe-
weeghlijck/daer nae toe staet. Maer daer onder
van daen comende/ soo wijcket altoos een wey-
nich nae't Oostē ofte nae't Westen/ nae dat men
verre verscheyden ofte dichte by't voorseyde be-
steck ofte Meridiaen is. Dit is het ghene dat
de Zeelieden noemē Noordt-oost/ ende Noordt-
westeren: T'Noordt oosteren is/ wanneer dat
het helt ofte wraeckt nae't Oosten/ eñ t'Noordt-
westeren/ alst nae't Westen wijckende is. Dese
declinatie ofte wraeckinghe der Naelde van het
Compas/ is seer noodich te weten: want alhoe-
wel dat het weynich verschillende waer/ souden
nochtans (soo men daer in de Navigatie gheen
acht op en sloech) ander coursen doen/ dan haer
gissinghe ende meyninghe souden wesen. My is
ghesept gheweest van een ervaren Portugeesche
Stuyrman/dat men in de gantsche Werelt vier
bestemde plaetsen heeft / daer de Naelde van het
Compas met den Pool recht streecks / sonder
varieren ofte afwijcken/ over een comt / ende
noemdense met haer namen/ de welcke my niet
wel en ghedencken. Een van dese plaetsen is de
contreye van't Eylandt del Cuervo, by Tercera,
ofte de Vlaemsche Eylanden / ghelijck alst ghe-
noech oircondt is: ende passerende van daer af/
op meerder hooghte / soo Noordtwesteert het/
ofte wraeckt het nae't Westen: Maer loopende
int contrarie op minder hooghte/ te weten/ nae
den Equinoctial toe/ soo Noordtoosteert het/ofte
wraeckt het nae't Oosten. Hoe veel/ eñ tot waer
toe/ t'selfde geschiet/mach van de Meesters van
dese conste verclaert worden. Het ghene dat ick
hier toe segghe/is/ dat ick eens seer geerne soude
vraghen aen de Baccalauren, die hen laten dunc-
ken / dat sy't altemael weten / datse my dese
eyghen-

Van dese declinatie ofte wraeckinghe der Compassē hebbe ick ordentlijcken ghehandelt in mijn reys-geschriften der Navigatien van Oost-Indien / op wat plaetsen / ende hoe veel dat de selve zijn afwijckende op de gātsche Vaert van Oost-Indien.

Van ghelijckē heeft men dese overeencominghe by de Cabo de bona Esperanca, aen den hoeck de las agulhas, dat is/van de naelden ofte Compassen/om de selve oorsake also genaemt.

eyghenschappe eens wilden verclaren / van dat een stucxken ijsers gestreken zijnde met de Zeylsteen / terstont soo grooten cracht ontfanghende is/dat het daer door altoos nae de Noordt-Pool toewijst: ende dit met soodanighe raddicheyt/ dat het de climaten ende diversche gestaltenissen der Werelt wetende is / waer dat het hem recht streecks ende vast toonen sal/ende op wat plaetsen dat het hem sal inclineren/ende nae d'een ofte d'ander zijde toe wijcken of varieren/soo datter gheen Philosoph noch Cosmographist en is / die daer een uytcomste van weet te gheven. Ende soo wy van dese dinghen (die wy daghelijcx voor ooghen hebben) d'oorsaken niet en connen vinden / ende soude ons / sonder twijffel / een dinck hardt om ghelooven wesen/ soo wy't soo oogenschijnlijck niet en saghen. Wie en soude niet bekennē / wat een onwetenheyt ende rasernije dat het is/ons selvē Rechters te maken om de Goddelijcke ende opperste dinghen onse redenen te willen onderwerpen. T'is beter / ghelijck als Gregorius Theologus seyt/dat men de reden t'gheloof onderdaen maeckt / want niemandt en can hem noch in sijn eyghen huys genoech verstaen. Hier van is nu genoech gediscoureert/eñ laet ons weder keeren op onse propoost / besluytende dat d'Ouderē d'usantie van't Zee-compas niet vercreghen en hebben: waer uyt men genoech verstaen mach/ onmoghelijcken te wesen/ de Navigatie van d'ander Werelt/hier nae toe/door den Ocean te moghen doen / te weten / met opsette wille om herwaerts te comen.

Het 18. Cap. VVaer in gheantvvoordt vverdt, den ghenen die gevoelende zijn, dat men in voorighen tijden de Zee *Ocean* bevaren heeft, ghelijck als heden daeghs.

Het ghene

Het ghene int contrarie/van dat voorsept is/ gheallegeert wordt/van dat de Vlote van Salomon drye Jaren op de Reys was/ en is niet aen ghelegghen: want de Schriftuere en bevestight niet/datse drye Jaren n de Reyse ombrachten / dan datmense eens in rye Jaren dede. Ende al waert schoon / datse rye Jaren duerde / soo mocht het wel wesen/ nde heeft oock met de waerheyt beter ghelijcke- isse/ dat varende de selfde Vlote nae Oost-In- ien toe / datse hier ende daer onderweghen in erscheyden Havens ende contreyen op hielden/ m de selve Landen t'ondersoecken ende te ver- ennen/ ghelijck als men hedensdaeghs de ghe- eele Zuyder Zee(bynaest van Chile af/ tot nieu Spagnien toe) bevarende is. Dese usantie van Varen (alhoewel t'selve sekerder is/om dat men ltoos langs t'landt heen loopt) is niet teghen- taende seer moeyelijck ende verlanckfaem/door en grooten omwegh die sy met willens doen noeten/ om de streckinghe der custen te volgen/ ls oock om datse in verscheydē Havens vertoe- ende zijn. Jck en vinde voorwaer onder d'Ou- ers niet/ datse haer diep t'Zeevaerts in hebben egheven: noch en dencke oock niet / datse hare Vaerden op een ander maniere gedaen hebben/ an ghelijck alsmense heden daeghs in de Mid- elandtsche Zee doende is. Waer door hun ghe- eerde lieden moveren te ghelooven / dat men in voorigē tijden noyt sonder riemen gevarē heeft/ elijck als de gene die altoos langs t'landt heen iepen. Eñ schijnt ooc/ dat het de H. Schriftuere alsoo te verstaen geeft/ in de verhalinghe van de vermaerde Navigatie des Propheets Ionæ, daer y sept/ dat zijnde de Schieplieden ghedwon- hen door t'onweder/ nae't landt toeroeyden.

De Vaert van Goa af / nae d'Eylanden van Maluco toe / duert altoos dry Jarē hoewel dattet boven de duysent mylē niet en is / om dies wille datse door gheheel Oost-Indien/ moeten varen met consimenten ofte passagien van winden/ die op sekere ende bestemde tyden van t Jaer waeyen/ gelyck als uk t'selve ondervonden hebb.: waerom des Autheurs opinie / de waerheyt best ghelyck is.

Ionas, 1.

F Het

Het 19. Cap. Hoe dat men vermoeden mach, dat d'eerste bevvoonders van Indien, aldaer ghecomen zijn, versteken vvesende met onvveder ende teghens haren vville.

BEwesen hebbende / dat het gheen schijnsel en gheeft / te dencken dat d'eerste inwooners van Indien aldaer ghecomen zijn / met opsette wille ende voornemen / om daer te varen / maer can wel wesen / dat soo sy er te water ghecomen zijn / mach geschiet wesen by gheval / ofte dat sy er door dwanck van onweder versteken zijn gheweest : t'welcke / alhoewel dat d'oneyndtlijckheyt der Zee Ocean noch so groot waer / gheen ongheloofljck dinck en is : Want het alsoo ghebeurt is / in d'ontdeckinge van onsen tijden / soo wanneer dat den Zeeman (wiens naem ons noch onbekent is / op dat men so grooten sake / anders niemandt / dan alleen de voorsienicheyt Gods toe en schrijve) door een overgroote storm ende onweder / versteken zijnde / kennisse van de nieuwe Werelt ghecregen heeft / latende voor betalinghe (van de goede herberge ende tractement) aen Christoffel Colon, de notitie van een soo grooten sake. Alsoo macht oock ghebeurt zijn / in voorighen tijden / dat eenighe lieden van Europa ofte Africa, versteken ende gedreven wesende / door de verbolghentheyt des onweders / geworpen zijn / aen onbekende Landen / over de Zee Ocean. Wie en ist niet bekent / dat veel / ende t'meestendeel der Landen / die men in dese nieuwe Werelt ontdeckt heeft / gheweest is / op dese maniere : soo dat men d'ontdeckinge meer mach toeschrijven de cracht ende t'geweldt des onweders / dan t'vernuft der Menschen van diese ontdeckt hebben. Ende op dat men niet en dencke /

dencke / dat alleenlijcken dusdanighe Vaerden
geschiet zijn by onsen tijden/ door de grootte der
Schepen/ende cloeckmoedichheyt van onse liedē/
soo mach men hem in dit cas t'self de ghenoech
laten ontseggthen / soo men lesen wil / het ghene
dat van Plinio verhaelt werdt / ghesciet te we- *Plin. lib.2*
sen by veel van d'Ouderen / ende schrijft op dese *cap.69.*
maniere/ als Caius Cæsar, de soon van Augusto,
t'ghebiedt hadde in de Zee van Arabien, wordt
van hem vertelt / ghesien ende gekent te hebben/
sekere teyckenen van Spaensche Schepen / die
aldaer met onweder verloren waren / ende seyt
daer nae noch meer aldus: Nepos verhaelt van
dē Omloop ofte Vaert van by Noordē om/ hoe
datter gebracht worden aen Quintum Metellum
Celerem,een midtghesel int Consulaetschap van
Caio Affranio , (wesende den selfden Metellus
Procunsul in Vranckrijck)sommige Indianen/
ghesonden zijnde tot een present / door den Co-
ninck van Sweden/ welcke Indianen/varende
uyt Indien om haer traffijcke te doen/zijn door
dwanck des onweders ende tempeest/ghejaeght
ende ghedreven geweest tot by Duytslandt toe.
Voorwaer / soo dit van Plinio waerachtich is/
soo en varen heden daeghs de Portugaloisers
niet meer / dan daer in de voorseyde twee schip-
breuckinghen ghevaren is gheweest / d'eene van
Spagnien af/ tot het Roode Meyr toe/ eñ d'an-
der van uyt Oost-Indien tot Duytslandt toe.
In een ander Boeck wordt van den selven
Autheur verhaelt / dat een dienaer van Annio *Plin. lib.6*
Plocanio (den welcken de Tollen van't Roode *cap.22.*
Meyr gepacht hadde) varende nae Arabien toe/
worden overvallen van soo crachtighe Noorde
buyen/ datse (loopende voorby t'landt van Car-
manien) in vijfthien daghen tijdts quamen tot
F ij Hippuris

Hippuris toe/ een Haven gheleghen int Eylandt Taprobana, hedensdaeghs Samatra gheheeten. Vertellen van ghelijcken / dat een Schip van Carthago, upt de Zee van Mauritanien (dat is de Middelandtsche Zee) met Brisas (dat zijn winden van upt den Noorden) versteken / ende met ghewelt ghejaeght worde tot int ghesichte der nieuwe Werelt/ ofte Spaens-Indien. Ten is gheen nieu dinck voor de ghene die eenighe ervarentheyt der Zee hebben / van datter altemets gheduerighe tormenten ende tempeesten opsteken / sonder eens van haer verbolghentheyt op te houden. T'is my selfs gebeurt/ (naer Indien varende) dat wy't eerste Landt / dat van de Spagniaerts bewoont is / quamen te sien / nae dat wy maer vijfthien daghen van Canarien af ghescheyden waren: ende soude sonder twijffel noch corter Reyse ghevallen hebben/ soo wy alle de zeylen hadden moghen voeren / nae dat de Winden Brisas wel opbliesen: Alsoo dat het my een seker dinck schijnt te wesen / datter in voorleden tijden lieden in Indien gecomen zijn/ door dwanck ende ghewelt van weder ende windt/ sonder sulcx oyt in den sin ghehadt te hebben. Men heeft in Peru een groote gheheugenisse van etlijcke Reusen / die in de selve contreye gecomen souden wesen / welcker ghebeente men noch hedensdaeghs vertoonende is/ by Manta, en̄ Puerto Viejo, ofte d'oude Haven/ van een waenschapen grootte: ende nae proportie des selven/ soo moesten de lieden meer dan dryemaels grooter gheweest hebben / als d'Indianen teghenwoordich zijn. Sy segghen / dat de selve Reusen van over Zee comende/ oorlooch voerden tegens die van t'Landt / ende datse prachtighe ende heerlijcke ghestichten ghetimmert souden hebben / waer van sy

maer sy hedensdaeghs noch een steenen Put wijsende zijn / van een schoon ende seer costelijck gebouw. Segghen daer noch meer by / dat / om dies wille dat de selve lieden schandelijcke zonden (namelijcken die van tegens de natuere) doende waren / sy daerom met vyer / dat van den Hemel quam / verbrandt ende vernielt worden. Insgelijcx soo vertellen d'Indianen van Yca eñ Arica, datse in voorleden tyden plachten te varen nae sommighe Eylanden / Westwaert aen ghelegen / seer verre van daer verscheyden / doende de selve Navigatie met opgheblasen Zeewolfs vellen. In somma / datter gheen teyckenen en gebreken van dat de Zuyder Zee bevarẽ geweest is / aleer daer de Spagniaerden op ghecomen zijn: waer uyt men soude mogen vermoeden / dat de nieuwe Werelt begonst is bewoont te worden / van de lieden / die door't onweder ende tempeeste van de Noorde winden aldaer aen-geworpen zijn / ghelijck als men t'self de eyndtlijckẽ / in onsen tijden heeft comen te ontdecken. Ende is een wonder dinck t'aenmercken / dat de natuerlijcke dingen / ende wichtighe saken / den meesten tijdt ghevonden gheweest zijn / by gheval / ende sonder dat men daer op verdacht geweest is: ende niet door eenich vernuft ofte neerstichheyt der Menschen. Het meesten deel van de nutbaerste Cruyderen / Ghesteenten / Planten / Metalen / Peerlen / t'Goudt / de Seylsteen / t'Ambar, den Diamant / ende meer ander dierghelijcke dinghen / als oock hare eygenschappen ende proffijten / heeft men voorwaer meer comen te kennen / door onverdachte gheschiedenissen / dan door eenige wetenschap ofte Menschen vonden / op dat men daer door soude comen te sien / dat d'eere ende prijs van soodanighe wonderen / alleenlijck / de voor-

 sienichheyt

sienichept des Scheppers/ ende niet het vernuft der Menschen/ toe comt. Want het ghene dat/ nae onser meyninghe/ gheschiedende is/ by ghevalle / t'selve is alsoo van Godt met seer goeder voordacht verordineert.

Nota.

Het 20. Cap. Dat het niet teghenstaende meer ghelijckenisse, van goede reden heeft, te dencken, dat d'eerste bevvoonders van Indien over landt gecomen zijn.

NU dan/ besluytende met te segghen/ dat het wel te proberen waer/ te dencken/ dat d'eerste lieden in Indien ghecomen zijn/ door schrijpbreuckinghe ende tempeeste der Zee: maer alhier comt my een swaricheyt te vooren/ die my veel te doen gheeft/ te weten/ dat in ghevallle het alschoon alsoo ware / dat de lieden/ in soo vreemde ende verscheyden Landt / te water gecomen souden moghen wesen/ ende dat van de selve voortghesproten ende vermenichvuldicht zijn/ de Natien die wy sien. Wat sullen wy dan seggen van de Beesten ende Ghedierten die de nieuwe Werelt voortbrenght/ die seer veel ende groot zijn? Want en weet niet hoe wy die ter Scheep ende over Zee nae Indien toe sullen brenghen. De reden die ons verbindt te seggen/ dat de Menschen van Indien/ eerst van Europa ofte Asia gecomē zijn/ is/ om de heylige Schrift niet te contrarieren/ de welcke beduydelijckē leerende is / dat alle Menschen van Adam hare afcomste hebben/ waerom wy d'Indianē anders gheen oorspronck gheven mogen. Ende dewijle ons de selve heylighe Schrift oock seggende is/ dat alle de Beesten eñ Ghedierten des Aerdtbodems vergaen zijn / uytghenomen de ghene die ghereserveert ende bewaert worden tot restauratie

Genes. 7.

atie van haer progenie in de Arcke van Noe/ so
st oock een nootwendige sake/de procreatie ofte
voort-teelinghe van alle de voorseyde Ghedier-
en te reduceren tot de ghene die uyt d'Arcke ge-
omen zijn / op den gheberghte van Ararat, al
waer sy stil staende bleef: In voeghen / dat het
ons noodich is / eenen wegh te soecken / soo wel
voor de Menschen / als oock voor de Beesten/
voor de welcke men van de oude in de nieuwe
Werelt ghepasseert is. Tracterende S. Augustijn
van dese questie/ hoe dat men in sommighe Ey-
landen vindende is/ Wolven/ Tygren/ende an-
dere wilde wreede Beesten / die den Menschen
gantsch niet nuttich en zijn. Want van de Oly-
phanten/ Peerden/ Ossen/ Honden/ende andere
Ghedierten/ daer hen de Menschen met dienen/
en vindt men gheenen uytwegh van/ te dencken
die door subtijlheyt der Menschen/ met schepen
over Zee ghevoert te wesen: ghelijck als wy he-
densdaeghs sien/ dat men de self de van Orienten
nae Europa, ende van Europa nae Peru toe / met
sulcke langduerighe reysen brengende is. Maer
van de Ghedierten die nieuwers toe nut / dan
veel eer seer schadelijcken zijn / ghelijck als daer
zijn Wolven/eñ anderen/in wat maniere dat die
op d'Eylanden hebben moghen comen / (waer
zijnde / gelijck alst in effect is / dat de Diluvie het
gheheele Aerdtrijck bedeckt heeft) soeckt den
voorschreven heylighen ende gheleerden Man/
hem van dese swaricheyt te bevrijden/ met het
segghen/ dat alsulcke Beesten / al swemmende/
op d'Eylanden ghepasseert moeten wesen / ofte
datser yemant met luste van te Jagen gebrocht
heeft: ofte is gheweest een schickinghe Gods/
datse van't Aerdtrijck voortghecomen zijn / in
sulcker voeghen ghelijck als Godt in de eerste

August. lib. 16. de Civitat. cap. 7.

Genes. 1.

Scheppinghe seyde / t'Aerdtrijck brenghe levende zielen voort/ elck in sijn generatie / Paerden/ viervoetighe Ghedierten/ ende wilde Beesten van't veldt/ een yeder nae sijnen aert. Maer voorwaer / soo wy dese ontbindinghe tot onsen propooste willen voeghen / soo sal ons dese sake noch meer verwart blijven: want beginnende van dat hy laetste seyt / soo en comt het met de schickinge der natuere/ noch met d'ordonnantie der regeeringhe/die Godt gestelt heeft/niet over een. Want wat volmaeckte Ghedierten zijnder (ghelijck als Leeuwen/Tygren/ Wolven/) die haer procreatie van der Aerden nemen / sonder generatie? Op sulcken maniere werden ghe-procreeert/Vorsschen/Ratten/ende andere dierghelijcke onvolmaeckte Dieren. Maer tot wat
Genes.7. propooste soude de Schriftuere so beduydelijck segghen / Ghy sult nemen van alle Ghedierten ende Voghelen des Hemels seven paren manneken ende wijfken / op dat hare generatie op der Aerden bewaert ende behouden werde / soo de Werelt soodanighe Ghedierten nae de Sundtvloet voortghebracht soude hebben / met een nieuwe maniere van generatie / sonder toedoen van manneken ende wijfken? Even wel / soo blijfter dan noch een ander questie: want soo alsulcke Ghedierten/nae dese opinie/van der Aerden voort comen/waerom en heeftmense dan in alle de Landen ende Eylanden niet/ dewijle dat men de schickinghe der Natuere van't vermenichvuldighen / niet en wil aensien / dan alleenlijck de mildicheyt des Scheppers? Dat men daer sommighe van soodanighe Ghedierten gevoert heeft / met intentie van Jacht te hebben/ is een ander antwoordt / ende houde dat niet voor ongheloofl ijck / dewijle wy duysent maels
sien/

en / dat de Princen ende groote Heeren / placht-
en alleenlijcken van grootsheyt / in Kauwen te
ebben / Leeuwen / Beyren / ende andere wreede
Beesten / namelijcken alsmense van verre landen
hebracht hadde. Maer dat men t'self de sal ge-
oven van de Wolven / Vossen / ende andere
oodanighe onnutte verachte beesten / die niets
oets en hebben / dan alleenlijck t'Vee te bescha-
ighen / segghende datmense voor Jacht over
Zee ghebracht soude hebben / is sekerlijck een
ngeschickte reden. Wie sal hem laté voorstaen /
at men met een so oneyndtlijcken Vaert / lieden
hevonden heeft / die haer pijnichden / ende neer-
tichevt deden / om in Peru Vossen te voeren / na-
nelijcken van de ghene die men Añas noemt /
'welcke een van de vuylste ende stinckenste ge-
eratie is / die ick oyt ghesien hebbe? Wie sal
egghen / dat men daer Leeuwen ende Tygren
hebracht heeft? T'is ghenoech / ende noch meer
ls te veel / dat de lieden hebben moghen behou-
en over comen / met het lijf te bergen in een soo
noeylijcken ende langduerighe reyse / zijnde met
nweder versteken / als ghesevt is. Hoe veel te
neer hen te bemoeyen met Vossen ende Wolven
ver te voeren / eñ die op de Zee t'onderhouwen?
T'is voorwaer een spottelijck dinck / sulcx alleen
e dencken. Ende soo dese Ghedierten te water
hecomen zijn / soo resteerter alleenlijck te ver-
noeden / die al swemmende gepasseert te wesen.
Dat dit moghelijck om doen is / gelijck als aen
ommighe Eylanden / die van den anderen / ofte
an't vaste landt weynich verscheyden ligghen /
en moghen wy niet ontkennen / door de sekere
ervarentheyt (die wy hier van hebben) dat by-
wijlen dese Ghedierten / door eenighe wichtighe
nootwendicheyt ghedoort zijnde / gheheelé dagen

 ende

ende nachten over/ swemmen/ ende int eynde al swemmende het lijf berghen: maer dit is te verstaen in cleyne Golffen ofte Engten. Want onsen Ocean soude sijnen spot met soodanighe swemmers houden/ naedemael dat noch/ de Vogelen van grooter vlucht/de vleughelen begheven/om so grooten afgrondt te passeren. Men vindt wel Voghelen die over de hondert mijlen vlieghen/ ghelijck wy ghesien hebben / varende diversche reysen: maer van de gheheele Zee Ocean over te vlieghen/ is onmoghelijck/ ofte ten minsten seer swaerlijck om doen. Nu dewijle dat dit aldus is/waer sullen wy eenen open wegh vinden/om de wreede Beesten ende Voghelen in Indien te passeren / ende in wat voeghen datse van d'een Werelt in d'ander gecomen zijn? Dit voorseyde discours gheeft my een groot naedencken ende vermoeden / dat de nieuwe Werelt (die wy Indien noemen) niet soo gantschelijcken van d'ander Werelt verscheyden noch afgedeylt is. Ende om mijn opinie te segghen / soo hebbe ick my al over langhe laten voorstaen / dat het eene landt met het ander / op eenighe plaetsen aen den anderen / ofte ten minsten / met weynich verschils by een comen moet: hoewel dat men ten minsten tot noch toe gheen sekerheyt van't contrarie en heeft: want na den Polus Arcticus, die men van't Noorden hiet / en is alle de lengte van't Landt noch niet ontdeckt noch bekent. Eñ daer zijnder veel die bevestighen / het landt van Florida een groot stuck weeghs Noorden aen te strecken/ t'welcke sy segghen by de Schitische Zee/ofte de Zee van Duytslandt uyt te comen. Andere voeghen daer by/ datter Schepen gheweest zijn/die daer/ int voorby varen / relateerden/ ghesien te hebben / dat het landt van Terre neuf, (dat is/

Nova

Nova Francia) streckende was tot bynaest d'up-
erste eynde van Europa. Nu van ghelijcken by
e Cabo de Mendoçino, aen de Zuyder Zee/ soo
n weet men oock niet tot hoe verre dat hem het
andt aldaer streckende is / dan datse altemael
egghen / een oneyndtlijck dinck te wesen / het
hene dat het opwaerts aen streckt. Keerende
ot d'ander Zuyder Pool/ soo en isser niemandt
ie weet te segghen/ waer dat het landt/ gelegen
en d'ander zijde van de Straet ofte Engte van
Magallanes, voleyndende is. Eenighe van t'schip
es Bisschops van Placencien, t'welcke voorby
e Straet opwaerts aenliep / vertelden altoos
andt ghesien te hebben. T'selve wordt oock
erclaert van den Piloot Hernando Lamero, die
door onweder twee ofte drye graden boven de
Straet gedreven was. Alsoo dat men geen reden
en vindt/die int contrarie strijdende zijn/nochte
ervarentheyt die't wederleyt. Mijn gissinge ofte
opinie is/dat alle t'landt aen den anderẽ vast is/
eñ dat het op eenige plaetsen vereenicht/ ofte ten
minsten dicht by een ghelegen is. Soo dit waer
is/ ghelijck als het my in effect schijnt te wesen/
soo heeft de twijffelachtighe questie(die wy ghe-
proponeert hebbẽ/van hoe dat d'eerste bewoon-
ders nae Indien ghecomen zijn) een lichte ant-
woordt: want men sal segghen/datse gepasseert
zijn/ niet soo seer te water varende/ als reysende
te lande/ doende desen wegh sonder eenige voor-
dachtheyt/veranderende allengskens/ Gewestẽ
eñ Landen/waer van eenighe van die gevonden
waren/ bewoonden / soeckende andere nieuwe
Contreyen voorder aen/ eñ zijn alsoo/by lanck-
heyt van tijden/over alle de Landẽ van Indien
verspreydt ende vermenichvuldicht/ tot so veel-
derley Natien / Volckeren ende Talen.

Het 21.Cap. Op vvat maniere dat de Beesten ende t'Vee, nae de Landen van Indien ghepasseert zijn.

HEt is voor't voorseyde goetduncké/ een groot behulp/ de teyckenen die men bejeghent/ willende met curieusheyt de maniere van de habitatie der Indiané examineren: want op wat plaetsen dat men Eylanden heeft seer verscheyden van't vaste landt/ (ghelijck als daer is La Bermuda) vindt men gantschelijcken woest / ende sonder volck te wesen. De redé daer van is/ dat d'Ouderé in voorleden tijdé anders niet en voeren/dan nae Oeveren ofte stranden die nae by laghen / ende bynae altoos dicht int ghesicht van by't Landt heen. Tot dit wordt noch gheallegeert / dat men op gheenige plaetsen van Indien/ groote Schepen (ghelijck als men behoevende is om groote Golffen ofte wateren over te varen) ghevonden heeft. T'ghene dat men daer vindt / zijn Balsas, Piraguas, ofte Canoas, de welcke al te samen minder zijn als smack-seylen: ende dusdanighe schepen waren d'Indianen alleenlijcken ghebruyckende / met de welcke sy hun t'Zeewaert in niet begeven mochten / sonder kenlijcke ende gewisse perijckel van te sneuvelen. Ende al waert schoon datse volmaeckte schepen ghehadt hadden / om t'Zeewaerts in te mogen varen/soo en wisten sy doch evenwel van't Compas Astrolabio, noch van't Quadrant niet. Ende soo sy acht ofte thien daghen geweest waren sonder landt te sien/wast hen onmoghelijcken niet te verdwalen/ ende yet te weten/waer datse waren. Wy sien Eylanden die met overvloet van Indianen bewoont/ende met haerder Navigatie seer ghemeynsaem zijn/ maer

naer het waren van die ick segge / die d'India-
en met de Canoas ofte Piraguas , ende sonder
Compas bevaren mochten. Wanneer d'India-
en van Tumbêz d'eerste reyse onse Spagniaer-
en (die nae Peru voeren) int ghesicht creghen/
nde de grootte van de uytgestreckte zeylen ende
chepen oversaghen/ bleven verwondert/sonder
yt te connen begrijpen/ dat het schepen waren/
in dat syse op sulcken maniere/ ende soo groot/
oyt ghesien en hadden / lieten hen voorstaen/
at het rotsen ende clippen(die uyt de Zee opsta-
en) moesten wesen: ende siende datse voortgin-
hen sonder te sincken / bleven een langhe wijl
taen sien / gelijck als de gene die uyt haer selven
nde gantsch versuft waré/tot der tijt toe/datse/
ae by comende/vermerckende waren/gebaerde
Mans te wesen/ die op de schepen ginghen/ghe-
oofden dat het eenighe Goden / ofte lieden die
yt den Hemel quamen/moesté wesen. Waer uyt
nen ghenoech verstaen can / hoe vreemde din-
hen dat het voor d'Indianen was/groote sche-
en te ghebruycken/ jae eenighe notitie daer van
e hebben. Daer is noch een ander dinck/die dese
voorseyde opinie grootelijcken versterckt / ende
s/ dat men de Ghedierten (die wy ghesept heb-
en / niet ghelooflijck te wesen / van Menschen
ae Indien ghescheept te zijn) vindende is op de
ontreyen van't vaste landt/ende op d'Eylanden
ie vier dach reysens van't vaste landt verschey-
en ligghen/en heeft mense niet. Ick hebbe neer-
tichept ghedaen om t'selfde t'ondersoecken / my
aten danckende / een sake te wesen van grooter
ubstantie / om my te resolveren in d'opinie die
ck geseyt hebbe/ van dat het landt van Indien/
nde dat van Europa, Asia ende Africa ghemeyn-
chap met den anderen heeft / ofte comt ten
minsten

minsten op eenighe plaetsen/ergens dicht by den anderen. Men heeft in America ende Peru veel wreede beesten/ ghelijck als daer zijn Leeuwen/ hoewel datse niet en zijn te verghelijcken in de grootte eñ wreedtheyt / noch in de selfde coleur/ met die vermaerde Leeuwen van Africa. Daer zijn veel ende seer wreede Tygren / hoewel datse gemeynlijck meer met d'Indianen zijn/ als met de Spagniaerden. Men heefter oock Beyren/ evenwel niet seer veel. Wilde Verckens zijnder insghelijcx/maer Vosschen ontallijcke veel. Soo wy eenich van alle dese soorten van beesten wilden soecken in de Eylanden van Cuba,Española, Iamaica, Margarita, ofte in La Dominica, en sullender niet een vinden. Hier uyt comt het/dat de voorschreven Eylanden (hoe groot ende vruchtbaer die oock zijn) in voorighen tijden (alsser de Spagniaerdẽ eerst op quamen) gantsch geen tamme noch proffijtelijcke Beesten en hadden/ hebbende hedensdaeghs ontallijcke hoopen van Peerden/Ossen/Koeyen/Verckens eñ Honden/ ende zijnder in soo groote menichte/ dat het Vee van de Koeyen ende Ossen/ alt'hans geen sekere eygenaers en heeft / om datse so seer vermenichvuldicht zijn: ende de ghene diese eerst op't veldt ofte gheberghte can crijghen ende dooden / isser d'eygenaer van. T'welcke van de Inwoonders der voorseyder Eylanden ghedaen wordt / om met de huyden haer proffijt ende handel te doen/ latende t'vleesch daer heen liggen als onnut. De Honden zijn in sulcker menichte vermeerdert/ datse met groote hoopen int wildt loopen als Wolven / doende groote schade onder t'Vee/ het welcke een groote plaegh voor die Eylanden is. Ende dese Eylanden en zijn niet alleenlijck sonder wilde ende wreede Beesten / maer oock ghe-

brecckelijcken van't meesten deel der vlieghende Vogelen: Papegayen zijnder veel/ ende zijn van een groote vlucht/ vliegen met scharen ofte hoopen by den anderen. Men heefter noch oock ander Vogelen/maer weynich als ghesept is. Van Patrijsen en ghedenckt my niet daer ghesien te hebben/ noch en weet niet datser zijn/ gelijck als in Peru, ende noch veel min van de Beesten die men in Peru, Guancos ende Vicuñas hiet/ welcke zijn gelijck als wilde Geyten seer lichtveerdich/ in welckers maghen de Bezârsteenen gevonden worden/ die sommige in weerden houden/zijnde somtijts grooter als een Hinnē ey. Indiaensche Schapen/de welcke (behalvē de wol eñ t'vleesch daer hen d'Indianen van cleeden ende mede onderhouden) van gelijcken dienen om alle goederen te draghen als Muyl-ezels/ laden de halve last van een Muyl/ ende doen haer Meesters weynich oncosten/ want en hebben noch Hoefijsers noch Albarden, (dat zijn Spaensche/ van strop ghemaeckt/Ezels-salen) noch eenighe andere inspansels van doen/noch haver om t'eten/ alle t'welcke haer de natuere om niet ghegheven heeft/ willende hier in d'arme Indianen te baet comen. Van alle dese soorten van Beesten/ ende noch veel ander meer / die wy op sijn plaets sullen verhalen / heeft het vaste landt van Indien/ groote menichte / zijnde d'Eylanden van alle t'selfde ghebreckelijck / uytghesondert de ghene die daer de Spagniaerts op ghebracht hebben. T'is wel waer / dat een van onse Broeders in sommige Eylanden/ Tygren ghesien heeft/naer dat hy ons vertelde / wesende in een pelgrimagie van een moeylijcke schipbreuckinghe. Maer ghevraeght wesende hoe verre dat de selve Eylanden van't vaste landt laghen / seyde van

ontrent

ontrent ſevē ofte acht mijlen ten upterſten/welc-ke ſpatie van water/ſonder twijffel/van de Tygren overghef wommen moet weſen. Door deſe ende andere dierghelijcke teeckenen / mach men bemercken / dat d'Indianen (om dit Landt te bewoonen) meer ghepaſſeert zijn over landt/ dan te water: ende ſoo ſy eenighe Navigatie gedaen hebben/en is niets te groot noch moeylijck geweeſt/ want in effect/ ſoo moet hem den gantſchen Aerdtbodem met den anderen vereenigen/ ofte ten minſten op eenighe contreyen ſeer dicht by een comen.

Het 22. Cap. Hoe dat t'Indiaenſch gheſlachte niet ghepaſſeert en is, over het Eylandt van *Atlantide*, ghelijck als ſommighe meynen.

DAer en ghebreeckt oock gheen / de welcke t'goetduncken van Plato (dat vooren verhaelt is) volghen / ſegghende / dat de lieden getrockē ſouden weſen uyt Europa ofte Africa, naer dat vermaerde/wijdtberoemde ende betooverde Eylandt Atlantide, paſſerende van daer/ nae andere ende andere Eylanden/tot dat ſy gecomē zijn aent vaſte landt van Indien/ om dat de Cricias van Plato in ſijn Timeo, van alle t'ſelve mentie makende is. Eñ dewijle dat het Eylandt van Atlantide ſoo groot / jae meerder was/als gheheel Aſia ende Africa te ſamen/ nae Platonis gevoelen/ ſoo moeſt daer willens uyt volghen/ dat het de ghéheele Oceanſche Zee van Atlantico, bedecken moeſte/ ſtreckende tot bynaeſt d'Eylanden der nieuwe Werelt. Eñ daer wordt noch meer van den ſelven Plato by geſeyt/ van dat het ſelfde ſijn Eylandt Atlantida met een ſchrickelijcke Diluvie t'onderghegaen ſoude weſen / hebbende daerom de ſelve Zee onvaerbaer

nbaerbaer gelatē/ door de veelheyt der drooch-
en / zanden / rudtsen / ende ander vuylicheden/
welcke hy alsoo seyde te wesen in sijnen tijdt/
naer dat daer nae (met der tijdt) d'overblijvēde
ernielingen des selven verdroncken Eylandts
esette plaetsen ende vasticheyt ghenomen heb-
ende/ plaets gaven om te moghen varen. Dit
elve wordt ghehandelt ende ghedisputeert uyt
goeder ernst/ende met een ijver van vernuftighe
nde verstandighe lieden / zijnde dinghen / soo
nen daer eenichsins op letten wil / om mede te
potten/hebbende meer gelijckenisse van spreuc-
en ofte Ovidius Fabulen/ dan van een Historie
ofte Philosophije weerdich om vertellen. Het
meesten deel der uytleggers/ende beduyders van
Plato, bevestighen een waerachtighe Historie
te wesen/ alle het gene dat Cricias aldaer van soo
veel vreemdicheyts / ende den oorspronck des
Eylandts Atlantida vertellende is/als oock van
sijn groote voorspoet ende oorlogen/ die/die van
Europa ende Atlanta tegens den anderen gehadt
hebben / ende alle t'ander meer / laten hen noch
meer beweghen/ om t'selve voor een waerachti-
ghe Historie te houden / door de woorden van
Cricias, die van Plato ghestelt worden / alwaer
hy in sijn Timeo segghende is/dat de redenen die
hy tracteren wil/ zijn van vreemde dingen/doch
t'eenemael waerachtich. Ander Discipulen van
Plato considererende de selve vertellinghe meer
schijnsel te hebbē van een Fabel/dan van waer-
achtighe gheschiedenisse / segghen dat men alle
t'selve door allegorien verstaen moet / ende dat
het haren Goddelijcken Philosoph alsoo gesocht
heeft te doen. Van deser meyninge zijn geweest/
Proclus, Porphirius, als oock Origenes,de welcke
tot Platonem soo gheneghen waren / dat sy sijn
G schriften

schriften in sulcken weerden hielden / ghelijck of het de Boecken Moysis, ofte van Esdras geweest hadden: In sulcker voeghen/ dat soo waer dat de woorden van Plato met de waerheyt niet wel over een en comen/ seggen terstont/dat men t'selve met een allegorische sin verstaē moet/ende dat het oock niet minder en mach wesen. Ick/ om de waerheyt te seggen/en houde Platonem in soo grooten eerwaerdichept niet / al noemense hem noch eens soo veel Goddelijck. Noch ten is my oock niet seer hardt te glooven/ dat hy alle de selve Fabel van't Eylandt Atlantida vertelt soude hebben voor een waerachtighe Historie: zijnde noch evenwel/ daer en boven een seer fijne Fabel gheweest / namelijcken daer hy verhaelt/ dat van Cricias geleert te hebbē/ hebbende t'selve Liedt van Atlantida (als hy een Jongen was) onder ander Lieden ghesonghen. Het mach wesen soo't wil/ ende Plato mocht voor een Historie ofte Allegorie ghesch̄reven hebben/het ghene dat voor my slecht te verstaen is/is dat men alle het ghene hy van t'selve Eylandt handelende is/ beginnende in de t'samen-sprekinghe van Timeo, eñ vervolgens in de Dialogus Cricias, voor gheen waerheyt nae segghen mach/ dan teghens Jonghers ende oude Wijven. Wie en soudet voor gheen Fabel houden/ te segghen / dat Neptunus op Clito verlieft zijnde/ van haer genereerde vijf maels tweelinghen van eender dracht / ende dat hy van eenē Heuvel drye ronde uyt der Zee/ende twee van der Aerden op track/ zijnde soo gelijck ende effen/ datse schenen gedraeypt te wesen? Wat sullen wy seggen van dien Tempel van duysent treden lanck / ende vijf hondert breet / welcker mueren van buyten gantsch met silver/ende alle t'bovenste met goudt bedeckt was / zijnde van

binnen

ninnen altemael overwelft van gewrocht Yvoi-
en-been / ende ondertusschen doortoghen van
goudt/ silver / peerlen? Ende int eynde / van de
luchtighe reden daer hy't in den Timeo met be-
lupt/seyt hy aldus: Ende op eenẽ dach eñ nacht
vallende een groote Diluvie ofte plas-reghen)
ijn alle onse Soldaten by hoopen van der Aer-
en verslonden / ende t'Eylandt Atlantida is in
ghelijcker manieren t'onder-ghegaen/ende in de
Zee verdwenen/is in der waerheyt soo wel ghe-
reft/ t'selve altemael so haestelijckẽ te verdwij-
nen: want wesende een Eylandt soo groot als
geheel Asia ende Africa te samen/ gemaeckt door
e Conste van Nigromantie, wast goet dat het
lsoo verdween ende te niet ginck: ende is seer
goet / dat hy seyt / dat men d'overblijffsels ende
eyckenen van dit soo grooten Eylandt / onder
'water noch sien mach / ende dat de ghene die't
souden moghen comen te sien / (t'welcke zijn de
ghene die de Zee ghebruycken) en moghen daer
niet door varen. Eñ voeghter dan noch aerdich
by / dat daerom tot den huydighen dach toe / de
elve Zee niet bevaren wort/ noch bevarẽ mach
worden / om dat het door de veelheyt van de
modder ende t'slijck/ die't Eylandt (nae dat het
verdroncken is) allengskens aengegroeyt heeft/
belet wordt. Ick soude wel eens gheern willen
vraghen / wat afgrondt datter groot ghenoech
gheweest soude moghen hebben / om soo over-
grooten Landtschappe (t'welcke grooter was/
als gheheel Asia ende Africa te samen / ende dat
tot aen Indien toe reyckten) in te swelgen/heb-
bende t'selve soo gheheelijcken ingheslockt / dat-
ter teycken noch spoor van ghebleven soude we-
sen. Dewijle het ghenoech bekent is / dat in de
Zee/ daerse segghen t'selve Eylandt gheweest te

 zijn/

zijn / de Zeelieden gantsch gheen grondt en connen vinden / al worpense noch soo veel bots uyt / maer is een mis verstandt ende onwetenheyt / te willen disputeren van dinghen die men vertrocken heeft om tijtverdrijf: ofte soo men de weerdicheyt van Plato (als reden is) wil respecteren / soo moet men verstaen / t'selve enckelijck geseyt te wesen / om als in een schilderije te vertoonen de prosperiteyt eñ voorspoet van eẽ Stadt / ende t'verlies met den onderganck des selven daer nae volgende. Het argument datse hy brenghen / om te proeven datter voorseker een Eylandt Atlantida gheweest is / is om dat de selve Zee noch hedensdaeghs / de Zee van Atlante ghenoemt wert / t'welcke van weynich importantie is: want wy wetẽ / dat op het uyterste eynde van Mauritanien gelegen is den Bergh van Atlante, van de welcke (nae Plinius gevoelen) de Zee den naem van Atlantico behouden heeft / ende sonder dat / soo wort van den selven Plinio verhaelt / dat men teghens over den voorschreven Bergh / een Eylandt heeft / ghenaemt Atlantida, t'welcke hy seyt seer cleyn ende oolijck te wesen.

Plin.lib.6 cap.31.

Het 23. Cap. Hoe dat d'opinie van velen, die bevestighende zijn, d'Indianen van't Ioodtsche gheslachte af te comen, valsch is.

DEwijle dat men over t'Eylandt van Atlantida, gheenen wegh en can openen / om d'Indianen in de nieuwe Werelt te passeren / so dunckt het anderẽ / dat het moet wesen / dẽ wegh die van Esdras int vierde Boeck aengheweesen wordt / daer hy aldus seyt: Ende om dat ghy't ghesien hebt / dat hy tot hem halende was / eenen anderen vreedsamen grooten hoop / soo sult ghy weten / dat dese zijn de thien

4.Esdr. cap.13.

stammen

stammen die in slavernije ghevoert worden/ ten tijden des Coninckx Osee, de welcken van Salmanassar, Coninck van Assyrien, ghevanghen wech ghelepdt worden / hebbende de selve ghepasseert aen d'ander zijde der Riviere/ende over geset aen een ander Landt. Maer sy maeckte onder haer een accoort ende verdrach/ de menichte der Heydenen te verlaten/ ende te passerē naer een ander contreye / verre verschepden / alwaer het Menschelijcke geslachte noyt ghewoont en hadde/ om ten minsten aldaer hare Wet t'onderhouden/ die sy in haer landt noyt onderhouden en hadden/ togen alsoo door die enge incomsten der Riviere Euphrates heen. Ende den Alderhooghsten dede alsdoe sijn wonder wercken met hen/ houdende de stroomen op/ ende den loop van't water stil/ tot datse ghepasseert waren. Want door de selve landouwe/ was den wegh seer lanck/ namelijcken van anderhalf Jaer/ en dese Landtschappe worden gheheeten Arsareth, als doe woonden sy aldaer tot op den laetsten tijden. Ende als sy nu sullen beginnen wederom te comen/ soo sal den Alderhoogsten wederom de stroomen ende loop der Riviere ophouden/ op datse passeren mogen/ daerom hebt ghy dien grooten hoop ghesien met vreden. Dese Schriftuere van Esdras willē sommighe op d'Indianen trecken/ seggende/ die van Godt ghevoert te wesen/ ter plaetsen daer het Menschelijcke gheslachte noyt gewoont hadde/ zijnde het Landt / daerse in woonen / soo verre ghelegen/ dat den wegh anderhalf Jaer reysens lanck is/ om aldaer te comen/ wesende dit volck uyt de natuer vreedsaem. Dat d'Indianē van't Joodtsche geslachte afcomē/ houdt de gemeyne Man voor een seker teycken / om dat de selve vreesachtich/ cleynmoedich/ van veel ceremoniē/

sinnich ende leughenachtich zijn. Behalven dat/ soo segghense noch / dat hare habijten ende cleederen de selve schijnen te wesen/die de Joden gebruyckt hebben: want draghen een Tunica ofte Hemdeken/ ende een cleedt daer boven over gheslagen/ gaen barrevoets/ ofte haer schoenen zijn soolen boven toegheregen/ die sy Ojotas noemen. Ende dat dit de dracht der Hebreen geweest is / seggen sy te blijcken upt hare Historien/als oock by de oude schilderijen daerse met dese dracht afghebeeldt worden: ende oock / dat de selve twee habijten/ die d'Indianen alleenlijck dragen/ geweest zijn / de ghene die Samson int wedtspel stelde/van de Schriftuere Tunicam eñ Sindonem gheheeten / t'welcke zijn de gene die d'Indianen Hemdekẽ ende omslach/ ofte Deck-mantel noemen: maer alle dit selve/ zijn seer lichtveerdighe gissingen/die haer veel meer tegens als met zijn. Wy weten / dat de Hebreen schriften gheuseert hebben / ende dat men daer onder d'Indianen noch tael noch teycken af en heeft. D'ander waren seer groote vrienden van gelt / ende dese en vraghen daer niet een dinck nae. De Joden/ soose onbesnedẽ waren/ en souden hen voor geen Joden houden. D'Indianen en weten int minste noch int meeste van gheen Besnijden te segghen / noch en hebben haer daghen soodanighe Ceremonien niet ghebruyckt / ghelijck wel veel van Ethiopien ende Orienten doen. Maer wat is het te verghelijcken / dat wesende de Joden soo groote vrienden van haerder Tale ende Antiquiteyten t'onderhouden / zijnde soo seer op alle plaetsen der Werelt (daerse hedensdaegs leven) van alle d'ander liedẽ verschillende/ ende souden alleenlijck in Indien / hare afcomste / Wetten/ Ceremonien/ Messias, ende eyndtlijcken alle hare Joodtsche

De Spaniaerden houdẽ alle de gene die sinnuftich/ scherpsinnich ende vreesachtich zijn/ voor afcomelinghen

Goodtsche dinghen vergheten hebben. Het gene datse segghen/ d'Indianen vreesachtich / superstitieus / scherpsinnich ende leughenachtich te wesen/ en is (van dat het eerste belanght) onder hen allen niet ghemeyn : want men heeft onder dese Barbare Natien/ die seer vreemdt van alle de selve puncten zijn. Men vindt Natien onder d'Indianen / die in alles seer cloeck ende stoutmoedich zijn. Daer zijnder oock plomp ende grof van verstandt. Van Ceremonien ende Superstitien hebben de Heydenen altoos vrienden gheweest. D'oorsake waerom dat de drachten van hare habijten zijn / als verhaelt is / is door dien dat het t'eenvoudichste / t'slechtste eñ t'natuerlijckste dinck der Werelt is : want daer is nauwelijcx eenighe frayicheyt ofte const in geleghen / t'welcke alsoo in voorigen tijden gemeyn was/ niet alleenlijcken onder de Hebreen / maer oock onder veel ander Natien. Nu dan / belanghende de Historie van Esdras, (soo men van de schriften Apocriphi werck sal maken) soo is de selve meer tegens haer intentie/ dan daer mede: want is aldaer seggende / dat de thien stammen van de veelheyt der Heydenẽ afweken/ om hare Ceremonien ende Wetten t'onderhouden. Ende d'Indianen int contrarie/ zijn ghenegen tot alle die Afgoderijen der Werelt. Nu d'incomsten des Riviers Euphrates moghen de ghene die dit ghevoelen/ genoech sien/ op wat maniere datse van daer in de nieuwe Werelt mogen passeren/ ende hoe dat d'Indianen derwaerts weder sullen overcomen / ghelijck alst in de voorseyde plaetse ghesept wordt. Ick en weet niet / waerom dat men dese lieden vreedsamich sal noemen mogen/ zijnde warachtich datse malcanderẽ met doodtlijcke vyandtschappen ende oorloghen vervolgt hebben.

der Jodẽ: eñ de gene die plomp/ onbedacht ende vermetẽ zijn/ houden sy te wesen waerachtighe teyckenen van een onvermenght eñ oprecht Spaniaert.

Dese ofte diergelycke habijtẽ ende slechte drachten zijn altoos gheweest/ ende noch huydens is de maniere van Oost-Indien/ ghelijck als de figueren in mijn Itinerario van Orienten vertoonende zijn.

hebben. In conclusie ende besluytinghe / soo en sie ic niet/dat d'Euphrates, Apocriphe van Esdras, de lieden een beter passagie nae de nieuwe Werelt ghevende is / als t'betooverde ende t'fabuleuse Atlantida van Platone ghedaen heeft.

Het 24. Cap. Door vvat redenen men niet vvel en can vveten d'origine ofte oorspronck der Indianen.

MAer is lichter te verwerpen / het ghene van de origine ofte oorspronck der Indianen valsch is / dan de waerheyt te ontbinden: want men onder d'Indianen gheenighe Schriftueren/ noch eenige sekere Memorialen vindende is/ van haer eerste voorouders ende bewoonders. Ten anderen / soo en heeft men van ghelijcken in de Boecken (van de ghene die schriften ghebruyckt hebben) oock gantsch gheen spoor noch teycken der nieuwe Werelt ghevonden / dewijle dat hen veel van d'Ouderen lieten duncken / dat men in dese contreye noch lieden noch landt / jae dat meer is/ noch Hemel en hadde. Hierom en mach hy't niet ontgaen/ voor een eyghensinnich ende vermeten Mensche gehouden te wesen/ den genen die hem vermeet/de sekerheyt van de eerste incomste ofte oorspronck der Indianen (ende van de eerste lieden die Indien bewoont hebben) te betoonen: maer wy moghent alsoo heen met een gissinghe ende discretie (uyt alle het gene dat hier vooren ghehandelt is) vermoeden / het Menschelijcke gheslachte allengskens gereyst te wesen/ tot dat het in de nieuwe Werelt geraeckt is/ zijnde hier van een groot behulp/t'geduerich vervolgh ofte Naebuerschap der Landen/ ende by tijden eenighe Navigatien/ ende datse op dusdanighe manieren

eren aldaer ghecomen moghen wesen / ende
et van eenighe Vlote toegherust te hebben met
psette wille / ofte by ghevalle van eenige schip-
reuckinghe : alhoewel dat hier van/op eenighe
laetsen/ wel yet van wesen mochte. Want de-
wijle dat dese Landen overgroot ende wijtstrec-
ende zijn/hebbende ontallijcke veel Natien van
olcke. Soo moghen wy oock wel ghelooven/
'eene op een/ende d'ander op een ander maniere
ldaer ghearriveert te wesen / ende t'selve alsoo
ewoont hebben. Maer daer ic my eyndtlijcken
n resolvere ende besluyte/is/dat die vereeninge/
fte ten minsten/ de naegheleghentheyt van In-
ien/met die ander Werelt/de principaelste ende
ekerste reden gheweest is/ om Indien bewoont
e worden : ende laet my oock duncken/ de nieu-
ve Werelt / ofte West-Indien / noch niet veel
uysent Jaren van Menschen bewoont geweest
s/ ende dat d'eerste die daer quamen/ meer ghe-
ijckenisse ghehadt moeten hebben / van wilde
ende onghetemde Menschen/ dan van lieden die
ghemeynschap ende borgerlijckheyt onderhiel-
den/ arriverende in de nieuwe Werelt/van haer
Landt versteke ofte verdwaelt zijnde/ofte datse
haer benout ende benoodicht gevonden hebben/
om nieuwe Landen te soecken: ende t'selfde ghe-
vonde hebbende/ hebbent allengskens beginnen
te bewoonen/ gheen ander wet onderhoudende/
dan nae dat hen t'weynich licht der natuere (en
dat noch ghenoech verduystert) onderwijsende
was. Ende soose al veel ghehadt hebben/mogen
gheweest zijn/ eenighe ghebruycken/die hen van
haer eerste Vaders-landt overgheblevcn zijn;
alhoewel het geen onghelooflijck dinck te denc-
ken is/dat al waert schoon datse uyt een Landt
van Politie ende goede regieringhe ghecomen

waren / hen t'selve t'eenemael / door lanckheyt van tijden / ende weynich usantie / wel vergheten soude mogen wesen. Want is ghenoech bekent / dat men hedensdaeghs noch wel in Spagnien ende Italien hoopwerck van lieden vindt / die niet anders van Menschen en hebben / als alleen de ghedaente ende t'wesen: in voeghen / dat men door sulcken wegh / ende op deser maniere heeft comen te hebben een ontallijcke menichte van Barbarische Natien in de nieuwe Werelt.

Het 25. Cap. VVat d'Indianen te vertellen plachten van haren oorspronck ende eerste opcomste ofte beginsel.

HEt gene dat de selve Indianen plachten te vertellen / van haer beginsel ende eerste opcomste / en is gheen dinck dat veel te bedieden heeft: want het ghene sy refereren / schijnē meer droomen / dan Historien te wesen. Men heeft int gemeyn onder henliedē groote kennisse ende veel verhaels van de Suntvloet / doch men en can t'selfde niet wel te verstaen comen / of de Diluvie (diese vertellen) gheweest is / die alghemeyne / die in de Schriftuere verhaelt wordt / ofte dat het eenighe andere Diluvie ofte overvloedinghe van water gheweest is / in de Contreye daer sy woonen. Daer wordt van ervaren ende bedreven lieden gheseyt / dat men merckelijcke eñ clare teyckens (in dese Landen) siet / van datter eenighe groote Diluvie ofte inundatie geweest moet hebben. Ick houde my meer met het goetduncken der ghener / die gevoelende zijn / die teyckenen ende spooren die men van de Diluvie vindende is / niet te wesen / van die van Noë, dan van eenich ander int bysonder / gelijck als de ghene / die van Plato vertelt: ofte van de

Poeten /

doeten/ van Deucalion ghesonghen wordt. Nu mach wesen soo't wil/ d'Indianen seggen/ dat alle Menschen met de Diluvie verdroncken zijn: ende vertellen/dat uyt het groote Lack ofte Meyr van Titicaça,een Viracocha ghecomen soude wesen / den welcken hem in Tiagnanaco onthielde/ (alwaer men noch hedensdaeghs de grondtvesten eñ overblijffels van een seer oudt eñ vremdt ghebouw sien mach) ende datse van daer ghecomen zijn/na Cusco, wordende het Menschelijcke gheslachte alsoo weder vermenichvuldicht. Sy wijsen noch in t'selve Meyr / een Eylandeken/ alwaer sy versieren/ hem de Son verborgẽ ende onderhouden te hebben/ waerom sy hem aldaer in voorigẽ tijden veel sacrificien aen deden: niet alleenlijckẽ van Schapen/maer oock van Menschen. Andere vertellen/dat door een venster van uyt een seker hol/ ghecropen quamen/ ses/of ick en weet hoe veel lieden/ ende dat de selfde de progeneratie ofte voort-teelinge der Menschen weder een aenvanck ghegheven hebben / welcke plaetse om de selve oorsake ghenoemt wordt Pacari Tampo. Hebben oock voor een opinie / dat die Tambos van't oudtste gheslachte der Menschen zijn. Van hier seyt men Mango capa,voortghecomen te wesen/den welcken sy voor een eerstelingh ende t'hooft der Iagas bekennẽ te wesen. Ende segghen / van desen ghesproten zijn / twee familien ofte geslachtẽ/ d'eene vã Hanan Cuzco, ende d'andere van Vrin Cuzco: Refereren / dat de Coningen Ingas (alsse oorlooghvoerden ende verscheyden Provincien overwonnen) voor reden gaven/ om daer mede t'oorlogh met gherechtichevt te verdedighen/dat alle de lieden hen onderdanicheyt eñ erkentenisse schuldich warẽ/ dewijle dat uyt hare geslachte eñ Vaders-landt

de We-

de Werelt vernieut / ende alleen henlieden d
waerachtighe Religie ende Godsdienste gheo-
penbaert was. Maer waer toe ist noodich dae
meer by te voeghen/ ghesien het altemael leugen
ende vreemdt van de reden is. Het gene dat van
gheleerde Mannen gheschreven ende bevesticht
wordt/ is/ dat alle t ghene/ dat men van geheu-
ghenisse ende kennisse van dese Indianen can
hebbē/comt tot op ontrent vier hondert Jaren/
zijnde alle het voorgaende een rechte verwart-
heyt ende duysteren nevel / sonder eenighe seker-
heyt te moghen vinden. Ende ten is niet te ver-
wonderen/ dewijle datter Boeckē ende schriften
ghebrekende waren / in welcker plaetse sy haer
soo uytnuntende rekeninghe van de Quipoca-
maios hebben. Soo ist dan ghenoech/ ende noch
meer als veel / datse van vier hondert Jaren re-
den weten te gheven. Als ick met neerstichept
ondersoeckende was / om van hen te verstaen/
van wat Landen ende volckeren / sy int Landt
(daerse in woonen) ghecomen zijn / vondtse see
verre / daer van eenighe reden weten te gheven/
maer waren eer voor gewisselijcken gevoelende
van haren eersten oorspronck ende uytcomste in
de selve nieuwe Werelt (daer sy nu woonen) ge-
schapen geweest te zijn: t'welcke wy int contra-
rie/ met ons geloof bewesen/ daert ons leerende
Act. 17. is/ alle Menschen van eenen Mensche af gheco-
men te wesen. Men heeft merckelijcke teyckenen
ofte gissinghe / dese lieden een langhen tijdt ghe-
leeft te hebben/sonder Coninghen/nochte veror-
dineerde ofte Burgherlijcke Politie/ maer datse
woonende waren by Ghebuerten ende Rotten/
ghelijck als hedensdaeghs die van Florida, Chi-
riguanas, Brasilianen, ende veel meer andere Na-
tien doen/ de welcke gheen sekere Coninghen
hebben/

bben/ dan na dat het hen int hooft schiet/ende
tijt van oorloogh ofte vrede te passe comt/soo
esense hare Hoofden ende Regeerders. Maer
t verloop van tijden/ begonsten sommige per-
sonen (die in cloeckheyt ende vernuft d'ander
boven ginghen) te heerschen/ ende te gebieden
gelijck als in voortijden Nimrot) ende t'selve
lengskens aengroeyende / zijn comen te vesti-
ghen de Coninckrijcken van Peru ende Mexico,
e onse Spagniaerden aldaer ghevonden heb-
en. Ende alhoewel datse Barbarisch waren/
inghen niet teghenstaende alle d'ander India-
en veel te boven. Alsoo dat de voorseyde reden
inghende is / het meesten deel van't Indiaen-
he gheslachte ghesproten ende vermenichvul-
icht te wesen/van wilde/woeste ende gevluchte
eden. Ende dit is nu ghenoech beroerende/
ghene ons van de origine/ oorspronck ende op-
comste van dit volck te vooren comt om te
handelen/ latende de reste voor wanneer
dat wy hare Historien breeder
tracteren sullen.

Eynde des eersten Boecks.

Het

Het tweede Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het eerste Cap. Daer in ghehandelt sal vvorden van de Natuere ende eyghenschappe der *Equinoctiael*.

Wesende het meesten deel/ dat van de nieuwe Werelt ontdect is/onder de middelste Regioen ofte Ghewefte des Hemels / t'welcke is t'gene dat d'Ouderen Torridam Zonam ghenoemt / ende voor onwoonbaer ghehouden hebben / soo ist noodich te weten/ om de dinghen van Indien te deghen te verstaen / de natuere / conditie ende eyghenschappe van dese Regioen ofte Ghewefte. Ten dunckt my niet/ datse qualijck ghesept hebben/de ghene die bevestichden/dat de kennisse van de Indische dingen sonderlinghe hanghende was / aen de kennisse der Equinoctiael : wãt alle het verschil dat d'eene Werelt van d'ander heeft / comt bynaest uyt de eygenschappe des Equinoctiaels , ende is om aen te mercken / dat alle de spatie/ die men heeft tusschen de twee Tropicos, ghereduceert ende gheexamineert moet wesen (als een eyghen reghel) op de Linea ofte streeck van't midden / t'welcke den Equinoctiael is : zijnde alsoo ghenoemt / om dies wille / dat soo wanneer de Son daer op is/ soo maeckt het over de gheheele Werelt/gelijcke daghen ende nachten: als oock/om dat de ghene die daer haer woonplaetsen onder hebben / t'gheheele Jaer door ghenietende zijn / de selve ghelijckheyt

ijckheyt ende eenparicheyt van daghen ende achten. Onder dese Linea Equinoctialis, vinden vy soo veel ende wonderlijcke eyghenschappen/ atse ons met groote reden t'verstandt verwac-eren ende verscherpen/ om d'oorsaken daer van onderſoecken / ons niet soo seer leydende door 'onderwijsinge der oude Phelosophen/ als wel oor de waerachtige redenen/ sekere experientie nde ervarentheyt.

Het 2.Cap. VVat dat d'Ouderen gemoveert heeft, voor een onghetvvijffelt dinck te houden, de *Torrida* onvvoonbaer te vvesen.

NV nemende dan de sake eerst van sijn beginsels af/ soo en mach dan niemandt ontkennen / het ghene ons claerlijcken vertoont wordt/ dat de Son int ghena-ken/ verwarmende/ ende int afwijcken/ vercou-dende is / waer van de Daghen ende Nachten/ Winter ende Somer / goede ghetuyghen zijn/ door welcke veranderinge/ coude ende hitte ver-oorsaeckt wordt/ door't naeby comen ofte af-wijcken der Sonne. Het andere / t'welcke niet min waerachtich ende voorseker is/ is/ dat hoe de Son naeder by comt/ende met sijn stralen al-derstéylst over t'hooft treft / hoe datse t'Aerdt-rijck aldermeest verbrandt. Dit selve mach men claerlijcken sien ende gevoelen/ op het heetste van den middach/ ende int crachtichste van den So-mer. Hier uyt wordt wel ende te recht genomen ende vermoedt/ (gelijck als het blijckt) dat/ hoe dat het landt verscheydender van dē omloop der Sonne gelegen is/ hoe dat het couwer is. Ghe-lijck als wy bevinden/ dat de Landen / die d'al-dernoorderlijckst ghelegen/ d'aldercoudtste zijn/ ende de ghene die den Zodiack (daer de Son in gaet)

T'welcke ick alsoo ghenoech onderbonden hebbe

waerachtich te wesen/ in onse voyage eñ ondersoeckinge van by Noorden om/ op d'ontdeckinghe der Engte ofte Straet van Nassauwē/ als oock op mijn voorgaēde reyse over dē Equinoctiael, nae Oost-Indien toe.

gaet) aldernaest ligghen/ zijn int contrarie d'alderheetste. Op dese maniere ist/ dat het Landt van Ethiopien, dat van Africa ende Barbaryen in hitten te boven gaet: ende Africa, dat van Andalusia: ende Andalusia, dat van Castillien ende Arragon: ende Castillien, dat van Biscayen ende Vranckrijck. Ende hoe verder nae't Noorde/ hoe dat dese ende d'andere Provincien van minder hitten zijn: ende volghens/ soo gaen de ghene die de Son meest genaken/ ende met sijn stralen alderstevlst getreft worden/ in de aldermeeste hitte te verdraghen/ te boven. Sommighe voeghen tot het selve/ noch een ander reden/ te weten/ den Omloop des Hemels/ de welcke binnen de Tropicos seer rad ende snel/ ende dicht by de Polen/ seer verlanckfaem is: waer uyt besluyten de Regioenen ofte Ghewesten/ die den Zodiaeck omvanghende is/ drye oorsaken te hebben/ om van de hitte verbrandt te worden/ t'eene de naebyheyt der Sonnen/ t'ander van dat haer de stralen steyl neer treffen/ ende t'derde/ om datse ghenietende zijn/ den aldersnelsten omloop des Hemels. Wat belangende is/ dat van de hitte ende coude geseyt wordt/ is het ghene dat den sin ende de reden in conformiteyt/ schijnen te bevestigen: Ende noyende d'ander twee qualiteyten/ t'welcke zijn/ vochticheyt ende drooghte. Wat sullen wy seggen? Sonder twijffel/ het selfde: want de drooghte schijnt veroorsaeckt te wesen/ door't genaken/ ende de vochticheyt/ door't afwijcken der Sonne. Ende soo gelijck als den nacht couder is/ dan den dach/ also is die oock vochtiger: Ende om dat den dach heeter is/ daerom is die oock droogher. Den Winter/ als de Son verre van der handt is/ is coudt ende reghenachtich/ zijnde den Somer/ wanneer de Son naeby is/

heet

neet ende drooogh. Want soo gelijck als het vyer is siedende oft brandende / alsoo gaet het oock ghelijckelijcken op drooghende. Nu zijnde dan Aristoteles ende d'ander Philosophen aenmerckende / het ghene voorsept is / voeghden ghelijckelijcken / de middelste Regioen ofte Ghewefte (die men Torridam noemt / dat is de versengde ofte verbrande) een overvloedichept van hitte ende drooghte toe: waerom sy sepden / datse wonderlijck verbrandt / droogh / ende volghens / gantschs gebreckelijcke van wateren ende weyden was: ende dit aldus wesende / moest het nootwendich seer ongheriefljjck / ende des Menschelijcke habitatie contrarie wesen.

Het 3. Cap. Hoe dat de *Torrida Zona* overvloedich vochtich is, ende dat hen d'Ouders hier inne seer bedroghen hebben.

Wesende alle t'ghene dat ghesept ende voorghestelt is / nae het goetduncken / waerachtich / seker ende claer / en is niet teghenstaende / nae't gene men daer van ondervonden eñ verstaen heeft / seer valsch ende contrarie: want de middelste Regioen ofte Ghewefte (die men Torridam noemt) wordt met rechter waerhept van Menschen bewoont: ende wy hebbense van ghelijcken langen tijt bewoont ghehadt / zijnde de bewooninghen des selven seer ghenoechlijcken ende aenghenaem. Nu dewijle t'selfde aldus is / zijnde kennelijck / dat van de waerhept gheen valschept volghen mach / wesende de conclusie (ghelijck alsse is) valsch / soo ist dan van doen / dat wy weder achterwaerts / op de selve voetstappen keeren / ende de beginsels scherpelijcken oversien / waer inne dat de faute eñ t'bedrorh ghelegen mach wesen. Eerstelijcken

soo sullen wy verclaren/wat de waerheyt belanghende is / nae dat het ons door waerachtighe ervarentheyt onderwesen gheweest is: onderstaende daer nae(alhoewel t'selve een groote sake is) d'eyghen reden / nae goeder Philosophije/ daer van te gheven/t'laetste dat boven voorghestelt worden was / dat hoe de Son t'Aerdtrijck naest was / hoe dat de selve meerder drooghte veroorsaeckte. Dit scheen een slecht ende seker dinc te wesen/ zijnde niet tegenstaẽde seer valsch: want men en heeft in de Torrida Zona in gheenighen tijden meerder regens eñ overvloedichept van water. Dan/ soo wanneer/ dat de Son aldernaest by/ ende steylst over t'hooft gaet / is voorwaer een wonderbaerlijck dinck/ eñ weerdich om aen te mercken/ dat den tijt van't Jaer die men in de Torrida Zona, alderhelderst/ claer/ ende sonder reghen heeft/ is/soo wanneer dat de Son daer alderverst van daen is / ende int contrarie / soo en is daer gheenen tijdt van't Jaer volder van reghen/ wolcken ende snceu/ (daerse valt) dan soo wanneer dat de Son aldernaest by ende over t'hooft is. De ghene die in de nieuwe Werelt niet gheweest hebben / sullen dit by avontuer voor onghelooflijck houden/ jae oock noch wel de ghene die daer gheweest/ ende gheen acht op gheslaghen hebben / salt oock misschien wat nieus schijnen te wesen: maer d'eene met d'andere sullen hen lichtelijcken verwonnen geven / acht nemende op de waerachtighe experientie van dat ghesept is. In dit Peru,t'welcke aenschouwende is den Polum Antarcticum, ofte van't Zuyden/ heeft men de Son alderverst af/ ten tijden datse die van Europa aldernaest by hebben: ghelijck als daer is in de Maenden/ Mayo, Iunio, Iulio ende Augusto, soo wanneer

datse

datse den Tropicum van Cancer naest by is / in
welcke voorseyde Maenden / men in Peru een
claer helder weer heeft / sonder eenighen reghen
ofte sneeu te vallen / loopende de Rivieren seer
vermindert/jae sommige gantsch uytgedrooght
van water. Maer daer nae comende voorder
int Iaer / ende ghenakende de Son den Circkel
van Capricornus, soo begint het weder terstont
te reghenen ende te sneeuwen / met grooten op-
wateren der Rivieren/te weten/van October af
tot December toe: ende keerende de Son weder
van Capricorno af/ so treftse die van Peru recht
over t'hooft: alsdan soo heeft men t'ghewelt
ende t'ghebaer van de wateren / crachtighen re-
ghen/ veel sneeus / ende die gheweldige opwate-
ren der Rivieren / t'welcke is/ op den selven tijt/
datter de meeste hitte van't Iaer regnerende is/
te wetē/van Ianuario af/tot half Martii toe. Dit
is aldus alle Iaren in desen Provincien van
Peru, sonder dat het van yemant gecontrarieert
mach werden. In de contreyen / welcke aen-
schouwende zijn/dē Polum Arcticum, over d'an-
der zijde der Equinoctiael, gheschiet het alsdan
gantsch int contrarie/ ende is door de selve redē.
Laet ons nemē Panamâ, ende alle die Custe/ofte
nieu Spagnien / d'Eylandē van te Loefwaert/
Cuba Española, Iamaico, S.Iuan del Puorto rico,
sullen sonder faute vinden/datse genietende zijn/
van't beginsel van November af/ tot April toe/
eenen claren ende helderen Hemel. Zijnde d'oor-
sake / dat passerende de Son de Linea Equino-
ctialis,na de Tropicum Capricorni toe/alsdan van
die Regioenē ende Contreyen meer afwijckende
is/ als op eenigen anderen tijdt van't Iaer. Eñ
int contrarie/ soo comen in de selve Landen/ ge-
weldige opwateren/ende overvloedige regenen/

als de Son daer weder nae toe comt/ende aldernaest by is/ t'welcke is van Iunio tot September toe: want als dan wordense van de Son aldernaest ende steylst over t'hooft ghetreft. Dit selve is oock gheobserveert in Oost-Indien/ ghelijck het by de brievẽ/van derwaerts over/blijckende is. Alsoo dat het eenen generalen reghel is/(hoewel het op sommighe plaetsen / door bysondere oorsaken/exceptie heeft) in de middelste Regioen ofte Ghewest van de Torrida Zona, als de Son afwijckt / het alderclaerste ende helderste weer te wesen / hebbende als dan de meeste drooghte. Ende soo wanneer sy ghenaeckt / ist reghenachtich/ende heeft de meeste vochticheyt: ende nae't veel ofte weynich afwijcken der Sonne/ so heeft het landt veel ofte weynich overvloet vã water.

Dit is aldus in Oost-Indien/by de contreyen van Goa, ende de Custe die men eyghentlijckẽ Indien eñ M.labar noemt/als in mijn Itinerario ghesien mach worden.

Het 4.Cap. Dat het buyten den *Tropicos* int contrarie van de *Torrida Zona* is, ende alsoo heeft men daer meer vvaters ten tijden dat de Son daer verst af is.

Buyten den Tropicos gheschiet het gantsch contrarie / want den reghen en de coude comen beyde te samen / als oock de hitte met de drooghte. In gheheel Europa ende d'oude Werelt/ is dit selfde seer gemeyn ende bekent/ zijnde van ghelijcken oock alsoo /in alle de nieuwe Werelt / waer van t'gheheele Coninckrijck van Chile, goede ghetuyge is/t'welcke (om dat het buyten den Circkel van Capricornus,ende op soo veel hooghten als Spagnien gelegen is) de selve getijden van Winter ende Somer heeft/ als Spagnien: uytghenomen / dat den Winter aldaer/comt/int contrarie/ vã alst in Spagnien Somer is/ om dies wille/ dat het dẽ tegen-Pool aenschouwende is. In voeghen/dat in de voorseyde

seyde Provincie / de wateren ende reghen / seer overvloedich / ghelijckelijcken met de coude aencomen / ten tijden dat de Son van die Contreye begint af te wijcken / t'welcke is / van't eerste van April af / tot gheheel September toe: comende de warmte ende drooghte wederom / so wanneer hen de Son weder ghenakende is. Eyndtlijcken gheschiet gantsch en al op de selve maniere / ghelijck als in Europa, uyt welcke oorsake / t'selfde Landt / soo wel in de vruchten / als in de vernuften / meer over een comt / met de conditien van Europa, als met eenich ander van Indien. Het selve siet men van ghelijcken te geschieden / op de selve maniere en ordonnantie in dat groot stuck Landts / t'welcke hem uyt het binnenste van Ethiopien is uytbreydende punts-ghewijs nae de Cabo de bona Esperanca toe: Waerom ghesept wordt / dit die rechte oorsake te wesen / van t'overloopen der Rivier Nilus in den tijdt van den Somer / daer d'Ouderen soo seer van ghedisputeert hebben. Want in de voorseyde contreye / soo begint men in April (als de Son Aries gepasseert is) den Winterschen reghen ende opwateren te crijghen / om dat het alsdan / aldaer begint te Winteren. Ende dese wateren (welcke eensdeels van't sneeu / ende eensdeels van den regen voortcomen) vervullen de groote Lacken ofte Meyren daer den Nilus (nae de rechte ende sekere Geographie) haren oorspronck van heeft / de welcke alsoo allengskens aendringhende / hare stroomen vermeerderen / ende met der tijdt haren cours nemen / een groot eynde weeghs / comende alsoo over te loopen / door't gantsche landt van Egypten, ten tijden van den Somer: t'welcke een dinck teghens de natuer schijnt te wesen / ende comter nochtans / des niet tegenstaende / seer met

over een: want in den selven tijt dat het in Egypten (t'welcke onder den Tropicum van Cancer gelegen is) Somer is/ soo is het aen de Meyren ende Fonteynen / ofte oorspronck der Rivier Nilus, die onder den Tropicum Capricorni comt/ Winter. Men heeft in America een ander inundatie ofte overloopinghe van Wateren / die dese van den Nilus seer ghelijckformich is/te weten/ in den Paraguay (anders Rio de la Plata genoemt) de welcke alle Jaren (door de menichte van't water/dat uyt het gheberghte van Peru comt af storten) soo onordentlijcken/uyt de moeder/ofte overloopt/ eñ alle t'voorseyde gantsche landt/ so geweldichlijcken bedeckende is/dat d'Inwoonders van de selve contreye ghedwongen zijn/den selven tijdt de woonplaetsen te verlaten / ende hen in de Schuyten ende Canoas t'onthouden.

Het 5. Cap. Hoe dat men binnen den *Tropicos*, in den tijdt van de hitte ende Somer, den regen ende opvvateren heeft, ende van de rekeninge der VVinter ende Somer.

IN somma / dat den Somer haer in de twee ghetemperde Zonis ofte Ghevvesten met de hitte ende drooghten vereenicht/ ende den Winter met de coude ende vochticheyt: maer binnen in de Torrida Zona, soo eñ vereenighen haer de voorseyde qualiteyten in alsulcker voegen niet: want den reghen volght op de hitten/ ende met de coude (coudt hiet ick ghebreck van overvloedige hitte) comt de claerheyt ende t'helder weer. Hier uyt comt het (dat zijnde alsoo / dat men in Europa den Winter door den regen ende coude/ ende den Somer door de hitte ende t'claer weer / verstaende is) dat siende onse Spagniaerden in Peru ende nieu Spagnien/ hieten

hieten den tijdt van veel waters ende reghen/ Winter / ende den tijt van weynich ofte gantsch gheen reghen/ Somer. Waer inne sy hen slechtelijcken bedrieghen: want op dese maniere segghen sy/ den Somer te wesen/ in de gheberghten van Peru, van April tot September toe/ om dat het alsdan van reghenen ophoudt: ende van September tot April toe / segghen sy Winter te wesen/ om dat het dan weder begint te regenen: ende alsoo bevestighen sy/ dat men int geberghte van Peru, den Somer heeft/ op den selven tijdt/ noch min noch meer als het in Spagnien Winter is. Ende als hen de Son in den Zenit recht over t'hooft gaet/ so glooven sy/ dat het oprechtelijcken Winter is / alleenlijcken om dat men alsdan den meesten reghen heeft. Maer dit selve is een dinck om te lachen/ ghelijck als ghesproken van de ghene die sonder wetenschap zijn: want soo gelijck/ als den dach hem van dē nacht/ door de tegenwoordicheyt der Sonne/ ende door sijn absentie ofte afwesen in onse Hemisphaerio, nae den omloop van't eerste Mobile (t'welcke de definitie van den dach ende nacht is) verschillende is/ alsoo oock/ noch min noch meer is den Somer van den Winter verschillende/ door de naebyheyt ofte afwijckinghe (nae den eyghen omloop) der Sonne/ ende dit is sijn definitie. Ergo, soo heeft men voorseker den Somer/ ten tijden/ als de Son ten aldernaesten by is. Ende voor gewis/ den Winter alsse ten alderuytersten van der handt af is / van't afwijcken ofte ghenaken der Sonne / volght de hitte ende de coude / ende nootwendich de ghetemperheyt. Maer t'regenen/ ofte niet reghenen/ t'welcke is de drooghte ende vochticheyt / en volgter niet nootwendichlijcken uyt. Alsoo dat men/ teghens t'ghemeyn

goetduncken van velen / vermerckende is / den Winter in Peru claer/helder/ sonder regen/ ende den Somer/ reghenachtich te wesen. Ende niet in contrarie/alst van den ghemeynen Man ghemeynt wordt / dat den Winter heet / ende den Somer coudt is. Dese selve dwalinge heeft men in de differentie diese stellen / tusschen de Gheberghten ende de platte Veldẽ van Peru: seggen/ dat soo wanneert int gheberghte Somer is/ soo ist in de platte velden Winter / dat is in Aprili, Mayo, Iunio, Iulio, Augusto: want alsdan so zijn de gheberghten ghenietende/ eenhelder Sonneschijns weer/ sonder regen: hebbende op de selve tijdt/ die van de platte velden/ nevel/mistẽ/ende het ghene dat men Garija hiet / t'welcke is een damp ofte sachte vochtichept/ daer de Son mede bedeckt wordt. Maer ghelijck als ghesept is/ soo moet men besluyten/ den Winter eñ Somer te comen van't ghenaken ofte afwijcken der Sonne. Ende dewijle dat in gantsch Peru, soo wel int gheberghte als op de vlacke landen / de Son op eenen tijdt ghenaeckt ende afwijckt/soo en gheeft het daerom gheen reden/ te seggen/dat so wanneert in de eene plaets Somer is/alsdan op d'ander plaetse Winter te wesen / alhoewel dat het gheeft noch neemt/hoe men de vocabelen ghebruyckt. Sy moghen die noemen soo sy willen / ende vry segghen / dat het Somer is / alst niet en reghent: al ist schoon dat het dan heeter is / heeft weynich te beduyden / het ghene dat noodich is / is kennisse te hebben van de waerheyt die verhaelt is / dat men de wateren niet altoos en crijght / met het ghenaken der Sonne/ maer geschiet eer in den Torrida Zona, ghemeynlijck int contrarie.

Het

Het 6. Cap. Dat de *Torrida* groote overvloedicheyt heeft van VVateren ende VVeyden, al iſt ſchoon dat het van *Ariſtotele* noch ſoo veel ontkent vvordt.

NAer t'ghene gheſeyt is / mach men ghenoech verſtaen/ de Torrida Zona, Wateren te hebben/ende niet drooght te weſen/ t'welcke waerachtich is / eñ dat in ſulcken graet van menichte ende gheduericheyt/dat het daer in d'ander Regioenen ofte Gheweſten der Werelt te boven gaet/ uytgeſondert ſommighe plaetſen daer men zant-landen ofte woeſtijnen heeft / ghelijck alſt oock van ghelijcken op ander plaetſen der Werelt is. Van de wateren des Hemels / is al beweſen / datſe overvloedicheyt van reghen/ ſneeu/ ende miſten hebben / de welcke namelijcken in de Provincien van Peru in overvloet zijn. Van de wateren des Aerdtrijcx/ als daer zijn Rivieren/ Fonteynẽ/Beken/ Putten/ ſtil-ſtaende Meyren ende Lacken en is tot noch toe niet geſeyt / maer zijnde ordinaris/ dat de wateren van beneden/ met die van boven reſponderen / ſoo mach het hem oock wel verſtaen laten/ dat ſy daer weſen moeten. Nu dan/ ſoo is te weten/ dat men daer ſulcken overvloet van loopende wateren heeft/ dat men niet en ſal bevinden de gheheele Werelt meer ende grooter Rivieren/Lacken eñ Moraſſchen te hebben/als deſe nieuwe Werelt doet. Het meeſten deel van America, en can door deſe overvloedicheyt van wateren niet bewoont worden / om dieſwille/ dat de Rivieren des Somer-daeghs met d'opwateren gheweldelijcken uyt de Moeder / ofte over loopen / ende het altemael bederven / ende door't ſlijck eñ modder der Moraſſen eñ weeck-

grondighe plaetsen en mach men daer op veel contreyen niet door passeren. Daerom de ghene die by ende ontrent de Paragnay (daer hier vooren mentie van gemaeckt is) woonachtich zijn/ gevoelende t'wassen van de Riviere/schicken sy/ aleer die op't hooghste comt / hen te begeven in de Canoas ofte Schuytkens / alwaer sy hare woonplaetsen in maken/ ende haer huysraet berghen voor den tijt van ontrent drye Maenden/ ende conserveren/alsoo drijvende/henlieder persoonen ende goederen: eñ keerende de Rivier weder in sijn Moeder ofte besteck/ soo begeven sy hen van ghelijcken weder tot haerder wooninghen op't landt/die alsdan noch niet gheheel droogh en zijn. De grootte van dese Riviere is soo gheweldich / dat soo haer de Nilus, Ganges ende Euphrates in een versaemden / en souden daer noch nieuwers nae by te ghelijcken wesen. Wat sullen wy segghen van de groote Rivier/ Magdalena ghenaemt/ die tusschen Santa Martha ende Cartagena in Zee loopt/ die men met reden de groote Rivier hiet? Als ick daer ontrent voorby was seylende / maeckte die my verwondert/ dat men thien mijlen daer van af / t'Zeewaert in/bescheydelijcke teyckenẽ van sijn stroomen sien mocht/ eñ nemen/ sonder twijffel/haer course over de twee mijlẽ in de breedte/ met sulcken gheweldt/dat sy die onmetelijcke Zee Ocean aldaer met sijn baren niet overwinnen mach. Maer sprekende van Rivieren/ soo doet met reden alle d'ander swijghen/ de groote Riviere die van eenighe van de Amazonas, van andere Marañon, ende van etlijcke Orellana genoemt wert/ de welcke onse Spagniaerden ghevonden ende bevaren hebben: ende blijve in twijffel of ick die Rivier ofte Zee heeten sal. Dese Rivier comt uyt

het

et ghebergthe van Peru afloopen/ van de welc-
e vercrijghende is/overvloedicheyt van regen-
vater/ als oock van de Rivieren diese in haer
reckt/ passerende door die groote velden ende
lacke landen van Pautitio, Dorado eñ Amazone,
omt eyndtlijcken in den Ocean uytloopen/ co-
nende bynaest recht tegens d'Eylanden van de
Margaritis ende Trinitate over/ maer sijn Oeve-
en strecken soo uytbreydende/ (namelijcken int
aetste derde paert) dat het te middeweghen van
vien/veel ende groote Eylanden heeft. Eñ t'gene
dat noch onghelooflijck schijnt te wesen/ is/ dat
soo men te midweghen van de Rivier comt/ soo
n can men anders niet int gesicht crijghen/ dan
Hemel ende Water: Jae dat meer is/so worden
de hooghe ghebergthen/die dicht by de Oeveren
van de Rivier staen/ door de groote wijdde be-
deckt/ende uyt het ghesicht. De breedde ende die
soo wonderbaerlijcke grootte van dese Rivier/
(die men recht noemen mach/Keyser der Rivie-
ren) hebben wy verstaen uyt een goet originael/
van een broeder onser ghesel schap/ den welcken
(noch jonck ghesel wesende) die t'eenemael be-
varen heeft/ hem vindende in alle die geschiede-
nisse van die soo vreemde incomste die Pedro de
Orsua dede/ende onder die oproerighe ende peri-
culeuse daden des obstinaten Diego de Aguirre,
van alle welcke moeyten ende perijckelen/ hem
Godt de Heere verlost heeft/ om hem tot onser
ghesel schap te brenghen. Soodanich dan/zijn de
Rivieren die men heeft in de contreyen/ die men
droogh Torrida ende verbrande Regioen ofte
Ghewestе noemt/ t'welcke van Aristotele, ende
alle d'Ouderen/ voor arm ende ghebreckelijck
van Wateren ende Weyden gehouden worden.
Nu om dat ick mentie ghemaeckt hebbe van de
Rivier

Rivier Marannon, om met reden d'overvloedicheyt der Wateren / die onder de Torrida zijn / te bewijsen / soo dunckt het my goet te wesen / een weynich te roerē van't groote Meyr ofte Lack/ Titicaca gheheeten/welcke gheleghen is int midden der Provincie van Collao. In dit Lack loopen meer dan thien seer volcomen Rivieren uyt/ heeft alleenlijck een doortocht ofte loosinge van water/ doch niets te groot/hoewel dat men seyt/ die uytnemende diep te wesen/ over t'welcke niet moghelijck en is/ een brugghe te maken/ door de diepte ende breedde van't water: noch en wordt oock/nae sijn segghen/met geen Barcken ofte Schuyten ghepasseert/ door den gheweldighen snellen loop der stroomen / wordt ghepasseert met een merckelijcke aerdighe cunst / ende eyghen Indiaenschen vondt / over een brugghe van stroo ghemaeckt/ghelegen op t'selve water/ de welcke/ door de lichticheyt der matere/niet te grondt gaen mach / zijnde een passagie die seer seker ende doenlijck is. Het selve Lack heeft int omgaens ontrent tachtentich mijlen/ende mach wesen van vijf en dertich mijlen lanck / ende op sijn breedtste vijfthien mijlen: Heeft Eylanden die in voortijden bewoont ende bebout gheweest zijn / maer zijn teghenwoordich woest ende onbewoont:t'brenght een groote menichte van een soorte van Biesen voort/die d'Indianen Totora hieten / de welcke hen tot veel dinghen dienstich zijn / want is een spijs voor Verckens eñ Peerden / als oock voor de selve lieden : maken daer oock huysen/brandt ende Schuyten af/ende alle t'ghene dat van doen is / vinden de Vros (alsoo hieten dese lieden) in haer Totora. Dese Vros zijn soo dom ende beestachtich / dat sy haer selven voor gheen Menschen en achten. Men vertelt

van

an hen / dat ghevraeght wesende wat lieden
atse waren: antwoorden / datse gheen lieden/
maer Vros waren/ghelijck of sy een ander soorte
an beesten hadden gheweest. Men vondt ghe-
eele Gemeynten van Vros, die hen in hare Bal-
as ofte Schuytgens van Totora int Meyr ofte
Lack onthoudende waren/woonende alsoo on-
er den anderen met de Schuytgens aen een
ghehecht / ende aen eenighe Steenrotse ofte
Clippe vast ghebonden. Ende ghebeurden alte-
nets wel/ dat haer een heele Ghemeynte van
t'een placts op d'ander veranderde: in sulcker
voeghen / dat soeckende heden de ghene die daer
gisteren waren / en vondt men van de gheheele
Ghemeynte oft Ghebuerschap tael noch teyc-
ken af. Van dit Lack af / loopende het Canael
ofte doortocht van't water ontrent vijftich mij-
len weeghs/heeft men een ander cleynder Lack/
(Paria ghenaemt) t'welcke oock Eylandekens
in sich heeft / ende men en can daer gheen door-
tocht ofte water-loosinghe van gevinden. Daer
zijnder veel die meynen dat het onder der aerden
door loopt/eñ alsoo in de Zuyder Zee uyt comt:
ende brenghen voor een vervolgh / een arm van
een Riviere / die men van seer nae by in de Zee
siet loopen / sonder den oorspronck ofte t'begin-
sel te weten. Ick soude eer ghelooven / dat het
water van dit Lack/aldaer van sijn selven/door
de Son gheconsumeert werdt. T'is nu van dese
verclaringhe genoech/op dat het blijcken mach/
hoe ongerechtelijcken dat d'Ouders de middel-
ste Regioen ofte Gheweste verwesen hebben/
ghebreckelijcken van water te wesen / waeracht-
tich zijnde / dat het soo wel van den Hemel als
van het Aerdtrijck / overvloedicheyt van wa-
ter heeft.

Het

Het 7. Cap. VVordt ghehandelt, de reden vvaerom dat de Son buyten de *Tropices*, daer verst af vvesende, t'vvater is op treckende, ende daer binnen in, int contrarie als syer naest by is.

ICk hebbe dickwils met voornemen overdacht / upt wat oorsake dat het comen mach / den Equinoctiael soo vochtich te wesen / als ghesept is. Te niet doende de dwalinge der Ouderen / soo en comt myp anders gheen te vooren / dan dat de groote cracht der Sonne aldaer een groote overvloedichept van vapeuren ofte dampen / van de gheheele Zee Ocean (die daer soo wijt ende breet is) nae hem treckt / ende op heffende is : zijnde de selve gelijckelijcken (soo haest als soo groote menichte van vapeuren ofte dampen opghehaelt zijn) met een uptnemende raddichept / ontdaen ende in reghen verandert. Dat den regen ende opwateren van uptnemende hitte comē / can men door vele ende openbare experientie bepoeven / waer van d'eerste is / het ghene ick ghesept hebbe aldaer te reghenen in den tijt als de Son alderstepist met sijn stralen over t'hooft treft / zijnde daerom soo veel te crachtigher. Ende soo wanneer dat de Son afwijckende is / ende de hitte begint te matighen / soo en comter noch reghen noch afwateren. Hier upt dan / ist wel te ghevoelen / de gheweldighe cracht der Sonne / de ghene te wesen / die den reghen veroorsaeckt. Item / is gheobserveert (ghelijck het waerachtich is) in Peru ende nieu Spagnien / dat den regen ende afwateringhen / over de gheheele Regioen ofte Ghewesten van de Torrida, ordinaris nae den middach comen / te weten / soo wanneer de stralē der Sonne haer

aer volcomen cracht ontfanghen hebben. Des
morghens regent het seer selden/waer door haer
e reysende liedē daer nae weten te voegen/ ende
aer des morghens vroech op maken/schickende
eghens den middach hare dachreys voleyndt
e hebben / want houdent voor een seker dinck/
an alsdan niet nat te worden: dit selve is ghe-
oech bekent. van den genen die in dese Landen
herepst hebben. Oock mede soo wordter geseyt
an sommige ervaren lieden/ den meestē vlaegh
es regens te wesen / als de Maen op sijn volste
s: hoewel ick hier van (om de waerheyt te seg-
hen) gheen volcomen oordeel af weet te geven/
iet teghenstaende dat ick het tot etlijcke malen
ndersocht hebbe. In voegen/dat het Jaer/den
ach ende gheheele Maent / de voorseyde waer-
eyt te verstaen geeft/ van dat die excessive hitte
an de Torrida, den reghen veroorsakende is.
De voorseyde experientie vertoont ons t'selfde
n de dinghen die Artificiael, ofte ghemaeckt zijn
ls van de Alambicken, daer men t'water met
yt de cruyderen ofte bloemen distileert/om dat
e cracht van't besloten vyer / overvloedicheyt
an vapeuren ofte vochticheyt optreckende is/
ijnde door de cracht (om dat het geen upttocht
n vindt) ghedronghen / ende in water of nat
erandert. Dese selve Philosophije heeft men
ock int silver ende goudt/t'welcke door't Quic-
ilver uytghetrocken wordt: want soo't vyer
vepnich en slap is / zijnde t'Quicksilver crach-
ich / soo en wordter bynaest niet met al uytghe-
rocken. Het Quicksilver maeckt eenen grooten
amp ofte vochticheyt/ende comende om hoogh
eghens het ghene aen/dat wy een hoet noemen/
oo wordt het terstont in liqueur ofte nat veran-
ert/ vallende met droppē om leegh: in voegen/
dat de

dat de groote cracht der hitte (soo wanneer die een bereyde materie vindt) beyde die effecten doende is/t'eene van de vapeuren op te trecken/ ende t'ander / die terstont te smilten / ende in liqueur ofte nat te veranderen / alsser beletsel is/ om die te consumeren ende te verdwijnen. Ende hoewel dat het dinghen schijnen te wesen/ die teghens den anderen strijden/van dat de Son/om sijn naebyheyt / in den Torrida reghen veroorsakende is / zijnde de selve Son / d'oorsake / van buyten de Torrida te regenē alsser verre van der handt af is: Ende hoewel dat het een teghens t'ander schijnt te wesen / doch soomēt wel insien wil / soo en doet het voorwaer niet / daer procederen duysentderley natuerlijcke effecten / door contrarie oorsaken/op diversche manieren: Wy moghen de natte cleederen te drooghen hanghen by't vyer/welcke verwarmt/ende oock van ghelijcken by de windt / welcke vercoudt. De morasschen ende modderachtighe plaetsen/worden met de Son / eñ met de vorst opgedrooght ende verstijft. Den vaeck wordt aenghedreven met matelijcke exercitie / maer soo die te veel ofte te weynich / ofte niet met allen is / verdrijftse de selve. Het vyer / soo men daer gheen hout by en doet/ gaet uyt/ende soo men daer te veel hout by doet/ gaet insghelijcx uyt/ ende versmoort: ende zijnde van passe / wordt het onderhouden ende vermeerdert. Om wel te sien / soo en moet een dinck niets te nae / noch te verre van't ghesicht wesen: op een goede distantie siet men wel / ende verre af/ verliest men't uyt het gesicht: ende seer dicht by / en can ment oock niet te deghen sien. Soo de stralen van de Son seer slap zijn/ soo en connense geenen mist uyt de Rivieren verheffen/ ende soo sy seer crachtich zijn/ soo verdwijnen sy die va-

die vapeuren ofte dampen weder soo haest alsse
die verheffen / alsoo dat die gematichde hitte die
verheffende ende conserverende is / waer door
men ghemeynlijcken des nachts ofte des mid-
daeghs geen mist ofte damp siet op trecken/dan
des morghens als de Son begint te rijsen. Op
deser wijs heeft men ander duysent exempelen
van natuerlijcke dinghen/die men dickwils uyt
contrarie oorsaken siet voortcomen : daerom
soo en behooren wy ons niet te verwonderen/
dat de Son met sijn seer naebyheyt den reghen
optreckende / ẽ met sijn verre afwesen die oock
veroorsakende is/ ende zijnde haer teghenwoor-
dicheyt ghematicht / noch seer verre van der
handt / noch seer nae by / en laet sulcx niet toe.
Niet tegenstaende/ soo blijfter nochtans een lust
om t'ondersoecken door wat reden dat die seer
naebyheyt der Sonnen binnen de Torrida, regen
veroorsaeckt/ ẽ buyten de Torrida veroorsaeckt
het int contrarie haer verre afwesen. Soo veel
als ick can begrijpen/ soo is de reden/ om dat de
hitte der Sonne in den Winter buyten de Tro-
picos soo groote cracht niet en heeft/ dat die ghe-
noech is/ om de vapeuren ende dampicheyt/ die
haer van't landt ende t'water verheffen / te ver-
dwijnen. Dese vapeuren vergaderen haer in de
coude Regioen ofte Ghewester der lucht in groo-
ter overvloet / verstijven ende swellen met de
selve coude/wordende met het selve (als uytghe-
dout ofte gheperst) in water verandert : want
in den tijdt des Winters isser de Son verre af/
zijnde de daghen cort / ende de nachten lanck/
t'welcke altemael veroorsakende is / de Son
weynich cracht te hebben. Maer als de Son
(den ghenen die buyten de Tropicos woonen)
begint te ghenaken / t'welcke is in den tijdt van

den Somer/ so is de Son alsdan soo crachtich/ datse int verheffen der vapeurē/ de selve humeuren/ ghelijckelijcken t'eenemael is verdwijnende ende te niet doende. Om de cracht van de hitte te versterckē/ helpt het naebywesen der Sonne/ ende de lengte der daghen. Maer binnen de Tropicos, in de Regioen ofte Ghewesten van den Torrida, soo comt het afwesen der Sonne / met het aldernaeste bywesen / van d'ander Ghewesten buyten dien / ghelijck ende over een. Door de selve reden / soo en comt het in de Torrida niet te reghenen/als daer de Son alderverst af is: ghelijckerwijs/ als het niet regent in de Ghewesten die buyten dien ligghen / alsser de Son naest by is / want comt te wesen in ghelijcke distantie/ waer van het de selve effecten van claer weder veroorsaeckt. Maer als de Son in de Torrida op haer uyterste cracht comt/ende recht van boven over t'hooft neer treft/ so en heeft men daer geen claer nochte droogh weer / ghelijck alst scheen dat men daer hebben soude/ dan groote eñ overvallende regenē. Want door de cracht van hare excessive hitten/is sy seer haestelijcken eñ bynaest subijtelijcken nae haer treckende: ende verheffende van't Aerdtrijck aen de Zee Ocean overvloedighe menichte van vapeuren. Ende door dien dat de humeuren soo veel zijn / sonder van den windt afgesneden ofte verspreypt te worden/ soo ist datse lichtelijcken comen te smilten / ende ontijdighe regen veroorsaken: want d'excessive cracht der hittē/mach met der haest veel vapeuren ende dampen optreckē ende verheffen/maer en can dit soo haestich niet consumeren nochte verdwijnen: ende alsoo opgetrocken ende overhoop wesende/ comen door de menichtē te smilten ende in water te veranderen / het welcke al

te samen

e samen seer wel te verstaen is / door een daghe-
ijcx exempel/van dat als men een stuck van een
Verrcken/ Schaep ofte Kalf te braden stelt/soo't
yer veel is/ende seer nae by leyt/ so sien wy/dat
e dickte daer van versmilt / ende al druppende
f valt / door oorsake / dat de groote hitte van't
yer/ de humeuren eñ dampicheyt van't vleesch
ae hem is treckende / sonder dat het door de
eelheyt des vyers gheconsumeert can worden/
vaerom het meer distillerēde ende afdruppende
s. Maer alst vyer ghematicht is/ ende het gene
at mē braedt / in een geproportioneerde distan-
ie van't vyer staet / soo sien wy dat het vleesch
onder druppen/ ofte yet te distilleren/ bradende
s / om dat de hitte van passe is / treckende de
ochticheyt uyt / ende gaende die met het selfde
onsumerende ende verdwijnende. Daerom de
hene die de conste van't koken useren / bevelen
et vyer matich te makē/ ende dat men het gene
at ghebraden sal worden/ niets te verre noch te
ae by en sal setten/ op dat het niet en comt af te
milten. Een ander exempel hebben wy aen de
eerssen van wasch ofte smeer ghemaeckt / dat
oo de lemte te dick is / soo comt het wasch ofte
meer te smilten ende af te loopen/ om dat het de
umeuren/ die't optreckende is/niet en can con-
umeren ofte verdwijnen : maer so de lemte ma-
ich ende gheproportioneert dick is/soo en smilt
och en verloopt het smeer ofte wasch niet eens/
vant de lemte is ghelijckelijcken consumerende
et gene dat het van vochticheyt verheffende is.
Dit is dan / nae mijn goetduncken / d'oorsake/
vaerom dat de groote hitte onder den Equino-
tiael ende Torrida den reghen verweckende is/
'ghene dat in ander Ghewesten plach te comen
oor de weynighe hitten.

Het 8. Cap. Op vvat maniere men verſtaen moet, het gene dat van de *Torrida Zona* gheſeyt vvordt.

Weſende alſoo/ dat men van natuerlijcke ende Phyſiſche ſaken / gheen ſekere ende Mathematiſche reghel en behoort te eyſſchen/ dan het ordinaris ende gemeynſte is / het ghene van den reghel geſtelt werdt : ende is te verſtaen / dat men t'ghene wy verhalende zijn / op de ſelve ſtijle ende maniere ſal meynen/ dat men in de Torrida meer vochticheyts heeft/ dan in de ander Regioenen ofte Gheweſten/ ende dat het aldaer is reghenende/ als de Son op het naeſte by is. Nu dit ſelfde is aldus int gemeynſte eñ ordinaris/ doch evẽwel/ ſo en ontkennẽ daerom / d'exceptien niet/ die de natuer den ſelven reghel heeft willen gheven / makende ſommighe contreyẽ van de Torrida gantſchelijckẽ droogh/ ghelijck als men van Ethiopien verhaelt/ eñ wy van een groot ſtuck weeghs van Peru gheſien hebben/ alwaer alle de Cuſten ende t'Landt/ dat men t'vlacke Landt noemt/ gebreckelijcken van reghen / als oock van ſtil-ſtaende wateren is/ uytghenomen dat ſommige valleyen genietende zijn / van de wateren / die de vloeyende Beken van't gebergthe afdrijven: alle de reſte zijn zandighe ende onvruchtbare landen/ daer men qualijcken eenige Fonteynen ofte Putten heeft/ ende ſoo daer eenige gevonden worden/ zijn ſeer diep. Wat dat d'oorſake is / dat het op deſe vlacke Landen niet en reghent / (t'welcke een ſake is/ daer van velen nae ghevraeght wordt) ſal op ſijn plaetſe / met Gods hulpe / gheſeyt worden/ pretenderende nu alleenlijcken te bewijſen / dat men van den natuerlijcken reghel verſcheyden excep-

xceptiẽ heeft/ ende mach by avontuer/ op som-
nighe plaetsen van de Torrida wel geschieden/
iet te reghenen als de Son op't naeste by is/
an alsser verst af is: hoewel ick't selve tot
noch toe niet ghesien noch gehoort hebbe. Doch
oo dat ghebeurden/eñ een eeuwich dinck waer/
oo soude men dat eenighe sekere eygenschappen
an't Landt moeten toeschryven. Maer ghe-
chiedende een mael op een manier/ende d'ander
eys op een ander/ so moet men verstaen/ datter
iversche beletsels in de natuerlijcke dingen ge-
chieden / waer mede d'een d'ander in den wegh
ijn. Laet ons een exempel stellen: t'mach we-
en dat den regen van de Son veroorsaeckt/ende
oor de windt belet wordt / ofte datse die meer-
er maeckt/ dan sy plach te wesen. De Winden
hebben hare eyghenschappen/ ende diversche be-
ginsels/ waer mede verscheyden effectẽ uytrech-
en / ende dickwils int contrarie van dat de re-
en ende loop des tijdts vereysschende is. Ende
ewijle datter int Jaer op alle plaetsen groote
eranderinghen gheschieden door de verschey-
enheyt van de Aspecten der Planeten ende diffe-
rentie der ghestaltenissen/soo en is het niet won-
ers/datter oock hier van yet in de Torrida ghe-
schiet/ int contrarie van dat wy daer af ghesept
hebben. Maer in effect / het ghene wy besloten
hebben / is d'oprechte ende gheexperimenteerde
waerheyt / dat men in de middelste Ghewește
(die wy Torrida ofte versengde noemen) de
drooghte die d'Ouderen ghemeynt hebben / niet
en heeft / maer seer veel vochticheyts / reghe-
nende aldaer alsser de Son op't naest by is.

Het 9. Capittel. Hoe dat de *Torrida* niet uyt der maten, maer passelijcken heet is.

TOt hier toe isser ghesept / t'gene de vochtichept van de Torrida Zona belangende is / nu salt goet wesen / te segghen van de ander twee qualitepten / als daer is / hitte ende coude. Int beginsel van dit Tractaet hebben wp ghesept / hoe dat d'Ouderen verstonden / de Torrida droogh ende heet te wesen / ende dat beyde gaer in extremo, (dat is upter maten veel) maer de waerhept en is hier van alsoo niet / dan dat het vochtich ende heet is / zijnde de hitte int meestendeel niet upt der maten / maer ghetempert / een dinck t'welck men voor ongheloofllijck soude houden / soo wp't niet genoech ondersocht hadden / sal segghen het ghene mp selven wedervaren is / als ick nae Indien repsde. Nu om dieswille dat ick ghelesen hadde / het ghene de Philosophen ende Poeten van de Torrida Zona soo seer verheffen / liet mp voorstaen / dat ick (aen den Equinoctiael comende) de vreeslijcke hitte niet en soude moghen verdraghen: T'welcke soo gheheel contrarie gheviel / dat ick op de selve tijdt (int passeren van de Linea, soodanigē coude ghevoelende was / dat ick etlijcken malen in de Son ginck sitten / om mp te verwarmen / zijnde in den tijt / dat de Son recht bovē t'hooft ginck / t'welcke is in de Maent Martio, in't tepckē van Aries. Bekenne / dat ick / alhier wesende / loech / ende de Metoros van Aristoteles, met sijn Philosophije / voor een cluchte hielt / siende dat het op die plaetse / ende op dien tijdt (nae sijnen reghel) altemael moeste verbrandt hebben / ende een louter vper wesen. Ende ick met mijn metghesellen hadden coude: want is in effect alsoo / dat men in de Werelt gheen ghetemperder nochte bequamer Ghewefte en heeft / als onder de Linea Equinoctialis. Maer is in een groot verschil /

uant en is op alle plaetsen niet op een maniere/ op contreyen is de Torrida Zona seer getempert/ als in Quito, ende op de vlacke velden van Peru. Op plaetsen seer cout / als in Potosii, eñ op oor-en seer heet/ als in Ethiopien, Brasilien, ende in de Eylanden Malucos. Ende dewijle dese ver-scheydenheyt seker ende kennelijck is/ so moeten wy nootwendich eē ander oorsake van de coude ende hitte ondersoecken / sonder toedoen der Sonne/ naedemael dat het geschiet op eenen tijt van't Jaer/ eñ op plaetsen van gelijcker hoogh-ten ende distantie des Pools ende Equinoctiael soo veel verschils te hebben/dat eenige haer ver-brandende zijn van hitten. Andere en connē haer de coude niet afweeren / ende etlijcke bevinden haer met een getemperde ende gematichde hitte. Plato stelde sijn gecelebreerde Eylandt Atlantida, in de Contreye Torridæ, dewijle hy seyt/ dat het op eenen sekeren tijdt van't Jaer / de Son over 't hooft hadde / niet tegenstaende/ soo maeckt hy dat ghetempert/overvloedich ende rijck. Plinius stelt Taprobanam, t'welcke nu Samatra geheeten wordt / onder den Equinoctiael, (ghelijck het in effect leyt) dat hy niet alleen seyt rijck ende over-vloedich te wesen/maer oock seer bewoont/ende vol van Volck ende Ghedierten. Wt het welcke men verstaen mach / dat / alhoewel d'Ouderen de hitte van de Torrida voor onlijdtbaer geacht hebben/ constē des niet te min evenwel bemerc-ken/ dat sy soo onwoonbaer niet en was/ als sy dien wel maeckten. Dien soo excellenten Astro-logijn ende Cosmographus Ptolomeus, eñ de uyt-gelesen Philosoph eñ Medecijn Avicenna, haddē veel beter gissinghe geleyt/ dewijle sy beyde gaer gevoelende warē/ datter onder den Equinoctiael een seer bequame eñ voeghlijcke habitatie was.

Plato *in* Timeo *& in* Cri-cia.

Plin. *lib.* 6 *cap.* 22.

Het 10.Cap. Dat haer de hitte van de *Torrida*, met den overvloedighen reghen ende corticheyt der daghen matighende is.

DAt het selve (ghelijck als dese geseyt hebben) alsoo waerachtich is / is (nae dat men de nieuwe Werelt ghevonden heeft) vergheleken / ende sonder twijffel bevonden geweest: evenwel soo is het seer natuerlijck / als men eenich dinck / dat buyten onse opinie was / met experientie ondervindēde is / terstont d'oorsake van soodanighe verborghentheyt / te willen ondersoecken ende weten. Alsoo zijn wy begeerich te weten / waerom dat de Gheweste / die de Son alderstеylst boven t'hooft heeft / niet alleen ghetemperder / maer oock op veel plaetsen couder is. Nu t'selve in generael aenghemerckt / soo zijnder twee ghemeyne oorsaken / om dese Gheweste ghetempert te maken: d'eene is / het ghene hier vooren gheseyt is / dat het een Gheweste is / van grooter vochtichheyt / ende die den reghen seer onderworpen is: Ende daer en is niet aen te twijffelen / ofte den reghen is vercoelende / want het Element van't Water is uyt der natuere cout / ende alhoewel dat het water door de cracht van't vyer verwermt wordt / soo en laet het evenwel niet te tempereren den brandt die alleen van de puere Son voortcomt. Dit wordt alsoo wel bewesen / by het ghene dat gherefereert wert van Arabia interiore, ofte binnēste Arabien / t'welcke men seyt / gantschelijcken van de Son verbrandt te worden / om dat het gheen reghen en heeft / die de verbolghentheyt der Sonne matighende is. De Wolcken beletten de stralen van de Son / datse soo dapper niet en moghen treffen / ende den reghen die daer van voortcomt /

voortcomt/ is van gelijcken de lucht en t'Aerdtrijck verkoelende/ ende maeckt het vochtich/ al schijnt het noch soo heet te wesen/ t'reghenwater wordt int eynde ghedroncken/ ende verslaet den dorst ende de hitte/ gelijck het den onsen geproeft hebben / ghebreck van water hebbende om te drincken. In sulcker voeghen/ dat/ soo ghelijck als ons de reden / als oock d'ondersochtheyt te verstaen gheeft/ den regen uyt sijn selven de hitte te verdrijven. Ende dewijle wy oock vertoont hebben / de Torrida seer reghenachtich te wesen/ soo blijfter gheapprobeert/ dat in het selve/ oorsake is/ om hem in sijn hitte te tempereren. Tot dese sal ick noch een ander oorsake voeghen/ende is noodich die wel te verstaen / niet alleen voor dese teghenwoordighe questie / maer oock voor vele andere. Ende om dat in weynich woorden te segghen/ soo ist/ dat den Equinoctiael, hoewel dat die de Son meer ontsteken heeft/ so heeft sy/ dien niet teghenstaende/ corter tijdt. En dewijle dat de spatie der hitte van den dach/ weynigher ende minder is / soo en can sy oock soo seer niet ontsteken noch verbrandt worden/ maer is van doen/ dat dit beter verclaert ende verstaen mach worden. De Meesters van de Sphera, leeren/ gelijck als het waerachtich is/ dat hoe dat den opganck van den Zodiack, in onsen Hemispherio ronder ende dweerser comt / hoe dat de daghen ende nachten onghelijcker zijn: Ende int contrarie/ alwaer de Sphera recht is / ende de Teyckenen steyl overeyndt climmen / aldaer zijn de tijden van de daghen ende nachten onder haer gelijck. T'is oock een gewisse sake/ dat die geheele Ghewesten / die tusschen de twee Tropicos comt/ minder onghelijckheyt van daghen ende nachten heeft/ als daer buyten: Ende hoe dat men de

Linea naeder comt / hoe dat men de selve ongheliјckheyt minder heeft. Dit hebben wy in dese contreyen sichtelijcken gheobserveert. Die van Quito, om datse onder de Linea ligghen/ hebben t'gheheele Jaer door / noch langher noch corter dagen ende nachten/dan zijn altemael even ende gelijck. Die van Linea, om dat sy ontrent twaelf graden van de Linea af ligghen / sien wat verschils van daghen ende nachten/ maer seer weynich: want in Decembri ende Ianuario soo mach den dach een ure verschillē in de lengte/ende dat/ noch niet te vollen. Die van Potosi hebben veel meer verschils s'Winters ende Somers / want ligghen bynaest onder den Tropicum. De ghene die gheheel buyten den Tropicum ghelegen zijn/ hebben de corthept der dagen des Winters/ende de lanckheyt van de Somersche daghen: ende hoe datse verder van den Equinoctiael nae den Pool toe ligghen/hoe dat het selve verschil meer is. Ende daerom heeft Duytslandt ende Engelandt des Somers langer dagen als Spagnien ende Italien. Dit aldus wesende / ghelijck als ons suler de Sphera leerende / ende d'experientie claerlijck vertoonende is / soo moet men daer noch een ander propositie by stellen / die oock waerachtich / ende door alle natuerlijcke effecten/ van grooter aenmerckinghe is/te weten/de ghedurichept int wercken van haer eygen sake. Dit overgeslagen/so men my vraeght/ waerom dat den Equinoctiael soo gheweldighe hitten des Somers niet en heeft / als d'ander Ghewesten: exempli gratia, Andalusien in Iulio ende Augusto, sal antwoorden/ door reden/ dat de hitte ontstekende/ ende den nacht/ als vochtich ende coudt/ vercoelende is/ waerom die van Peru soo groote hitten niet en ghevoelen: want de Somersche

daghen

aghen en zijn so lanck/noch de nachten soo cort niet / ende de hitte van den dach wordt veel met de coelte van der nacht ghetemporeert. Daer de dagen van vijfthien ofte sesthien uren zijn/ moet het met recht heeter wesen / als daer sy maer twaelf ofte derthien uren hebben/ blijvende van ghelijcken noch soo veel voor den nacht om te vercoelen. Ende alhoewel de Torrida in de naeyheyt der Sonne te boven gaet / niet teghenstaende / soo excederen ende gaen d'ander Ghewesten aldaer te boven in de langduericheyt der Sonne. Ende nae goede reden / soo verwarmt een vyer/al ist schoon wat cleynder/soo't langhe teghens houdt/ meer dan een ander dat grooter is/ soo't minder duert/ hoe veel te meer als daer coelten tusschen beyden comt. Nu dan/dese twee eyghenschappen van de Torrida, in een weeghschale ghestelt wesende / van dat het in den tijdt van de groote hitte/ aldermeest reghent/ ende de daghen corter zijn sullen / haer by avontuere schijnen te comen verghelijcken / met die ander twee contrarie effecten/ als daer is/van de Son naest by ende rechter overeyndt te hebben / ofte en sullen ten minsten niet veel voordeels geven.

Het 11. Cap. Dat men, behalven t'voorseyde, andere oorsaken heeft, om de *Torrida* ghetempert te vvesen, namelijcken de Nabuerschap der Zee *Ocean.*

Maer hoewel dat de voorseyde twee eyghenschappen over de gantsche Torrida ghemeyn zijn/soo heeft men daer nochtans / des niet teghenstaende / plaetsen in/ die seer heet/ ende andere/ van ghelijcken seer coudt zijn. Eyndtlijcken/dat die getemperthejt van de Torrida ende den Equinoctiael niet over al

even eens zijn/ maer is op een Climaet, hier heet/ daer coudt/ende ginder ghetempert/ende dat altemael op eenen tijdt/ soo moeten wy dan nootwendich andere oorsakē soecken / daer so grootē onderschepdt / als men in de Torrida vindt / upt comt. Nu dan / t'selve met voorraet overdenckende/bevinde drye gewisse ende clare oorsaken / ende noch een ander vierde verborghen. Van de ghewisse ende clare oorsaken / segghe d'eerste te wesen/de Zee Ocean: De tweede/de gestaltenisse ende gheleghentheyt van't landt: De derde / de natuerlijcke eyghenschappe van verscheyden Winden / behalven dese drye die ick voor seker houde. Vermoede datter een ander vierde/ verborghen is/ dat is d'eyghenschappe van't selfde bewoonde landt ende bysondere efficacie ende influencie des Hemels / want de ghemeyne oorsaken/ boven geroert/ niet ghenoech en zijn. T'sal seer om t'aenmercken wesen/ soo men het ghene/ dat op diversche contreyen der Equinoctiael passeert / considereren wil. Monomotapa, ende een groot deel van't Rijck van Paep Ian, zijn gelegen by de Linea, ofte niet verre daer van daen / ende lijden een vreeselijcke hitte: ende het volck dat daer gheteelt wordt/ is t'eenemael swart. Ende dit en is niet alleen alhier / t'welcke vaste landt ende bloot van Zee is / maer oock in de Eylanden die van de Zee omvanghen zijn/geschiet het selve. Het Eylandt Sint Thomas leyt onder de Linea. De Eylanden van Cabo verde ligghender nae by / hebben wreede ende verbolghen hitten/ zijnde alle t'volck van ghelijcken/swart. Onder de selve Linea, ofte seer na by/ valt een deel van't landt van Peru, ende een deel van't nieuwe Coninckrijck van Granaden, ende zijn seer ghetemperde landen / ende trecken bynaest meer nae de

coude/ als nae de hitte / zijnde t'volck van daer/ wit. Het landt van Brasilien is gheleghen op de selve distantie van de Linea, ghelijck als Peru: niet teghenstaende/ soo is Brasilien, eñ de geheele Custe van dien/ een uytnement heet lant/ alhoewel dat het aen de Noordt-Zee grenst. D'ander Custe van Peru, welcke aen de Zuyder Zee uyt comt/is seer getempert. Daerom segge ick/dat/ soo wie dese verscheydenheyt aensiet / ende daer reden van begeerden te gheven / en sal hem niet moghen laten ghenoeghen met de ghemeyne/die voorghewendt zijn/ om te verclaren / hoe dat de Torrida getempert landt mach wesen. Onder de bysondere oorsaken/ hebbe ick int eerste ghestelt de Zee: want/sonder twijffel/ de Naebuerschap van dien/ helpt de hitte tempereren ende vercoelen / want alhoewel het water daer van brack is/is niet tegenstaende water/ eñ t'water is van sijn selven cout / t'welcke alsoo sonder twijffel is. Hier by voeght hem noch / dat/ die uytnemende diepten der Zee Ocean gheen plaets en geeft/ het water door de hitte der Sonne verwarmt te moghen werden/ in sulcker voeghen als de wateren der Rivieren wel doen. Eyndtlijcken/dat/ soo ghelijck als t'Salpeter (om dat het uyt de natuer van't sout is) dienende is/ om t'water te vercoelen: alsoo sien wy oock/ door d'ervarentheyt/dat het Zeewater insgelijcx vercoelende is/ ghelijck als wy in sommige Havens (als in die van Callao) gesien hebben/ het water ofte wijn/ om te drincken/ in eenige flesschen ofte kruycken in de Zee te coelen gheset te worden. Van alle t'welcke blijckende is / dat den Ocean, sonder twijffel / eyghenschap heeft / om te tempereren/ ende d'overvloedige hitte te vercoelen. Daerom soo ghevoelt men meer hitten op't landt / als in de Zee

de Zee cæteris paribus. Ende ghemeynlijcken de Landen die de Zeecant ghenieten/ zijn coelder/ als die daer verre van ligghen, cæteris paribus, als ghesept is. Alsoo dat zijnde t'meestendeel der nieuwe Werelt seer nae aen de Zee Ocean ghelegen/ al ist schoon dat het onder de Torrida comt/ soo sullen wy met recht moghen segghen/ t'selve groote welvaert van de Zee ontfanghende is/ om de hitte te tempereren.

Het 12.Cap. Dat de hoogste landen d'aldercoutste zijn, ende vvat d'oorsake daer van is.

MAer wat verder discourerende/ sullen bevinden/ dat/ al ist sake dat het landt gheleghen is/ in ghelijcke distantie van de Zee/ ende op een hooghte/ niet tegenstaende/ soo en is daerom de hitte niet even ghelijck/ dan is op d'een contreye veel/ende op d'ander weynich. Wat d'oorsake hier van is/ en is gheen twijffel aen/dan dat het comt van leegher ofte hoogher gheleghen te wesen. Waer van het eene heet/ ende t'ander coudt is/ is een claer ende seker dinck/ d'opperste toppen der Bergen couder te wesen/ als het nederste der valleyen ofte dalen. T'welcke niet alleen en is/om dat de stralen der Sonne aldermeest in de nederige eñ holle plaetsen treffende zijn/ hoewel t'selve daer oock veel toe helpt: maer oock noch/ door een andere oorsake/ te weten/ dat de Ghewesle der Lucht/ hoe datse verder ende hooger van der Aerden af is/ hoe datse voor ghewisser couder is. Hier van gheven volcomen ghetuyghenisse/de vlacke landen van Collao in Peru, t'landt van Popayan, eñ dat van nieu Spagnien/ t'welcke altemael/sonder twijffel/ hoogh landt/ ende daerom cout is/ allhoewel het met gheberghten omringt/ende de

stralen

ralen der Sonne seer onderworpen is. So wy
u dan vraghen / waerom dat de platte velden
nde Custe van Peru ende nieu Spagnien heet/
nde de vlacke landen van't gheberghte van het
lve Peru ende nieu Spagnien coudt zijn/soo en
e ick voorwaer anders gheen reden te gheven/
an alleenlijcken/dat d'eene vlacke landē/leegh/
nde d'ander hoogh zijn. Dat het middelste der
Gheweste van de Lucht/ couder is/alst t'neder-
e/wort ons door d'experientie vertoont/ want
oe datter die Berghen naerder aen comen/ hoe
atse meerder onderworpen zijn/van sneeu/ijs/
nde een eeuwighe coude te hebben/ ghelijck ons
e reden van gelijcken beweghende is/ want soo
en uperighe Sphera is/als Aristoteles ende d'an-
er Philosophen/ voor Antiparistasis, stellen/soo
noet het middelste der Regioen ofte Gheweste
an de Lucht alderroutst wesende/ hebbende de
oude aldaer sijn toevlucht / ghelijck als wy in
en Somer sien gheschieden in de diepe putten.
Derhalven soo wordt van de Philosophen be-
estichtt / dat de twee uptnemende Regioenē ofte
Gheweſten / van't opperste ende t'nederste der
Lucht/ d'alderheetste zijn/ ende die van te mid-
eweghen/ de coudtste. Soo dit alsoo waerach-
ich is / ghelijck het d'ervarentheyt waerachte-
ijcken vertoonende is/soo hebben wy een ander
rincipael behulp/ om de Torrida ghetempert te
naken: want het meesten deel van't landt van
Indien seer hoogh/ ende vol van opstekende ge-
erghten is/die met haer naebuerschap/de Con-
trepen daerse comen te staen/ vercoelende zijn.
Men siet op de voorseyde toppen der gebergten/
een eeuwich sneeu ende mist/ de wateren als een
ijs / ende bywijlen gantsch bevrosen/ zijnde de
coude die daer valt/ in sulcker voeghen/ datse de
cruyden

cruyden ende t'gras versengt. Ende de liedē met dé Peerden, als syer over reysen, comē van louter coude te verrrimpen ende te struyckelen. Dit selve is, soo als ick ghesegt hebbe, ghebeurende int midden van de Torrida, ende gheschiet ghemeynlijcken aldermeest ten tijden, dat de Son in haer Zenit ende over t'hooft gaet: alsoo dat het een seer bekende sake is, dat de gheberghten ende plaetsen van dien, couder zijn, als de valleyen ende platte landen: zijnde d'oorsake oock ghenoech bekent, te weten, van dat de Berghen het middelste der Regioen ofte Gheweste van de Lucht (t'welcke overcoudt is) aldermeest deelachtich zijn. Waerom dat het te middeweghen der Lucht couder is, is oock ghesegt te comen van de coude (die de Regioen der Lucht, welcke aldernaest de vyerighe Sphera comt) van hem werpt ende daer nae toe jaeght, die, nae Aristotelis segghen, boven de Sphera der Lucht, sijn plaetse heeft: alsoo dat alle de coude haren toevlucht nemēde is, tot het middelste der Regioen ofte Gheweste der Luchte, door de cracht van dat de Philosophen Antiparistasis noemen. Nu dan, soo mocht my yemandt vragen, dat zijnde de Lucht heet ende vochtich, gelijck als Aristoteles ghevoelt, ende ghemeynlijck gesegt wordt, waer dat dan de coude van daen comt, die hem int midden der Lucht vergadert, dewijle datse van de vyerighe Sphera niet en can procederen. Ende so sy van't Water ende Aerdtrijck voortcomt, soo moeste, nae goeder reden, het nederste der lucht couder wesen, als de Regioen van te middeweghen. Voorwaer, soo ick rechtelijcken sal antwoorden, sal moetē bekennen, dat dit argument ende objectie, my soo veel te dencken gheeft, dat ick bynaest ghestelt ben te volghen

Aristot. Mathe.

den ghe-

n ghenen die de qualiteyten Simbolas ende Di-
nbolas (die Aristoteles in de Elementen stelt)
r neder legghen ende verwerpen / segghende/
at het een versiersel is / affirmerende de Lucht
an natueren coudt te wesen/ tot het welcken sy
oorwaer veel ende groote ghelijckenissen ende
roeven by brenghen. Ende achterlatende vele
ndere / soo isser een die seer om te noteren is / te
eten / dat wy ons int midden der Hondtsda-
hen plachten te vercoelen met een waeyerken/
oor't verroeren van der Lucht. In somma/
at van de selve Autheuren bevesticht wordt/de
itte gantsch geen eygenschappe van eenich Ele-
ent te wesen/ dan alleenlijcken van t'vyer/ het
elcke in alle dinghen verspreyt ende vereenicht
/ gelijck als het van den grooten Dionysio ge- *Dionysio, cap. 15. de Cœli Hierar.*
ert werdt. Doch het mach wesen soo dat wil/
p d'een ofte op d'ander maniere / want ick my
iet en onderwinde / Aristoteli teghens te spre-
en/ dan soo dat in een sekere sake waer / accor-
eren eyndtlijcken altesamen de Regioen, van te
iddeweghen der Lucht veel couder te wesen/
ls het nederste deel / aldernaest het Aerrtrijck.
helijck als d'ervarentheyt van ghelijcken ver-
oonende is/ dewijle datter sneeu/ haghel/ mist/
evel/ende d'andere teyckenen van uytnemende
oude/ haer aldaer genererende is. Ende naede-
nael dat men daer ter eender zijde de Zee / ende
an d'ander zijde / de seer uytnemende hooghe
Gheberghten heeft/ so behoort men t'selve voor
oorsaecks genoech te houden / om te vercoelen/
nde de middelste Regioen ofte Gheweste (die
nen Torrida hiet) ghetempert te maken.

Het 13.Cap. Dat de principaelste oorsake , van de
Torrida ghetempert te vvesen , het vvaeyen
van de coele vvinden is.

MAer de rechte getemperthept van desen Gheweste / is men sonderlinghe ende boven al schuldich/d'eygenschappe van den Windt/die alhier seer coel ende lieflijck regnerende is: ende is gheweest een voorsienichept des grooten Gods/Schepper van alles/dat de Winden (in de Regioen ofte Geweste/ daer de Son altoos sijnen loop houdt/ eñ t'selve met sijn hitte schijnt te willē vernielen) den meesten tijdt/ eñ ghemeynlijcken/ wonderlijcke coel waeyen/op datse met hare coelte/den brandt der Sonne mochten temporeren. Ten schijnt niet/ datse seer buytens weeghs gheweest zijn/den genen die seyden / het Aerdtsch Paradijs onder de Linea Equinoctiael gheweest te hebben / soo hen hare opinie niet bedrogen hadde: want om dat de selve Regioen seer getempert was/ so dochtet hen ghenoech te zijn/ de daghen ende nachten aldaer ghelijck te wesen/welcker opinie van anderen teghen ghesproken wordt. Onder allen/ soo seyt den vermaerden Poeet aldus:

Virgil.4. Georg.

En die contreye
Is steedts met een seer heete Son ontsteken/
Sonder dat oyt de hitte daer van scheye.

Ende de coude van de nachtē en is soo veel niet/ datse alleen by haer selven ghenoech is / om soo wreeden brandt der Sonne te matighen/ende te recht te helpen / alsoo dat de Torrida, door de weldaet van de coele ende lieflijcke lucht/ soodanighen ghetemperthept ontfanghende is / dat/ zijnde t'selve voor d'Ouderen meer dan eenen yverighen oven/ is voor den ghenen die't nu bewoonen/ meer dan eenen aengenamen ende lieflijcken voor-Somer/ofte Lenten. Ende dat dit selve principalijcken spruytende is/uyt de qualiteyt van den Windt/ wordt met clare teyckenen

ende

nde redenen beproeft: want wy sien/ dat d'eene Landen ende plaetsen (onder een Climaet ofte hooghte gheleghen) heeter zijn/ als d'ander/ alleenlijcken door oorsake van te genieten minder Windt/ die vercoelende is. Alsoo zijnder oock ander Landen (daer geenen windt en regneert/ van die seer landich/ ende als een tocht van eenē oven ontsteken is) soo seer gequelt van de hitte/ dat het aldaer te wesen is/ ghelijck of men in eenen brandenden oven waer. Dusdanige Contreyen ende Landen en heeft men niet weynich in Brasilien, Ethiopien, ende in Paraguay, als van een yeghelijck genoech bekent is. Ende dat noch meer te verwonderen is/ so en siet men dese verscheydenheyt/ niet alleen op't landt/ maer wort oock in de Zee claerlijcken bevonden: want daer zijn Zeen/ die veel hitten ghevoelen/ ghelijck als men vertelt van die van Mossambicke eñ Ormus in Oost-Indien/ ende int Westen/ de Zee van Panamâ, waerom de selve Crocodillien voortbrenght/ ende de Zee van Brasilien. Daer zijn ander Zeen/ ende gheleghen op de selve hooghte van graden/ die niet teghenstaende seer coel zijn/ gelijck als die van Peru, in den welckē wy coude hadden/ als wy daer d'eerste reyse door voeren/ als vooren vertelt is/ wesende in Martio, als de Son recht over t'hooft gaet. Voorwaer/ soo en can men alhier/ daer den Hemel ende t'Water van een ghedaente is/ anders gheen dinck van soo grooten onderschept bedencken/ dan alleenlijcke d'eygenschappe van den Windt/ den welcken/ ofte vercoelende zijn/ of verwarmende. Eñ soo men op dese aenmerckinge van den Windt/ int ghene gheroert is/ wil letten/ soo mach men hem daer/ van veel twijffelingen met voldoen/ die daer met reden veel ghestelt worden/ ende

Die van Mossambicke ende Ormus/ is waerachtich/ gelijck als ick in mijn Oost-Indische reyse ondervonden hebbe.

schijnen vreemde ende wonderlijcke dinghen te wesen / te weten / waerom dat men hem in de Torrida, ende namelijcken in Peru, (daer de Son veel heftigher ende crachtigher treffende is / als in Spagnien in de Hondtsdagen) met veel minder beschutsels / daer voor beschermt / als in Spagnien: jae soo weynich / datse haer met een mat ofte stroyen dack meer van de hitte beschut vinden / als in Spagnien met een houten dack ofte overwelfsel van steen: want t'gebeurt dickwils wel / dat het op d'alderhooghtste toppen van de Gheberghten / ende dat noch tusschen hoopen sneeus in / een onlijdelijcke hitte maeckt / als oock de geheele Provincie van Collao over. Ende soo men onder eenighe schaduwe staet / al is sy noch soo cleyn / is het coudt: ende daer uyt / in de Son loopende / heeft men terstont een uytnemende hitte. Item / alhoewel dat de gheheele Custe van Peru vol dootsandige plaetsen is / soo is het nochtans evenwel soo getempert. Item / Potosii is gheleghen van de stadt Plata ofte Silver / maer een achthien mijlen weeghs / op de selve hooghte van graden / ende men heefter soo grooten onderschept / dat Potosii overcoudt / onvruchtbaer ende droogh is / zijnde de stadt Plata int contrarie ghetempert / nae't heet treckende / ende eē seer genoechlijck ende vruchtbaer landt. In effect / so is de Windt van alle dese verscheydenheyt ende vreemdicheden / de principale oorsake / want in cesserende de weldaet van de coele Windt / soo is den brandt der Sonne soo groot / (al ist schoon int midden van't sneeu) dat men daer gantsch van verbrandt werdt: eñ comende wederom de coelte van de lucht / soo vergaet terstont alle de hitte / al is die noch soo groot. Ende daer hem desen coelē windt (als een inwoonder) ordinaris

rdinaris is onthoudende / en laet niet toe / dat
aer d'aerdtsche vapeuren ende dampen (die't
ndt van hem gheeft) vergaderen / hitte ende
uellagie veroorsaken moghen / t'welcke in Eu-
opa gantsch contrarie is / die door dese dampic-
ept ende roocken van't landt / de welcke (als
erbrandt van de daechsche Son overblijvende)
naken / dat de nachten soo heet / beswaert ende
uellijcken zijn / schijnende dat de locht uyt een
nondt van een ontsteken oven comt. Door de
elve reden / soo is de coelte van den Windt / in
Peru makende / dat / zijnde de stralen der Sonne
net eenighe schaduwe belet / dat men terstont de
oelte ghevoelt. Van gelijcken / soo is in Europa
en lieffelijckste ende bequaemsten tijdt des So-
ners / in den morghenstondt / zijnde die avondt-
tonden de moeyelijckste ende beswaerste: Maer
n Peru, ende onder den gantschen Equinoctiael
st int contrarie / om dat het waeyē der Winden
an uyt der Zee des morghens ophoudt / ende
ls de Son begint op't hooghste te wesen / weder
envanght: waerom men de meeste hitte is ge-
voelende des morghens / tot dat de Virason (dat
s de Windt van uyt der Zee) opcomt / alsdan
soo begint men de coelte te crijghen. Hier van
hebbē wy lange experientie / van den tijt dat wy
in de Eylandē (die men van Barlovento, ofte van
te Loefwaert hiet) waren / alwaert ons gebeur-
den des morghens / ende voormiddaghs / seer
wel te sweeten / ende van den nae-middach af /
voortaen de coelte te gevoelen / om dat de
Winden Brisas (t'welcke lieflijcke coele
Winden zijn) alsdan ordinaris
waeyden.

Het 14. Cap. Dat men in de Ghevveste des *Equinoctiaels*, een seer gevoeghlijck ende bequaem leven, leeft.

Vives, lib. 13. de Civ. cap. 21.

SOo den ghenen die seggen/ het Aerdtsch Paradijs/ onder den Equinoctiael, ghelegen te wesen / haer opinie hier door willen beleyden/ so mocht het noch schijnen/ datse eenige reden hadden: Niet dat ick my laet voorstaen/ het Aerdtsch Paradijs eñ Lusthof (daer de Schriftuere van verhaelt) aldaer te ligghen / t'welcke een vermetelheyt soude wesen/ t'selve voor een seker dinck te willen bevestigen/ maer segge het daerom/ dat soo men eenich Paradijs op der Aerden mach seggen te wesen/ soo is het aldaer / waer men een soo soeten ende lieflijcken getempertheyt is ghenietende: want daer en is voor't Menschelijcke leven/ geen dinck van meerder onlust ende swaricheyt/ als te hebben eenen Hemel ende Lucht / die ons teghen/ beswaert ende ongesont is: ende daer en is oock gheen lustiger/ lieflijcker ende bequamer dinck/ als t'genieten van eenen soeten / blijden ende gesonden Hemel ende Lucht. T'is claer ende kennelijck ghenoech/ dat wy van gheenich Element, van binnen in / soo veel nochte meerder deelachticheyt hebben / als van de Lucht / de selve omringt onse lichamen / doorcruypt onse eygen ingewanten / besoeckt alle ooghenblick onse herten / ende druckter alsoo sijne eygenschappen in. Soo het een ghecorrompeerde ofte verdorven Lucht is/ soo doetse ons/ met een weynighsken de doot aen/ eñ soo sy ghesont is/ repareert ende versterckt de crachten. Eyndtlijcken/ soo mogen wy segghen / de Lucht alleenlijcken / t'gantsche leven des Mensche te wesen: in sulcker voeghen/ dat/

dat / al heeft men de meeste rijckdommen ende goederen der Werelt / soo den Hemel onlustich ende onghesont is / soo moet men nootwendich / een beswaert ende onlustich leven leyden: maer soo de Lucht ende Hemel ghesont / ghenoechlijck ende bequaem is / al en heeft men anders gheen rijckdom meer / soo gheeft het een verheuginghe ende blijden gheest / ende maeckt dat een wel te vreden is. Aenschouwende dan / de groote ghetempertheyt / ende aenghename maticheyt van vele Indiaensche Landouwē / al waer men niet en weet / wat dat Winter is / die met coude vercrimt / noch Somer die met hitte quellinge doet / ende daer men hem met een matte / van eenighe overlast van weer / beschermende is / zijnde nauwelijcken noodich / eenich cleedt van 't gheheele Jaer te veranderen / segghe voorwaer / dat comende t'selve t'aenmercken / is my dickwils in ghedachten ghecomen / ende staet my noch hedensdaeghs alsoo voor / dat soo haer de lieden daer toe costen laten brenghen / ende van de banden der begeerlijckheyt ontbonden / achterlatende die onnoodighe ende beswaerde trachtinghe / souden / sonder twijffel / in Indien moghen leyden / een seer gherust ende aenghenaem leven. Want het ghene dat d'ander Poeten singen van de Eliseusche velden / ende van die soo vermaerde Tempe. Ende het gene dat van Plato vertelt ofte versiert wordt / van sijn Eylandt Atlantida, t'selve soudē voorwaer de lieden in aldusdanige landen vinden / soo sy met een cloeckmoedich hert / eer wilden Heeren als slaven van haer gelt ende begheerlijckheyt wesen. Nu soo sal t'ghene tot hier toe van de qualiteyten des Equinoctiaels, van de hitte / coude / drooghte / reghen / ende oorsake van sijn ghetempertheyt / ghearguenteert

is / ghenoech bewesen / het verder tracteren int bysonder van de verscheydenheyt der Winden/ Wateren ende Landen: Item / van de Metalen / Planten ende Ghedierten die daer van voortcomen / daer in Indien groote ende wonderlijcke proeven van zijn / sal blijven / om in d'andere aenvolghende Boecken te handelen. Ende dit/alhoewel het cort is/soo salt by avontuere/ door de swaricheyt waer van getracteert is/ verdrietich lanck schijnen te maken.

Eynde des tvveeden Boecks.

Waerschouwinge tot den Leser.

DEn Leser sal geadverteert wesen/ dat dese twee voorgaende Boecken/ gheschreven geweest zijn in Latijn / ten tijden als ick in Peru was residerende / waerom sprekende zijn van dinghen van Indien, als teghenwoordich wesende. Daer nae ghecomen zijnde in Spagnien/ heeft my goet ghedocht/ die te translateren / ende in de ghemeyne tale over te setten/ ende ick en begeerde de maniere van spreken / diese hadden / niet te veranderen. Maer in de vijf naevolghende Boecken / om dat ickse in Europa ghemaeckt hebbe / wast t'veranderen van spreken noodich. Derhalven soo zy ick in de selve / van de dingē van Indien/ tracterende / als van Landen ende dinghen die van der handt / ende absent zijn. Ende om dat dese verscheydenheyt van spreken/ met recht/ den Leser mochte mishaghen/ soo heeft het my goet ghedocht/ t'selve hier weder op een nieu te waerschouwen.

Het

Het derde Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het 1.Cap. Dat de Historie *Naturael* van de Indiaenghe dinghen, aenghenaem ende vermakelijcken is.

Alle natuerlijcke Historien/ zijn van haer selven vermakelijcken/ ende voor den genen die d'aenmerckinghen yet verhevender hebben/ zijnse oock proffijtelijcken/om den Autheur/van alle dat natuerlijck is/te prijsen / ghelijck als wy sien / dat sulcx van de wijse ende heylighe Mannen ghedaen wordt / namelijcken van David/in verscheyden Psalmen/alwaer hy de heerlijckheyt vā dese werckē Gods/ is celebrerende. Ende Job is tracterende van de verborgentheden des Scheppers/ zijnde van den Heere selve breedelijcken gheantwoordt. Den ghenen die behaghen hebben/ waerachtige daden van de selve natuere (die soo verschillende ende overvloedich is) te verstaen/ sullen de vermakelijckheyt hebbē/die de Historie met brengt. Ende hoe dat de Historie beter is/hoe dat de daden min door s' Menschen beleydinge/maer van den Schepper te weegh ghebracht zijn. Wie dat voorder passeert/ ende de natuerlijcke oorsaken/ der effecten te verstaen comt / sal een exercitie hebben van goeder Philosophijen. Wie dat met sijn ghedachten hoogher opclimt / ende den oppersten ende eersten wercker van alle dese wonderē is aenschouwende/ sal van sijn wetenschap

Psal. 103. 135.91.38 18.8.
Iob, 28.38 39.40.41.

ende grootdadichept comen te ghenieten / ende sal moetē bekennen/ dat het een excellente Theologie is tracterende: In voegen/ dat het Relaes der natuerlijcke dinghen dienen mach voor veel propositien, alhoewel dat de snootheyt van veelderley smaken/ ghemeynlijcker placht te rusten int minst profijtelijckst/ t'welcke is/ de begeerte van nieuwe dinghen te weten / die wy eyghentlijcke curieusheyt noemen. Het Relaes der natuerlijcke dinghen van Indien/ heeft/ behalven dit/ ghemeyne/ noch een ander appetijt/ om dat het dinghen zijn / van verre weghen / ende dat vele van dien/ ofte het meesten deel / van de vernaemste Meesters deser Faculteyt, onder d'Ouderen niet getreft en zijn geweest. Soo men van dese natuerlijcke Indiaensche dingē/ op't breetste soude schrijven/ met soodanige speculatie als sulcke merckelijcke dinghen vereysschende zijn/ en twijffel niet / ofte men soude daer een werck van maken/ t'welcke met dat van Plinio, Theophrasto ende Aristotele te verghelijcken waer/ maer en bevinde in my soodanigen hooftsomme niet: ende al waert schoon dat ickse hadde / soo en soudet met mijn intentie niet over een comen: want mijn voornemen en is anders niet / dan sommighe natuerlijcke dingen aen te wijsen/ die ick (in Indien wesende) ghesien ende genoteert/ ofte van gheloofwaerdighe persoonen ghehoort hebbe / ende die my duncken in Europa soo ghemeynlijck niet bekent en zijn/ ende sal alsoo veel van dien lichtelijcken over loopen / om datse al van anderen beschreven gheweest zijn / ofte datse meerder speculatie zijn vereysschende/ als ickse hebbe connen gheven.

Het

Het 2. Cap. Van de VVinden ende hare verscheyden Eyghenschappen ende oorsaken int generael.

NAedemael datter in de twee voorgaende Boecken ghetracteert is / het ghene den Hemel ende habitatie van Indien int generael beroerende is: soo volght te segghen van de drye Elementen, Locht/ Water ende Aerde / ende t'ghene dat hier van ghecomponeert is/t'welcke zijn Metalen/Planten ende Ghedierten: want van't vyer en can in Indien gheen bysondere dinghen te sien comen/t'welcke op alle ander plaetsen/oock also niet en is. Dan soo yemandt niet en dochte/dat de maniere/van dat sommighe Indianen vyer slaen / (int wrijven van twee stocksk ens ofte houtkens aen den anderen / ende t'water in Cauwoorden te sieden met gloeyende steenen diese in worpen/ende andere dusdanighe usantien) dat die van aenmerckinghe souden wesen:waer van geschreven gaet/ het gene daer van te seggen is. Maer van't vyer dat men in Indien / in de Vulcanen ofte Swavelbergen heeft / t'welcke weerdich is om te noteren/ sal ordentlijcke ghesept worden/soo wanneer wy handelen sullen van de verscheydenheyt der Landen/ daer dese Vulcanen gevonden worden. Nu beginnende dan / met de Winden / het eerste dat ick segge/ is/dat Salomon met recht/ Sap.7. onder ander saken/ vã grooter vernuft (daer hy van Godt met begaeft was) verhaelt / ende is in weerden houdende / de wetenschap van de cracht der Winden/ ende hare eyghenschappen/ die voorwaer wonderbaerlijck zijn/want d'eene zijn reghenachtich/ andere droogh / eenighe onghesont / andere ghesont / etlijcke heet / andere

coudt/

coudt/helder/ stormachtich/ onvruchtbaer ende vruchtbaer/ met andere duysent verscheydenheden. Daer zijn Windē/ die altoos in sekere contreyen waeyen / zijnde ghelijck als Heeren van dien / sonder eenighe competentie te lijden van haer wederpartije. Op andere plaetsen wayense by tijden/ zynde by wijlen verwinners/ eñ somtijdts van haer wederpartije overwonnen. Altemets waeyender wel verscheyden / met noch contrarie Winden te samen gelijckelijcken/ makende onder haer een afscheydtsel van dē wegh. Ende gheschiet oock wel / dat den eenen boven over/ eñ den anderen van onderen/ henē waeyt. Andermaels / datse den anderen met gheweldt gemoeten/ ende onder een comen/ t'welcke voor den Zee-varende Man een groot perijckel is. Daer zijn Winden die dienstich zijn voor de generatie der Ghedierten: andere diese vernielen. Waeyende een sekerē Windt/ siet men't op sommighe Custen vlopen reghenen: niet dat ick het segghe om t'selve te willen verheffen / dan datse in effect de Lucht bedecken/ ende op de gantsche Zeestrandt vol ende dicht crielen: Op andere oorden reghent het padden. Dese ende dierghelijcke verscheydenheden / die men so sekerlijcken ondervindt/ schrijft men gemeynlijckē de plaetsen toe / daer dese Winden door passeren: want segghen/ dat sy van de selve hare qualiteyten zijn aennemende/ als van coude/ drooghte/vochticheyt/hitte/ onghesontheyt ofte gesontheyt/ende alsoo alle t'ander meer / t'welcke eensdeels de waerheyt is / sonder dat men t'selve ontkennen mach. Want men siet van eenen Windt/in weynich mijlen/ merckelijck onderscheydt/neme tot een exempel: In Spagnien is de Solano, ofte Oosten-wint / gemeynlijckē heet eñ quellijcken/ ende

nde is in Murcien (t'welcke by Granaden leyt/ e coelste ende gesontste Windt/ die daer waeyt/ want comt door de hoven ende weyden soo coel i groot heen waeyen / alwaer hy hem badende s / weynich mijlen van daer / te weten/ in Cartagena, is den selven Windt beswaert ende ongesont. Den Abrego,die van die/van der Oceanscher Zee/Zuyden/ende van die van de Middelandtsche Zee Mezojorno gheheeten wordt / is ghemeynlijcken reghenachtich ende swaermoetich / ende is in die selve contreye (die ick geseyt hebbe) ghesont eñ helder claer. Plinius verhaelt/ dat het in Africa met eenen Noorden windt reghent/ende met eenen Zuyden windt claer weer is. Het ghene dat ick by dese Winden voor een exempel ghesept hebbe / van op soo weynich distantie/ sal men seer dickwils/ soo men daer met voordachticheyt acht op neemt/bevindẽ/dat mẽ op een weynich spatie van Zee ofte Landt/ van eenen Windt verscheyden eygenschappen heeft/ ende bywijlen seer contrarie. Waer uyt te recht ghearguëert werdt / dat de contreye / daer die door passeert/hem sijn eyghenschappe ende qualiteyt gevende is. Maer dit is in sulcker voegen waerachtich/dat men geensins en mach seggen/ t'selve t'eenemael d'oorsake / noch oock de principaelste te wesen / van't onderscheydt ende eyghenschappen der Winden : want neme by ghevalle / dat / in een Provincie ofte Contreye van vijftich mijlen int omgaens / verneemt men claerlijcken de Windt van eener oordt/heet ende vochtich / ende van't ander eyndt coudt ende droogh te wesen / sonder dat men op die plaetsen/ daerse door passeert/alsulcken verscheydenheyt heeft/ maer dat de Winden soodanige qualiteyten by haer selven met brengen. Ende alsoo

Plin.lib.2 cap.47.

worden haer oock de gemeyne namen als eygen toegheschreven / Verbi gratia, den Septentrion, Cierço, ofte Noorden windt/ (t'welcke altemael een is) datse coudt ende droogh is/versprеyende ende ontdoende de Wolcken. Sijn tegen-partije den Abrego, Leveche, ofte Zuyden windt / is gantsch contrarie / vochtich ende heet / heffende de Wolcken op. Alsoo dat (wesende dit selve gemeyn) wy een ander ghemeynder oorsake moeten soecken/ om van dese effecten reden te geven. Ende ten is niet ghenoech / te segghen / dat die plaetsen/ daer de Winden door passeren/haer de eyghenschappen (diese hebben) gheven/ dewijle datse int passeren / door een contreye / kennelijcken ghenoech / verscheyden ende contrarie effecten maken. Alsoo dat wy nootwendich moeten bekennen/ dat de Hemelsche Regioen ofte Ghewesté/ daerse van uyt waeyen/ ende voortcomē/ haer dese deuchden ende qualiteyten gevende is. Ende daerom soo is den Cierço, om datse uyt het Noorden blaest (t'welcke d'uyterste ende afhandichste Regioen van der Sonne af is) van sijn selven coudt. Den Abrego, welcke blaest uyt den Middach / is van natueren heet: ende om dat de hitte/vapeuren ofte dampicheyt nae hem treckt / soo isse ghelijckelijcken vochtich ende reghenachtich / zijnde den Cierço int contrarie droogh ende subtijl / om datse de vapeuren niet en laet vergaderen. Ende op dese maniere mach men van d'ander Winden oock discoureren/toeschrijvende d'eygenschappe diese hebben / de Regioenen ofte Ghewesten van de Lucht / daerse uyt voortcomen. Maer d'aenmerckinghe/ hier in/ een weynich meer buyghende/soo en volvinden ons dese reden noch niet geheelijcken te voldoen / want ick sal vraghen/ wat is de Regioen

der

der Lucht/ doende daer de Windt upt comt/soo men aldaer haer qualiteyten niet en vindt/ic wil segghen in Duytslandt is den Abrego ofte Zuyden windt/heet ende reghenachtich: eñ in Africa is den Cierço, ofte Noorden windt / coudt ende droogh: soo ist dan seker/dat eenige der Regioenen van Duytslandt (daer den Abrego is generende) couder moet wesen als eenighe van Africa, daer de Cierço ofte Zuyden windt van daen comt. Waerom sal dan dẽ Cierço in Africa couder wesen / als den Abrego in Duytslandt/ dewijle datse van eẽ heeter Regioen voortcomt? Men sal segghen/ dat het comt van't Noorden/ t'welcke coudt is. En can niet voldoen/noch en is alsoo niet: want nae dit dan / soo moeste den Cierço, alsse in Africa is waeyende / over die gheheele Regioen tot het Noorden toe waeyen: t'welcke alsoo niet en is/ dewijle datter op eenen tijt/op contreyen van minder gradẽ ofte hooghten/ Noorde winden waeyen die coudt zijn: waeyende Vendavalen(dat zijn Winden van uyt den Zuyden ende Westen) op contreyen van meer graden die heet zijn / t'welck men voor seker ende gewis daghelijcx siet geschieden. Waer upt men/nae mijn oordeel/claerlijcken verstaet/ dat het niet ghenoech is / te segghen/ dat de contreyen/ daer de Winden door passeren / haer die qualiteyten gheven: noch en voldoet van ghelijcken niet/ te segghen / datse dese verscheydenheyt heeft van de diversche Gewestẽ der Lucht daerse van daen comt/alhoewel het eene met het ander (ghelijck als ghesept is) waerachtich is: niet teghenstaende / soo isser noch meer als dit van doen / welck dat d'eyghen ende originael oorsake mach wesen / van dese soo vreemde verscheydenheyt der Winden:ick en can geen ander

ramen/

ramen / dan dat de efficientie ofte werckinghe / ende den ghenen die de windt voortbrengt / hem d'eerste ende principaelste eygenschappe gevende is. Want de materie ofte t'stof / daer de Winden af ghemaeckt worden / (nae dat Aristoteles verhaelt / ende de reden met brengt) zijn exhalatien ende opstijginghen der nederste Elementen, hoewel het met sijn verscheydenheyt / veroorsaken mach / dicker oft subtijlder / drooogher ofte vochtiger te wesen / ende is in effect een groot deel van dese verscheydenheyt causerende. Evenwel en ist / door de selve reden die gheroert zijn / noch niet ghenoech / want men weet / dat in een Regioen (daer de vapeurē ende exhalatie van eē generatie zijn) haer Windē van contrarie / operatien verheffen. Waerom het schijnt / dat men de sulcke moet brenghen tot d'opperste ende Hemelsche efficientie, t'welcke sullen wesen de Son / de verroeringhe / ende Hemelsche influentien, die haer van verscheyden oorden verroeren / eñ verscheyden influentien hebben. Ende om dies wille / dat dese beginselen van't verroersel ende influentien ons Menschen soo verborghen / ende onder haer soo machtich ende gheweldich zijn / soo heeft den Propheet David / met eenen dapperen geest der wijsheyt / onder andere wonderen des Heeren /
Psal. 134. ghesept / zijnde t'selve oock van den Propheet
Ierem. 10. Ieremias aengheroert / segghende: Qui profert ventos de thesauris suis, dat is / den ghenen / die de Winden uyt sijn tresooren voort brenght. Soo zijn voorwaer dese beginselen / verborghen ende costelijcke tresooren / die den Autheur van alles in sijn efficientie heeft / waer mede hy de Menschen (als hy wil) seer lichtelijcken is castigerende / ofte vermakende / seyndende den Windt die't hem goet dunckt. Eñ niet als den anderen
Eolus,

Eolus, die de Poeten onwijsselijcken gedicht heb-
ben / die de Winden in sijn hol besloten hadde/
als een wildt Beest in een couwe. Wy en connen
het beginsel ende oorspronck van dese Winden/
niet te sien comen / ende en wetē noch oock niet/
hoe lange datse dueren sullen / nochte van waer
sy voortghesproten zijn / noch tot hoe verre sy
reycken sullen : maer de verschēydē effecten diese
wercken / sien wy wel / ende wetense voorseker/
ghelijck als ons d'opperste Waerheyt/ende Au-
theur van alles/ghewaerschout heeft/ seggende:
Spiritus ubi vult spirat, & vocē ejus audis & nescis
unde venit aut quò vadat, dat is : Den gheest ofte
windt is blasende/ daer't haer goet dunckt. Eñ
hoewel dat ghy sijn blasinge gevoelt ende hoort/
soo en weet ghy nochtans niet/van waer dat hy
her comt/ nochte tot waer toe hy reycken sal/op
dat wy weten mogen/dat (dewijle wy soo wey-
nich verstandts hebben/in een dinck dat ons soo
by der handt / ende daghelijcx voor ooghen is)
wy ons niet sullen vermeten te willen begrijpen
t'ghene dat soo hoogh ende verborghen is / ghe-
lijck als daer zijn d'oorsakē ende propositien des
heylighen Gheestes. T'is ons ghenoech / sijn
operatien ende effecten te kennen/ die ons in sijn
grootte ende puerichept genoechsamich ontdect
worden. Oock mede soo salt genoech wesen/ dit
weynich gephilosopheert te hebbē van de Win-
den int generael/ ende oorsaken van hare ver-
scheydenheden/eyghenschappen ende werckinge
die wy in een sommier in drpen ghereduceert
hebben / te weten / van de plaetsen daerse door
passeren / van de Regioenen ofte Ghewesten
daerse van daen comen / ende van de Hemelsche
deucht / veroorsaeckster ende verroerster aller
Winden.

Het 3.Cap. Van sommige eyghenschappen der VVinden, die in de nieuvve VVerelt vvaeyen.

Arist.2. Meteo. cap.5.

HEt is een questie die van Aristotele seer ghedisputeert wordt / of den Windt van Austro, die wy Abrego, Leveche, ofte Zuyden hietē/ (t'welcke nu altemael een is) van dē anderē Polus Antarcticus af/ waeyēde is / ofte datse alleenlijcken van den Equinoctiael ende Middach af comt/ t'welcke in effect so veel is / als te vraghen ofte de qualiteyt diese heeft/ van reghenachtich ende heet te wesen / haer by blijft/ de Linea Equinoctialis gepasseert wesende. Ende is voorwaer wel om te twijffelen / want al ist schoon/ dat men over de Linea passeert/soo en laetse daerom geen Auster ofte Zuydē windt te wesen / dewijle datse van een zijde der Werelt is comende/ gelijck als den Noorden windt (die van de teghen-zijde waeyt) niet en laet Noorden te wesen / al ist schoon / dat men de Torrida ofte Linea passerende is. Ende is also schijnende/dat beyde de Winden haer eerste eygenschappen sullen behoudē/ d'eene van heet ende vochtich/ende d'ander / van coudt ende droogh te wesen: den Auster, van wolckē ende reghen te veroorsaken/ ende de Boreas ofte Noorden windt / van die te verspreyden/ende den Hemel helder ende claer te maken. Maer Aristoteles is hem meer houdende aen de opinie die int contrarie strijdt: want den Noorden windt is in Europa coudt / om datse van den Pool (t'welcke een uytnemende coudt Gheweste is) af comt / zijnde den Abrego int contrarie heet / om datse van uyt den Middach her comt / t'welcke de Gheweste is / die van de Son aldermeest verwarmt wert. Soo zijn dan de selve

de selve reden verbindende / dat de ghene die aen d'ander zijde der Linea woonen/ den Auster ofte Zuyden windt/ coudt/ eñ den Cierço ofte Noorden windt / heet hebben / want aldaer soo comt haer den Auster van den Pool / ende den Noorden windt van uyt dẽ Middach af. Ende al hoe wel het wel schijnen soude/ den Auster ofte Zuyden windt aldaer couder te wesen / als alhier de Cierço ofte Noorden windt/ om dat men de Geweste van de Zuydt-Pool voor couder houdt/ als die van de Noordt-Pool / door oorsake dat de Son des Jaers seven daghen langer is vertoevende aen de zijde van dẽ Tropico Cancri, als aen de zijde van Capricorno, ghelijck als men sulcx claerlijcken aen de Equinoctien ende Solsticien (diese in beyde de Circulen doende is) te sien comt. Waer by blijckẽde is/dat de Natuer heeft willen verclaren / het voordeel ende edelheyt die dese halve Werelt (gheleghen aen de Noordtzijde) heeft / boven d'ander helft van de Zuydtzijde. Dit aldus wesende/ schijnt het een beslotẽ reden te wesen/dat haer dese qualiteyten der Winden/ over de Linea ghepasseert wesende / zijn verwisselende: t'welcke in effect alsoo niet en is/ so veel als ick met ondersochtheypt/van etlijcke Jaren/ hebbe connen vermercken / int ghene dat ick in die contreye der Werelt (van de Linea nae het Zuyden toe) doorwandelt hebbe. Het is wel waer / dat den Noorden windt aldaer niet soo ghemeyn coudt ende claer is/ als hier/ bevinden op sommighe plaetsen van Peru, haer den Noorden windt onghesont ende beswaert te wesen. Ghelijck als daer is in Linea, in de platte Landen/ ende de gheheele Custe langhs/die meer als vijf hondert mijlen weeghs streckende is / houden den Zuyden windt voor ghesont ende coel/

ende boven al/ helder claer/ want het daer nimmermeer en reghent. T'welcke gantsch contrarie van Europa ende dese zijde der Linea is / hoewel dat dit van de Custe van Peru gheen reghel en stelt/maer is eer een exceptie ende wonder der natuere / om dat het aen de selve Custe nimmermeer en reghent / eñ daer altoos eenen windt is curserende/ sonder sijn contrarie partijen plaets te geven / waer van hier nae gehandelt sal worden/ het gene noodich wesen sal. Blijven nu hier by / dat den Noorden windt (aen d'ander zijde der Linea) d'eyghenschappen niet en heeft / die den Austro aen dees zijde heeft / alhoewel datse beyde-gaer van uyt den Middach her comen/ ende nae de Ghewesten (die daer teghens over staen) toewaeyen. Want en is aldaer niet ghemeyn) den Noorden windt heet ende regenachtich te wesen / ghelijck als alhier den Austro is/ maer is daer oock eer met dẽ Austro regenende/ ghelijck als men over alle het gheberghte van Peru in Chile, ende int landt van Congo sien mach/t'welcke gheleghen is/aen ghene zijde der Linea, ende seer verre t'Zeewaert in: ende in Potosii soo is den Windt/die sy Tomahavi noemen/ t'welcke (soo ick my niet qualijck en ghedencke) onsen Cierço ofte Noordẽ windt is/uytnemende droogh/coudt/ende seer verdrietich/ghelijck als herwaerts over. T'is wel waer/ aldaer soo seker niet te wesen / dat den Noorden windt ofte Cierço de wolcken van een scheydt eñ versprevende is/ als hier/ maer isser (soo ick my niet en versinne) eer met reghenende. Daer en is gheen twijffel aen/dan dat de plaetsen daer de Winden door passeren / ende de naest byligghende Ghewesten / daerse uyt spruyten / haer soo grooten verscheydenheyt eñ contrarie effectẽ aen cleven/ ghelijck

ghelijck als men daghelijcx op duysent plaetsen ondervindt. Maer sprekende int generael van de qualiteyten der Winden / soo siet men meer op de zijden ende ghedeelten der Werelt / daerse van daen comen / dan van op dese ofte d'ander zijde der Linea te wesen / ghelijck als (nae mijn duncken) den Philosoph wel te deghen gevoelde. Dese Hooft-winden / t'welcke zijn Oost ende West / en hebben noch hier noch daer / soo gheen bysondere noch gemeyne qualiteyten/ als de twee voorseyde / maer gemeynlijcke so is den Solano ofte Oosten windt/alhier besWaert ende ongesont/ zijnde de Zephyrus ofte Westen windt ghesont ende vermakelijcker. In Indien ende over de gantsche Torrida, soo is de Windt van Orienten ofte Oosten (diese Brisa noemen) int contrarie van hier seer ghesont ende vermakelijck. Van den Westen windt en soude ick gheen seker nochte ghemeyn dinck connen segghen / te meer dat dese windt in de Torrida niet en waeyt/ ofte seer selden: want in alle de spatie / die men tusschen de Tropicos bevarende is / heeft men eenen ordinarischen ende ghesetten windt van Brisa. Ende om dat het selfde / een van de wonderbaerlijckste wercken der natuere is / soo ist goet/ dat ment in de grondt/gelijck alst geschiet/ verstaen mach.

Het 4. Cap. Datter in de *Torrida Zona* altoos *Brisen*, ende buyten die *Vendavalen* ende *Brisen* vvaeyen.

DEn wegh ter Zee / en is niet ghelijck als die van't Landt/dat men door den selven wegh/ daer mē door heen gaet/wederom terugghe mach keeren: t'is / seyde den Philosoph / eenen wegh van Athenen naer Thebas, ende van Thebæ tot Athenen. T'welcke

in de Zee alsoo niet en is: door eenen wegh gaet men heen/ eñ men keert door eenen anderen verscheyden wederom. D'eerste ontdeckers van de Westersche / als oock mede van Oost-Indien/ hebben groote moeyten ende arbeyt gepasseert/ om de rechte ende sekerste coursen te vinden/om derwaerts te varen / ende niet minder / om wederom te comen / tot dat d'ervarentheyt / als meester van dese verborghentheden/haer onderwijsende was/dat het niet en was te varen door den Ocean, ghelijck als te zeylen door de Middelantsche Zee nae Italien toe/ alwaer men int gaen ende keeren/ eene Havens eñ hoecken comt te verkennen/verwachtende alleenlijck t'behulp der windt / die hem met der tijdt veranderende is. Ende dat meer is/ soo wanneer hen die ghebreeckt/ behelpen hen met de Riemen/ende alsoo zijn de Galleyen langs de Custe heen/gints ende weer varende. In de Zee Ocean en heeft men op sekere contreyen gheen ander Winden te verwachten: ende men weet voorseker/dat den ghenen die daer waeyende is / daer min ofte meer waeyen moet. Eyndtlijcken / dat de ghene die goet is om heen te varen/ en is niet goet om wederom te comen: want passerende dẽ Tropicum, ende comende in de Torrida, soo werdt de Zee altoos gheheerschapt van de Winden/die van den opganck der Sonnen voortcomen/die daer eeuwichlijck blasen / sonder datse opt plaets geven de contrarie Winden te moghen opcomen noch te ghevoelen: waer inne men twee wonderbaerlijcke dingen heeft: t'eene/dat in de Regioen ofte Ghewest (die de grootste van vijven is/daer de Werelt met afghedeelt wordt) regnerende zijn/ Ooste winden/ diese Brisen noemen / sonder dat de Winden van uyt den Westen ofte Middach

Jan de Barros/ in de Decade. 1. Boeck/ 4. Cap. 6.

(diese

(diese Vendavalen noemen) plaets hebbẽ in geenighen tijdt van't Iaer te moghen waeyen. Het ander is / datter nimmermeer Brisen en ghebreken: ende hoe dat men de Linea naerder comt/ hoe dat men die ghewisser ende sekerder heeft/ t'welcke soude schijnen / dat de stilte aldaer behoorden ordinaris ende ghemeyn te wesen / om dat het is de gedeelte der Werelt/ die de hitte der Sonne aldermeest onderworpen is. Doch is int contrarie / want men heefter seer selden stilten/ ende de Brisa isser veel coelder ende ghedueriger. In alle het ghene dat van Indien bevaren is/ heeft men bevonden alsoo te wesen. Dit is dan d'oorsake / dat de Navigatie veel lichter ende doenlijcker is / ende oock sekerder is / varende van Spagnien nae West-Indien/ als van daer weder nae Spagnien keerende. De Vloten die uyt Sevilien t'zeyl gaen / hebben tot Canarien toe / de meeste swaricheyt / om dat de Golffo de las Yeguas (dat is/de Golf van de Merryen gesept) onbestandich ende moeyelijcken is / zijnde van verscheyden Winden gequelt. De Canarien ghepasseert wesende / gaen al dalende / tot datse in de Torrida comen/ aldaer vindense terstont de Brisen, ende loopen alſ dan voor windt aen: In sulcker voeghen/ dat het bynaest/ op de gheheele reyse/ niet noodich is / de zeylen eens aen te roeren. Waerom sy de voorseyde Zee geheeten hebben / Golffo de las Damas, (dat is / de Zee ofte Golf der Ioffrouwen) ende dat / door sijn gheduerige eenparicheyt ende slechticheyt van water / comen alsoo tot aen d'Eylanden La Dominica, Guadalupe, Desseada, Marigalante, ende d'andere meer in de Contreye gheleghen/welcke zijn/ gelijck als voorsteden der Landen van Indien. Alhier soo verdeelen haer de Vloten van den

anderen / ende de ghene die nae nieu Spagnien toe willen / nemen den wegh van ter rechter handt / nae't Eylandt Española, ende gaen verkennen den hoeck van S. Anton, zeylende alſo tot in de Haven van S. Ian de Lua, zijnde den ſelven Briſa, hen altoos dienende. Die van't vaſte lant / kieſen de ſlincker handt / ende gaẽ verkennẽ / dat ſeer hooghe gheberghte van Tairona, comende in Cartagena aen / ende paſſeren alſoo nae Nombre de Dios, (dat is / den naem Gods) toe / van waer men over landt na Panamâ reyſt / ende van daer / door de Zuyder Zee nae Peru toe. Als de Vloten weder nae Spagnien keeren / doen hare Navigatie op deſe maniere: Die van Peru gaen verkennen de Cabo, ofte hoeck van S. Anton, gheleghen aen't Eylandt van Cuba, ende comen alſoo in de Havana, t'welcke een ſeer ſchoone Havene / van't ſelve Eylandt / is. De Vlote van nieu Spagnien comt insgheliycx van Vera Crus, ofte van't Eylandt S. Iuan de Lua af / nae de Havana toe: alhoewel dat het met moeyten is / want de Briſen zijn aldaer ordinaris / t'welcke contrarie Winden zijn. Nu de Vloten in de Havana verſaemt zijnde / nemen ghelijckelijcken harẽ cours nae Spagnien toe / ſoeckende de hooghten om buyten de Tropicos te comen / alwaer ſy alſdan Vendavalen vinden / met de welcke comen verkennen d'Eylanden van Açores ofte Vlaemſche Eylanden: ende van daer ſeylenſe nae Sevillien, in ſulcker voeghen / dat de gints-wegh op weynich hooghten is / zijnde altoos onder de twintich graden / t'welcke al binnẽ de Tropicos comt: Ende de wederom-reyſe / is buyten dien / van ten minſten op 28 ofte 30 graden / zijnde de reden daer van / als gheſeyt is / datter binnen de Tropicos altoos regneren Winden van uyt den

Ooſten /

Oosten/ de welcke goet zijn/ om van Spagnien nae West-Indien te zeylen/ om dat het van Oosten nae't Westen te loopen is/ buyten de Tropicos, t'welcke is boven de 23 graden/ vindt men Vendavalen. Ende hoe dat men op meerder hooghten comt/ hoe datse sekerder zijn/ welcke goet zijn om van Indien wederom te keeren/ want zijn Winden van uyt den Middach ende Ondergaenck/ dienende om weder nae't Oosten ende Noordē te keeren. De selve coursen is men noch passerende in de Navigatien die men doet/ varende in de Zuyder Zee van nieu Spagnien ofte Peru af/nae de Phelippinas ofte China. Ende wederom keerēde van de Phelippinas ofte China nae nieu Spagnien toe: want de gintswaert (om dat het van't Oosten nae't Westen is) valt seer lichtelijcken om doen/ want men vindt altoos ontrent de Linea voor windt/ t'welcke zijn de winden Brisey. Het Jaer van 84. soo is ghe-loopen uyt de Haven van Callao de Lima, een Schip nae den Phellippinas toe/ zeylende twee duysent ende seven hondert mijlen sonder landt te sien: ende het eerste landt dat het quam te ver-kennen/was het Eylandt van Luson, daert nae toe voer/alwaert in een Haven liep/hebbende de reyse volbracht in den tijdt van twee Maenden/ sonder datter opt windt was ghebrekende/noch datse eenigen storm creghen. Haren cours was bynaest altoos by de Linea heen/want liepē van Lima af/ (t'welcke leyt op 12 graet aen de Zuyt-zijde) ende quamen tot Manilla, dat bynaest op noch soo veel graden ghelegen is/aen de Noordt-zijde. Soodanighen voorspoet hadde van gelijc-kē Alvaro de Mendaña, in de heen reyse/op d'ont-deckinghe der Eylanden die men van Salomon noemt/als hyse eerst vondt: want haddē altoos

voor windt / tot datse op de selve Eylanden aen quamen / de welcke moghen wesen van Peru af / daer sy van uyt liepen / ontrent duysent mijlen / liggende op de selve hooghte aen de Zuydtzijde. De wederom-reyse is / als van Indien na Spagnien / want om de Vendavalen te vinden / soo moeten de gene die van de Philippinas ofte China nae Mexico willen keeren / op veel hooghten loopen / tot datse comen / op de hooghte van Iapon, ende comen alsoo verkennen t'landt van California, loopende langs de Custe tot in de Havē van Acapulco, daer sy uytghevaren waren: In voeghen / dat het op dese Navigatie oock ondervonden is / dat men binnen de Tropicos, wel van Orienten ofte Oosten af / can varen / om datter d'Ooste windē regnerende zijn. Maer wederom keerende van den onderganck nae den opganck der Sonnen / soo moet men de Vendavalen ofte Weste winden buytē de Tropicos comē soecken / op de hooghte van boven de 27 graden. De selve experientie wordt oock ghedaen van de Portugeesen nae Oost-Indien / alhoewel de Navigatie int contrarie is: want van Portugal derwaerts te varen / is moeyelijck / ende t'wederom keeren / is lichtelijcker / om datse int gints varen zeylende zijn / van den Onderganck af / nae den Opganck toe / soeckende alsoo opwaerts te loopen / tot datse de Generale Windē vinden / die sy van gelijcken seggē te waeyen van de 27 graden opwaerts. In de wederom-comste comen verkennen de Vlaemsche Eylanden: doch is hen lichtelijcker / om datse van uyt den Oosten comen / ende de Brisen ofte Noorde windē hen dienende zijn. Eyndtlijcken / dat het al eenen sekeren ende gheobserveerden reghel (der Zeelieden) is / binnen den Tropicos, de Winden van uyt den Oosten

Dese Navigatie vā Acapulco na de Phelippinas eñ China, eñ van daer weder nae nieu Spagnien toe / met alle de rechte streckinge / coursen / gradē ende mijlē / ende alles wat dies beroerende is / mach men siē in mijn Reys-gheschrift / van alle de Navigatien van Orienten / eñ Vaerdē der Portugaloysē ende Spagnaerden / die tot huydē toe bekēt zijn.

Oosten te regneren/waerom het aldaer lichtete-
ijcken is nae't Westen te varen. Buyten de Tro-
icos heeft men op eenighe tijden Brisen, ende op
nder tijde ende t'gemeynste/ Vendavalen. Daer-
m so moet den genen die van den Ondergaunck
ae den Opganck begeert te varen / altoos soec-
en uyt de Torrida te gheraken/ ende hem te stel-
n op de hooghte van boven de 27 graden / met
elcken regel haer de lieden al verstout hebben/
eemde Navigatien te bestaen / nae onbekende
nde noyt-ghehoorde plaetsen.

Het 5. Capittel. Van de verscheydenheyt der VVinden *Brisen*, ende *Vendavalen*, met d'andere meer VVinden.

Wesende het ghene ghesept is / een soo waerachtighen ende ghemeynen dinck/ en can niet laten lust te geven/ d'oorsake van soodanigen verborghentheyt t'on-
ersoecken/ van dat men in de Torrida altoos so
ichtelijcken is varende van't Oosten nae't We-
ten / ende niet int contrarie / t'welcke het selfde
s/ van te vraghen/ waerom dat de Brisen, ende
iet de Vendavalen aldaer regnerende zijn/ dewijle
et ghene dat nae goeder Philosophije/ eeuwich/
ver al / ende van hen selfs per se is / (ghelijckt
e Philosophen hieten) moet een eyghen oorsake
nde van hen selfs per se hebben. Maer aleer dat
op dese (nae ons duncken) notable questie co-
nen te roeren / soo salt noodich wesen te vercla-
en / wat dat wy met de woorden Brisas ende
Vendavalen verstaende zijn / ende sal oock voor
it / ende veel andere dinghen / in materien van
Winde ende Navigatien dienstich zijn. De gene
ie de Conste der Zeevaert hanterende zijn / tel-
en twee en dertich verscheydenhede van Winde/
want

want om haer Schip te stieren nae de Haven daerse begeeren / ist hen noodich seer nette rekeninghe te doen/ ende met de alderbeste distinctie mogelijck wesende: wāt voor weynich datmen aen d'een zijde of d'ander is stellende / eñ te buyten gaet / maeckt het int eynde van den wegh een groot verschil/ende en rekenen niet meer als twee en dertich/ om dat dese ghedeelten genoech zijn/ want men en soude van meer/als dese/geen rekeninghe connen houden. Doch ten uytersten willende/soo ghelijck als sy stellen 32/mochtense 64/128/256 stellen/multiplicerende eyndtlijcken de voorschreven gedeelten in een ontelbare somme: want wesende de plaets daer hem t'Schip bevint gelijck als een Center ofte Middel-punt/ zijnde de gantsche Hemispherio zijn circumferentie ofte omringsel/wie soude daer teghen wesen/ datter uyt desen Center niet en souden moghen comen nae den omringhenden Circkel toe / ontelbare/ ende soo veel ghedeelten/eñ andermaels soo veel scheydinghen van Winden/ (dewijle dat de Windt van alle cantē des Hemispherii is hercomende) ende die te verdeelen in soo veel / ende noch soo veel ghedeelten meer / is nae onse goetduncken ende fantasije te mogen stellen soo veel als men wil. Maer het goet gevoelen der Menschen/waer mede de Schriftuere over een comt/ zijn aenwijsende vier Windē/t'welcke de principaelste van allē zijn/zijnde gelijck als vier hoecken der Werelt/die versiert wordē/makende een cruys met twee strepē/ waer van d'eene is streckende van den eenen Pool tot den anderen/ ende d'ander vā d'eene Equinoctiael tot d'ander. Dese zijn den Aquilo, ofte Noorden windt / ende sijn teghen-partije d'Austro, ofte die wy gemeynlijcken van den Middach / ofte Zuyden noemen/

ende

nde van d'ander zijde / Oriente, van waer de
Son opgaet / ende de Ponente, van daer sy onder
gaet. Hoewel dat de heylighe Schrift op som-
mige plaetsen noch andere verscheydenheyt van
Winden noemt / gelijck als daer is / Euro Aquilo,
welcke die van der Oceanscher Zee / Noordtoost /
ẽ van de Middelandtsche Zee / Gregal noemen /
van de welcke in de Navigatie van S. Paulus
mentie ghemaeckt wordt. Maer de vier solen-
nele verscheydenheden / die alle de Werelt bekent
zijn / zijn de ghene die van de heylige Schriftuere
ghecelebreert worden / welcke zijn / als geseyt is /
Septentrion, ofte Noorden / den Middach ofte
Zuyden / Oriente, ofte Opganck / ende Ponente,
ofte Onderganck. Maer om dat in den opganck
der Sonne / daer't Oriente uyt genoemt wordt /
dryederley onderscheydt ghevonden wordt / te
weten / de twee meeste declinatien diese maeckt /
ende de middelste van dien / nae't welcke op di-
versche oorden des Winters ende Somers / ende
de Midde-weghen / op ende ondergaet. Soo
worden daer met reden twee ander Winden ge-
kent / t'welcke zijn Oriente Estival, ẽ Oriente
Hyemal, ende volghens / ander twee Ponenten
tot contrarie van dese Estival ende Hyemal, ende
alsoo comen daer te resulteren acht Winden / in
acht merckelijcke puncten des Hemels / t'welcke
zijn de twee Polen, de twee Equinoctien, ende de
twee Solsticien, met de ghene die daer in de selve
Circkel tegen over comen. Op dese maniere soo
comen daer te resulteren acht verscheydinghen /
ofte verdeelsels van Winden die notabel zijn / de
welcke op verscheyden contreyen der Zee / ende
van't Landt / differente vocabelen hebben. De
ghene die den Ocean bevaren / plachtense aldus
te noemẽ / te weten / die van onsen Pool af comt /
hietense

hietense ghelijck als den selven Pool, Noorden
Nu / die daer aen volght / ende van uyt Orient
Estival comt/ Noordtoost / die eyghentlijcke uy
Oriente ende den Equinoctie comt/Oost/die va
Oriente Hyemal, Zuydtoost/ die van den Mid
dach/ Zuydt-pool/ ofte Antarcticus, Zuydē/di
van Occaso Hyemal, Zuydtwest/ die eygentlijck
van Occaso ende den Equinoctie af comt / West,
die van Occaso Estival, Noordtwest. D'ande
meer Winden worden tusschen de voorschreven
ghestelt/ voerende de namen van de gene daer s
naest aen comen / ghelijck als daer is / Noordt
Noordtwest/ Noordt Noordtoost/Oost Noort-
oost / Zuydtoost / Zuydt Zuydtwest / Zuydt
Zuydtoost / West Zuydtwest / West Noordt-
west/ die voorwaer in de selve maniere van noe-
men / conste bewijsende zijn / ghevende kenniss
van de plaetsen daer de selve Winden van daer
comen. In de Middelandtsche Zee / alhoe-
wel datse de selve conste van tellen volghen / soo
noemense nochtans dese Winden seer anders.
Den Noordē windt hietense Transmontana,(dat
is van over t'gheberghte ghesept) den Zuyden
windt/ die daer teghens over comt/ Mezojorno,
ofte Middach: den Oosten/Levante,dat is/Op-
ganck/ende den Westen/Ponente,dat is Onder-
ganck ghesept. By de voorschreven vier/ soo co-
men dese noch tusschen beyden / te weten / den
Zuydtoosten windt hietense Xiroque,ofte Xalo-
que, sijn teghenpartije / welcke Noordtwest is/
Maestral, de Noordtooste/Greco ofte Gregâl,ende
sijn contrarie de Zuydtweste/Leveche,dat is int
Latijn/ Libicus ofte Affricus. Int Latijn so zijn
de vier hoecken / Septentrio, Auster, Subsolanus,
Favonius, ende de tusschen-gestelde/ Aquilo, Vul-
turnus, Affricus ende Corus. Ende nae dat Plinius
sept/

yt / soo is Vulturnus ende Eurus de selve die wy
Zuydtoost ofte Xaloque noemen: Favonius, de
selve van West ofte Ponente, Aquilo ende Boreas:
de selve van Noordt Noordtoost ofte Gregal,
Transmontana, Affricus ende Libicus: de selve van
Zuydtwest ofte Leveche, Auster ende Notus: de
selve van't Zuyden ofte den Middach/Corus eñ
Zephyrus: die van Noordtwest ofte Maestral. Die
van't Noordtoosten ofte Gregal, en gevẽ anders
geenen naem/ dan Phenicias: van anderen wor-
dense op een ander maniere verclaert. Ten is
onse intentie niet/de Latijnsche ende Grieckſche
namen der Winden te willen vergelijcken/maer
willen nu segghen/welcke van dese Winden/dat
van onse Zeelieden der Oceanscher Zee van In-
dien / Brisen ende Vendavalen genoemt worden:
is alsoo / dat ick langen tijt in dese namen ver-
doolt gheweest hebbe / om dat ick henlieden dese
vocabelen seer verscheyden gebruycken sach/ tot
dat ick het te degen gewaer wordde: verstaende
dat het meer ghemeyne / dan bysondere namen
van Winden ofte ghedeelten zijn / te weten / de
ghene die hen dienen om nae Indien te zeylen/
(de welcke bynaest voor windt zijn) hietense
Brisen, waer mede in effect vervatende zijn/ alle
de Winden van Orienten, ofte uyt den Oosten/
ende hare aenhanghers ende streken daer uyt
spruytende. De ghene die hen dienen om van
Indien wederom te keeren/ noemense Vendava-
len, dat zijn die van't Zuyden af/ tot de Ponente
Estival, ofte Noordtwesten toe: in voeghen/ dat
sy haer comen te verdeelen / ghelijck als twee
rotten van Winden/elck op sijn selven: welcker
Corporalen zijn / ter eender zijde / den Noordt-
oosten ofte Gregal, ende van d'ander zijde / den
Zuydtwesten ofte Leveche. Nu soo is oock goet/
dat men

dat men wete/dat van de acht Winden ofte ghedeelten / die wy tellen: De vijf nut zijn / om te varen / ende de drye niet. Ick wil segghen / dat soo wanneer een Schip in Zee is / soo mach het zeylen / ende de reyse die't voorghenomen heeft/ vervorderen/met welcke van de vijf ghedeelten/ dat de Windt waeyende is / alhoewel die niet even nut en zijn: maer soo daer een van de ander drye Winden waeyt/so en cant niet varen daer't voorghenomen heeft: ende soo ghelijck als het met eenen Noorden windt / Zuyden aen zeylt/ alsoo salt oock met Noordtooste/ Noordtweste/ Ooste ende Weste winden op de selve cours moghen aenseylen/ want die van ter zijden/zijn om te gaen ende te comen/ even ghedienstich : maer waeyende van uyt den Zuyden / t'welcke recht contrarie is/ soo en mach men geensins Zuyden aen zeylen / noch en sal oock niet mogen geschieden met de andere naeste zijwinden/t'welcke zijn Zuydtoost ende Zuydtwest / dat voor de ghene die de Zee hanteren/ghenoech bekent is: ende en waer niet noodich t'selve alhier te stellen/dan is alleenlijck om te bewijsen/ dat de zijwinden van de selve / ende rechte Oriente ofte Oosten windt/ de ghene zijn / die ghemeynlijcke in de Torrida waeyen/ eñ Brisen genaemt worden/ eñ de Winden van uyt den Middach nae't Westen toe / de welcke dienẽ om te varen van den Onderganck nae den Opganck/ en vindt men niet ghemeynlijcken in de Torrida: Ende daerom soo loopense die opwaerts buytẽ de Tropicos te soecken/ ende dese worden van de Zeelieden van Indien/ ghemeynlijcken Vendavalen ghenaemt.

Het 6. Cap. VVat dat d'oorsake is, dat men altoos in de *Torrida* is vindende, VVinden van *Orienten*, ofte uyt den Oosten, om te varen.

Laet ons

LAet ons nu segghen / t'ghene de voorghestelde questie veroerende is/wat dat d'oorsake is / dat men in de Torrida wel zeylen can van uyt den Oostē nae't Westen/ ende iet int contrarie. Nu soo moeten wy hierom wee waerachtige grondtvestē voorstellen/waer an het eerste is / dat den omloop van't eerste Mobile, die men rapto ofte diurno noemt: niet lleenlijcke de Hemelsche Ghewesten (die hem nderworpen zijn) nae hem treckt ende verroerende is/gelijck wy daghelijcx sien/aen de Son/ Maen ende Sterren / maer dat de Elementen an ghelijcken / van't selve movement ofte veroersel/ deelachtich zijn/ soo langhe als sy gheen eletsel hebben. Het Aerdtrijck en is haer/ door e groote swaerte/ alsoo niet verroerende/waer oor t'selve onbequaem is/ rondtsom ghedraept e worden / als oock om de groote distantie die aer tusschen t'eerste Mobile, ende haer is. Het lement van't Water/ en heeft van gelijcken dit aghelijcksche movement niet / om dat het met 'Aerde omvanghen is/ende t'samen een Sphera naeckt: Oock soo laet het de Aerde niet toe/dat et int ronde omgedraept mach worden. D'ander twee Elementen, te weten/Vyer ende Lucht/ ijn subtijlder / eñ naeder aent Hemelsche Orbis, vaerom sy haer verroersel deelachtich zijn/ghevoert wesende int rondt / gelijck als de selve Hemelsche Lichamen. Van't vyer en is geen twijfel/ soo daer een Sphera (ghelijck als Aristoteles, nde andere meer/dat stellen) van is. De Lucht s de ghene die ons te propoost comt / ende dat ie hem verroert met het daghelijcksche movement van Orienten, ofte uyt het Oosten nae het Westen/ is waerachtelijck / door d'apparentien er Cometen die wy claerlijcken sien verroeren/

van't Oosten nae't Westen / int opcomen/ clim-
men / overeyndt-stijghen ende neder-dalen der
selven / omloopende eyndtlijcken onsen Hemis-
pherium, op de selve maniere als de Sterren/ die
wy int Firmament sien verroeren. Eñ dewijle
dat de Cometen schijnende zijn / in de Regioen
ende Sphera der Lucht/alwaerse haer engendre-
ren, vertoonen/ende weder verdwijnen/so soude
dat onmoghelijck wesen / haer rondtsomme te
moghen draeyen / ghelijck sy in effect doen / soo
haer den Omloop der Lucht (daer sy verschij-
nen) met den selven omloop niet en verroerden.
Want wesende/ghelijck als het is/een ontsteken
materie/ souden/ sonder te moghen omgaen/ stil
moeten staen / soo de Sphera, daer dit staet / stil
stondt : ofte ten waer/ dat wy ons wildẽ inbeel-
den/ daer eenighen Enghel / ofte intelligentie te
wesen/die met de Comete gaet/ende die rontsom
is leydende. Int Jaer 1577. sach mẽ dien won-
derbaerlijcken Comeet, die een Figuere opwer-
pende was/ ghelijck als van een Plumagie ofte
Veder / streckende van den Horison af / tot by-
naest over den halven Hemel/ duerende van den
eersten November af / tot den achtsten Decem-
ber toe: Ick segghe van den eersten November/
alhoewel datmense in Spagnien eerst ghewaer
wert/eñ ghesien heeft den negensten November/
nae dat de Historien van die tijden verhalende
zijn. Om dat wy die / ghelijck ick dat wel ont-
houden hebbe/in Peru (daer ick doe ter tijt was)
quamen te sien ende t'annoteren / acht daghen
eer/ t'gheheele Landt over. D'oorsake van dit
verschil / mach van anderen geseyt worden : het
ghene ick nu segghe / is / dat wy in de veertich
daghen datse duerde / al te samen bemerckten/
so wel die van Europa, als wy/die doe in Indien
waren/

vaten / datse haer daghelijcx was verroerende met den gantschen omloop van't Oosten nae't Westen/ gelijck als de Maen ende andere Sterren. Waer uyt blijckende is / dat wesende sijn Regioen ofte Ghewefte / de Sphera der Lucht/ datter het selfde Element oock alsoo moeste omgraepen/ ofte verroeren. Worden insgelijcx ghewaer/ dat het/ behalven t'ghemeyne movement, noch een ander int bysonder hadde / waer mede het met de Planeten, van't Westen nae't Oosten was verroerende / want stondt alle nachten Oostelijcker/ ghelijck als de Maen/ Son/ ende de Sterre van Venus oock doen. Hebben oock noch meer gemerckt/ datse met een ander derde/ seer bysonder / verroersel / haer in den Zodiack, nae't Noorden was moverende / want was int eynde van sommighe nachten/ de teyckenen van Septentrio naeder ghecomen / t'welcke by avonturer d'oorsake gheweest is / dat men dese groote Comeet aldereerst quam te sien / by den ghenen die aldermeest nae de Austro ofte Zuydē gelegen waren / als daer zijn die van Peru. Ende daer naer/ gelijck alsse (met het derde verroersel/ dat ick ghseyt hebbe) die van Septentrio meerder was genakende/ so hebbense aen die van Europa, later beginnen te sien. Doch de verscheydenheyt der verroersels/die ick ghesept hebbe/mochtense al te samen vermercken / in voeghen / dat men ghenoech conde vernemen / dat d'inprintinghe van verscheyden Hemelsche Lichamen tot aen de Sphera der Lucht was reyckende. Alsoo dat het een ongetwijffelde sake is/dat hem de Lucht is verroerende met den omloop des Hemels van't Oosten nae't Westen/ t'welcke t'ghene is/ dat gheproponeert ofte t'fundament is. Het tweede en is met min warachtich eñ kennelijck/

te weten/dat dit verroersel der Lucht in die contreyen van onder de Linia Equinoctialis, eñ daer ontrent/ een uytnemende raddicheyt heeft: ende hoe naeder aen de Linea, hoe dat het radder is/ ghelijck als het selve verroersel / volghens / hoe dat het verder van de Linea af / ende naeder de Polen is/soo veel te verlanckſamer is. De reden hier van/ is openbaer: want wesende d'oorsake van dit efficient, soo moet nootwendich/ de verroeringhe van't Hemelsche Lichaem aldersnelst wesen / ter plaetsen daer't Hemelsche Lichaem alderratst omdraept ende verroerende is / ende dat de Torrida aen den Hemel den aldersnelsten omloop heeft/eñ dat op de Linea meer als eenich ander deel des Hemels. T'selve te willen bewijsen / soude wesen de lieden onsichtbaer te willen maken / dewijle dat het in een Radt ofte Wiel ghenoech ghesien wordt / dat het grootste omringsel hem haestigher omdraeyende is / als het minste / volepndende sijnen grootē omloop in de selfde spatie van tijdt/ als het minste sijnen cleynen omloop doet. Van dese twee voorgestelde/ volght de reden / want den ghenen die groote wateren beseylende zijn / varende van't Oosten nae't Westen / vinden altoos / soose op weynich hooghten loopen/ voor windt: ende hoe naerder den Equinoctiael, hoe datse de windt te sekerder ende gheduerigher vinden : Ende int contrarie/ zeylende van't Westen nae't Oosten / vinden altoos teghens ende contrarie Winden : want de uytnemende raddicheyt van het verroersel der Equinoctiael, treckt het Element der Lucht nae hem/ghelijck als alle die andere opperste Hemelen/ ende alsoo is de Lucht/altoos volgende den omloop van den dach / loopende van't Oosten nae't Westen/sonder opt te veranderen. Eñ den snellen

ıellen omloop ende cracht van de Lucht/is inſ-
helijcx nae hem treckende / de dampen ende
xhalatien, die haer van de Zee opheffen/t'welc-
e veroorſakende is / dat de Winden Briſen (die
pt den Ooſten waeyen) continuelijcken in de
elve Gheweſte regneren. Den Broeder Alonſo
anches, een Religieus van ons gheſelſchap/ die
n Weſt eñ Ooſt-Indien verkeert hadde/ zijnde
en ſoo ervaren ende Conſtrijcken Man / ſeyde/
at het varen onder de Linea, ofte daer ontrent/
net ſoo continuelijcken ende geduerigen windt
nde weder / hem dochte te weſen / dat het ſelve
errroerſel der Lucht / het ghene was / dat de
Schepen voortdreef/ ende dat het ſelve eyghent-
ijcken gheenen windt nochte exhalatie en was/
an alleenlijcke de verroeringhe van het ſelfde
Element der Lucht / door den daghelijckſchen
mloop des Hemels. Bracht tot beveſtinghe
an't ſelfde / dat in de Golffo de las Damas, (ofte
Golf der Joffrouwen) ende in andere groote
Golffen ofte Wateren/ die men in de Torrida be-
arende is/het weder ende den tijt eenparich is/
anghende de zeylen met een vreemde ghelijck-
ept / ſonder eenighe verheffinghe ofte buyen te
rijghen/ende ſonder dat het bynaeſt noodich is/
op de gheheele Reyſe / die te veranderen ofte aen
te roeren. Ende ſoo't gheen Lucht en waer/ die
van den Hemel ghemoveert werdt / ſouden ym-
mers op eenighe reyſen ende tijden fallieren/ int
contrarie veranderen/ eñ oock ſomwijlẽ ſtorm-
achtich weſen. Alhoewel t'ſelve wijſſelijcken ge-
ſeyt is/ ſo en can men oock niet ontkennen/oock
windt te weſen/ ende dat men die daer heeft/ de-
wijle daer vapeuren ende exhalatien van de Zee
zijn / ende wy ooghenſchijnlijcken ſien / dat de
ſelven Briſen bywijlen crachtiger/ ende by tijden
 ſlapper

slapper waepen: jae soo veel/dat men somtijdts alle de zeylen niet lijden mach. Soo moet men dan verstaen/ ende is alsoo waerachtich/ dat de verroerde Lucht nae haer is treckende/ de vapeuren ẽn dampen diese vindt/want haer cracht is groot/ ende en vindt gheen wederstandt/ende daerom so heeft men continuelijcken/ ẽn bynaest eenparich / den Windt van't Oosten nae't Westen / onder ende ontrent de Linea, ende bynaest over de gantsche Torrida Zona, (t'welcke den wegh is/ daer de Son sijnen loop heeft/tusschen de twee Circulẽ van Cancer ẽn Capricornus, etc.

Het 7.Cap. Door vvat oorsake dat men ghemeynlijcker de *Vendavalen* is vindende, buyten de *Torrida*, op de meeste hooghte.

SOo wie dat het boven-verhaelde/ is aenmerckende/ sal mogen verstaen/ dat loopende van uyt den Westen nae't Oosten/ (op de hooghste van buytẽ de Tropicos) een ghelijckformighe reden te wesen / dat men Vendavalen vinde. Want dewijle dat den omloop der Equinoctiael soo ras is/so is sy oock veroorsakẽde/dat de Lucht onder haer verroert werdt/ volgende den omloop/ t'welcke is van't Oosten nae't Westen/ ende daerse ordinaris nae hem halende is / de vapeuren ende dampen die de Zee op heft: alsoo zijn int contrarie de vapeuren ende exhalatien die haer opheffen aen de zijde van de Torrida Equinoctie, met de repercussie, ofte wederom-slach diese doen/ ghemoetende de stroomen van de Zona, bynaest veranderende int contrarie/veroorsakende de Vendavalen ofte Zuydtweste winden / die in die contreyen soo gheexperimenteert zijn / ghelijckerwijs als wy sien / dat de stroomen van't water / soo sy van andere

ndere crachtigher geraeckt ende geschudt zijn/ ypnaest haren keer int contrarie nemen. Op de elve maniere schijnt het oock te geschieden/in de ampen ende exhalatien, daer haer de Winden ae d'een ende d'ander zijden/door comen te ver- vackeren. Dese Vendavalen zijn meest ende ge- neynlijckst regnerēde/ op middelbare hooghte/ van de 27 tot de 37 graden/ alhoewel de selve soo eker noch soo geregelt niet en zijn/ als de Brisen op weynich hooghten / t'welcke de reden selfs met brengt: want de Vendavalen en zijn niet ver- oorsaeckt/ van een eyghen ende ghelijckformich movement des Hemels / ghelijck als de Brisen aen de Linea doen/ maer zijn/ghelijck als ick ge- seyt hebbe/veel ghemeynder/ende dickwils upt- nemende verbolghen ende stormachtich. In passerende boven de hooghte van 40 graden/soo heeft men van ghelijcken gheen meer sekerheyt van Winden ter Zee / als te Lande: by wijlen heeft men Brisen ofte Noorde winden/somtijdts Vendavalen ofte Weste winden/waerom de Na- vigatien van daer oock onsekerder ende peri- culeuser zijn.

Het 8.Cap. Van de *exceptien* die men in de voor- seyde Reghel vindt, ende van de vvinden ende stilten, die daer in de Zee ende op't Landt zijn.

HEt ghene dat van de Winden (die daer ordinaris binnen ende buyten de Torrida zijn waeyende) gheseyt is / is te verstaen in de ruyme Zee / ende groote Golffen, want op't Landt ist op een ander maniere / al waer men alderhande Winden vindt / door de groote oneffenheyt die't heeft / van Gheberghten/ Valleyen/ēn veelheyt der Rivieren/Lacken

ofte Meyren/ ende gedaenten van Landen/ van de welcke haer verheffende zijn / dicke ende bysondere vapeuren/ die nae verscheydē beginsels/ nae d'een ofte d'ander zijden ghedreven worden/ zijnde alsoo veroorsakende verscheyden Winden/ sonder dat het verroersel der Lucht(dat van den Hemel veroorsaeckt is) soo lange mach volherden / die altoos nae hem te trecken. Ende dese verscheydenheyt van Winden en vindt men niet alleen op't Landt/maer oock aen deZee-Custen vā de Torrida, op de selve maniere/door de voorseyde oorsake: want daer zijn Landt-winden die van't Landt af comen / ende men heeft Zeewinden/die ordinaris uyt der Zee waeyen: Die van uyt der Zee/ zijn lieflijck ende ghesont/ ende die van't Landt / beswaert ende onghesont / alhoewel dat men/nae de gheleghentheyt der Custen / hier in t'onderscheydt heeft. De Terreños ofte Landt-winden waeyen ghemeynlijcke van de middernacht af/tot dat de Son begint op sijn hooghste te wesen: ende die van de Zee/ van dat de Son heetst is / tot nae datse onder gaet. By avontuer soo is d'oorsake hier van / dat het Aerdtrijck / als de dickste materie / aldermeest roockt/ als de vlam der Sonne wech is/ gelijck als het gheschiet met het barn-hout/dat niets te droogh is / t'welcke int uytgaen van de vlam aldermeest roockt. De Zee/ ghelijck als de gene die subtijlder ghedeelten heeft / en is geen damp ofte roock verheffende/ dan soo wanneer dat de selve verwarmt wordt: gelijck als het stroy ofte hoy/ soo't weynich ēn niets te droogh is/t'welcke roockende is/ alst verbrandt werdt / ende int uytgaen van de vlam/ so cesseert insghelijcx den roock. Wat dat d'oorsake hier van is/is altoos voorseker/dat de Windt van't Lant aldermeest

Dit van de Landt ende Zeewinden/ heeft men van gelijcken alsoo/ aen de Custe van Oost-Indien/ gelijc als sulcx in myn Itinerario ghelesen mach worden.

met den

met den nacht is volherdende / ende die van upt
der Zee int contrarie aldermeest met den dach/
op de selve maniere (ghelijck als aen de Custen/
contrarie ende bywijlen harde ende seer storm=
achtighe Winden zijn) gheveurt het oock / dat
men daer seer groote stilten heeft. Maer varende
in de groote Golffe onder de Linea, wordt geseyt
van lieden die seer ervaren zijn/ haer niet te ghe=
dencken / datser stilten ghevonden hebben / dan
dat men daer altoos luttel ofte veel varẽ mach/
door oorsake van de Lucht/die van't Hemelsche
verroersel ofte ommeloop ghemoveert werdt/
in sulcker voegen/dat het genoech is/het Schip
voort te jaghen/ comende gelijck als het is/ van
achteren in voorwindt. Ick hebbe al geseyt/dat
in twee duysent sevẽ hondert mijlen / altoos on=
der de Linea,ofte niet verder als thiẽ ofte twaelf
graden daer van af/ een Schip gheseylt is/ van
Lima af / tot Manilla toe / in de Maenden van
Februarius ende Martius, t'welcke is/als de Son
daer aldersteylst bovẽ t'hooft gaet/ ende en von=
den op alle dese spatie noyt stiltẽ/ dan coele win=
den / doende alsoo in twee Maenden tijdts soo
grooten Reyse. Maer dicht by't Landt / aen de
Custen/ofte daert de vapeuren der Eylandẽ ofte
van vaste Landt bereycken mogen/ placht men
in de Torrida, ende buyten dien / veel ende seer
wreede stilten te hebben. Op de selve maniere/
soo zijn de buyen / haestighe vlaghen reghens/
ende andere passien van stormen ende onweder
der Lucht / veel sekerder ende ordinarischer aen
de Custen/ende daerse die dampẽ ende vapeuren
van't Landt bereycken / dan in de groote Golffe
ofte ruyme Zee. Dit verstae ick in de Torrida,
want buyten dien / heeft men soo wel stilten als
buyen/in de ruyme Zee/en laet evẽwel daerom/

tusschen de Tropicos ende onder de selve Linea, met somwijlen/ vlaghen ende haestighe overvallende reghenen te hebben / alhoewel dat het een goet stuck t'Zeewaerts in is / want hier toe oorsaecks ghenoech zijn / de exhalatien ende vapeuren der Zee / die haer bywijlen haestelijcken in de Lucht verroeren/ ende donderen/ eñ buyen veroorsaken/ maer dit selve is veel meer eñ ordinarischer/ dicht by't Landt/ eñ op't selve Landt gheschiedende. Als ick varende was/ van Peru nae nieu Spagnien toe/ worde ghewaer/ dat de Reyse (alle den tijdt dat wy langs de Custe heen liepen) was / ghelijck sy altoos plach te wesen/ ghemackelijck/ met claer helder weer/ door den Zuyden windt/ die men daer heeft/ met de welcke men voor windt nae Spagnien/ eñ van nieu Spagnien af vaert. Als wy de Golffe dweers over zeylden/ wesende seer te Zeewaert in/ ende bynaest onder de Linea, soo hadden wy een seer vermakelijck coel weder/ ende voor windt: ende comende in de contreye van Nicaragua, eñ langs alle de Custe heen / hadden wy contrarie Winden/ veel wolcken/ reghen-vlagen ende Winden/ die somwijlen dapper ende vreeselijcken opbliesen/ zijnde alle dese Navigatie/ binnẽ in de Zona Torrida. Want wy scheydden van de 12 graden aent Zuyden/ (op welcke hooghte gheleghen is/ de stadt van Lima,) ende voerẽ tot op 17/ t'welcke de hooghte van Guatulco is / een Haven van nieu Spagnien: ende geloove dat/ soo yemandt rekeninghe ghehouden hadde/ van t'ghene datse binnen in de Torrida ghevaren hebben / souden luttel min ofte meer bevinden/ het ghene ghesept is. Dit is nu ghenoech van de generale reden der Winden die in de Torrida Zona, t'Zeewaerts regnerende zijn.

Het

Het 9. Cap. Van sommighe vvonderbaerlijcke effecten van VVinden, in de contreyen van Indien.

HEt soude een groot verstandt wesen/ int langhe te willen uytleggen / de wonderbaerlijcke effectē/die van diversche Winden / op verscheyden plaetsen ghedaen worden/ ende reden van soodanighe wercken te gheven. Daer zijn Winden/die't water der Zee/ uyt de natuer / ontstellen ende doncker groen maken: andere makent soo claer als een spiegel: eenighe verheugen/ ende zijn van haer selvē vermakelijck: andere bedroeven ende versticken. De ghene die de zijwormen opvoeden / draghen groote sorge de vensters te sluyten/ ten tijdē dat soodanighe Vendavalen waeyende zijn: ende als de contrarie waeyen/ soo stellense die open/ ende bevinden by sekere experientie / dat haer voedtsels/ met d'eene afstervē ende verminderen/ende met d'andere/ verbeterē ende aengroeyen. Ende men salt noch oock aen sijn selven beproeven/ so men daer acht op slaet / dat de verscheydenheyt der Winden die daer waeyen / merckelijcke inprintinghe ende veranderinge doen/ in de dispositie van't lichaem / namelijcken / in de swacke ende teere leden / eñ dat/ hoe delicater hoe meerder. De Schrifture is den eenen Windt noemende/ Versenger ofte ontsteker/ ende d'andere noemtse / eenen Windt van een soeten dauwe. Ten is gheen wonder / dat men in de Cruyden/ Ghedierten ende Menschen / soo merckelijcke effecten van Winden is gevoelende/dewijle men t'selve oock int ijser (t'welcke t'hardtste der Metalen is) ooghenschijnlijcken bevindt ende vermerckende is. Hebbe op diversche plaetsen van Indien/

Exod. cap. 10. & 14. Iob, 17. Ionas, 4. Oze. 13. Dan. 3.

Dit selve van't ijser hebbe ick oock selfs sichtelycken onderbonden uit Eylandt Tercera, een van de Vlaemsche Eylanden: ende niet alleen aent ijser, maer oock aen harde ghehouwen steen aen de Kercken eñ gevels van huysen/ de welcke vã de Windt ofte Lucht gantsch vernielt/ ende tot stof vermorselt wordde.

Indien / ijsere tralien ghesien / die gantsch ghemalen ende vergaen waren / ende dauwende het ijser daer van tusschẽ de vingeren ginck ontstucken/gelijck of het hoy ofte droogh stroy geweest hadde / t'welcke altemael / alleenlijck van de Windt veroorsaeckt was / die't gantsch ende al verdede / ende sonder remedie vernielde. Nu/ achterlatende andere groote ende wonderlijcke effecten/so wil ick alleen/twee verhalen: D'eene is / al ist schoon / datse meer als de doot is benauwende/en doet nochtans geen hinder: D'ander/ datse/ sonder te ghevoelen/ het leven is vercortende. Dat de lieden die eerst beginnen te varen/Zeesieck worden/is eẽ seer ordinaris dinck: ende gelijck als het soo ghemeyn/ ende sijn weynich letsel soo bekent is / sooment niet en wiste/ souden de lieden meynen / t'selve een dootlijcke sieckte te wesen/nae dat het wel doorsnijdt/quellinghe ende benauthcyt aen doet/den tijt dat het duert/ met crachtige coringe der maghe/ hooftpijn/ende andere duysent moeylijcke accidenten. Dese soo bekende ende ghewoonlijcke effecte/ is in de Menschẽ veroorsakende/ de vreemdicheyt van de Lucht der Zee: want alhoewel waer is/ dat de verroeringhe ende t'slingheren van het Schip/daer luttel min ofte meer/veel oorsaecks toe gheven / om Zee-sieck te worden / als oock van gelijcken die infectie ende quaden reuck van de Scheeps dinghen. Niet teghenstaende/soo is d'eyghen ende principale oorsake/de Lucht ende dampen der Zee/ de welcke t'lichaem ende de maegh/ van die't niet gewoon en is/ so vreemdt zijn/ datse die dapper ontstellen ende te vexeren nemen: want de Lucht is eyndtlijcken de ghene daer wy by leven ende aessem van scheppen/ende die wy in onse inghewanten inhalen / ende daer

wy ons

wy ons met badende zijn: ende alsoo en isser oock gheen dinck/ dat ons haestelijcker ende crachtigher is ontstellende / als de veranderinghe van de Lucht/ die wy aessemen/ gelijck als men siet aen de gene die van de pest sterven. Dat de Lucht van de Zee de principale veroorsaker / van soodanighe vreemde ontstellinghe ende alteratie is/ bevindt men by vele experientien: t'eene is / dat waeyende een sekere Lucht van uyt der Zee/ gebeurt het / dat die op het Landt zijn / Zeesieck worden/ ghelijck als my selfs bywijlen wel gheschiet is: T'ander / dat hoe datse verder te Zeewaert in comen/ ende van't Landt afscheyden/ hoe datse Zeesiecker worden. Een ander/dat soo wanneerse int inloopẽ onder t'schutsel vã eenich Eylandt/ zijn ghemoetende eenighe Lucht van een verbolghen ende opgheblasen Zee / zijn veel meer van t'selve accident ghevoelende/alhoewel men niet en ontkent / dat de verroeringhe ende schuddinghe van ghelijcken Zeesieckten is veroorsakende / dewijle wy sien / datter lieden zijn/ die Zeesieck worden int overvaren van Rivieren in Schuyten: andere die t'selfde ghevoelen/ reysende op waghens ende karren / nae dat de complexien der maghen verscheyden zijn. Ghelijck als men int contrarie / anderen vindt / dat al gaender noch soo verbolghen ende opgheblasen Zeen/en weten niet eens wat dinck dat Zeesieck is / maer is eyndlijcken een ghewis ende seker dinck/dat de lucht der Zee dese effecten ordinaris is veroorsakende / aen den ghenen die daer van nieus in comen. Hebbe alle dit selve willen segghen/om te verhalen van een vreemdt effect/ die de Lucht ofte Windt/ in sekere Landen van Indien is doende / in sulcker voeghen/ datter de lieden van Zeesieck worden / ende niet

minder/

minder/maer veel meer als in de Zee. Sommighe houdent voor fabulen/ende andere segghen/ dat het maer is / een dinck te willen verheffen ende groot maken. Ick sal seggen het ghene dat my wedervaren is: Daer is in Peru een uytnement hoogh ghebergthe / Pariacacca ghenaemt/ nu soo hadde ick hooren seggen/van dese veranderinghe/ diese veroorsaeckte / ende ginck my voorsien / het beste dat ick mochte / nae d'onderwijsinghe die aldaer (van den ghenen die men Vaquianos ofte Bedreven noemt) gegeven wort. Met alle dese mijne toerustinghe/soo quam my/ int opclimmen van de trappen (gelijck syse hieten) t'welcke t'alderopperste van't selfde gheberghte is/subijtelijcke een so dootlijcke benautheyt over / dat ick was om my van't Peerdt te laten affsijgen/ ende op der aerden neder te vallen: Ende hoewel dat wy onser veel waren/so spoeyden elck een sijnen wegh / sonder t'ghesel schap te verbeyden/om haestich uyt de quade contreye te gheraken/ende ick vondt my alleen met een Indiaen/ den welcken ick badt / my op't Peerdt te willen helpen houden/ beginnende terstondt soo te braken ende over te geven/ dat ick dochte/dat my de ziele beghevẽ woude / want nae't loosen van't eten / fluymen / long ende lever (soo men seyt) t'een geil/ende t'ander groen/soo quam ick/ door de groote ontsteltheyt (die de maegh ghevoelde) bloet te spouwen: eyndtlijcken / dat by soo verre/het selve lang gheduert hadde/geloove voor seker / dat het my de doot aengedaen soude hebben / maer ten duerde boven drye ofte vier uren niet/ tot dat wy weder afghedaelt gantsch beneden ende in een bequamer ghetemperthey quamen/ alwaer alle t'geselschap (t'welcke van veerthien ofte vijfthien sterck mochte wesen) seer
ontstelt

ontstelt was: Sommighe riepen/int reysen/om hen te biechten/ meynende voorseker ghestorven te hebben: andere waren van de Peerden afghesteghen / zijnde van't braken ende camerganck gantsch ter neder ghevelt. My worden ghesept/ dat het van sommige ghebeurt was/t'leven met soodanigen accident verloren te hebben: andere sach ick op der aerden neder gestreckt/makende een groot ghetier / door de wreede pijn die hen t'passeren van den bergh Pariacacca ghecauseert hadde/ maer het ordinaris is / dat het geé quaet doet / dat te beduyden heeft / dan alleen de quellagie ende pijnlijcke ontstellinghe / die daer een over comt/ terwijlen dat het duert. Dese effecte en is niet alleenlijck doende de passagie van't gheberghte Pariacacca, maer oock over alle dien gantschen reghel van gheberghten die dervolghens is streckende over de vijf hondert mijlen weeghs: ende te wat plaetsen / datmense passerende is/ is men dese vreemde ongetemperthept gevoelende/ doch op d'eene plaetsen meer als op d'andere/ende gheschiet veel meer met den genen diese /van de Zee-custe afcomende/ opclimmen/ als met de ghene die van't gheberghte / nae de vlacke landen passeert. Ick hebse oock buyten Pariacacca ghepasseert/door de Lucanas eñ Soras, eñ op een ander plaets/ door die Collaguas, ende noch op een ander contreye door die Cavanas: in somma/ door vier bysondere plaetsen/op verscheyden gints ende wederom reysen/ende hebbe altoos in de voorseyde contreyen / die alteratie ende Zee-sieckte ghevoelt/ die ick ghesept hebbe/ evenwel nieuwers soo veel als op d'eerste reyse van Pariacacca. De selve experientie is by alle d'ander die't ondersocht hebben. Dat d'oorsake van dese onghetemperthept ende soo vreemde alteratie/

alteratie/ de Windt ofte Lucht is/ die aldaer is regnerende/ en is gantsch gheen twijffel aen/ want alle de remedie (die oock seer groot is) die daer tegens ghevonden werdt/ is de neus/mont ende ooren (soo veel alst moghelijck is) toe te stoppen / ende hen wel met cleeren te bedecken/ namelijcken voor de maghe / want de Lucht is soo subtijl ende doordringhende/datse tot het inghewandt toe passerende is. Dese benautheyt en wordt niet alleen bevonden by de Menschen/ maer oock by de Beesten/die bywijlen in sulcker voeghen verstijven ende verflauwen / datmense met gheen sporen en can doen verroeren/ofte een voet versetten. Ick laet my duncken / de voorschreven contreye / een van de hooghste plaetsen van landt te wesen / die men in de Werelt heeft/ want is een uytnemende hooghte die men opclimt/so datter(naer mijn duncken) de besneeude Havens van Spagnien/ de Pireneos, eñ d'Alpes van Italien/ daer by te ghelijcken zijn/ ghelijck als ghemeyne huysen by hooghe thorens: derhalven so staet my voor/het Element der Lucht aldaer soo subtijl ende delicaet te wesen / dat het tot den kemtocht der Menschen geen proportie en is/ om datse de selve dicker ende getemperder is vereysschende. Ende dit is mijn gheloove/ d'oorsake te wesen/van dat de maegh soo gewelดich ghealtereert/ ende t'gheheele subject soo ontstelt wordt. De besneeude Havens ofte t'Gheberghte van Europa die ick gesien hebbe/ hoewel dat de selve een coude lucht hebben/die quellinge aen doet ende verobligerende zijn/ dat men hem wel bedecke. Niet teghenstaende/soo en verdrijft de coude den appetijt van't eten niet / maer isse eer verweckende: noch en veroorsaeckt gheen brakinghe nochte walginghe in de maegh/ maer

naer wel pijn in de handen ofte voeten: Eyndt-
ijcke / dat d'operatie exterior ofte upterlijcken
s. Maer die van Indien (die ick segge) sonder
pijn te gheven aen handen / voeten / noch aen
upterlijcke leden/is alleenlijcken d'inghewanten
omroerende. Jae dat meer te verwonderen is/
soo gebeurt het wel/dat men in de selve contreye
seer schoone Sonneschijn ende heet weer heeft/
waerom mijn ghevoelen is / dat men de schade
s ontfanghende van de qualiteyt der Lucht/
die men in eñ upt aessemt / om datse seer subtijl/
delicaet/ ende de coude van dien/ niet soo gevoe-
ijcken als doordringhende is. Den voorschre-
ven Reghel gheberghten is ghemeynlijck onbe-
woont / sonder eenige lieden ofte Menschelijcke
habitatie te hebben / jae soo veel / dat men noch
qualijck ghenoech voor de reysende lieden Tam-
bos ofte Hutten vindt / om hen des nachts te
berghen : noch men en heefter oock geenich Vee
noch Ghedierten/ goet noch quaet / uytghefon-
dert Vicuñas, welcker eygenschappe seer vreemt
is / als op sijn plaets ghesept sal worden. De
cruyden ende t'gras is daer veeltijts swart ende
verbrandt van de Lucht die ick ghesept hebbe.
Dese Woestijne heeft van de twintich tot de
dertich mijlen in de breedde / te weten / dweers
over / ende in de lengte is meer als vijf hondert
mijlen streckende/als ghesept is.Daer zijn noch
ander onbewoonde plaetsen ofte Woestijnen/
diese in Peru, Punas heeten.Nu op dat wy comen
op't tweede stuck/ dat wy beloeft hebbē/alwaer
de qualiteyt van de Lucht/ sonder te ghevoelen/
de lichamen eñ s'Menschelijcke leven doorsnijdt
ende vercort.In voorleden tijden soo reysden de
Spagnaerden van Peru af / nae't Coninckrijck
van Chile, over landt ende door't gheberghte
N heen/

heen / maer alsnu reyst men ordinaris te water derwaerts / ende bywijlen langs de Custe heen / hoewel dat het eenen moeylijcken ende seer quellijcken wegh is / en heeft doch soodanighen perijckel niet / als d'ander wegh van over t'gheberghte / in welcke men sommige vlacke landen heeft / alwaer int passeren veel lieden ghebleven / ende andere met groot gheluck afgecomen zijn / blijvende sommighe van dien / lam ofte beroert. Daer waeyt een cleyn eñ slap windeken / t'welcke in sulcker voeghen doordringht / ende doorsnijdende is / datter de lieden van doot ter aerden vallẽ / sonder bynaest yet te gevoelen : ofte t'doet hen de vingheren ende teenen van de handẽ ende voeten af vallen: t'welcke fabelen schijnen te wesen / doch is niet teghenstaende een waerachtige Historie. Ick hebbe met den Oversten Ieronimo Costilla, een oudt bewoonder van Cusco, veel kennisse ende ghemeynschap ghehadt / den welcken drye ofte vier teenen van de voetẽ gebraken / die hem int passeren / van door de Woestijne nae Chile toe / afghevallen varen : want wesende van't voorseyde Windeken ghepenetreert ende doorsneden / soo warense / als hyse quam te besien / doof ende verstorven : Ende ghelijckerwijs als eenen appel (gheschudt wesende) van den boom af valt / alsoo vielense insghelijcx van haer selven af / sonder eenighe pijn ofte swaricheyt te gheven. Den selven Capiteyn vertelde / hoe datter van een goet heyr volcx (die daer door passeerden in de eerste Jaren / nae dat het selve Coninckrijck / van Almagro ontdeckt was) eenen grooten hoop aldaer doot bleven / ende dat hy de lichamen van de selve / aldaer hadde sien liggen / sonder eenighe quaden reuck ofte corruptie van hen te gheven. Eñ voeghde daer noch een ander

vreemdt

vreemdt dinck by / te weten / datſer noch een Jongſken levent van vonden: Ende gevraeght weſende / hoe dat hy levendich gheblevẽ was/ ſeyde / dat hy hem verberghende / in ick en weet wat Hutteken/ van waer hy dagelijcx uytginck met een meſken / te ſnijden van't vleeſch eender dooder Treng / daer hy hem / op deſe maniere/ van onderhouden hadde/ ende warẽ al te ſamen overleden / vallende den eenen dach den eenen/ ende den anderen dach den anderen / van flauwichheyt ginder heen ſwijmende: eñ dat hy oock anders niet en begeerde / dan aldaer (ghelijck alle d'ander) te voleynden / want en ghevoelde in hem gheen diſpoſitie om yewers te gaen ofte yet te moghen geraken. Dit ſelve relaes heb ick van andere oock ghehoort / ende onder andere/ van eener onſes gheſelſchaps / die/ noch Leecke weſende / daer door ghepaſſeert was. T'is een dinck om te verwonderen/van de qualiteyt van ſoodanighe coude Lucht/ die doodende/ende gelijckelijcken de doode lichamẽ conſerverende is/ ſonder corruptie. Dit ſelve is my oock ghereſereert geweeſt van een treffelijck Religieus/ Dominicaen ende Prelaet van ſijn Orden/dat hy't ſelfs gheſien hadde / int paſſeren door de onbewoonde plaetſen ofte Woeſtijne: ende vertrock my noch / dat zijnde hem noodich aldaer te vernachten: ende om hem van't voorſchreven windeken te beſchermen/ (t'welcke / als ick gheſeyt hebbe / in die Contreye ſoo doodtlijck is doorſnijdende) gheen ander dinck by der handt vindende/ vergaerde eenẽ hoop van de doode lichamen / die daer om end' om lagen/ gebruyckende de ſelve als een ſchuttingh ofte wandt/ voor het hoofden-eyndt van ſijn ſlaep-plaetſe/ende alſoo ſliep hy / verkrijgende het leven door't beſchutſel

N ij der doo-

de dooden. Dit moet sonder twijffel een soorte van coude wesen / die soo penetratif ende doorsnijdende is / dat het de warmte van't leven uptbluscht / ende sijn influentie afsnijdt: eñ om dat het van gelijcken soo uptermaten droogh is / soo en cant de lichamen niet corrumperen / noch verrotten / want de corruptie is procederende van de hitte ende vochtichept. Nu so veel als d'ander soorte van Lucht is beroerende / die men onder der Aerden hoort rupsschen / Aerdtbevinge ende schuddinghe van't Landt veroorsakende / ende dat / meer in Indien als op eenige andere plaetsen / sal gesept worden / alsser van de qualiteyten der Landen van Indien ghehandelt wordt. Ende sullẽ ons voor dese mael te vreden stellen / met het ghene datter ghesept is van de Winden ende Luchten / passerende op het gene dat van't water t'aenmercken staet.

Het 10. Cap. Van den *Ocean* die Indien is omvangende, ende van de Noorder ende Zuyder Zee.

IN materie van wateren / so heeft de groote Zee Ocean d'eerste plaets / door den welcken Indien ende alle hare Landen / ontdeckt zijn / zijnde van den selven omringht ende omvanghen: want of t'zijn Eylanden der Zee Ocean, ofte vaste landt / t'welcke hem van ghelijcken / t'zp waer dat het volepndt ofte afschepdt / met den selven Ocean, is deplende. Men en heeft tot noch toe / in de nieuwe Werelt / gheen Middelandtsche Zeen ontdeckt / ghelijck als Europa, Asia ende Africa hebben / in de welcke eenighe armen van die over-groote Zee comen / ende Zeen op haer selven maken / voerende de namen van de Provincien ende Landẽ daerse aen grensen. Alle dese Middelandtsche Zeen / comen

comen bynaest aen den anderen / vereenighende op't eyndt met den selven Ocean, in de Straet ofte Engte van Gibraltâr, die d'Ouderen / Hercules Columnen ghenoemt hebben/ hoewel dat de Roode Zee/ van dese andere Middelandtsche Zeen afgescheyden/van sijn selven/in den Ocean van Indien uyt comt loopen. De Zee van Caspio, en is hem met gheenighe van d'ander/ vermenghende: maer in Indien / als geseyt is/ en wordt anders gheen Zee ghevonden als den Ocean,ende die in tweeen gedeelt/te weten/d'eene/ de Zuyder/ ende d'ander/ de Noorder Zee/ gheheeten. Want het Landt dat van West-Indien eerst ontdeckt worde / door den Ocean die tot Spagnien toe comt / is altemael aen de zijde van't Noorden gelegen/ ende door't selve Landt quam men te ontdeckē/ de Zee aen d'ander zijde gheleghen / die sy de Zuyder Zee noemden / om datse daer door nederwaerts aen / tot over de Linea passeerden/ eñ de Noordtsterre/ ofte Polus Arcticus, uyt het gesicht verloren / ontdeckende den Polum Antarcticum, die men van't Zuyden noemt: waer van ghebleven is / datse alle den Ocean, die aen d'ander zijde van West-Indien comt/ de Zuyder Zee ghenoemt hebben/hoewel dat een groot deel van dien / aen de Noordtzijde streckt/ gelijck als daer is/ de geheele Custe van nieu Spagnien/ Nicaragua,Guatimala,ende van Panamâ. Den eersten ontdecker van de Zuyder Zee/ segghen geweest te zijn/eenen Vlasco Nuñes de Valboa, worden ontdeckt/ door het ghene dat nu vast Landt ghenoemt wordt / alwaer het Landt op sijn smalste toeloopt / ende de twee Zeen/so nae by den anderen comen/datter maer seven mijlen landts (van distancie) tusschē beyden is. Want alhoewel dat men achthien mijlen

weeghs gaet / van Nombre de Dios tot Panamâ toe/ om dies wille dat men/ omwegen ende commoditeyt van wegh soeckt / niet teghenstaende/ metende op den rechten draet/soo heeft men van d'een Zeen tot d'ander/ niet meer / dan als ghesept is. Daer is van sommighe ghehandelt gheweest/desen wegh van de seven mijlen/op te graven/ ende d'eene Zee in d'ander te brenghen/ om den wegh nae Peru gheriefflijck te maken / in welcken wegh van 18 mijlen te landt (die men heeft tusschen Nombre de Dios eñ Panamâ) meer oncosten ende moeyten ghedaen wordt / als in derthien hondert mijlen te water. Op dese handelingh / en ghebreken oock niet / de ghene / die segghen/ dat men t'landt verdrincken soude/om datse segghen willen/d'eene Zee leeger/als d'ander/ te wesen / ghelijck als men in voorleden tijden / by de Historien bevindt / om de selve reden achterghelaten te wesen / t'vervolgh der opgravinghe van't landt tusschen de Roode Zee ende den Nilus, in de tijden des Coninck Sestoris,ende daer nae int Keyserdom van Ottomano. Maer ick houde alsulcken voornemen voor een ijdelheyt/al en waerder schoon het beletsel niet/datse segghen/ (t'welcke ick voor gheen seker dinck en houde) want ick houde eer / datter gheen Menschelijcke cracht ghenoech is / om het overwonderlijcke/ gheweldighe ende onbrekelijcke Gheberghte te slissen eñ t'openen/ die Godt tusschen de twee Zeen van Berghen ende harde Steenrotsen gestelt heeft/die ghenoech voldoende zijn/ om t'geweldt van beyde de Zeen te wederstaen. Ende soo wanneert voor de Menschen moghelijck ende doenlijck waer / soo soudet/ naer mijn duncken / seer gherechtelijcken wesen / de castijdinge ende straffe van den Hemel te vreesen/van te willen

Herodotus Iovius.

te willen verbeteren/de wercken/die den Schepper met een volcomen sin/ ende voorraedt in't maecksel van deser Werelt/ geordonneert heeft. Achterlatende dan/ dese sorgvuldichept/van het landt te willen openẽ om de Zeen te vereenigen/ soo isser een ander gheweest van minder vermetenhept ende sorghe/evenwel onsienlijck ende periculeus t'ondersoecken/ te weten/ of dese twee groote afgronden haer in eenighe plaetsen der Werelt versaemden. Eñ dit was den tocht van Fernando Magallanes, een Portugees Ridder/ wiens cloeckhept ende groote standtvastichept (in dese verborghenthept t'ondersoecken/ ende niet minder gheluckich volbrenghen/ met die te vinden) met eeuwigher gedachtenis/ de Straet ofte Engte den naem gestelt heeft/ die met reden nae sijnen vinder/ van Magallanes ghenaemt wordt/ van de welcke wy/ als een van de grootste wonderen der Werelt/ een weynich handelen sullen. Nu dan/soo gheloof den sommige/datter de Engte (die Magallanes in de Zuyder Zee ghevonden heeft) niet en was/ ofte datse haer toegheslоten ofte verstopt hadde/ ghelijck als Don Alonso d'Arzilla in sijn Araucana is schrijvende. Ende hedensdaeghs zijnder die segghen/ daer soodanigẽ Straet ofte Engte niet te wesen/ dan dat het Eylanden zijn/ ende dat het vaste Landt aldaer voleyndt/zijnde de reste altemael Eylanden/comende int eynde van dien/d'eene Zee met den anderen wijdt ende breedt te versamen/ ofte om beter te segghen/dat het altemael een Zee is. Doch men weet voor seker/ dat men daer een Engte/ ende seer lanck-streckende Landen van d'een aen d'ander zijde heeft/ hoewel dat mẽ niet en weet tot hoe verre het Landt/ aen de Zuydtzijde van de Engte/streckẽde is. Nae Magallanes

 soo is

soo is door d'Engte ghepasseert een Schip des Bisschops vã Plasencien, Don Gutierre Carvajal, welcker mast men seyt te staen in de stadt Lima, recht voor d'incomste van't Palleys. Men is daer nae gheweest/om de selve aen de zijde van't Zuyden t'ontdecken/ door beschickinghe van Don Garcia de Mendoça, die doe ter tijt het Gouvernement van Chile hadde/ ende is alsoo ghevonden ende ghepasseert gheweest door den Capiteyn Ladrillero, welcker merckelijck Relaes ofte Verbael ick ghelesen hebbe: hoewel hy seyt/ dat hy hem niet en dorst verstouten/ de Straet ofte Engte uptwaerts aen te loopen/ maer is/ soo haest als hy de Noordt-Zee verkent heeft/ wederom te rugghe ghekeert/ door het verbolghen ende quaet weder/ om dies wille dat den Winter daer al begonnen was/ ende waren/nae sijn segghen/ de baren van de Noordt-Zee ghemoetende/zijnde de selve seer verheven ende ontstelt/ ende gantsch wit-schuymende van verbolghentheyt. In onsen tijden soo heeft de selve Engte ghepasseert François Draeck, Enghels Vrijbuyter: ende daer nae soo isse ghepasseert gheweest van den Capiteyn Sarmiento, comende van de Zuydtzijde af: ende nu laetst-leden/ int voorleden Jaer van 87. soo hebbense andere Enghelsche Vrijbuyters (door d'instructie die Draeck ghegheven heeft) oock ghepasseert/ die haer teghenwoordich/ langs de Custe van Peru onthoudende zijn. Ende om dat my't Relaes ofte Verbael/ dat ic van de opperste Stuyrman (diese van de Zuydtzijde ghepasseert heeft) ghehadt hebbe/ waerdich schijnt te wesen om te noteren/ soo sal ick het alhier stellen.

[H]et 11.Cap. Van de Engte van *Magallanes*, hoe die van de Zuydtzijde ghepasseert is.

IN het Jaer 1579. hebbende François Draeck ghepasseert de Straet oft Engte van Magallanes, ende gheloopen langs de Custe van Chile, ende van gheheel Peru, beroo[v]ende het Schip vã S.Ioan d'Antona, int welcke [e]en grootte somme van silveren platen ginck/soo [h]eeft den Vicoren Don Francisco de Tolledo, twee [g]oede Schepen toegherust / ende uytghesonden [o]m d'Engte te gaẽ verkennen/gaende voor Ca[p]iteyn Pedro de Sarmiento, een ervaren ende ghe[l]eert Man in Astronomije/scheyden uyt Callao [d]e Lima int beginsel vã October. Ende om dies[w]ille dat men aẽ de custe contrarie windt heeft/ [d]ie altoos uyt den Zuyden waeyt / soo liepense [s]eer diep t'Zeewaert in / ende quamen met eene [v]oorspoedighe reyse / in minder als dertich dag[h]en / in de Contreye van de Straet : maer om [d]atse seer qualijck te kennen is/soo zijnse nae het [l]andt toe gheseylt / loopende in eenen grooten Inwijck / daer een Arcepelago van Eylanden ghel[e]gen is. Sarmiento argueerde/dat de Straet alhier moeste wesen / verslijtende meer als een Maent tijdts int ondersoecken van diversche Bayen ende Inwijcken/ climmende op hooghe ghebergten/ ende siende dat hyse niet vinden en conſt / is eyndtlijcken / door protestatie van die van d'Armade, weder t'Zeewaerts in / van der handt afgheloopen / ende creghen op den selven dach eenen grooten storm ende onweder / waer mede sy alsoo / tot in den avondt-stondt toe liepen / op welcken tijdt sy't licht van den Admirael int ghesicht cregen/maer was haer terstont weder uyt den ooghen/in sulcker voeghen/ datse

t'ander Schip noyt meer te sien quamen. Den naevolghenden dach / gheduerende noch t'ghewelt van de windt (die dweers op de wal was) soo quamen die van den Admirael / een open int landt te sien / waer door hen goet docht / t'Schip aldaer te berghen / ende beschutsel te soecken / tot dat het onweder over ginck / soo gheheurdet / dat comende t'open te verkennen / saghen dat het meer eñ meer innewaerts-aen was streckende / waer door terstondt vermoedden / dat het de Straet ofte Engte (diese sochten) wesen moeste / ende peylende de Son / vondẽ hen op de hooghte van 51½ graet / t'welcke de selve hooghte van de Straet is : ende om hen noch meer te versekerẽ / soo settense t'Jacht uyt / varende met het selve veel mijlen desen arm van der Zee binnen aen / sonder t'eyndt daer van te vinden / waer mede hen begosten te versekeren / de Straet alhier te wesen : Eñ om dat haer ordonnantie was houdende / die door te passeren / stelden aldaer een hoogh Cruys met gheschrift daer onder / op dat het ander Schip aldaer / comende van den Admirael / weten mochten / om hen te volghen : zijn alsoo met goet weer / ende sonder eenighe swaricheyt / de Straet gheheel door gheloopen / comende in de Noordt-Zee uyt / ende waren aen / ick en weet / wat Eylanden / daerse versch water namen / ende haer versaghen / nemende van daer af haren cours nae Cabo Verde toe / van waer den oppersten Piloot ofte Stuyrman / weder / over Cartagena ende Panamâ nae Peru toe keerde / brenghende den Vicoren het Relaes van de Straet / ende alle het gene dat haer wedervaren was / ende wordde / nae den goedẽ dienst dien hy ghedaen hadde / vergolden. Maer den Capiteyn Pedro Sarmiento, voer van Cabo Verde af / nae

Sivilien /

ivilien/int selve Schip daer hy de Straet met
jepasseert hadde/treckende van daer nae't Hof
ie / daer hem sijn Majesteyt grootelijcken be-
aefde / ende dede / op sijn versoeck / een groote
loot toerustē/ dien hy afveerdichde met Diego
lores de Valdês, om de Straet te bewoonen ende
fortificeren: alhoewel dat de selve Vlote (heb-
ende variabel geschiedenissen / eñ doende groo-
oncosten) weynich uytrechte. Nu keerende
eder tot het ander Schip / de Vice-Admirael
die met dē Admirael int geselschap was/zijnde
an den anderen/ door't onweder/als geseyt is/
ersteken) deden haer upterste beste / soo veel
ls sy mochten / t'Zeewaert in te loopen / maer
m dat de windt dweers op de wal/ende seer ge-
eldich waeyende was/ meynden voor ghewis
ergaen te hebben / haer al te samen biechtende
nde bereydende om te sterven. Dit onweder
uerde hen aldus / sonder verbeteringhe / drye
aghen lanck/ in welcken tijdt/ van uyr tot uyr/
neynden op de wal gheraeckt te hebben / maer
gheviel gantsch contrarie/want wierden altoos
ghewaer / dat hen t'landt meer ende meer inne-
waerts-aen was wijckende / tot datse int eynde
van den derden dach (cesserende t'onweer) de
Son peylden / haer vonden op de hooghte van
56 graden: Ende siende datse niet aen de wal ge-
dreven waren/ende datse haer veel-eer noch ver-
der van't landt af / bevonden / bleven seer ver-
wondert/waer upt te vermoeden quamen (ghe-
lijck als Hernando Lamero, Stuyrman van het
selve Schip/my vertelt heeft) dat het landt/aen
d'ander zijde van de Straet gheleghen/ varende
langs de Custe van de Zuyder Zee heen / niet
en is streckende op de selve cours die't tot de
Straet toe heeft / maer dat het sijn streckinghe
Oostwaer-

Oostwaerder-aen neemt/ want anders en was niet moghelijcken/ datser met de windt (die so langhen tijdt dweers op de wal waeyden) nie op geraeckt souden hebben. Doch en passeerden niet verder aen / noch en wisten oock niet of he landt aldaer voleyndende was/ ghelijck als van sommighe geseyt werdt/ dat het landt/ t'welck men heeft / de Straet ghepasseert wesende / een Eylandt soude wesen/ hem de twee Zeen/ van't Noorden ende Zuyden/ aldaer versamende/ dan of het Oostwaert-aen was streckende / tot dat het met dat landt/ ghelegen teghens over de Cabo de bona Esperanca, aen een comt / ghelijck als andere voor een opinie hebbē/ waer van tot hedensdaeghs noch gheen gewisheyt bevonden is: oock soo en wordter niemandt ghevonden/ die't selve landt langs gheseylt heeft. Den Vice-roy Don Martin Henriques, heeft my gheseyt/ dat hy / de faem ofte mare die daer verbreydt was (van dat het voorby de Straet terstont Eylanden waren / ende dat haer beyde de Zeen in een versaemden) voor een inventie van den Engelschen Vrijbuyter hielt. Want wesende den selven Viceroy van nieu Spagnien / hadde met ernst / den Portugeeschen Piloot (die François Draeck aldaer aen landt sette) gheexamineert/ ende en heeft van den selven/ noyt anders connen verstaen / dan dat het een waerachtighe Straet ofte Engte/ ē van beyde zijden vast landt was. Nu dan / keerende het voorseyde Schip van de Vice-Admirael wederom/ quamen de Straet te verkennen/ nae dat my van den selven Hernando Lamero vertrocken is. Doch was door een ander Mont ofte Incomste / ghelegen op meerder hooghten/ door oorsake van een seker groot Eylandt / dat aen den mont van de Straet gelegen is/ t'welc-

Dese examinatie eñ Verclaringe der ghementioneerden Portugeeschen Piloot/ beroerende de voyage van Franfois Draec door de Straet vā Magallanes/ mach

/ t'welcke ghenoemt wordt La Campana, (dat de Clocke geseyt) om dat het van soodanigen daente is. Ende den selvē Stuyrman / hadde / e hy seyt / in de sin / daer door te passeren / maer n Vice-Admirael ende soldaten / en wilden dat et ghedoogen / haer dunckende te laet int Jaer wesen / ende datse hun in te grooten perijckel uden stellen / ende zijn alsoo weder nae Chile nde Peru toe ghekeert / sonder die ghepasseert te ebben.

men sien in mijn Reys-geschriften ende Navigatien van Oost en West-Indien / daert alles opt breetst vertoont wordt nae de Copije van het Originael des selven Stuyrmans.

let 12. Cap. Van de Straet ofte Engte die sommighe bevestigen, aen de Custe van *Florida* te vvesen.

S Oo ghelijck als Magallanes dese Straet (gheleghen aen de Zuytzijde) gevonden hadde / alsoo hebbender andere voorghenomen / een ander Engte te ontdecken / iese segghen van by Noorden te ligghen / den velcken sy int landt van Florida bouwen / die so erre heen streckt / datser gheen eynde van en weten. Den Adelantado Pedro Melendes, een soo ervaren ende excellenten Zeeman / bevestichde / een eker dinck te wesen / dat men daer een Straet ofte doorgaende Engte hadde / ende dat hem den Coninck bevolen hadde / die t'ontdecken / waer toe hy bewijsende was / groote lust te hebben: Bracht dese redē by / (om sijn opinie goet te maken) segghende / datter in de Noordt-Zee ghesien waren / stucken van Schepen / ghelijck als die van Chinen ghebruycken / het welcke niet moghelijck en conste wesen / soo daer van d'eene Zee tot d'ander / gheen passagie en waer. Item refereerde / dat men in een sekere groote Bay ofte Inham / (gheleghen int landt van Florida, die drye hondert mijlē te landewaerts in streckt) op sekere

op sekere tijden/ Walvisschen is siende/ die daer van uyt d'ander Zee comen / eñ seyde noch oock van andere teyckens. Besluytende eyndtlijcken/ datter / naer des Scheppers wijsheyt eñ goede schickinghe der Natuere / oock alsoo behoorde (ghelijck alsser vereeninge ende passagie van de twee Zeen ware/ onder den Polo Antarctico) te wesen onder den Polo Arctico, die de principaelste is. Van dese Straet ofte Engten / segghen sommige / dat dien grooten Vrijbuyter Draeck notitie ghehadt heeft/ ende dat hy't alsoo afgheteyckent soude hebben/ als hy de Custe van nieu Spagnien door de Zuyder Zee langs liep: Ende men meynt noch oock/ datter in geloopen soude wesen/ d'Enghelsche Vrijbuyters/ die't voorleden Jaer 1587/ een Schip (dat van de Phillippinas af quam/met een groote somme van goudt ende andere costelijckheden) beroofden/welcken buyt sy vercregen by't landt de Californias ghenaemt/dat de Schepen altoos comen te verkennen/alsse van de Phillippinas ende Chinen af/weder nae nieu Spagnien toe keeren. Ende nae dat de stoutichheyt ende begeerten der Menschen wel is/ om nieuwicheden te vinden / hun te verbeteren / ende t'goet te vermeerderen / soo versekere ick/ dat men/ eer veel Jaren/ dese verborghentheyt/ oock wel sal comen te ontdecken: t'welcke voorwaer om te verwonderen is/ dat (ghelijck als de Mieren) de lieden het spoor ende kennisse van nieuwe dingen hebbende/niet en rusten/ tot datse/ het soet der begeerlijckheyt / eñ Menschelijcke glorie/ zijn verkrijghende / ghebruyckende d'opperste ende eeuwighe wijsheyt des Scheppers / dese natuerlijcke curieusheyt der Menschen / om t'licht van sijn heylich Euangelie in kennisse te brenghen/ aen de lieden die noch in de duyster-

Hy meynt Thomas Candisch.

Dese Straet ofte Engte van by Noorden/ nae den Polũ Arcticũ, hebben wy dese voorleden Jaren van 1594/1595 ontdeckt/ eñ waerachtelijckẽ onderbonden een opẽ passagie te wesen nae de Landen van China ende America, ghe-

uysterniſſe / van hare dwalinghe zijn levende. Doch eyndtlijcken / ſoo en is tot noch toe / de Straet van de Noordt-pool (ſooſer is) niet ontdeckt. Daerom ſoo ſalt reden weſen te verhalen t'eygenſchappen ende kenniſſe/ die ons/van die al ontdeckte ende bekende van Antarcticus, gherefereert wordt / van de ſelve die't met haren ooghen gheſien hebben.

Het 13.Cap. Van de Eyghenſchappen der Straet ofte Engte van *Magallanes*.

De Straet ofte Engte is / als gheſeyt is/ gheleghen op de hooghte van 52 graet ſchaers aent Zuyden / heeft in de ſpatie der lengte van d'een Zee tot d'ander/t'negentich ofte hondert mijlen/ zijnde op ſijn ſmalſte een weynich min als een mijl weeghs / alwaerſe pretendeerden/ dat dē Coninc een ſtercte ſoude doen legghen hebben/ om de paſſagie te beſchermen/ is op plaetſen ſo diep/dat men daer niet en can gronden/ende op andere oorden heeft men grondt / zijnde op contreyen niet meer als 18.ende op plaetſen 15 vadem diep. Van de hondert mijlen dieſe in de lengte/van de eene Zee tot d'ander heeft / can men claerlijcken onderſcheyden/ dat de dertich daer van/ de Zuyder Zee beſlaende is/makende met ſijn golven/teycken/tot hoe verre die inloopende is / zijnde d'ander t'ſeventich mijlen/ van de Noordt-Zee/ door de ſijne ghetepckent ende afgheſondert: evenwel/ ſoo heeft men daer dit onderſcheydt / dat de dertich mijlen/ van't Zuyden loopende is/tuſſchen uytnemende hooge Steenrotſen/ welckes opperſte toppen/ eelijcken met ſneeu bedeckt liggen/ſchijnende/ door de groote hooghte/aen den anderen vaſt te comen / waerom de Straet / aen de zijde van der

lijck als ic ſelfs / van wegen ſijn Excellentie Mauritius de Naſſau, ende de Heeren de Generale Staet der geunieerde Nederlandtſche Provincien ſichtelijcken ondervonden en ſchriftelijcken aen de voornoemde Heeren vertoont hebbe.

van de Zuyder Zee/soo qualijcken te kennen is. Dese voorschreven dertich mijlen/ zijn van uptnemende diepten/sonder dat men daer anckeren mach: niet teghenstaende/ soo mach men de Schepen daer wel op't landt halen / door de bequaemheyt der Oeveren die daer zijn. In d'ander t'seventich mijlen / die de Noordt-Zee in loopt / vindt men grondt / hebbende van beyde zijden groote veldē ende slaeplakens/ gelijck sy se aldaer noemen. Daer comen in de Straet veel ende groote Rivieren van excellent water uptloopen/ende men heefter wonderlijcke geboomten/zijnde etlijcke der selven van uptgelesen ende welrieckenden houte/ alhier onbekent / van den welcken monster gebracht is/ van die daer/van Peru door ghepasseert zijn / heeft groote Velden te landewaerts in/ ende middē in de Straet ligghen verscheyden Eylanden. D'Indianen/ die aen de zijde van't Zuydē woonen/zijn weynich/ cleyn van statueren ende quaet/zijnde die van de Noordtzijde / groot ende cloeck van persoonen/ van de welcke etlijcke/van diese ghenomen hebben / nae Spagnien gebracht zijn: vonden daer stucken van blau laken / ende andere bekende teyckenen / van datter volck van Europa door gepasseert was. D'Indianen groetten den onsen met den naem van Iesus, t'zijn boogh-schieters / ende gaen ghecleedt met vellen van Venesoenen / waer van aldaer groote menichte is. T'wassen eñ t'vallen van't water in de Straet/ gheschiet met de ghetijden / ende men siet / dat d'eene ghetijden van de Noorde Zee / ende d'ander van de Zuyder Zee / bescheydelijcken af comen/ ende op de plaetse/daer sy teghens den anderen aen comen/ t'welcke/als ick gesept hebbe/ is dertich mijlen van de Zuyder / eñ t'seventich

Dese Indianē dien hy seyt na Spagnien gebracht te wesē/ hebde ick in Sivilien ghesien/ warē wel ghestatueert eñ grof van ledē / zijnde in Phisonomije, ghedaente van aensicht/hayr/ baert ende

van de

van de Noorder Zee / alwaert schijnen soude / meer perijckels te wesen als in alle d'ander reste / en is alsoo niet / want alsser den Admirael Sarmiento door liep / (als geseyt is) en hadden daer sonderlinghen gheen ongemack / maer vonden daer eer / veel minder swaricheyt als sy gemeynt hadden: want behalven dat men daer alsdan / een seer goet ende sacht weer heeft / so comen daer noch oock de baren van uyt de Noordt-Zee af / seer ghebroken / door de groote spatie van de t'seventich mijlē diese in comen / hebbende de baren vā de Zuyder Zee / door die onmetelijcke dieptē / van ghelijcken / soo gheen cracht / om datse haer in die over-groote diepte zijn verdrinckēde. Wel is waer / dat de Straet / in den tijt van den Winter / onvaerbaer is / door de wreedtheyt ende verbolghentheyt der Winden / Zee ende baren die men aldaer dan heeft / waerom haer daer sommighe Schepen verloren hebben / die de Straet meyndē door te loopen. Ende van de Zuytzijde isser alleenlijck maer een door ghecomen / te weten / den Admirael die ick ghesept hebbe / van wiens opperste Stuyrman / Hernando Alonso genaemt / ick breeder informatie gehadt hebbe / van alle het ghene dat ick hier verhale / eñ hebbe de waerachtige beschrijvinghe ende Custen van de Straet ghesien / die sy (soo ghelijck als syse langs passeerden) af ghemaeckt hadden / welcker Copije ghebracht worde den Coninck van Spagnien / ende is insghelijcx ghesonden gheweest aen sijn Viceroy van Peru.

colour / de Samoyeden van by Nova Zembla eñ Vaygats, ofte de Straet vā Nassouwen niet seer onghelijck.

Het 14. Cap. Van't Vloeyen ende Ebben der Zee Ocean in Indien.

EEn van de wonderbaerlijcke secreten der natuere / is het Vloeyen ende Ebben der Zee / niet

niet alleenlijcken door de vreemdicheyt/ van het wassen ende t'minderen/maer veel meer/door de verscheydenheyt/die hier vã in vschteyden Zeen/ gevonden wordt / ende t'selve noch oock op verscheydẽ Stranden van een Zee. Daer zijn Zeen daer men gheen dagelijcx Vloepen noch Ebben en heeft / ghelijck als het blijckt / aent nederste van de Middelandtsche Zee/ welcke is de Tirreno, hebbende het bovenste ofte opperste van de Middelandtsche Zee/ een daghelijcksche Vloet ende Ebbe / welcke is de Zee van Venetien / een sake die met recht te verwonderen is: want wesende beyde Middelandtsche Zeen / sonder die van Venetien grooter te wesen / soo heeft de selve Ebbe ende Vloet/ ghelijck als de Ocean, ende d'ander Zee van Italien niet. Maer sommighe Middelandtsche Zeen / hebben een merckelijcke Vloet ende Ebbe / eens ter Maent : eenige noch ter Maent/noch des daeghs. Andere Zeen/ghelijck als de Zee van Spagnien/ hebbẽ de Vloet ende Ebbe daghelijcx / ende boven dat/ noch die van alle Maenden/ t'welcke zijn twee/te weten/ met de Nieuwe ende volle Maen / diese noemen Sprinckvloeden. Eenige Zee die't wassen ende t'vallen van alle daeghs/ ende niet ter Maendt/ heeft / en weet niet datser is. In Indien is de verscheydenheyt/ die hier van is / een dinck om te verwonderen : daer zijn plaetsen/daert water der Zee wast/ ende valt alle daeghs twee mijlen weeghs/ ghelijck als men in Panamâ siet/ zijnde met Sprinckvloeden/noch veel meer. Daer zijn ander contreyen / daer't wassen ende vallen soo weynich is / dat ment bynaest niet en can bemercken. Het ghemeynste is / dat de Zee Ocean hare daghelijcksche ende Maentlijcksche Vloet ende Ebbe heeft / zijnde de dagelijcksche/ tweemaels

Nota.

op eenen

op eenen natuerlijcken dach / ende altoos drye quartiers uyrs (den eenen dach na den anderen) minder/nae't movement ende verroersel van de Maen. Ende hierom soo en heeft men nimmermeer het ghetije/van den eenen dach/ op de selve ure / van den anderen. Dese Vloet ende Ebbe hebben sommighe gemeynt/ een Locale verroersel/van't water der Zee te wesen/in sulcker voeghen / dat het water / t'welcke t'eener zijde is vloeyende / souden in de teghen-partije der Zee/ ontvloeyen ofte vallen/ende alsoo soude het water zijn vallende / in de teghenpartije der Zee/ daer't op de selve tijdt waer wassende / ghelijck als in een ketel t'slechte water-baren maeckt/ dat soo wanneer't aen d'een zijde is opstijgende/ soo daelt het aen d'ander zijde. Andere bevestighen / dat de Zee op eenen tijdt aen alle zijden vloeyt / ende van ghelijcken op eenen tijdt over al valt/ in voeghen gelijck als het sieden van een pot die teffens op loopt / ende even ghelijck aen allen canten verspreydt / ende overgaende / wederom gelijckelijcken te samen neder daelt. Dese tweede meyninghe is waerachtich / ende men machse/ nae mijn oordeel/voor seker eñ ghewis houden/niet soo seer door de redenen/die de Philosophen geven / die dese opinie in hare Meteoris gronderẽ/als door de sekere experientie/die men van dese sake heeft connen ondervinden. Want om myn van dit punct ende dese questie te voldoen/hebbe uyt loutere curieusheyt/dien bovenghementioneerden Piloot ghevraeght / hoe dat de ghetijden / diese in de Straet vonden/waren/ ofte by avontuer de ghetijden van de Zuyder Zee/ daelden ende vielen/ ten tijden/ dat die van de Noorder Zee wiessen / endt die alsoo voortsdronghen/ende alsoo weder int contrarie. Want

dit alsoo wesende/ soo waert claer ghenoech/dat het wassen der Zee aen d'eene zijde / het vallen ende dalen aen d'ander zijde/soudẽ veroorsaken/ t'welcke is het gene dat van de eerste opinie bevesticht wordt: antwoorde my / dat het alsoo niet toe en ginck/dan dat de Noorder ende Zuyder Zeen/ bescheydelijcken op eenen tijdt/ gelijckelijck quamẽ te wassen/ tot datse malcanderen ghemoetende waren / ende datse oock op eenen tijt weder gelijckelijcken afliepen ende daelden/ elck weder nae sijn oordt ende Zee toe / ende dat dit wassen ende opstijghen/ ende daer nae t'vallen ende dalen een dinck was / datse alle daeghs sagen / zijnde den aenstoot ende t'gemoeten van den eenen Vloet met den anderen (als geseyt is) op de 70 mijlen van de Noordt-Zee/eñ 30 mijlen van de Zuyder Zee: waer uyt men claerlijcken genoech can verstaẽ/ dat het Vloeyen eñ Ebben der Ocean, geen puere Locale verroersel en is/dan een alteratie ende siedinghe / waer mede voorsekerlijck/ alle de wateren op eenen tijdt comen te wassen ende vloeyen/ ende weder gelijckelijcken vallen ende dalen / in sulcker voeghen / ghelijck als het sieden van de pot / tot een ghelijckenisse/ ghestelt is. Ten waer niet moghelijcken / dese sake / door experientie / te begrijpen / dan in de Straet ofte Engte / daer hem de gheheele Zee Ocean in een mengt. Want datment door de Stranden (die tegens den anderen over comen) soude weten / wanneert aen d'eene wast/ of het dan aen d'ander valt/mochten d'Engelen alleen verseKeren / want de Menschen gheen ooghen hebben / om soo verre te sien / noch voeten om d'ooghen met soodanighen haesticheyt in een ghetije (t'welcke alleenlijcken ses uren tijts zijn) te moghen draghen.

Het

Het 15. Cap. Van verscheyden Visch, ende maniere van visschen der Indianen.

DAer is in den Ocean ontelbaer menichte van Visch / welcker specie ende eyghenschappen alleen van den Schepper moghen verclaert worden. Veel van dien / zijn van de selve generatie, als mē in de Zee van Europa vindt / ghelijck als daer zijn / Elften ende Steuren, die van uyt der Zee / de Rivieren op loopen / Dorados, (dat is Verguldēn / Zeevisch alsoo genaemt) Sardijnen, ende andere veel. Daer zijn andere / die ick niet en weet / datmense hier heeft / ghelijck als die men noemt Cabrillas, (dat is Geytkens) die eenighe ghelijckenisse met de Truyten hebben / ende die men in nieu Spagnien Bobos noemt / die van uyt der Zee de Rivieren op loopē. Besugas ofte Brasemen / noch Truyten, en hebber niet gesien / seggen datmense int landt van Chile heeft. Atunen zijnder sommighe aen de Custe van Peru, doch weynich / ende is een opinie / datse by tijden opswemmen t'kuyt te schietē in de Straet ofte Engte van Magallanes, ghelijck als in Spagnien / in de Straet van Gibraltâr, waerom die aldermeest aen de Custe van Chile ghevonden worden: hoewel dat den Atun, die ick van daer hebbe sien brenghen / niet en is als die van Spagnien. In d'Eylanden / die men noemt van te Loefwaert / welcke zijn / Cuba, Española, Puerto Rico, Iamaica, vindt men / van die men noemt Manatii, dat een vreemde soorte van Visch is / soomen t Visch noemen mach / is een beest die haer jonghen levent voortbrenght / hebbende teten ende soch daerse die met voedet ofte opbrengt / ende gaet haer int veldt met gras weyden / maer is haer in effect ordinaris int

water onderhoudende/ ende daerom so wordtse voor Visch ghegheten/ hoewel dat icker (als ickse in Santo Domingo op eē Vrijdach adt) bynaest argernisse in hadde/ niet soo seer om t'gene dat ghesept is / als om dat het in de coleur ende smaeck anders niet en was / als stucken van Kalfs vleesch. Ende desen Visch is op plaetsen van de beenen/ aen stucken wesende / soo groot/ als of het van een Koepe waer. Van de Tiburones (dat zijn Hayen) ende van haer ongheloofflijcke gulsichept / hebbe my met reden verwondert / als ick siende was / aen eenen diese in de voorseyde Haven ghevangen hadden/ datse hem in den rop vonden een groot Vleysch houwers mes / met eenen grooten ijseren hoeck ofte hanghel / ende een groot stuck van een Ossen hooft/ met eenen gheheelen hoorn/ende ick en weet niet wel offer beyde gaer by waren. Ick hebbe ghesien voor tijdt-verdrijf/ datse een vierendeel van een Creng / van om hoogh afhinghen / in een put waters / die de Zee maeckt / hoe datter in een ooghenblick / een rot Hayen/ op den roeck/ nae toe quamen/ende op dat men daer wat meer vermaken van mochten hebben/soo en genaeckten t'Vleesch van de Creng / op ick en weet hoe veel spannen nae / t'water niet / hebbende daer rondtsom de voorseyde Hayen/ de welcken in de lucht opsprongen/ vattende alsoo in een sprong/ met uytnemende raddichept / een stuck vleesch/ met been met al daer van af / maepende alsoo t'selfde ghehanghen stuck van de Creng/ gelijck of het van eenen cleynen teeren Visch gheweest hadde / soodanighen vliemen ende scherpte hebbense in hare tanden. Dicht aen / ende op dese Hayen/swemmē altoos een soorte van Viskens diese Romeros noemen: ende al doense noch soo veel/

Dit van de Tiburonen ofte Hayen/ hebbe ick dickwils in Oost-Indien/

veel / soo en connense die niet van haer weeren. Dese onderhouden haer met het ghene dat de Hayen van de zijden ontsnapt. Boladores (dat is vliegende Visch ghesept) is een ander soorte van Vis kens / die men in de Zee binnē den Tropicos vindt / ende ick en weet niet / datse buyten dien ghevonden wordt. Dese worden van de Dorados vervolght / ende om haer daer van te bevrijden / heffen haer uyt der Zee op / vlieghende alsoo een goet stuck weeghs door de lucht heen / waerom die Boladores genaemt worden / hebben vleugelkens gelijc als van stijf doeck ofte parckement / die haer een poos in de lucht ophouden. In het Schip daer ick in voer / vloogh ofte sproncker een in / die ick de ghedaente van de vleughelen sach / ende waren als ick ghesept hebbe. Van de Lagarten ofte Caymanen (ghelijck sy se noemen) is in de Historien van Indien veel gheschreven / zijn voorsekerlijcken / de ghene die Plinius ende d'Ouderen Crocodilen noemen. Men vindtse aen de heete Stranden ende Rivieren / want aen de Stranden ende Rivieren die coudt zijn / en wordense niet gevonden / daerom soo en zijnder aen alle de Custen van Peru tot Paira toe / gantsch gheen / zijnde van daer voortaen seer gemeyn in de Rivieren / is een bijster wreedt Dier / doch seer bot ende plomp: Den roof diese nemen / doense buyten t'water / ende het ghene sy nemen / verdrenckense int water / maer en slockent niet op / dan alsse buyten ofte bovent water zijn / want hebben de keel in sulcker voeghen / datse lichtelijcke souden versticken / so daer water in quaem. Het ghevecht van den Cayman met den Tyger (die daer in Indien uytnemende wreedt zijn) is een dinck om te verwonderen: een van onse Religieusen heeft my vertrockē / dat hy dese Beestē seer

ende op den wegh daer nae toe / gesien ende vermerckt.

De vlieghende Visch hebbe ick oock buyten de Tropicos ghesien / op de hooghte van 39. graden / by Westen de Vlaemsche Eylanden / en waren soo groot als cleyne Schelvisschē / gelijc als in mijn Itinerario (op mijn wedercomste vā Oost-Indien) gheannoteert is.

seer heftich heeft sien vechten / aen de Zeecant: den Cayman treften den Tyger dapperlijck met sijn steert / soeckende die / met sijn groote cracht / int water te sleppen. Den Tyger daer en tegens / dede groote weir int vattē met sijn clauwē / hem op't landt treckende. Eyndtlijcken / den Tyger verwon ende scheurde den Crocodil op / t'welcke aen de buyck heeft moeten wesen: want haer / die alleen weeck is / zijnde alle de reste soo hardt / datmense met gheen spiets / jae qualijcken met een Roer soude connen passeren. Maer seer heerlijck was d'overwinninge / die een Indiaen van eenen anderen Cayman hadde / den welcken van den selven een soonken ontgrepen / ende terstont onder t'water verborghen hadde / waer van den Indiaen / weemoedich ende uytsinnich wesende / hem terstont daer nae / geworpē heeft / met een mes in de handt: Ende soo ghelijck als het excellente duyckers zijn / ende den Cayman niet en can vatten / dan buytē t'water / heeft hem in sulcker voegen van onderen in den buyck getreft / dat den Cayman ghewondt zijnde / aen de Strandt quam drijven / latende het Jongsken los gaen / hoewel dat het al doot ende versticht / ofte verdroncken was. Maer de oorlogh ende t'ghevecht die d'Indianen met de Walvisschen hebben / is noch meer te verwonderen / t'welcke voorseker een grootsheyt des almoghenden Scheppers is / een soo swackē Volck / als d'Indianen zijn / abelheyt ende moedt te gheven / om die alderwreedtste ende mismaeckste gedierten / van alle die in de Werelt zijn / te derren bestormen / ende niet alleenlijck daer teghens vechten / maer overwinnen / ende daer van so lustelijcken triumpheren. Dit siende / is my dickwils in den sin ghecomen / t'gene dat in den Psalm / van den

Walvisch

Walvisch geseyt wordt/ Draco iste quem formasti ad illudendũ ei. Wat isser meerder spot/ dan dat een Indiaen alleen/ met een coorde verwonnen/ ende gebonden brengt/ eenen Walvisch/ so groot als eenen Bergh. De maniere die d'Indianen van Florida ghebruycken (nae my ervaren persoonē onderrecht hebben) alwaer men een groote menichte van Walvisschē heeft/ is/ datse haer stellen in een Canoa ofte Schuytken/ roeyende alsoo tot aen den rugghe van de Walvisch: daer by zijnde/ soo springht hy met een groote radicheyt/ ende climt hem op den neck/ ende alsoo al rijdende/ verwachtende tijt/ heeft hy eē scherpe ende stijve staeck ofte pael/ (dien hy met hem brengt) den welcken hy/door een van de neusgaten des Walvisch heen steeckt: ick heet neusgaten/ daer sy door aemtochten/ ende t'water uytblasen: Terstondt daer nae/ soo maeckt ende slaet hy hem wel dicht ende dapper met een ander knodse ofte stock/ ende doet hem wel diep te gronde schieten. Den Walvisch tiert ende raest seer bijster/ slaende slaghen in de Zee/ ende heffende berghen van water over-eyndt/ sinckende alsnu met een ghedruys neder/ ende comende alsdan weder opspringhen/ niet wetende van uytsinnicheyt wat bestaen. Den Indiaen houdt hem Ruyter te peerdt al stil sittende/ eñ de verbeteringhe die hy hem/ op't eerste quaet gheeft/ is/ dat hy hem noch een ander staeck (ghelijck als d'eerste) door't ander neusgat heen jaeght/ t'welcke hy daer soo wel in heyt/ dat hy't geheel verstopt/ ende hem daer door den aemtocht beneemt/ waer mede hy weder in sijn Canoa ofte Schuytken springt/ t'welcke hy aen de zijde van den Walvisch naesleypende heeft: alsdan wijckt hy met sijn Canoa aen d'een zijde/ latende sijn

coorde eerst wel ghebonden aen den Walvisch/ die vots ghenoech ghevende / den welcken / soo lange als hy diepte genoech heeft / hem om ende wederom keert / als rasende van booshept / comende eyndtlijcken allengskens t'landt te genaken / alwaer hy / door sijn ongheschickt groot lichaem / haest op't droogh vast blijft / sonder voor ofte achterwaerts te moghen wijcken: alsdan soo comen terstont menichte van Indianen nae den verwonnen toeloopen / om van sijnen buyt deel te hebben/in effect smijten hem voorts doot/ ende deylen hem aen stuckẽ/makende van sijn vleesch / t'welcke quaet ghenoech is (ghedrooght ende gemalen wesende) een seker meel/ dat sy voor haren cost ghebruycken / ende haer langhen tijdt duert. Alhier is oock volbracht/ het ghene dat van den selven Walvisch / in een ander Psalm/ghesept wordt: Dedisti eum escam populis Æthiopum. Den Adelantado Petro Melendes, heeft ons dickwils dese Visscherije vertrocken: waer van Modardes in sijn Boeck oock mentie maeckt. Alhoewel dat het wat breeder is / soo en laet het daerom niet weerdich te zijn/ oock van een ander Visscherije te verhalen / die d'Indianen ordinaris in de Zee ghebruycken/ maken bindtsels ofte bondels / als van Biesen/ ofte ghedrooghde Waterliesen/wel te samen gebonden/ diese aldaer Balsas noemen/de welcke sy op den rugghe draghen tot de Zee toe: aen de Zeecant comende / worpense de selve int water/ ende springhen daer met der haest al schrijeling/ ende Ruyter te peerdt op / roepende met een spaentken van d'een ende d'ander zijde/varende also een mijl ofte twee/t'Zeewaerts in/ visschẽ/ ende hebben op de selve bondels hare Netten ende Wandt ligghen/ hen op de Balsas boven houden/

uden / worpen de Netten ende t'Wandt uyt/
de ligghen alsoo en visschen gheheele daghen
de nachten over / tot dat sy haren back vol
ebben / waer mede blijdelijcken weder nae't
ndt toe comen. Voorwaer om haer/ in Callao
e Lima, te sien gaen visschen/ was voor my een
inck van grooter vermakelijckheyt/ want wa-
en seer veel / ende elck een om prijs op syn bon-
el ofte Balsilla schrijeling als Ruyter te peerdt
ttende/ togen door die Zeebaren heen/ (die al-
aer/daerse Visschen/hol gaen) soo dat het sche-
en de Tritoenen ofte Neptunen te wesen/die mẽ
pt water schildert. Met datse weder aent landt
omen/treckẽ haer Schuytkens uyt het water/
emense op de schouderen / ende doense terstont
en stucken los / spreydende de Biesen langs de
Strandt heen / om te drooghen. Ander India-
en/ te wetẽ/die van de valleyen van Yca, plach-
en te gaen visschen in Vellen / ofte opgheblasen
Zeewolfs-huyden / diese altemets vol windts
liesen/ gelijck als de Windtballen ofte Ballon-
sen/om niet te grondt te gaen. In de valleye van
Cañette, diese in voorighen tijden de Guarco
noemden / was een groote menichte van Vis-
schers: ende om datse den Inga teghens stonden/
als hy t'selve landt veroverde / maeckte eenen
versierden peys met hen/ ende syliedden/om hem
feeste ende eere aen te doen / ordonneerden een
Visscherije van veel duysent Indianen / die op
haer Balsas t'Zeewaert in voeren / ende in de
wederom-comste soo hadde den Inga, stil-swij-
ghende / soldaten bereydt ghestelt / die daer een
groote moort ende destructie onder deden/ waer
door t'selve landt soo onbewoont ghebleven is/
wesende te vooren soo populeus ende overvloe-
dich. Hebbe noch een ander maniere vã visschen
ghesien/

ghesien/ daer ick van den Viceroy Don Francisco de Tolledo ghebracht worde/ en was evenwel niet in de Zee/ maer in een Rivier diese noemen El Rio grande, (dat is de groote Rivier ghesept) in de Provincie van de Charcas, alwaer eenighe Indianen Chiriguanas, onder t'water doocken/ die met een uytnemende raddichept/ al swemmende/ de Visch vervolghden/ hebbende Harpoen-ysers ende Stickelgers in de rechter hant/ swemmende alleen met de slincker handt/ doorstaken eñ wondden de Visschen/ende brachtense also met de Harpoenen over dweers int lijf boven/welcke Indianẽ voorwaer eer Visschen als Menschen ghelecken. Nu de wijle dat wy uyt de Zee gheraeckt zijn/ soo laet ons tot die ander soorten van Wateren comen/ die noch resteren om te segghen.

Het 16.Cap. Van de Lacken ofte Meyren die in Indien ghevonden vvorden.

IN de plaetse van de Zee Mediterraneo ofte Middelandtsche Zee (waer van de Regioenen ofte Ghewesten van't oude Orbis ofte Werelt/ ghenieten) heeft den Schepper/ de nieuwe Werelt voorsien/ van veel Lacken oft Meyren/ ende etlijcke van dien so groot/ datmense wel Zeen mach heeten/ dewijle dat/ die van Paleſtijnen,also van de Schrift genaemt wordt/ niet meerder/ nochte wel soo groot wesende/ als eenige van dese. De principaelste van de selve/ is/ die van Titicacca, in Peru gheleghen/ in de Provincie van Collao, van de welcke in dit teghenwoordich Boeck ghesept is/ dat die int omgaens heeft/ bynaest tachtentich mijlen/ comende thien oft twaelf loopende Rivieren daer in loopen, Men begonstse op eenen tijdt met

Barcken

Barcken te bevaren / maer waren daer soo qua-
ijck in bedreve/ dat d'eerste Barcke, die de Vaert
begonst/quam te barsten met een onweer datter
op stack. T'water daer van / en is niet gheheel
bitter ende brack/ghelijck dat van de Zee/maer
is soo dick ende turbulent/dat het niet en deucht
om te drincken. T'brenght twee soorten van
Visschen voort in grooter menichte / waer van
d'eene genoemt werdt/ Suches, welcke Visschen
groot ende smakelijcken zijn/ maer flegmatijck
ende onghesont. D'ander zijn ghenaemt/Bogas,
die ghesonder zijn/ hoewel cleynder/ en seer gra-
tich. Van Water-gansen ende Eyndtvoghelen/
heeft men t'gheheele Lack over / ontelbare me-
nichte. Wanneer d'Indianen eenige Feeste ende
eerbiedinghe willen bewijsen/aen eenige person-
nagie die door Chucuito ofte Osmasuio (t'welcke
de twee Oeveren van't Lack zijn) sijn passagie
neemt/ so vergaderense een groote menichte van
Balsen, ende maken int rondt eenen rinck / ver-
volgende ende besluytende alsoo de Gansen ende
Eyndtvoghelen / tot dat syse met de handt grij-
pen / ende soo veel nemen alsse hebben willen.
Dese maniere van Jaghen heetense Chaco. Aen
de Oeveren van dit Lack / heeft men van beyde
zijden de beste bewoonde Vlecken der Indianen
van Peru. Door de doortocht ofte loosinge/ van
dit water / maeckt het een ander minder Lack/
hoewel dat het oock groot is/ t'welcke genaemt
wordt/ Paria, alwaer men oock veel Vees heeft/
namelijcken Porcuño,(dat zijn soorten van Ver-
kens) die aldaer sonderlingh wel tieren/door de
Totora, die't Lack voortbrenght/daer't Vee seer
mede gemest wordt. Daer zijn veel ander Lac-
ken op de hooghe plaetsen van't gebergte/ van
de welcke/Rivieré ofte Waterbeké uytspruyten/
die ver-

die vervolghens voorder aen / seer schoone loopende Rivieren worden. Als men gaet van Arequipa nae Collao, heeft men boven om hoogh twee schoone Lacken / staende aen beyde zijden van den wegh: uyt het eene loopt een Waterbeeck af/ die daer nae een Rivier wordt/ eñ comt in de Zuyder Zee uytloopen. Van d'ander/ seyt men / sijn beginsel te hebben / de vermaerde Rivier van Aporima, uyt de welcke (met de groote vergaderinghe van Rivieren/die van't selfde gebergthe af comen) men ghelooft/ dat die uytnemende Rivier vā de Amazonas, anders Marañon ghenoemt / sijnen oorspronck heeft/ is een dinck dat ic dickwils overdacht hebbe / van waer dat so veel Lacken ofte Meyren/ op't bovenste/van den gheheelen Reghel Gheberghten comen moghen / in de welcken gheen Rivieren en comen/ maer daer spruyten eer seer veel overvloedighe Waterbeken uyt / sonder dat men sien can / dat de selve Lacken / int gheheele Jaer door / eens verminderen. Te dencken/dat dese Lackē van't sneeu (datter smilt) ofte van den reghen des Hemels voortcomen/en can niet gheheelijcken voldoen/wāt veel van dien/ soodanige menichte vā sneeus/nochte so veel regens niet en hebbē/evenwel soo en sietmense niet verminderen/ t'welcke al te samen een argument geeft/ van dat het een uytspruytende ende vloeyende water is/dat van de Natuere aldaer voortghebracht wordt: niet tegenstaende/ is wel te ghelooven/ datter den reghen ende t'sneeu op eenighe tijden van't Jaer hulp toe geven. Dese Lacken zijn soo ordinaris op de hooghste toppen der Gheberghten / dat men qualijcken eenighe merckelijcke Rivieren vindt / die haer beginsel / van eenighe van dien/ niet en hebben. T'water van dese Lacken / is

reyn

eyn ende claer / voept weynich Visch / ende de
elve diese heeft / is cleyn / door de coude die men
aer ghemeynlijcken heeft / alhoewel dat men
aer (dat een nieuwe verwonderinghe is) som-
nige van dese Lacken vindt / die gantsch t'eene-
nael heet zijn. Aent eynde der valleye van Ta-
apay, by Potosii, heeft men een Lack / t'welcke
oo rondt is / dat het schijnt met een passer ghe-
rocken te wesen: Ende hoewel het Landt / daert
upt comt / seer coudt is / soo is niet tegenstaende /
t'water daer van / geweldich heet / plachten daer
dicht aen de cantẽ te baden / want comende wat
dieper naert middẽ toe / is de hitte onverdraegh-
lijck. Int middẽ van dit Lack / maeckt het wa-
ter / een opstijgende meulen / ende siedent water /
van meer dan twintich voeten int begrijp / al-
waer den oorspronck / ende opcomste / van t'selve
Lack is: Ende hoewel dat sijn vloeysel ẽn voort-
comste soo groot is / soo en siet men nochtans
t'Lack nimmermeer yet vermeerderen / soo dat
het schijnt aldaer weder in sijn selven te consu-
meren / ofte moet eenighe verborghen loosinghe
hebben / daer't water door upt loopt. Men en
siet het van ghelijcken oock niet verminderen /
t'welcke oock noch een ander wonder is / niet te-
ghenstaende / dat men daer een afloopent water
uptghetrocken heeft / om sekere Artificien ofte
Meulens van metael met te malen. Ẽn dewijle
dat het water datter uptloopt / soo veel is / soo
behoordet naer reden yet te verminderen. Nu
achterlatende t'landt van Peru, ende comende in
nieu Spagnien / soo en zijn de Lacken van daer
niet minder gedenckweerdich / namelijcken / dat
soo seer vermaerde Lack van Mexico, int welcke
men twee verscheydẽ wateren heeft / zijnde t'eene
brack / ofte sout als Zeewater / ende t'ander claer

ende

ende soet / ofte versch / door oorsake van de Rivierē die daer in vloeyen. Int middē van't Lack staet een seer ghevoeghlijcke clippe / met Baden ofte Badtstovē van warm water daer bovē op / t'welcke aldaer van selfs vloeyt / ende wort voor de ghesontheyt seer goet ghevonden. Daer zijn Ackerwerven die int midden van't Lack / op't selve water / gefundeert zijn / met haer gemaecte bedden vol van duysentderley soortē van zaden / cruyderen ende bloemen / t'welcke / soo ment niet en siet / niet wel moghelijck is / om te moghen verclaren / ghelijck als het is. De Stadt van Mexico is op dit Lack ghefundeert / hoewel dat de Spagniaerdē t'geheele begrijp van de Stadt met aerden ghevult ende ghedempt hebben / hebbende alleenlijcken sommige doorloopende wateren ghelaten / die om / ende door de Stadt heen loopen / met welcke wateren / een groot gherief hebben / om alle het gene datse van doen hebben / te moghen brenghen / als van Hout / Cruyderen / Steen / Vruchten van't landt / ende alle andere dinghen. Cortês maeckten daer Bargantinen in / als hy Mexico overwan / maer daer nae dochtet hun sekerder te wesen / die niet te ghebruycken / ende alsoo dienen hen nu alleen met de Canoas, waer van groote menichte hebben. Dit Lack heeft veel Visch ende Jacht / hoewel dat icker gheen Visch van waerden ofte estime ghesien hebbe: segghen dat de profijten daer van / meer als drye hondert duysent Ducaten waerdt zijn. Daer zijn noch ander ende meer Lacken / ende oock niet verre van daer / van waer men Visch ghenoech nae Mexico brenght. De Provincie van Mechoacan, wordt alsoo ghenoemt / om dat het een Visch-rijck landt is / ende men heefter groote ende schoone Lacken / die overvloedich

van

van Visch zijn / ende t'selve Landt is coel ende ghesont. Daer zijn noch veel ander Lacken/ ende soo men van alle de selve mentie maken soude/ en waer niet moghelijcken/ die alleenlijcken int bysonder te moghen noemen. Wordt alleenlijcken gheadverteert/het ghene in dit tegenwoordich Boeck aenghewesen wordt/ dat men onder de Torrida grooter menichte van Lacken heeft/als op gheenige plaetsen der Werelt. Met het ghene dat ghesept is/ ende noch een weynich dat wy van Rivieren ende Fonteynen segghen sullen / sullen voleynden het gene dat ons in dese materie voorcomt te segghen.

Het 17. Cap. Van diversche Fonteynen ende vloeyende Beken.

Ghelijck als op ander Contreyen der Werelt / alsoo heeft men oock in Indien/ groote verscheydenheyt van vloeyende Beken / Fonteynen ende Rivieren/ ende sommighe van vreemde eyghenschappen. In Guancavelica van Peru, alwaer de Mijnen van't Quicksilver zijn/staet een Fonteyn die heet water vloeyt/eñ soo gelijck als het is uytvloeyende/ soo is het veranderende in Steenclippe: Van dese Clippẽ ofte Steen/ zijn bynaest alle de huysen van't selve Dorp ghetimmert / is een sachte ende morwe steen om te houwen/ ende wort seer lichtelijcken met ijser bearbeydt / ghelijck of het hout waer / ende is lichtveerdich ende gheduerich. Soo daer yemandt / t'zy Menschen ofte Beesten/van dit water comen te drincken/moeten daer af sterven / om dies wille dat het in den buyck verstijft eñ in steen verandert/ waer door daer sommighe peerden van gestorven zijn. Soo ghelijck als het selve water/ int vloeyen/in steen

Vierghelijcke fonteyn hebbe ick ghesien int Eylãt Tercera, een van de Vlaemsche Eylanden.

is veranderende/alsoo is het den wegh verstoppende/daer't door vloeyt/waerom ghenoodich is/ den loop altemets te veranderen/ vloeyende op diversche plaetsen over/ nae dat de Steenclippen aengroeyen. Op de punt ofte Hoeck van Sinte Helena, staet eē vloeyende Beke ofte Fonteyn van een seker Betumen, dat in Peru, Copey genaemt wordt/ moet op de maniere wesen/ als het gene dat van de Schriftuere verhaelt wort/ van de woeste ofte wilde Valleye / daer men Putten van Betumen vondt. De Zeelieden profiteren haer van dese Fonteyn ofte Put van't Copey, om de touwen eñ taeckelen met te teeren/ want het haer dient/ voor't selve werck/ gelijck als t'peck ende teer in Spagnien doet. Als ick mijn Reyse dede langs de Custe van Peru, nae nieu Spagnien toe/ soo wordden my van den Stuerman gewesen / het Eylandt van de Wolven ghenaemt / alwaer een ander Fonteyn ofte Put van Copey ofte Betumen (ghelijck als gheseyt is) vloeyde / daer sy van ghelijcken de touwen met teeren. Ende daer is oock een ander Fonteyn ofte vloeyende Beke van Teer / den selven Piloot (t'welcke een seer excellent Man in sijn ampt was) seyde my / dat het hem wel ghebeurt was / daer voorby zeylende / (zijnde soo diep t'Zeewaert in / datse het landt uyt het ghesicht verloren hadden) datse door den roock van't Copey quamen te weten / waerse waren/ ende dat hem dit soo sekeren teycken was / ghelijck als offe t'landt verkent hadden/ soodanich is de roock die hem aldaer eeuwichlijcken / van de vloeyende Beken verspreydt. In de Waterbaden / die men heet/ van den Inga, is een Canael ofte Goot van water dat al siedende uytloopt / ende daer dicht by/ een ander soo coudt als van
sneeuwa-

neeuwater. Den Inga hadde voor een maniere/
'eene met het ander (soo als hy't hebben wilde)
e tempereren / is een dinck om te noteren / dat
nen soo dicht by den anderen / vloeyende wate-
en heeft / van soo contrarie qualiteyten. Men
eeft noch andere ontelbare menichte/namelijc-
en in de Provintie van de Charcas, in welcker
vater/ men niet lijden mach/ de handt daer een
ve Maria lanck in te houden/ghelijck als ick het
elver op een wedtspel ghesien hebbe. In Cusco
eeft men een Erf ofte gheleghentheyt/daer een
fonteyn van Sout uyt vloeyt / want is al
loeyende in sout veranderende / zijnde t'selfde
yt nemende wit ende goet / dat soo't op ander
laetsen waer / en soude gheen cleyne rijckdom
vesen/maer en heeft aldaer niet veel te bedieden/
oor d'overvloedicheyt die men daer van sout
eeft. De vloeyende wateren die men heeft in
Guayaquil, (t'welcke in Peru,ende bynaest onder
e Linea Equinoctiael is)houdt men voor een re-
nedie ende ghesontheyt/teghens de pocken ende
ndere diergelijcke kranckheden/ waerom daer
van verre weghen comen / om ghesontheyt te
vercrijghen: segghen hier van d'oorsake te we-
sen/ om dat men door t'selve geheele landt over/
wonder veel van de wortelē heeft / die men Car-
zaparilla noemt / welcker deucht ende operatie
soo notoir ende bekent is / ende dat de Wateren
daer van/int doorloopen/de cracht crijghen om
te genesen. Bilcanota is een Gheberghte/ welcke
(nae d'opinie van't Volck) gheleghen is / op de
hooghste plaets van gantsch Peru, is op't bo-
venste met sneeu bedeckt/ ende op plaetsen soo
swart als kolen: Daer vloeyen twee wateren
uyt/ die naer verscheyden oorden afloopen/ende
in weynich spatie groote loopēde Beken wordē/

ende wat voorder aen / seer schoone Rivieren waer van d'eene naer Callao, en t'groote Lack Titicacca toe loopt / ende d'ander nae d'Andes welcke is / die men noemt Yucay, den welcken haer vermenghende / met andere / in de Noordt-Zee uytloopt met een gheweldige stroom. Dese Watervloet / alsse eerst uyt de Steenrotse (van den voorseyden Bilcanota) loopt / is al even eens / als water van Lexia, (ofte loogh) van een asch-verwighe coleur / ende is over / al van hem ghevende / eenẽ roock ofte damp / als van verbrande dinghen / loopende alsoo een groot stuck weegs / tot dat de menichte der wateren / die daer in comen / den brandt en roock (die't van sijn beginsel af met brenght) lisschen ende uytdoen. Hebbe in nieu Spagnien / een Waterbeeck ghesien / gelijck als van inct / wat blauachtich / ende een ander in Peru, van rooder verwe / gelijck als van bloet / waerom de roode Rivier ghenaemt wordt.

Het 18. Cap. Van de Rivieren.

ONder alle Rivieren / ende niet alleen van Indien / maer oot van de gantsche Werelt / heeft de Rivier / Marañon, ofte van de Amazonen, d'eerste plaets / van den welcken int voorgaende Boeck ghehandelt is: Dese is op verscheyden Reysen / van de Spagnaerden bevaren gheweest / soeckende Landen t'ontdecken die (nae dat den roep is) van grooter rijckdom zijn / namelijcken / de contreyen / El Dorado, dat is t'Verguldе / gheseyt / ende Paytiti ghenaemt / alwaer den Adelantado Iuan de Salinas, een merckelijcke tocht in gedaen heeft / hoewel dat de selve van weynich effect was: Heeft een passagie / die sy de Pongo noemen / de welcke een van de periculeuste der Werelt moet wesen:
want

iant om dies wille / dat het tusschen twee ghe-
jeldighe hooghe / afghebickte Steenrotsen be-
nijpt is / so is het met een groote stortinge van
oven neder vallende / in een afgrijselijcke diepte /
lwaer t'water / met dien grooten val / soodani-
he draeymeulens ende maelstroomen is ma-
ende / dat het onmoghelijck schijnt / daer te mo-
hen af comen / sonder te verdrincken / ende in
e grondt te schieten: dies niet teghenstaende /
so heeft het de vermetenheyt der Menschē der-
en bestaen / dien wegh door te passeren / door de
egeerlijckheyt van dat soo vermaerde Dorado,
fte t'Verguldé / lieten hen van boven af neder
allen / zijnde door de furie ende t'ghedruys van
e Rivier voortgedreven / hen wel vast houdende
en de Canoas ofte Barcken daer sy in waren: Eñ
oewel / dat de selve / int afvallen / omtuymelden /
nde splieden met Canoas met al / te grondt gin-
hen / zijn niet te min / wederom boven / ende te
echt ghecomen / ende eyndtlijcken met listen /
racht ende ghewelt daer door gheraeckt / in
omma / dat het gheheele Heyr behouden door
quam / uytgesondert seer weynich / die daer ver-
droncken. Ende t'ghene dat meer te verwonde-
ren is / wisten hen soo wel te hebben / met prack-
tijcken / datse gantsch niet met allen (van de
munitie ende buscruydt datse met hen hadden)
en verlorē / int wederom keeren: want int eynde /
nae groote moeyten ende perijckelen / moesten
daer weder door) clommen ende clauwerden op
een van die overhooge Steenrotsen / hun aen de
poignaerden / dieser instaken / vast houdende.
Een ander Tocht isser in de selve Rivier gedaen
van den Capiteyn Pedro de Orsua, ende door het
overlijden des selven / soo quam het volck te
mutineren / waerom daer ander Capiteynen

 waren /

waren/die den wegh/van den Arm/ofte Rivier die tot aen de Noort-Zee uyt comt/ vervolgden. Een Religieus van ons Gheselschap/seyde ons (dat wesende noch Leecke) hem ghevonden t hebben/ in alle de voorseyde gheschiedenisse ende Tocht/ ende hoe dat de Water-getijden/tot by naest hondert mijlen / de Rivier opwaerts-aen liepen / ende soo wanneer datse haer in de Ze comt te vermenghen / soo is men bynaest onder de Linie, ofte niet verre daer van: heeft t'seven tich mijlen in de wijdde van de Mont ofte in comste/t'welcke ongheloofijck schijnt te wesen/ want gaet de Middelantsche Zee/in de breedde/ te boven/hoewel dat ander hem in hare schriften niet meer als 25 ofte 30 mijlen/ in de Mont ofte incomste/ en gheven. Nae de voorseyde Rivier/ soo heeft de tweede plaets/van de gantsche We relt / El Rio de la plata, ofte de Rivier van't Sil ver / die anders El Paraguay ghenoemt wordt/ de welcke uyt den Regel Gheberghten van Peru af loopt / tot in de Zee toe / op de hooghte van 35 graden aen de Zuydtzijde: wast ofte vloept/ nae sy segghen / op de maniere als den Nilus, maer sonder comparatie/veel meer/ wāt maect/ van de Velden diese besprenckt / (den tijdt van drye Maenden) een gheheele Zee/keerende daer nae weder in sijn Moeder / wordt van groote Schepen bevaren / ende dat/ seer veel mijlen in newaerts aen. Daer zijn noch ander Rivieren/ ende hoewel die van soodanighe grootte niet en zijn/ soo comense niet tegenstaende met de groot ste van Europa over een / ende gaense noch verre te boven/gelijck als daer is/ die van Magdalena, by Santha Martha, Rio grande, ofte de groote Ri vier / die van Alvarado in nieu Spagnien / ende andere ontelbare. Aen de Zuydtzijde / int ghe berghte

erghte van Peru, en zijn ghemeynlijcken de Ri-
ieren soo groot niet / want hebbē weynich spa-
ie om te loopen/ ende en moghen soo veel wate-
en niet by een vergaderen/ doch zijn geweldich/
m datse van't gebergthe af stortten ende haesti-
he overstulpinghen hebben / waerom de selve
ericuleus/ ende oorsaken geweest zijn/ van vele
ooden. In den tijdt van de hitte / soo wassense
nde comen met stortvloeden. Ick hebber langs
e Cust heen/ seven en twintich ghepasseert/ on-
er welcke niet een en was/ die ick grouden tost/
m over te gaen. D'Indianen gebruycken duy-
entderley consten / om de Rivieren te passeren/
hebbē op sommige plaetsen/ een lijn ofte coorde/
dweers over (van d'een zijde tot d'ander) ghe-
schoren / ende daer aen een korf hanghen / daer
den ghenen / die passeren wil / hem in set / waer
mede sy hem alsoo van den Oever af over halen/
ende alsoo passeert men in den korf / over ende
weer over. Op ander plaetsen sit een Indiaen
al schrijeling op een Balsa ofte Bondel van stroy
ofte biesen/ ende neemt den ghenen / die passeren
wil / achter hem op / roeyende alsoo met een
spaenhout/ brengense hem over. Op ander con-
treyen hebbense een groot Net ofte Vlot van
drooghe Cauwoorden ghemaeckt / daer sy den
passagier op setten/ ofte legghen daer t'goet op/
dat men over hebbē wil/ende d'Indianē swem-
men voor uyt/ ende trecken al swemmende met
coorden t'Vlot voort/ gelijck als de peerden een
wagen ofte karre doen / ende andere comen van
achteren aen/douwen eñ stooten/ende alsoo hel-
pen sy malcanderen / tot dat het over is: over
wesende / nemen hare Balsen van Cauwoorden
op den neck / ende swemmen alsoo weder aen
d'ander zijde. Dit doense in Peru, in de Rivier

Santa ghenaemt. In de Rivier van Alvarado, in nieu Spagnien / worden wy op een bardt ofte plancke over ghevoert / die d'Indianen op de schouderen nemen / ende daer alsoo met door de Rivier heen gaen / ende als sy de grondt comen te verliesen / soo swemmen sy die voorts over. Dese ende ander diergelijcke duysentderley manieren / die sy hebben / van over de Rivieren te passeren/brengen voorwaer een beschroemtheyt aen / alsment siet / om dat het soo swacke ende handeloose middelen schijnen te wesen/ doch sijn in effect seer seker. Brugghen en hebbense noyt gebruyckt/dan van Biesen ende Stroymatten/ maer nu heeft men al op eenighe Rivieren/ door neerstichheyt van etlijcke Gouverneurs/ sommighe steenen Brugghen/doch veel min/dan't wel van doen eñ vereysschende is/zijnde in een landt daer soo veel Menschen/ door gebreck van dien/ comen te verdrincken / ende dat soo veel gelt op brenght/ daer niet alleen in Spagnien/ maer oock in vreemde Landen / costelijcke ende hoovaerdighe Palleysen met ghetimmert worden. Wt de Rivieren/die van de Gheberghten afloopen/ trecken d'Indianen veel ende groote doorloopende wateren ofte conduiten tot in de valleyen ende platte landen / om t'landt te begieten / de welcke sy soo ordentlijck ende voeghlijcken wisten te leyden/ dat het int landt van Murcien nochte in Milanen niet beter en can wesen/ t'welcke oock den meesten ende alle den rijckdom is / die men in de platte landen van Peru, als oock op veel ander plaetsen van Indien/ heeft.

Het 19. Cap. Van de qualiteyt van't landt van Indien int Generael.

De qua-

DE qualiteyt van't landt van Indien (dewijle de selve de laetste van de drye Elementen is / die wy voorghestelt hebben/ in dit Boeck te tracteren) mach int meeste deel wel verstaen worden / van't gene dat int voorgaende Boeck/ van de Torrida Zona, geargumenteert is/ dewijle dat het meesten deel van Indien / daer onder gheleghen is : maer om t'selve te beter te verstaen/soo hebbe ick drye verscheydenhedē van Landen (daer ick in die Contreyen ghewandelt hebbe) aenghemerckt/waer vā t'eene leegh/ t'ander seer hoogh/eñ het derde/ dat tusschen dese twee comt/uytnemende is. Het leeghe landt / is het ghene dat aen de Zeecuste ende in gantsch Indien gevonden wort/ t'welcke ordinaris seer vochtich ende heet is/waerom het oock t'onghesontste ende nu ter tijt t'minste bewoont is: Hoewel datter in voorighen tijden groote bewoonde vlecken van Indianē geweest zijn/gelijck als de Historien van nieu Spagnien ende Peru ghetuyghen: want dewijle dat de selve Regioen ofte Gheweste t'Naturael was / van den ghenen die daer in gheboren ende opgevoedt worden/ soo consten sy haer daer wel onderhouden ende aerden / leefden van de Visscherije der Zee/ ende van de Ackerbouwinghe die sy deden/ treckende loopende wateren ofte conduiten uyt de Rivieren / daer sy't ghebreck van den reghen met remedieerden / die ordinaris seer weynich aen de Custe/ ende op sommige plaetsen gantsch niet en valt. Dese leeghe Landtschappe heeft groote plaetsen ende contreyen die onwoonbaer zijn / ende dat / door de Zant-landen / die men daer bijster ende moeylijck/ jae geheele Berghen van heeft / als oock door de Morassen / om dat het water/ alst vā bovē af comt loopē/dickwils

gheen uytcomste en vindt / ende daerom alsoo staen blijft. Morassen ende verdroncke landen/ sonder remedie is veroorsakende / in effect / dat het meesten deel/van de Zeecuste in Indien/soodanich is/namelijcken/aen dẽ cant van de Zuyder Zee. By onse tijden/ soo is de habitatie van dese Custe ende leeghe Landen / soo vermindert ende te niet ghegaen / dat van de dertich deelen/ Nota. de neghen en twintich wel vergaen zijn: Ende het gene/ dat van de Indianen noch duert/ende in esse is / ghelooven veel/ dat het eer yet langh/ gantsch ende t'eenemael te niet ende wech sal wesen. Dit selve werdt van diversche/ verscheyden oorsaken toe gheschreven: eenighe legghent op den grooten arbeydt ende quellinghe diese d'Indianen aengedaen hebben: andere op de verscheyden manierẽ van spijsen ende dranken/ diese ghebruyckt hebben/ naer datse der Spaenscher usantien deelachtich gheworden zijn: Etlijcke legghent op d'onghereghelde dertelheyt/ diese int drincken ende andere misbruyckẽ hebben. Ende ick houde oock voor ghewis/dat dese onghereghelthevt / de meeste ende principaelste oorsake geweest is/ van haren ondergank ende verminderinghe: t'selve te argumenterẽ en comt nu niet te pas. Int voorseyde leeghe landt/ dat door dẽ vanck ongesont ende luttel bequaem is/ voor der Menschẽ habitatie/ heeft men exceptie van sommighe plaetsen / die ghetempert ende vruchtbaer zijn/ ghelijck als daer zijn t'meesten deel van de vlacke Landen eñ Velden van Peru, alwaer men coele ende overvloedighe Valleyen heeft. De habitatie van't meesten deel der Custen / wordt onderhouden met de traffijck ende handelinghe der Zeevaert van Spagnien/ daer de gheheele staet ende conservatie van Indien aen hangt.

aen hangt. Men heeft aen de Custe / sommighe bewoonde Steden / als in Peru, Lima, Truxillo, Panamâ ende Cartagena, aen't vaste landt / Santo Domingo, Puerto Rico, eñ de Havana in d'Eylanden / ende noch veel ander cleynder Vlecken / als Vera Crus in nieu Spagnien / Yca, Arica, eñ meer andere in Peru, ende ghemeynlijcken soo hebben de Havens (doch weynich) altoos eenige Ghemeynten ende woon-plaetsen. De tweede maniere van Landt / is een ander uytnemende hoogh ende vervolghens coudt ende droogh / ghelijck als t'Gheberghte ghemeynlijcken is: Dese Landtschappe / en is noch vruchtbaer noch vermakelijck / maer ghesont / waerom t'selve seer bewoont is: heeft Weyden / ende daer toe veel Vees / t'welck een groot behulp ende t'meeste onderhoudt van't s'Menschen leven is / waer mede t'ghebreck van de Zaey-landen ende Bouw-ackeren gheremedieert werdt / met wisselen ende onderhandelinghe. Het ghene dat dese Landtschappe bewoont / ende etlijcke oorden seer populeus maeckt / is de Rijckdom van de Mijnen, die men daer in vindt / want alle dinghen het gout ende silver onderworpen is. Men heeft alhier / door oorsake van de Mijnen, sommighe bewoonde Vlecken / soo van Spagniaerden / als Indianen / die seer populeus zijn / ghelijck als daer is Potosi ende Guancavelica in Peru, de Cacatecas in nieu Spagnien. Van Indianen heeft men t'gantsche Gheberghte over / groote habitatie / die haer daer noch hedensdaeghs onderhouden / ende willen segghen / dat d'Indianen aldaer vermenichvuldighen / uytghenomen / dat het graven ende wercken / van de Mijnen, daer veel van zijn vernielende / ende sommighe alghemeyne sieckten hebbender oock een grooté hoop

van wech ghenomen ende omghebracht/ gelijck als de Cocoliste in nieu Spagnien. Maer van weghen haerder onthoudinghe / soo en siet men in effect niet/ datse in diminuitie ofte verminderinge gaen. In dese uytnemende Lantschappe/ van't hooghe/ coude ende drooghe Landt/ heeft men de twee beneficien ofte weldadē van Weyden ende Mijnen die ick ghesept hebbe/ de welcke wel andere twee moghen vergelden/ als de gene die de leeghe Landen van de Custe hebben / als daer is de weldaet van de Traffijck ende Handelinghe der Zeewaert / met de vruchtbaerheyt der Wijnen die nieuwers en wassen / als alleen in dese seer heete Landen. Tusschē de voorseyde twee uytnemende Landtschappen / comt het landt van middelbare hooghte / evenwel t'eene luttel meer of min alst t'ander / maer en heeft gheen ghelijckenisse met de hitte van de Custe/ noch met d'onghetemperthept van't puere gheberghte. In dese gedaente van Landouwe/gheven d'Ackeren ende Zaey-landen/ wel Tarwe/ Garst / ende Mays, t'welcke in seer hooghe landen niet wassen wil / maer veel in leeghe. Heeft oock overvloet van Weyden ende Vees: Vruchten / Gheboomten ende groenicheyt / waster ghenoech/ ende is voor de ghesontheyt ende vermakelijckheyt/ de beste habitatie: ende alsoo is/ oock het meeste dat in Indien bewoont wordt/ van dusdanighe qualiteyt. Ick hebbe met eenighe verdachtheyt (op verscheyden weghen ende discoursen/die ick ghedaen hebbe) daer op gelet/ ende by goede rekeninghe bevonden/dat de Provincien eñ Contreyen / die aldermeest bewoont/ eñ de beste van Indien zijn/ zijn van desen doen/ ghelijck als men in nieu Spagnien (t'welcke sonder twijffel een van de beste is / dat van de

Son beschenen wort) sien mach/ t'zy van waer dat men daer aen comt / soo gaet men terstont/ van de Custe af/nae't hoogh opclimmende. Eñ hoewel dat men van den oppersten opganck/ daer nae weder begint te dalen / soo is het doch weynich/ende t'Landt blijft altoos veel hooger dan de Custe. Op dese maniere is ghelegen/ alle d'omligghende Landouwe van Mexico, ende t'gene dat naer de Vulcano, ofte vyerigẽ Bergh/ toe loopt / t'welcke het beste landt van Indien is/als oock in Peru, dat van Arequipa, Guamanga ende Cusco, doch altoos t'eene wat meer / ende t'ander wat min / ende is eyndtlijcken altemael hoogh landt / zijnde van diepe Valleyen eñ van hooghe Gheberghten / ende t'selfde is my oock ghesept van Quito, Santafê. Eñ van't beste van't nieuwe Coninckrijck/ is eyndtlijckẽ een groote voorsichticheyt des Scheppers geweest/te voorsien / dat bynaest t'meesten deel van't landt van Indien / hoogh comt / op dat het ghetempert mochte wesen: want leegh zijnde / soude onder de Zona Torrida seer heet wesen/namelijckẽ soo't verre van de Zee lach. Oock soo heeft bynaest alle het landt / dat ick in Indien ghesien hebbe/ naebuerschap van d'eene ofte d'ander zijde / met eenighe hooghe gebergħten/ende somwijlen van alle canten. Dit selve is soo seer/ dat ick (aldaer wesende) dickwils ghesept hebbe / dat ick my wenschten op een plaets te wesen / daer ick den gheheelen Horison mochte vergheljjcken / ende met dẽ Hemel ende vlacke aerde onderschepden/ ghelijck als men in Spagnien / op duysent velden sien mach. Maer ten staet my niet voor/dat ick oyt in Indien soodanighen ghesicht gehadt hebbe/ noch op Eylanden/ noch op vaste Lant/ alhoewel dat ick meer van seven hondert mijlen weeghs

weeghs in de lengte ghereyst hebbe. Maer ghelijck als ick segge / soo was het om de habitatie van de selve Regioen ofte Geweste/seer noodich/ de Nabuerschap van't Gheberghte ende Heuvelen/ om de hitte der Sonne te tempereren. Ende also is het meeste / dat van Indien bewoont is/ op de maniere eñ in voeghen als ghesept is/ende is int gemeyn/altemael een landt van veel groenicheyt / Weyden ende Gheboomten / gantsch contrarie van dat Aristoteles ende d'Ouderen ghemeynt hebben. In sulcker voeghen/ dat soo wanneer men van Europa nae Indien comt/soo is men hem verwonderende / een soo lustighe groene Landouwe/ ende soo vol frisheyt te sien/ hoewel dat desen Reghel sommighe exceptien heeft / namelijcken int landt van Peru, t'welcke onder allen seer vreemdt is / waer van wy nu handelen sullen.

Het 20. Cap. Van de Eyghenschappen van't Landt van Peru.

VOor Peru, en verstaen wy niet/ de gantsche ghedeelte der Werelt die men voor America aenteyckent / dewijle dat hier onder / Brasilien , t'Coninckrijck van Chile, ende dat van Granaden, begrepen wordt/ want gheenich van dese en is Peru, dan alleenlijcke/ de gedeelte/die gheleghen is/aen de Zuytzijde/beginnẽde van't Coninckrijcke van Quito (dat onder de Linea leyt) af / ende streckende in de lengte heen tot aen't Coninckrijck van Chile, dat onder de Tropicum uyt comt/t'welcke mach wesen/ ses hondert mijlen in de lengte/hebbende in de breedde / niet meer dan't ghene/ dat het tot de Andes toe bestaende is/dat int generael mach wesen/ vijftich mijlẽ/hoewel dat het op plaetsen

(als

als nae de Cachapoyas toe) breeder is. Dese ghedeelte der Werelt / t'welcke Peru ghenaemt wordt/is van een merckelijcke aenmerckinghe/ om dies wille / dat het seer vreemde eygenschappen / ende bynae een exceptie van de generalen Reghel/ der Landen van Indien/ heeft. Want in den eersten / soo en hebben alle de Custen van dien / niet dan eenen windt / ende en is niet den selven die onder de Torrida plach te waeyen/ maer sijn contrarie partije/welcke den Zuyden ende Zuydtwesten windt is. Ten tweeden/ soo gelijck als den voorseydē windt/uyt de natuere/ d'alderstormachtichste / swaermoedichste ende onghesontste/van allen is/ is aldaer int contrarie/ wonderlijcke/lieflijck/ghesont ende vermakelijck/jae soo seer/ dat men den selven alleen de bewooninge van de selve Custe mach toe schrijven/ want sonder dien/ soude dat onwoonbaer/ heet ende swaermoedich wesen. Ten derden/ dat het aen de selve Custe nimmermeer en reghent/ dondert/ haghelt / noch sneeut/ t'welcke een wonderlijck dinck is. Ten vierden/ dat het in seer weynich spatie ofte distantie vā de Custe af/ seer dapper regent ende sneeut. Ten vijfsten/ dat streckende twee Regelen van Gheberghten/ even ghelijck/ ende ghelegen op een hooghte des Pools, men in den eenen Reghel groote menichte van gheboomten heeft / reghenende aldaer het meesten deel van't Jaer/met groote hitten/ende op d'ander Reghel/ is het int contrarie/gantsch kael ofte woest/ende seer coudt/hebbende t'Jaer ghedeelt in Winter ende Somer/ in reghen ende claer weer. Nu om alle t'selve te beter te verstaen/ moet men aenmercken/dat Peru in dryen ghedeelt is/ ghelijck als langhe ende smalle ghesneden riemen / te weten / in vlacke Landen/

Berghen ende Andes. De vlacke landen zijn aen de Custe der Zee/de Berghen/zijn altemael heuvelen / met sommighe Valleyen: d'Andes, zijn grousame/ grove ende dicke Gheberghten. De vlacke Landen moghen hebben in de breedde/ ontrent thien mijlen / op sommige plaetsen wat min of meer. De Berghen moghender twintich hebben / ende d'Andes, ander twintich / op etlijcke plaetsen/ meer / ende op ander min / strecken in de lengte/ Noorden ende Zuyden/ ende in de breedde / Oost ende West / is nochtans een wonder dinck/dat men in so weynich distantie/ als daer zijn vijftich mijlen/liggende even verre van de Linea ende Pool af / soo grooten onderscheydt heeft/ vā dat het in d'eene plaets bynaest altoos reghent / op d'ander plaets/ bynae nimmermeer / ende op d'ander / by tijden. Op het vlacke landt en regent het nimmermeer / alhoewel datter somwijlē een weynich nat ofte vochticheyts neer valt/t'welcke sy Garua heeten/ende wordt in Castillien Mollina ghenaemt / dat is/ een natten damp ofte mist/ t'welcke altemets in eenighe druppelen waters comt te veranderen ende neer vallen / maer men en heefter in effect/ geen daken toe van doen/ noch daer en valt geen water/ dat sulcx vereyscht : hebben de dakē van een mat ghemaeckt/met een weynich aerde daer boven op / dat haer meer als ghenoech is. In d'Andes regent het bynaest t'gheheele Jaer door/ alhoewel dat men daer op eenighe tijden meer claricheyt heeft/ als op ander. In de Berghen/ welcke comen tusschen de twee uytnemende/soo reghent het op de selve tijden / ghelijck als in Spagnien/ te weten/ van September tot April toe / zijnde d'ander Maenden helder ende claer/ t'welcke is / als de Son daer verst van af is/
zijn de

zijnde int contrarie / alsser de Son naest by is / van't welcke int voorgaende Boeck genoech gehandelt is. Het ghene men d'Andes heet / eñ t'ander dat de Gheberghten ghenoemt worden / zijn twee Reghelen van seer hooghe Gheberghten / die over de duysent mijlen / in de streckinghe moghen hebben / ende zijn gheleghen int ghesicht van den anderen / bynaest als parabel ofte ghelijck. Int Gheberghte onthouden haer ontelbare hoopen van Vicuñas, welcke zijn in de lichtveerdicheyt / gelijc als wilde Bergh-geyten. Van ghelijcken soo onthouden haer / daer oock de ghene die men Guanacos ende Pacos noemt / t'welcke de Schapen / ende ghelijckelijcken de Last-peerden van't selve landt zijn / daer op sijnen tijdt van gehandelt sal worden. In d'Andes onthouden haer Apen ende Meyrkatten / die seer gracieus zijn / met menichte van Papegaeyen. Ende aldaer wast oock het cruyt ofte dẽ boom / Coca ghenaemt / dat van d'Indianen soo seer gheestimeert / ende in sijn handelinghe / soo veel gelts weerdt is. Het ghene men Gheberghte noemt / heeft op plaetsen / daerse open zijn / Valleyen / alwaer men de beste habitatie van geheel Peru heeft / ghelijck als daer is / die van Xauxa, van Andaguayalas, ende die van Yucay. In dese Valleyen so wast het Mays, Koorn ende Vruchten / in d'eene wat min of meer als in d'ander. De Stadt van Cusco gepasseert wesende (welcke in voorighe tijden t'Hof van de Heeren van dese Conninckrijcken was) soo scheyden haer de twee Regelen gheberghten (die ick geseyt hebbe) wat wijder van den anderen / latende te middewegen een groot veldt ofte vlacke landt / t'welcke de Provincie van Collao ghenaemt wordt. Alhier heeft men menichte van Rivieren / ende

ende t'groote Lack van Titicaca, met een groot[e] Landouwe ende seer schoone Weyden: maer al-hoewel dat het vlack landt is/ soo heeft het/ nie[t-]teghenstaende/ noch evenwel de selve hooghte ende onghetempertheyt/ als t'gheberghte/ ende brenght van ghelijcken gheen gheboomte noch hout voort/ ende remedieren t'ghebreck van't broot met wortelē (diese zaepen) Papas genaemt/ de welcke onder d'aerde wassen / ende is de spijs der Indianen / maken van dese wortelen (alsse droogh ende ghecureert zijn) het ghene dat sy Chuño noemen / welcke het broot ende voedtsel van't selve landt is. Hebbender noch ooc andere wortelen ende cruyderen diese eten/ is een gesont ende oock t'bewoonste ende t'rijckste landt van Indien / door d'overvloedichheyt van het Vee/ t'welcke aldaer seer wel aerdet/ so wel de Schapen/ Koeyen ende Geyten van Europa, als die van't landt/ diese Guanacos, ende Pacos noemen. Men heeft daer oock jachts ghenoech van Patrijsen. De Provincie van Collao ghepasseert wesende / soo comt die van de Charcas, alwaer men Valleyen heeft/ die seer heet eñ vruchtbaer zijn. Ende men heeft daer oock seer woeste ende wilde gheberghten / die soo grooten schat ofte rijckdomme van Mijnen hebben / datter op geenighe plaetsen ter Werelt / grooter noch soodanighen gheweest zijn.

Het 21.Cap. Van d'oorsaken diese gheven, van dat het op de vlacke Landen niet en reghent.

Soo ghelijck als het een soo extraordinaris dinck is/dat men Landē heeft/daer't nimmermeer en reghent/ noch dondert/ alsoo ist oock natuerlijcken/ dat de Menschen begeerlijck zijn / om d'oorsake van soodanighe

nighe nieuwichept te weten. Het discours datter van sommighe op ghedaen wordt / van die dat met voordacht gheconsidereert hebben / is / datter / door ghebreck van materie / aen die Custe / gheen dicke humeuren ofte dampen opghetrocken worden / die machtich ghenoech zijn / om den reghen te verdicken / dan alleen cleyne ofte lichte humeuren / die alleenlijck maer den mist ende garua connen veroorsaken / ghelijck als wy in Europa sien / datter des morghens op veel dagen dampen opghetrocken worden / ende die niet in reghen / maer alleen in mist comen te veranderen / t'welcke comt / om dat die materie niet dick noch crachtich ghenoech en is / om in reghen te veranderen. Ende dat sulcx aen de Custe van Peru eeuwichlijcken (ghelijck als in Europa bywijlen) is / segghen d'oorsake te wesen / om dat de selve Regioen, altemael uytnemende droogh / ende ongheleghen is / om dicke vapeuren ende dampen te mogen voortbrenghen. De drooghte is goet te mercken / door die oneyndtlijcke zantlanden / die daer zijn / als oock om dat men daer gantsch geen Fonteynen noch Putten en vindt / ten zy dat het waer in seer groote diepten / van vijfthien ende meer vademen / ende t'selve moet noch wesen by eenighe Rivieren / uyt welcker doordringhent water / men den Putten comt te vinden / jae soo seer / dat het by experientie gesien is / dat soo wanneer men de Rivieren uyt haer moeder ofte loop verleydde / ende wech nam / die eenen anderen cours ghevende / soo zijn terstont de Putten droogh ghewor den / tot der tijdt toe / dat de Rivier weder tot sijnen eersten loop ghecomen was. Dese oorsake van niet te reghenen / wordt ghegheven / van weghen de materie : Nu van weghen t'efficient ofte de werckinge / geven

een ander van niet minder aenmerckinghe / te wetē/dat die excessive hooghte van't geberghte/ die de gheheele Custe langs streckt / in sulcker voeghen de vlacke landen beschuttende is / dat die gheen windt van over landt en laet waeyen/ ten zy dat het soo hoogh is / datse de steyle toppen overwaeyt / ende te boven gaet / waerom daer anders geenen windt en waeyt/als die van uyt der Zee/ den welcken (door dien dat hy geen wederpartije en heeft) alleen de vapeuren ofte dampen (die daer opghetrocken worden) niet en can verdouwen noch uytperssen om regen te maken: in voeghen dat het beschutsel van't gheberghte verhinderende is/den vapeurē niet uytgheperst te worden/makende dat die al te samen in mist versprereydt worden. By dit discours worden sommighe exempelen ghebraeht/ als daer is / het reghenen op sommighe Heuvelen aen de Custe/die wat minder beschut staen/ghelijck als daer zijn de bergen van Arica ende Arequipa. Item/ van dat het daer sommige Jaren ghereghent heeft / soo wanneer daer de Noorde winden ofte Brisen regneerden/over de gheheele spatie diese bewaeydē ende overreyckten/gelijck als het ghebeurt is / int Jaer 78. op de vlacke landen van Truxillo, alwaert seer veel reghende/ een dinck datse in menighe eeuwen niet ghesien hadden. Item/ is aen de selve Custe regenende/ ter plaetsen/ daer't ordinaris van de Brisen ofte Noorde winden bewaeyt wordt/ ghelijck als in Guayaquil, als ooc daer hen t'landt seer verheft/ ende uyt het beschutsel van't gheberghte is afwijckende / ghelijck als daer is voorby Arica. Op dese maniere wordt het van sommighe ghediscoureert/ doch een yeghelijck mach discoureren soo dat hem goet dunckt / is altoos seker/

dat als men van't Gheberghte in de vlacke velden af daelt/soo placht men te sien een gedaente/ ghelijck als twee heuvelen / d'eene boven om hoogh/helder ende claer/ende d'ander om leegh/ doncker / ende ghelijck als een grauwe uptghespreydde sluper / die de gantsche Custe is bedeckende. Doch hoewel dat het niet en reghent/soo is niet teghenstaende den voorseyden mist wonder proffijtelijcken/om t'gras op't landt te doen groepen/ ende om de Zaey-landen ende Bouw-ackeren in haer saisoen te brenghen. Want alhoewel datse so veel stilstaende wateren hebben/ alsse selfs willen/diese upt de slooten trecken/soo en weet ick nochtans niet / wat deucht dat de vochtichept des Hemels meer heeft: Want soo de selfde Garua ofte mist comt te ghebreken / soo heeft men terstont groot ghebreck / in de Zaeylanden ende Ackeren. Ende het ghene dat noch meer te verwonderē is / is dat de Zant-landen/ die gantsch droogh ende onvruchtbaer zijn/ van den selven Garua ofte mist/met groenichept ende bloemen becleedt worden/ dat een seer vermakelijck dinck om sien is / zijnde oock van grooter proffijten ende weldaet/om t'Vee op te weyden/ die van't selve gras wonder wel groepen ende vet worden/ ghelijck als men sien mach aen den Bergh / die den Zantbergh ghenaemt wordt/ dicht by de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen.

Het 22.Cap. Van de eyghenschappen van nieu Spagnien, met d'Eylanden, ende d'ander Landen meer.

In Weyden soo excedeert / ofte heeft het landt van nieu Spagnien voordeel/want men heefter ontelbaer ghteeelten/ soo van

 Peerden/

Peerden/Koeyen/Schapẽ/ als van alle andere/ is van ghelijcken seer overvloedich van Vruchten/ende niet minder van Zaey-landen ende Ackeren / van alle greynen / is in effect het vruchtbaerste ende volopste lant van gantsch Indien: Doch evenwel / soo heeft het landt van Peru in een dinck groote avontagie ofte voordeel/te weten/ in de Wijnen / want de selve wassen in Peru veel ende goet/ nemende de plantinge der Wijngaerden alle daeghs meer aen / wassen in seer heete Valleyen / daer men t'besprengsel van het water/ uyt de ghemaeckte sloten heeft. Maer in nieu Spagnien/hoewel dat men daer Druyven heeft / soo en comen sy tot gheen perfectie noch volcomen rijpte / ghelijck alst wel vereyscht om Wijn te maken. D'oorsake hier van/ is/ dat het aldaer in Iulio ende Augusto regent/ t'welcke is/ ten tijden/ dat de druyvẽ rijp worden/ waerom niet en connẽ comen tot de rijpte die sy van doen hebben: ende soo men daer met cracht ende met veel neersticheyt eenighen Wijn wilde maken/ soo soude die wesen als die Ghenoesche/ ende die van Lombardijen / die seer slap ende van een stercke smaeck is / soo datse van gheen druyven schijnt ghemaeckt te wesen. De Eylanden die men noemt van te Loefwaert / welcke zijn La Española, Cuba, Puerto Rico ende d'andere meer/ daer ontrent ghelegen/ hebben seer veel groenicheyt/ Weyden/ ẽ groot Vee/ende dat/ in grooter menichte. Men heeft daer ontelbare quantiteyt van Koeyen ende Verckens / die wildt gheworden zijn. De neeringhe van dese Eylanden/ is Suycker-keeten te hebben / ende met Ossenhuyden te handelen / hebben oock veel Caña fistola ofte Cassia, ende Gingeber, want soo men comt te sien / t'ghene dat hier van/ in een Vloot

ghieladen

ghaladen wordt/ schijnt een ongelooflijck dinck te wesen/ datter in Europa so veel verdaen mach worden. Brenghen daer oock seer excellent ende schoonschijnent hout van daer / als Ebano ende ander / voor Edificien ofte timmeragien/ ende ander wercken. Men heefter veel van't hout dat mẽ Santo ofte Heylich noemt/ t'welcke goet is om de sieckte van de pocken te ghenesen. Alle dese Eylanden (met die aldaer in de selve contreye liggen / die ontelbaer zijn) zijn van een seer schoon ende vermakelijck ghesicht / want staen het gheheel Jaer door / becleedt met groenichept / ende vol gheboomte / soo datse niet en weten / wat dat Herft ofte Winter is / door de daghelijcksche vochtichept / met de hitte van de Torrida. Ende hoewel dat het een oneyndtlijck groot Landt is / soo is het niet teghenstaende van weynich bewooninghe / door dien dat het van syn selven groote ende dichte Arcabucos (alsoo noemense aldaer de dichte Bosschen) voortbrenght. Hebben op de vlacke landen veel Morassen ende weeckgrondighe plaetsen. Oock soo is daer noch een ander principale oorsake / van dat het weynich bewoont is / te weten / datter weynich van de ingheboren Indianen overghebleven zijn/door die onachtsame ongeregeltheyt van de eerste overwinners ofte ontdeckers ende bewoonders. Dienen hen den meesten tijdt met swarten ofte Morianen / doch costen veel / ende en zijn niet goet om t'landt te bouwen. Dese Eylanden en geven noch Koorn noch Wijn/ om dat het d'overvloedighe vruchtbaerheyt ende weelde van't Aerdtrijck / niet en laet tot granen comen/ maer schiet altemael in loverẽ/ ende seer oneffen uyt. En hebben van ghelijcken gheen Olijfboomen/ ofte ten minsten gheen Olijven/

Van dit hout hebbe ick in Tercera wesende/ veel ende seer groote menichte sien comen / in de Vloten vã Spaes Indien eñ d'Antillas, dat seer schoon eñ van veelderley sooren ende coleuren was/ waerdich om sien.

maer wel veel bladeren ende groenichept int gesicht / sonder tot perfectie te comen. Het broot datse ghebruycken/ is Caçavii, waer van wy op sijnen tijt sullen tracteren. De Rivieren van dese Eylanden/ hebben gout/ t'welcke van sommige uyt ghetrocken wordt / maer is weynich / ende dat / door ghebreck van de ingheboren / die dat beneficieren ofte bereyden. In dese Eylanden hebbe ick minder dan een Jaer gheweest/ eñ nae't relaes ofte de kennisse / die ick van't vaste landt van Indien hebbe connen crijgen/(daer ick niet gheweest en hebbe) als daer is La Florida, Nicaragua, Guatimala, ende andere contreyen/ verstae bynaest/ te wesen van deser conditie/ die ick ghesept hebbe/ van de welcke ick de bysonderste dinghen der natuere/ die men daer heeft/ alhier niet en stelle / om dat ick daer gheen volcomen kennisse af en hebbe. Het landt dat in gantsch West-Indien / Spagnien / ende d'andere Regioenen ofte Ghewesten van Europa aldermeest is ghelijckende/ is het Coninckrijck van Chile, t'welcke gantsch buyten den reghel van d'ander Landen van de Torrida eñ Tropico Capricorno streckende is / zijnde een Landt dat van sijn selven vruchtbaer ende frisch is / hebbende alle soorten van vruchtẽ van Spagnien: gheeft oock Koorn ende Wijn in abondantie / ende is overvloedich van Weyden ende Vee : de Climaet is ghesont ende ghetempert/ tusschen heet ende coudt/ heeft natuerlijcke Somer ende Winter / ende noch daer en boven/ quantitept van fijn gout/ is niet tegenstaende armelijck ende weynich bewoont/ door den dagelijckschẽ oorlogh die * d'Araucanen ende haer Bondtghenooten doen / om dies wille dat het trotse/ stercke Indianen / ende vrienden van haer vrpichept zijn.

* Dese Araucanen zijn dappere strijtbare ende trotse Indianen/ ingeboren eñ besitters der Provincie van Arauco, gheleghen int Coninckrijck van Chile, op de hooghte van 36. graet/ aen de Zuytzijde van de Linea, zijnde niet

Het

Het 23. Cap. Van't Landt dat noch onbekent is, ende van't verschil, van eenen geheelen dach, tusschen die van *Orienten* ofte Oosten, ende die van *Occidenten* ofte VVesten.

MEn heeft groot vermoeden/ ofte gissinghe/datter in de ghetemperde Zona, nae den Polum Antarcticum toe/vruchtbare ende groote Landen ghelegen zijn/doch en zijn tot noch toe niet ontdeckt / noch daer en is in de selve Zona anders gheen Landt bekent/ van alleen dat van Chile, ende een stuck weeghs dat nae de Cabo de bona Esperanca toe streckt/ ghelijck alst int eerste Boeck gesept is. In d'ander twee Zonas ofte Ghewesten der Polen, en weet men van gelijcken niet/ offe bewoont zijn/ of niet: noch oock of het Landt/gelegen voorby de Straet ofte Engte van Magallanes,hem streckende is/tot onder dẽ Polum Antarcticum, want het alderhooghste datter van bekent is / is gheweest op 56 graet/ als vooren gheroert is. Van ghelijcken / soo en can men niet weten / tot hoe verre dat het Landt / dat van de Cabo de Mendocino ende Californiis af / loopt/ onder den Polus Arcticus streckende is / noch het eyndt ende termijn van't landt La Florida,noch tot hoe verre t'selve nae't Westen toe loopt/en is niet lange gheleden / dat men een groot Landt ontdeckt heeft/ t'welcke sy nieu Mexico noemen / alwaer men sept/veel volcx te wesen/ende sprekẽ de selve tael van Mexico. Die Philippinen ende omligghende Eylanden / nae dat van ervaren persoonen gherefereert wordt / hebben meer als negen hondert mijlen in de streckinghe: maer het tracteren van China, Cauchinchina, Sian, eñ d'ander

meer als 20 mijlen groot / de welcke de Spaengnaerden meer werstants/ eñ te doen ghegeven hebbẽ/ als alle de landen van nieu Spagnien ende Peru ghelijckelijck/ sonder tot hedensdaeghs noch gheheel overwonnẽ te wesen/ gelijc als uit Tractaet van Don Alonso d'Erzilla ghelesen mach worden / die't selfs persoonelijckẽ metondersocht heeft/ met het sweerdt in d'eene hãd vechtende/ ende de penne in d'ander handt annoterende/etc.

meer Provincien/ van't ghene Oost-Indien belangende is/ is een oneyndtlijck dinck en vreemt van mijn intentie/ de welcke alleen is/ van dat de Westersche Indien aengaet. In't selve America, welcker termijnen over al bekent zijn/ en heeft men noch van het meesten deel geen wetenschap/ ghelijck als daer is/ de contreye van tusschen Peru ende Brasilien, waer van verscheyden opinien zijn: Sommighe meynen/ dat het altemael een verdroncken landt/ vol van Morassen ende weeckgrondighe plaetsen is: Andere affirmeren/ dat men daer groote ende bloeyende Coninckrijcken heeft/ en bouwen aldaer die Paytiti, t'Dorado ende die Cesares, seggende datter wonderlijcke dinghen zijn. Een geloofwaerdich persoon van ons ghesélschap/ hebbe ick hooren seggen/ dat hy daer gesien hadde/ groote bewoonde Vlecken/ ende weghen ofte paden die soo betreden ende geuseert waren/ als van Salamanca nae Valladolid. Ende dit was ten tijdē/ als de voorschrevē Tocht ofte ontdeckinge gedaen worde/ in die groote Rivier van de Amasonen ofte Marañon, door Pedro de Orsua, ende daer nae door andere/ die't selve gheschiet is. Ende om datse ghelooſden/ dat die Dorado, diese sochten/ noch voorder aen was/ so en wilden sy dat aldaer niet bewoonē/ blijvende daer nae sonder die Dorado, (diese noyt en quamen te vinden) ende sonder de selve groote Provincie/ diese verlietē. In effect/ so is de bewooningh van America, een dinck dat tot noch toe verborghen is/ uytghesondert de buytenste partijen/ als daer is Peru, Brasilien, en daer't landt begint smal toe te loopen/ t'welcke is by de Rivier van Rio de la Plata, ende van daer/ naer Tucuman, loopende alsoo om/ nae Chile ende die Charcas toe. Nu lestelijcken/ heeft

men uyt

nen uyt brieven van den onsen/ (die in Santa Crus van't gheberghte resideren) door een nieu relaes verstaē/ hoe datse ontdeckende zijn/ groote Provincien ende bewoonde Vlecken/ in die contreye van tusschen Peru ende Brasilien. Wat datter af is / sal den tijdt wel openbaren / want nae dat de neerstichheyt ende stoutichheyt wel is/ om de Werelt van d'een ende d'ander zijde om te loopen/ soo moghen wy wel ghelooven/ dat/ soo ghelijck als t'ghene dat tot hier toe ontdeckt is/ alsoo sal men oock noch comen te ontdecken / het ghene dat noch resteert/ op dat het heylige Euangelium door de gantsche Werelt verbreydt ende vercondicht mach worden/ dewijle datse den anderen / al van't Oosten nae't Westen ghemoet hebben / makende eenen perfecten Circkel ende omloop van de gheheele Werelt / te weten / de twee Croonen van Portugal ende Castillien, tot soo verre/ datse hare ontdeckinghen aen een ghebracht hebben/ t'welcke voorwaer een dinck is/ van aenmerckinge/ zijnde d'eene van int Oosten gecomen/ tot China ende Iapon toe/ ende d'ander van int Westen/ tot de Philippijnen, t'welcke nabueren / ende bynaest dicht aen China gheleghen zijn: want van't Eylandt Luzon af/ (het principaelste van de Philippijnen, daer de stadt van Manilla gheleghen is) tot Macao toe / (een Eylandt by Canton) soo en heeft men niet meer/ als 80 ofte hondert mijlen van Zee tusschē beyden: Ende is een wonder dinck / dat alhoewel daer soo weynich distantie tusschen beyden is/ so hebben sy niet teghenstaende eenen gheheelen dach van verschil/ in hare rekeninghe/ in sulcker voeghen / dat alst in Macao Sondach is / soo ist in Manilla Saterdach / ende alsoo in alle t'ander meer vervolgens/ hebbende die van Macao ende

China

China altoos eenen dach voor upt / ende die van de Philippinen int contrarie eenen dach ten achteren. Is ghebeurt den broeder Alonso Sanches, (van de welcke hier vooren mentie gemaeckt is) dat varende den selven van de Phillippinen af/ quam/nae sijn rekeninge/in Macau,den tweeden Meye/ eñ willende lesen sijn ghetijden van Santo Athanasio, bevondt dat sy aldaer celebrerende waren/de feeste van de vindinghe des Cruyces/ want hadden in de rekeninge den derden Meye. Het selve is hem noch een ander mael ghebeurt/ int herwaerts-aen comen. Dese verschillinghe heeft sommighe verwondert ghemaeckt/hen laten dunckende/ dat het by gebreck van d'een oft d'ander toe comt/ t'welck alsoo niet en is/maer is een goede ende gheobserveerde rekeninghe/ want nae de verscheyden wegen/ die d'eene ende d'andere gereyst hebben/soo moet het nootwendich volghen/ dat sy/int ghemoeten van den anderen/eenen dach van verschil hebben. De reden hier van/ is dese/ dat de ghene die van't Westen nae't Oosten zeylen / altoos aen den dach winnen/ wāt haer de Son altoos vroeger op comt: ende de ghene die van't Oosten nae't Westen varen / comen altoos int contrarie aen den dach te verliesen / om dat daer de Son t'elcken later op gaet: ende hoe dat men meerder nae't Ostē ofte Westen toe loopt/ hoe dat men den dach vroeger ofte later crijght. In Peru, t'welcke in respect van Spagnien/ int Westen is/ gaense meer dan ses uren ten achteren/ in sulcker voegen/ dat soo wanneert in Spagnien middach is / soo begint het in Peru eerst te dagen: ende alst in Spagnien begint te dagen/ soo is het aldaer middernacht. De proeve hier van / hebbe ick tastelijcken ghedaen/door computatie der Eclipsen van de Son

ende

nde Maen. Nu soo hebben dan/ de Portugeesen
are Navigatie ghedaen / van't Westen nae't
Oosten/eñ de Spagniaerden van't Oosten nae't
Westen: ende soo wanneer dat sy gecomen zijn/
aer te versamen/ (t'welcke is in de Phillippinen
nde Macao) soo hebben d'eene twaelf uren ghe-
wonnen/ of voor uyt gehadt/ ende d'ander oock
oo veel verloren of ten achteren ghegaen/zijnde
'selve altemael op een besteck/ ende op eené tijt/
bevindende onder haer t'verschil van 24 uren/
t'welcke eenen geheelen dach is: waerom noot-
wendich volghen moet/ dat d'eene den derden
Meys rekenen/ als d'ander eerst den tweeden
hebben/ ende d'eene vasten des Paesch avondts,
ende d'ander eten daer vleesch op / zijnde haren
Paesch-dach. Ende soo wy versieren/datse voor-
der-aen passerende / een ander mael de Werelt
quamen om te loopen/ volghende hare rekenin-
ghe / soo souden sy / alsse wederom by den ande-
ren versaemden / twee daghen van verschils/ in
hare rekeninghe hebben: want ghelijck als ick
ghesept hebbe/ soo comen de ghene / die nae den
opganck der Sonne reysen / den dach altemets
vroegher te crijghen / om dieswille / datter de
Son elcke reys/vroegher op comt: ende de gene
die int contrarie nae den onderganck der Son-
ne varen / crijghen den dach altemets later/ om
datter de Son t'elcke mael / later op comt.
Eyndtlijcké/dat de differentien der Meridianen,
die verscheyden rekeninghe van de daghen is
makende: Ende soo ghelijck als men reysende
is/ nae't Oosten ofte Westen / alsoo comt men de
Meridianen te veranderen/ sonder t'selve eens te
ghevoelen/ende men gaet ten anderen/evenwel/
in de selve rekeninghe voort / daer men hem in
vindt/als men uyt vaert/ waerom het noodich
moet

moet volghen/dat men hem (den gheheelen om-
loop der Werelt gedaen hebbende) in faute van
eenen gheheelen dach moet vinden.

Het 24. Cap. Van de *Vulcanen*, vyerighe Monden ofte Svvavelberghen.

ALhoewel dat men op andere plaetsen/oos
vyerighe Monden ofte Swavelberghen
vindt / ghelijck als den Bergh van Etna,
ende die van Vesevio in Indien / alt'hans
den Bergh van Soma gheheeten / soo is noch-
tans/het ghene men hier af vindt/een seer merc-
kelijck dinck. De Vulcanen zijn ordinaris Ghe-
berghten/die seer hoogh zijn/ende boven de top-
pen van de andere Berghen uytsteken / zijn bo-
ven op / plack ofte vlack / hebbende int midden
van dien / een hol ofte groote open mont / welc-
ker diepten / tot op't nederste afdaelt / dat een
afgrijsselijck dinck om sien is. Dese monden ofte
hollen/geven roock van haer/soo dat sy bynaest
anders niet en hebben / als t'fatsoen van Vulca-
nen, ghelijck als daer is/ die van Arrequipa, die
van eē onmetelijcke hooghte/eñ bynaest gantsch
van zant is / om den welcken op te climmen/
men twee daghen tijdts van doen heeft. Doch
men en heefter sonderlinghe gheen vyer ghevon-
den/ dat om te noterē is/van alleenlijckē t'spoor
van de Sacrificien die d'Indianen aldaer/in de
tijden van haerder Heydenschap/gedaē hebben/
ende bywijlen een weynich roock. De Vulcan
van Mexico, welcke staet by't Dorp ghenaemt
de los Angelos, (dat is van de Engelen) is oock
van uytnemende hooghte / beginnende van de
dertich mijlen int omgaens op te loopen. Wt
desen Vulcaen en comt niet altoos / maer by tij-
den/ ende dat/ bynaest alle daghe/eenen grooten
hoop

hoop roocks upt / den welcken soo recht over-
eyndt treckt/ als een keersse / eñ comt hem daer
nae te verspreyden / ghelijck als een seer groote
pluimagie/ tot dat het weer gantsch verdwijnt/
ende hem terstont comt te veranderen / ghelijck
als in een swarte wolcke. Het ordinariste is/
dat het des morgens/ met der Sonnẽ opganck/
ende des avondts alsse ondergaet/ghemeynlijck
op comt/ hoewel dat ick het oock op ander uren
ghesien hebbe. Daer comt oock met den roock
gelijckelijck veel asch upt / maer vyer en isser tot
noch toe niet sien upt comen : men vreest dat het
daer noch wel nae volghen / ende het landt op-
verstẽ mocht/ t'welcke in sijn omgaens het beste
van't selve Coninckrijck is. Men houdt voor
ghewis / dat desen Vulcaen, ende die van't ghe-
berghte van Tlaxcala (die daer verre van daen
is) een sekere correspondentie/ met den anderen
hebben / waer door de donderen ende blixemen/
als oock de vyerighe vlammen / ende weerlich-
ten/ die men aldaer ordinaris heeft/soo veel sou-
den zijn. Desen Vulcaen hebben eenighe Spa-
gnaerden beclommen / ende daer binnen in ghe-
weest/daer Solffer-steen upthalende/om busch-
crupdt af te maken. Cortees is vertellende / hoe
veel neerstichept dat hy gedaen heeft / om t'gene
datter was t'ontdecken. De Vulcanen van Gua-
timala zijn noch vermaerder / eensdeels door de
grootte / die van de varende lieden der Zuyder
Zee van seer verre ontdeckt wert/ als oock door
de cracht ende t'gheweldt van't vyer datter upt-
gheworden wordt. Den 23 December van het
voorlede Jaer 86. ist ghebeurt/ dat die gheheele
Stadt van Guatimala (door een Aerdtbevinge)
bynaest ter neder viel / ende datter etlijcke per-
soonen van doot bleven. Dit selve hadde al over
de ses

Dier-ghelijcke Aerdtbevinghe is geschiet int Eylandt S. Michiel.

een van de Vlaemsche Eylanden/int Jaer 1591. ghedueerende eetlijcke dagen/met schade van veel Huysen/Cloosters ende Menschē/gelijck als ick in mijn Itinerario van Oost-Indien gheannoteert hebbe.

de ses Maenden gheduert/ dat de Vulcaen dach noch nacht ophielt/ om hoogh uyt te spouwen ende ghelijck als een Rivier vol vyers over t. gheven/ welcke materie hem int vallen (aen d voet ende rondtsom de Vulcaen neercomende) i assche eñ verbrandē gehouwē steen was veran derende. T'excedeert ende gaet het Menschelijck vernuft te boven/ hoe dat het uyt sijn Center so veel materie (alst in alle de voorseyde Maenden van hem werpende was) conste ophalen. Desen Vulcaen en placht anders niet dan roock van hem te gheven/ ende dit noch niet altijdts/ ende gaf oock somtijdts wel eenighe vlammen van hem. Dit voorschreven relaes hebbe ick ghecreghen/ wesende in Mexico, door eenen brief van een Secretaris der Audientie van Guatimala, een gheloofwaerdich persoon/ ende en was alsdoe noch niet al ghecesseert/ vyer ende vlam uyt de selve Vulcaen van hem te worpen/ als geseyt is. Als ick dese voorleden Jaren in de stadt de los Reyes, ofte van der Coningen was/ soo spoogh den Vulcaen, die daer ontrent staet/so veel assche van hem/dat het over veel mijlē/daer van daen/ anders niet dan assche en reghende/ jae soo veel/ dat het den dach gantsch sijn licht benam ende verdonckerde/ ende viel in Quito soo vol ende dicht/dat het niet mogelijckē en was/ de straten te ghebruycken. Daer zijn wel ander Vulcanen ghesien/die gheen vlammen/roock nochte assche van hen en worpen: dan bevinden/ datse op de grondt ende bodem in een levent ende ghestadich vyer staen en branden/ sonder ophouden. Van dusdanighe was daer een/ waer van in onsen tijden een begeerlijck Pape hem liet voorstaen/ dat het gene dat brandende was/ een masse van gout was/ besluytende eyndtlijcken/ dat het

anders

anders gheen Materie nochte Metael wesen nochte / een dinck dat soo menich Iaer brandende was / sonder eens te consumeren. Ende met dese persuasie ende inbeeldinghe / maeckten sekere ketels ende kettinghen / met ick en weet wat artificien, om daer mede t'gout uyt de put te scheppē ende op te trecken/maer t'vyer hiel daer synen spot met / want d'ijsere kettinghen ende ketels en waren noch qualijcken aent vyer ghecomen / of sy waren terstont aen stucken ende vernielt/gelijck offse van werck geweest hadden. Evenwel soo is my ghesept/dat den voorseyden suppliant / noch niet teghenstaende/ by sijn propoost bleef/endeginck andere inventien soecken/ om t'gout/ dat hem voorstondt / uyt te trecken.

Het 25.Cap. VVat dat d'oorsake is, dat het vyer ende roock van dese *Vulcanen* soo langhen tijdt duert.

HEt en is niet noodich van eenighe Vulcanen meer te verhalē/ dewijle men/van de ghene die verhaelt zijn/ ghenoech verstaen mach/wat datter in passeert/maer is een dinck weerdich om te argumenterē/ wat dat d'oorsake is / dat het vyer ende roock van dese Vulcanen soo langhen tijdt duert / t'welcke een dinck buyten reden schijnt te wesen / excederende ende gaende t'natuerlijck discours te boven/van dat het uyt sijn maghe soo veel dinghen spout ende overgheeft. Waer mach de materie ligghen/ ende wie machse hem gheven / ofte hoe gaet het in sijn werck? Sommighe hebben voor een opinie/ dat de Vulcanen verteerende zijn / de binnenste materie / diese van haer eyghen compositie oft maecksel hebben/ende alsoo gelooven sy / datse nae natuerlijcke reden een eyndt sullen

nemen/ſoo wanneer ſy(in maniere van ſpreken) t'hout van haer materie geconſumeert ofte verteirt hebben. In conſequentie van deſe opinie/ ſoo worden daer hedenſdaeghs ſommighe Berghen geſien/ daer men verbrande ende ſeer lichte ſteen is uyt treckende / die niet te min ſeer hardt ende excellent voor edificien ende timmeragien is / ghelijck als daer is / de ghene die in Mexico ghebracht wordt/ voor ſommighe ghebouwen: Ende ſchijnt in effect te weſen/t'ghene ſy ſeggen/ dat die gheberghten eenighen tijdt natuerlijck vyer gehadt moeten hebben / ende datſe voleyndicht zijn/ ſo wanneer dat de materie/die't heeft connen verteiren/ ten eynde was/waer door het de ſteenen alſoo ghelaten heeft / als de ghene die door't vyer ghepaſſeert zijn. Ick en begeere my hier teghens niet te ſtellen / ſoo veel als belanghende is/te dencken dat men aldaer vyer/ ende op ſijn maniere t'eenighen tijden Vulcanen ghehadt heeft/maer is my een hardt dinck om ghelooven / dat het in alle Vulcanen alſoo ſoude toe gaen / dewijle dat men ſiet / dat de materie/ die't van hem werpt/ bynaeſt oneyndtlijcke is/ ende dat de ſelve niet alle ghelijck in haer inghewandt gaen moghen. Ende behalven dit / ſoo zijnder noch Vulcanen die honderden/ jae duyſenden van Jaren altoos in een weſen ende in eenen doen ſtaen/ vyer / aſſche eñ roock van hen werpende. Om dat Plinius, de natuerlijcke Hiſtori-ſchrijver/ (nae dat van den anderen Plinio ſijn Neve ghereferert werdt) deſe verborghentheyt ſpeculeren ende onderſoecken wilde / hoe dat de ſake toeginck/ſoo is hy (om dat hy't vyer van een duſdanighe Vulcaen, te nae ghenaeckte) omghebracht ende geſtorven/ blijvende/ int onderſoecken van't ſelve/ ſteken. Ende ick daer en boven/

Op deſe maniere is hedenſdaeghs het Eylandt Sante Helena, gheleghen op 16. graet aen de Zuytzijde vande Linea Equinoctialis, zijnde d'Aerde/ ende al watter op de Gheberghten ſtaet/ ghelijck als verſenckt ende verbrandt/ als in mijn Itinerario verhaelt wordt.

en boven/ sonder t'selve eens te besien/ segge/ dat ick my laet duncken / dat/ soo ghelijck alsser int Aerdtrijck plaetsen zijn / die de deucht hebben van vochtighe materien naer hem te trecken/ ende t'selve in water te veranderen / t'welcke Fonteynen zijn/ die altoos ende ghestadelijcken vloeyen / vinden altoos waer-van vloeyen / om datse de materie van't water / altoos naer hen trecken/ datter alsoo oock plaetsen zijn/die d'eyghenschappe hebben / drooghe ende heete exhalatien nae hen te trecken / ende die in vyer ende roock te veranderen/werpende ooc door de selve cracht/eē ander dicke materie/die haer in assche/ drijfsteen / ofte andere dierghelijcke/ comt te resolveren. Dat het selve aldus is/ is teeckens ghenoech/ van dat het by tijden/ende niet altoos/ en roockt / ende oock bywijlen / ende niet altijdts/ vyer van hem en gheeft / want comt / naer dat het materie heeft moghen nae hem trecken ende verteiren / soo ghelijck als de Fonteynen in den tijdt van den Winter / overvloedich/ende in den Somer weynich waters hebben/ende sommige gantsch end' al verdroogen / nae datse de deucht ende efficatie moghen hebben / ende haer de materie te vooren comt / alsoo zijn de Vulcanen oock min oft meer vyers/op verscheyden tijden/ uytwerpende. Het ghene andere verhalen / van dat het een helsch vyer is / ende dat het uyt de Helle sijn herconiste heeft / mach ons dienen om daer by t'vyer van't ander leven t'aenmercken: Doch so de Helle sijn plaetse heeft/(gelijck als de Theologiens argumenterē) te weten/ in de center ofte t'innerste van't Aerdtrijck / t'welcke in sijn Diameter, meer als twee duysent mijlen heeft/ so en can ment niet wel stellen/dat het selve vyer uyt de center soude voortcomen / hoe veel te

Basil. in Psal. 18. *& in Hexa.*

meer / dat het vyer van der Helle (nae dat van S. Basilius, ende ander Heylighen/ geleert wordt) seer verscheyden is / van dat wy sien / want en gheeft geen lichten/ ende is/ sonder comparatie/ meer brandende / dan't vyer dat wy sien / alsoo dat besluytende / met het ghene dat ick ghesept hebbe / t'selve my dunckt de reden aldernaest te wesen.

Het 26. Cap. Van de Aerdtbevinghe.

SOmmige hebben gemeynt/ dat d'Aerdtbevinghe uyt dese Vulcanen van Indien harē oorsprongk hebben/ de welcke men aldaer seer ghemeyn heeft / maer dewijle dat men de selve ooc op plaetsen heeft/ die gātsch gheen gebuerschap met Vulcanen en hebben/ soo en can t'selve niet altemael d'oorsake wesen. Wel is waer/ dat het in een sekere forme met den anderen veel ghelijckenisse heeft / want het schijnt wel/ dat de heete exhalatien (die daer int innerste van de hollicheyt des Aerdtrijcx genereren) de principaelste materie van't vyer der Vulcanen is / met den welcken hen oock een ander dicker materie ontsteect/ makende de voorseyde schijnsels van vlammen ende roock / die daer uyt comen. Ende so wanneer de selve exhalatien onder t'Aerdtrijck gheen lichte uytcomste en vinden/ soo comense t'Aerdtrijck te moveren eñ te verroeren met soodanighe violentie ofte ghewelt om uyt te comen/ waer van het vreeselijcke gherucht dat onder t'Aerdtrijck ghehoort wordt/ ende de schuddinge des selvē Aerdtrijcx/ veroorsaeckt wordt/ ende dat/ door die ontsteken exhalatien, ghelijckerwijs als het buscruyt van't vyer gheraeckt wesende/ de Steenrotsen ende mueren in de Mijnen is brekende / als oock ghelijck de castagnie/

castagnie/ aent vyer ghelept wesende / is opber-stende/ ende int springhen ghelupdt gheeft / soo haest als de lucht / die binnen in den bast van de castanie besloten was / de cracht van't vyer is ghevoelende. Dese schuddinge ofte Aerdtbevinghe/ placht men alderghemeynst ende ordinaris te hebben / aen de Landen die aen de Zeecant gheleghen zijn / als oock de ghene die naebuerschap met het water hebben/ ende alsoo bevindt men / soo wel in Europa als in Indien / dat de plaetsen die verre van de Zee eñ t'water af ligghen / veel min van dit accident ghequelt zijn/ ende de Havens/Stranden ende Custen/ofte de ghene die eenighe nabuerschap met de selve hebben / zijn dese plaghe aldermeest onderworpen. Men heeft hier van in Peru een wonder dinck/ ende weerdich om te noteren/ gehadt/te weten/ dat van Chile af / tot Quito toe/ (t'welcke meer dan vijf hondert mijlen zijn) d'Aerdtbevinghe ordentlijcken achter den anderen heen geloopen ende ghevolght zijn / ick wil segghen van uytmuntende / want andere cleyne ende mindere zijnder ordinaris gheweest. Daer is gheweest aen de Custe van Chile (doch my en ghedenckt niet wat Jaer dat het was) een uytermaten verschrickelijcke Aerdtbevinghe / die gheheele Berghen omkeerde/ stoppende ende benemende daer mede/t'loopen ende de stroomen der Rivieren/ daer Lacke ofte stilstaende wateren af makende/worpende Dorpē ende Steden omverre/ ende ter neder / doodde van ghelijcken / quantitept van Menschen ende dede de Zee sommighe mijlē over loopen/latende de Schepē op droogh sitten/seer verre ende verschepdē van haer rechte plaets ofte besteck/ende diergheliјcke ander dinghen meer / van een seer groote grouwel : Ende

soo't my wel ghedenckt / soo wordde daer ghe-sept/dat de bevinghe/die't gemaeckt hadde/drye hondert mijlen langs de Custe heen gheloopen was. Weynich Jaré daer nae/ te weten/t'Jaer van 82. soo gheschiedde d'Aerdtbevinghe van Arequipa, die bynaest de geheele stadt vernielde. Daer nae / t'Jaer 1586/ den 9 Julij / was die van de stadt de los Reyes, den welcken (nae dat het van den Viceroy gheschreven wordde) in de lengte gheloopen hadde / langs de Custe heen/ 170 mijlen weeghs / ende in de breedde vijftich mijlen/tot binnen int ghebergte. In dese Aerdt-bevinghe toonde den Heere een groote barmher-tichept/ t'volck met een groot gherucht ende ru-moer (die sy een weynich voor de bevinghe ghe-voelden) te waerschouwen. Ende om dies wille/ datse aldaer/ door de ghewoonte/ op haer hoede zijn / so versagen sy haer terstont uyt de huysen/ hen beghevende op de weghen/ plaetsen/hoven/ ende eyndtlijcken onder den blauwé Hemel buy-ten de daken. Ende alsoo wordter gesept/alhoe-wel het de Stadt dapper verdestrueerde / om-werpende ende gantsch ontstellédé de principale edificien ende huysen/dat daer van't volck maer alleen ontrent twintich persoonen doot bleven. Ende de Zee dede doe de selve schuddinghe ende overloopinghe / ghelijck alsse in Chile ghedaen hadde / t'welcke gheschiedde weynich daer nae/ dat d'Aerdtbevinghe over was / loopende seer verbolghen over de stranden tot bynaest twee mijlen weeghs te landewaerts in / comende tot over de veerthien vademen hoogh/ ende bedeck-te de gantsche strandt / soo dat alle de balcken ende houten/ die aldaer laghen/ op't water heen dreven. Daer nae/ t'Jaer daer aen volghende/ wasser een ander dierghelijcke Aerdtbevinghe

uyt

int Coninckrijck ende stadt van Quito, soo dat alle dese merckelijcke Aerdtbevinghen/ schijnen ordentlijcken nae den anderen ghevolght te zijn/ de gheheele Custe langs / de welcke in effect dese plaghe onderworpen is: want dewijle dat men in de vlacke landē van Peru niet en heeft/de vervolginghe ofte straffe des Hemels / van donder ende blixem / soo en ghebreeckter daerom evenwel niet / de vreese van't Aerdtrijck te hebben/ ende alsoo hebben sy al te samen de Schoulten van de Goddelijcke Justitie voor ooghen / om Godt te vreesen/dewijle/ghelijck als de Schrifture sept/Fecit hæc ut timeatur. Nu keerende tot het voorghestelde/ segghe/dat de landen/gelegen aen de Zeecant / dese bevinge aldermeest onderworpē zijn/ zijnde d'oorsake/nae mijn duncken/ dese/ dat de gaten ende openen van't landt/ daer het door soude exhaleren ofte aemtochten / ende de heete exhalatien (die't genereert) door uptdrijven / met het water ghestopt ende vervult worden: Oock mede/so is oock de vochtichept/ de superficies van't Aertrijck uptpersende/ makende dat de heete dampen ende humeuren innewaerts-aen ghedreven ende besloten worden/de welcke int ontsteken/comen op te bersten. Sommighe hebben gheobserveert / dat comende nae seer drooghe Jaren / tijden van veel reghens/ soodanighe Aerdtbevingen plachten te veroorsaken / t'welcke is / door de selve reden / tot het welcke helpt d'ervarenthept/ van dat sy seggen/ dat men minder Aerdtbevinge heeft/ter plaetsen daer veel putten zijn. Van de stadt van Mexico, hebben voor een opinie/ dat d'oorsake/van sommighe Aerdtbevinghe diese heeft (die doch niet groot en zijn) souden comen/ door het Lack ofte Meyr/ daert in ghefundeert staet: alhoewel dat

het niet teghenstaende oock waerachtich is/ dat de Steden ende Landen/ die te landewaerts in/ ende verre van de Zee gheleghen zijn/ oock somwijlen groote schade van de Aerdtbevinghe zijn ghevoelende/ ghelijck als in Indien de Stadt van Cachapoyas, eñ in Italien die van Ferraren, hoewel dat de selve by de Rivier/ ende niets te verre van de Zee Adriatico ghelegen is/waerom die eer behoorde onder de Zeesteden ghetelt te worden/ in de sake daer wy van handelen. In Chuquiavo, anders La pâz ghenaemt/ een stede in Peru, is in dese materie een seer seltsaem dinck gheschiet/ t'Iaer van een ende tachtich/ te weten/ daer viel ofte stortte onversiens een groot deel van een Dorp/genaemt Angoango,(alwaer Indiaensche Toovenaers eñ afgoden-dienaers woonden) omverre/ ende doodde quantiteyt van d'Indianen/ t'welcke qualijck schijnt om ghelooven/ wordt niet teghenstaende van gheloofwaerdighe persoonen bevesticht/eñ d'aerde/ die daer ter neder viel/ liep ghestadelijck aen een anderhalf mijl weeghs/gelijck of het water ofte ghesmolten wasch gheweest hadde/ in sulcker voeghen/ dat het een Lack ofte Meyr toestopte ende vervulde/ blijvende de selve aerde alsoo over de gantsche distantie verspreydt.

Het 27. Cap. Hoe dat het Aerdtrijck ende de Zee haer zijn omvanghende.

ICk sal nu met dit Element voleyndighen/ daer by voeghende/ dit teghenwoordich van't Water/ welcker ordonnantie ende vereeninghe/ door den anderen/ wonderbaerlijck is. Dese twee Elementen hebben onder den anderẽ/ een Sphera verdeelt/ haer op duysent manieren omvanghende/ op eenighe plaetsen wordt

wordt het Aerdtrijck van't Water seer ghewel-
dichlijcken/ende als vyant/bestormt: op andere
orden/wort het daer seer sachtelijcken van om-
ringt: Daer zijn Contreyen / daer de Zee een
groot stuck weeghs te landewaerts in loopt/als
'selve versoeckende: Daer is / daer hem t'landt
betaelt/ met punten ende hoecken t'Zeewaert in
steckende / daert hem sijn inghewandt mede is
doorwondende: Op contreyen/voleyndt het eene
Element, beginnende t'ander seer allengskens/
als den anderen plaets ghevende: Op plaetsen/
hebbé sy beydegaer/ int versamen/ onmetelijcke
diepten/ want men vindt Eylanden/in de Zuy-
der Zee/ als ooc andere in de Noordt-Zee/ daer
de Schepen (dicht by comende) met 70 ende 80
vademen vots/ gheen grondt vinden / waer uyt
men kennen mach/de selve te wesen/ghelijck als
spruyten ofte tacken der aerden/die van uyt den
afgrondt/ om hoogh uyt comen / dat voorwaer
een dinck om te verwonderen is. Op dese ma-
niere (is my van een ervaren Stuerman geseyt)
souden wesen/ d'Eylanden de Lobos, dat is/van
de Wolven ghenaemt) ende een ander aent be-
ginsel der Custe van nieu Spagnien/dat van de
Cocos gheheeten wordt. Oock mede zijnder
plaetsen / daer men int midden van de onmete-
lijcke Zee Ocean, (sonder in veel mijlen weeghs/
daer rondtsom her / landt te sien) twee als uyt-
nemende hooghe thorens ofte spitsen / van
louter Steenclippen heeft / die int midden van
de Zee uytcomen/ alwaer men dicht aen/ landt
noch grondt en vindt. Van wat forme ofte ghe-
daente dat het landt in Indien gantschelijck is/
en can men niet te verstaen comen/ om dat men
d'uyterste eynden/ daer van/ niet en weet/ noch
tot hedé toe ontdect zijn/maer daer/int hondert

heen/ nae slaende/ soo moghen wy segghen / da
het is ghelijck als een hert met de longhen: he
alderbreedtste hier van/ als t'herte / is van Bra
silien tot Peru toe / de punt ofte t'eynde / nae d
Straet van Magallanes, t'bovēste/daert voleyn
dicht / is t'vaste Landt / ende van daer / begin
het weder allengskens uyt te spreyden ende bree
der te worden / tot dat het comt / tot de grootte
van Florida ende d'opperlandē/die noch niet we
bekent en zijn. Andere bysonderheden/ van des
Landen van Indien/moghen verstaen worden
uyt de Commentarien die de Spagniaerden ge
maeckt hebben / van haerder gheschiedenissen,
ontdeckinghen/ ende onder andere/de peregrina-
tie, ofte moeylijcke Reyse / die ick gheschreven
hebbe/ van een broeder uyt ons gheselschap/ die
voorwaer vreemdt is/ ende veel kennisse gheven
can. Hier mede sal ghesept blijven/ het gene dat
noodich gheschenen heeft / voor dese mael / ghe-
noech te wesen/om eenighe intelligentie ofte ver-
standt der dinghen van Indien te gheven / soo
veel als belanghende is / de ghemeyne Ele-
menten, daer alle de Regioenen ofte
Ghewesten der Werelt met om-
vanghen zijn.

Eynde des derden Boecks.

Het

Het vierde Boeck der Hi-storie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het 1.Cap. Van drye soorten van *Mixten*, dat is ghemenghten ofte *compositien*, daer men in dese Historie van handelen sal.

GEtracteert hebbende / int voorgaende Boeck / van dat beroerende is / d'Elementen ende simplen, t'ghene in materie van Indien ons te vooren gecomen is / soo sullen wy in dit teghenwoordich Boeck tracteren / an de compositien, mixten, ofte gemengten / soo eel als d'intentie die wy hebben / ons noodich al schijnen te wesen: Ende alhoewel / dat daer och veel ander soorten zijn / soo sullen wy dese aterie / alleen in drijen af deelen / welcke zijn Metalen, Planten ende Ghedierten. De Metalen ijn ghelijck als verborghen Planten / int inghe-andt van't Aertrijck / hebbende daer mede / in e maniere van haer productie ofte wassinghe / enige gelijckenisse / dewijle men die ooc met hare acken / eñ ghelijck als struycken / siet uytspruy-en ende verspreyden / t'welcke zijn / de groote nde cleyne aderen / die onder haer een mercke-ijcke breydinghe ende ordonnantie hebben / ende chijnt eensdeels / dat de Mijneralen groeyende ijn / in sulcker voeghen als Planten: Niet om atse waerachtighe uytspruytinghe ende een in-erlijck leven hebben / (t'welcke alleenlijck in waerachtighe Planten gheschiet) maer om dat y op dese maniere produceren ende voortcomen n d'ingewanten van't Aerdtrijck / door virtuyt ende

ende efficacie der Sonne / ende d'ander Planeten de welcke by lanckheyt van tijden / aengroeyen ende vermeerderen: ende soo gelijck als de Metalen zijn / ghelijck als verborghen Planten des Aerdtrijcx / alsoo moghen wy oock segghen / dat de Planten zijn / ghelijck als Ghedierten / die op een plaets vast staen / welcker levē bestaende is van't aliment ofte voedtsel / die daer van de natuer / in haer eyghen schepsel versorght wordt. Maer de Ghedierten excederen / ende gaen de Planten te boven / dat / soo gelijck alsse van perfecter ghedaente ende wesen zijn / alsoo hebben sy oock een perfecter aliment ofte voedtsel van noode: Ende om de selve te soecken ende te kennen so heeft haer de Natuer verroersel eñ vernuft ghegheven: in voeghen / dat het onvruchtbare ende woeste Aerdtrijck is / ghelijck als een materie eñ voedtsel der Metalen: De vruchtbare aerde, ende van meerder substantie / is een materie ende aliment, ofte voedtsel der Planten. De selve Planten / zijn alimenten ofte voedtsels / der Ghedierten / ende de Planten en Ghedierten zijn alimenten der Menschen / dienende altoos d'innerste natuere / tot onderhoudt van't opperste / haer de minste perfectie / de meeste onderwerpende / waer uyt men verstaen mach / hoe verre dat het is / het gout / silver / ende t'ander meer / (dat de Menschen verblindt zijnde door de begeerlijckheyt / in soo grooter weerden houden) het weerdichste eynde van den Mensche te wesen / dewijle t'selve soo veel graden leegher staet / als de Menschen / zijnde alleenlijckē / den Schepper ende opperstē Werckmeester / van alles / onderdanich / ende den Mensche gheordineert / als sijn eyghen eynde ende gerustheyt / ende alle t'ander / niet meer / dan soo langhe ende terwijle dat het hem

t hem int verbolgh / van dit eynde / ghelepde
de helpende is. De ghene die niet dese Philo-
phÿe (de dinghen die gheschapen zijn) is aen-
houwende/ en daer over discoureert/ die mach
ot de kennisse ende aenmerckinghe van dien/
nighe vruchten plucken/ hem daer met die-
ende / om den Autheur van alles te kennē ende
glorificeren. Den ghenen die niet verder en
asseert/als om hare eyghenschappen ende nut-
cheden te verstaen / ofte sal curieus wesen om
weten/ofte begeerlijck om t'ondersoeckē/ende
'y't eynde soo sullen hem de Schepsels wesen/
het gene den Wijsen man seyt/ Datse zijn voor Sap. 14.
e voeten der onwijsen / ende onwetende) te we-
n / netten ende stricken daerse in vallen eñ ver-
stricken. Tot desen eynde dan/ ende intentie als
hesept is / op dat den Schepper in sijn Schep-
els gheglorificeert mach wesen / soo hebbe ick
oorghenomen in dit Boeck yet te seggen/ van't
ele dat in Indien weerdich is/tot een Historie/
elangende de Metalen, Planten ende Ghedierten,
ie alder-eyghenst van de selve contreyen zijn.
Ende om t'selve exactivement te tracteren/soude
en groot werck vallen / daer meer kennisse toe
an doen waer / als de mijne is / ende veel meer
edichept / als ick wel hebbe. Daeromme soo
neyne ic alleenlijck te handelē/loopender-wijs/
van sommighe dinghen / die ick door ervarent-
hept/ ofte door waerachtich relaes/ aengemerckt
hebbe / beroerende de drye voorghestelde dingen
die ick gheproponeert hebbe/ latende de verghe-
lijckinge/ op't breedtste/van dese materien/ voor
andere curieuser ende neerstigher.

Het 2.Cap. Van d'abondantie der *Metalen* die men in VVest-Indien heeft.

De Me-

DE Metalen heeft de wijsheyt Gods ghe-schapen/ voor Medicamenten, beschermin-ghen/ verciersel/ ende voor instrumenten der Menschē wercken: Van alle dese vier dingen/ can men lichtelijcken exempelen geven/ maer het principaelste daer de Metalen toe van doen zijn/ is het laetste daer van: want het Men-schen leven / en heeft niet alleen sijn onderhoudt van doen/ als dat van de Gedierten/ maer moet oock wercken/ na d'abelheyt ende redelijckheyt/ die't van den Schepper ontfanghen heeft. Ende soo ghelijck als sijn vernuft/ soo wijdtstreckende is/ op verscheyden consten ende Faculteyten, alsoo heeft oock/ den selven Autheur voorsien/ dat het hebben mocht / materie / van verscheyden con-sten / tot reparatie / sekerheyt / verciersel / ende overvloedicheyt van sijner wercken. Nu zijnde dan / de verscheydenheyt der Metalen, die den Schepper (in de tresoren eñ decksels des Aerdt-rijcks) besloten heeft / soo veelderley / soo heeft niet teghenstaende/ het Menschen leven/ van alle de selve nuttichept / haer dienende / van de eene/ tot ghenesinghe der sieckten ende kranckheden/ van andere/ tot wapenen ende bescherminge te-gens hare vyanden/ andere tot vercieringe ende nootdruft van haerlieder persoonen ende woo-ninghen / andere tot vaten / ghereetschap / ende verscheyden Instrumenten / die van't s'Men-schen vernuft ghevonden zijn/ maer boven alle/ dese ghebruycken / die eenvoudich ende natuer-lijck zijn/ soo bevinde ick/ tot die gemeynschappe der Menschen / d'usantie van't gelt / t'welcke (ghelijck als de Philosoph seyde) een mate is/ van alle dinghen. Ende hoewel dat het in de na-tuer maer eē dinck is/ so is het niet te min/ in de deucht altemael: wāt het gelt is eten/ cleederen/ huys/

Aristot. 5. Ethicor. Cap. 1.

[sc]hips/waghen/ peerden/ ende alle t'ghene dat de Menschen van noode is / waerom alle dinghen (ghelijck als de Wijse man seyt) t'gelt onder- *Eccles.10.* daen is. Om dese inventie (van te maké dat een dinck alle dinghen is) te weegh te brenghen/ soo hebben de Menschen (als gheleydt wesende uyt de natuerlijcke instinctie) ghecoren t'alderghe-duerichste ende handelbaerste dinghen/ t'welcke t'Metael is: Ende willende dat onder de Metalen/ d'eerste plaetse soude hebben/ in dese inventie van gelt te wesen/ die uyt haer eygen natüer/ de gheduerichste eñ onverganckelijckste waren/ ghelijck als daer zijn / Gout ende Silver / de welcke niet alleen / onder de Hebreen, Assyriers, Griecken, Romeynen, ende andere Natien van Europa ende Asien in estime waren / maer oock onder d'alderverste ende Barbarische Natien der Werelt/ gelijck als daer zijn d'Indianen,soo van Oosten als van Westen/ alwaer het Gout ende Silver in weerde ende achtinge gehoudé was/ ende ghelijck als soodanich / in de Tempelen/ Palleysen/ ornament ofte vercierfel der Coninghen ende Edelen ghebruyckt worde. Want alhoewel dat men sommighe Barbarischen gevonden heeft/ die't gout nochte silver niet gekent en hebben / ghelijck alsser van die van Florida vertelt wordt / die de sacken ofte bogetten namen/ daer't gelt in was/ende t'selve gelt op de strandt ginder heen ghestort/ lieten ligghen/ als een onnutte ware. Ende t'ghene dat Plinius refereert *Plin.lib.6.* van de Babitacis, datse gout hatende waren/ *cap.27.* waerom t'selve begroeven / op datter niemandt af te bet mochte hebben / soo zijnder nochtans van dese Florida ende Babitacis seer weynich geweest/ ende noch hedensdaeghs zijn. Maer van de ghene die gout ende silver achten/ soecké ende

bewaren / zijnder veel / sonder dat het hen noodich is / t'selve (van de gene die daer van Europa ghecomen zijn) te leeren. Wel is waer / dat haerlieder begeerlijckheyt so hoogh niet geclommen is / als die van den onsen / nochte en deden oock met het gout ende silver soo grooten afgoderije niet / hoewel datse afgoden-dienaers waren / gelijck als sommighe quade Christenen / die om t'gout ende silver soo groote excessien ghedaen hebben. Doch is een dinck van grooter aenmerckinghe / dat de eeuwighe Wijsheyt des Heeren (de Landen die alderverste van der hant ligghen / ende bewoont worden / van een volck van minder Politie / begaven wilde / stellende aldaer den meesten overvloet van Mijnen, die daer opt ghewest zijn / om daer mede de Menschen te nooden / de selve Landen te soecken ende te besitten / ende onder-tusschen sijn Religie ende waerachtighen Gods-dienst te communiceren aen den ghenen die hem niet en kenden / volbrenghende daer mede de Prophecije van Esaias, dat de Kercke sijn palen soude verbreyden / niet alleen aen de rechter / maer oock aen de slincker handt / t'welcke is / als S. Augustijn verclaert / dat het Euangelie verbreydt soude worden / niet alleenlijcken van den ghenen die't eenvoudelijcken ende met zeele van barmhertichheyt souden predicken / maer oock van den ghenen / die't door Wereltlijcke middelen / ende Menschelijcke Finantien / souden vercondighen / waer door wy sien / dat de Landtschappen die in Indien d'alderoverdloedichste van Mijnen eñ Schattē zijn / zijn de ghene die in onsen tijden / aldermeest in de Christelijcke Religie ghecultiveert ende onderrecht zijn geworden / soo dat den Heere voor sijn opperste Finantien / hem met ons voornemen / is proffi-

Esai.54.

August. lib. 1. De Concord. Euangel. cap.31.

is proffiterende. Belangende dit selve/ soo worde daer/ van een wijs Man geseyt/ dat het gene/ dat een Vader met een dochter doet/ om die uyt te houwelicken/ met haer veel houwelijcx goet gevende: Dit selve hadde Godt oock/ met het selve Landt (dat soo moeyelijcken is) gedaen/ dat gevende veel Rijckdommē van Mijnen, van alle Metalen, te weten/ van Coper/ Yser/ Loot/ Tin/ Quicksilver/ Silver ende Gout: ende onder alle de contreyen van Indien / soo zijn de Coninckrijcken van Peru, de ghene / die de meeste abondantie van Metalen hebben / namelijcken van Gout / Silver ende Quicksilver/ zijnde in sulcken menichten/ dat men daer van dach tot dach noch meer nieuwe Mijnen is ontdeckende. Ende nae dat de qualiteyt van't Aerdtrijck wel is/ soo ist een ontwijffelijc dinck/ ofte daer zijnder/ sonder comparatie/ noch veel meer/ die t'ontdecken staen / als die ontdeckt zijn : jae het gheheele Aerdtrijck/ schijnt te wesen / ghelijck of het met dese Metalen ghesaeyt waer / ende dat meer als eenich ander dat teghenwoordich in de gantsche Werelt bekent is / noch daer men in voorleden tijden van gheschreven heeft.

Het 3.Cap. Van de qualiteyt des Aerdtrijcks daer men de *Metalen* vindt, ende datse in Indien niet altemael bereydt vvorden: ende hoe dat d'Indianen de *Metalen* ghebruyckt hebben.

DE oorsake van dat men so grooten rijckdom van Metalen in de Indien heeft/ namentlijcken int West-Indien van Peru, is/ als geseyt is/ de wille des Scheppers/ die sijn gaven/ nae sijn believen/ uytgedeylt heeft. Maer comende tot de reden ende Philosophije/

Philo lib. 5 de Genes. mundi. soo is het ghene dat den wijsen Philo gheschreven heeft / waerachtich / segghende / dat het Gout/ Silver ende Metalen natuerlijcken groyende is/ in d'onvruchtbaerste ende woeste landen. Alsoo bevinden wy/ dat de landen die van goeder ghetempertheyt en vruchtbaer van cruyderen ende vruchtē zijn/ seer seldē ofte nimmermeer Mijnen hebben / haer de Natuer te vreden stellende / met de selve vigeur ende cracht te gheven / om de vruchten voort te brengen / die tot de schickinge ende t'leven van't Ghedierte ende der Menschen aldernoodichst zijn. Int contrarie/ in de landen die seer woest/droogh ende onvruchtbaer zijn/in seer hoogh geberghte / ongeschickte steenrotsen/ in onghetemperde Luchten/ aldaer ist/dat men de Mijnen van Silver/Quicksilver/ afspoelinge van Gout / ende alle / ende soo veel schatten is vindende/ gelijck alsser naer Spagnien toe ghecomen is/nae dat de Westersche Indien ontdect zijn gheweest/ t'welcke van soodanighe woeste/ moeyelijcke/ ongheschickte/ ende onvruchtbare plaetsen ghegraven gheweest is/ maer de soeticheyt van't gelt/ ende t'geniet/ maeckt datse vermakelijck/overvloedich/ende seer bewoont zijn. Ende alhoewel dat men daer in Indien (als geseyt is) Aderen ende Mijnen van alle Metalen heeft / soo en wordense nochtans altemael niet bereydt/dan alleenlijcken de Mijnen van't Gout ende Silver / ende oock die van't Quicksilver/ wāt het selve van doen is/om t'Gout en Silver uyt te trecken. Het Yser wordter van Spagnien ende China gebracht. Het Coper/ hadden d'Indianen voor een ghebruyck te bereyden / want hare ghereetschappen ende wapenen en waren ghemeynlijcken niet van ijser / maer van coper: En nae dat de Spagnaerden in Indien geweest zijn/

Euseb. lib. 8. de præp. Euangel. cap. 5.

zijn / soo wordense weynich ghegraven ofte bereydt / noch en soecken oock niet eens nae de coper Mijnen, alhoewel datter veel van zijn/want soecken alleen de rijckste Metalen, waer in sy haren tijdt ende arbeydt met ombrenghen: Van d'ander Metalen, zijn hen dienende met het ghene dat van Spagnien ghebracht / ofte van dat onder t'Gout ende Silver (int beneficieren ofte bereyden) ghevonden wordt. Men en can niet bevinden / dat d'Indianen t'Gout / Silver / ofte Metael gebruyckt hebben/voor munt ofte waerdije der waeren/ maer ghebruycktent alleenlijck voor ornament ende verciersel/als geseyt is: ende alsoo haddense in de Tempels / Palleysen ende begraeffenissen / groote menichte eñ duysenderley soorten van Vaten van gout ende silver. Om te handelen ende te coopen/ en hadden geen gelt/ maer mangelden ofte reulden / d'eene waere om d'ander / ghelijck als Homerus van d'Ouderen is refererende / ende van Plinio vertelt wordt. *Plin. lib.* Daer waren sommighe dinghen van meerder *33. cap. 3.* estime/die in de plaets van't gelt ganckbaer waren/welcke gebruycken/noch tot hedensdaeghs toe / onder d'Indianen duerende zijn / ghelijck als in de Provincie van Mexico, ghebruycken sy het Cacao, (t'welcke een vruchtken is) in de plaets van gelt/ waer mede sy handelen/coopen ende vercoopen/alle het gene datse begeeren. In Peru, soo is/in de selve plaets dienende/de Coca, t'welcke een bladt is / dat van d'Indianen in grooter achtinghe ghehouden wordt. In de Paraguay (dat is / Rio de la plata) ghebruycken sy ijsere plaetkens/ voor munte. Eñ in Santa Crus van't geberghte/ gebreydt ofte geweven catoen/ so dat eyndtlijcke de maniere van de onderhandelinge der Indianẽ/haer coopen eñ vercoopen/

was wisselen ende te rantsoenẽ/waer/om waer. Ende alhoewel dat sy seer grootte ende ghefrequenteerde Marckten hadden / soo en dede hen t'gelt nochtans gheen manghel/noch en hadden oock gheen middelaers van doen / want waren al te samen ghenoech bedreven ende ervaren/hoe veel waers / van een dinck / dat het reden ende recht was/ om voor so veel/ van eẽ ander waer/ te gheven. Nae dat de Spagnaerts daer in ghekomen zijn/ soo hebben d'Indianen oock beginnen gout ende silver te ghebruycken/ om te coopen / doch en hadden int beginsel gheen munt/ dan het ghewicht van't silver was de prijs/ghelijck als van de oude Romeynen vertelt wordt. Daer naer tot meerder gerief/ so isser in Mexico ende in Peru, munt gheslaghen: maer tot noch toe/ soo en wordter in West-Indien geen munte van Coper ofte ander Metael verhandelt/ dan alleenlijcken van gout eñ silver / want den schat ende overvloedichept/ van't selve landt/ en heeft de munten/die men van billioen noemt/ofte van eenige ander soortẽ van mengsel (diese in Italien ende ander Provincien van Europa zijn gebruyckende) niet willen ghehenghen: alhoewel het waer is / dat men in sommighe Eylanden van Indien / ghelijck als daer zijn Santo Domingo ende Puerto Rico, munte van coper/ is gebruyckende/welcke zijn Spaensche quaerten, die alleen in de selve Eylandẽ ganckbaer zijn/ om dat men daer weynich silver eñ gout heeft/ alhoewel dat daer veel ende ghenoech in de Mijnen is / maer daer en is niemandt die't beneficieert/graeft ofte bereyt. Nu dewijle dat dẽ rijckdom van Indien ende de maniere van Mijnen te graven ende bereyden/bestaende is/in Gout/Silver eñ Quicksilver / soo sal ick ons van dese drye Metalen yet seg-

Die van China en hebbẽ ooc noch hedensdaegs geẽ munte oft gelt/ als gesneden silver/ dat sy by't geewicht uytgeven ende ontfanghen.

yet segghen / latende de reste voor dese mael blijven.

Het 4. Cap. Van het Gout dat in Indien bereydt vvordt.

HEt Goudt/ is altoos onder alle Metalen (ende dat met reden) voor't principaelste gheacht gheweest / om dat het t'ghedue-richste ende onverganckelijckste is: want het vyer / t'welcke alle d'ander consumeert ofte vermindert / is dit eer goet eñ perfect makende/ ende oock het Gout / dat door veel vyers gepasseert wordt/ blijft by sijn coleur/ ende is t'alder-fijnste/ t'welcke eygentlijcke (na dat Plinius seyt) ghenaemt wordt Obrizo, waer van de Schrif-tuer / soo veel mentie is makende / ende het ghe-bruyck/t'welcke alle d'ander is verteerende/(als den selven Plinius seyt) en heeft op het gout geen vat / noch en can't niet een dinck verminderen/ oock soo en verroestet / noch en veroudert nim-mermeer: ende alhoewel dat het in sijn gedaente soo volstandich is/ so laet het hem nochtans soo seer buyghen ende uptrecken / dat het een dinck om verwonderen is. De ghene die't Gout slaen ende uptrecken/ weten de cracht van't Gout ge-noech/ hoe dat het hem soo seer laet buygen ende dun maken / sonder eens te breken / het welcke al te samen (met d'ander excellente eygenschap-pen die't heeft) wel gheconsidereert wesende/ de gheestelijcke persoonen oorsake sal gheven / om daer verstandt uyt te grijpen/want in de heylige Schriftuer/soo wordt de liefde by't gout verge-leken. In de reste/ waerom dat het selve gesocht ende in weerden ghehouden wordt / en ist niets te noodich sijne deuchdē te verhalen/ dewijle het beste dat het heeft/al onder dē Menschen bekent

Plin.lib.33 cap.3.

Apoc.3. & 21. Cant.3. Psal.67. Thren.4. 3.Reg.6.

S iij is/voor

is / voor d'opperste macht ende grootsheyt der Werelt. Nu comende tot onsen propooste / soo heeft men in Indien groote quantiteyt van het selve Metael, ende men weet uyt waerachtighe Historien / dat d'Ingas van Peru niet alleen te vreden en waren / met te hebben / cleyne eñ groote Vatē van gout / als Lampettē / Coppen / Schalen / Bekers / Flesschen / Cruycken / ende groote Waterpotten / maer hadden noch oock Stoelen ende Kofbaren van massifs gout: Hebbende van gelijcken / in hare Tempels / opgerichte Beelden van louter gout. In Mexico haddē sy hier oock veel van / evenwel soo veel niet / als d'eerste Conquesteurs ofte overwinners / in d'eene ende d'ander Coninckrijcken quamen / so waren de rijckdommen ende schatten (diese vonden) oneyndtlijcken / ende noch veel meer / sonder comparatie / het ghene / dat d'Indianen verborghen ende wech staken. Dat sy't silver gebruyckt hebben / om de Paerden met te beslaen / by ghebreck van yser / ende ghegeven hebben drye hondert goude croonen voor een botigia ofte arobe Wijns / met ander diergelijcke overdadige costen / soudē schijnen fabulē te wesen / om te vertellē / maer zijn in effect gebeurt / eñ noch andere grooter dingē als dese. T'gout wert in de selve contreyen / op drye manieren / uytghetrocken / ofte ick hebbe het ten minsten / op dese drye manierē gesien: want men vindt het gout in korlen ofte greynen / in stof / ende in steen: t'gout in korlen ofte greynen / noemen sy stuckskens gout diese alsoo geheel vinden / sonder menginghe van eenich ander Metael / t'welcke niet van doen en heeft gesmolten / noch door't vyer ghebeneficieert ofte ghesuyvert te worden / worden korlen ofte greynen genaemt / om dat het ordinaris cleyne stuckskens zijn /
van

van de grootte als de korlē van een Meloen ofte Cawoerde. Dit is het ghene / dat van Iob ghe- *Iob. 28.*
sept wordt/ Glebæ illius aurum. Evenwel soo ge-
beurt het wel/datmenser veel grooter heeft/ghe-
lijck ick het selve ghesien hebbe / zijnde etlijcke
daer van ghecomen tot het ghewicht van veel
ponden. Dit is alleen/naer Plinius bevesticht/de *Plin. lib. 3*
grootshept van dit Metael / t'selve alsoo vol- *cap. 4.*
maeckt ende perfect te vinden/ t'welcke in d'an-
der soorten niet en gheschiet/ die altoos schuym/
ende t'vyer van doen hebbē/ om haer te pureren
oft te supveren: alhoewel ick daer oock natuer-
lijck silver ghesien hebbe / op de maniere als
escarcha. Ende daer zijnder oock / die men in
Indien Papas van silver noemt. Gheheurt oock
wel/ dat men stucken fijn silver vindt/in de ghe-
daente als aerden turven / maer dit is int silver
selden/ ende int gout seer ordinaris. Van dit ge-
korlde gout/wort weynich gevonden/ in respect
van t'ander: het gout in steen / is een veet ofte
ader van gout / die van de selve steen ofte steen-
rotse uyt comt. Ende ick hebbe aen de Mijnen
van Caruma (int gouvernement van Salinas)
steenen ghesien/ die seer groot/ ende gantsch met
gout doortogen waren: ende andere/die de helft
gout/ende de helft steen waren. T'gout dat men
op dese maniere heeft/vindt men in Putten ende
Mijnen, die hare veeten ende aderen hebben/ghe-
lijck als die van't silver/ ende zijn seer quaet om
bereyden. De maniere van't gout (dat uyt de
steenen ghetrocken is) te bereyden/ ghelijck als
het van de Coninghen van Egypten voormaels
ghebruyckt werdt / schrijft Agatarchides, int
vijfde Boeck der Historie van de Zee Grithreo,
ofte t'Roode Meyr / nae dat het van Phocio in
sijn Bibliotheca ghereferert werdt: ende is een

dinck om te verwonderen / hoe ghelijck dat het (t'gene hy aldaer refererende is) over-een comt/ met het gene dat men alt'hans (int beneficieren ofte bereyden van dese Metalen, van't gout ende silver) ghebruyckende is. De grootste menichte van gout/ die in Indien uytghetrocken wordt/ is in stof/ofte zant/dat in de Rivieren ofte plaetsen/ daer veel waters overgheloopen heeft/ghevonden wordt. De Rivieren van Indien / zijn van dese soorte van gout overvloedich/ ghelijck als d'Ouderen de Tajo in Spagnien/ de Pactolo in Asien, ende de Ganges in Oost-Indien ghecelebreert hebben. Ende het ghene wylieden gout in stof noemen / hieten sy Ramenta auri, ende de meeste quantiteyt van gout diese alsdoe oock hadden / was het ghene dat van dese Ramenta ofte stof van gout vergaert/ ende in de Rivieren ghevonden worde. In onsen tijden soo plachtmen te hebben / ghelijck als men noch heeft / in de Rivieren der Eylanden van te Loefwaert/ Española, Cuba, ende Puerto Rico, groote quantiteyt van gout/ maer door ghebreck der inghebore/ ende de swaricheyt van't selve uyt te trecken / soo wordt daer van daen / weynich nae Spagnien ghebracht. Int Coninckrijck van Chile, als ooc in dat van Quito, ende int nieuwe Coninckrijck van Granaden, heeft men daer groote menichte van. Het gheceleb reertste is/het gout van Caravaya in Peru, eñ dat van Valdivia in Chile, want is van't hooghste alloy/t'welcke is 23 ½ caraten, ende bywijlen noogher. Van ghelijcken soo wort het gout van Veragua, voor seer fijn gehoudẽ. Van de Phillippinis eñ China wort oock veel gout naer Mexico ghebracht/ maer is ghemeynlijcken van leeghen alloy. Men vindt gout / dat met silver ofte coper vermenght is.

Plinius

Plinius seyt/ datter gantsch geen gout gevonden wordt / of men heefter altoos eenich silver by/ naer het ghene dat met silver vermenght comt/ is ghemeynlijcken van minder caraten, dan het ghene / dat met coper onder een comt. Plinius seyt / dat soo het vijfde part daer van / silver is/ soo is het/t'gene dat men eyghentlijcke Electrum hiet: ende seyt / dat het een eyghenschappe heeft van meer te glinseren ofte te blincken/ by't licht van't vyer/ als het silver ofte gout/ dat gantsch fijn is / ende het ghene dat op coper is / is ordinaris hoogher ofte beter. Het gout dat in stof ofte zant is / wordt ghebeneficieert ofte ghereynicht in afspoelinghe/t'selve soo lange int water wassende / tot dat het zant ofte cley van de backen af valt/ ende t'gout (als swaerder van ghewicht) op de grondt blijft ligghen. Men beneficieert het gout oock met Quicksilver: wordt van ghelijcken ghepureert met sterck water/ want het Aluyn (daer't selve van ghemaeckt wordt) soodanighen cracht heeft / dattet het gout van alle t'ander afscheydt. Nu / soo wanneer dat het ghepureert ofte ghesmolten is / soo worden daer platen ofte tichelen van gemaeckt/ om naer Spagnien te voeren / want gout dat noch in stof ofte zant is / en mach uyt Indien niet gebracht worden/ door dien dat men t'selve niet quinteren, (dat is vertollen/ te weten / van vijf een voor den Coninck) marcken noch carateren mach / voor aleer dat het ghesmolten is. Spagnien placht/ naer dat van den boven-ghementioneerden Histori-schrijver verhaelt wort/ boven alle de Provincien der Werelt / in dese Metalen van gout ende silver t'abonderen / namelijckē Gallicien ende Lusitanien, ofte Portugal, ende boven al/ t'landt van Asturie, van waer hy

Plin. lib. 3 cap. 4.

Plin. lib. 3 cap. 4.

refereert / dat Jaerlijcx te Roomen ghebracht werde / twintich duysent ponden gouts / ende datter in gheenighe ander landen soo grooten menichte ghevonden werde: t'welcke t'Boeck
1.Mach.8 der Machabeen schijnt te willen ghetuyghen / alwaer het seyt / dat de meeste grootsheyt der Romeynen was / van datse in hare macht hadden / de metalen van gout ende silver van Spagnien / ende alsnu so comt tot die van Spagnien / desen grooté schat van Indien / ordinerende de Goddelijcke voorsienicheyt / dat d'eene Rijcken d'andere dienen / ende hare schattẽ mede deylen ende deelachtich zijn / van haerder Regeeringhe / tot weldaet van d'eene / ende deucht van d'andere / soo sy maer van de weldaden (diese hebben) behoorlijcken ghebruycken. De somme van gout / die daer van Indien ghebracht wordt / is qualijck om te taxeren: niet te min / soo mach men wel affirmeren / datse die meer ghenoech is / als de ghene die Plinius refereert / Jaerlijcx van Spagnien nae Roomen ghebracht te wesen. In de Vlote daer ick in gecomẽ ben / t'Jaer van 87. soo was het Relaes ofte Cargasoen van't vaste landt / t'waelf Casten gouts / zijnde elcke Cast ten minsten van vier arroben ghewichts (te weten / van 25 pondt d'arrobe) ende van nieu Spagnien duysent een hondert ende ses en vijftich Marcken gouts / dit alleen voor den Coninck / behalven het ghene dat voor particulieren gheregistreert / ende noch om te registreren comt / t'welcke oock wel genoech placht te wesen. Dit is nu ghenoech van soo veel als het gout van Indien beroerende is / sullen alsnu van't silver segghen.

Het 5.Cap. Van't silver van Indien.

Int

IN t'Boeck van Job lesen wy aldus/ T'sil- *Iob,28.*
ver heeft sekere beginsels ende wortelen
van uyt sijn veeten ofte aderẽ/ ende t'gout
heeft sijn bestende plaets / daert verstijft:
et ijser wordt al gravende uyt het Aerdtrijck
hetrocken / ende de steen met de hitte ontdaen
jnde / verandert in coper. Wonderlijcke wel/
nde met weynich woordẽ / is hy d'eygenschap-
en van dese vier Metalen verclarende/te weten/
an't Gout/ Silver/ Yser ende Coper. Van de
laetsen daer't Gout groeyt eñ voortcomt/heb-
en wy yet ghesept/ van hoe dat het sijn steenen/
ie gevonden worden int diepste van de Bergen
nde innerste des Aerdtrijcx/ofte zant der Rivie-
en ende plaetsen die altemets onder water loo-
en/ of seer hooge gheberghten/daer't stof van't
out met het water is afspoelende/ ghelijck het
e ghemeynste opinie in Indien is. Waer uyt
eel van't ghemeyne volck noch hedensdaeghs
helooven/ dat het van den tijdt der Diluvio af/
hebleven soude wesen/ dat men t'gout/int wa-
er / op soo vreemde plaetsen is vindende. Van
e silver veeten ofte aderẽ/ ende van hare begin-
els ende wortelen / ghelijck als Iob seyt / sullen
vy nu tracteren / segghende in den eersten / dat
'oorsake van dat het silver de tweede plaets
onder de Metalen heeft/is om dat het selve t'gout
aldernaest/ ende meer dan eenich ander ghedue-
rich is / ende van't vyer / minder letsel crijght/
als oock om dat het hem beter laet handelẽ ende
bereyden / gaende noch t'gout in de clanck ende
claerheyt te boven: oock mede soo is sijn coleur
t'licht ghelijckformer / ende sijn gheclanck deli-
cater eñ doordringhender. Ende daer zijn plaet-
sen daerse het silver meer estimeren / als t'gout:
doch evenwel om dat het gout minder / ende de

Natuer,

Natuer, t'selfde vast-houdender is/ dat te geve[…]
so ist een argument t'selve een waerdiger Meta[…]
te wesen: Niet teghenstaende datter landen zij[…]
(als van China verhaelt wordt) daer men lich[…]
telijcker gout/ dan silver vindt. T'gemeyn end[…]
ordinaris is / dat men t'silver lichtelijcker end[…]
abondanter heeft. De Westersche Indien hee[…]
den Schepper hier van met soo veel rijckdom[…]
men versien/ dat alle het ghene/ dat van de oud[…]
Historien in kennisse is / ende alle het ghene da[…]
van de Spaensche Argentiffodijnen, ende va[…]
ander weghen gheencareceert wordt/ is minde[…]
als wy in de selve contreyen gesien hebben. Me[…]
vindt gemeynlijcke Mijnen van silver/ in woest[…]
ongheschickte wilde geberghten ende heuvelen[…]
alhoewel men t'selve oock ghevonden heeft / i[…]
platte landouwen ende velden / zijnde t'selve o[…]
twee manieren/ waerom d'eene losse/ ende d'an[…]
dere / vaste veeten ofte aderen geheeten worden[…]
De losse/ zijn sekere stucken van Metael, ghebeu[…]
rende datmense op plaetsen heeft / dat soo wan[…]
neer t'selve stuck voleyndt / men daer niet mee[…]
af en vindt. De vaste veeten ofte aderen/ zijn d[…]
ghene die in de diepte ende lengte vervolgh heb-
ben/ in maniere gelijck als de groote tacken van
eenen boom. Ende te wat plaetsen men een van
dese vindt / ist een seker dinck/ dat men daer ter-
stont dicht by/ noch ander ende meer veeten heeft.
De maniere die d'Indianen ghebruyckten / om
t'silver te beneficieren ende bereyden / was/ met
smiltinge/ te weten/ de selve Massa van't Metael,
by't vyer te smilten/ t'welcke t'schuym ofte vuy-
lichteyt aen een zijde drijft/ scheydende alsoo t'sil-
ver van't loot/ tin/ coper/ ende van alle d'ander
menginghe die't heeft. Hier toe maecktense din-
ghen ghelijck als cleyne ovens / daer de windt
stijf

Wā datter in China lichtelijcker gout dan silver gevonden wordt/ en is niet daerom/ dat het gout meer als t'silver geldet/ maer is alleenlijck een opinie ende sinnelickheyt vā de Chinen, t'selve liever te hebben, in sijn waerdije/ blijvēde nochtans elck in sijn valeur/ tgout bovē t'silver/ als in alle ander landen/ daer de Metalen bekent sijn.

ijf in blies / doende alsoo met hout ende kolen
ier operatie. Dese worden in Peru, Guairas ge-
eeten/naer datter de Spagnaerden in gecomen
in / soo beneficierense noch oock (behalven de
ve maniere van smiltinghe die daer oock ghe-
uyckt wordt) t'silver door Quicksilver/zijnde
ilver/ datser door uyt crijghen/oock meerder/
s door smiltinghe. Want daer is silver metael,
it met gheen vyer gheveneficieert / noch oock
oor Quicksilver gheproffiteert can worden:ende
t is ghemeynlijcken arm ofte flecht Metael,
an't welcke men de meeste quantiteyt heeft:
en heetense/ het ghene dat in grooter menichte
eynich silver voortbrengt/ ende rijck/ het gene
it veel silvers gheeft. En is een wonder dinck/
it men dese differentie niet alleē en vindt(van't
n Metael silvers door't vyer uyt te treckē/ende
ander sonder vyer door't Quicksilver / maer
ock/dat men in de selve Metalen,die't vyer door
niltinghe uyt treckt/ sommige vindt/ dat soo't
yer daer van met ghemaeckte windt / als van
laesbalcken) ontsteken wort/ en wilt niet smil-
en/ dan moet met natuerlijcke lucht ofte windt
vesen/ die van dē Hemel waeyt. Ende daer zijn
aerenteghen Metalen, die oock wel ende beter
net ghemaeckte windt van blaesbalcken smil-
en. Het Metael uyt de Mijnen van Porco, worde
ichtelijcken met blaesbalcken ghebeneficieert.
T'Metael uyt de Mijnen van Potosi, en can met
gheen blaesbalcken ghesmolten noch gheproffi-
eert worden/dan met de windt van de Guairas,
'welcke d'oventkens zijn/ die int afgaen van de
erghen / op de natuerlijcke windt ghemaeckt
taen / met de welcke t'selve Metael ghesmolten
werdt. Ende hoewel het seer swaer is/ van dese
erschepdenheyt/ reden te gheven/ is niet tegen-
staende

staende seer seker / door de langhe ervarentheyt die men daer van heeft. Ander duysent subtijl heden heeft de curieusheyt ende begeerlijckheyt van dit Metael (dat de Menschen so seer beminnen) ghevonden/ van de welcken wy hier naer, sommighe sullen verhalen. De principaelste plaetsen van Indien/die silver opbrenghen/zijn nieu Spagnien ende Peru, maer de Mijnen van Peru zijn van groot voordeel/ hebbende onder anderen/die van Potosi,d'eerste plaetse der Werelt / van de welcke wy een weynich int breedt sullen handelen / om dat het zijn de ghetele breertste ende notabelste dinghen die men in West-Indien heeft.

Het 6.Cap. Van't Gheberghte van *Potosi*, ende van sijnen ontdecker.

DAt soo seer vermaerde Gheberghte van Potosi, is gheleghen in de Provincie van de Charcas, int Rijcke van Peru,verscheyden van de Linea Equinoctiael , aen de Zuytzijde/oftenae den Polo Antarctico 21⅔ graden/ in voeghen/ dat het comt te ligghen binnen de Tropicum, op't uyterste eynde van de Torrida Zona, is niet tegenstaende uyt der maten coudt/ jae couder als oudt Castillien in Spagnien/ende Vlaenderen ofte Nederlandt / behoorende (nae de hooghte des Pools daer't op leyt) ghetempert ofte heet te wesen. T'gene dat het coudt maerkt te wesen / is om dat het landt soo hoogh ẽ verheven gheleghen is / ende t'eenemael van de seer coude ende onghetemperde winden ombanghen wordt / namelijcken van de ghene diese aldaer Tomahavi heeten / die seer verbolghen ende uytnemende coudt is / den welcken regneert in de Maenden van Meyo, Iunio, Iulio ende Augusto,

ende is

nde is van natuere droogh/cout/seer onlustich/
nde gantsch onvruchtbaer / soo datter gantsch
heen vruchten / noch eenich cruyt ofte greynen
oortcomen/waer door het van sijn eyghen na-
uer/ door d'ongetempertheyt des Hemels/ende
e groote onvruchtbaerheyt van't Aerdtrijck/
nwoonbaer is/ maer de cracht van't silver/ die
net sijn begeerlijckheyt/ d'ander dinghen is nae
em treckende / heeft het selve gheberghte / een
an de grootste bewoonde Vlecken ofte Ghe-
neynten ghemaeckt/ als daer gheenich in alle
ie Rijcken ghevonden wordt / zijnde t'selve soo
overvloedich/ eñ volop van alle lijftochten ende
eckernije / datter niet een dinck te wenschen is/
ofte men vindt het daer in abondantie. Ende de-
wijle dat het altemael van buyté gebracht wort/
soo staen alle de plaetsen ende marckten / altoos
vol van Fruyten/ Conserven/ leckernijen/ uyt-
gelesen Wijnen/ zijdwerck ende verciersels/ende
dat so veel/als ter plaetsen/ daerméét op't meeste
hebben mach. De coleur van dit gheberghte/
treckt wat nae't doncker ros/ ende heeft een seer
lieflijck ghesicht ofte vertooninghe / in maniere
ghelijck als een effen pavilloen / ofte een broodt
suyckers / loopt seer steyl op / ende heeft zijn do-
minie boven alle d'ander Berghen / die daer by
ofte ontrent staen. Den opganck daer van / is
moeyelijck/ alhoewel datment altemael te peert
oprijden mach / comt boven punts gewijs ende
int rondt uyt / eñ heeft aen de voet int omgaens
een mijl weeghs in de spatie. Van den oppersten
top van dit geberghte/tot de voet ofte t'nederste
toe / zijn duysent ses hondert eñ vierentwintich
ellen / die men in Spagnien Varas, ofte roeden
noemt/ welcke ghereduceert in de maet ende re-
keninghe van Spaensche mijlen/comt te maken
een vieren-

een vierendeel van een mijl. Aen dit ghebberghte
te weten / bp de voet ofte t'nederſte / heeft het een
ander cleyn gebergte die van den ſelven voort-
comt. Deſen heeft in voorighen tijden ſommige
Mijnen van loſſe Metalen ghehadt / de welcke
aldaer ghevonden worden / ghelijck als in beur-
ſen / ende niet in vaſte veeten ofte aderen / waren
ſeer rijck / doch weynich / wort genaemt Guaina
Potoſi, dat is / de Jonghe Potoſi. Aen de voet
ofte t'nederſte van dit cleyn gheberghte / ſoo be-
gint het Vleck ofte de Ghemeynte van de woo-
ninghen der Spagnaerden ende Indianen / die
nae de rijckdom ende t'graven / ofte bereydtſel
van Potoſi ghecomen zijn. T'ſelve Vleck mach
int omgaens hebben / twee mijlen weeghs / ende
heeft den meeſten toeloop ende handelinghe van
gheheel Peru. De Mijnen van dit gheberghte / en
worden ten tijden van den Ingas (welcke Heeren
van Peru waren / aleer daer de Spagnaerden in
quamen) niet bereydt ofte ondergraven / alhoe-
wel datſe bp Potoſi de Mijnen van Porco (die
daer ſes mijlen van daen zijn) ondergroevē ende
bereyden. D'oorſake moeſt weſen / datſer gheen
notitie van ghehadt hebben: niet tegenſtaende /
dat andere vertellen / ick en weet wat fabel ofte
beuſelinge / van hoe datſe de ſelve Mijnen wilden
bereyden / maer hoorden ſekere ſtemmen die tot
d'Indianen gheſeyt ſouden hebben / datſe t'ſelve
niet roeren en ſouden / ende dat dit Gheberghte
voor andere bewaert was: In effect / dat men
tot twaelf Jaren toe (nae dat de Spagnaerden
in Peru ghecomen waren) noch gantſch gheen
notitie van Potoſi noch van ſijn rijckdom en
hadde / welcker ontdeckinghe gheſchiedde al-
dus: Een Indiaen ghenaemt Gualpa, van ghe-
boorte Chumbibilca, t'welcke is int landt van
Cuſco,

Cuſco, gaende op eenen tijdt teghens den neder-ganck der Sonnen / int vervolgh van etlijcke Veneſoenen/die hem int voorloopen t'geberghte opclommen: ende door dien dat het ſoo steyl om te climmen is / zijnde alſdoe oock t'meeſtendeel bedeckt/ met gheboomten die men Quinua heet/ ende ſeer vol ende dicht van Wilderniſſe/ſo waſt hem noodich / om eenen moeylijcken wegh op te comen / naer een tack te grijpen / den welcken ſijn vaſticheyt ofte wortelē in een veete ofte ader hadde / dien de naem van de rijcke veete behouden heeft: deſen tack is int aentaſten uytgegaen/ ende heeft/ int uyttreckē der ſelve/de plaets van de wortel comen te verkennen / die van een ſeer rijck Metael te weſen / door d'ervarentheyt dien hy hadde van de Mijnen van Porco, ende vondt in der aerden (by de ader ofte veete) etlijcke ſtucken Metaels liggen/ die daer/ door't uyttrecken/ van los ghewonden waren / maer en lieten daer niet wel kennen/om datſe de coleur/van de Son eñ t'water/ verdorvē hadden: nam de voorſeyde ſtucken/ende brochtſe nae Porco toe/ om die t'eſſayeren/ ofte door Guaira te beproeven/ (dat is/ t'Metael door't vyer te proeven) ende ſiende die van een uytnemende rijckdom te weſen / groef ende bereydde de voorſchrevē veete ofte ader int heymelijck alleen / ſonder dat yemandt deelachtich te maken / tot ſoo langhe dat een Indiaen Guanca, gheboren uyt de valleye van Xauxa, t'welcke is in de palen van de ſtadt de los Reyes, dat is van der Coninghen gheſeyt/ den welcken in Porco een ghebuer van de ſelve Gualpa Chumbibilca was/quam te ſien/dat hy in de ſmiltinge/ dien hy dede / grooter tichelen maeckte/ als men ordinarts van de Metalen van die contreye ghewoon was te doen/eñ dat hy in ſijn tractement/

T ende

ende persoons halven / verbetert was / want hadde tot dien tijdt toe/van te vooren/armelijcken gheleeft : waer door / als oock / om dat hy sach dat het Metael,dat dese sijn ghebuer bereydde/ verscheydē/van dat van Porco was/hy hem beweeghde / ende voornam/ dit secreet t'ondersoecken. Ende alhoewel dat den anderen/ t'selve altoos socht bedeckt te houden / importuneerde hem soo veel/dat hy hem op't laetste mede nam/ nae't gebergthe van Potosi,nae dat hy dit tresoor een Maent lanck alleen ghenoten hadde.Als doe seyde den Gualpa tot de Guanca,dat hy voor hem een ader ofte veete soude nemen/ dien hy insghelijcx ontdeckt hadde / welcke dicht by de Rijcke Veete staet / ende is de ghene / die men hedensdaeghs hiet / de Veete ofte ader van Diego Centeno, die niet minder rijck (evenwel harder om te bereyden) was. Met dese conformiteyt deelden onder hen tween/ t'geberghte van de grootste rijckdom der Werelt.T'gebeurde daer naer/ dat hebbende de Guanca eenighe swaricheyt in sijn veete te bereyden / om datse hardt was/ als oock om dat hem den anderen Gualpa geen deel/ in de sijne / en wilde gheven / datse quamen te crackeelen/ ende door dese/ als oock door andere questien/ soo is den Guanca van Xauxa (als vergramt wesende) gegaen/ende heeft het eensdeels aen sijn Meester ofte Heere / die Villaroel ghenaemt/ eñ een Spagniaert was/ te kennen ghegheven / den welcken in Porco resideerde. Villaroel willende de waerheyt onderstaen / is terstont nae Potosi ghegaen/ ende vindende de selve rijckdom / die sijn Ianacona ofte Dienaer / hem geseyt hadde/ dede de Guanca registreren/besteckende met hem de Veete ofte ader die van Centeno ghenoemt wordt: men heet besteckë/voor

sijn

sijn selven afteyckenen / de spatie der roeden die de Wet vergunt ofte toelaet / den ghenen die de Mijnen vinden ofte bereyden / met het welcke/ ende met de selve voor de Iustitie t'openbaren/ sy de Heeren ofte eygenaers van de Mijnen blijven/ om die voor hen selven te bereyden/ midts betalende den Coninck sijn Quinten ofte vijfde part/ dat is den vijfden penninck. Eyndtlijcken/ dat d'eerste register ende openbaringhe/ die daer van de Mijnen van Potosi gedaen wordde/ ghschiedde den 21 dach der Maent April, int Iaer 1545. in de ghelegentheyt van Porco, door den voorschreven Spagniaert Villaroel ende Guanca. Terstont niet lange daer nae/soo wordde daer noch een ander veete ofte ader ontdeckt/ die men van Tin noemt / die uytnemende rijck gheweest is / alhoewel seer quaet om bereyden/ om dat het Metael des selven/ so hardt was/als vyersteen. Daer nae den 31 Augusti, van't selve Iaer 45/ wordde gheregistreert de Veete, die Mendieta genaemt wordt / dese vier zijn de principaelste Veeten ofte aderen van Potosi. Van de rijcke Veete (welcke d'eerste was/ die ontdeckt wordde) wordt geseyt/dat het Metael een spiets lengte / in de hooghte overeyndt stondt / in maniere / als rotssteenen / die van't opperste des Aerdtrijcx uytsteken/ ghelijck een kamme/ hebbende drye hōdert voetē in de lengte/ eñ derthien in de breedde : ende willen segghen/ dat het selve alsoo ontdeckt ende ontbloot ghebleven soude hebben/ van den tijt der Diluvio ofte Suntvloet af/ wederstaende/ als de hardtste partije/ de vervolghentheyt ende cracht des waters. Ende t'Metael daer van/was soo rijck/dat het de helft aen silver hadde/ blijvende sijn rijckdommē alsō gheduerich ende vervolghende/ tot de vijftich

ende t'sestich Mans lengten ofte vademen in de diepte / alwaert begonst te ghebreken. In deser voeghen / als geseyt is / soo worden Potosi eerst ontdeckt / ordonnerende de Goddelijcke voorsienichheyt / tot een geluck ende welvaert van Spagnien / dat de grootste rijckdom (die men weet oyt in de Werelt gheweest te zijn) soo lange verborghen is ghebleven / ende gheopenbaert ghewordden / ten tijden dat Carolus de vijfde / saliger ghedachtenis / t'Keyserrijck hadde / met de Coninckrijcken van Spagnien / ende Dominien van West-Indien. De tijdinghe ghecomen wesende int Rijcke van Peru, der ontdeckinghe van Potosi, zijnder terstont veel Spagnaerden nae toe ghetrocken / ende bynaest t'meesten deel der Inwoonders van de stadt de la Plata, (dat is van't Silver gheseyt) gheleghen 18 mijlen van Potosi, om daer Mijnen te verwerven. Eñ daer quamen van ghelijcken een groote menichte van Indianen uyt verscheyden Provincien / namelijcken de Guairadores van Porco, soo dat het in weynich tijdts quam te wesen t'grootste Vleck ofte Ghemeynte van't gantsche Rijcke.

Het 7.Cap. Van de rijckdomme ofte schat, die daer ghegraven is, ende noch alle daeghs ghetrocken vvordt uyt het gheberghte van *Potosi*.

ICk hebbe dickwils ghetwijffelt / of men in de Historien eñ beschrijptien der Ouderen / so grooten rijckdommen van Mijnen wel vindt / als t'ghene dat wy in onsen tijden in Peru hebben / soo daer eenighe rijcke ende vermaerde Mijnen in de Werelt gheweest zijn / soo zijnt gheweest / de gene die de Carthaginoisers, ende daer naer de Romeynen / in Spagnien / gehadt hebben / de welcke (gelijck als ick geseyt hebbe)

hebbe) niet alleen van de Heydensche schriften/ maer oock van de heylige Schriftuer / wonderlijck verheven worden. Den ghenen die alderbysonderste vā dese Mijnen, mentie is makende/ nae dat ick ghelesen hebbe/ is Plinius, den welcken schrijft in sijn Natuerlijcke Historie / aldus: Daer wordt bynaest in alle Provincien silver ghevonden/ maer t'alderexcellentste is/ dat van Spagnien. Dit selve groeyt oock in onvruchtbare aerde / in Rotssteenen ende Gheberghten: ende alwaer dat een veete ofte ader van silver ghevonden wordt/is een seker dinck/datter niet verre van daen / noch meer andere ghevonden sullen worden. T'selve gheschiet bynaest oock in d'ander Metalen, daerom soo worden sy van de Griecken (ghelijck alst blijckt) Metalen gheheeten. Is een dinck om te verwonderen/ van hoe dat tot hedensdaeghs toe/ de putten der Mijnen in Spagnien / noch dueren / de welcke men begonst heeft te graven/ende bereyden/in den tijdt van Hannibal: Jae dat meer is/ soo zijn de selve namen noch hedensdaeghs in esse/ van de ghene die de selve Mijnen eerst ontdeckt hebben. Onder anderen/ soo was vermaert een van de selve/die nae sijn ontdecker/ Bebelo ghenoemt worde/ gelijckse oock noch heet. Van dese Mijne wordden soo veel schats uytghetrocken / datse sijn Heere ofte eyghenaer dagheliјcx drye hondert pondt silvers gaf/ ende tot op den huydighen dach/soo heeft men t'graven ofte t'bereyden van de selve Mijne achtervolght / den welcken al ghegraven ende int gheberghte ghediept is / de spatie van duysent vijf hondert passen ofte treden: Door alle de selve spatie zijn de Gascoenen twater uyttreckende/alle den tijdt/ende soo langhe/als hen de lichten ofte keersen dueren/ ende comē op dese

Plin.lib.33. cap.6.

maniere soo veel waters uyt te trecken / dat het een Rivier schijnt te wesen. Dit zijn altemael Plinii eyghen woorden / de welcke ick alhier hebbe willen verhalen / om dies wille datse een vermakinghe sullen gheven / den ghenen die van Mijnen kennisse heeft / siende dat het selve / datse heden daeghs ondervinden / by d'Ouderen oock alsoo toeghegaen is. Insonderheyt / soo is de rijckdomme der Mijne van Hannibal in de Pireneis (die de Romeynen besaten) notabel / die sijn bereydinghe continueerden / tot den tijdt van Plinio toe) t'welcke mochte wesen / ontrent drye hondert Jaren / welcker diepte was / van vijfthien hondert passen ofte treden / dat is anderhalf millia van Spagnien: ende was int beginsel soo rijck / datse sijn Eyghenaer weerdich was / drye hondert pondē / van 12 oncen t'pont / daeghs. Maer alhoewel dat dit een uytnemende rijckdom gheweest is / soo en dunckt my nochtans niet / dat die te vergheleijcken is / by die van onsen tijden in Potosi, want nae dat het blijckt by des Coninckx boecken / van't Huys der Contractatie, daer't selve opgeteyckent (als oock van oude gheloofwaerdighe Mannen geaffirmeert) wordt / dat in den tijdt dat den Licenciaet Polo regeerden (t'welcke langhe ghenoech gheweest is / nae d'ontdeckinghe van't gheberghte) men alle Saterdaghen quinteerde (dat is den vijfden penninck voor des Coninckx gherechtigheyt ofte Tollen afdeelde) de somme van 150 duysent tot 200 duysent pesos toe / zijnde de Quinten ofte vijfden penninck weerdich dertich eñ 40 duysent pesos, ende des Jaers anderhalf millioen, ofte weynich min: In voeghen / dat daer / naer uytwijsen van dese rekeninghe / alle daeghs uyt dese Mijnen ghetrocken worden / ontrent 30 duysent pesos,

Genebrardus, in Chronographia.

pesos, comende voor des Coninck Quinten ofte Tollen s'daechs/ses duysent pesos. Daer is noch een ander dinck / om tot de rijckdomme van Potosi t'allegeren / te weten / dat de rekeninghe/ die daer gemaeckt is/ is alleenlijck van't silver/ dat ghemarckt ende ghequinteert wordt / zijnde in Peru een seer kennelijck dinck / dat men van langhe tijden af / in de selve Rijcken ghebruyckt heeft/ t'silver datse ganckbaer noemden/ t'welcke niet ghemarckt noch ghequinteert en was/ ende is in conclusie / voor den ghenen die van de selve Mijnen wel weten / datter in dien tijdt een seer groot deel / van't silver dat uyt Potosi ghetrocken wordde / om te quinteren, bleef/ t'welcke was alle het ghene / dat onder d'Indianen/ ende veel van't selve / onder de Spagnaerden/ ganckbaer was / ghelijck als het selve noch tot mijnen tijdt toe gheduert heeft / alsoo dat men wel ghelooven mach / dat het derden deel der rijckdommen van Potosi (soo't de helft niet en was) niet gheopenbaert noch ghequinteert en worde. Daer is noch eē ander grooter aenmerckinghe/ die van Plinio ghestelt wordt/te weten/ dat men doorgraven eñ bereydt heeft / vijfthien hondert passen ofte treden aen de Veete van Babelo, hebbende alle dese spatie over t'water moeten uyt trecken/t'welcke den grootstē hinder is/ die men hebben mach / om rijckdommen ofte schatten uyt de Mijnen te trecken. Die van Potosi, alhoewel datter veel van dien over de twee hondert estados (dat zijn Mans lengten ofte vademen) ghepasseert zijn / in de diepten / en hebben noyt by eenich water ghecomen / t'welcke d'aldergeluckichste weldaet is/ die men int selve ghebergthe hebben mach. Want de Mijnen van Porco (welcker Metael uytnemende rijck is)

worden hedensdaeghs naeghelaten / te beneficieren / door de quellinghe van't water / daerse in ghecomen zijn / want Steenclippen te doorgraven / ende water upt te putten / zijn twee moepten/die onlijdtbaer zijn/om Metael te soecken/ d'eerste is ghenoech/ ende noch meer als te veel: In somma / sijn Majesteyt heeft hedensdaeghs / t'een Jaer / door't ander / een millioen des Jaers/ en dat/alleenlijcken van de Quinten ofte vijfden/ van't silver upt het gebergh te van Potosi, behalvē noch d'ander rijckdommē van't Quicksilver / ende ander Tollen des Coninckx goederen / t'welcke noch een ander groote schat is: Makende sommighe ervaren persoonen de rekeninghe/ segghen/ dat het gene/dat men ghelept heeft te quinteren in de Casse van Potosi, (alhoewel het selve in de Boecken van sijn eerste Quinten, niet en blijckt/ met soodanighen claerhept / alsser hedensdaeghs wel is / om dat men in d'eerste Jaren/ den ontfanck dede met het gewicht van de Romana, (ofte Onster) door d'overvloedichept die men daer hadde/ghelijck als de Memorie der rekeninge/ die de Viceroy Don Francisco de Tolledo dede / t'Jaer van 74 oock aenwijsende is / worden bevonden / te wesen 76 millioenen tot het selve Jaer toe: ende van't voorsepde jaer af/tot dat vā 85 incluys, blijckter by des Coninckx Boecken ghequinteert te wesen 35 millioenen: In voeghen/dat het ghene dat in alles ghequinteert is / tot het Jaer van 85/ beloopt hondert ende elf millioenen , van gheessayeerde pesos, geldende elcke peso, derthien Realen/ ende een vierde part van een Reael/ ende dit noch / behalven t'silver datter uptgetrocken is/ sonder quinteren: ende t'ghene dat men in d'ander Coninckx Cassen, ghequinteert heeft/ als oock
noch

noch behalven t'gene dat daer in ganckbaer sil-
ver verbesicht/ ende onghequinteert is ghebleven/
t'welcke ontelbaer is. Dese rekeninghe wordde
ghesonden aen de Viceroy, int Jaer boven ver-
haelt. Op den selven tijdt als ick in Peru was/
ende van dien tijdt voort aen / soo is den rijck-
dom / die in de Vloten van Peru ghecomen is/
noch grooter gheweest: want in de Vloot daer
ick in ghecomen ben t'Jaer van 87/ quamen in
beyde de Vloten (te weten) van Peru eñ Mexico,
elf millioenen, zijnde de helft bynaest voor den
Coninck/waer van de ⅔ van Peru waren. Hebbe
dese verhalinge aldus int bysonder willen doen/
op dat men verstaen mach/ de moghentheyt die
de Goddelijcke Majesteyt belieft heeft/te gheven
de Coningen van Spagnien/ op welcker hooft
soo veel Croonen ende Rijcken versaemt zijn/
zijnde oock door bysondere gunste des Hemels/
het Oost-Indien met het West-Indien aen een
ghecomen/ omringende met haerder macht den
gheheelen omvanck der Werelt / t'welcke men
dencken moet / alsoo gheschiet is / door Godes
voorsienicheyt / tot welvaert van de lieden die
soo verre ende verscheyden van haer Hooft zijn
woonende/ t'welcke is den Roomschen Paus, Vi-
carius ofte Stadthouder vā Christo onsen Heere/
in welcker gheloof ende onderdanicheyt / men
alleenlijcken mach salich wesen/als oock tot een
bescherminghe van't selve Catholijcke gheloof/
ende Roomsche Kercke/ in dese Contreyen/daer
de waerheyt / door de Ketters soo seer aenghe-
vochten ende vervolght wordt. Ende dewijle
den Heere der Hemelen / die de Coninckrijcken
gheeft/ ende neemt/ den genen/dien hy wil/ende
hoe hy wil / t'selve alsoo gheordineert heeft/ soo
behoorē wy hem/ met ootmoedicheyt te bidden/

dat hy hem wil neyghen/ die soo mededoogend jelours heyt des Catholijckē Coninck behulpich te wesen/ ende hem te gheven een voorspoedighe uytcomste/ ende victorie tegheus de vyanden van sijn heylich Gheloof/ dewijle hy om dese sake/ den schat van Indien/ die hy hem gegeven heeft/ is verteerende/ ende noch veel meer van doen heeft. Nu dan/ soo is het genoech dese verhalinghe (door oorsake der rijckdommen van Potosi) ghedaen te hebben/ laet ons nu keeren te segghen/ hoe dat men de Mijnen graeft/ ende de Metalen, die daer uytghetrocken worden/ beneficieert ende bereyt ofte suyvert.

Het 8.Cap. De maniere van't graven ende bereyden der *Mijnen* van *Potosi*.

Seer wel seyde Boëtius, als hy hem beclaghende was/ van den eersten Inventeur der Mijnen, met dese woorden:

Heu primus quis fuit ille
Auri qui pondera tecti,
Gemmasq; latere volentes
Preciosa pericula fodit.

Precieuse ofte dierbare perijckelen noemt hyse met reden/ want den arbeydt ende t'perijckel groot is/ daer dese Metalen (die de Menschen soo seer achten) met uytghetrocken worden.

Plin.lib. 33. cap.4. Plinius seyt/ hoe datter in Italien veel Metalen zijn/ maer dat d'Ouderen niet en wilden gehengen/ die te beneficierē ofte bereyden/ om t'volck te conserveren/ wordē van Spagnien gebracht/ ende ghelijck als Tributarien/ soo dedense de Spagnaerden de Mijnen graven. T'selve is nu Spagnien/ met Indien doende/ hoewel datter/ sonder twijffel/ noch veel rijckdommen van

Metalen

letalen in Spagnien zijn/ en maken daer even-
yel geen werck af/te soecken/noch en wort oock
iet toe ghelaten / die t'ondergraven / door den
fbreuck die men daer in siet gheschieden. Oock
o wordt daer van Indien soo veel rijckdom
hebracht / dat het soecken ende uyttrecken al-
aer / niet weynich moeyten ende arbeydt cost/
ijnde oock van niet luttel perijckels. Het ghe-
erghte van Potosi heeft vier principale Veeten
fte aderen/ als geseyt is/ welcke zijn/de Rijcke,
ie van Centeno, die van Tin,ende die van Men-
lieta: alle dese Veeten staen aen de Oostzijde van
het geberghte/ als aenschouwende den opganck
der Sonnen/ aen de Westzijde en wordter gheen
gevonden. De selve Veeten loopen ofte strecken
Noorden ende Zuyden/ (dat is van den eenen
Pool nae den anderen) hebbende op't breedtste
ses voeten/ende op't smalste een span. Daer zijn
noch ander verscheyden / die van dese uytspruy-
ten / soo ghelijck als van de groote tacken eens
booms/ de cleyne plachten voort te comen. Elc-
ke Veete heeft verscheyden Mijnen,t'welcke ghe-
deelten ofte leden des selven zijn / die in possessie
ghenomen ende verdeelt zijn onder diversche ey-
ghenaers ende besitters / met welcker namen sy
ghemeynlijcken ende ordinaris ghenoemt wor-
den. De grootste Mijne heeft 80 varas, (dat zijn
Spaensche ellen ofte roeden) want daer en wort
door gheenighe Wet ofte Loy meer toegelaten/
om te hebbē/ ende de minste heeft vier varas ofte
roeden. Alle dese Mijnen zijn huydighen daeghs
tot grooter diepten gecomen. In de Rijcke Veete
worden 78 Mijnen ghetelt/ hebbende op plaetsen
180/ende op contreyen by de 200 estados ofte va-
demen in de diepten. In de Veete van Centeno
telt men 24 Mijnen, van de welcke sommige tot
tsestich

tsestich ende oot tseventich estados ofte vademen in de diepte comen/zijnde aldus op dese manier: alle d'andere Veeten ende Mijnen van't selve gheberghte/tot een behulp van dese soo groote diepten der Mijnen, soo hebbense de Socabones (ghelijck syse hieten) gheinventeert / t'welcke zijn graften ofte gaten/ diese ghemaeckt hebben/ onder aen d'eene zijde van't gheberghte / die alsoo dweers door gravende / tot datse by de Veeten binnen in uytcomen: want men moet / dat (al ist dat de Veeten Noorde ende Zuyden strecken/ als ghesept is) dit selve nederdalende is / te weten / van't bovenste af / tot het nederste ende de voet van't gheberghte toe / ghelijck als te ghelooven is / t'welcke van etlijcke/ naer gissinghe/ mach wesen / meer dan duysent twee hondert estados ofte vademen: ende nae dese rekeninghe/ (alhoewel dat de Mijnen soo diep gaen) soo ghebreeckter noch ses maels soo veel / om te comen tot de diepte van de wortel/ de welcke (nae datse willen segghen) uytnemende rijck sal wesen/ ghelijck als den stam ende spruyt / ofte oorspronck van alle de Veeten ofte aderen / hoewel dat het selve tot noch toe eer int contrarie (door d'ervarentheyt) gebleken is/te weten/dat hoe de Veete hooger gheweest is / hoe datmense rijcker bevonden heeft/beginnende int dieper afdale/ sijn Metael te verarme/dat is minder te worden. Maer om de Mijnen met minder arbeydt / costen ende perijckels / te bereyden / soo hebben sy eyndtlijcken de Socabonen ghevonden / door de welcke men daer gemackelijcken / ende met eenen slechten wegh / uyt ende in mach gaen. Hebben in de breedde / acht voeten/ en in de hooghte meer als een Mans lengte/ofte vadem/ende worden met haer poorten gesloten; men brengter de Metalen

met

et lichte moeyten door uyt / betalende den ey-
ghenaer van de Socabon t'vijfden deel / van alle
et Metael datter door uytghetrocken wordt.
Daer zijn al neghen Socabonen ghemaeckt/ende
men heefter noch ander onderhanden. Een van
dese Socabonen, die men van't fenijn noemt/ den
welcken nae de Rijcke Veete toeloopt / is ghe-
maeckt ende bereydt gheworden/ in den tijt van
9 Jaer/zijnde den selven begonnen t'Jaer van
556/ te weten/ elf Jaer/nae dat de selve Mijnen
erst ontdeckt hadden geweest/ende voleyndicht
anno 1585/ den 11 April. Dese Socabon reyckte
de Rijcke Veete tot op 35 vademen naer/ de hol-
ichheyt van sijn diepten / zijnde van daer af / te
weten / van daert hem met de Veete vereenicht/
tot het bovenste / van de Mijne, noch ander 135
vademen/ alle dese diepte / daelde men om leegh/
om de voorschreven Mijnen te bereyden. De ge-
heele Socabon heeft van de mont af/ tot de Veete
toe / (t'welck men de cruys-wegh noemt) 250
Spaensche varas, ofte roeden / om de welcke te
bereyden ende door te graven/ men daer met be-
sich ende onderweghen gheweest zijn / de voor-
schreven 29 Jaer/waer aen men sien mach/wat
arbeyt ende moeyten dat de Menschen doen/om
t'silver/int inghewandt ende diepten des Aerdt-
rijcx te soecken / ende uyt te halen: ende daer en
boven/ so zijnse daer noch binnē in arbeydende/
met een eeuwighe duysternisse/sonder luttel ofte
veel te weten / wanneer dat het dach ofte nacht
is. Ende dewijle dat het plaetsen zijn/die de Son
nimmermeer en versoecken / soo en heeft men
daer/ niet alleen/ een eeuwige duysternisse/maer
noch ooc groote coude/met een seer sware lucht/
die seer vreemdt van't Menschen leven is / ende
alsoo ghebeurt het/dat de gene die daer vreemdt
zijn/

zijn/ ende eerst in comen/ daer ghelijck/als Zee-
sieck ende duysich worden / ghelijck als het my
selve ghebeurt is / ghevoelende een opbrekingh
ende quellinghe der maghe. De ghene die daer
in arbeyden/ wercken altoos met keersen / ende
verdeelen den arbeydt by ghebeurten/ in sulcker
voeghen / dat etlijcke comen te arbeyden des
daeghs/ ende rusten des nachts/ende andere int
contrarie. T'Metael is ghemeynlijcken hardt/
ende wordt al houwende uytghetrocken/ t'selve
aen stucken brekende met ijsere Koevoeten/ ende
andere instrumenten/ ende is gelijck/als of men
loutere steenclippen aenstucken brack: daer nae
soo draghen sy't op den rugghe / naer boven toe
climmende by ghemaeckte ladders op: Dese
ladders zijn ghemaeckt met drye stijlen/van ge-
draeyt Ossen-leir/ ghelijck als dicke kabels/
zijnde van den eenen stijl tot den ander/met stoc-
ken opghespannen/ghelijck als trappen/in sulc-
ker voeghen / datter een Man mach by opclim-
men / ende ghelijckelijck een ander by neder da-
len. Dese ladders / hebben thien vademen in de
lengte/ ende aen't eynde van de selve / soo comen
daer weer ander ladders/ van de selve lengte/ de
welcke beginnen van een steunsel ofte bancke af/
alwaer rust-plaetsen van hout ghemaeckt zijn/
in maniere ghelijck als omloopen/ want de lad-
ders/ die men op climt/seer veel zijn. Een Man
draeght de last / van twee arroben ghewichts/
hebbende t'Metael in een cleet op den rugge/ende
onder de borst toeghebonden / climmen drye en
drye t'sessens om hoogh / hebbende de voorste
een ontsteken keersse / aen de duym ghebonden/
om te moghen sien / want en hebben daer / ghe-
lijck als ghesept is/ gantsch gheen licht van den
Hemel/climmen alsoo/hen met beyde de handen
vast

ast houdende / soo grooten spatie om hoogh/
de welcke/ ghelijck als ick ghesept hebbe/ dick-
uils passerende is/over de hondert ende vijftich
ademen in de hooghte / een afgrijselijck dinck/
'welcke alleen t'overdencken een grouwel aen-
aeght: soo veel can de liefde van't gelt doen/ om
velcker requeste men soo veel doet ende lijdende
s. Niet sonder reden soo laet hem Plinius hoo- *Plin. in*
en/ tracterende van dit selve: Wy cruppen/sept *Proam.*
hy/tot het binnenste ingewandt des Aerdtrijcx/ *lib. 33.*
ende tot by de plaetsen der verdoemden/ soecken
op de Rijckdommē. Daer naer int selve Boeck/
sept hy noch aldus: T'zijn wercken meer als *Cap. 4.*
van Reusen/ die de ghene doen/ die Metalen upt-
trecken / makende gaten ende dweers stranten
int alderdieptste/ door soo grooten spatieheen/
ende vagen het gebergthe by't licht der keerssen/
ter plaetsen / daer men allen den tijdt van den
dach ende nacht / even ghelijck heeft / sonder in
veel Maenden tijdts den dach eens te sien / al
waert oock ghebeurt / dat de mueren ofte wan-
den der Mijnen onverhoedts comen te vallen/
ende de Bergh-gravers met eenen slach over-
stulpt/ende omhals brenght. Een weynich daer
nae/ soo voeght hy daer noch by/ segghende: Sy
quetsen de harde clippen met instrumenten van
anderhalf hondert pondt ijsers/ ende halen daer
de Metalen op den hals upt / arbeydende nacht
ende dach / leverende den eenen den last aen den
anderen/ ende dat altemael by doncker/want de
leste comen alleenlijck t'licht te sien: Met ijsere
wigghen ende koevoeten breken sy de Clippen
ende Steenrotsen / al zijnse noch soo crachtich
ende hardt / want int eynde soo is den hongher
van't gelt noch crachtigher ende harder. Dit is
altemael van Plinius: Ende hoewel dat hy spre-
kende

kende is / als een Cronijck-schrijver van die tijden/ schijnt niet teghenstaende meer een Propheet te wesen van desen tijt. Oock soo en is het niet minder / het ghene dat Phocion den Agatarchides refereert van den onendtlijcken arbeyt, dat passerende waren/de ghene die men Chrifios noemde / om t'gout uyt te trecken ende te bereyden: want altoos/ ghelijck den boven-genoemden Autheur seyt/ so veroorsaeckt het gout ende t'silver soo veel arbeydts ende moeyten om te crijgen/ als het wel blijschap geeft in te hebben.

Het 9. Cap. Hoe dat het *Metael* van't silver ghebeneficieert ofte bereydt vvordt.

DE Veete, daer wy af geseyt hebbẽ/t'silver in ghevonden wordt/ loopt gemeynlijcke tusschen twee Steenrotsen heen / die men de Caffe noemt/ waer van d'eene soo uytnemende hardt placht te wesen / als vyersteen/ zijnde d'ander morwer/ ende lichter om breken: T'Metael loopt te middeweghe door/ maer niet even ghelijck/noch van een waerdije: want daer is in dit selve/een soorte/die seer rijck is/de welcke Caçilla, ofte Tacana ghenaemt wordt / daer veel silvers uyt ghetrocken wordt/ ende daer is een ander die arm is / daer weynich uyt getrocken wordt. T'rijcke Metael van dit gebergthe/ heeft de coleur van Ambar, ende t'ander treckt wat meer nae't swart. Daer is eẽ ander/t'welcke is van coleur/ ghelijck als rosverwich / ende eenich als aschverwich: heeft in effect verscheyden coleuren ofte verwen / soo dat het de ghene/ die't niet en kent / soude schijnen andere ghemeyne steen te wesen: maer de Bergh-gravers weten in de stipkens/ aderen/ ende in sekere teeckenen/ sijn fijnicheyt terstont te kennen. Alle dit

Metael,

Metael, dat men uyt de Mijnen treckt/ wordt op
de Schapen van Peru (die in de plaets van
Peerden ofte Muyl-Ezels dienen) nae de Mo-
lens toe ghedraghen. Het ghene dat gheen rijck
Metael is/ wort gebeneficieert ofte bereydt/ door
smiltinge/ in de cleyne Ovens diese Guairas noe-
men. Dit is t'Metael dat het meeste loot heeft/
doende t'loot dat het ghesmolten wordt. Ende
om t'selve dan noch beter te doen smilten / soo
worpē daer d'Indianen onder/ van't gene men
Soroche hiet/ t'welcke eē seer lootachtich Metael
is. Met het vyer soo valt het schuym ende vuy-
ligheyt om leegh/ ende t'loot met het silver comt
te smilten/ drijvende t'silver boven op't loot/ tot
soo langhe dat het ghepureert/ eñ daer nae meer
ende meer gherefineert wordt. Daer placht van
een quintael Metaels, door smiltinghe te comen/
30/ 40/ ende 50 pesos silver. My zijn ghegheven
ghewees / tot een monster / Metalen, die door
smiltinge meer als 200 ende oock 250 pesos van
elcke quintael, t'welcke is 100 pondt Spaens
ghewicht / uytleverden / een rijckdom die selden
ghevonden werdt / ende bynae ongheloofelijck
schijnt te wesen / soo't vyer sulcx met openbare
ondervindinghe niet getuyght hadde: doch soo-
danighe Metalen zijnder seer weynich. T'arm
Metael is het ghene dat van een quintael, 2/ 3.
pesos gheeft / ofte vijf / ses / ofte weynich meer.
Dit en is ghemeynlijcke niet lootachtich/ maer
droogh / waerom t'selve door't vyer niet en can
ghebeneficieert ofte bereydt worden/ uyt welcke
oorsake/ men in Potosi een groote menichte van
dit arm Metael hadde / t'welcke als overschot/
ende van gheener waerden / van't beste uyt ghe-
worpen/ ende te loor lach/ tot dat het bereydtsel
van't Quicksilver opghebracht werdt / met het

welcke dese uytworpsels (ghelijck sy se noemden) eenē grooten schat opbrachtē/ want het Quicksilver pureert ofte suyvert het Silver met een vreemde ofte wonderlijcke eyghenschappe/ende is dienende voor dese drooghe ende arme Metalen, ende daer wordt minder Quicksilver in verdaen ende geconsumeert / als in de rijcke: want hoe datse rycker zijn/hoe dat men daer gemeynlijcken meerder Quicksilver in verdoet. Hedensdaeghs soo is de meeste beneficie ofte bereydtsel van't Silver / ende dat bynaest de gantsche menichte van Potosi, door't Quicksilver / als oock in de Mijnen van de Cacatecas, ende andere van nieu Spagnien. Men hadde in voorigen tijden/ int afgaen van't gheberghte van Potosi, ende op de toppen ende heuvelen / meer dan ses duysent Guairas, t'welcke de voorschrevē Oventkēs zijn/ daer men t'Metael in smilt / ende comen te staen in maniere als Lichters ofte Fackelen / dat soo wanneer men die des nachts van verre comt te sien/ ontsteken ende al brandende/ (zijnde gelijck als gloeyende kolen) is een plaisier ende vermaken om te speculeren. Maer soo sy nu ter tijdt op duysent ofte twee duysent Guairas comē/is veel/ om dat de smiltinghe / gelijck ick gheseyt hebbe/ alsnu weynich is/zijnde t'beneficie van't Quicksilver / den gantschen rijckdom. Ende om dieswille dat d'eyghenschappen van't Quicksilver wonderbaerlijck zijn / ende de maniere om het silver daer met te bereyden/om te noteren is/soo sal ick ons van't Quicksilver / sijn Mijnen ende bereydinghe / handelen/ het ghene dat tot onsen propooste noodich schijnt te wesen.

Het 10. Cap. Van de vvonderlijcke eyghenschappen van't Quicksilver.

Het Quick-

HEt Quickſilver / t'welck men oock Argentum vivum hiet / ghelijck het van de Latijnen ghenoemt werdt/ want ſchijnt een levende ſilver te weſen / nae dat het wel met een raddicheyt / van d'eene plaets op d'ander loopt ende woelt / heeft onder alle Metalen, groote ende wonderlijcke eygenſchappen: Ten eerſten/ dat/ alhoewel het een waerachtich Metael is/ ſoo is het doch niet hardt / noch gheformeert/ ende is beſtaende gelijck als d'andere/ maer in liqueur, ende loopende/ niet ſoo ghelijck als het ſilver ende gout / t'welcke van't vyer geſmolten weſende / comende liqueuren, ende loopende te worden / maer van ſijn eyghen natuer/ ende alhoewel dat het liqueur is/ſoo is het nochtans ſwaerder als eenich ander Metael, in ſulcker voeghen / dat alle d'ander op't Quickſilver/ comen te drijven/ ſonder onder te gaen/als lichter weſende. Ick hebbe in eenen pot/ofte aerden kuyl Quickſilver / ſien worpē twee pont ijſers/ ende datter t'ijſer bovē op dreef / ſonder ſincken/ ghelijck of het hout ofte keurck op't water gheweeſt hadde. Plinius maeckt exceptie/ſeggende/ dat het gout daer alleenlijck in onder gaet / ſonder op't Quickſilver te drijven. Ick en hebbe d'experientie niet ghesien / doch can wel weſen/ wāt het Quickſilver / is terſtont t'gout van ſijn eyghen natuer omvangende/ ende t'ſelve in hem verberghende. Dit is d'aldernoodichſte eyghenſchappe die't hebben mach/ van dat het met een wonderlijcke affectie aen't Gout hangt / ēn dat ſoeckende is: ende waer dat het dat maer eens rieckt/ loopt daer terſtont naer toe: ende niet alleen dit/ maer houdter hem ſoo vaſt aen/ ende druckt dat ſoo dicht by hem/ dat het t'ſelve ontbloot / ende van eenighe andere Metalen ofte

Plin. lib. 33 cap. 6.

lichamen / daer't met vermenght is / af treckt/ waer door de ghene/ die hen willen voorsien/ teghens de schade van't Quicksilver / gout ghebruycken. Daer zijn lieden die men Quicksilver in de ooren ghedaen heeft/ om die int heymelijck om te brenghen/ waer teghens anders gheen remedie gheweest is / dan een stockſken van gout in de ooren te steken / ende t'Quicksilver alsoo daer met uyt te lockē/ comende t'stockſken daer weder wit uyt / van't ghene dat aen't gout blijven hanghen was. Als ick in Madrid ginck sien/ de vermaerde werckē die Iacome de Trenço, van Milanen, een excellent Constenaer / voor S.Laurens in Escuriael, bereydende was: soo gheveurdent / dat het was op eenen dach / dat sy etlijcke stucken van een Taffreel/ (die van Bronso ofte Metael waren) saten en verguldden / t'welcke met Quicksilver gedaen moet wesen: Ende om dies wille dat den roock van't Quicksilver een doodtlijck fenijn is/soo wordde my ghesept/hoe dat haer de werckgasten tegens dit fenijn versaghen / met te nemen / eenen gouden Dobbloen/ wel cleyn ghemalen / ende die alsoo in de maegh te swilgen/ dat aldaer naer hem was treckende/ alle het Quicksilver/ dat hen ter ooren/ ooghen/ neusen ofte mondt in quam / zijnde hier mede voorsien/ eñ bescheimt/ tegens t'quaet eñ schade die sy van't Quicksilver souden mogen crijgen/ t'welcke al te samen terstont nae't gout in de maegh toe trock / ende daer aen bleef hanghen/ comende t'selve daer nae weder te lossen door den natuerlijcken afganck / t'welcke voorwaer een sake is/ weerdich om te verwonderen. Nu/ nae dat het Quicksilver/ t'gout gesuyvert/ ende dat van alle andere Metalen ende menginge ghepureert heeft/ als dan soo wort het/ door't vyer/ van sij-

van sijnen vriendt het gout / ghescheyden / blij-
vende t'selve uyt het vyer / t'eenemael puer ende
suyver. Plinius seyt / dat men t'Quicksilver met
een sekere couste / van't gout is afscheydende.
Ick en weet niet/dat men hedensdaeghs sooda-
nighen const gebruyckt : oock soo en dunckt my
niet / dat d'Ouderen de wetenschap vercreghen
hebbẽ/van dat men t'Silver/door't Quicksilver
can bereyden / t'welcke hedensdaeghs t'meeste
ghebruyck ende t'principaelste proffijt van het
Quicksilver is: Want hy seyt expresselijcken/dat
het anders gheen Metael en omvanght / als al- *Plin. lib. 33*
leen t'gout. Ende aldaer hy handelende is/ van *cap. 6.*
de maniere van't silver te bereyden/ is alleenlijc-
ken mentie makende van de smiltinghe / waer
door men vermoeden mach / dat d'Ouderen dit
secreet niet ghehadt hebben. Doch alhoewel dat
de principaelste vriendtschappe / die't Quicksil-
ver heeft / met het gout is / niet teghenstaende
daer gheen gout en is/loopt het nae't silver/ende
omvangt het/evenwel/niet soo haest als t'gout/
ende suyvert en purgeert het eyndtlijcken oock/
van de aerde / coper ende loot / daer't mede ghe-
groeyt is / sonder eenich vyer (t'welcke de Me-
talen door smiltinghe raffineert) noodich te we-
sen. Doch om t'Quicksilver oock van't silver te
doen af gaen/ ende dat schoon te laten/soo is het
vyer van ghelijcken den middelaer/ ghelijck alst
hier nae gheseyt sal worden. Van d'ander Me-
talen (gout ende silver uytgesondert) en maeckt
het Quicksilver gheen werck af / maer door-
knaechtse/ verteertse/boortse eer door/ ende isser
van wech loopende / t'welck oock een seldtsaem
dinck is : waer door t'selve ghegoten ende be-
waert wordt / in vaten / aerden potten / ofte in
eenighe vellen van Ghedierten/want vaten van

 coper/

coper/ijser/ ofte ander Metael, worden daer terstont van doorbeten/ ende cruypter door/ ende doorgrondt ende corrumpeert alle andere materien/waer door t'selve vā Plinius genoemt wort/ een fenijn van alle dinghen/ want seyt/ dat het alle dinghen op-eet ende verteert. Men heeft in de graven der dooden/ Quicksilver ghevonden/ ende nae dat het de selven verteert heeft/ soo comt het daer weder nae sijnen wille geheel van uyt. Is oock ghevonden geweest int breyn ende morgh der Menschen ofte Beesten/t'welcke (int ontfanghen van den roock/ door den mont ofte neuse) terstont van binnen inwrongelt ofte verstijft/ doorcruppende alsoo de ghebeenten des selven/daerom ist/dat het soo periculeus is/met een soo stouten ende dootlijcken Creatuer/ ghemeynschap te hebben. Heeft noch een ander gratie/ van dat het woelt ende loopt/ ende hem in hondert duysent druppelen maeckt: ē al zijnse noch soo cleyn/ soo en gaet daer nochtans niet een van verloren/ maer comt hem/ t'zy hier ofte daer/ weder met sijn liqueur te versamen/ soo dat het bynaest onverganckelijck is/ ende daer en wordt bynaest gheenich dinck ghevonden/ daer't van ghecorrumpeert mach worden/waer door t'selve van den voorschrevē Plinius, een eewich sweet ghenoemt wordt. Heeft noch een ander eygenschap/te weten/dat alhoewel t'Quicksilver t'ghene is/ dat het gout van't coper ende alle d'ander Metalen affscheydt/niet tegenstaende soo wanneer men t'gout met coper/ silver/ ofte andere Metalen wil voeghen/ om te vergulden/ soo is t'Quicksilver/van dese t'samen-voeginge/ de middelaer/ want door't selve/ soo worden de voorschreven Metalen verguldt. Het ghene my/ onder alle wonderen/ van dit vreemdt liqueur,

alder-

alderbreemdst ende seldtsaemst schijnt te wesen/
ende weerdichst om aen te mercken/ is/ dat we-
ende t'selve t'alderswaerste dinck der Werelt/
dat het hem in een ooghenblick can veranderen
int alderlichtveerdichste der Werelt/ t'welcke
roock is/daert mede/ontdaẽ wesende/om hoogh
climt/ zijnde terstont den selven roock (twelcke
een soo lichten dinck is) in een ooghenblick we-
der verandert/ in een soo swaren dinck/als daer
is t'selve liqueur van't Quicksilver/ daert hem
in resolveert: want soo haest als den roock van
dit Metael om hoogh comt te ghemoeten of te
stupten aen eenich hardt lichaem/ ofte ghena-
kende tot aen de coude Ghewesten der lucht/soo
comt het op de selve stondt te wronghelen ende
weder in Quicksilver neder te vallen: ende soo
men daer weder vyer by brenght/ wort terstont
weder roock/ ende van den roock sal men/ son-
der vertoeven/ weder t'nedervallẽ van't liqueur
van't Quicksilver hebben/ t'welcke voorwaer
een haestighe veranderinge is/ van een soo swa-
ren/ in een soo lichtveerdigen dinck/ ende weder
int contrarie: dat wel voor een seldtsaem dinck/
in de natuer/ als oock in alle dese ende andere
vreemdicheden/die dit Metael heeft/te achten is/
eñ is weerdich dat dẽ Autheur van sijn naturen/
gheglorificeert ofte vereerlijckt worde/ dewijle
dat alle natuerlijcke Schepsels sijn verborghen
ordonnantien so promtelijckẽ zijn obedierende.

Het 11.Cap. VVaer dat het Quicksilver gevonden vvordt, ende hoe dat sijne over-rijcke *Mijnen*, in *Guancavilca*, eerst ontdeckt zijn ghevvorden.

HEt Quicksilver wordt ghevonden/ in een soorte van steen/ daer van ghelijcken t'Ver-

mellioen af comt / t'welcke d'Ouderen Minium plachten te heeten / ende men heeft noch hedensdaeghs / voor een ghewoonte / te segghen / dat de Beelden / die met Quicksilver in de Cristalijne glasen gheschildert worden / gheminieert zijn.

Plin. lib. 33 cap. 7. Het Minium ofte Vermillioen hebbē d'Ouderen grootelijcken ghecelebreert / dat voor een ghewijede verwe houdende / gelijck als van Plinius gherefereert werdt / segghende / Dat de Romeynen met de selve plachtē te bestrijcken t'aensicht van Iupiter, als oock de lichamen der ghener die triumpherende ingehaelt wordden / ende dat in Ethiopien, so wel d'Afgoden / als oock der Gouverneurs / d'aensichtē met Minio bestrekē wordden: oock mede / dat het Vermellioen in Roomen soo seer geacht was / (t'welcke daer alleenlijcken van Spagnien ghebracht werde / alwaer men veel Mijnen ende Putten van Quicksilver hadde / ghelijck als men de selve noch tot op den huydighen dach heeft) dat de Romeynen niet en ghehengden / t'selve Metael in Spagnien bereydt ofte toeghemaeckt te worden / op dat men daer niet van stelen en mochte / maer wordde in de steenen / soo ghelijck als het uyt de Mijnen ghetrocken was / verseghelt ende nae Roomen ghebracht / alwaert bereyt eñ toegemaeckt wordde. Daer wordden Jaerlijcx van Spagnien (namelijcken uyt Andalusien) ghebracht / ontrent thien duysent ponden / t'welcke de Romeynen voor een overdadighe rijckdom hielden. Hebbe alle dit selve / van den voorschreven Autheur gerefereert / op dat den ghenen / die te sien comen t'ghene hedensdaeghs in Peru omgaet / een vermaken mach wesen / kenuisse te hebben van het ghene in voorleden tijden ghepasseert is / met de machtichste Heeren der Werelt. Wordt daerom

ghesept /

ghesept / om dat d'Ingas, Coninghen van Peru, ende d'ingeboren Indianen des selven / een langhe tijdt / de Mijnen van't Quicksilver / bereyden en toemaeckten / sonder nochtans yet van't Quicksilver te weten / ofte eenighe kennisse daer van te hebbē / sonder dat sy daer yet anders van pretenderdē te hebben / als het Minio ofte t'Vermillioen,) t'welcke sy Limpi noemen / dat van haer in grooter estime ghehouden worde / ende dat voor't selve effect ofte werck / als Plinius van de Romeynen ende Ethiopen ghereferéert heeft / te weten / om hen te bestrijcken / ofte henlieder aensichten / ende die van haren Afgoden / daer mede te verwen / t'welcke d'Indianen veel voor een ghebruyck hadden / namelijcken als sy ten oorloogh ginghen / ende ghebruyckten dat noch hedensdaegs / als sy eenige Feesten ofte Dansspelen aenrechten / ende noemen dat selve Embixarse, want lieten hen duncken / dat soo wanneer sy d'aensichten alsoo gheembixaert hadden / dat het een vreese ofte verbaertheyt aenjaeghde / eñ laten hen nu duncken dat het een fraeyicheyt is. Tot desen eynde / soo maeckten sy in de Gheberghten van Guancavilca, (t'welcke in Peru is) by de Stadt van Guamanga, vreemde ondergravinghen van Mijnen, alwaer sy dit Metael uyttrocken / ende zijn in sulcker voegen / dat soo men hedensdaeghs / in dese Holen ofte Socabonen (die d'Indianen ghemaeckt hebben) comt te gaen / men daer in verdwaelt / jae dat men niet weet hoe men daer weer uytcomen sal. Doch sy lieden en maeckten van't Quicksilver gheen werck / t'welcke natuerlijck in de selve materie / ofte t'Metael van't Vermilloen besloten is / noch en wisten oock niet eens / datter soodanighen dinck in de Werelt was. Ende dit en was niet alleen

 by d'In-

by d'Jndianen / maer noch oock by de Spagnaerden/die van de selve rijckdommen/in langhen menighen tijdt/ gheen kennisse en hadden/ tot dat gouvernerende den Licenciaet Castro het lant van Peru, t'Jaer van 66 ende 67/ de Mijnen van't selve Quicksilver eerst ontdeckt worde/ t'welcke gheschiedde op dese maniere: Daer is ghecomen in handen van een verstandich Man/ ghenaemt Henricke Garcees, een gheboren Portugees/wat vā dese roode aerde ofte t'voorseyde Metael, dat d'Jndianen Limpi noemden / ende daerse d'aensichten met bestreken / ende t'selve wel besiende / verkendet te wesen van't ghene dat men in Spagnien Vermellioen heet. Nu dewijle dat hy wiste / dat het Vermellioen van het selve Metael ghecreghen wordt / daer't Quicksilver uyt comt / so quam hy terstont te vermoeden/dat de selve Mijnen van Quicksilver moestē wesen/ is daer terstondt nae toe ghereyst / ende dede d'experientie ende proeve/ende bevondt dat alsoo te wesen. Nu zijnde op dese maniere / de Mijnen van Palcas, in de palen van Guamanga, ontdeckt/soo zijnder verscheyden nae toe getrocken/ om t'Quicksilver te bereyden/ ende dat nae Mexico te voeren/ alwaert silver/ door't Quicksilver ghebeneficieert ende bereydt wordde/door welcke occasie/daer etlijcke rijck geworden zijn/ ende dat niet weynich. Ende de contreye van de Mijnen , die men Guancavilca noemt / wordden terstont met Spagnaerden ende Jndianen bewoont/ die om de selve oorsake/hier na toe quamen/ghelijck als daer hedensdaeghs noch meer by comen/ tot de bereydinge van de selve Mijnen van't Quicksilver / die daer veel ende voorspoedich zijn. Onder allen/ soo is de Mijne, diese van Amador Cabrera hieten / anders de los Santos, (dat is/

at is/ van de Heylighen) ghenaemt/ een heer-
ck dinck / t'welcke een Clippe is van uytne-
ende harde steen / zijnde gantsch ende al met
uicksilver doorgoten/ ende is van soodanigen
ootte/ datse beslaende is / 80 Spaensche varas
te roeden in de lengte / ende 40 in de breedde/
nde dit gheheele viercant over / ondergraven/
t in de diepten van 70 estados ofte Mans leng-
n / ende daer moghen meer dan drye hondert
ersoonen t'seffens ende ghelijck in arbeyden/
oor de grootte des selvē. Dese Mijnen wordden
ntdeckt door een Indiaen van Amador de Ca-
rera, ghenaemt Mavincopa, uyt het Dorp van
çoria vā daen: Amador Cabrera lietse op sijnen
aem registrerē/ waer door hy/ om t'selve/ pleyt
met den Fiscael hadde / ende in de executien soo
wordden hem de vruchten/ ende t'gebruyck des
elven/ vergunt / om dat hy den eersten ontdec-
er was : daer nae soo vercocht hy't voor twee
ondert ende vijftich duysent Ducaten: maer
em daer nae dunckende / dat hy in de vercoo-
inghe bedroghen ende berocht was/ soo wierp
y't weder int Recht/ want hy wilde seggen/ dat
et meer dan vijf hondert duysent Ducaten
eerdt is : jae veel laten hen duncken van een
millioen, een seldtsaem dinck/ datter Mijnen van
oo grooten rijckdom ghevonden worden. In
den tijt dat het lant van Peru geregeert wordde/
door Don Francisco de Tolledo, soo quam daer
een Man / met namen Pedro Fernandes de Vel-
lasco, die in Mexico geweest hadde/ den welcken
aldaer ghesien hebbende / hoe dat men t'silver
door't Quicksilver uyttrock/ heeft voorgewendt
ende hem onderwonden t'silver van Potosi met
Quicksilver uyt te trecken. T'ondersoeck hier
van/ ghedaen wesende/ ende bevindende dat het
seer

seer wel slaechde/so begonst men(te weten t'Jaer van 71) in Potosi, t'silver te beneficieren/ende upt te trecken door't Quicksilver / dat aldaer van Guancavilca ghebracht worde / t'welcke d'upterste ende gheheele remedie/ van de selve Mijnen, was: want met het Quicksilver / soo worde daer een overvloedighe menichte van silver ghetrocken/ upt de Metalen die te loor laghen / van die sy uptworpsels noemden. Want ghelijck als ghesept is / soo wordt het silver van't Quicksilver ghepureert / al ist dat het schoon arm / van wepnich alloy ende droogh is / t'welcke de smiltinghe van't vper niet doen en can. De Catholijcke Coninck heeft van't graven ofte bereyden der Mijnen van't Quicksilver/ sonder eenige oncosten / ofte avontuer te staen / by de vier hondert duysent pesos aen Mijnen, van een wepnich min als 14 Realen t'stuck/sonder het gene noch/ dat daer nae door't selve/int beneficieren ofte bereydtsel van Potosi, te proffijt comt / t'welcke noch een ander groote schat is. Daer worden/ t'een Jaer door't ander / upt dese Mijnen van Guancavilca, ghetrocken over de acht duysent quintalen Quicksilvers.

Het 12. Cap. Met vvat conste, dat het Quicksilver uyt ghetrocken, ende t'silver daer met bereydt ofte ghesuyvert vverdt.

Laet ons nu segghen/hoe dat men t'Quicksilver upt treckt/ eñ hoe dat het silver daer mede ghepureert ofte ghesuyvert werdt. De steen ofte t'Metael, daer men t'Quicksilver in vindt/ wordt ghestooten ende in potten ghedaen / ende alsoo wel toeghestopt / op't vper ghestelt/ alwaer hem t'selve Metael, ofte gestooten steen/ int smilten/ door de cracht van't vper/ van't

an't Quickſilver affſcheydt / treckende in exhatien, ofte dampen/ onder den roock van't ſelve per om hoogh / ende loopt ſo lange om hoogh/ ot dat het eenich lichaem ofte hardicheyt is ghemoetende / daer't teghens aen ſtuyt / alwaert em terſtont wronghelt ofte verſtijft. Ende ſoo at om hoogh comt/ ſonder eenich hart lichaem ghemoeten/ſoo treckt dat ſoo lange opwaerts en/tot dat het comt te vercouwen/alwaert terſtont verſtijft/ ende alſoo weder neder valt. Nu ls de ſmiltinghe ghedaen is / ſoo ontdecken ſy e potten/ende trecken daer Metael uyt/t'welcke y ſoecken te doen / ſoo wanneer die geheel coudt ijn: want ſoo daer eenighen roock/ofte vapeur er ſelven/quam te raken/aen den genen die dien ontdecken / ſouden terſtont vergheven worden/ ende daer van moetẽ ſterven/ ofte daer ten minten ſeer qualijck van ghetrackteert blijven/ofte alle de tanden quijt worden. Om t'vyer te hebben / dat men onder de Metalen ſtoockt / (want daer overdadich veel hout in verdaẽ wordt) ſoo heeft een Mijne-graver / met namen Rodrigo de Tores, een ſeer proffijtelijcke inventie gevonden/ te weten/ t'ghebruyck van't hoy ofte cruyt / dat over alle de geberghten van Peru ſeer veel waſt/ t'welcke ſy aldaer Icho heeten / ende is ghelijck als het Sparto van Spaignien/daerſe de Vijghekorven af maken / waer mede ſy't vyer onderhoudende zijn. Ende is een dinck om te verwonderen/ hoe grooten cracht dat dit cruyt ofte hoy heeft/om de ſelve Metalen te doen ſmiltẽ/t'welcke is / ghelijck als Plinius van't gout verhaelt/ *Lib. 33. cap. 4.* dat met den vlam van't ſtroy geſmolten wordt/ t'ghene met gloeyende kolen / van ſterck hout/ niet ghedaen en can worden. Het Quickſilver aldus geſmolten weſende / wordt in leire ſacken

ghedaen/

ghedaen/ om dat men dat alleen in leir bewaren mach / ende wordt alsoo ghelevert in de Magasijnen ofte Munici-huysen des Coninckx / ende van daer/soo wordt dat te water nae Arica,ende so voorts/op beesten ofte Schapen van't landt/ nae Potosi ghebracht. Daer wordt gemeynlijcken gheconsumeert ofte verdaen/ int bereydtsel der Metalen van Potosi, van ses tot sevē duysent quintalen Jaerlijckx/ behalven t'ghene/ dat noch uyt de vuylicheyt getrocken wordt / t'welcke is de moer ofte grondt van de eerste afspoelinghe der Metalen,die in tobbens gedaen wordt. Dese vuylicheyt wordt ghebrandt ende gebeneficieert in Ovens/ om t'Quicksilver/datter in gebleven is/uyt te trecken. Daer zijn over de vijftich van dese Ovens / in de contreye van Potosi ende Tarapaia. De quantiteyt der Metalen die ghebeneficieert ofte bereydt worden/moghen wesen/nae rekeninge van experte ende ervaren lieden/ over de drye hondert duysent quintalen des Jaers/ van welcker vuylicheyt ofte moer (ghebeneficieert wesende) over de twee duysent quintalen Quicksilvers uyt getrocken worden. Ende is te weten/ dat de qualiteyten der Metalen verscheyden zijn: want daer zijn Metalen,die veel silvers gheven / ende weynich Quicksilvers verdoen. Andere leveren veel uyt / ende consumeren ofte verdoen veel. Etlijcke geven weynich/ ende verquisten weynich/ ende nae dat men dese Metalen gheraeckt / alsoo is oock t'gheluck oft t'ongheluck van veel winste ofte verlies/in de pachtinge ende handelinghe der Metalen: Hoewel dat het ghemeynste ende ordinaris is/ dat een rijck Metael , soo ghelijck als het veel silvers opbrenght/ alsoo is het oock veel Quicksilvers verdoende/ eñ t'arm Metael int contrarie. Het Metael wordt eerst

erst seer wel ende cleyn ghemalen/ met de stam-
ers ofte moerkers van de Ingenie, die de steen
antsch morselen: Ende nae dat het Metael wel
emalen ende ghemorselt is/ soo wordt het ghe-
ft/ door siften van gheweven coper-draet/ de
elcke t'meel soo cleyn maken/ als dat van de
hemeyne siften: Ende soo dese siften wel gestelt
fte toegerust zijn/ siften tusschen dach en nacht
el dertich quintalen. T'meel van't Metael al-
us ghesift wesende/wordt in Forneys-cuppen
fte ketels ghedaen/alwaert met pekel verdooft
wort/stortende in elcke vijftich quintalen meels/
ijftich quintalen souts/ t'welcke gedaen wordt/
m dat het sout de vettichheyt van't meel des
Metaels (die't van't cley ofte slijck heeft) souden
erbijten ende wech nemen / waer mede t'silver
e beter van't Quicksilver aenghevat wordt.
Terstont daer nae/soo douwen ofte cleynsen sy't
Quicksilver door een Canefassen doeck op het
Metael, comende t'Quicksilver daer door upt/
ghelijck als een douw/ ofte sweet. Dit ghedaen
wesende/soo roerense t'Metael met het ander on-
der een/ op dat het altemael met desen douw
van't Quicksilver wel vermenght worde. Aleer
dat de Forneysen geinventeert waren/soo wiert
het Metael met het Quicksilver veel ende me-
nichmael vermengt ende omgeroert/ ende alsoo
in backen ghestort/maeckten daer groote ballen
af/ ghelijck als van pot-aerde/ latende die alsoo
etlijcke dagen staen/ ende alsdan so herkneedden
sy die wederom ende meermaels/ tot soo langhe
dat haer dochte/ dat het Quicksilver met het sil-
ver al ingelijft ofte vereenicht was/ waer mede
over de twintich daghen ombrachten/ ende op't
minste neghen daghen. Daer nae / door advijs
diese cregen/ (gelijck als de lust om te vercrijgen
altoos

altoos vlijtich is) ondervonden dat (om den tijt te vercorten) t'vyer een groot behulp was / om t'Quicksilver / t'silver met der haest aen te vatten. Ende hierom soo wordden de Fornepsen gheordineert/ daerse de groote Ketels ofte Cuppen op stellē/om t'Metael met het sout eñ Quicksilver in te storten / waerom daer t'vyer sachtelycken (in sekere verwelffsels daer toegemaeckt) gestoockt wordt/soo dat het Quicksilver/ in den tydt van vijf of ses daghen/ t'silver al gheincorporeert ofte ingheljjft heeft. Soo wanneert haer nu dunckt / dat het Quicksilver sijn devoir ghedaen heeft/dat is/t'silver weynich of veel te vereenigen/sonder daer van yet te laten/ ende t'selve in sich te suyghen / ghelijck als de spontie t'water nae hem treckt/dat incorporerende/ende van de aerde/loot ende coper/ daer't met vermenght ende gegroeyt is/ af te scheyden/alsdan soo soecken sy dat te ontdecken/ ende uyt te crijgen/ ende van't selve Quicksilver af te scheyden / t'welcke gedaen wort op dese maniere: Storten t'Metael in een tobbe met water/ alwaer sy met een Watermolenken t'Metael rondtsom draeyen/gelijck als men de mostaert ontdoet ofte maelt/ alsdan soo loopt het cley ofte slijck van't Metael,met het water dat af loopt / uyt / blijvende t'silver met het Quicksilver/als het swaertste/op de grondt van den tobbe ghesoncken: t'Metael dat aldus over ende ghesoncken blijft/is ghelijck als zant/ t'welcke sy alsdan daer uyt nemen/ende dragent noch eens om te wasschen/ ende met emmers in backen ofte waterputtē af te spoelen/waer mede t'cley ofte t'slijck gantsch af gaet/latende t'silver met het Quicksilver alleen blijvē/hoewel datter altoos onder t'slijck ende cley wel eenich silver ende Quicksilver met wech loopt/(dat sy relaves

hieten)

ieten) t'welcke sy daer nae oock noch soecken
yt te trecken/eñ te ghenieten. Nu dan/t'Silver
nde Quicksilver aldus ghesuyvert wesende/soo
at het begint te glinsteren/ zijnde t'slijck ende
cley daer gantsch van af/ soo nemen sy alle dit
Metael, ende stortē dat in een doeck/eñ douwent
wel dicht uyt/waer mede alle t'Quicksilver/dat
net het silver niet vereenicht ofte ingelijft en is/
aer uytloopt/ blijvende de reste/ ghelijck eenen
hemaeckten bal/ van Silver ende Quicksilver
e samen/ in maniere gelijck als t'buytenste/met
et binnenste van de amandelen blijft/ alsse uyt-
hedout zijn. Als nu den bal/ die daer blijft/wel
ytghedout is/ soo heeft hy alleen een seste deel
Silvers/ ende vijf deelen Quicksilvers/ in voe-
gen dat/ so daer blijft een bal van t'sestich pont/
oo zijn de thien ponden daer van/ silver/ ende
'ander vijftich/ Quicksilver. Van dese ballen
oo maken sy de Pijn-appelen/ in maniere ghe-
ijck als suycker-brooden/ ende hol van binnen/
nde worden ghemeynlijck ende ordinaris van
hondert pont gemaeckt. Om nu t'Silver van't
Quicksilver te scheyden/ soo legghen sy de selve
n sterck vyer/ alwaer sy dien overdeckē met een
aerde vat/ in gedaente als de Vormen ofte Mol-
duren van de Suycker-brooden/ welcke zijn/ge-
lijck als de Ruaensche slaepmutsen/ ende bedec-
ken dien met houtkolen/ t'welcke sy alsoo ont-
steken/ waer mede t'Quicksilver in roock exha-
leert ofte optreckt/ ende comende om hoogh te
stuyten/teghens d'aerden muts ofte overdecksel
aen/ wordt terstont dick ende drabbich/eñ comt
te distilleren/ghelijck als de vapeuren ofte dam-
pen van een siedende pot/ die teghens t'decksel
aenhanghen/ door een pijp/ in maniere als een
Alambick. Ende op deser voegen/soo wordt alle

het Quicksilver / dat ghedistilleert wordt / ontfanghen / t'welcke sy alsoo wederom crijghen/ blijvende t'silver alleen / in de selve forme ende grootte / alst van te vooren was / maer int ghewicht heeft het vijf deelen minder als te vooren/ blijft altemael ghecreuckt en̄ sponciachtich/dat een dinck vreemdt om sien is. Van dus danighe twee Pijn-appelen/wort een plaet ofte broot silvers gemaeckt/int ghewicht van vijf ofte ses en t'sestich marcken / ende alsoo wordt dat t'essayeren, quinteren, ende te marcken gebracht. Ende t'Silver dat aldus met Quicksilver uytgetrocken ende ghesuyvert wordt / is soo fijn / dat het nimmermeer beneden̄ de 2380 van alloy en comt/ zijnde soo excellent / dat het/ om t'selve te wercken/ of te bereyden/ noodich is/ van de Silversmeden / met eenighe vermenginghe / van sijn alloy verrmindert ofte vernedert worde/ geschiedende t'selve van ghelijcken/ in de Munte/daert ghessaghen ende ghemunt wordt. Alle dese tormenten/ ofte (so men soo seggen wil) martelrije/ moet het silver passerē / om fijn te wordē/t'welcke/ so men dat wel insiet/ een geformeerde masse ofte deech is/ daer't silver van ghemalen/ gesift/ gekneedt/ghegest/ende ghebacken wordt. Ende behalven dit / soo wordt het noch gewasschen/ ghespoelt/herwasschen/gekoockt en̄ herkoockt/ passerende door stampers ofte moeckers/siften/ backen/ forneysen/ tobbens/ emmers/ cleynsen/ ovens/ ende eyndtlijcken door water ende vyer. Hebbe dit selve willē verhalen/om dies wille dat ick (insiende alle dese artificien in Potosi) als doe begonst t'overdencken / t'ghene de Schriftuere
*Eccles.*2. van de Rechtveerdighen seyt / te weten: Colabit
*Psal.*11. eos & purgabit quasi argentum , als oock t'ghene
*Malac.*3. dat van de selve / op een ander plaets ghesept wordt/

woꝛdt/ Sicut argentum purgatum terra purgatum
ptuplum, dat is/dat het silver/om ghepureert/
nde van aerde ende cley/ daer't in groeyt/geraf-
neert ende ghesuyvert te worden / seven maels
hepurgeert woꝛdt/ want is in effect / seven-
naels / dat is soo veel ende menichmael als het
hetoꝛmenteert woꝛdt / tot soo langhe dat het
antsch puer ende fijn blijft: alsoo is van ghe-
jcken de doctrijn ofte leere des Heeren / ende
noeten oock wesen de zielen / die van sijn God-
elijcke puerheyt deelachtich sullen zijn.

Het 13.Cap. Van de *Artificien*, ofte *Ingenien*, daer men de *Metalen* met maelt, ende hoe dat het silver gheessayeert ofte beproeft vvort.

OM dese materie van't Silver ende Metalen te besluyten / soo resteren hier noch twee dinghen om te seggen/t'eene is/van de Ingenien ofte Artificien ende malinge/
nde t'ander/van de proevinghe ofte t'essayeren.
Hier vooꝛen is ghesept geweest/ hoe dat het Me-
ael gemalen woꝛdt/ om t'Quicksilver te mogen
ntfanghen. Dese malinghe woꝛdt gedaen/dooꝛ
verscheyden Ingenien ofte Artificien ; waer van
eenighe van Peerden omgetrocken woꝛden / ge-
ijck als Ros-molens / ende andere met water/
als Water-molens/ van dese twee sooꝛten heeft
men een groote menichte. Ende om datter ghe-
meynlijcken anders gheen water en is / dan dat
van den regen comt/ soo en is hier in Potosi niet
ghenoech van / dan alleenlijcken drye ofte vier
Maenden tijts/ t'welcke is December, Ianuarius
ende Februarius. Daer zijn Lacken ofte binnen-
wateren ghemaeckt/ die int begrijp hebben/ on-
trent duysent sevē hondert Roeden/ofte Spaen-
sche Varas, ende drye vademen in de diepten:

dese zijn seven int ghetal / met hare poorten ofte slupsen: ende soo wanneer dat het van doen is/ eenighe van de selve te gebruycken / soo heffen sy de deuren ofte slupsen op / ende laten daer t'water alsoo door loopen/ende des'vyerdaeghs/ ofte heylighe dagen/soo sluyten sy die weer toe. Soo wanneer dat de Lacken / gantsch vol / ende het een goet reghen-Jaer gheweest is / soo duert de malinge wel ses ofte seven Maenden/in voegen/ dat de lieden in Potosi, oock voor't silver/om veel waters ende een goet regen-Jaer zijn biddende/ ghelijck als men op ander plaetsen voor't koorn ende greynen doet. D'ander Ingenien heeft men in Tarapaia, (t'welcke een Valleye is) gheleghen drye ofte vier mijlen van Potosi, daer een Rivier door heen loopt. Ende daer zijn noch op ander contreyen / ander Ingenien, hebben dese differentie / te weten / dat eenighe Ingenien zijn van ses stampers / andere van twaelf / ende sommighe van veerthien. Het Metael wordt ghemalen in Vijsels ofte Mortieren/alwaer men't dach ende nacht in stort/ende van daer soo wordt het gene/ dat ghemalen is/ ghedraghen om te siften. Aen den Oever van't Lack van Potosi, staen 48 Ingenien van Water-molens / elck van 8/ 10 ende 12 stampers:ander 4 Ingenien staen aen d'ander zijde/ genaemt Tanacoñuño. In de Valleye van Tarapaia staẽ 22 Ingenien, alle dese zijn van Water-molens. Behalven dese/soo zijnder in Potosi noch ander 30 Ingien van Ros-molens/ eñ buyten Potosi noch etlijcke andere. Soo veel vlijticheyt ende vernuft isser gheweest / om t'silver uyt te trecken/ t'welcke eyndtlijcken geessayeert ofte geprobeert wordt / door de Proef-meesters ofte Besienders/die daer van s'Coninck weghen toe ghestelt zijn / om elcke stucken sijn alloy te gheven.

gheven. Men brenght de platen silvers by den
Besiender / den welcken op elck een / sijn ghetal
telt / want de proevinghe wordt ghedaen van
vele teffens/ snijdt van elcx een stucxken af/ ende
weeght het ghetrouwelijcken/ ende leyt het daer
nae in een potken / dat ghemaeckt is van asch/
van verbrandt ende ghemalen ghebeente: Dit
ghedaen wesende/ soo set hy alle dese potkens op
een rije/ eñ in ordene/ in den oven/ daer een sterck
vyer onder stokende / waer mede t'Metael alte-
mael comt te smilten / ende t'ghene dat loot is/
verdwijnt in roock: t'coper ofte tin ontdoet hem/
ende t'silver blijft excellent ende fijn/ ghelijck als
een gloeyende kool. Is een wonder dinck / dat
soo wanneer dat aldus gheraffineert/ ende in li-
queur, ofte gesmolten is/ en sal niet eens storten/
al keertment schoon met den mondt om leegh/
noch daer en sal niet een droppel van uyt loopẽ/
maer blijft daer vast aen hangen. Den Essayeur
ofte Proef-meester/ can't in de coleur ende ande-
re teyckens verkennen/ wanneert gheraffineert
is / alsdan treckt hy de potkens weder uyt den
Oven/ ende weeght wederom seer subtijlijcken/
elck stucxken op sijn selven/ besiende hoe veel dat
het van sijn eerste ghewicht ghemindert ofte ge-
broken is/ want het ghene dat van hoogen alloy
is/ ghebreeckt ofte feylt weynich / ende dat van
leeghen alloy is / veel: ende nae dat het vermin-
dert / ofte afghegaen is / soo besiet hy wat alloy
ofte wet dat het behoudt/ t'welcke hy alsoo min
of meer op elcke plaet set ofte teyckent. T'ghe-
wicht is so delicaet ende subtijl/ ende de gewicht-
kens ofte greynen / zijn soo cleyn / dat men die
met de vingeren niet vatten en mach/ maer men
moet die met een nijptangsken aen tasten / ende
t'weghen gheschiet by't licht van de keersse / op

 dat

dat daer geen windt ofte lucht aen en roere/ ofte by mach comen/ die de ballansen ofte weegh-schaelkens doen vertieren/ want nae dit weynich/ soo wordt de prijs ofte waerdije van een gheheele plaet ghestelt: is voorwaer een delicaet dinck/ ende vereyscht groote ervarentheyt ende kennisse/ van't welcke hem de H. Schrifture oock op verscheyden plaetsen is prophete-
Psal. 65. Pro. 17. 27 rende/ om te verclaré op wat maniere dat Godt den sijnen beproeft/ als oock om te noteren ofte aen te wijsen de verscheydenheyt der verdiensté/ ende waerdicheyt der zielen/ namelijcken ter
Jere. 6. plaetsen daer den Propheet Ieremias den tijtel gegeven wordt van Essayeur ofte Proef-meester/ om de gheestelijcke waerdicheyt der Menschen ende hare wercken/ te verclaren ende te kennen/ dat eyghentlijcke een sake is/ van den Gheest
Prov. 19. Gods/ den welcken den ghenen is/ die de geesten der Menschen is weghende. Ende hier mede soo moghen wy ons te vreden stellen/ soo vele als de materie van't Silver/ Metalen ende Mijnen is belangende/ eñ passeren voorder-aen tot d'ander twee voor-gestelde/ der Planté ende Gedierten.

Het 14. Cap. Van de *Esmeraulten*.

Het sal evenwel goet wesen/ dat wy eerstelijcken yet wat segghen/ van de Esmeraulten, dewijle t'selve oock een dierbaer dinck is/ ghelijck als gout ende silver/ daer wy van ghesept hebben/ als oock om dat sy van ghelijcken in Mijnen van Metalen (ghe-
Plin. lib. 37 cap. 5. lijck als Plinius seyt) ghevonden worden/ soo en salt alhier niet buyté propoost comen/ daer van te handelen. In voorighen tijden/ soo was den Esmerault in grooter estime ghehouden/ ende ghelijck als den vermelden Autheur schrijft/ hadde

hadde de derde plaets/ onder de Juweelen/ nae
den Diamant, ende de Margarit ofte Peerle, maer
hedensdaegs so en worden/ noch den Esmerault,
noch oock de Peerlen, soo veel niet gheacht/ende
dat/ door de menichte/ die Indien van beyde
dese soorten/ aen den dach ghebracht heeft. Al-
leenlijcken/ soo blijft den Diamant in achtinghe
ende by sijn waerdije/ t'welcke hem niemandt
ontrecken sal/ ende nae de selve/ soo worden de
fijne Robijnen, ende andere ghesteenten/in meer-
der estime ghehouden/ als de Esmeraulten, want
de lieden altoos vrienden zijn/van singularitey-
ten/of wat bysonders/ ende het gene dat sy sien/
gemeyn te wesen/ en achten sy niet. Daer wordt
vertelt van eenen Spagnaert die in Italien (int
eerste alsse in Indien gevonden wordden) eenen
Esmerault was toonende aen eenen Juwelier/
om nae de prijs te vereyssschen/ ende siende den
Juwelier/ datse van soo schoonen ghedaente/
ende soo groot was/ seyde dat die hondert Du-
caten weerdich was: Doe wees hy hem noch
een ander/den welcken hy op drye hondert sette.
Hy dit hoorende/ ende verleckert wesende/leyd-
de hem mede nae sijn Herbergh toe/ ende wees
hem een geheele kist vol daer van. Den Italiaen
soo grooten hoop siende/ antwoordde Señor:
Dese gelden maer een Ducaet t'stuck. Alsoo is
het in Indien ende Spagnien oock toeghegaen/
soo dat het overvloedich vinden/van so grooten
rijckdom/ deser ghesteenten/ de waerdije wech-
ghenomen heeft. Plinius stelt daer groote excel-
lentien af/ segghende/datter gheen vermakelijc-
ker/lieflijcker noch ghesonder dinck voor't ghe-
sicht is. Waer in hy recht heeft/maer sijn auto-
riteyt heeft weynich te bedieden/soo lange alsser
hier soo veel zijn. Van't ander/ daer hy vertelt/

Plin. lib. 37. cap. 5.

dat de Roomsche Lelia, ghesticket droegh / in een hulsel ende cleedt / aen Peerlen ende Esmeraulten, de waerdye van 400 duysent Ducaten / souden hedensdaeghs met minder dan 40 duysent / twee paer cleeren / als de selve moghen ghemaeckt worden / zijn op verscheydẽ plaetsen van Indien ghevonden geweest. De Coningen van Mexico hielden die in waerden: jae dat meer is / soo hadden etlijcken t'ghebruyck / de neusen te doorbooren / ende daer eenen excellenten Esmerault in te draghen / stelden die van ghelijcken / in d'aensichten van henlieder Afgoden: maer daer men de meeste abondantie ghevonden heeft / ende noch hedensdaegs vindt / is int nieuwe Coninckrijck vã Granaden, eñ in Peru by Manta eñ Puerto viejo, ofte d'oude Haven. Men heeft aldaer binnẽ int lant / eẽ plaetse die men van de Esmeraulten heet / door de notitie die daer is / van datter veel zijn / alhoewel dat het selve landt tot noch toe niet geconqueusteert ofte overwonnẽ is. De Esmeraultẽ groepen in Steenrotsen / gelijck als Cristal / ghelijck als ick die / in de selve steen ghesien hebbe / welcke is in maniere ghelijck als een Veete ofte ader / die / nae't schijnt / soo allengskens glat ende fijn wort / want daer warender etlijcke half wit ende groen / andere bynaest wit / sommige geheel groen ende perfeckt / hebber sommighe ghesien soo groot als noten / ende daer zijnder oock noch wel grooter: maer ick en weet niet / datter in onsen tijden een van soodanighe grootte / als de Catino, ofte t'Juweel datse in Genoua hebben / ontdeckt is ghewordden / die sy met recht in soo grooten estime / ende voor een Juweel houden / eñ niet voor een Reliquie ofte Heylichdom / dewijle het niet bevonden wordt / sulcx te wesen / maer wel eer int contrarie. Doch soo excedeert / ende

Plin. lib. 9. cap. 35.

Op de selve maniere groepen insghelijcx de Robynen ende Saffieren in Oost-Indien.

Plin. lib. 37. cap. 5.

nde gaet/ sonder comparatie/ te boven/ t'ghene
at Theophrastus is refererende van den Esme-
ault, die den Coninck van Babylonien aen den
Coninck van Egypten presenteerde / de welcke
hadde in de lengte vier Cubiten ofte ellen / ende
drye in de breedde: ende oock/dat in den Tempel
van Iupiter een naelde gemaeckt was/ van vier
Esmeraulten, hebbende 40 ellen in de lengte/ende
n de breedde op plaetsen 4/eñ op oorden 2. Ende
datter by sijnen tijdt in Tyro, in den Tempel van
Hercule, eenen Esmeraulten Pilaer was / sal by
avontuer gheweest hebben (ghelijck als Plinius
eyt) van groene steen / die den Esmerault gelijck
is / waerom valschen Esmerault genaemt wort:
Ghelijck als sommighe willen segghen / dat se-
kere Pilaren in de Hooft-kercke van Cordua,
(die daer gestaen hebben van de tijdt af/ dat het
een Mesquita was / van de Machometister Co-
ningen Miramamolines, die in Cordua geregneert
hebben) van Esmerault-steenen souden wesen. In
de Vloot van't jaer 87/daer ic mede upt Indien
quam/quamẽ twee kistẽ met Esmeraulten, zijnde
ten minstẽ elcke kiste vã vier arroben gewichts/
waer aen men d'overvloedichept / die daer van
zijn/ sien mach. De heylighe Schriftuere is den
Esmerault celebrerende/als een seer dierbaer Ju-
weel/ ende wordt oock als sulcx ghestelt / onder
de precieuse ghesteenten / die de hooghe Priester
in den borstlap droegh/ als oock onder de ghene *Exo.* 29.39
die de muerẽ van't Hemelsche Ierusalem vcieren. *Apoc.* 21.

Het 15. Cap. Van de *Peerlen*.

NAedemael dat wy handelende zijn/ van
de principaelste rijckdommen / die van
Indien gebracht worden/soo en ist geen
reden / dat wy de Peerlen vergheten/ die

d'Ouders Margariten noemden / welcker waerdicheyt int eerſte ſoo veel gheacht was / dat de ſelve gehouden was/ voor een dinck/dat alleenlijcken den ghenen/die van Coninckljjcken ſtam ofte afcomſte warẽ/ toebehoorde. Hedenſdaegs ſoo is de menichte des ſelven ſoo veel/datter (tot van de Swartinnen ofte Slavinnen toe) ſnoeren van Peerlen ghedraghen worden/groepen in de Oeſters ofte Zeeſchelpen/ te weten/binnen in de Viſch: ende is my ſelfs ghebeurt/ dat ick/int eten van etlijcke Oeſters / daer Peerlen in ghevonden hebbe. De ſchelpen hebben van binnen eenen Hemelſchen levende coleur/ daer/ op ſommighe plaetſen/ lepels (dieſe van Nicar noemen) van ghemaeckt worden. De Peerlen zijn op verſcheyden manieren/ ſoo in de grootte/ gedaente/ coleur / als in de gladdicheyt / waerom oock de prijs different is. Eenighe worden gheheeten/ ave Marias, om dat ſy zijn/ghelijck als cleyne coraelkens van een vijftich / andere Pater noſters, om datſe dick zijn. Daer worden ſelden twee ghevonden / die ghelijck ende eenparich zijn / in de grootte/ ghedaente ende coleur/waer door de ſelve van de Romeynen (naer Plinius refereert) uniones ofte vereenichde (dat is eenparich ende ghelijck) ghenoemt worden. Soo wanneer dat men gheraeckt te vinden / twee die in alles over een comen/ſoo comen ſy tot eenen hoogen prijs/ namelijcken om voor Ringen ofte Juweelen te ghebruycken. Ick hebbe ſommighe paren ghe- ſien/ die op duyſenden van Ducaten geeſtimeert worden/alhoewel dat het ſelve niet te ghelijcken was/ met de waerdije/ van de twee Peerlen van Cleopatra, die (ghelijck Plinius vertelt) elck een/ gegolden ſouden hebben / hondert duyſent Ducaten/ waer mede de ſelve ſotte Coninginne/

In Portugaels Indien hebbenſe veel van deſe lepels/ ghenaemt Madre perola, ofte Moeder van de Peerlen/ als men in mijn Itinerario ſien mach.

Plin. lib. 9. cap. 35.

Ibidem.

t'wedtſpel

t'wedtspel wan / datse met Marco Antonio ghe-daen hadde/ van in een avontmael over de hon-dert duysent Ducaten te verquisten: want als de spijsen ende gherechten bereydt waren / soo wierp sy een van dese Peerlen in stercken azijn/ ende gesmolten ofte ontdaen wesende / swelgden die in. D'ander seyt men / dat in tween gedeelt wesende / gheset wordden in de Panteon van Roomen/ in d'ooringen van't beeldt van Venus, ende van den anderen Clodio (sone van den Far-sante ofte Tragico Esopo) wordt vertelt / dat hy in een bancket / elcken ghenoodden / ofte yeder gast/ dede gheven / onder ander gherechten/ een costelijcke Peerle, in azijn ontdaen ofte ghesmol-ten / om de Feeste magnifijck ende heerlijck te maken / t'welcke altemael sotternijen van dien tijden waren: zijnde evenwel daerom / die van onsen teghenwoordighen tijdt/ niet minder/ de-wijle wy ghesien hebben / dat niet alleenlijcken de Hoeden/Bonetten ende Cranssen/ maer oock de Leersken ende Chapinen(dat zijn de Spaen-sche vrouwen schoenen ofte stompen) van de ge-meyne vrouwen/ vol ende dick/ met Peerlen be-stickt zijn. De Peerlen worden op verscheyden plaetsen van Indien gevonden/maer daer sy al-derovervloedichste zijn / is in de Zuyder Zee by Panamâ, daer men d'Eylanden heeft/die om dese oorsake/van de Peerlen geheeten worden. Doch daer sy in meerder quantiteyt/ ende beter gevist worden/ is in de Noordt-Zee/ by de Riviere die men noemt de la Haçha, (dat is/van de Toortse ghesept.) Alhier quam ick te verstaen/ hoe dat sy met dese neeringhe omgingen / t'welcke geschiet met ghenoech oncosten ende moeyten/ van de arme Duyckers/de welcke ses/neghen/jae oock twaelf vademen onder t'water duycken/ om

d'Oesters

d'Oesters te soecken/die gemeynlijcke ende ordinaris onder aen de Rotsen ende Zeeclippen vast ligghen/ daer sy die afrucken/ende hen daer met laden/ ende swemmen daer alſo met om hoogh/ die in de Canoas ofte Schuytkens neerstortende/ alwaer sy die dan openen / ende den schat / die daer binnen in is/uyt trecken. T'water van der Zee / is op de selve contreye seer coudt om te lijden/ maer den arbeyt van de aessem/een vierendeel uyrs/ende bywijlen een half uyr/ onder water / in te houden / ende d'Oesters op te crabbelen/is veel meer. Ende op dat sy den aessem langhe moghen in houden/ soo doen sy/ dat d'arme Buzos ofte Duyckers/weynich ende seer drooge cost eten/ende dat sy oock volherdich/sober ende kuysch zijn / in voeghen/ dat de begeerlijckheyt/ oock haer abstinentie ende continentie heeft/ alhoewel dat het tegens haren danck is. De Peerlen worden op verscheyden manieren bereydt ende doorboordt / om snoeren af te maken: men heefter over al / waer dat men comt / overvloedichheyt van. Het Jaer van 87/ soo hebbe ick int Memoriael ghesien / datter van Indien quam/ te weten / voor den Coninck / achtien marcken Peerlen / met noch andere drye kisten vol / ende voor particuliere persoonen 1264 marcken/ende behalde dit/noch ander seven groote potten vol/ ongeweghen/t'welcke men op ander tijden voor een fabel ghehouden soude hebben.

In Oost-Indien worde oocmenichte van Peerlen gevonden / van die men Orientaelsch noemt/die in goetheyt ende waerdije die van West-Indien verre te boven gaen. Hoe ende waer dat de selve gevonden ofte ghevist worden/ mach in mijn Itinerario gesien ende ghelesen worden.

Het 16.Cap. Van't broodt van *Indien*, ende van 't *Mays*.

NU comende tot de Planten, soo sullen wy handelen / van de ghene die d'eyghenste van Indien zijn / ende daer nae van de gemeyne van't selve landt/ ende die van Europa.

Europa. Nu dewijle dat de Planten principalijcken geschapen zijn geweest / tot het onderhoudt van den Mensche / zijnde t'principaelste daer hy met ghevoedt wordt / het Broodt / soo salt goet wesen te seggen / wat broodt dat men in Indien heeft / ende wat dinck dat sy in de plaets van broodt ghebruycken. Hebben van ghelijcken aldaer in ghebruyck / den naem van't broodt / met de eyghenschappe van haerlieder tale / t'welcke sy in Peru, Tanta noemen / ende op ander plaetsen wort het op ander manieren geheeten. Maer de qualiteyt ende substantie van't broodt / dat d'Indianen ghebruycken / is seer verscheyden van't onse / want men en vindt niet / datse eenige soorte van Tarwe / noch Garst / noch Millio ofte Geers / noch Haver / nochte eenighe andere granen (die men in Europa voor broodt is gebruyckende) ghehadt hebben / maer hadden in de plaets van dien / andere soorten van granē ende wortelē / onder allē / t'graen van't Mays, (t'welcke met recht de principaelste plaets heeft) dat in Castillien, Tarwe van Indien / ende in Italien, Koorn van Turckijen, gheheeten wordt / soo gelijck als in de contreye van de oude Werelt (t'welcke is Europa, Asia ende Africa) t'graen dat de lieden alderghemeynst is / de Tarwe ofte t'Koorn is / alsoo is oock / in de contreye van't nieuwe Orbis ofte Werelt / t'graen van't Mays gheweest / ende noch is / ende is bynaest in alle die Rijcken van West-Indien ghevonden gheweest / te wetē / in Peru, nieu Spagnien, int nieuvve Coninckrijck, in Guatimala, in Chile, t'gantsche vaste Landt over: maer in d'Eylanden / van te Loefwaert / t'welcke zijn Cuba, Española, Iamaica, Sant Iuan, en weet niet datse het Mays in voorighen tijden gebruyckt hebben / gebruycken hedens-

hedensdaegs meer van't Yuca ende Caçavi, daer wy terstondt van sullen segghen. My en dunckt niet / dat het greyn van't Mays; in cracht ende voedtsel/ minder / alst koorn is / is grover ende heeter / ende genereert bloedt/ waer door het de ghene/die dat van nieus eerst eten/ (soo sy dat in overvloet ghenutten) placht ghefwellen ende schorft te veroorsaken/ wast aen Riet/ende elcke riet heeft sijn kooren-ayren / daert graen aen gehecht is: Ende hoewel dat het grove granē zijn/ soo zijn sy nochtans veel / want men heeft in etlijcke seven hondert granen ghetelt: wordt met de handt ghesaept oft ghesteken / ende niet ghestropt: wil heete ende vochtighe aerde hebben/ eñ t'wast op veel plaetsen van Indien/ in grooter overvloet. Drye hondert Hanegas ofte Schepels te crijghen/van een/die men ghesaept heeft/ en is niet seldtsaems / noch vreemdts: Daer is oock int Mays onderscheydt / ghelijck als int koorn/ zijnde t'eene grof ende substantiael/ ende t'ander cleyn ende droogh/ t'welcke sy Moroche heeten. De bladen ende t'groene riet van't Mays, is een uytghelesen cost voor de Peerden / ende droogh wesende / dient oock in de plaets van stroy oft hoy: Oock soo is t'selve graen ofte koorn van meerder voedtsel voor de Peerden ende Muylen / als de Garst: Is een ordinaris dinck/ in de selve contreyen/ dat men ghewaerschout is/ de beesten te drincken te geven/eer dat sy't Mays eten: want soo sy comē te drincken op het eten / sullen daer van swillen ende den hoest crijghen / ghelijck als de Tarwe van ghelijcken oock doet. T'broodt der Indianen is het Mays, eten dat ghemeynlijcken ghekoockt/zijnde alsoo gheheel in granen ende noch heet / t'welcke sy Mote heeten/ ghelijck als de Chinen eñ Iaponen,
t'rijs

'rijck van ghelijcken/ met heet water gekoockt ten / somwylen eten sy dat oock gheroost ofte ghebraden. Daer is Mays, t'welcke rondt ende grof is/als dat vā de Lucanas, t'welcke de Spa- gnaerden / gheroost in d'asschye/ voor een lecker- nije eten/ ende heeft beter smaeck/ als gheroosste ofte gebraden arweten. Een ander maniere/om dat costelijcker te eten/ is t'Mays te malen/ ende van't meel / deech (ende daer van Taerten) te maken / diese op't vyer legghen / ende alsoo heet opt de tafel setten/welcke op sommighe plaetsen Arepas gheheeten worden. Maken insghelijcx van't selve deech / ronde koecken / die sy op een sekere maniere weten te stofferen/om te moghen dueren / ende worden voor leckernije gheg'eten. Nu op datter in de Indiaensche costen/ oot geen curieusheyt en souden ghebreken / soo hebben sy gheinventeert / van't selve deech een sekere ma- niere van Pasteyen te maken / ende van de bloe- men van't meel/ met suycker vermengt/ maken sy crakelinghen/bischuytkens/ende andere dier- ghelijcke snateringe/ ofte sooment heeten mach. T'Mays en is d'Indianē niet alleenlijckē voor't broodt dienende/maer dient hen van ghelijcken/ voor Wijn / want maken oock van't selve/ hen- lieder dranken/daer sy hen veel-eer in droncken drincken/ als in Wijn van druyven. Den Wijn van't Mays, die men in Peru, Açua, ende voor een gemeyn vocabel van Indien/ Chicha heet/wort op verscheyden manieren toeghemaeckt / waer van t'aldercrachtichste ghemaeckt wordt/op de maniere alst bier / te weten / weycken eerstelijc- ken t'graen van't Mays, tot soo langhe / dat het begint te schieten / ende alsdan soo brouwen sy dat op een sekere maniere / ende comt soo crach- tich te worden / dat het een/ in weynich stooten/ ter neer

Gheroosste ofte gebra- den arwe- ten in der asschye/ wordt in Spagnien voor een leckernije gheg'eten.

ter neer velt. Dit wordt in Peru, Sora gheheeten/ ende is van de Wet gheprohibeert ofte verbodē/ om de groote schade die daer upt sprupt / want maeckt een uptsinnich droncken: Doch en vraghen niet veel nae de Wet/noch en wort daerom niet eens naegelaten/maken daer haer Danssen met / ende drinckent geheele nachten ende dagen over. Dese maniere van dranckenn te maken / te weten / van ghewepckte granen / ende daer nae ghebrouwen om droncken te worden. Is / nae dat Plinius refereert / in ouden tijden / een ghebrupck gheweest/ in Spagnien, Vranckrijck, ende in ander Provincien / ghelijck als men hedensdaeghs noch in Nederlandt is ghebrupckende/ t'bier dat met de granē van de Gerste gemaeckt is. Een ander maniere van't Açua ofte Chicha te maken / is t'Mays te kauwen / makende suer deessem ofte heft/ van't ghene / dat sp alsoo kauwen/ t'welcke daer nae gesoden ofte gebrouwen wordt. Ende is oock noch een opinie der Indianen / dat het selve / om goet suerdeessem te worden / ghekaut moet wesen/ door oude / verrotte / ofte verschrimpelde Vrouwen / t'welcke alleen van te hooren segghen / een walginghe maeckt / ende spliedeb en stootender haer niet eens aen/ int selve bier oft wijn te drincken. De supverste ende ghesontste maniere / ende t'ghene dat alderminst verturbeert ofte ontstelt maect/ is dat van't gheroost Mays, dit wordt van de geschicktste ende eerlijckste Indeanen/ als oock van etlijcke Spagnaerden / voor medecijn ghebrupckt/ want bevinden in effeckt/dat het voor de nieren/ende om wel te wateren/ eenen seer gesonden dranck is/waer door daer in Indien selden soodanighen ghebreck ofte kranckhept ghevonden wordt / ende dat / door d'usantie van

Plin. lib. 14. cap. 22

henlieder

nlieder Chica te drincken. Alst Mays noch teer
de in sijn apren is / soo wordt het van d'In-
anen ende Spagnaerden voor een leckernije
egheten / te weten / ghebraden ofte gherooſt/
de in melck ghesoden / doent oock in pot-spij-
n/ want is een goede sausse / de huyskens ofte
ppen van't Mays (die seer vet zijn) dienen haer
oor boter/in de plaets van olye/ in voegen dat
t Mays in Indien is dienende voor de beeſtẽ/
oor de Menschen/voor broot/voor wijn/ende
oor olye. Daerom soo seyde den Vicorey Don
rancisco de Tolledo, dat Peru twee dingen hadd-
e van rijckdom ende substantie / te weten/
Mays ende t'Vee van't landt/waer in hy groot
helijck hadde/want beyde dese dinghen zijn tot
uysentderley dinghen dienstich. Van waert
Mays eerst in Indien ghecomen is/ eñ waerom
at dit so proffijtelijcken graen/ in Italien, graen
an Turckijen ghenaemt wordt/ soude ick beter
eten te vragen/ als te segghen/ want en vinde/
n effect / onder d'Ouderen gantsch geen spoor
an dese generatie/ alhoewel dat het Millio ofte
Geers (t'welcke Plinius schrijft) in Italien/
yt Indien ghecomen te wesen/ thien Jaren te
oren/ als hy't selve was schrijvende) eenighe
ghelijckenisse heeft met het Mays, int gene daer
hy seyt / dat het graen is / ende dat het aen riet
wast/ ende met bladen bedeckt wordt / ende dat
het aent eynde/ghelijck als hayr/ ende oock seer
vruchtbaer is/ soo en comt evenwel alle t'selve/
met het Gers / dat men ghemeynlijcken voor
Millio verstaet/ niet te pas. Eyndtlijcken/ dat
den Schepper op alle plaetsen/ sijn Regeeringe
deelachtich ghemaeckt heeft/ ghevende die van
dit Orbis ofte Werelt / t'koorn/ t'welcke t'prin-
cipaelste voedtsel der Menschen is/ende die van

 Indien/

Indien/t'Mays, t'welcke nae't Koorn de tweede plaets heeft / voor voedtsel ende onderhout der Menschen ende beesten.

Het 17.Cap. Van de *Yucas,Caçavi,Papas,Chuños,* ende t'Rijs.

OP sommighe plaetsen van Indien/ghebruyckense een soorte van broot/t'welcke sy Caçavi heeten/dat van een sekere wortel (ghenaemt Yuca,) ghemaeckt wordt. Dese Yuca is een groote dicke wortel/ den welcken sy eens deels aen cleyne stucken snijden ende raspen / ende alsoo / ghelijck als met een pars/ uytdouwen/ soo is alsdan/ t'ghene datter blijft/ ghelijck als een dunne taerte/ ofte wafel-koeck/ die seer groot ende breedt / ende bynaest ghelijck als een adarga (dat is een Spaens leeren schilt/ die men te Peerde gebruyckt) is / t'welcke alsoo ghedrooght zijnde / henlieder broodt is / dat sy eten / doch is een laf dinck/ ende sonder smaeck/ evenwel ghesont/ ende van groot voedtsel/ waer door wy voor een ghewoonte hadden/ te seggen (als wy int Eylandt la Española waren/dat het een rechte cost was/teghens de gulsichept/want men mach het wel sonder eenighe arghernisse ofte beschroeminghe eten / sonder dat den appetijt/ ofte lust des selven/ eenige overdaet veroorsaken sal/ om t'Caçavi te moghen eten/soo moet men t'selve eerst weycken / want is stram ende rau/ wordt seer lichtelijcken met water ofte sop ghewevckt/ want is goet/ende swelt seer/ maer in melck eñ in rieten heunich/noch oock in wijn/ wilt qualijck doornatten ofte weycken/want en wilt niet doordringhen/ghelijck alst broot van't koorn wel doet. Daer is vã dit Caçavi,een soorte die delicater is / de welcke gemaeckt wordt van de bloemen

de bloemen die sy Xauxau noemen/die in de selve
contreyen in weerden ghehouden worden: maer
ick soude / van mijnent halven / voor beter ach-
ten/ een stuck broodts / al waert noch soo hardt
ende bruyn. Is een wonder dinck / dat het sap
ofte t'nat (dat van de wortel / daer sy Caçavi af
maken/ uytghedout wordt) een doodtlijck fenijn
is/ want soomenť selve quam te drincken/soude
een om den hals brenghen ende dooden / zijnde
niet teghenstaende / de substantie / die daer over
blijft/ een ghesont broot/als ghesept is. Daer is
een soorte van Yuca, die sy soet noemen/ de welc-
ke t'voorseyde fenijn int sap niet en heeft. Dese
Yuca wordt alsoo met wortel met al ghesoden/
ofte ghebraden ghegheten/ende is een goede cost.
Het Caçavi mach langhen tijdt dueren/waerom
het oor onder de Zeevarende lieden (in de plaets
van bischuyt) ghebruyckt wordt. Daer men dese
cost aldermeest useert / is / in de Eylanden die
men noemt van te Loefwaert/t'welcke zijn/als
boven ghesept is/ Santa Domingo, Cuba, Puerto
rico, Iamaica, ende etlijcke andere van de selve
passagie/door oorsake datter gheen Koorn noch
oock Mays, ofte seer qualijcken / wassen wil/
want soo haest alst koorn ghesaept is / soo comt
het terstont met een grroote frisheyt op/doch soo
onghelijck ende oneffen / datment niet en mach
plucken/ om diesswille dat op een acker/ ende op
eenen tijt/ soo ist t'eene half rijp/ t'ander gantsch
rijp ende dor/ende t'derde begint eerst te schieten:
t'eene staet hoogh / ende t'ander leegh: t'eene is
altemael gras ofte groen cruyt/eñ t'ander t'eene-
mael groen: Ende alhoewel dat men daer acker-
lieden ghebracht heeft/om te besien/of men daer
eenighe bouwerije van koorn conde maken / en
connen daer evenwel gheen remedie teghens

 vinden/

vinden/ ende dat/ door de qualitept van't aerdtrijck. Daer wordt meel van nieu Spagnien, ofte van Spagnien, ofte van Canarien gebracht/maer wordter soo vochtich/ datter t'broot bynae van gheenighe smaeck noch proffijt is. Als wy daer Misse deden / soo waren ende buyghden ons de Hostien soo slap in de handt / ghelijck als of het nat pampier gheweest hadde / t'welcke d'overdadighe vochtichept/gelijckelijcken met de hitte (die men aldaer int selve landt heeft) is veroorsakende een ander overdadichept/ int contrarie/ is het ghene/ dat op ander plaetsen van Indien/ t'broodt van't Koorn ende t'Mays wech neemt/ gelijck als daer is/de hooghte der Gheberghten van Peru, ende de Provincien die men heet van't Collao, t'welcke t'meestendeel van't selve Rijcke is / alwaer de ghetemperthept soo coudt ende droogh is/dat het geen plaets heeft/om t'Koorn ende t'Mays te mogen wassen/ in welcker plaets d'Indianen een ander soorte van wortelen ghebruycken/ diese Papas noemen/ de welcke zijn in ghedaente ghelijck als aerden turven/ hebbende boven op een cleyn hoopken bladen. Dese Papas trecken sy upt / ende laten die alsoo in de Son wel droogen/alsdan soo doen sy die aen stucken/ breken / ende maken daer af / t'ghene sy Chuño heeten / t'welck men alsoo langhen tijt bewaren mach / ende is hen dienende voor broodt / ende daer wordt int selve Rijck, een groote handelinghe met dit Chuño gedreven/nae de Mijnen van Potosi toe. De selve Papas worden oock / alsse noch groen zijn / ghesoden ofte ghebraden / ghegheten. Daer is noch een beter soorte van Papas, die op heeter plaetsen wassen / waer van sy een sekere cost ofte pottagie maken/ die sy locro heeten : eyndtlijcken / dat dese wortelen alle het

broot van't selve lant is. Ende soo wanneer dat het Iaer hier van goet is / soo zijn sy wel te vreden / want worden veeltijdts van de mist ende coude/alsse noch in der aerdē staen/ beschadicht/ door de groote coude ende ongetempertheyt des selven Ghevveste. Het Mays wordt daer gebracht van uyt de Valleyen ende der Zeecusten / ende de welgestelde Spagnaerden/die in de selve contreyen woonen/ laten daer meel ende korē brenghen/ t'welcke aldaer (om dat het Gheberghte droogh is) wel gheconserveert ende bewaert/ als oock goet broodt af ghebacken wordt. Op ander plaetsen van Indien / als daer is / in de Eylanden Phillippinas, ghebruycken sy't Rijs/ in de plaets van broot / t'welcke in alle t'selve landt/ als oock in China,uytghelesen wel wast/ ende is van veel ende seer goeder substantie/ kokent/ ende gietent alsoo heet/in porceleynen,ofte ander schotelen / met water met al / ende vermenghent alsdan met hare toespijsen. Maken insghelijcx/ op veel plaetsen/ haerlieder wijnen ofte dranken van't selve Rijs / t'welcke sy eerst weycken / ende daer nae brouwen / in maniere gelijck als men t'bier in Nederlant/ ofte t'Açua, in Peru doet. Het Rijs is een cost / dat over de gantsche Werelt weyninch min gebruyckt wort/ als t'Koorn ende t'Mays, jae by avontuer meer/ want behalven China,Iapon,de Phillippine,ende t'meestendeel van Ooſt-Indien , soo is in Africa ende Ethiopien , t'Rijs t'ghemeynste graen ofte koorn/ vereyscht veel vochticheyts/ eñ t'aerdtrijck moet bynaest onder water/ende morassich wesen. In Europa, in Peru ende Mexico, daer't koorn is / eet men t'Rijs voor een gherecht ofte toespijs/ ende niet voor broot/ dat kokende met melck/ ofte vet van den pot/ende op ander manieren.

Dit selve ghebruyck van't Rijs t'eten in de plaets van broodt / is over gheheel Oost ofte Portugaels Indien/ als in mijn Itinerario ghesien mach worden.

nieren. T'alderuptghelesenste Rijs/is het ghene dat van de Eylanden Phillippine ende China comt/ als gheseyt is. Dat is nu ghenoech om te verstaen / wat dat men in Indien voor broodt is ghebruyckende.

Het 18.Cap. Van verscheyden VVortelen van Indien.

ALhoewel dat het lant van herwaerts over in vruchten ende Ooft/ dat boven der aerden wast ofte groeyt/veel abondanter ende overvloediger is/ door de groote verscheydenheyt van Ooft-boomen ende Planten die men daer heeft/ niet tegenstaende so dunckt my/ dat in Wortelen ende eetbare waeren/van onder der aerden/ de menichte van aldaer/ meerder is: want van dese soorte heeft men alhier Radijsen/ Rapen/Wortelen/ Cicorey/Ajuyn/Loock/ ende etlijcke andere proffijtelijcke wortelen/ maer aldaer zijnder soo veel / dat sy ontelbaer zijn. De ghene die my nu in den sin comen / ende dat / behalvē de Papas, die de principaelste zijn/zijn dese/ te weten/ Ocas, Yanocas, Camotes, Batates, Xiquimas, Yuca, Cochucho, Cavi, Totora, Mani, ende andere duysentderley soorten/ die my niet en ghedencken: daer zijn etlijcke van de selve in Europa ghebracht / als daer zijn de Batates, die voor een smakelijck dinck ghegheten worden: Alsoo zijn van ghelijcken nae Indien ghevoert/ de wortelen van herwaerts over. Ende die van daer/hebben noch dit voordeel / dat de dinghen van Europa veel beter in Indien wasschen ende groeyen / als die van Indien in Europa , waer van my dunckt d'oorsake te wesen/om dat men aldaer meer verscheydenheyt van getemperthheyt heeft/als hier/ waer door het aldaer oock lichter is/de Planten te accom-

Dusdanige Batates wassen oock in de Philippinsche Eylanden/die seer goet eñ schoon zijn/ende dat / in groote menichte.

accommoderen / nae de ghetemperthept diese
erepsschen. Oock mede soo wassen etlijcke din-
hen van hier/veel beter in Indien,want Aiupn/
Loock ende Wortelen en connen in Spagnien
iet beter wesen / alsse in Peru zijn. De Rapen
ijnder soo seer aenghegroept / datse op plaetsen
n de weegh zijn: in sulcker voeghen / dat wp
gheaffirmeert is / datse (om sommighe plaetsen
met koorn te besaepen) hen / door de menichte
er Rapen / die daer aenghegroept waren / niet
eweeren ofte redden conden. Radijsen/ soo dick
als een Mans arm / seer tender / ende van een
seer goede smaeck/ hebben wp daer dickwils ge-
sien. Van de Wortelen boven verhaelt/zijn som-
mighe ghemepne eetbare spijsen / ghelijck als
Camotes, die gebraden wesende/ voor frupt ofte
aert-wepten dienen. Daer zijn ander/die dienen
voor leckernije / als de Cochucho, t'welcke een
clepn ende soet wortelken is / die sommighe tot
meerder leckernije plachten te confijten. Andere
dienen om te vercoelen/ghelijck als de Xiquima,
die seer coudt ende vochtich is / ende dient des
Somers / in den tijdt van den Oogst / om te
vercoelen/ende den dorst te verslaen. Maer voor
substantie ende voedtsel/ so hebben de Papas ende
Ocas avantagie ofte voordeel. Van de Wortelen
van Europa, soo zijn d'Indianen, t'Loock boven
al estimerende/ t'welcke sp houdẽ voor een dinck
van grooter importantie / waer in sp gheen on-
ghelijck hebben: want nae dat sp't wel van goe-
der herten ende veel eten / ende dat soo rau
alst upt der aerden comt / soo be-
schermt ende verwarmt het
haer de maegh.

Dusdanighe dicke ende smakelijcke Radijsen heeft men in Oost-Indien in groote overvloet.

Het 19. Cap. Van verscheyden soorten van groene cruyden ende aert-vveyten, als oock van de gene diese Comcommers, Pijn-appelen, Fruytken van *Chile* ende Pruymen heeten.

NAedemael dat wy van de minste Planten begonnen hebben / soo moghen wy lichtelijcken segghen / het ghene dat de groenichept ende Hofcruyderē aengaet / t'welcke van de Latijnen Arbusta gheheetē wort / ende is alle het ghene / dat gheen boomen comen te wesen. Daer zijn etlijcke soorten van dese Arbusten, ofte Hofplanten in Indien, die van seer goeden smaeck zijn: D'eerste Spagnaerden hebben veel van dese Indiaensche dinghen / Spaensche namen ghegheven / ende dat / naer andere / daerse eenighe ghelijckenisse met schenen te hebben / ghelijck als daer zijn / Pijn-appelen / Comcommers ende Pruymen / zijnde niet teghenstaende in de vruchtē seer verschepden / ende sonder comparatie / noch veel meer / int ghene sy (van de ghene die men in Spagnien met dese namen noemt) differeren ende verschillen. De Pijn-appelen zijn in de gedaente van buyten / als oock in de grootte / ghelijck als de Spaensche Pijn-appelen / doch van binnē zijnse t'eenemael verschillende / want en hebben gheen nootkens / nochte scheptsels van doppen / maer is altemael fruyt / dat men eten mach: Als de schel van buyten af is / is een vrucht van excellentē reuck / eñ veel appetijts om t'eten / hebbende de smaeck uyt den rinschen soet ende vochtich: men eetse in schijven ofte stucken ghesneden / die eerst een weynich in water ende sout legghende: sommighe meynen / datse Colera zijn veroorsakende / ende dat het niets te ghesonden cost en is / doch ick en

en hebber geen experientie af gesien / diese eenich quaet credit ghegheven heeft: wassen aen een Plante ghelijck als Riet/welcke upt veel bladen op comt schieten / ghelijckerwijs als de Lelye/ zijnde ooc van de selve grootte/ ofte een weynich meer / doch evenwel wat dicker : t'opperste ofte d'eynden van dese Rieten / zijn de Pijn-appelen/ men heeftse in heete ende vochtige plaetsen/ ende de beste zijn die van d'Eylanden van te Loefwaert. In Peru wassender gheen/maer worden daer van de Andes gebracht / doch en zijn evenwel niet goet / noch te deghen rijp. Den Keyser Carel de vijfde / wordden een van dese Pijn-appelen ghepresenteert / die niet weynich sorghs gheeost moest hebben / om van Indien in sijn eyghen Plant over te brengen/ want en conde andersins niet gecomē hebben. Hy prees den reuck/ maer hoe dat de smaeck was / en wilde hy niet proeven. Van dese Pijn-appelen hebbe ick in nieu Spagnien excellente Conserven ghesien. Van ghelijcken/ soo en zijn de ghene diese Comcommers heeten/gheen boomen/ maer Hofplanten/ want hebben in een Jaer haer volcomen wasdom ende beloop / hebben dien desen naem ghegheven/om dat sommige/ofte t'meestendeel van dien/ soo in de lengte als in de rondicheyt/de gelijckenis met de Spaensche Comcommers hebben / doch zijn evenwel in alle t'ander verschillende/ want en zijn in de coleur niet groen/maer paers / geil ofte wit: oock soo en zijn sy niet dijstelich ofte stekelich / noch met rompelen / maer zijn seer slecht ende glat/hebbende de smaeck seer verscheyden ende beter:/ want hebben van ghelijcken een rinsche soeticheyt/eñ seer smakelijck/ te weten/ als sy op haer saysoen zijn/doch evenwel niet so rinsch/ als de Pijn-appelen/ zijn seer

Dese pijn-appelen zijn/inmijns bedunckens/ het fruyt/ dat men in Oost-Indien ende Brasilien Annañas noemt/ doch zijn beter van smaeck: welcker afbeeltsel/ alsoock de beschrijvinghe des selfs / men sien mach in mijn Itinerario van Oost-Indien.

vol nats ende frisch / ende maken een seer lichte verteeringhe / zijn oock goet om te vercoelen / in den tijdt van de hitte / men doet daer de schel (welcke sacht is) af / alsdan soo is alle de reste cruyt om t'eten / wassen op ghetemperde plaetsen / ende willen begoten wesen: ende hoewel dat men die / om de ghedaentes wille / Comcommeren noemt / soo zijnder / niet teghenstaende / veel van dien / gantsch rondt / ende andere van verscheyden gedaenten / in sulcker voegen / dat noch oock t'fatsoen / met gheen Comcommers overeen comt. My en ghedenckt niet / dat ick van dese Planten in nieu Spagnien / ofte in d'Eylanden / ghesien hebbe / dan alleenlijck in de pleynen ofte t'vlacke landt van Peru. Nu t'ghene dat Frutilla, ofte t' Fruytken van Chile genaemt wordt / heeft oock een aenlockende smake / treckende bynaest nae de smake van kersen / hoewel dat het in alles seer verscheyden is / want en is geen boom / maer een cruyt ofte plante / die weynich opwast / ende hem langhs der aerden verspreydt / brenghende t'voorschreven fruytken voort / t'welcke in de coleur ende graentkens bynaest Moerbesien schijnen te wesen / te weten / als sy noch wit ende onrijp zijn / zijn evenwel wat dieper van Daelkens / ende grooter dan Moerbesien / segghen datse in Chile van haer selven op het veldt wassen: maer daer ick die ghesien hebbe / wordense van de rancken voortgheplant / ende wassen ghelijck als andere Hofcruyden ofte Planten. De ghene die men Pruymen heet / zijn oprechte vruchten van boomen / hebbende wat meer ghelijckenisse met de rechte Pruymen / doch zijn op verscheyden manieren: Sommighe worden van Nicaragua ghenaemt / dese zijn seer root ende cleyn / ende daer is om den

steen /

steen/ ofte de binnende korl/weynich fruyts om t'eten/ evenwel dat weynich datse hebbẽ/ is van een uytghelesen rinsche smaeck/ jae soo goet ofte beter als die van de kersen/ houden die voor een seer ghesont eten / waerom de selve de krancken ghegeven worden/ namelijcken om appetijt tot eten te verweckẽ. Daer zijn noch andere groote van donckeren coleur / ende van veel Fruyts/ maer is een grove cost eñ van weynich smaecks/ dese hebben twee ofte drye korlen / ofte cleyne steenen binnen in. Om nu weder te comen tot de groenicheyt ende Hofcruyderen / ende alhoewel datter verscheydẽ/ ende noch veel andere plantvruchten zijn/ behalven de gementioneerde/ soo en hebbe ick/ des niet tegenstaende/noyt bevonden / dat d'Indianen eenighe Cruythoven ghehadt hebben / dan dat sy't landt bebouwende waren / by stucken ofte ackeren / voor d'aertweytẽ ofte zaeyvruchtẽ/ die sy in gebruyck hadden/gelijck als de ghene die sy Frisoles eñ Palares noemen / die by henlieden dienen / als by ons d'arweten / boonen ende linsen: ende en hebbe oock niet connen verstaen/ dat men dese ofte andere soorten van Aert-weyten van Europa daer ghehadt heeft / eer daer de Spagnaerden in gecomen zijn / de welcke aldaer de Hofcruyderen/ Planten ende Aert-weyten uyt Spagnien ghebracht hebbẽ/ die daer uytnemende wel wassen/ jae soo veel / datter plaetsen zijn / die in vruchtbaerheyt / t'landt van herwaerts over / noch te boven gaet/ghelijck als soo men wilde segghen/ van de Meloenen die in sulcker voeghen in de Valleye van Yca, in Peru, wassen/ dat de wortel comt te wesen/gelijck als een struyck ofte stam/ die alsoo Jaren lanck duert / brenghende Jaerlijcx Meloenen voort/ eñ wordt gesnoeyt gelijck

of het

of het eenen boom waer / t'welcke een dinck is/ dat/ mijns wetens / noyt op gheenighe plaetsen van Spagnien gheschiet is. Nu dan/ soo zijn de Calabassen ofte Cauwoerden van Indien, noch ooc een ander monster/ende dat/ door de grootte ende weelde/ daerse met op wassen/ namelijcken de ghene die eyghen ende van't selve landt zijn/ die aldaer Capallos gheheeten worden / welcker fruyt dienstich is / om t'eten / namelijcken in de Vasten/ wordt ghesoden/ ofte voor potspijs gekockt. Daer zijn van dese soorte van Cauwoerden/ op duysentderley manieren/ zijnde sommighe misimaeckt van grootte/datse van't buytenste (alsse droogh/ overmidts ghesneden/uytgheholt/ ende schoon gemaeckt zijn) vaten ofte backen maken/daer sy alle t'ghereetschap (dat voor een maeltijdt etens dient) in legghen moghen: Van d'ander cleyne / makense vaten om uyt te drincken ofte t'eten/ diese seer aerdich/ende voor sonderlinghe ghebruycken / weten te besnijden. Nu dit van de minste Planten ghesept wesende/ sullen wy passeren tot de meeste / midts dat wy eerst wat van't Axi verhalen / t'welcke noch oock van de voorseyde soorteringhe is.

Het 20. Cap. Van't *Axi* ofte Peper van *Indien*.

MEn heeft noyt in West-Indien eygentlijck eenighe specerije ghevonden / ghelijck als daer is/Peper/ Naghelen/Caneel/ Note-muscaet ofte Gengber / alhoewel dat daer van een van onse Broeders (die door verscheyden ende veel contreyen ghewandelt hadde) vertelt wordde/dat hy in etlijcke Wildernissen/ van't Eylandt Iamaica, eenige boomen ghemoet hadde/ die Peper voortbrachten/maer daer en is gheen kennisse af/dat sy dat in effect

n effect zijn/ noch daer en is oock geen contract
if. De Gengber is eerst van Indien int Eylant
Española ghebracht/ ende is in sulcker menichte
iengegroeyt/ dat sy niet weten/ wat dat sy met
oo veel Gengbers doen sullẽ/ want daer word-
en in de Vloot van't Jaer 87/ naer Sevillien
ghebracht/ twee en twintich duysent ende drye-
envijftich quintalen Gengbers: maer d'eyghen
pecerije die Godt die van West-Indien gegeven
heeft / is de ghene die in Castillien / Peper van
Indien, ende in Indien voor een ghemeyn voca-
bel/ (ghenomen van de eerste Eylanden die daer
overwonnẽ wierden) Axi genaemt wort/ zijnde
in de sprake van Cusco, Vchu, ende op't Mexi-
caens / Chili gheheeten / t'welcke een ghenoech
bekende sake is / waerom niet van doen is/ daer
veel van te handelen / is alleenlijcken te weten/
dat het by d'oude Indianen seer gheestimeert
was / want vervoerdent van d'een plaets op
d'ander/ daert niet en was / voor een nootwen-
dighe coopmanschappe/ ende wil in geen coude
landen (als daer is t'ghebergte van Peru) was-
sen/ maer wast in de warme Valleyen/ ende wil
begoten wesen. Daer is Axi van verscheydẽ co-
leuren/ te wetẽ/ groen/ root ende geel. Daer isser
oock die sterck is/ diese Caribbe heeten/ die dap-
per bijt ende brandt. Men heefter noch ander/
die sachter / ende niet soo sterck is/ ende daer is
oock etlijcke/ die soet is/ diese uyt der hant eten.
Noch so isser oock een ander soorte/ die cleyn is/
de welcke (alsmense in dẽ mont neemt) een reuck
heeft/ gelijck Musscheliaet/ ende is seer goet: het
ghene datter van't Axi bijt ofte brandt / zijn de
aderkens ende korlen want de reste en bijt noch
en brandt niet: Men eet het groen/ droogh/ ghe-
malen/ gheheel/ ende in potspijsen eñ gerechten:
in som-

in somma / is de principaelste sausse van alle de specerijen van Indien, ghegheten met maticheyt/ soo helpt dat de maegh tot goeder verteeringhe brenghen/ maer soo dat overdadich is/ heeft het seer quade effecten / want is van sijn selven seer heet/ vochtich ende doordringhende/ waer door t'selve voor Jonghelinghen/ veel te gebruycken/ dangereus ofte hinderlijck is / voor de ghesontheyt/ namelijcken voor de ziele / want is een tot luxurie ende oncuyschheyt verweckende / ende is een behaghelijck dinck/ dat alhoewel dat dese experientie / van de hitte die't in hem heeft / soo openbaer ende bekent is/ ende dat het int in ende afgaen/ van een yeder geseyt wordt/ te branden/ niet teghenstaende/ soo willen etlijcken/ ende dat niet weynich / sustineren ofte beweeren / dat het Axi niet heet/ maer frisch/ ende wel ghetempert is/ soo segghe ick dan/ dat ick t'selve van de Peper oock sal segghen/ ende en sullen my niet meer experientie van't eene/ als van't andere/ connen by brenghen / waerom t'selve een spotternije is/ te willen segghen / dat het niet heet en is / ende dat noch uytnemende heet / om t'Axi te tempereren/ soo gebruycken sy t'sout daer toe/ t'welcke dat seer verbetert ende matight/ om dat sy onder haer seer contrarie effecten hebben / waer mede sy den anderen betemmen. Ghebruycken van ghelijcken/ Tomates, die frisch ende ghesont zijn/ t'welcke een soorte is van grove ende natvochtighe granen / daer men een smakelijcke sausse af maeckt/ ende zijn oock van haer selven/ goet om t'eten. Men vindt van de voorseyde Pepers van Indien, ghemeynlijcken over al/ in de Eylanden in nieu Spagnien / in Peru , ende voorts t'gheheele landt over/ dat ontdeckt is / in voegen dat soo ghelijck als t'Mays het principaelste graen

voor't

voor't broodt is/alſo is oock t'Axi de gemeynſte ſpecerije voor de ſauſſe ende potſpijſen.

Het 21. Cap. Van de *Platano*.

Nu comende tot de groote Planten/in de ſoorteringhe der boomen/ſoo is de eerſte van Indien,daer men met recht vā hoort te ſpreken/ de Platanus ofte Plantanus,gelijck die van den ghemeynen Man ghenoemt wordt. Hebbe eenighen tijdt ghetwijffelt / of de Platanus, die d'Ouderen ghecelebreert hebben/ ende deſe van Indien, oock van een ſpecie mochten weſen: maer comende te ſien /, de ghedaente van deſe/ ende t'ghene dat van d'andere geſchreven wordt / ſoo en iſſer gheen twijffel aen / dan datſe ſeer verſcheyden zijn gheweeſt. D'oorſake van datſe de Spagniaerden Plantano ghenoemt hebben/ (want d'Ingheboren ſoodanighen vocabel niet en hadden) was gelijck als in d'ander dinghen / om dat ſy daer eenighe gelijckeniſſe in vonden/ ſoo ghelijck als ſy Pruymen/Pijn-appelen/Amandelen ende Comcommers noemen/ dinghen die ſoo ſeer (vān de ghene die men in Spagnien van ſulcke ſoorten heeft) verſcheyden zijn. Int ghene daerſe/nae mijn dūcken/onder deſe Platanos van Indien, ende de Platanos, die d'Ouderen celebreren/ ghelijckeniſſe ghevonden moeten hebben/ is in de grootte der bladen gheweeſt: Want deſe Platani hebbenſe overdadich groot ende friſch / zijnde van d'ander oock ſeer ghecelebreert / de grootte ende friſcheyt van ſijn bladen/ dat het van ghelijcken een Plant is/ die altoos ende veel waters wil hebben / t'welcke met de Schriftuere over-een comt/daer die ſeyt/ Ghelijck als een Platanus by't water. Maer om *Eccleſ.24.*
de waerheyt te ſeggen/ſoo en is den eenen Plant
by den

by den anderen niet te ghelijcken / ende dat soo veel/ als een Ey by een Castagnie/ ghelijck men seyt: want in den eersten / soo en gheeft d'oude Platanus gheen vruchten/ ofte en maeckten daer ten minsten gheen werck af: ende t'principaelste daer sy hem door achten / was om de schaduwe dien hy maeckte: in sulcker voeghen / dat men onder een Platanum soo weynich Sons hadde/ als onder een dack. De Platanus van Indien, daerse yet ende veel door te achten is / is om de vruchten/diese seer excellent heeft/ende en is niet om schaduwe te gheven / noch men en cander oock niet onder sitten. Behalven noch alle t'selve/ soo hadde d'oude Platanus soo grooten stam ofte struyck / ende uptspreydende tacken / dat Plinius refereert / dat den Roomschen Capiteyn Licinius, met achthien ghesellen / een maeltijdt deden/ binnẽ int hol van eenen Platanus,eñ saten al te samen nae haren wil/ende ruym ghenoech: eñ dat den Keyser Caius Caligula,met elf gasten/ boven op de tacken van eenen anderen Platanus sat/ daer hyse een heerlijck bancket gaf. De Platani van Indien,en hebben noch hol/ noch stam/ noch tacken. Daer wordt noch by't selve ghevoeght / dat d'oude Platani ghevonden worden in Italien ende Spagnien/eñ datser van Griecken-landt gecomen waren / zijnde in Griecken-landt upt Asien ghebracht. Maer de Platani van Indien, en wassen noch in Italien/ noch in Spagnien: segghe dat sy daer niet en wassen/ want alhoewel dat sy daer ghesien zijn geweest/ ghelijck als ick daer selve een ghesien hebbe/ in Sivilien in s'Conincx Hof/ en willen daer evenwel niet aerdẽ/noch tot perfectie comen. Eyndlijcken/ soo is oock t'selve/ daerse die met willen verghelijcken/ noch seer ongheliјck / want al ist schoon/

Plin.lib.12 cap.1.

choon/ dat de bladẽ van d'ouden/groot waren/
n is evenwel niet soo uytnemende gheweest/
ewijle datse Plinius is vergheleijckende by de
Wijngaert ende Vijghbladen. De bladen van
e Platanus, van Indien, zijn van overdadighe
rootte/want een van dien/ soude wel een Man
an hooft tot de voeten/ofte luttel min/moghen
edecken/ also datter gantsch niet aen en is/ om
selve in twijffelinge te stellen : Doch alhoewel
at dese Platanus, van die van d'Ouderen ver-
chepden is / soo en is die evenwel daerom niet
ninder lof (maer by avontuer eer meer) ver-
ienende/door die soo proffijtelijcke eygenschap-
en/ diese heeft : Is een Plante / die in der aer-
en een struyck ofte stam maeckt / uyt welcke
erscheydẽ looten opschieten/ sonder nochtans
'een aen d'ander vast ofte ghehecht te wesen/
nde elcke loot ofte uytspruytsel wast eñ maect/
nt dick worden/ de gedaente van een boom/ op
ijn selven/ heeft bladen van een seer fijn eñ glat
roen /van de grootte als ghesept is. Soo wan-
eer dat sy tot de hooghte van anderhalf ofte
twee vadem ghecomen is/ soo geeft sy maer een
osch vã Platanen teffens/die somtijts veel/ende
sywijlen weynich heeft. Daer zijnder aen etlijc-
e drye hondert ghetelt/ zijnde elck een/van een
span/ ofte wat meer of min/in de lengte/eñ van
twee ofte drye vingheren in de dickte/doch heb-
ben hier in / evenwel / een groot onderscheydt/
d'een van d'ander : men doet daer de schel seer
lichtelijck af/ ende alsdan soo is alle de reste een
sachte vruchte/ ende seer goet om eten/ want is
ghesont ende een goet voedtsel / treckt een wey-
nich meer nae de coude als hitte / pleghen de
voorseyde bosschen/noch groen zijnde af te pluc-
ken/ ende also in groote potten ofte kelders/uyt
Z de locht

Plin. lib. 12. cap. 16

de locht te hanghen/ al waerse rijp ende op haer sapsoen worden / namelijcken alsser een seker crupt (dat hier toe propijs is) by doen: doch soo men die aen de Plant ofte boom laet rijpen/ soo hebben sy beter smaeck / ende een reuck ghelijck als van welrieckende appelen / dueren bynaest t'gheheele Jaer door / want daer schieten altoos vã de struyck ofte voet der Platano, weer lootẽ op een nieu uyt/ in sulcker voegen/ dat als d'eene voleyndicht/ soo begint d'ander vruchten te gheven: andere staen half volwassen/ ende etlijcke comẽ op een nieu uyt/ so dat altoos d'eene loote ofte spruyte/ naer d'ander op comen/ waerom men daer t'gheheele Jaer door/vruchten van heeft: so wanneer dat het sijn bosch ofte tack met Platanen ghegheven heeft / soo snijden sy dien gheheelen arm ofte boom af / want en gheeft niet meer als een bosch teffens/ blijvende de struyck ofte voet van de stam altoos in den aerden / als ghesept is / de welcke dan weer op een nieu uytschiet/ duerende alsoo etlijcke Jaren/ tot soo langhe dat sy moede werdt. De Platanus wil veel vochticheyts / ende een seer heet aerdtrijck hebben/ ende wordt noch tot meerder weldaet/ aen de voet ofte wortel/ met assche ghemest. Daer comen gantsche bosschen van Platanaren, ende zijn van groot proffijt / want is het Ooft/ dat in Indien aldermeest ghebruyckt wordt/ende is aldaer bynaest over al ghemeyn/ hoewel datter ghesept wordt / dat die haer hercomste uyt Ethiopien souden hebben / ende alsoo van daer ghebracht zijn. In effect / worden veel van den Swarten ofte Morianen/ ghebruyckt / ende is op etlijcke plaetsen henlieder broot/ ende maken daer van ghelijcken oock wijn ofte dranck af. De Platanus wordt uyt der handt gegh'eten als

frupt:

frupt: wordt van gelijcken oock wel gebraden/ ende verschepden potspijsen van ghekockt: maken daer noch ooc Conservē af/ want sept in alles seer wel. Daer zijn clepne/delicaten eñ witten Platanen, diese int Eplandt Española, Dominicus heeten/ende daer zijn noch ander/die dicker/stijver/ ende root zijn/ en willen int landt van Peru niet wassen / maer worden daer van de Andes ghebracht / ghelijck als in Mexico, van Cuernavaca,eñ ander Vallepen. Op't vaste Landt/ende op sommighe Eplanden/ heeft men overdadige groote Platanaren, by gheheele Bosschagien vol: soo de Platanus proffijtelijck waer voor't vper/ soude de nuttichste Plante wesen/die men vindē mocht: maer en ist gantsch niet/want de bladen eñ tackē/ofte strupck/en dienē noch voor brant-hout / noch veel min voor werck ofte timmer-hout / om datse vol ende sonder substantie zijn/ niet teghenstaende soo waren de ghedrooghde bladen dienstich voor Don Alonso d'Erzilla, (gelijck als hy selfs sept) om in Chile etlijcke stucken van sijn Araucana te schrijven/ende is by gebreck van pampier/ geen quade remedie/ want elck bladt mach wesen in de breedde/ van een vel pampiers ofte wepnich min/ zijnde in de lengte meer als viermaels soo groot.

Van dese Platanen heeft men in Oost-Indien groote menichte/ eñ dat / het gheheele Jaer door/ ende worden van de Portugeesen/ Figghen vā Indien genoemt: welcker beschrijvinge ende afbeeldisel nae't levē/ men sien mach in mijn Itinerario van Oost-Indien.

Het 22.Cap. Van't *Cacao* ende van't *Coca*.

Alhoewel dat de Platanus proffijtelijcker is / soo is nochtans het Cacao in Mexico, ende de Coca in Peru,in meerder achtinge/ ende zijn bepde-gaer boomen / van niet wepnich superstitie. Het Cacao is een vruchte wat clepnder (doch dicker ende grover) als Amandelen/ de welcke ghebraden zijnde / gheen quade smaeck heeft. Dese vruchte is soo seer

ghEacht onder d'Indianen, als oock van ghelijcken onder de Spagnaerden / dat het een van de rijckste ende grootste handelinghe is / die men in nieu Spagnien heeft: want soo ghelijck als het een drooghe vruchte is / alsoo wordt sy langhen tijdt bewaert sonder bederven / ende daer worden gheheele Schepen vol / van ghebracht / upt de Provintie van Guatimala. Daer wordden t'voorleden Jaer / in de Haven van Guatulco, in nieu Spagnien / meer dan hondert duysent balen ofte lasten van Cacao verbrandt / van een Enghelsche Zeeroover: Is van ghelijcken dienende / in de plaets van munt / want met vijf Cacaos soo coopt men een dinck / met dertich een ander / ende met hondert andere / sonder datter eenighe contradictie / ofte yet teghens te segghen valt. Hebben van ghelijcken voor een gebruyck / dese Cacaos, voor aelmoes te geven aen de Huysbiddende Armē. T'principaelste daer dese Cacao toe ghebruyckt wordt / is / daer een dranck af te maken / die sy Chocolate noemen / ende is een sotternije / soo als t'selve aldaer in weerden gehouden werdt / hoewel dat het sommighe / die't niet ghewoon en zijn / een walginghe maeckt / want heeft een schuym ende waterbellen boven op / gelijck als of het van gist waer / so datter veel credits van noode is / om t'selve in te nemen / is eyndtlijcken den precieusen dranck / daer sy de Heeren (die door henlieder landt passeren) int gaen ofte comen / met nooden ende voor een present aenbieden / jae soo wel de Spagnaerden als d'Indianen / ende de Spaensche vrouwen / die daer int landt gewent zijn / en connen sonder dit lieve Chocolate niet leven. Dit voorschreven Chocolate wordt / ghelijck sy segghen / op verscheyden manieren / ende met sonderlinghe temperature /

Dit sal gheweest hebben van Thomas Candisch, die op de selve tijt hem in die contreye was onthoudende.

perature/ toegemaeckt ende bereydt/ te weten/ heet / frisch / ende ghetempert: doen daer oock specerije ende veel Chilos onder: makent van ghelijcken/ in deech ofte koeck / segghen dat het goet is/ voor de borst/voor de maegh /eñ tegens den hoeft. T'mach wesen wat dat het wil/evenwel in effect / de gene die met dese opinie niet opghevoedt is / en sal daer sonderlinghen geen lust toe crijghen. Den boom daer dese vrucht aen wast / is van middelbare grootte/ wel gefatsoneert/ ende heeft een schoone croon ofte cop van tacken / is soo delicaet/ dat sy daer altoos eenen anderẽ grooter boom by setten/om van de Son niet verbrandt te worden / den welcken alleenlijckẽ dienende is/ om hem schaduwe te maken/ waerom de selve ghenaemt wordt / de Moeder van't Cacao. Daer zijn ackeren ofte bouplaetsen van Cacaotalen,daer sy op ghebracht ende waer ghenomen worden (gelijck als de Wijngaerden ende Olijfboomen in Spagnien) voor een handelinghe ende coopmanschappe. De Provintie/ die daer de meeste overvloedicheyt van heeft/ is die van Guatimala,, en wast in Peru niet/ maer hebben aldaer / in de plaets van dien / de Coca, t'welcke noch een ander / ende van meerder superstitie is/ soo dat het schijnt een fabel te wesen: want het contract van de Coca beloopt alleen in Potosi meer dan een half millioen van pesos jaerlijcx/ om datter vã de selve/in de tnegentich/ tot by de vijf en tnegentich duysen manden/toe verdaen worden / ende waren t'Jaer van 83/ hondert duysent manden ofte korven geldende elcke mande ofte korf met Coca, in Cusco, van derdehalf tot drye pesos toe/ ende in Potosi,vier pesos, ende ses tomijnen, ende oock vijf gheessayeerde pesos contant gelt/ ende is het gene daer bynaest

alle wisselinghen met ghedaen worden/ want is een coopmanschap daer mē expeditie van heeft/ ende die terstont van der handt wil. Nu soo is dese dierbare Coca, een cleyn groen bladeken/ t'welcke wast aen boomkens/ die ontrent een Mans lengte ofte vadem in de hooghte hebben/ wassen in uptnemende heete ende seer vochtighe landen/ gheven alle vier Maenden versche bladen/ diese aldaer Tresmitas heeten/ wil int opbrenghen wel besorght ende waer genomen wesen/ want is seer delicaet/ ende noch veel meer/ daer naer alsse ghepluckt zijn/ worden seer ordentlijcken ghepackt/ in langhe smalle manden ofte korven/ ende alsoo op de Schapen van't landt gheladen/ die met dese coopmanschappe/ by geheele kudden/ met duysent/ ende twee ende drye duysent manden teffens gaen. T'gemeynste ende ordinaris is/ datse ghebracht worden van de Andes, ende upt dē Valleyen daer't onlijdelijcken heet is/ende den meesten tijdt van't Jaer regheut: ende de bouwinghe/ ende t'waernemen des selvē/ en cost d'Indianen niet weynich moeyten/ noch oock weynich levens/ om datse van't gebergthe ende de coude climaten af comen/ om die te cultiveren/ waer te nemen/ende te vervoeren/ waer door daer groote disputen ende verscheyden ghevoelen/ onder de Gheleerden ende Wijsen/ van geweest zijn/ of sy alle den Chacaras ofte Ackerē van den Cocas soudē doen vernielen ende uptroeyen/ maer is eyndtlijcken achterweegh/ ende noch in esse ghebleven/ zijnde van d'Indianen boven maten in weerden gehouden. In de tijden der Coningen Ingas, soo en was het den ghemeynen Man niet geoorloft/ de Coca te ghebruycken/ sonder oorlof van den Inga, ofte sijn Gouverneur. T'ghebruyck daer van is/ die

in den

in den mondt te houden / ende te kauwen / daer t'sap uytsuygende/ sonder t'selve in te swelghen: seggen dat het haer een groote cracht geeft/ ende een sonderlingh vermaken ende leckernije is: wordt van veel treffelijcke ende achtbare lieden/ voor superstitie/ende een dinck van enckele imaginatie gehouden: doch om de waerheyt te segghen/soo en can ick my niet laten voorstaen/dat het puere inbeeldinge is/ maer laet my eer duncken/ dat het in effect aen de Indianen cracht ende stercke gheeft / want daer worden effecten van ghesien / die men gheenighe goetdunckenheyt mach toe schrijven / als daer is met een handt vol/ van desen bladē Cocas,dubbelde dachreysen te makē/ sonder bywijlen yet anders t'eten/ende andere dierghelijcke crachten. De sausse/daer de selve met ghegheten wordt / is de spijs seer ghelijck/ want heeft (nae dat ickse gheproeft hebbe) een smaeck naer smack / wordt van d'Indianen ghestooten met assche van verbrande ende ghemalen beenderen/ofte/ als anderen segghen/met kalck / ende t'smaeckt haer seer wel / segghende dat het hen proffijt doet/gheven daer seer geerne haer gelt voor / want doender henlieder wisselinghen ende manghelingh mede/ met al wat sy willen / ghelijck of het gelt waer: souden noch altemael wel mogen passeren / soo de bouwerije ofte t'waernemen ende de handelingh des selven niet en ware/ met henlieder perijckel ē verontledinghe van soo veel volcx. De Heeren Ingas, ghebruyckten de Coca voor een Coninckx spijs ende leckernije / ende was in henlieder sacrificien / een dinck / dat sy aldermeest offerden / ende ter eeren van hare Afgoden verbranden.

Soodanich als dese Coca, is het ghebruyc van de bladen Betele eñ t'Fauffel, onder d'Indianen van Oost-Indien, ghelijc in mijn Itinerario aengewesen eñ afgebeelt is.

Het 23.Cap. Van't *Maguey, Tunal, Greyn* ofte *Cochinillie, Anil* ofte *Indigo*, ende van't *Algodon* ofte *Catoen*.

DEn boom van wonderen/daer de nieuwe Schrijbenten ofte Chapetonen (gelijck sy in Indien gheheeten worden) mirakelen van plegen te schrijven/ van hoe datse is ghevende ofte voortbrenght/ water/ wijn/olye/ azijn/honich/ syroop/garen/naelden/ende ander duysent dinghen/ is de Maguey, t'welcke eenen boom is/ die vā d'Indianen in nieu Spagnien seer gheacht wordt/ ende hebbender ghemeynlijcken altoos eenighe van soodanighe soorte by haer wooninghe/ tot behulp van haer leven: wassen int veldt / alwaerse gheplant ende ghehavent worden/hebben breede ende dickachtige bladen/ gaende de punten ofte eynden des selven/ scherp ende stijf uyt / t'welcke dienende is / om met te baten of te hechten/ gelijck als met spelden/ofte om te naeyen/ want dit zijn de naelden/ trecken uyt de bladen / een seker harich tuych / t'welcke t'gaern is/snijden de struyck ofte stam/ (welcke dick is) alsse noch morwe is / op / waer mede daer een groote hollicheyt in blijft / daer de substantie der wortel / in op treckt / t'welcke een liqueur ofte nat is/ dat men drinckt / ghelijck als water/ want is versch ende soet: dit selve opgesoden/ comt te wesen ghelijck als wijn/ ende soo men t'selve laet versuerē/verandert dat in azijn/ ende soo't selve noch meer by't vyer ghepureert wordt/ soo wordt het ghelijck als Honich/ ende half opgesoden wesende/is dat gelijck Syroop/ zijnde van eenen goeden smaeck ende ghesont/ ende is / naer mijn duncken / beter als syroop van druyven. Op dese maniere/ so worden daer

dese

dese eñ andere verscheydenheyt / van't selve nat ofte liqueur, gesodẽ / t'welcke in groote menichte voort comt / want crijgen daer bywijlen etlijcke kannen vol / des daeghs uyt. Men heeft desen boom oock in Peru, maer en wordt daer niet ghe-profiteert / gelijck als in nieu Spagnien. T'hout van desen boom / is vol ofte sponciachtich / ende dient om t'vyer t'onderhouden / want behoudt het vyer / ghelijck als lont / ende duert langhen tijdt / waer van ick ghesien hebbe / dat hen d'Indianen in Peru met dienden. Den Tunâl is eenen anderen vermaerden boom / van nieu Spagnien, soo men dien boom mach heeten / een bos bladen ofte loten / die d'een boven d'ander uytcomen / waer inne het t'vreemdtste fatsoen onder alle boomen heeft / want daer wast eerst een bladt / uyt den welcke comt een ander / eñ van dat / weer een ander / ende alsoo voorts tot het eyndt toe / uytghesondert / dat soo ghelijck / als de bladen boven ofte bezijden beginnen uyt te comen / alsoo beginnen de benedenste te verdicken ende grof te worden / comende bynaest t'fatsoen van bladen te verliesen / makẽde een maniere vã een struyck ende tacken / die gantsch dijstelich / rau ende leelijck worden / waer door sy op sommige plaetsen Taerden geheetẽ worden. Daer zijn oock wilde Taerden ofte Tunalen, dese en geven geen vruchten / ofte so sy die hebben / zijn seer dijstelich / ende van geender weerden. Daer zijn goede Tunalen, die een vruchte gheven / (welcke in Indien seer gheestimeert wordt) ghenaemt Tunâs, zijn wat grooter als Monicks kersen / ende oock so glat: men doet daer de schelle (die dick is) af / heeft binnen in / t'fruyt ende korlkens gelijck als Vyghen / t'welcke van een seer goede smaeck / ende soet is / namelijcken de witte / die oock een lief-

lijcken reuck hebben / de roode en zijn ghemeynlijcken soo goet niet. Daer zijn noch ander Tunalen, die (alhoewel datse de voorseyde vruchten niet en geven) veel meer gheacht zijn/ ende worden met groote sorghvuldicheyt waergenomen ende ghehavent: want hoewel datse geen vruchten van Tunas voortbrenghen/ soo ghevense niet te min / de weldaedt van't Greyn, want daer groyen onder in de bladen van desen boom/(alsse wel ghehavent is) sekere wormkens / die daer aenghecleeft/ende met een seker dun vlieskken bedeckt zijn / de welcke d'Indianen daer seer behendich weten af te nemen / ende dit is dat soo vermaerde Cochinillia vā Indien,daer de fijne Greynen met geverwet worden/ sy laten die droogen/ ende droogh wesende/ wordt het nae Spagnien gevoert/ is een groote ende costelijcke coopmanschappe/ wāt d'Arrobe van dese Cochinillia ofte Greyn, geldt veel Ducaten. In de Vloot van't Iaer 87/ soo quamen daer vijf duysent ses hondert seven en tseventich arrobas Greyn ofte Cochinillia, welcke beliepen twee hondert dry en tachtich duysent seven hondert eñ vijftich pesos, ofte realen van achten. Dese ende diergelijcke rijcdomme ofte schat heeft men daer ghemeynlijcken alle Iaren van. Dese Tunalen wassen in getemperde landen/die wat nae't coude trecken. In Peru en hebben sy tot noch toe niet willen wassen / ende alhoewel dat icker in Spagnien sommighe Planten van ghesien hebbe / en zijn nochtans in sulcker voeghen niet/ dat men daer eenich werck van maken mach. Nu hoewel dat het gene/ daer men t'Annil ofte Indigo af maect/ gheen boom/maer cruyt is/(dienende t'selve om de lakens met te verwen)niet te min/om dat het selve een coopmanschap is / die met het Greyn verhan-

Die van't Annil ofte Indigo, breeder beschept will hebben/ lese mijn

verhandelt / ende van ghelijcken in nieu Spa- gnien in menichte ghevonden wordt/ soo sal ick daer yet van segghen. Daer quam in de voor- schreven Vlote/ de quantiteyt van vijf en twin- tich duysent twee hondert drye en tsestich arro- ben, die oock so veel pesos ofte realen van achten bedroeghen. T'Algodon ofte Catoen groeyt aen cleyne ende groote boomen / in dinghen ghelijck als huyskens ofte peulen / daer men t'Catoen, int opdoen/binnen in vindt/t'welcke sy (gepluct wesende) bereyden ende weven / ende daer clee- ren ende ander ghewaet af maken / ende is een van de meeste beneficien ofte weldadē die d'In- diaensche vrouwen hebben / want is haer die- nende in de plaets van vlas ende wol/voor clee- deren ofte ghewaet: T'groeyt seer veel in heete landen / te weten / in de Valleyen / ende aen de Zee-custe van Peru, als oock in nieu Spagnien, In de Eylanden van de Phillippinen, in China, ende noch veel meer als op eenige andere plaet- sen (die ick weet) in de Provincie van Tucuman, in Santa Crus van't Gheberghte/eñ in Paraguay, (t'welcke is by de Rivier van Rio de la Plata) eñ is oock op dese contreyen haer principale rijck- domme. Van de Eylanden van Santo Domingo, soo wordt het Catoen nae Spagnien ghebracht/ ende daer wierdt t'voorseyde Jaer / boven ghe- roert/ ghescheept vier en tsestich arroben. Op de contreyen daer mē in Indien Catoen heeft/is het lijnwaet daer hen Mans ende Vrouwen ghe- meynlijckē met cleeden/ ende maken daer tafel- lakens ende ander huysghewaet / als oock zeyl- doecken voor de Schepen/ af. Daer isser / dat dicht ende grof / ende ander / dat fijn ende deli- caet is / verwent met verscheyden coleuren/ ende maken daer eyndtlijcken soo veel verschey-

den heyt

Itinerarium van Oost-Indien. sal daer goede satisfactie crijghen.

T'Catoen wort oock in Oost-Indien by menichte gevonden/ ende we- tent soo wel te be- reyden/ datter in de gant- sche Were- relt / tot noch toe bekent/ gheen schoonder noch fijn- der tuych gemaeckt mach wor- den / als sy er al- daer af maken.

denheyt van / ghelijck als wy in Europa aen d[e]
wolle lakenen sien.

Het 24. Cap. Van de *Mameyen*, *Guayavos*, ende *Paltos*.

DEse/ die wy ghesept hebben/ zijn de Planten van de meeste handelinghe ende onderhoudt in Indien: daer zyn oock noch ander veel om t'eten / onder welcke de Mameyen in estime ghehouden worden / welcke zijn in de grootte als groote Melocotonen, ofte Persen / ende wat meer / hebben een ofte twee steenen ofte korlen binnen in/ zijnde t'fruyt daer van/ een weynich hardtachtich: eenige zijn soet/ andere wat suerachtich / ende hebbē oock harde schellen / men maeckt van't fruyt ghesuyckerde confijten ofte conserven / ende schijnt fruyt van Queappelen ofte Mermellade te wesen / zijn seer goet om t'eten/ ende die gheconfijtte noch beter/ wassen in de Eylandē/maer in Peru en heb ickse niet ghesien/ zijn groote/ wel-ghefatsonneerde ende ronde boomen. De Guayavos zijn ander boomen/ welcke ghemeynlijcken snoode vruchten voortbrenghen/zijn vol harde korlen/van de grootte van cleyne appelen / is op't vaste landt/ als ooc op d'Eylanden/ eenen boom eñ vruchte/ die een quade faem heeft / want segghen / datse nae wandtluysen stincken / oock soo en is de smaeck niets te lieflijck/ ende is in effect niets te ghesont. In Santo Domingo, ende in de Eylanden/heeft men gheheele berghen vol van Guayavos. Daer wordt gheaffirmeert / datter soodanige boomen niet en waren/alsser de Spagnaerden eerst in quamen/dan dat sy daer(ick en weet van waer) ghebracht/ ende soo ontallijcken gemultipliceert ofte vermenichvuldicht zijn / wāt

daer en

aer en is gheen Ghedierte die de korlen ver-
oen ofte vernielen connen/ende als de selve niet
et aerdtrijck (t'welcke vochtich ende heet is)
omen te vermenghen/ soo willen sy seggen/ dat
daer door soo seer vermeerdert souden wesen/
ls men siet. In Peru soo is desen boom ver-
chepden / want de vruchte daer van / en is niet
ondt / maer wit / noch en heeft oock gantsch
eenen quaden reuck/ maer is goet van smaeck:
nde daer zijn sommighe soorten van Guayavos,
ie't fruyt so goet hebben / als de beste vruchten
an Spagnien/ namelijcken de gene die Guaya-
vos de Matos genaemt worden / eñ andere cleyne
witte Guayavillien, is een vruchte van goeder
digestie ofte verteeringhe / ende ghesont voor de
naegh/ want is hardt ende coudt om te vertee-
ren. De Paltos zijn int contrarie heet ende deli-
caet. De Palto is eenen grooten welgemaeckten
boom van veel tacken / zijnde de vruchten int
fatsoen gelijck als groote peeren/ hebben binnen
in / een grootachtighen steen / zijnde de reste een
sachte vruchte / want zijn / als sy te deghen rijp
zijn/ ghelijck als boter / hebbende de smaeck de-
licaet ende boterachtich. In Peru soo zijn de
Palten groot/ ende hebbẽ harde schellen/ die men
gheheel af doet / maer in Mexico soo zijnse mee-
stendeel cleyn/met dunne schellen/de welcke men
afschelt/ghelijck als van appelen/houdent voor
een ghesont eten / ende treckt een weynich nae't
heet / als ghesept is. Dit zijn de Melocotonen,
appelen ende peeren van Indien, te weten / de
Mameyen,Guayaven ende Palten, hoewel dat ick
die van Europa, daer liever voor soude kiesen.
Ander sullen by avontuer / door de ghewoonte/
ofte affectie / de voorseyde vruchten van Indien
voor goet ofte beter houdẽ/ is evenwel een seker
duick/

dinck / dat de ghene die dese vruchten niet gesien ofte gheproeft hebben / dit te lesen weynich vergenoeghen sal / jae sullen moede werden daer van te hooren/soo gelijck als het my selven oock al begint te verdrieten/ waerom ick het met den lichtsten overloopen sal/ int verhalē van andere weynich verschillende vruchten/ want van allegader/ onmoghelijcken is.

Het 25. Cap. Van de *Chicoçapotes*, *Annonas* ende *Capolies*.

SOmmighe grootmakers der Indiaenscher dingen/ hebben ghesept/ datter een vrucht was / ghelijck als t'fruyt van Queappelē/ ende een ander als Mangiar blanco, (dat is witte cost ghesept/ eens Spaens bancket eten) waerom sy't selve soodanighe namen ghegeven hebben/ om dat de smaeck waerdich was sulcke namē te hebben. Het fruyt van de Queappelen / ofte Mermellade, was van de ghene (soo ick my niet misrekent hebbe) die men Capotes ofte Chicoçapotes heet / de welcke int eten seer soet zijn/ treckende de coleur nae geconfijtte Queappelē ofte Mermellade. Dese vruchte/ seyden sommighe Criollos, (alsoo hiet men in Indien de Spaensche afcomelinghen/ die aldaer gheboren zijn) ginck alle fruyten van Spagnien te boven/ t'welcke my alsoo niet en dunckt/ende segghen oock/ datter op de smaeck niet te seggen valt: ende al waert schoon alsoo/soo en ist gheen disputatie die weerdich is om te schrijven. Dese Chicoçapotes wassen op heete plaetsen in nieu Spagnien, eñ en hebben geen groot onderscheydt met de Capotes, die ick op't vaste landt ghesien hebbe/ maer ick en weet niet/datter in Peru soodanige vruchte is. Nu soo is het Mangiar blanco

de Annona

de Annona ofte Guanavana, t'welcke op't vaste landt wast. Dese Annona is in de grootte als een groote peer / ende een weynich lanckwerpich en open/ ende alle het binnenste is sacht en morwe/ ghelijck als witte boter / is oock soet ende van een uytghelesen smaeck / en is gheen Mangiar blanco, hoewel dat het een witte cost is / en datment oock soo seer soude verheffen / waer al te veel / niet te min heeft evenwel een delicate ende lieflijcke smaeck/ ende is/ nae't goetduncke van sommighe/ het beste fruyt van Indien, heeft menichte van swarte korlkens: De beste die ick van dit Ooft ghesien hebbe / is ghewеest in nieu Spagnien, alwaer men van ghelijcken de Capolien heeft / de welcke zijn ghelijck als Morellen ofte kriecken / ende hebben oock soodanighen steen ofte korl / evenwel een weynich grooter/ zijnde t'fatsoen ende de grootte van Morellen/ met een goede smaeck van uyt den rinschen soet/ en hebbe oock op anders geen plaetsen Capolien ghesien.

Het 26. Cap. Van de verscheyden soorten van Vruchten, als oock van de *Cocos, Amandelen*, van d'*Andes* ende Amandelen van de *Cachapoyas*.

HEt en is niet mogelijcken alle de vruchten ende boomen van Indien te relateren/ dewijle dat ick van veel gheen memorie/ ende noch min/ van veel gheen notitie en hebbe/ jae de gene die my noch te vooren comen/ dunckt my een moeylijck dinck te wesen/ vã alle de selve te discourerẽ/ want vindter andere sorten van grover vruchten/ als daer zijn/ de ghene die men Lucumas noemt / van welcke vruchten voor een spreeckwoordt ghesept wordt/ een ghedissimu-

dissimuleert hout te wesen. Van ghelijcken de Pacayes ofte Guavas, ende de Hobos, als oock de ghene die men ghevanghen Noten heet / welcke boomen van velen / voor Noteboomen (van de selve specie) aengesien worden: ende willen noch seggen / dat soo men dien dickwils quam te herplantē / ende van d'een plaets op d'ander veranderde / dat sy souden comen te draghen / de Noten op de selve maniere / als die van Spagnien / want om dies wille dat sy wildt zijn / so brengen sy soodanige vruchten voort / datmense qualijck ghenutten can. Is eyndtlijck wel behoorlijcken / dat wy eens de voorsienicheyt eñ rijckdom des Scheppers overdencken / die op so verscheyden plaetsen der Werelt / soo veelderley verscheydenheyt van gheboomten ende vruchten verdeelt heeft (ende dat / altemael) tot dienste der Menschen / die't Aerdtrijck bewoonen: ende is voorwaer een wonder dinck / so veel verscheydenheyt van ghedaenten / smaken ende eyghenschappen te sien / die van te vooren / aleer dat Indien ontdeckt was / noyt in de Werelt bekent noch ghehoort zijn gheweest / waer van Plinius, Dioscorides, Theophrastus, ende d'aldercurieuste / gantsch gheen notitie af ghecregen hebben / met alle haer neerstichent ende curieusheyt. By onsen tijden soo en hebben daer oock gheen curieuse persoonen ontbroken / die Tractatē ofte beschrijvingen ghemaeckt hebben / der Planten / Cruyden ende Wortelen van Indien, als oock van haer operatien ende medecijnen / de welcke hy by der handt mach nemen / de ghene die breeder ende volcomender kennisse van dese materie begeert te weten / want ick alleenlijcken voor my ghenomen hebbe / overloopende / ende sommierlijckerwijs te verhalen / t'ghene dat my in dese Historie te

vooren

oozen comt: evenwel so en dunckt my niet/dat ck de Cocos ofte Palmen van Indien vers wygen an/om dies wille dat d'eygenschappe des selven/ notabel is: segghe Palmen, maer niet eygentlyc-ten/noch oock van Datilen ofte Dalen/dan van oierghelycken/ om dat het hooge ende seer styve boomen zyn/ende hoe dat sy hoogher opwassen/ hoe dat sy grooter tacken uytspreyden. Dese Palmen ofte Cocos brenghen een vruchte voort/ die van gelycken Coco ghenaemt wordt/van welcke men Drinckvaten placht te maken: eñ willen oock segghen / datter etlycke van goet zyn/ teghens t'fenijn ende steken der mildt. Het binnenste van dese Cocken ofte Noten (te weten/alst droogh ende ryp is) is om t'eten / ende heeft de smaeck na rype Castagnen. Als dese Coco noch tender ofte morwe aen den boom hanght/soo is alle het binnenste ghelyck als melck / t'welcke gedroncken wordt voor leckernye/ als oock om te vercoelē ten tyden van heet weder. Ick hebbe dese boomen ghesien in Sint Ian de puerto Rico, ofte van de Rycke Haven / als oock op ander plaetsen van Indien. Ende my wordde daer een dinck af ghesept/ dat om te noteren was/ te weten/dat desen boom/alle Maenden ofte Manen/ een nieuwe loot ofte spruyt / met Cocken voortbracht: in voeghen / datse twaelf maels vruchten int Iaer souden gheven/ t'welcke is ghelyck als t'ghene dat in S. Jans Openbaringhe ghe-schreven staet: Ende scheen voorwaer alsoo te wesen / want de looten waren al te samen van verscheyden ghewas ofte ouderdom / te weten/ eenighe die noch uytquamen/andere die ten halven stonden/ ende sommighe die geheel volwassen waren/ etc. Dese voorseyde Cocos moghen wesen in de grootte gelyck als eē cleyne Meloen.

Van de Palm-boomen/ midtsgaders de vruchten van dien/ als oock alle t'ghenut daer van/hebbe ick distinctelyckē beschreven in myn Itinerario van Oost-Indien, daerment op't breetste lesen eñ sien mach/ als oock de conterfeytinghe des selvē nae't leven afghebeeldt.

men heefter noch andere / diese Coquillo oft Cockskén noemen/t'welcke een beter vruchte is deſe vindt men int landt van Chile,zijn een wey nich cleynder/ ende wat ronder als noten. Dae is noch een ander soorte van Cocos, die't bin nenste fruyt soo niet aen een gewrongelt hebben maer hebben in de plaets van't selve/quantitey van korlen / ghelijck als Amandelen / ende de ligghen daer binnen in/ghelijck als de korlen i een Granaet-appel: Dese Amandelen zijn w drye maels so groot als d'Amandelē van Spa gnen/ ende in smaeck schijnent de selve te wesen doch zijn evenwel een weynich harder/ ende oo vochtigher ofte smoutachtigher / zijn goet o t'eten/ ende dienen henlieden voor een leckernije in de plaets van Amandelen / ghelijck als Ma sapeinen, ende ander dierghelijcke dinghen/wor den Amandelen van d'Andes gheheeten/ om da dese Cocos seer overvloedich/in d'Andes vā Per wassen/ zijn so hardt/ datmense met een grooter steen ende goede cracht moet smijten eermens open crijght:soo wanneer datse/int schuddē va den boom/yemandt op't hooft comen te vallen sal hem seer genoech doen/ schijnt ongelooflijck hoe datse/ nae de grootte diese hebben/ (want e zijn niet grooter/ofte ten minsten niet veel meer als d'ander Cocken) soo groote menichte va Amandelen/ stouwē mogen. Maer in compara tie van Amandelen/ als oock van eenige ander vruchten / soo moghen alle de boomen / by d Amandelen van de Cachapoyas, wel swijghen heetse Amandelen/om dat ickse anders gheene naem en weet/is de delicaetste/leckerste ende ge sontste vruchte / van alle de ghene die ick opt i Indien ghesien hebbe: Jae dat meer is/ soo isse van een geleert Medecijn geaffirmeert geweest/

datte

datter onder alle de vruchten/ die daer in Indien, als oock in Spagnien waren/ gheenighe/ by de goethept van dese Amandelen / te compareren waren/ zijn cleynder als die van de Andes voorsept / ende grooter / ofte ten minsten grover als die van Spagnien / zijn seer tender ofte morwe om t'eten / van veel saps ende substantie / ende ghelijck als boterachtich / met een seer lieflijck soet/ wassen aen seer hooghe ende wel-ghetackte boomen / ende soo ghelijck als het een weerdich dinck is / alsoo heeft het de natuer oock goede bewaringhe ende beschudtsel ghegeven/ groepen in huyskens ofte doppen / een weynich grooter ende dijsteligher ofte scherper als de huyskens der Castagnen. Als dese huyskens ofte doppen droogh zijn/ soo worde sy seer lichtelijcken open ghedaen / ende t'pit daer uyt ghenomen. Men vertelt/ dat de Meerkatten op dese vruchten seer verleckert zijn / ende daer zijnder veel in de contreye van de Cachapoyas in Peru, (daer men alleenlijck/ mijns wetens/ dese boomen heeft.) Nu om haer niet te steken aen de doppen / om t'binnenste uyt te crijgen / soo worpen sy die van boven/ uyt den boom af / ende latense alsoo op de steenen neder vallen / makende datse int vallen comen te scheuren / alsdan so doen sy die nae haren wille voorts open/ ende etender soo veel van alsse willen.

Het 27. Cap. Van verscheyden bloemen, als oock van sommighe boomen, die alleenlijck enckele bloessemen voortbrenghen, ende hoe dat d'Indianen de selve gebruycken.

D'Indianen van nieu Spagnien zijn seer groote vrienden van bloemen / ende dat/ meer als eenige andere natien der werelt:

ende alsoo hebben sy oock voor een ghebruyck/ verscheyden ruyckerkens ende cranskens van bloemen te maken/ de welcke sy aldaer Suçhiles heeten / ende maken die van soo veelderley verscheydenheyt / soo aerdich ende fraey / dat men die niet beter en soude moghen wenschen: is een maniere / datse aen de principaelste Heeren ende gasten / de Suçhiles ofte Ruyckerkens / tot een present vereeren. Doen wy door de selve Provincie reysden/soo cregen wy daer soo veel van/ dat wy niet en wisten waer wy die laten souden: Wel is waer/ dat sy de principaelste bloemē van Spagnien hier toe gheaccommodeert hebben/ want wassen daer soo wel / als in Spagnien/ ghelijck als daer zijn/ Angiers/ Roosen/ Lelyen/ Jasminen/ Violetten/ ende andere soorten van bloemen/ die daer van Spagnien gebracht zijn/ aerden daer seer wel. De Roosboomen wieschen daer/ op etlijcke plaetsen/ van louter weelde al te veel / waer door de selve gheen Roosen voortbrachten: Is eens gebeurt/ hoe datter een Roosenboom afbrandde / ende dat de knoppen / die terstondt daer nae uytliepen / menichte van Roosen voortbrachtē/ waer aen sy geleert wierden / de selve te snoeyen / ende haer de weelde te benemen/ soo datse als nu/ Roosen genoech gheven. Maer behalven de voorseyde soorten van bloemē/ die daer van herwaerts-over gebracht zijn/ soo heeft men daer noch ander veel/ welcker namen ick niet en soude connen segghen / te weten/ van roode/ geele/ blauwe/ paersche/ witte/ ende duysent verscheydenheden van coleuren/ de welcke d'Indianē/ voor een fraeyicheyt/ op haer hoofden plachten te draghen / ghelijck als plumagien. Wel is waer/ dat veel vā dese bloemen niet meer als t'gesicht hebben/ wāt of den reuck

en is

en is niet goet / ofte is ſterck / ofte en hebben gantſch geen reuck/evenwel ſoo zijnder etlijcke/ die eenen excellenten reuck hebben/als daer zijn/ de ghene die van eenen boom voortcomen / (die van ſommighe Floripondio gheheeten wordt) den welcken anders gheen vruchten en gheeft/ dan alleenlijck de voorſeyde bloeſſemen: Deſe bloeſſemen zijn grooter als Lelyen/ende waſſen op de maniere gelijck als clockſkēs/zijn gantſch wit/ ende hebben van binnen in/ tackſkens ofte draepkens ghelijck als de Lelyen doen / deſen boom bloeyt het gheheele Jaer door/ſonder ophouden/ heeft een wonderlijcke / delicate ende lieflijcken reuck / namelijcken in de coelte van den morghenſtondt : ende om dat het een dinck is/weerdich om in Coninckliјcke Hovē te ſtaen/ ſo heefter den Vicorey Don Franciſco de Tolledo, van gheſonden aen den Coninck Don Philippe onſen Heere. In nieu Spagnien ſoo wordt van d'Indianen in grooter weerden ghehouden/ een bloem/ die ſy heeten Ioloſuchil, dat is te ſeggen/ een Hart-bloem / want heeft de ghedaente van een Harte / zijnde oock in de grootte niet veel minder. Duſdanige ſoorte van bloemen brengt oock eenen anderen grooten boom voort/ſonder eenighe ander vruchten te geven/ de welcken een ſtercken reuck / ende naer mijn duncken / al te ſterck hebben/ hoewel datter ander zijn/ die hen laten duncken/ datſe ſeer wel rieckt. De bloem die van de Son gheheeten wordt / is een dinck dat wel bekent is / hoe dat die de ghedaente van de Son heeft/ ende haer met de Son omdraeyt. Daer zijn andere / die men heet Angiers van Indien, de welcke ſchijnen van ſeer fijn paers en oragnien fluweel te weſen/ t'welcke van ghelijcken/een genoech bekende ſake is ; deſe en hebben

Soodanigen boom
als deſen/
hoewel
different
van bloe-
men/vindt
men in
Ooſt-
Indien, ge-
naemt Ar-
bore triſte,
maer bloeyt
alleenlijc-
ken des
nachts/
welcker
beſchrij-
vinge ende
afbeeldtſel
men ſien
mach in
mijn Iti-
nerario
van Ooſt-
Indien.

sonderlinge geenen reucke/ die te bedieden heeft/ dan alleenlijck t'ghesicht. Daer zijn ander bloemen/ die noch/behalven t'gesicht/ (dewijle datse sonder reuck zijn) oock smaeck hebben/ghelijck als de ghene die nae Tuyn-kars smaken/ want soo men de selve quam t'eten / sonder te sien/ soo en soude ment in den smaeck daer niet van connen onderscheyden. De bloem van de Granadilla wordt ghehouden voor een dinck weerdich om te noteren/ want segghen datse de teyckenen van de passie heeft/ te weten/ dat men daer in vindt/ de Naghelen/de Colom/de Gheessel ofte Roede/ de doorne Croon ende de wonden / ende haer en ghebreken daer gheen reden toe / om sulcx te bewijsen: doch om t'selve altemael af te beelden/so souden daer wel eenighe mededoogentheyt van noode wesen/ om t'selve te helpē lijden/ evenwel soo stater veel van/claer ghenoech uytgedruckt/ zijnde t'gesicht in hem selven vermakelijck/ hoewel dat het gheen reuck en heeft: de vruchte die daer van comt / heetense Granadilla, de welcke men eten ofte drincken/ of om beter te segghen/ slorpen mach/want is om te vercoelen ende soet/ jae sommighe laten hun duncken / dat het al te soet is. D'Indianen hebben voor een gebruyck/ datse in hare Feestē ende Dans-spelen/ bloemen in de handen draghen / ende wordt oock van de Coningen ende groote Heeren / voor een grootsheyt ghehouden. Hier uyt comt het/ dat men de schilderijen / van haerlieder Voor-ouders / soo ordinaris met bloemen in de handen siet staen/ soo gelijck als men hier voor een gebruyck heeft/ die met handtschoenen te schilderen. Nu so isser/ belangende de materie der bloemen/ genoech af geseyt. De Albahaca, hoewel t'selve geen bloem/ maer cruyt is / wordt oock tot de selve effectie/ van ver-

van vermakelijckheyt ende reuck / ghebruyckt/ want hebbense in haer Hoven ende Tuynen in testen staen / ghelijck als ander welrieckende bloemen/ wast aldaer soo ghemeyn sonder te besorghen / ende soo veel / dat het schier gheen Albahaca, maer cruydt schijnt te wesen / dat men aen allen oorden vindt.

Het 28. Cap. Van't *Balsem.*

DE Planten en zijn van den Oppersten Werckman niet alleen ghefoꝛmeert vooꝛ eetbare spijse / maer oock vooꝛ vermakelijckheyt/ medecijnen/ ende tot behoeftinghe der Menschen. Van de ghene die tot onderhoudt zijn dienende/ (t'welcke t'pꝛincipaelste is) isser ghesept / als oock yet wat van die van vermakelijckheyt. Van die van der medecijnē ende operatie/ sal oock een weynich ghesept woꝛden: ende hoewel dat alle de Plantē (wel bekent ende te werck ghestelt) medecinael zijn / soo zijnder nochtans eenighe / die kennelijcken zijn vertoonende/van haren Schepper gheoꝛdineert te wesen / tot medecijne ende ghesonthept der Menschen/gelijck als daer zijn Liqueuren ofte Olyen/ Gommen ofte Harsen / die sekere Planten uytdꝛinghen / ende van hen gheven / de welcke met seer lichte experientie/ terstont vertoonen/ waer toe datse goet zijn. Onder dese soo is den Balsem met reden ghecelebꝛeert/ende dat/dooꝛ sijnen excellenten reuck / ende noch veel meer / boven al/ vooꝛ d'effecte vā wonden / ende ander verscheyden remedien ende sieckten te ghenesen / ghelijck alsment daer met gheexperimenteert heeft. Den Balsem die van West-Indien ghevoert werdt/ en is geen rechten Balsem, te weten/ van de selve specie/ghelijck als den opꝛechten Balsem,die van

Alexandrien, ofte Alcairo, gebracht/ en in voorlēghen tijden/ int landt van Iudea, ghevonden wordt/ welcke alleen in de Werelt (ghelijck als Plinius schrijft) dese grootsheyt ofte schat in sich hadde/ tot dat de Keyseren/ Vespasianus en Titus, t'selve nae Roomen ende Italien toe voerden/ beweeght my te seggen/ dat het niet van de selve specie en is/ om dies wille dat de boomen/ daer't uyt vloeyt/ onder haer seer verscheyden ende diversch zijn/ want den Balsem-boom van Palestinen, was cleyn/ ende in maniere ghelijck als een Wijngaert-stock/ ghelijck als Plinius refereert selfs ghesien te hebben/ ende de ghene diese noch hedensdaeghs in Orienten ghesien hebben/ seggen t'selve. Oock soo noemt de heylige Schrift/ de plaets daer den Balsem vloeyde/ Wijngaert van Engaddi, door de ghelijckenisse diese met den Wijngaert-stock heeft. Den boom/ daerse den Balsem van Indien uyttrijghen/ (ghelijck ick selve ghesien hebbe/ is wel soo groot als een Granaet-appelboom/ ende heefter ooc (soo't my wel ghedenckt) eenighe ghelijckenis af/ ende en heeft gantsch gheen ghelijckenis met den Wijngaert/ hoewel dat Strabo schrijft/ dat d'oude Balsem-boomen soo groot souden gheweest hebben/ als Granaet-appelboomen/ maer in de accidenten ende operatien/ hebben dese liqueuren groote gelijckenis/ gelijck als daer is/ in den wonderlijcken reuck/ int cureren der wonden/ in de coleur/ als oock in de ghedaente der substantie. Nu het ghene dat van't ander Balsem verhaelt wordt/ van datter wit/ root/ groen ende swart is/ t'selve wordt oock van gelijcken onder dat van Indien ghevonden/ ende soo ghelijck als t'selve uytghetrocken worde met de kurck ofte bast te houwen ende te kerven/ om t'liqueur daer alsoo door uyt te

Plin. lib. 12. cap. 25

Cant. 1.

Strab. lib. 16. geograph.

Plin. lib. 12 cap. 25.

ypt te distileren/ alsoo wordt van gelijcken/ met
at van Indien oock ghedaen/hoewel dat de me-
ichte / die't distileert / meer is. Nu soo isser een
oorte onder / die puer is / die ghenaemt wordt
Oppobalsamum, t'welcke de selve tranē zijn die't
istileert. Ende daer is een ander soorte/die soo
erfect niet en is/ t'welcke is het liqueur,dat uyt
et selve hout/kurck ofte bastē ende bladen/ met
erssen ende op't vyer te sieden/getrocken wert/
ghenaemt Xylobalsamum, alsoo heeft men oock
van ghelijcken int Balsem van Indien, een soorte
die puer is/soo ghelijck als het van selfs uyt den
boom voortcomt. Ende daer is oock noch een
ander/ dat van d'Indianen/ met sieden eñ pers-
sen / uyt het hout ende bladen getrocken wordt/
ende weten dat oock noch wel te vervalschen/
ende met ander liqueuren te vermengen/ om dat
het meer soude schijnen: wordt in effect / en met
reden/ Balsem ghenaemt/ ghelijck als het oock
is / hoewel dat het van de selve specie niet en
is/ wordt oock seer veel gheacht/eñ souden noch
in meerder estime wesen/soo't niet en hadde t'ge-
breck dat d'Esmerauden ende Peerlen ghehadt
hebben/ dat is/ van veel te wesen/ t'ghene/ daer
aldermeest aen ghelegen is / is dat het voor de
substantie/om te moghen Vormen/ (t'welcke in
de heylighe Kercke soo noodich / ende van soo
groote veneratie is) van de Roomsche Kercke
verclaert is / dat men met den selven Indiaen-
schen Balsem , in Indien mach Crismeren ofte
Vormen / ende t'Sacrament van Confirmatie
gheven/ als oock in de ander meer dingen/daert
de Kercke toe ghebruyckt. Het Balsem werdt in
Spagnien ghebracht/ van nieu Spagnien,eñ uyt
de Provintie van Guatimala, van Chiapa, ende
ander plaetsen / in welcke contreyen / het alder-

meest gevonden wordt / hoewel dat het alderco stelijckste ende beste comt van't Eylandt Tolu gheleghen aen't vaste landt/ niet verre van Cartagena, welck Balsem wit is / want men houd gemeynlijcken t'witte voor oprechter ende bete als t'roode: hoewel dat Plinius t'roode d'eers plaets gheeft/ende daer nae/t'witte/ ten derden t'groene/ ende t'laetste / t'swarte. Maer Strab schijnt het witte Balsem in meerder estime t hebben/ ghelijck als het by den onsen geacht is Van't Indiaens Balsem soo is Monardus op he breedtste tracterende/int eerste ende tweede deel namelijcken van dat van Cartagena ofte Tolu want altemael een dinck is. Ick en hebbe nie connen bevinden / dat het Balsem van d'Indianen/ in voorigen tijden/ seer gheacht is geweest noch en gebruyckten dat oock in gheenighe dinghen van importantie / hoewel dat Monardu seyt / datter d'Indianen hare wonden met cureerden / ende dat het de Spagnaerden dae van gheleert souden hebben.

Plin. lib. 12. cap. 25
Strab. lib. 16. Geograph.

Het 29. Cap. Van't *Liquedamber*, ende ander Olyen Gommen ende Droghen, die van *Indien* ghebracht vvorden.

NAe het Balsem soo wordt het Liquedamber, in weerden gehouden/t'welcke oock een ander rieckende medecinael liqueur (ende wat dicker in sijn selven) is / ende comt drabbich / ende ghelijck als een koeck t werden / is van natueren heet / ende een goede perfuym, wort gebesicht voor wonden/ ende ander ghebreken / waer in ick my beroepe op de Medecijnen/ namelijcken op Doctor Monardus, die in sijn eerste deel van dit liqueur gheschreven heeft/ als oock van veel ander Medecijnen / die

uyt In-

ỳt Indien comen. Liquedamber wordt van ghe-
ỳcken uyt nieu Spagnien ghebracht / welcke
rovincie / sonder twijffel / in dese Gommen/
queuren ofte sap van boomen avantagie heeft.
ebbender alsoo oock van ghelijcken / menichte
an diversche materien / voor perfuymen ende
nedecijnen / gelijck als daer is / t'Anime, t'welc-
e daer by groote menichte van daen comt. Het
Copal ende t'Suchicopal (t'welcke andere soorten
ijn) ghelijck als Storack ende Wierooch / heeft
an ghelijcken excellente operatien / ende een seer
choonen reuck voor perfuymen. Desghelijcx soo
ijn die Tacamahaca ende Caraña seer medecinael.
D'Olye die men noemt van Aveto, wordt oock
an daer ghebracht / de welcke ghenoech van de
Medecijnen ende Schilders geprofficteert wort /
'eene om plaesters van te maken / ende d'ander
oor Vernis op de schilderije. De Cañafistola ofte
Cassia, wordt daer oock van ghelijcken voor me-
decijne van daen gebracht / de welcke overbloe-
dich wast int Eylandt Española, is eenẽ grooten
boom / ende brenght de voorseyde rietten / met
het pit datter binnen in is / voor vruchte voort.
Daer wierden ghebracht in de Vloot / daer ick
met van Santo Domingo af quam / acht en veer-
tich quintalen Cassiafistola, Calsa perilla, ende is
oock niet min bekent voor duysentderley gebre-
ken. Hier van wierden in de voorseyde Vloot /
van't selve Eylandt / ghebracht vijftich quinta-
len. Men heeft in Peru veel Salçaperilla, ende int
lant van Guaiaquil (t'welcke leyt onder de Linea
Equinoctialis) is het seer excellent / alwaer hen
veel lieden gaen cureren / want hebben voor een
opinie / dat het water / t'welck sy daer maer
slechts drincken / haer gesontheyt veroorsaeckt /
om dieswille dat het selve / door menichte van
dese

Cassia fi-
stola wast
ooc veel in
Oost-In-
dien, int
Rijcke
van Cam-
bayen.

dese wortelen/ heen loopt/ als boven ghesept is
waer dat sy oock noch by hanghen/ dat het nie
van doen en is/om int selve lant te sweeten/ oft
veel ghewaet van cleeren te hebben. T'hout van
Guaiacan (anders t'heylich Hout/ofte Hout van
Indien ghenoemt) wast in grooter overvloet in
de voorseyde Eylanden / is soo swaer als yser
dat soo't int water comt te vallen/gaet terston
te grondt. Hier van bracht de voorschreve Vloo
drye hondert en vijftich quintalen, en mocht we
twintich/ jae hondert duysent gebracht hebben
sooder maer van soo veel houts aftreck waer.
Van't hout van Brasilien,dat so ontsteken root,
ende so bekent is/ (t'welcke voor verwe ende an
dere nutticheden ghebruyckt wordt) quamen
daer van de selve Eylanden / in de voorseyd
Vlote/ hondert en vier en dertich quintalen. An
dere ontelbare aromatijcke Houten / Gommen
Olyen ende Droghen zijnder noch in Indien,van
alle de welcke niet moghelijcken is te verhalen,
noch daer en is oock voor dese mael niet veel aen
gheleghen: segghe alleenlijcken/datter ten tijden
der Coningen Ingas van Cusco, ende der Conin-
ghen van Mexico, veel ervaren Mannen geweest
zijn/ die met simples cureerden/ ende daer groote
curen met aenrechten/ om datse de kennisse ende
wetenschap hadden / van verscheyden deuchden
ende eygenschappen der Cruyderen/ Wortelen/
Houten ende Planten/van die men aldaer vindt/
daer d'Ouderen van Europa gantsch geen noti-
tie ofte kennisse van ghehadt hebben. Ende om
te purgeren / soo heeft men daer duysent dingen
van dese simplen , ghelijck als daer is/ de wortel
van Mechoacan, de Pinioenen ofte Pijn-noten
van Puna, ghecon fijtte Guanuco, Olye van Hi-
guerilla, ende ander duysent diergelijcke dingen/
de welcke

e welcke sy (wel bereydt ende op sijnen tijdt ge-
esicht zijnde) van geen minder efficatie houden/
ls de Droghen / die van Orienten comen / ghe-
ijck als verstaen mach worden int ghene Mo-
ardus, in sijn eerste ende tweede deel gheschreven
eeft / alwaer hy van ghelijcken op't breedtste
ractterende is / van't Tabaco (ofte Petum,) met
et welcke ghedenckweerdige experientien ghe-
aen zijn/teghens t'fenijn. Tabaco is een boom-
en ofte plante/ die ghenoech ghemeyn is/maer
an seldtsame deuchden: van gelijcken int ghene
dat men Contra-yerva, dat is/tegen-cruydt heet/
als oock in ander verscheyden Planten / want
den Autheur van alles / heeft sijn weldaden nae
sijn believsten verdeelt / sonder te willen / datter
yet onnuts in de Werelt soude voortcomē/maer
om t'selve van den Mensche bekent / ende nae
behooren ghebruyckt te worden/ soo is het noch
een ander gave van Godt / t'welcke van den
Schepper vergunt wordt/ aen den ghenen die't
hem goet dunckt. Van dese materie van Plan-
ten/ liqueuren, ende andere Medecinale dinghen
van Indien, heeft dē Doctor Francisco Hernandes
een excellent werck ofte Tractaet ghemaeckt/
ende dat/ door expres bevel ende commissie van
sijn Majesteyt, doende nae't leven afbeelden alle
de Planten van Indien, de welcke/ nae datse seg-
ghen/ over de twaelf hondert zijn: Ende affir-
meren oock/ dat het selve werck over de t'sestich
duysent Ducaten ghecost heeft / uyt het welcke
dē Doctor Nardos Antonios, een Italiaens Me-
decijn/ met grooter curieusheyt een Extract ghe-
maeckt heeft/tot welcke boeckē eñ beschrijvinge
ick den ghenen aenwijse/die van de Indiaensche
Planten breeder eñ meerder bescheyt begheert te
hebbē/ namelijckē tot d'affectē der Medecijnen.

Het

Het 30. Cap. Van't groote gheboomte van *Indien*, als oock van de *çedren*, *çeivas*, ende ander groote boomen.

SOo ghelijck als t'Aerdtrijck / van't beginsel der Werelt af / Boomen eñ Planten voortgebracht heeft / door bevel van den almoghenden Heere / alsoo en isser oock gheenich Landtschap / ofte ten brenght altoos eenige vruchtẽ voort / doch op d'een plaetse meer als op d'ander / ende behalven de Boomen ende Planten / die door s'Menschen vernuft gheplant / ende van t'eene landt int ander vervoert zijn / soo isser noch een groot getal van boomen / die alleenlijcken van de Natuer geschapen ende voortghecomen zijn: van dese heeft men / nae mijn ghevoelen / in de nieuwe Werelt (van ons / Indien gheheeten) veel meer int ghetal / als oock in de verscheydenheyt / als in de oude Werelt van Europa, Asia ende Africa. De reden hier van / is / dat de landen van Indien, heet ende vochtich zijn / ghelijck als het bewesen is / int tweede Boeck / teghens d'opinie der Ouderen / waer door het Aerdtrijck / met uytnemende weelde / ontellijcke veel wilde ende natuerlijcke Planten voortbrengt / waer door het ooc comt onwoonbaer te wesen: jae dat meer is / soo is ooc hierom t'meestendeel van Indien onbequaem om te moghen reysen / door de menichte van Bosschagien, bewassen Heuvelen / ende besloten Wildernissen / daer men noyt ten eeuwigen daghen open passagien ghevonden heeft. Om sommighe weghen van Indien te bereysen / namelijcken op d'eerste incomsten / soo is het noodich gheweest / ghelijck alst noch is / nieuwe wegen te maken / door louterẽ arbeyt / van boomen met bijlen af te houwẽ / ende

nde de Wildernisse om verre te halen:jae is wel
ghebeurt (ghelijck ons van de Vaders gheschre-
en wordt/ die't onderhanden ghehadt hebben)
n ses dagen tijdts maer een mijl weeghs te mo-
hen reysen. Eñ een van onse Broeders/t'welc-
e een gheloofwaerdich man is / vertelde ons/
oe dat hy hem eens verloren hadde in de Ghe-
erghten / sonder te weten waer dat hy was/
och wat wegh dat hy gaen moest / ende quam
em int eynde soo diep in de Wildernisse te ver-
arren/ (zijnde de selve soo dicht ende gesloten)
at hy/ door noodts halven/ghedwongen was/
aer over ende doorheen te climmẽ ende te clau-
eren / sonder met de voeten eens t'aerdtrijck te
aken / ende dit den tijdt van vijfthien daghen
anck/ in welcken tijt hy somtijdts) om de Son
e mogen peylen/ eñ van hem te sien/ om dat het
gheberghte van een soo oneyndtlijcke Bosschagie
edeckt was) boven op't hooghste van de boo-
nen clom/van waer af hy dẽ wegh quam t'ont-
ecken. De ghene die comt te lesen t'Relaes van
e Reysen / dat hem desen Man verloren / ende
e weghen die hy ghepasseert heeft / als oock de
wonderlijcke gheschiedenissen die hem ghebeurt
zijn / t'welcke ick (om dat het my dochte een
dinck te wesen / weerdich om te weten) ordent-
lijck gheschreven hebbe. Ende de gene die eenich-
sins over gheberghten van Indien gereyst heeft /
al waert maer alleenlijck die achthien mijlen
weeghs / die men heeft van Nombre de Dios af/
tot Panamâ toe / sal ghenoech comen te verstaen
op wat maniere dat dese oneyndtlijckheyt van
gheboomten in Indien is/ gelijck als daert nim-
mermeer Winter is / die tot coude comt / zijnde
de vochticheyt des Hemels eñ van't Aerdtrijck
soo overdadich veel/ dat het nootwendich moet
volghen/

volghen / t'aerdtrijck / der Gheberghten / soo overvloedich van gheboomten / ende de platte velden (die sy flaeplakens heeten) vol gras ende groenichept te wesen / in voeghen dat men daer / van gras voor de Weyden / ende van hout voor Gebouwen / als oock van barnhout voor't vyer / gheen gebreck en heeft. Om de verschepdenhept ende ghedaenten van soo menigherley wilden boom te noemen / is onmoghelijck / want men en weet noch / van den meesten hoop de namen niet. De çedre-boomen / die men in ouden tijden soo seer gheacht heeft / zijn daer seer ghemeyn voor timmeragie / ende om Schepen af te maken / ende men heefter verschepden soorten af: daer zijnder etlijcke wit / ẽ andere ros verwich / ende seer welrieckende / wassen in d'Andes van Peru, als oock in de Gheberghten van het vaste lant / op d'Eylanden / in Nicaragua, ende in nieu Spagnien, in grooten overvloet. Oock soo heeft men daer Laurieren, van een seer schoon gesicht / ende uytnemende hoogh / met een ontelbare menichte van Palmboomen, als oock de çeyvas, daer d'Indianen haer Canoas af maken / (t'welcke zijn schuyten die uyt een hout uytgheholt zijn. Daer worden van de Havana ende t'Eylandt Cuba (alwaer men een oneyndtlijcke menichte van dusdanighe geboomten heeft) seer dierbare houten naer Spagnien ghevoert / ghelijck als daer zijn / Ebanos, Caovana, Granadillo, çedren, ende andere diergelijcke houten / die ick altemael niet en ken. Van ghelijcken soo zijnder in nieu Spagnien groote Pijnboomen / hoewel datse soo stijf niet en zijn / als die van Spagnien / maer en brenghen gheen vruchten voort / dan lege Pijnappelen. De Eycke-boomen die van Guayaquil ghebracht worden / is een uytghelesen ende welriec-

Cedrenhout heeft men oock int Eylant Terçera, een van de Vlaemsche Eylanden / in sulcker menichtẽ / dat men daer de Schepen eñ schuytẽ af maeckt / zijnder t'selve / door dẽ overvloet / voor't onghe achtste hout ghehouden.

Dẽ Laurier is daer van gelijcken in niet minder menichte / ende volges / daerom oock niet veel gheacht.

ielrieckent hout/alst berept wort. Men crijght van daer oock overdadighe hooghe Rieten / in welcker schepdtsels ofte afdeplingē/ een bottigia ofte Spaensche olp-pot nat gaen mach: dienen oock van ghelijcken voor ghebouwen. T'hout van Mangles, daer men de Masten ende Raan van de Schepen af maeckt / wort voor so hardt ende sterck ghehouden / ghelijck als of het ijser waer. De Molle is eenen boom van veel deuchden/ brengt een maniere van Druyfkens voort/ daer d'Indianen wijn van maken / wordt in Mexico, boom van Peru gheheeten / om datse daer eerst van daen ghecomen is / wast des niet te min/soo wel ende beter in nieu Spagnen als in Peru. Daer zijn noch ander duysentderlep soorten van boomen / t'welcke te lanck soude vallen al te verhalē/ zijnde etlijcke van dese boomen van een ongeschickte grootte/ sal alleenlijck verhalen van eene die in Tlacochavaia (drpe mijlen van Guaxaca, in nieu Spagnen) staet: desen is ghemeten geweest/ op een wedtspel/ende wierdt bevonden/dat alleenlijck het hol/van binnen in/ neghen vadem int ronde hadde / hebbende van buyten / te weten / dicht by de wortel / sesthien/ ende wat hoogher/twaelf vadem: Desen boom is van eenen blixem gheraeckt gheweest / diese van boven af / door't hert heen / tot beneden toe quetste / ende willen segghen / dat het voorseyde hol/ daer van ghebleven soude wesen. Al eer dat den voorseyden boom van den blixem gheraeckt wierdt/ sept men/ datse voor duysent persoonen schaduwe maecte / waerom sp haer daer altoos onder vergaderden / om haer Feesten / Dansspelen/ ende ander superstitien te doen: Heeft evenwel noch veel tacken ende loof / maer veel minder. Men en can niet weten van wat specie/

Dierghelijcke dicke / ende behalven dat / seer costelijcke Rietē van verscheyden coleuren heeft men in Oost-Indien in grooter menichte/ als men in mijn Itinerario afghebeeldt mach sien.

Dierghelijcke dicke boomen vindt men oock in Oost-Indien, gelijc als ickse selfs dickwils ghesien hebbe.

ofte sorte van Geboomten/dat het is: dan willen segghen/dat het een sorte van çedren souden wesen. De gene die dit voor een fabuleuse çedren houdt / mach lesen t'gene dat Plinius van de Platano vã Liçia vertelt/welcker hol een en tachtich voeten groot was / dat eer een speloncke ofte huys ghelijckende is/als een hol van een boom/ ende de tacken des selven / maeckten t'schijnsel van een gheheele bosschagie / welcker schaduwe t'gheheele veldt over / bedeckende was / waer mede men achter laten sal / de verwonderinghe van den Wever/ die binnen int hol van een Castagnien-boom sijn wooninghe ende Weeftou hadde / als oock van den anderen Castagnien (of ick en weet wat) boom / dat het was / daer acht Man te peerdt in reden / ende weder alsoo t'hol uyt quamen / sonder den anderen in de wegh te wesen. In dusdanighe vreemde ende misshmaeckte boomen/was dat d'Indianen veeltijdts hare afgoderije in pleeghden/ ghelijck als het d'oude Heydenen van ghelijcken voor een ghebruyck hadden/ nae dat d'Autheuren van dien tijden ons te verstaen gheven.

Plin.lib.12 cap.1.

Het 31. Cap. Van de Planten ende Vruchtboomen die uyt Spagnen naer Indien ghebracht zijn.

D'Indianen zijn beter betaelt gheworden/ int gene de Planten beroerende is/ als in ander coopmanschappen/ want de ghene die men nae Spagnen gevoert heeft/ zijn weynich/ende aerden daer qualijck: eñ de ghene die van Spagnen nae Indien gebracht zijn/ zijn veel / ende aerdender wel / ende weet niet of wy seggen sullen/ of het door de goethept der Planten comt / om die van herwaerts over d'eere te gheven/ dan ofte dat wy segghen/dat het door't

Aerdtrijck

lerdtrijck comt / op dat d'eere aldaer blijft: in
omma/al wat bynae in Spagnen goets voort-
omt / is daer van ghelijcken / ende op plaetsen
eter/ende weder in ander dinghen soo wel niet.
Tarwe/Garste/Hofcruyden/ Groenicheyt/ al-
erhande Aert-weyte/als daer is Latou/Kool/
Radijs/Aiuyn/Loock/Petercelie/Rapen/Wor-
elen/ Biet/ Spinagie/ ende ander dierghelijcke
Moes-cruyderē/Arweten/ Boonē/ Linsen/etc.
Eyndtlijcken / al wat dat men herwaerts van
oodanighe Huyscruyderen ende profijtelijcks
heeft / is daer nu ter tijdt oock / want de ghene
die derwaerts gevaren zijn/ hebben sorghvuldich
gheweest van alderhande zaden met hen te ne-
nen / ende t'Aerdtrijck heeft van alles goede
respondentie ghedaen/ doch gheeft op verschey-
den contreyen (nae dat de plaetsen zijn) wel
van't eene meer als van't ander/ ende van som-
mighe dingen weynich. De boomen/ die aldaer
aldermeest ende ghemeynlijckst / als oock over-
bloedichst voortcomen / zijn Aragnien/ Lijnen/
Cidren / ende vruchten van dierghelijcke soorte.
Daer zijn al op contreyen geheele Gheberghten
ende Bosschagien vol van Aragnien-boomen/
t'welcke my ghenoech heeft doen verwonderen:
waerom ick eens / op een Eylandt wesende/
vraeghde / wie dat het landt soo vol Aragnien-
boomen geplant hadde: waer op my gheant-
woordt wierdt/ t'selve alsoo by geval/ ende van
sijn selven ghecomen te wesen/om dat daer som-
mighe Aragnien-appelen/ int over-reysen/ ghe-
stroyt ofte ghevallen waren / de welcke int ver-
rotten / t'zaet ofte de korlen uytschoten / die doe
alsoo/ met de afwateringhe/ hier ende daer ver-
spreydt wordden / waer vā met der tijt dese bos-
schagien voortghesproten zijn / t'welcke my een

goede reden docht te wesen: segghe dat dit de Vruchte is / die men int ghemeyn over gheheel Indien heeft/om dat ick noyt gheenighe plaetsen (van daer ick gheweest hebbe) sonder Araguien-appelen ghevonden hebbe/om dies wille dat alle de landen van Indien heet ende vochtich zijn/ t'welcke t'gene is/dat den selvē boom vereyscht/ en wassen int Gheberghte niet/maer comen upt de Valleyen/ofte van de Zee-custen. De ghecon-fijtte besloten Araguien-appelen (die op d'Ey-landen ghemaeckt worden) is een van de beste Conserven / die ick aldaer / als oock hier / oyt ghesien hebbe. Van ghelijcken soo aerdender de Persen ende haer consoorten seer wel/ als Melo-cotonen, Albercocken, ende ander diergelijcken: Doch dese wassen meest in nieu Spagnen ende in Peru, uptghesondert Durasnos, (t'welcke oock een soorte van Persen is) weynich / ende noch veel minder op d'Eylanden. Appelen en Peeren wassen daer oock maer passelijcken wel: Karsen seer weynich / maer Vijghen in overvloet / na-melijcken in Peru. Queappelen heeft men over al/ principalijcken in nieu Spagnen, in sulcker voeghen / datser ons vijftich voor een halven Reael lieten uptlesen. Granaet-appelen zijnder van ghelijcken ghenoech / doch zijn al te samen soet / want de sueren en hebbender niet wel wil-len wassen. Meloenen vindt men op plaetsen seer goet/ als op't vaste landt/ ende op sommige contreyen van Peru. Morellē noch Karsen/ heb-ben tot noch toe gheen gheluck gehadt/ om eeni-ghe incomste in Indien te crijghen / ende gheloof niet / dat het by ghebreck van ghetempertheyt toe comt / want men heeftser op alle manieren/ dan dat het comt by ghebreck van sulcx t'onder-soecken / of te geraken. Ick en can nauwelijcx

bedencken/

bedencken / datter andere leckere vruchten ghebreck zijn. Van grove ende dopvruchten heeftmender noch ghebreck/ als Akeren ende Castagnien/ de welcke/ mijns wetens/tot noch toe/in Indië niet geweest en zijn. Amandelē wassender/ maer weynich/ want d'Amandelen/Noten ende Haesnoten / worden daer / voor de welghestelde ende weeldighe lieden/uyt Spagnen ghebracht. Van gelijcken en weet ick niet/ datter Mispelen noch Sorben/of diergelijcke vruchten zijn/doch daer en is oock niet veel aen ghelegen. Dit is nu ghenoech om te verstaen / datter geen leckernije en gebreeckt van genoech vruchten/ soo laet ons nu noch oock een weynich seggen van de proffijtelijcke Planten die daer van Spagnen ghebracht zijn / waer mede wy't Relaes van de Planten sullen voleynden / t'welcke al wat te lanck begint te worden.

Het 32. Cap. Van de Druyven, VVijngaerden, Olijf ende Moerbesieboomen, ende van't Suycker-riet.

Proffijtelijcke Planten/ verstae ick te wesen/ de gene die/ behalvē datse eten voor't huys geven/ noch gelt voor d'Eygenaers in de beurse brenghen: onder desen/soo is den Wijngaert de principaelste / den welcken voortbrengt/ Wijn/Azijn/Druyven/ Razijnen/ Suring ende Syroop/doch de Wijn is t'ghene/ dat te bediedē heeft. Men heeft op d'Eylanden/ noch ooc op't vaste landt/ noch Druyven/ noch Wijn. In nieu Spagnen heeft men Wijngaerden die Druyven gheven / maer men en maeckter gheenen Wijn af/moet comen door oorsake datter de Druyven niet te vollen rijp en worden/ ende dat/ door den reghen/ die men daer in Iulio

ende Augusto heeft/de welcke haer belettende is/ niet wel op haer sapsoen te comen / soo datse alleenlijck dienen om upt de handt t'eten. Den Wijn wort daer upt Canarien of van Spagnen gebracht / ende is aldus op de meeste plaetsen van Indien, uptgesondert in Peru ende Chile, alwaer men Wijnstocken heeft / ende seer goeden Wijn gemaeckt wordt/ die noch dagheliјcx aenneemt / ende vermenichvuldicht/ soo wel in menichte / als in goethept / t'welcke eenen grooten schat voor't selve landt is/ om datse de maniere/ van die te maken/ allengskens beginnen te verstaen. De Wijngaerden van Peru heeft men gemeynlijcken in heete valleyen/alwaer sy Waterputten ende goten gemaeckt hebben / ende worden met der handt begoten/want regen van den Hemel en valter op de platte landen gheensins ofte nimmermeer / ende in de Gheberghten op seker tijden. Daer zijn contreyen / alwaer de Wijngaerden/ noch regen van den Hemel/noch water van't Aerdtrijck en ontfangen/ende brenghen/niet tegenstaende/menichte van Druyven voort/ gelijck als daer is/in de valleye van Yca, als oock van ghelijcken in de leeghten/ (die men heet) van Villacuri, alwaer men/ onder eenighe doode zantlanden/ sommige leege velden vindt/ die't geheele Jaer door/uptnemende groen ende frisch staen/sonder dat het daer nimmermeer en regent / noch datter oock eenighe Waterputten zijn/ ofte Menschelijcke begietinge gedaē wort. D'oorsake hier van moet wesen / dat de voorseyde landouwe sponciachtich is/ende dat het de wateren der Rivieren/ die van de Gheberghten af storten/ (de welcke in de selve zantlanden verdwelghen) naer hem is treckende / ofte dat het de vochtichtichept van upt der Zee (als ander meynen)

meynen) ontfanght. Dit is te verstaen/ om dat het door't zant heen dringht ofte cleynst/ soo soudent daer door maken / dat het water niet onvruchtbaer noch onnut en comt te wesen/ gelijck als het van den Philosooph beduydt werdt. De Wijngaerden zijn seer aengegroeyt/soo dat/ om de selve oorsake/ de Thienden der Kercken/ hedensdaeghs wel vijf/ses maels meer zijn/alsse over twintich Jaren waren. De vruchtbaerste valleyen van Wijnstocken / zijn die van Victor by Arequipa, die van Yca, in de Jurisdictie van Lima, en die van Caracato, in de Jurisdictie van Chuquiavo. De Wijnen hier van/ werden ghevoert nae Potosi, Cusco, ende nae verscheyden plaetsen/ende daer werdt een groote handelinge met ghedreven/ want comt noch te gelden (met alle de menichte) elcke Bottigia ofte Arrobe, vijf ofte ses Ducaten / ende soose van Spagnen is/ (die daer altoos in de Vloten ghebracht werdt) thien ofte twaelf Ducaten. Int Rijcke van Chile maect men Wijn gelijck als in Spagnen/ want leyt op de selve getemperthept / maer soo men die nae Peru brengt/so bederftse. Men heeft oock wel Druyvē daer men geen Wijn en heeft/ ende is een dinck om te verwonderen / dat men in de stadt van Cusco, t'gheheele Jaer door/frissche Druyven sal vinden: d'oorsake hier van/is my ghesept / te wesen/ om dieswille dat de Valleyen / daer ontrent gheleghen / op diversche Maenden van't Jaer / vruchten gheven. Ende of het nu comt / datse de Wijngaerden / op verscheyden tijden/ snoeyen/ ofte dat het is door de qualiteyt van't aerdtrijck/ in effect/soo brengen verscheyden Valleyen ofte Dalen / t'gheheele Jaer door/ vruchten voort. Soo hem yemandt hier van quam te verwonderen / sal hem noch

meer verwonderen / van't ghene ick nu segghen sal/ende sal oock/by avontuer/niet gelooft worden/te weten/ daer zijn boomē in Peru, die d'eene zijde van den boom/ t'eene halve Jaer vruchten gheeft / ende d'ander zijde / t'ander halve Jaer. In Mala, derthien mijlen van de stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen/staet eenen Vijghenboom/ de welcke aen d'eene helft/ te weten/ aen de zijde van't Zuyden/ groen staet/ gevende een tijdt van't Jaer/ als het int Gheberghte Somer is/ vruchten/eñ d'ander zijde ofte helft/ die nae't vlacke landt / ende de Zeecant toe ghewendt staet/ comt groen te worden/ende vruchten te geven/op eenen anderen tijdt van't Jaer/ int contrarie / als het op het vlacke landt Somer is. Soo vele als dit aengaet/soo is het verschil der ghetemperthept ende locht / die van d'eene ofte d'ander zijde ghedreven wordt / de ghene / die't selve werckende is / ofte uytrecht. De neeringe der Wijnen en isser niet cleyn/maer en comt evenwel buyten haer Provincie niet. De zijde die men in nieu Spagnen maerckt/wordt nae ander Rijcken vervoert/ als nae Peru. Ten tijden der Indianen/ soo en wasser gheen/want de Moerbesien-boomen zijnder eerst uyt Spagnen gebracht/ ende aerdender wel/namelijcken in de Provincie/ die genoemt wordt/ de Misteca, alwaer zij wormen opgevoedt/ ende goede zijdtwercken (als Taffetanen/Damasten ende Carmesijnen) ghemaeckt werden/maer Fluweelen en zijnder tot noch toe niet gewrocht. De Suycker is een ander neeringhe / die noch alderghemeynste is/ want en wordt niet alleen in Indien ghesleten / maer wordt noch oock ghenoech nae Spagnen ghevoert/ om dies wille dat de Suycker-rieten/ op verscheyden plaetsen van Indien, uytghe-

Van diergheleijcke boomen heeft men oock in Oost-Indien, welcker contrefeytsels men sien mach in mijn Itinerario.

uytghelesen wel wassen. Daer zijn in de Eylanden/ in Mexico, in Peru, als oock op ander contreyen/ Artificien ofte Ingenien (dat sy suycker heeten) gemaeckt/van grooté handelinge/ eñ is my geaffirmeert geweest/ dat die van der Nasca Jaerlijcx placht op te brenghen over de dertich duysent pesos, ofte Realen van achten. Nu die van Chicama, by Truxillo, was oock van een grooten rijckdom/ zijnde die van nieu Spagnen, van niet minder/ want het ghene dat in Indien wel in Suycker ende Conserven verdaen ende ghespilt werdt/ is een dinck om sot te werden. Wt het Eylandt van Santo Domingo, werden ghebracht/ in de Vloot daer ick met herwaerts quam/ acht hondert ende acht en tneghentich/ so kisten als kasten Suyckers/ welcke zijn (wesende op de manier/ ghelijck als ickse hebbe sien laden/ in de Haven van Puertò Rico) naer mijn gissinghe/ van acht arroben elcke kiste ofte kast. Dese neeringhe van de Suycker/ is de principaelste handel der voorseyder Eylanden/ soo seer ist/ dat hen de Menschen begheven hebben tot den appetijt der soeticheyt. Olijven eñ Olijfboomen zijn van ghelijcken in Indien voortghesproten/ segghe in Mexico ende Peru, maer daer en zijn tot noch toe geen Oly-molens ofte Persen ghestelt/ noch daer en wordt oock geen Oly ghemaeckt/om dat syse liever willen hebben om t'eten/waerom syse oock wel laten rijp werden/ want bevinden/ dat d'oncosten/ om d'Oly te maken/ meer beloopen/ als de proffijten mogen opbrenghen/ in voeghen dat/ alle den Oly daer uyt Spagnen gebracht werdt. Waer mede wy de materie der Planten willen volcynden/ ende comen nu tot die van de Beesten ende Ghedierten van Indien.

Het 33. Cap. Van't cleyn ende groot Vee van *Indien*.

Drije manieren van Ghedierten vinde ick in Indien, te weten/ eene/ die daer van de Spagnaerden ghebracht zijn/ andere/ alhoewel datser van de Spagnaerden niet ghebracht zijn gheweest/ soo heeft men die nochtans in Indien van de selve specie/ ghelijck als in Europa. Andere zijn eyghentlijcke Ghedierten van Indien, van die men in Spagnen niet en vindt. Nu soo zijn d'eerste maniere ofte soorte/ Schapen/ Koeyen/ Geyten/ Verckens/ Peerdē/ Ezels/ Honden/ Katten/ ende andere diergelijcke/ welcke generatie men in Indien heeft. Het cleyne Vee isser seer vermenichvuldicht/ eñ soo men de wollen oorboren ofte proffiteren mocht/ om nae Europa te seynden/ souden wel een van de grootste rijckdommē van Indien wesen/ want men heeft aldaer/ voor't cleyne Vee (t'welcke zijn Schapen ende diergelijcken) grooten overvloet van Weyden/ sonder dat men/ op veel plaetsen/ aen't cruyt ofte gras/ eenighe verminderinghe siet: jae de mildicheyt der Weyden is in sulcker voegen/ dat men in Peru gantsch geen Weyden en vindt/ die eenighe Eygenaers hebben/ soo datter een yeder mach weyden/ daer't hem belieft. Hier vā comt het/ dat men t'vleesch daer ghemeynlijcken abondant/ ende goet coop heeft/ als oock d'ander nutticheden/ die van de Schapen comen/ als melck/ kasen/ etc. De wollen hebbense/ voor een tijdt lanck/ gantsch te loor laten gaen/ tot datter int eynde Draperijen op ghestelt zijn/ daer men Lakenen ende Frisen maeckt/ t'welcke int selve landt een groot ontset gheworden is/ voor't arme volck/ om dat de

Castil-

Castilliaensche Lakenen daer seer costelijcken zijn. Men heeft nu verscheyden Draperijen in Peru, ende noch meerder quantiteyt in nieu Spagnen, evenwel (t'zy nu dat de wol soo fijn niet en is / ofte dat syse so wel niet en weten te bereyden) soo gaen de Lakenen / die daer van Spagnen ghebracht worden / die van Indien veel te boven. Men vondt daer liedē die tseventich / jae hondert duysent hoofden / ofte stucks / van cleyn Vee hadden / eñ men vindtse noch hedensdaeghs oock wel van weynich min / t'welcke in Europa een grooten rijckdom soude wesen / ende is aldaer maer passelijcken heen. Op veel plaetsen van Indien (ende gheloove oock wel op't meestendeel) soo en heeft het cleyne Vee niet soo goeden voedtsel / door oorsake dat het cruydt ofte gras te lanck / ende t'aerdtrijck al te weeldich is / waerom daer soo wel niet moghen weyden / als t'groot Vee. Eñ alsoo heeft men daer ooc een ontallijcke menichte van Koeyen / Ossen / eñ dierghelijcke / ende dit op twee manierē / te weten / t'eene / twelcke tam Vee is / gaē op haer bestemde plaetsen / als op de landen van de Charcas, eñ in ander Provincie vā Peru, als ooc in gantsch nieu Spagnen, met welck Vee sy haer proffijten doen (als in Spagnen) van't vleesch / boter / Kalven ende Ossen voor den ploegh / etc. T'ander Vee is op een ander maniere / van de ghene / die in de Gheberghten int wildt loopen / de welcke / door de woesthept ende wildernisse der Gheberghten / als oock door de menichte / niet geteyckent worden / noch oock gheen eyghenaers hebben / zijnde ghelijck als Jacht van't Gheberghte / want den ghenen diese eerst Jaeght ende doot smijt / isser d'Eyghenaer van. Op dese maniere soo zijn de Koeyen ofte Ossen van't Eylandt Española, ende

ander

ander plaetsen daer ontrent/oock so seer verme-nichvuldicht/datse by duysenden int gebergthe/ ende over t'veldt / heen loopen / sonder eenighe toebehoorders ofte Eygenaers te hebbẽ/ waer-om haer d'Inwoonders alleẽ van dit Vee prof-fiteren om de huyden / loopender te peerdt nae toe/t'zy swarten ofte witten/ (te weten/Slaven ofte Vrijen) met handt ofte worp-pijlen ende Harpoen-ijsers/ ende rijden alsoo op der Jacht van de Stieren ofte Koeyen/ ende so menich als syer ter neder connen vellen ende crijgen/ comen hen toe/ ende zijn haer eyghen/ villense/eñ bren-ghen de huyden nae huys / latende t'vleesch ver-loren over t'veldt heen ligghen/ sonder dat het genutticht ofte eens van yemandt begeert wert/ eñ dat / door d'overvloedicheyt die daer van is/ jae soo veel / dat my gheaffirmeert werde / dat sommighe plaetsen / van't voorseyde Eylandt/ gheinfecteert ofte een quade locht daer van had-de/ door de corruptie ofte verrottinghe der me-nichte van't vleesch. Dese neeringhe van't Vel-werck ofte Schevincken/ (die nae Spagnen ghesonden werden) is een van de beste hande-linghen / van die in de Eylanden ende nieu Spa-gnen ghedreven werdt. Daer wierden int Jaer van seven en tachtich gescheept/in de Vloot van Santo Domingo, vijf en dertich duysent / vier hondert en vier en veertich Ossen ofte Koeyen-huyden/ ende van nieu Spagnen quamender vier en tsestich duysent / drye hondert ende vijftich huyden / de welcke ghewaerdeert wierden op ses en tnegentich duysent vijf hondert ende twee en dertich pesos ofte realen van achten. Soo wanneer datter een van dese Vloten gelost wor-den / soo ist een dinck om sien / hoe vol dat den Oever der Riviere van Sevillien ende t'Arenael ofte

ste Magaseyn, over al / van de menichte der
Huyden ende Coopmanschappen ofte waeren/
gheleghen is / dat ghenoech verwonderinghs
waerdt is. Noch soo heeft men daer oock t'Vee
der Geyten/ t'welcke/ behalven d'ander nuttic-
heden / van de jonghe Geytkens / melck / etc.
Noch een ander/jae wel een van de principaelste
profijten is / te weten / t'smeer ofte t'alck daer
van/ met het welcke hen gemeynlijcken/Armen
ende Rijcken zijn dienende/ om te lichten/ want
is haer/om d'overvloedicheyts wille/beter coop
als olye/ hoewel dat alle het smeer/ dat hier toe
ghebesicht werdt/geen Masculino en is. Van ge-
lijcken/ soo worden daer de Huyden bereyt ende
getout / om schoenen/ leersen/ ende leirwerck af
te maken / doch en zijn / mijns dunckens / even-
wel soo goet niet/als de gene die daer van Spa-
gnen ghebracht worden. Peerden zijnder oock
aengeteelt/ eñ daer zijnder op veel plaetsen/ ofte
t'meerendeel van Indien,die uytgelesen goet zijn/
jae daer zijn sommighe teelten van/ die soo goet
zijn / als de beste van Castillien / soo wel om te
loopẽ ende triompheren/ als om te Reysen ende
t'arbeyden / soo dat het nu daer/een ordinaris
dinck is/ met Peerden over wegh te reysen/hoe-
wel datter geen Muylen(die daer oock veel zijn)
en ontbreken / namelijcken ter plaetsen daerse
ghebruyckt worden / om laste ende goederen te
draghen/ als op't vaste landt. Van de Ezels en
heeft men soo groote menichte noch ghebruyck
niet/want dienen hen daer seer weynich van/om
met t'arbeyden. Kameelen zijnder etlijcke/ doch
weynich/ hebber in Peru ghesien/ die aldaer van
Canarien ghebracht/als oock aengeteelt waren/
maer niets te veel. Honden zijn int Eylandt
Española, in sulcker menichte (als oock in de
grootte)

grootte) soo seer aenghegroept ofte voortgeteelt/ dat het alsnu een plaegh voor't Eylant is/want verslinden ende vernielen t'Vee / ende loopen by hoopen over t'veldt int wildt/ ende de gene diese doot can smijten / heefter een sekeren prijs ofte ghesetten penninck voor / ghelijck als men in Spagnen van de Wolven doet. Oprechte Honden en hebbender in Indien niet gheweest/dan wel een soorte van Hondekens gelijck/als die d'Indianen Alco noemden/ om welcker gelijckenisse sy de Honden/die daer van Spagnen ghebracht zijn/ oock Alco geheeten hebben/ zijn soo groote vrienden van dese Hondekens/ datse haer selven t'eten sullen onthouden/om haer te gheven/ende als sy over wegh reysen/ soo draghen sy dien op den rugghe / ofte in den boesem by haer / jae soo wanneer datse sieck zijn/ so moet het Hondeken altoos by haer wesen/ soo dat het haer tot gheenich ander dinck dienstich is/dan alleenlijck om de goede vriendtschap ende gheselschap.

Het 34.Cap. Van sommige Ghedierten van *Europa* die de Spagnaerden in *Indien* ghevonden hebben,ende hoe dat de selve daer ghecomen moghen zijn.

IS een seker dinck/ dat alle dese voorseyde Ghedierten/ in Indien, van Spagnen gebracht zijn gheweest/ ende datse daer in de eerste ontdeckinge niet en waren/t'welcke noch gheen hondert Jaer gheleden is : ende behalven/ dat het een sake is / daer men noch wel levende ghetuyghen van heeft / soo is het oock noch een genoechsame proeve/ te sien/dat d'Indianen in haer tale gheen eygen vocabulen ofte namen van de voorseyde beesten en hebben/ dan datse haer met de selve Spaensche namen zijn behel-

behelpende/ doch evenwel ghecorrompeert ofte ghebroken: want soo gelijck als syse niet en conden / alsoo hebbense de namen / van daer haer de dinghen van daen ghecomen zijn/ van't selve oock aenghenomen. Desen regel hebbe ick goet ghevonden/ om t'onderscheyden / wat dinghen dat d'Indianen voor der Spagnaerden comste gehadt/ ende wat datse niet ghehadt en hebben/ want het gene datse hadden/ eñ wel kenden/ gavense oock sijnen naem / ende t'ghene datse van nieus creghen/ gavense nieuwe namen/ t'welcke ordinaris de selve Spaensche namẽ zijn/ hoewel dat sy die op haer maniere prononcieren/ gelijck als Peerden/ Wijn/ Koorn/ etc. Nu soo heeft men daer ghevonden eenige Ghedierten van de selve specie/ ghelijck als in Europa, sonder datser van de Spagnaerden gebracht zijn gheweest/ gelijck als daer zijn/ Leeuwen/ Tygren/ Beyren/ wilde Verckens/ Vossen/ ende andere wreede eñ wilde Beestẽ/ van de welcke wy int eerste Boeck dapper geargumenteert hebben/ van hoe dat het de waerheyt niet wel gelijck en was/ in Indien over Zee gecomen te wesen / want de Zee Ocean te moghen over swemmen / is omnogelijck / ende datse van Menschen gheschept / ende daer over ghebracht zijn / is een sotternije / waer uyt volghen moet/ datser aen eenige oorden (daer d'eene Werelt met d'ander/ aen een/ ofte nae by comt) overghecomen zijn/ ende alsoo allengskens dese nieuwe Werelt vervult hebben: want nae luydt der Schriftuere/ so zijnder van alle de voorseyde Ghedierten in d'Arcke van Noë gheweest ende overghebleven / van waer sy weder de Werelt gherestaureert hebben. De Leeuwen / die ick derwaerts gesiẽ hebbe/ en zijn niet ros verwich/ noch en hebben oock soodanighe vlocken hayrs *Genes. 6.*

niet/

niet/ ghelijckmense placht te schilderen/ dan zijn grauachtich/ eñ soo wreedt niet/ als men die wel afbeeldt. Om de selve te Jagen/ soo vergaderen hen d'Indianen rings-ghewijs/ (t'welcke sy Chaco heeten) ende smijtense alsoo met steenen/ stocken/ ende ander instrumenten/ doot. Dese Leeuwen hebben oock voor een gebruyck/ haer op de Gheboomten te begheven/ alwaer sy van d'Indianẽ met Lancien/ Boetbogen/ ofte noch beter met Roers/ afghelicht ende gedoodt worden. De Tygren houden sy voor wreeder ende wilder/ ende doen oock periculeuser spronghen/ om dat het met verrasschinghe is/ zijn besprenckelt ofte beplackt/ ende op de selve maniere/ ghelijck alsse van de Histori-schrijvers afghebeeldt worden. Hebbe etlijcke-malen hooren vertellen/ dat dese Tygren, soo seer op de smaeck der Indianen/ ghewendt waren/ dat sy/ om de selve oorsake gheen Spagnaerden/ ofte seer weynich/ aen ransten/ jae datse van onder henlieden wel een Indiaen wech grepen/ ende daer met door ginghen. De Beyren/ die men op de spraeck van Cusco, Otroncos noemt/ zijn van de selve specie/ als die van herwaerts over/ eñ onthouden haer oock in de holen. Van Byekorven isser weynich ervarentheyt/ want de Honich-graden/ die men in Indien heeft/ wordẽ op de boomen/ ofte onder d'aerde ghevonden/ ende niet in Byekorven ofte korckẽ huyskens/ (dat is op de Spaensche maniere) ende de Honich-graden/ die ick in de Provincie van de Charcas ghesien hebbe/ (de welcke men aldaer Lechiguanas noemt) zijn van een grauwe coleur/ ende vã seer weynich nats/ ende hebben eer de ghelijckenis van soet strop/ als van Honich-graden/ segghen dat de Byen soo cleyn zijn/ als vliegen/ eñ datse onder t'aerdtrijck

haer

haer vergaderinge houdē/de Honich is sueracht-
ich ende swart. Op ander contreyen heeft men
beter Honich ende Honich-graden/die oock beter
geformeert zijn/ gelijck als in de Provincie van
Tucaman, in Chile ende in Cartagena. Van de
wilde Swijnen ofte Bosverckens hebbe ick
weynich noticie / dan alleenlijcken / dat ick het
van eenige persoonen ghehoort hebbe/ diese seg-
ghen ghesien te hebben. Vossen ende Ghedierten
die't Vee vernielē/ zijnder meer alst de Schaep-
herders wel lief is/ behalven de voorseyde Ghe-
dierten/ die wreedt ende schadelijck zijn/ so heeft
men daer oock noch andere proffijtelijck/ dieder
de Spagnaerden insghelijcx niet gebracht heb-
ben/ ghelijck als daer zijn/ Herten ofte Venesoe-
nen/ waer van men aldaer groote menichte over
alle t'gheberghte heeft/ doch evenwel zijn t'mee-
stendeel Venesoenen sonder hoornen/ ofte ick en
heb daer ten minsten anders gheen gesien / noch
van yemandt ghehoort / diese anders ghesien
heeft / zijn meestendeel ghelijck als Daynkens/
ofte jonge Herten. Dat nu alle dese Ghedierten
(door haer lichtveerdicheyt / ende om datse uyt
de natuer wildt ende van der Jacht zijn) van
d'een Werelt in d'ander (te weten / van daerse
aen den anderen comen) ghepasseert ende over-
ghecomen zijn/ en valt my niet swaer/ maer seer
licht / te ghelooven / ende houdet bynae voor
warachtich/ siende datter in seer groote Eylan-
den/ die verre ende verscheyden van't vaste lant
ligghen/ gantsch gheen ghevonden worden/ soo
veele als ick door eenige ervarentheyt ende infor-
matie hebbe connen te verstaen comen.

Het 35. Cap. Van de Voghelen die men daer van hier heeft, ende hoe datse daer in *Indien* gecomen moghen zijn.

MInder swaricheyt isser / t'selve van de Voghelen te ghelooven / te weten / van de ghene die men daer van soodanighe generatie (als die van hier) heeft / ghelijck als daer zijn / Patrijsen / Torteldupven / Ringdupven / Quartels / ende verscheyden sooꝛten van Valcken / de welcke vooꝛ seer gheacht / ende als pꝛesenten / upt nieu Spagnen ende Peru, aen de Heeren in Spagnen ghesonden woꝛden: Item / Reyghers ende Arenden van verscheyden sooꝛten. Van dese ende andere dierghelijcke Voghels / en is niet aen te twijffelen / daer over ghevlogen te wesen / ende datse veel beter passeren mochten / als de Leeuwen / Tygꝛen en Herten. De Papegayen zijn oock van gꝛooter vlucht / ende woꝛden in Indien in gꝛooter menichte ghevonden / namelijcken in d'Andes van Peru, in de Eylanden van Puerto Rico, en Santo Domingo, vlieghen by geheele vluchten ofte hoopen teffens ghelijck als de Duyven: Eyndtlijcken / dat de Voghelen altoos / dooꝛ haer vleughelen / eenen open wegh hebben / na waer toe / datse begeeren / ende om de Golf te passeren / soo en soudent veel / der selven / niet moeylijck wesen / want is een seker dinck / (gelijck als van † Plinio geaffirmeert werdt) hoe datter veel de Zee overvliegen / ende nae seer vꝛeemde Coninckrijcken passeren: even-wel van so gꝛoote Golf als de Ocean van Indien is / en weet niet / datter yemandt af schꝛijft / die van vliegende Voghelen ghepasseert te werden / des niet tegenstaende / soo en houde ick het noch niet gantsch vooꝛ onmoghelijck / want daer is van sommighe Zeevarende lieden een ghemeyn opinie / datse wel ‡ twee hondert / en meer / mijlen van landt / ghesien woꝛden. Ende naer dat oock van * Aristotele gheleert woꝛdt / soo is het seer licht

† *Plin. lib.* 10. *cap.* 33

‡ Ick hebbe op de Vaert vā Oost-Indiē Swaeluen gesien / die ons wel 900 mijlē nae volgden / sonder oyt ghesicht van landt te hebben.

* *Arist. lib.* 3. *de part. animal. cap.* 6

licht door de Voghelen / haer onder t'water te onthouden / om dieswille datse weynich asems hebben / ghelijck als wy gewaer worden aen de Zee-voghelen/ die onder t'water duycken/ ende haer een goede poos onderhouden/ alsoo mocht men comen te dencken / dat de Voghelen ende vlieghende Ghedierten (die op d'Eylanden ende t'vaste landt van Indien ghevonden worden) de Zee ghepasseert zijn/hebbende hier ende daer/op d'Eylandekens ende Clippen (diese door d'aenghebozen natuer in kennisse hebben) haer Rustplaetsen ghemaeckt hebben/ ghelijck als Plinius van etlijcke verhalende is / ofte datse haer by avontuer alsoo moede ghevloghen zijn/int water laten neer vallen/ ende daer nae (een wijl gerust hebbende) haer weder opheffen/ ende alsoo haren wegh voortaen vliegen. Wat beroerende is/ de Voghelen die op d'Eylanden zijn / daer gantsch gheen Landt-ghedierten ghevonden en worden / houde ick voor onghetwijffelt / die op een van de twee voorseyde manieren gepasseert te wesen. Nu belanghende d'ander/van die men op't vaste landt vindt/ namelijcken van de gene die niets te lichtveerdich van vlucht en zijn / is een beter wegh te segghen / die overghecomen te wesen / ter plaetsen daer de Landt-ghedierten (die men aldaer van Europa heeft) door ghepasseert zijn/want men heeft oock in Indien,swaeraerdighe ghevoghelten / ghelijck als Struysvogelen/ de welcke men in Peru vindt/ ẽ plachten wel bywijlen d'Indiaensche Schapen (die ghleladen gaen) verveert te maken. Maer achterlatende dese Voghelen / die haer van selfs regeeren/sonder toedoen der Menschen/ten zy dat het waer om met te Jaghen / soo hebbe ick my van't tamme ghevoghelte (te weten / van de

Plin. lib. 10. cap. 25

Hoenderen) verwondert/ want waren daer/ in effect/ aleer daer de Spagnaerdẽ quamen/ waer van een claer teycken is/ de selve/ eygẽ Indiaensche namen te hebben/ want heeten een Hinne/ Gualpa, ende een Ey/ Ronto. Oock mede t'selve spreeckwoordt/ dat wylieden hebben/ van een man Hinne te heeten/ (als men hem voor eenen blooden loeris wil schelden) hebben d'Indianen van ghelijcken voor een ghebruyck. De gene die ghewéést hebben in de ontdeckinghe der Eylanden van Salomon, vertellen hoe dat sy aldaer Hoenderen vonden/ ghelijck als d'onse/ mach oock verstaen worden/ dat soo ghelijck als de Hoenderen soo tam ende proffijtelijck zijn/ datse de Menschen daerom met haer ghenomen hebben/ int reysen van d'eene plaets op d'ander/ gelijck als wy noch hedensdaegs sien/ d'Indianen voor een gebruyck te hebben/ de Hoenderen ofte Kiekens met haer (te weten/ boven op de last diese op den rugghe draghen) te voeren/ alsse over wegh reysen: nemen de selve oock lichtelijcken met haer/ in eenighe kopen ofte korven van stroy of hout ghemaeckt: Eyndtlijcken/ dat men in Indien veel soorten van Ghedierten ende Voghelen van Europa heeft/ die daer de Spagnaerden ghevonden hebben/ ghelijck als daer zijn/ de gene die ick verhaelt hebbe/ ende andere die van ander ghesept moghen worden.

Het 36. Cap. Hoe dat het moghelijcken is, dat men in *Indien* Ghedierten heeft, die op geenige ander plaetsen ter VVerelt ghevonden vvorden.

HEt is veel swaerder om te recht te brengen/ wat beginsel dat verscheyden Ghedierten ghehadt moghen hebben/ van de gene die men in Indien heeft/ eñ in de Werelt van herwaerts

herwaerts over/ niet ghevonden worden/ want soose den Schepper aldaer gheschapen heeft/soo en dorven wy onse toevlucht op d'Arcke van Noë niet nemen/ noch en hadde oock niet noodich gheweest/ alle de generatien der Voghelen ende Ghedierten te salveren/soo sy daer nae weder op een nieu herschapen gheworden souden hebben/noch en souden oock van ghelijcken niet connen blijcken/dat Godt/in de scheppinge van de ses daghen/de Werelt volcomen/ perfect ende voleyndt soude hebben/ soo daer noch eenighe nieuwe Schepselen van Ghedierten gebraken/ om te formeren/ namelijcken volschapen Ghedierten/ ende van niet minder waerdicheyt/ als d'ander/ die bekent zijn. Nu soo wy segghen/dat alle de voorseyde specien van Ghedierten / in d'Arcke van Noë gheconserveert ende bewaert zijn gheweest/soo moet daer uyt volgen/ dat soo ghelijck als d'ander ghedierten nae Indien ghepasseert zijn/uyt de werelt van herwaerts over/ dat oock alsoo van ghelijcken / dese / die men op geenige ander plaetsen ter Werelt en vindt/daer gecomen moeten wesen. Ende so dit warachtich is / soo is mijn vraghe / hoe datter van de selve generatie herwaerts over gantsch geen gebleven is / ende hoe datse oock alleenlijck ghevonden worden / ter plaetsen daer sy vreemdt ende uytheems zijn/ is voorwaer een questie die my langhen tijdt versuft gemaeckt heeft. Neme tot een exempel/ soo de Schapen van Peru,ende de gene die men Pacos ende Guanacos heet / op geenighe contreyen der Werelt ghevonden worden. Wie heeft die in Peru gebracht? ofte hoe zijn sy daer ghecomen/ dewijle datter in de gheheele Werelt gantsch geen spoor ofte geheughenisse van ghebleven is? Ende soo sy daer van gheen ander

plaets ghecomen en zijn/hoe zijn sy daer dan gescHapen ende voortgecomen? Heefter Godt dan by avontuer nieuwe schepsels van Ghedierten ghemaeckt? T'ghene dat ick van dese Guanacos ende Pacos segghe/soude ick oock noch van duysentderley soortē van Vogelen ende Ghedierten moghen segghen/ die noyt bekent zijn gheweest/ noch in den naem/ noch in de gedaente/jae noch oock/ datter eenighe memorie van is / onder de Latijnen/ Griecken/ ofte eenige Natie van dese Werelt/ ten zy dat wy seggen/ dat alhoewel alle Ghedierten uyt de Arcke ghecomen zijn/soo zijn sy/ des niet te min/ door d'aenghebozen natuere ende Goddelijcke voorsienichheyt / verdeelt gheweest/ te weten/verschepden generatien, nae verschepden contreyen: Ende daer werdt oock bevonden/ datter sommighe van dien niet en willen uytgaen / ende soo sy daer van uytginghen/ en zijn niet geconserveert gheweest/ofte zijn met der tijdt vergaen / ghelijck als het met veel dinghen ghebeurt. Ende sooment wel insiet/ soo en is dit niet alleen een eygen sake van Indien,maer gemeyn van veel andere Rijcken eñ Provincien van Europa,Asia eñ Africa, van de welcken men leest/ dat sy soorten van Ghedierten hebben/ die op gheenighe ander plaetsen gevonden worden/ ende soo men die daer vindt / soo weet men/ dat sy daer van daen gevoert zijn. Nu alhoewel dat dese Gedierten uyt de Arcke gecomen zijn/Verbi gratia,so worden nochtans d'Elephanten alleen in Oost-Indien ghevonden/ ende van daer/ zijnse met andere plaetsen ghemeyn geworden. Op de selve maniere moghen wy segghen / dat het toeghegaen is/ met dese Ghedierten van Peru,ende alle d'ander van Indien, van die men op geenige ander plaetsen ter Werelt en vindt:Oock mede/ soo

soo is t'aenmercken/of de selve Ghedierten oock in de schepselen ende natuere van alle d'ander/ gantsch verscheyden zijn /, ofte / of haer verschil accidentael is / veroorsaeckt wesende / door verscheyden accidenten, gelijck als men aen't Menschelijcke gheslachte siet/ zijnde eenighe wit/ andere swart/ etlijcke Reusen/ andere Dwerghen/ ghelijck als sulcx / Verbi gratia , oock is / in de generatie der Apen ende Meerkatten / zijnde d'eene met steerten/ ende andere sonder steerten/ ende van ghelijcken in de gheslachten der Schapen/ waer van eenighe flecht ende glat/ ende andere vã veel wols zijn : sommige zijn groot ende sterck/met seer langhe halsen/gelijck als die van Peru : andere zijn cleyn / swack / ende met corte halsen/ gelijck als die van Castillien. Maer om de rechte waerheyt te segghen / de gheen die met dese uptweghen/ende alleenlijck met accidentale verschillen pretendeert ofte soeckt de geslachten der Indiaenscher Ghedierten te vergheliјcken met die van Europa , sal een last op den hals nemen/ die hy qualijck sal connẽ uptvoeren/ want soo wy van de specien der Ghedierten sullẽ oordeelen door haer eyghenschappen/soo zijn sy soo verscheyden / dat soo men die wilde reduceren ofte vergheliјcken met eenighe bekende specien van Europa, souden soo veel wesen/als te willen een Ey/ Castagnen heeten.

Het 37.Cap. Van de Voghelen die eygentlijcke van *Indien* zijn.

HEt zy nu/datse van verscheyden geslachten (ofte andere der selver vã herwaerts over) zijn/daer zijn in Indien Voghelen/ die aenmerckens weerdt zijn: daer worden ghebracht upt China cleyne Voghelen / die gantsch

Dese Vogelẽ vindt men op

d'Eylanden van Moluco, worden van de Portugeesen/ Passaros do sol, eñ van ons/ Paradijs-voghelen gheheeten/ gelijc men in mijn Itinerario siẽ mach/ van de welcke ick twee (te weten/ manneken eñ wijfkẽ) met my uyt Oost-Indien tot Enchuysen ghebracht hebbe/ door de Camer van den seer curieusen ende wijdtvermaerden Doctor Paludanum.

gantsch gheen beenen en hebben/ zijnde t'geheele lijf bynaest anders niet als veerẽ ofte pluymen/ comen nimmermeer op d'aerde / hanghen haer (aen sekere pesighe beenkens diese hebben) aen de tacken van de boomen / alsse rusten willen/ ende hebben haer onderhoudt van de mugghen/ ende andere dinghen / in de lucht. Men heeft in Peru, Vogelkens/ diese Tominejos heeten/ welcke soo cleyn zijn / dat ick dickwils ghetwijffelt hebbe (die int vlieghen siende) of het Byen of ander Veldt-vlieghen waren/ doch zijn evenwel warachtighe Voghelkens. Int contrarie / soo zijn de ghene die men Condores noemt/ van uytnemende grootte / eñ oock van so grootẽ cracht/ datse niet alleẽ een Schaep overmidts halen en op eten/maer ooc wel Kalvẽ/de Auras genaemt/ van anderen/Hoenderen gheheeten: is/nae mijn opinie / een soorte van Ravens / dese zijn van wonderbaerlijcke lichtveerdicheyt / eñ van niet minder scherp ghesicht / zijn oock wonder goet om de Steden ende straten schoon te houden/ want en laten daer niet een dinck dat doot is/ onthouden haer des nachts int veldt op de gheboomten ofte steenrotsen / ende comen des morgens in de Steden/houdende op de alderhooghste Gebouwẽ ofte Timmeragien/schildtwacht/ om yewers een roof te crijgen. De jonghen van dese Vogelen hebben witachtige pluymen/(ghelijck als men van de Ravens vertelt) de welcke daer nae in swarte veranderẽ. De Guaca, Mayas, zijn vogelẽ die wat grooter zijn als Papegayen/ ende hebbender oock eenighe ghelijckenis met/ worden weerdich ghehouden door de verscheyden coleuren van haer pluymen/die sy seer fraey hebben. In nieu Spagnien heeft men menichte van Vogelen van excellente veerẽ ofte pluymen/

welcker

velcker fijnicheyt in Europa niet gevondẽ wort/ gelijck als men sien mach aen de beeldekens die van plupmen ende veeren gemaeckt zijn/die van daer gebracht worden/de welcke met veel reden in weerden ghehouden worden/ende verwonderinghe veroorsaken/van dat men met Vogelenveeren / een soo delicaten werck maken can/ comende soo effen ende ghelijck / dat het gantsch ende t'eenemael geschildert schijnt te wesen met verwen / t'welcke met het pinseel ende verwen niet ghedaen en can worden: hebben een schijnsel/ als men die een weynich over zijde siet / van een soo schoonen/ heughelijcken ende levendigen glants/ dat sy een wonder vermakelijckheyt geven. Daer zijn sommighe goede Meesters van Indianen/ die met de plupmen weten te conterfeyten/de perfectie van't ghene dat sy van't pinseel geschildert sien/ so datter de Schilders van Spagnẽ gantsch geen avantagie en hebben. De Prins van Spagnen Don Philippe, wierdẽ van sijn Meester drye cleyne stampen ofte afdrucksels ghegeven / (dienende voor een Register ofte Tafel van een Ghetij-boeck) van plupmen gemaect/ t'welcke sijn Hoogheyt aen den Coninck Don Philippe onsen Heere / sijn Vader toonde: ende sijn Majesteyt t'selve besiende/ seyde/dat hy noyt in soo cleyne figueren / waerdigher dinck ghesien hadde. Een ander grooter Tafereel/ int welcke d'afbeeldinghe van Sante Francisco gheconterfept was/ wiert van sijn Heylicheyt Sixto quinto blijdelijcken ontfanghen: Ende als hem ghesept wierdt / dat het selve van d'Indianen/ ende van plupmen ghemaeckt was / soo wilde hy't beproeven/strijckende de vingeren een weynich over het Tafereel heen / om te besien of het oock veeren waren / ende ghevoelende alsoo te

Ick hebbe etlijcke vã dusdanige plupmbeeldekẽs in handen ghehadt/ zijn weerdich om sien/even wel/ naer mijn duncken/ soo waerdich niet/ alsse den Autheur wel stelt.

weſen / liet hem duncken / dat het een wonder dinck was / die ſoo wel inghevoeght te weſen / datment met het gheſicht niet en conſt onderſchepden / of het natuerlijcke coleuren van pluymen / of ghecontérfeyte verwen van't pinſeel waren. De groene ende Oragnen-ſchijnſels / als oock de vergulde ende ander fijne coleuren / zijn van een uytnemende ſchoonheyt / ende als men de figueren op een ander licht / of recht aenſiet / ſo ſchijnent doot-verwẽ te weſen / welcke verſcheydenheyt oock om te noteren is. De beſte pluymbeeldekens worden ghemaeckt in de Provincie van Mechoacan, int Vleck van Paſcaro: De maniere daer van / is met een nijptangſken de pluymen te vaten / die alſoo uyt de ſelve doode Voghels treckende / ende alſ dan met een delicaet lijmken (die ſy daer toe hebben) in den anderen te voegen met groote raddicheyt ende perfectie / nemẽ deſe ſoo cleyne ende delicate veerkens van de Vogelkens / dieſe in Peru, Tomenejos heeten / ofte van andere dierghelijcke / de welcke een uytnemende perfectie van coleur in haer veeren hebben. Behalven de beeldtwerckerije / ſoo ghebruycken d'Indianen de pluymen noch tot ander veel cierlijcke wercken / namelijcken tot de vercieringhe der Coninghen ende Heeren / oock voor de Tempelen ende Afgodẽ: want daer zijn noch andere groote Vogelen / van ſeer excellente ende fijne pluymẽ / daer ſy heerlijcke plumagien ende veders af maeckten / principalijcken / als ſy ten Oorlooghe trocken / voeghden die met gout ende ſilver aen den anderen / t'welcke onder haer een ſeer dierbaer dinck was. Daer zijn noch hedenſdaeghs van de ſelve Voghelen / maer en gebruycken alſnu ſoo grooten curieuſheyt noch hoveringhe niet / alſſe wel plachten te doen.

Teghens

Teghens dese soo schoone eñ pluymrijcke fraeye Voghels/heeft men in Indien andere die gantsch contrarie zijn / de welcke / behalven dat sy van haer selven leelijck zijn / anders nieuwers meer toe dienen / als dreck van haer te gheven / doch zijn evenwel dies niet teghenstaende van gheen minder proffijten. Hebbe hier wel op ghelet/my verwonderende van de voorsienichevt des Scheppers/dat hy op soo veelderley manieren is schickende / dat de Menschen altoos van d'ander creatueren ghedient worden. Daer worden op sommighe Eylanden ofte Clippen(die dicht aen de Custe van Peru ligghen) etlijcke Bergen van verre ghesien / die gantsch ende al wit zijn / jae schijnen int ghesicht van louter sneeu ofte witte aerde te wesen/ eñ zijn altemael mis hoopen van Zeevoghelen dreck / de welcke aldaer ghestadelijcken comen / den dreck op schijten/ dit selve is in sulcker menichte/ dat het spietsen hoogh leyt/ t'welcke een fabel schijnt te wesen. Men vaert alleenlijcken nae dese Eylanden met gheheele Barcken ofte Schuyten/om den dreck ofte mest te halen/want daer anders gheen dinck ter Werelt is. Dit selve is soo seker/ ende oock soo gerieffelijck/ dat het aerdtrijck/(dat daer met ghemest werdt) de granen ende vruchten met grooten avontagie voortbrenght. T'voorseyde mest ofte dreck wordt Guano geheeten/ waer van gecomen is / den naem van de valleye die men Lunaguana heet. In de valleyen van Peru, soo proffiterense haer met desen dreck/ende is de vruchtbaerste mest / die daer ghevonden wordt. De Queappelen/ Granaet-appelen/ als oock d'ander vruchten/gaen d'ander in grootte ende goethevt veel te boven/segghen d'oorsake hier van te wesen/om dat het water (daer dese boomen met begoten

begoten werden) door't landt sijnen loop heeft/ daer desen dreck met vermengt is/ waerom soo schoonen vruchten voortbrenghen: in voeghen/ dat van de Voghelen/ niet alleen t'vleesch om t'eten/ den sanck om vermaken/de pluymen om vercieren ende te hoveren/ maer noch oock der selven dreck dienende is/ tot weldaet des aerdtrijcx/zijnde t'selve soo altemael geordineert van den opperstsen Werckman/tot dienste der Menschen/ op dat den Mensche weder soude ghedencken/ danckbaer ende ghetrou te wesen/ den ghenen die hem met alles is goet doende.

Het 38. Cap. Van de Bergh-ghedierten.

Behalven de verhaelde soortē van Bergh-ghedierten/die met Indien ende Europa gemeyn zijn/ so heeft men daer noch andere/ de welcke ick niet en weet/dat sy hier ghevonden worden/ of soomenser heeft/ soo zijnser by avontueren van daer ghebracht. Daer zijn Ghedierten gelijck als Verckskens diese Saynos noemen/ de welcke van't vreemde schepsel zijn/ die den navel op de borstelen hebben/ loopen by gheheele kudden door't gheberghte/zijn van natueren wreedt/ sonder yet te vreesen/ maer loopen daer eer op aen/ hebben uytstekende borstelen ghelijck als scheermessen/ ofte vlimen/ daer sy wel goede wonden ende quetsueren niet doen connen/ soo de gene/diese Jagen/ haer daer niet tegens en versien. De ghene diese willen Jagen/ climmen op de boomen/ om haer te versekeren/ alsdan soo comen de Saynos ofte Verckens by gheheele kudden tsessens/ ende siende datse de Man niet crijghen connen/ bijten ende knaghen aen den boom/de welcke alsdan van boven met worp-pijlen ofte cleyne swijnspietsen afwerpen/ ende

ende doodender soo veel alsse willen. Zijn seer goet om t'eten/ maer is eerst noodich/ datmense terstont den ronden bal (diese aen den navel van de borstelen hebben) afsnijdt / want souden anders in eenen dach gecorrumpeert eñ stinckende wesen. Daer is noch een ander soorte van Ghedierten/ die int schijnsel zijn/ghelijck als Braetverckskens,/ de welcke Guadatinajas gheheeten worden. Verckens van de selve specie gelijck als in Europa, twijffele of die in Indien geweest zijn/ eer daer de Spagnaerden quamé/ om dies wille datter int Relaes ofte Tractaet van de ontdeckinghe der Eylanden van Salomon verhaelt wordt/ hoe dat sy daer Hoenderé ende Spaensche Verckens gevonden hebben. T'gene dat altoos seker is / is dat het selve Vee bynae op alle plaetsen van Indien in grooter menichte vermenichvuldicht is. Op veel coutreyen so wordter t'vleesch noch versch ofte onghesouten afghegheten/ ende houdent oock voor soo ghesont ende goet als t'Schapen-vleesch / ghelijck als daer is in Cartagena, op sommighe plaetsen soo zijn de selve wildt ende wreedt geworden / in sulcker voegen datser gejaecht wordé gelijc als Boschverckens / ghelijck als daer is in nieu Spagnen, ende op ander Eylanden / daer haer t'selve Vee int wildt ende op de Gheberghten begeven heeft. Worden op etlijcke oorden ghemest met het graen van't Mays, (dat is daer't Indiaens broodt af ghemaeckt wordt) waer mede uytnemende wel groeyen ende vet worden: wort gedaen om datse veel boters souden gheven/ (te weten / vet ofte smeer/dat van de Spagnaerdé Verckens-boter geheeten wordt) t'welcke sy in de plaets van oly besigen. Op etlijcke plaetsen makenser uytghelesen Hammen ofte Hespen van / als te Toluca in nieu Spa-

Het Verckẽ-vleesch is van gelijcken in Moçambicke soo goet / dat het alle t'ander in goethept te boven gaet / in sulcker voeghen datment de krancken in de plaets van Hoenderen toelaet t'etẽ/ wordende int contrarie/

nieu Spagnen, ende te Paria in Peru. Keerende nu weder op het Ghedierte van daer / soo is te weten / dat de Saynos de ghelijckenis hebben / van Verckens / doch evenwel wat cleynder. Van gelijcken soo zijnder oock d'Eelanden / de cleyne Ossen gelijck / hoewel dat sy / int wassen van de hoornen / eer cleyne Muylen schijnen te wesen: De Huyden der selven / zijn seer gheacht voor Colders eñ ander decksels / om datse / door haer hardicheyt / wel eenighe slaghen ofte steken wederstaens ende tegens houden connen. T'ghene dat de dickte ende hardicheyt der Huyden / d'Eelanden is beschermende / t'selve is oock (de gene die men Armadillios noemt) beschermende / de menichte der schammen / die sy / als sy willen / op ende toe doen / gelijck als een harnas: zijn cleyne beestkens die haer op de Gheberghten onthouden / ende door de defensie ofte t'bescherminsel dat sy hebben / (van haer selven in haer schammen te mogen verberghen / de welcke sy oock nae haren wille connen uytstrecken) soo worden sy Armadillos (dat is / soo veel als ghewapent geseyt) gheheeten. Ick hebber wel van ghegeten / maer en docht my niets te weerdich te wesen. Veel beter cost is / dat van de Yguanas, alhoewel dat het gesicht des selven / ijsich is / want hebben eygentlijcke de ghelijckenisse van Spaensche Haeghdissen / is niet te min een soorte van Water-ghedierten / want onthouden haer int water / climmen oock op't landt ende op de boomen die aen den Oever van dẽ watercant staen / daer sy haer dan van boven af int water latẽ vallen / alwaer sy alsdan gecregen worden van de Barcken ofte Schuyten / die hier toe onder-aen vast gemaect liggen. Chinchillas is noch een ander soorte van Ghedierten / ghelijck als Hardillas, ende hebben een

in Spagnen / die Verken / ghelijck als yest verboden.

Van dese Armadillos mach men sien by den voornoemden Doctor Paludanus tot Enchuysen / als ick hem met ghebracht hebbe.

een wonder sacht vel/welcke vellē voor een heer- lijck ende gesont dinck ghedraghen worden/ om de maegh te verwarmen ofte voor borstlappen/ want zijn van een passelijcke warmte. Van ghe- lijcken so worden van't bont van dese Chinchil- las, Dekens ende Frisen gemaeckt: Worden ge- vonden in de Gebergthen van Peru, alwaer van ghelijcken oock noch een ander beestken gevon- den wordt/ dat seer ghemeyn is/ghenaemt Cuy, t'welcke d'Indianē voor een seer goet eten hou- den/ ghebruyckense oock seer ordinaris in haer- lieder sacrificien/ doende met de selve Cuys haer Offrande/zijn gelijck als jonghe Conijnen/ende hebben oock haer holen onder d'aerde/hebbende op sommighe oorden t'aerdtrijck gantsch door- graven: etlijcke zijn grau / andere wit ende van verscheyden coleuren. Daer zijn noch andere beestkens / die sy Viscachas noemen / de welcke van gedaente zijn/ ghelijck als Hasen/doch wat grooter / worden van ghelijcken ghejaeght ende ghegheten. Van oprechte Hasen heeft men daer oock op plaetsen menichte van Jacht af. Conij- nen worden van gelijcken ghevonden int Rijcke van Quito, doch de goede zijnder uyt Spagnen gebracht. Daer is noch een ander aubollich ofte antijcks Dier / t'welcke door sijn uytnemende traegheyt spots-gewijs / Perico ligero (dat is/ Luchtich hondeken/genaemt wordt/ heeft drye nagelen aen elcke handt ofte voorste poot/verset de voorste ende achterste pooten als by compas/ ende op sijn streeck met een groote flegma ofte verlanckßaemheyt / is bynaest ghelijck als een Aep/zijnde de selve int aenghesicht seer ghelijck/ maeckt een groot gheveert met crijten ende tieren/onthoudt hem op de boomen/ ende eet Mieren.

Het 39. Cap. Van de Meerkatten ofte Apen van *Indien*.

MEerkatten heeft men daer over alle t'gheberghte der Eylanden op't vaste landt ende in d'Andes, ontallijcke veel/ is een soorte van Apen/doch eenichsins verscheyden/om der steerté wille/diese seer lanck hebben) als oock om dat onder haer geslachten zijn / t'eenemael swart / andere aschverwich/ sommige grau/etlijcke besprinckelt en verscheyden. De lichtveerdicheyt ende loosheyt van dese beesten / is om te verwonderen / want schijnt bynae / dat sy eenich vernuft ende redelijckheyt hebben / ende int clauteren over t'gheboomte/ schijnen sy de Voghelen nae te bootsen. Hebbe in Capirâ (int reysen van Nombre de Dios nae Panamâ toe) een Meerkat sien springhen van eenen boom af/ tot op eenen anderen/ die aen de ander zijde van de Rivier stondt/ dat my genoech verwonderde: winden haer met de steert om eenen tack/ende werpen haer alsoo daer sy willen. Soo wanneer dat de spatie te groot is/ dat sy die niet wel met een spronck connen over comen/soo gebruycken sy een aerdige behendicheyt/ te weten/ vatten den anderen aen de steerten / makende alsoo een maniere van een kettingh van veel aen een vast / daer nae soo dringhense ghelijckelijck malcanderen voort / zijnde de voorste van d'ander gheholpen/ maeckt dat hy int springhen een tack in de vuyst crijght / alwaer hy hem als dan soo vast aen houdt/dat hy alle d'ander op helpt/ die haer al te samé d'een aen d'anders steert vast houden / als ghesept is. De sotte cluchten/ aerdicheyt / ende andere antijcksche perten / die sy toestellen / is een dinck om te noteren / want d'abel-

'abelheyt diese aennemen (alsmense leert) en
chijnt niet van stomme beesten / maer van een
nenschelijck vernuft te wesen. Ick hebber een
esien te Cartagena, int huys des Gouverneurs/
'gene dat my wel van den selven geseyt wierdt/
cheen bynaest onmoghelijck te wesen/te weten/
oe datse hem in de Taverne ofte Herbergh om
vijn sonden/draghende in de eene handt de kan/
nde in d'ander t'gelt/ t'welck men hem in geen-
erley maniere uyt der handt cost crijghen/voor
leer dat hy eerst de wijn hadde: Ende soo hem
e kinderen op de straet nae riepen/ of wierpen/
oo sette hy de kan aen een zijde / soeckende eeni-
he steenen / waer mede hy terstont ruyme baen
naeckte/ gaende alsdan weder met sijn kan/sij-
en wegh voortaen. Ende t'gene dat noch meer
s/ is/ dat alhoewel hy selfs mede eẽ goet vrient
an dẽ wijn was/ (gelijck als ick het hem hebbe
ien drincken/alst hem sijn meester van boven af
n den mont goot) soo en soude hy nochtans de
an ofte wijn/ sonder oorlof / ofte datment hem
af/niet gheroert hebben: Seyden oock/dat soo
y opghetoyde / of gheproncktte ende gheblanc-
ette vrouwen sach/dat hy daer terstont nae toe
pronck / ende de doeck van't hooft haelde / ende
qualijck handelde. Het mach wel wesen / dat sy
daer wat by hanghen / want ick het selve niet al
gesien hebbe/ evenwel soo en dunckt my in effect
niet/ datter eenighe beesten zijn / die soo seer met
de menschelijcke conversatie over-een comẽ/ als
dit gheslachte der Meerkatten. Daer worden
soo veel dinghen af vertelt/dat ick het voor beter
houde (om niet te dencken dat ick fabelen geloof
gheeft/ofte datse van anderen daer niet voor ge-
houden worden) dese materie te laten blijven/
met alleenlijck den Autheur van alle creatueren

te ghebenedijen/ dewijle dat hy/soo't schijnt/ alleenlijck soodanige soorte van Ghedierten ghemaect heeft/ tot een recreatie ende vermakelijck tijdt-verdrijf der Menschen/ t'welcke anders niet en is/dan van lachen/ofte om te doẽ lachen. Sommighe hebben gheschreven/ dat men Salomon van dese Meerkatten uyt West-Indien ghebracht heeft/ maer laet my duncken dat het selve van Oost-Indien gheweest moet zijn.

Het 40. Cap. Van de *Vicuñas* ende *Tarugas* van *Peru*.

Onder ander dinghen/ die men in Indien van Peru notabel heeft/ zijn de Vicuñas ende Schapen (diese van't landt heeten) t'welcke tamme ende seer proffijtelijcke beesten zijn. De Vicuñas is wildt/ende de Schapen/tam Vee. Sommighe hebben gemeynt/dat de Vicuñas de ghene zijn/daer Aristoteles, Plinius, ende ander Autheuren van ghehandelt hebben/ te wetẽ/daer sy van de Capreas (ofte wilde Geyten) schrijven/ daer sy sonder twijffel ghelijckenis van hebbẽ/eñ dat/door de lichtveerdicheyt/ als oock om datse haer int Gebergthe onthouden/ende eenige gelijckenis van Geyten hebben/ doch en zijnt in effect niet/ want de Vicuñas en hebben gheen hoorns als d'ander doen/ ghelijck als Aristoteles verhaelt. Oock minder en zijnt gheen Orientaelsche Geyten/daer de Bezâr-steenen af comen/ ofte soo sy van soodanighe soorte zijn/ soo moghen dat sonderlinge specien wesen/ soo/ ghelijck als t'ghessachte der Honden/ als Dogghen ende Windthonden van verscheyden specien zijn. Van gelijcken soo en zijn de Vicuñas van Peru de Gedierten niet/ die in de Provintie van nieu Spagnen de Bezâr-steenẽ hebben/ want

de selve van een sooꝛte van Herten ofte Venesoe-
nen zijn/ alsoo dat ick niet en weet/ dat dese sooꝛte
van Ghedierten op eenighe plaetsen ter Werelt
ghevonden woꝛdt / dan alleenlijck in Peru ende
Chile, t'welcke aen den anderen grenst. De Vi-
cuñas zijn grooter als Geyten/ende cleynder als
kalven / zijn in de coleur bynaest Leeuverwich
ofte taneyt / doch een weynich claerder / en heb-
ben gheen hoꝛens / gelijck als de Herten ende
Geyten wel hebben: weyden ende onthouden
haer op seer hooghe Ghebeerghten/ ende dat/op
d'aldercoudtste ende woeste plaetsen / die aldaer
Punas gheheeten woꝛden / en woꝛden van't ijs
nochte sneeu gantsch niet becrenckt/ maer schij-
nen daer eer een vermaken in te hebben/ houden
haer altoos met hoopen by een/ende zijn uytne-
mende rasch int loopen: wanner dat sy eenighe
reysende lieden ofte beesten gemoeten/soo nemen
sy terstont de vlucht/ghelijck als de gene die seer
vreesachtich zijn/ ende alsse vlieden/ soo jagen sy
haer jonghen vooꝛ haer heen: men en can niet te
weten comen / datse seer vermenichvuldighen/
hierom wast/dat de Coninghen Ingas, de Jacht
van de Vicuñas verbodē haddē/ten waer dat het
selve geschiedde dooꝛ haer bevel ende vooꝛ haer-
lieder Feesten: woꝛdt van sommighe beclaeght/
dat men (nae der Spagnaerden comste) de Cha-
cos, ofte Jacht der Vicuñas, al te veel toegelaten
ende ooꝛlof ghegeven heeft/ ende datse daer dooꝛ
v̄mindert zijn. De maniere der Indianē Jacht
ofte Chaco, is/haer met veelder som te vergade-
ren/ in sulcker voegen/datse bywijlen twee/drye
duysent/ ende meer/ overhoop zijn/soo datse een
grootte spatie van't gheberghte omringhen ende
besetten moeten / alsdan soo makense / dat sy de
Jacht van alle canten by een jaghen / daer syer

van/drye/vier hondert/ofte soo veel alsse willen,
van nemen / latende alle d'ander weer loopen
namelijcken de wijfkens/om voort te genereren
plachten dese beesten oock te scheeren/ en maeck
ten van't hayr ofte wol / dekens ende mantels
van grooter waerden / want de wol ofte t'hay
is gelijck als sachte zijde/ ende moghen langhe
tijdt dueren. Ende om dies wille dat de coleu
uyt de natuer/ ende niet gheverwet is/soo is he
bynaest onverganckelijck / zijn koel en seer goe
in den tijt van heet weder/ als oock tegens d'in
flammatien der nieren / ende houden die op an
der plaetsen voor seer ghesont / segghende dats
d'overvloedige hitten tempereren ofte matigen
T'selve doet oock van ghelijcken de wol / in d
bedden ghevult/ die van sommighe daer in ghe
bruyckt wordt/ om de ghesontheyts wille/ end
dat/ door d'experientie dieser van hebben. Voo
andere gebreken als voor't flerecijn / willen seg
ghen / dat dese wol oock goet soude wesen / oft
dekens daer af ghemaeckt/ doch evenwel soo e
hebbe ick van dese experientien gheen sekerhey
af. T'vleesch van de Vicuñas en is niet goet/ hoe
wel dat het d'Indianen eten / ende daer oock
roock vleesch af maken. Voor medecijn mach
icker af segghen/t'ghene my selfs ghebeurt is/t
weten/ als ick reysende was door't Gheberght
van Peru, soo ben ick gecomen op een avondt
stondt by een Tambo ofte Herbergh/met sulcke
onlijdelijcken pijn in d'oogen/ datse my dochte
uyt het hooft te springhen/ welck accident te co
men plach/ als men door veel sneeus reyst/ end
t'selve veel aensiet. Nu liggende met dese groot
smerte/ ende hebbende bynae alle patientie ver
loren / soo quam daer een Indiaensche vrouw
by my/ ende bracht een weynich vleesch van een
Vicuña

Vicuña, die op de selve stondt gedoodt was/ loopende t'bloet daer noch uyt / ende seyde: neemt Vader/legt dit op u oogen/t'sal terstont wel beteren/ en leggende de selve medecijn op d'oogen/ soo slesten terstont de pijn/ ende was binnen seer corten tijdt gantsch ende al wech/ sonder dat ick die oyt meer voelde/ behalven de voorschreven Chacos, t'welcke gemeyne Jachten zijn/ soo gebruycken d'Indianen noch bysondere practijcken / om dese Vicuñas te crijghen / te weten / soo wanneer sy die soo verre binnen scheuts hebben/ dat sy die beworpen mogen/ soo worpen sy haer sommige lijnen ofte coordekens/ met sekere looden daer aen/ toe/ de welcke haer soo om de beenen verwerren/ datse daer nae niet meer loopen mogen/ waer mede sy die t'haren wille vangen. Het principaelste daer men dit beest om acht/ is om de Bezâr-steenen/ die daer in gevonden worden/waer van wy terstont sullē handelen. Daer is noch een ander soorte diese Tarugas noemen/ die oock wildt zijn / maer zijn veel radder ende lichtveerdigher / als oock lijvigher / dan de Vicuñas, eñ hebben de coleur wat versengder/ met sachte ende hangende ooren / en loopen niet met hoopen by een/gelijck als de Vicuñas,of ten minsten/soo en heb ick die anders niet gesien/dan altijdt een alleen/ ende dat/ op seer hooge plaetsen. Van dese Tarugas soo crijght men oock Bezâr-steenen / de welcke grooter ende van meerder deuchden zijn/ als d'ander.

Het 41. Cap. Van de *Pacos*, *Guanacos*, ende Schapen van *Peru*.

Geenich dinck en heeft Peru van meerder rijckdom ende voordeels / als het Vee van't landt/van den onsen/Schapen van Indien,

Indien, eñ van d'Jndianen (in de gemeyne tale) llama geheeten/ want soo men die wel insiet/ soo zijnt d'alderprofftijtelijckste ende oncostelijckste beesten van alle de gene die daer bekent zijn. Van dit Vee soo crijghen sy cost ende cleeren/ ghelijck als men in Europa van't Vee der Schapē doet/ ende hebbender dan / noch meer / t'voeren ende dragen van / van alles watse van doen hebben/ want dienen om haer de lasten te dragen ende te brengen. Ten anderen/ soo ist niet noodich/ dat men daer yet aen becosticht/ als vā Hoef-ysers/ zadels / ofte andere inspansels / ende noch veel minder aen Haver / want zijn haer Meesters/ om niet dienende / haer te vreden stellende met het cruyt ofte gras / dat sy int veldt vinden / in voegē dat haer Godt voorsien heeft/met Schapen eñ last-peerden / ende dat/ altemael met een soorte van beesten. Ende soo gelijck als het voor een arm volck was / soo en wilde hy niet / dat sy haer eenige oncostē doen souden/ want Weyden hebben sy genoech op de Gheberghten / andere nootdruften en begeert dit Vee niet / noch en heeft het oock niet van doen. Dese Schapen ofte llamas zijn tweederley soorten / te weten/ d'eene Pacos, ofte wollighe Schapen/ende d'ander slechthayrich ende van weynich wols / de welcke beter zijn/om de last te dragen/zijn grooter als groote Schapen/ ende cleynder als Kalven/ hebben seer lange halsen/in gelijckenis van de Kameelen, t'welcke oock alsoo vereysschende is/ want dewijle datse hoogh ende verhevē van lichamen zijn/ soo behooren sy oock/ om de welstandt/ lange halsen te hebbē: zijn van verscheyden coleuren/ eenighe gantsch wit/ andere t'eenemael swart / etlijcke grau/ ende sommighe verscheyden/ diese Moromoro heeten. D'Jndianen hadden

hadden daer/ in de Sacrificien/ groote achtinge op / van wat coleur datse moesten wesen / voor verscheyden tijden ende effecten. T'vleesch des selven is goet / alhoewel dat het sterck ofte straf is. Dat van de Lammeren / is t'beste ende lec- kerste datter ghegeten mach worden/doch wor- den hier weynich in verdaen / want de princi- paelste vruchtē daer van/zijn de wollen om La- kens af te maken / ende den dienst van de lasten te draghen ende brengen. De wolle wordt van d'Indianen bereyt/ ende gewaet af ghemaeckt/ daer sy haer mede cleeden/ makē daer een soorte van grof ende gemeyn tuych af/ t'welcke sy Ha- vasca heeten / ende dan noch een ander / dat fijn ende delicaet is/ Cumbi ghenaemt: Van dit Cumbi, soo maken sy Tafel-cleeden / Dekens/ Tapijtē ende Lakens van uytgelesen wercken/ t'welcke langen tijt dueren mach/ ende heeft een soo schoonen glants / ghelijck of het bynae half van zijde waer. Ende t'gene dat noch (op haer maniere van wol te weven) t'singulierste is / is dat sy't van beyde zijden weten te weven / met alle de werckē die sy willen/sonder dat men eens op eenige plaetsen van't geheele stuck/ den draet ofte t'eynde daer van can onderscheyden. De Coningen Ingas van Peru hadden groote Mee- sters van dit Cumbi te wercken / waer van de principaelste woonachtich waren in de Juris- dictie vā Capachica,by't groote Lack ofte Meyr van Titicaca,verwense met verscheyden cruyden van sonderlinghe coleuren / die op dese wol seer fijn ende wel comen / waer mede sy veelderley tuygh maken.Van't grove ende slechte/jae oock van't fijne ende delicate werck/so zijn alle d'In- dianen/ als oock de Vrouwen/int Ghebergthe/ goede Meesters/ ende hebbē haer Weeftouwen

in haer huysen / sonder dat sy't Laken (dat sy voor haer huys van doen hebben) behoeven te coopen/ofte een ander te laten maken. T'vleesch van dit Vee gebruycken sy om roock-vleesch af te maken / t'welcke langhen tijdt dueren mach/ ende wort oock veel genoten ende verdaen. Ghebruycken oock dese Schapen om den last te draghen/ ende dat/ by groote hoopen teffens/ want daer gaen dickwils hoopen van drye/ vier hondert/ jae tot duysent Schapen gelijck/ ghcladen met Wijnē/Coca, Mays, Chuño, Quicksilver ende ander waeren / t'zy wat dat het soude moghen wesen / zijnde van alle t'selve / t'Silver de beste coopmanschappe / want draghen de Barras ofte platen Silvers / van Potosi af / naer Arica toe/ t'welcke zijn t'seventich mijlen weeghs / ende plachten dat in voortijden nae Arequipa te brenghen / t'welcke hondert en vijftich mijlen zijn. T'gene dat my dickwils verwondert heeft / is te sien/ hoe dat dese hoopen Schapē altemets gingen/ met een ofte twee duysent Barren ofte platē Silvers/ t'welcke meer als drye hōdert duysent Ducaten zijn) sonder eenige ander beschermsel ofte Wacht by haer te hebben/ dan een weynich Indianen/ende dat/ alleen om haer den wegh te wijsen / ende te laden: ende als het al veel was/ eenigen Spagnaert daer by/ slapende alle nachten onder den blauwen Hemel / sonder eenighe ander toesicht/ dan als geseyt is/ ende daer en is noch noyt(op een soo langen wegh/ende met soo weynich Convoy) van soo veel silvers / yet af ghebroken / soodanich ende soo groot/is de veylichept daer men in Peru met over wegh reyst. De last die gemeynlijckē elcke Schaep draeght/ zijn vier ofte ses arroben, ghewichts / ende soo't een langhen wegh is/ soo en gaen sy maer twee/ drye/

drye/ofte ten hooghsten vier mijlen des daeghs. Dese Schaepdrijvers hebbē haer bekende rust-plaetsen/ daer sy weyden ende water vinden/alwaer sy ontladen/ende hare Tentkens op-rechten/ haer vyer ende cost bereydt maken / soo dat sy daer geen quaet ghenoegen van hebben / hoewel dat het een maniere van al te flegmatijcken ofte traghen reyse is. Soo wanneer dat den wegh maer van een dach reysens is/soo draeght een van dese Schapen wel acht eñ meer arroben gewichts/gaende met sijn volle last/die gheheele dachreys/acht ofte thien mijlen/ghelijck als het arme soldaten (die in Peru over wegh reysen) ghedaen hebben. Alle t'voorschreven Vee/is vriendt van coude climaten ofte getempertheyt/ hierom ist / datse op de Gheberghten wel aerden ende voort-teelen/ende op de vlacke veldē ofte platte landen/ sterven sy van hitten. Het gebeurt wel/ dat dit Vee t'eenemael met ijssel / ofte rijp ende ijs bedeckt comt / zijnde des niet te min even gesont ende wel te vreden. De slechtharige Schapen hebben een seer gracieus ende antijcks ghesicht/ want comē wel op den wegh te pauseren/ heffende den hals om hoogh/ende blijven alsoo/ een / met grooten voordacht / een langhen poos aen staen sien / sonder eens te verroeren / noch eenich teycken van vreese ofte vreuchden te bewijsen/in somma dat het een lust om lachē doet/ als men haer statigheyt aensiet / hoewel dat sy haer oock somtijts wel haestich verveeren/ende met last met al/tot op het hooghste van de steenrotsen loopen/ soo dat het wel gebeurt (so sy die niet en connen bereycken/ om t'silver/datse gheladen hebben/ niet te verliesen) die met een Roer doot te schieten. De Pacos wordē oock altemets soo grimmich / datse haer / met last met al / ter

neer worpen/sonder dat men haer met geenighe remedien weder can doen opstaen/jae sullē haer liever in duysent stuckē laten houwen/dan haer te verroeren als haer dese grimmichheyt ofte dullicheyt over comt. Waer door t'spreeckwoordt (dat men in Peru gebruyckt) gecomen is/te seggen teghens een/ die hem niet wil laten segghen of onderrechten/ dat hy gheempackeert is/om te bewijsen dat hy weerbarstich ofte hardtneckich is/ want de Pacos alsoo insgelijcx doen/als haer de grillicheyt over comt. Het remedie datter d'Indianē dan toe doen/ is te rusten/ende by de Paco neder te gaen sitten/ hem veel te troetelen ende vriendtschappe te bewijsen/ tot soo langhe dat hy weder bedaert ende goede sinnen crijght/ ende van sijn selven weder op staet. Het geschiet somtijdts wel / dat sy daer twee / drye uren nae moeten wachten / eer dat hy hem weder laet gesseggen. Crijgen een quale ofte ghebreck/ghelijck als schurft/ t'welcke sy Carache heeten / waer van dit Vee veel plach te sterven. Het remedie dat d'Ouders hier teghens ghebruycken / was t'Schaep ofte Ree (die dit quaet hadde) levent te begraven / op dat het t'selve d'andere niet aen en cleefde/ want is een gebrec dat seer aenhangt. Soo wanneer een Indiaen / een ofte twee van dese Schapen heeft / soo laet hy hem duncken/ dat hy een rijck man is. Dese Schapen van't landt gelden gemeynlijck/ ses/ seven/ ende meer gheessayeerde pesos t'stuck / nae dat de tijden ende plaetsen zijn.

Het 42.Cap. Van de *Bezâr*-steenen.

IN alle de beesten / die wy ghesept hebben/ eyghen van Peru te wesen / vindt men de Bezâr-steenen/ van de welcke/ Autheuren van

van onsen tijden/ gheheele Boecken ghescreven hebben/ die de ghene sien mach/ die daer breeder notitie af begeert te hebben. Voor onse teghenwoordige intentie / so salt alleen genoech wesen/ te segghen/ dat desen steen (die men Bezâr heet) gevonden wordt in de maegh ende buyck van de voorschreven beesten / te weten / bywijlen een/ ende somtydts twee / drye ende vier. Hebben in de gedaente / grootte ende coleur / groot onderscheydt/ want de sommighe zijn soo cleyn (ende oock noch wel cleynder) als Haesnooten/ andere als Noten/ etlijcke als Duyven-eyeren/ eñ eenighe soo groot als Hinnen-eyeren / ick hebber gesien soo groot als een Aragnien-appel. Int fatsoen soo zijn sommige rondt / andere gelijck een Ey/ etlijcke platachtich/ eñ alsoo van verscheyden gedaenten. In de coleur soo zijnder swarte/ grauwe / witte/ vale/ ende etlijcke als verguldt. Ten is gheen sekeren reghel / nae de coleur ofte grootte te sien/ om t'oordeelen welck dat de fynste zijn / zijn altemael van verscheyden schellen ofte schammen / d'een op d'ander vast / t'samen gegroept. In de Provincie van Xauxa, als oock op andere contreyen van Peru, soo worden sy in verscheyden beesten gevonden/ soo wel wildt als tam/ gelijck als daer zijn in de Guanaços, Pacos, Vicuñas ende Tarugas. Andere voegen daer noch een ander soorte by / t'welcke sy segghen wilde Geyten te zijn/ die van de Indianen Cipris ghenaemt worden. D'ander soortē van beesten zijn in Peru seer wel bekent/ waer van wy gehandelt hebben. De Guancos ende Schapen van't lant/ als oock de Pacos hebben gemeynlijcken d'alder-cleynste steenen/ ende van een swartachtighe coleur / de welcke niets te seer gheacht/ noch in de medecijne geprobeert zijn. Vā de Vicuñas crijght men

men grooter Bezâr-steenen/ de welcke grau/ wit ofte vael zijn/ dese houdt men voor beter. D'excellenste ofte alderbeste gelooft men te wesen/ de gene die van de Tarugas comen / waer van sommige uytnemende groot zijn / welcke steenen gemeynlijcken meest wit zijn / treckende nae de grauwe coleur / ende de schellen ofte schammen zijn oock wat dicker. Men vindt soo wel de Bezâr-steenen in de wijfkens als in de mannekens/ alle de beesten diese hebben / eerkauwen eñ weyden ordinaris onder t'sneeu / ofte op de Punas. D'Indianen vertellen/ ende dat/uyt hoorẽ seggen van henlieder Voorouders ende Oversten/ dat men in de Provincie van Xauxa,ende andere van Peru,veel fenijnige Cruyden eñ Ghedierten heeft/ de welcken t'water dat sy drincken/ eñ de Weyden die sy grasen ende riecken / vergiftich maken. Onder dese cruyden soo isser een die van de Vicuña ende d'ander beesten (die de Bezar-steenen voortbrengen) door een aengeboren natuer wel bekent is/ de welcke t'selve cruyt eten/waer mede sy haer preserveren ofte versien teghens t'fenijnige water ende weyden/ ende van't voorseyde cruyt/ soo comt den steen in haer maegh te groeyen/ ende hier van soo procedeert haer oock alle de deucht die sy van teghens t'fenijn / ende d'ander wonderlijcke operatien / heeft. Dit is d'opinie ende t'seggen der Indianen/ gelijck als het van seer ervaren lieden (int selve Rijcke van Peru) ondersocht is gheweest/ t'welcke seer veel
Plin.lib.10 cap.72. met de reden/ als oock met het ghene dat Plinius van de wilde Geyten refereert / over een comt/ seggende dat sy haer met het fenijn/weyden/sonder daer eenich letsel af te hebben. Ghevraeght zijnde aen d'Indianen / dewijle dat de Geyten/ Venesoenen/Schapen eñ Koeyen van Spagnen

op de

op de selve Punas oock weyden / waerom dat men dan in haer van ghelijcken de Bezâr-steenen niet en vindt: Antwoorden / dat sy niet en ghelooven/ dat het Vee van Spagnen/ t'voorseyde crupt comt t'eten / ende dat sy oock van ghelijcken de Bezâr-steenen gevondē hebben in de Herten ende Venesoenen. Dit schijnt over een te comen/ met het ghene dat wy weten/ van dat men in nieu Spagnen, Bezâr-steenen vindt / daer men gheen Vicuñas, Pacos, Tarugas, noch Guanacos en heeft/ dan alleenlijcken herten/ in etlijcke van de welcken / oock van de voorseyde steenen gevonden worden. Het principaelste effect der Bezâr-steenen/ is teghens t'fenijn ende vergiftige sieckten/ hoewel datter verscheyden opinien van zijn: sommighe houdent voor een beuselinghe / ander makender mirakel af / t'sekerste is / dat sy van veel operatien zijn / alsse op sijnen tijdt / ende in behoorlijcker voegen ghebruyckt worden / ghelijck als alle ander cruyden/ ende dat/ aen de inghebooren van't landt: want daer en is geen soo crachtighe Medecijn/ die juyst altoos gheneest. In de sieckte vā Tavardette ofte Tavardilla, heeft het in Spagnen ende Italien wonderlijcke wel gheprofiteert / ende in Peru soo veel niet. Voor melancolije/ vallende sieckte/ pestilentiale koortsen/ ende voor andere verscheyden kranckheden/ soo wordt het gebruyckt/ ghemalen oft aen stucken ghewreven/ ende alsoo in eenich liqueur ofte nat ghedaen/ dat tot de sieckte goet is. Etlijcke nemen dat in wijn / andere in azijn / in welriekent ghedistileert water / in water van Ossentongen/ van borageus, ende op ander manieren/ t'welcke van de Medecijnen ende Apotekers ghesept mach worden. De Bezâr-steen en heeft gheen eyghen smaeck/ ghelijck als Rasis Araber, daer

Tavardilla is een sieckte van pijn int hooft/ ende een gestadigen hoest/ ende is aenclevende ghelijc de pest/ regneerde in Spagnē de Jaren van 80 eñ 81/ ende vernielde een groote menichte van menschen.

daer van ghesept heeft. Daer zijn sommighe notabel experientien van ghesien / ende daer en is oock niet aen te twijffelen / dan dat den Autheur van alles / desen steen groote deuchden gegheven heeft. Den eersten graet van estime / hebben de Bezâr-steenen / die men uyt Oost-Indien brengt / de welcke van een Olijvē coleur zijn : de tweede / die van Peru : de derde / die van nieu Spágnen. Nae datse dese steenen hebben beginnen t'estimeren / soo segghen sy / datter d'Indianen eetlijcke nae geboortst ende valsch gemaeckt hebben. Veel lieden meynen terstont / dat soo wanneer dat sy eenige van dese steenén sien / die wat grooter zijn als ordinaris / dat sy valsch zijn / t'welcke een bedroch is / want men heefter groote die seer fijn zijn / ende cleyne die ghecontersept ende valsch zijn / de proeve ende experientie hier van / is de beste Meester om te kennē. Het is een dinck om te verwonderen / hoe dat dese steenen altemets op seer vreemde dinghen comen te groeyen / als op een ijserken / spelde ofte stockjsken / gelijck als het int binnēste van de steen wel gevondē wort / en wordt evenwel daerom niet voor valsch ghehouden / want ghebeurt wel / dat de beesten t'selve insswelgen / ende datter de steen alsoo allengskens d'een schel op d'ander omgroeyt. Ic hebbe in Peru twee steenen gesien / die op twee Spaensche Pijn-nootkens ghegroeyt waren / t'welcke alle de ghene die't saghen / ghenoech verwonderden / want en hadden in gantsch Peru noch noyt Pijn-appelen / noch vruchten daer van / ghesien / ten zy dat sy daer van Spagnen ghebracht waren / t'welcke een seer extraordinaris dinc schijnt te wesen. Nu soo sal dit weynich / genoech wesen / int ghene dat de Bezâr-steenen belanghende is / daer worden noch andere Medecinael-steenen van

Van de Orientaelsche Bezâr-steenen mach men lesen in mijn Itinerario van Oost-Indien.

van Indien ghebracht/als voor't steken der milt/ bloet eñ Melcksteenen / voor de Baer-moeder/ als oock de ghene die men Cornerijnen heet/ voor't herte. Maer om dat het de materie der Ghedierten / daer wy van ghehandelt hebben/ niet aen en gaet/soo en isser gheen verbandt daer yet van te segggen / ende t'ghene dat ghesept is/ dient alleenlijcken om te verstaen hoe dat den oppersten Heere ende almoghenden Autheur/ aen alle oirden der Werelt / sijn gaven / secreten ende wonderen gheformeert ende verdeelt heeft / voor't welcke hy behoort aenghebeden ende gheglorificeert te zijn/van eeuwen tot eeuwen/ Amen.

Eynde des vierden Boecks.

Prologhe ofte Voorreden op de naevolghende Boecken.

GHetracteert hebbende/ het ghene/dat tot de historie Naturael van Indien vereyſſchende is/ soo sal / int resterende / ghehandelt worden / de historie Morael, dat is/ van de costuymen ende daden der Indianen/ want nae den hemel/ ghetempertheyt/ ghelegentheyt ende hoedanicheden der nieuwe Werelt/ als oock der Elementen ende Mixten ofte Compositien, te weten/ van hare Metalen, Planten ende Ghedierten/ daer / in de voorgaende vier Boecken van ghesept is/ t'ghene dat ons voorghecomen is / soo sal nu / om de voorsepde reden/ volghen/ t'racteren van de lieden / die de nieuwe Werelt bewoonen/ ghelijck als in de naevolghende Boecken daer van gheroert sal worden/t'ghene dat weerdich duncken sal om verhalen. Ende dewijle dat d'intentie / van dese historie / niet alleen en is / om notitie

notitie te geven van datter in Indien omgaet/ maer om oock van ghelijcken / de selve notitie aen te voeren ende te stueren/ tot de vruchten/ die men uyt de kennisse van soodanighe dinghen soude moghen ghenieten / dat is/ de selve lieden behulpich te wesen/ tot haer behoudenis/ als oock den Schepper ende verlosser (die haer uyt soo grooten schemelende duysternisse/ van haer dwalinghe ghebracht / ende t'wonderbaerlijcke licht des Euangeliums gheopenbaert ende ghemeyn ghemaeckt heeft) daer van te glorieren. Hierom soo salder eerstelijck / int aenvolghende Boeck/ ghesept worden/ t'ghene dat henlieder Religie ofte superstitie / Ceremonien / Afgoderije ende Sacrificien is aengaende / ende daer nae t'ghene dat hare Politie/ Regeeringhe/ Wetten/ Usantien ende Daden beroerende is. Eñ om dat men onder de Natie van Mexico gheheughenisse ghehouden heeft van haer beginsel ofte opcomste / gheschiedenissen / Oorloghen/ ende andere dinghen/ weerdich om verhalen/ behalven het ghemeyne / daer int seste Boeck van ghehandelt wordt / soo sullen wy een eygen ende bysondere verhael doen/ int sevenste Boeck / ende dat/ tot d'aenwijsinghe toe/ der ghestaltenisse ende voorsegginge/ die dese lieden hadden/ van't nieuwe Rijcke van Christo onsen Heere/ van hoe dat het hem over de selve Landen soude verbreyden / ende haer onderworpen maken / soo ghelijck als het aen alle de reste der Werelt gedaē heeft/ t'welcke voorseker een weerdich dinck / ende van grooter aenmerckinghe is / te sien/ in welcker voeghen / dat het de Goddelijcke voorsienicheyt geordineert heeft/ om t'licht van sijn Woordt incomste te crijghen op d'uyterste contreyen der Werelt. Mijn voornemen en is niet / om te beschrijven t'gene dat de Spagnaerdē in de selve Ghewesten ghedaen hebben / daer Boecken ghenoech van gheschreven zijn/ noch oock minder van't ghene dat des Heeren knechten bearbeydt ende bevruchticht hebben/ want het selve is wel een ander neersticheyt op een nieu vereysschende/ dan wil my alleen laten ghenoeghen met dese Historie ofte Verhael/ te stellen / aen de poorte ofte deure des Euangeliums, dewijle t'selve alles streckende is / tot dienste ende kennisse int Naturael ende Moreael van Indien, op dat het geestelijck/ ende de Christendom

gheplant

gheplant ende vermeerdert mach worden / ghelijck als 'selve op't breedtste uytgeleyt is/ in de Boecken die wy ghescreven hebben / De Procuranda Indiorum salute. Soo hem nu yemandt van sommighe ceremonien ende usantien der Indianẽ quaem te verwonderen/ ende die verachtende waer / als onnatuerlijck ende ongeschickt/ ofte de selve voor ongoddelijck ende als een Duyvels dinck is verworpende / mach eens besien wat dat de Griecken ende de Romeynen (die de Werelt onder haer ghebiedt hadden) ghedaen hebben/ of sy van die/ oock niet het selve / ofte ander dierghelijcken / ende bywijlen ergher van vinden / ghelijck als sulcx lichtelijcken verstaen mach worden / niet alleen van onse Autheuren/ Eusebio Cæsariense, Clemente Alexandrino, Theodoreto Cirensi, ende andere/ maer oock van haer eyghen/ ghelijck als daer zijn Plinius, Dionysius, Halicarnassius ende Plutarcus. Want wesende de Meester van allẽ d'ongheloovichevt / de Prins der Duysternisse / soo en is het niet nieuws / dat men onder de Heydenen is vindende/ wreedtheyt/onsuyverheyt/raserijen/ ende eygen sotternijen/als een rechte leere ende onderwijsinghe van soodanigen Schole. Hoewel dat d'oude Heydenen/desẽ van de nieuwe Werelt / in vroomheyt ende natuerlijck verstandt / veel te boven ginghen / niet teghenstaende/ soo is men oock/aen desẽ/ dinghen ghemoetende/weerdich om gedencken. Doch is evenwel eyndtlijcken/ int meestendeel / ghelijck als van een Barbaris volck/ t'welcke / behalven t'licht boven de natuer/ van ghelijcken ghebrekende was / de Philosophije ende natuerlijcke onderrechtinge.

Ee Het

Het vijfde Boeck der Hi-storie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het 1. Capittel. Hoe dat de hooveerdije ende nij-dicheyt des Duyvels, d'oorsake ghevveest is, van d'Afgoderije.

DE hooveerdije des Duy-vels is soo groot ende geweldich, dat hy altoos begeerich ende soec-kende is, voor een Godt gehouden ende geeert te worden, in alle t'gene dat hy sijn selven can toeeygenẽ ende stelen van't gene dat alleenlijck den alderopperstẽ Godt toe comt / eñ en laet niet af / t'selve te doen onder de verblinde Natien der Werelt, die't licht eñ claer-heyt van't H. Euangelio, noch niet verschenẽ en is. Van desen soo hooveerdigen Tyran lesen wy
Iob, 41. in Iob, van hoe dat hy sijn oogẽ op't alderhoogh-ste is slaende, eñ dat hy, onder alle de kinderẽ der hooveerdije, dẽ Coninc is, sijn verdorven nature eñ stoute vermetenheyt (daer hy sijn Throone, met die van Godt, socht te vergelijcken) wordt ons wel claerlijck in de H. Schriftuere gherefe-
Esai. 14. reert, daer hem in Esaia aldus geseyt wort: Ghy spreeckt in u selven / ick sal tot in den Hemel op-climmen / ende mijnen stoel boven alle Gods Sterren stellen, ende sal my ter neder setten, op't opperste van't Testament, aen de eynden van Aquilo ofte Noorden / comende tot boven de hooghten der Wolcken / ende wesen den alder-
Ezech. 28. hoogsten gelijck. Ende in Ezechiele staet aldus: V hert heeft hem verheven / ende seydet / ick ben Godt / ende zy ghheseten in den stoele Gods / int

midden

midden der Zee. Dese boose lust van hem Godt te maken / blijft den Satan noch al by / ende al-hoewel dat de rechtveerdighe ende straffe castij-dinghe des Alderhooghsten / hem alle pompeus-heyt ende hooghmoedt wech ghenomen heeft / waer door hy soo seer vernedert wordde / hem tracterende ghelijck als sijn onbeleeftheyt ende sotternije verdient hadde / ghelijck als het in de selve Propheten breedelijcke volght : niet tegen-staende / soo en is hierom sijn obstinate intentie niet een dinck verflaut / vertoonende de selve op alle manieren / waer dat hy can ende mach / ghe-lijck als eenen rasenden hondt / bijtende t'selve zwaerdt / daer hy met ghewondt wordt. Want de hooveerdicheyt (gelijck alsser geschreve staet) *Psal. 75.* van de ghene die Godt haten / blijft altoos even hardtneckich. Hier uyt soo comt de eeuwighe ende vreemde sorghe / die desen Gods-vyandt altoos ghehadt heeft / om hem van den Men-schen te doen aenbidden / inventerende soo meni-gerley manieren van Afgoderije / daer hy so lan-ghen tijdt t'meesten deel der Werelt / met onder t'jock gehadt heeft / soo dat Godt nauwelijcken eenen hoeck van sijn Ghemeynte Israels / over- *Matth. 12.* bleef. Ende daer nae als hem de cracht van't Euangelum overwonnẽ ende ontwapent hadde / zijnde door de macht van't Cruyce / de ghewel-dichtste ende bequaemste plaetsen van sijn Rijc-ke ingenomen / soo is hy met de selve Tyrannie / ghevallen op d'alderverste geleghen ende barba-rische volckeren / alle middelen soeckende / om onder haer de valsche eñ leughenachtige Gods-dienste t'onderhouden / die hem van de Sone Gods / in sijn Kercke / ontrocken zijn / ende door den selven / ghelijck als een wreedt beest / in een Kau ghesloten / om te wesen zijn eyghen selfs

 spot /

spot/ ende een verheuginge sijner knechten/ ghe-
Iob, 4. lijck als t'selve door Iob bediedt wordt. Maer
om dies wille dat d'Afgoderije van't beste ende
voornaemste deel der Werelt uytgeroept en verniele
nielt was / soo heeft hy hem vertrocken aen het
uyterste ende verscheydenste Rijcke/ te wetē/ aen
d'ander zijde der Werelt: ende alhoewel dat het
selve/ in edelheyt minder is/ soo is het nochtans
in de grootte ende breedde/ meerder. D'oorsake
waeromme dat de Duyvel d'Afgoderije soo seer
in alle ongeloovicheyt ghesterckt heeft/ende dat
men qualijck eenich volck vindt/ of het zijn Af-
goden-dienaers/is namelijcken om twee motij-
ven/comende t'eene door den ghenen die met sijn
ongeloovige hoovaerdije besmet zijn/ de welcke
(soomense wel overdencken wil) men aenmerc-
Matth. 4. ken mach/ by het gene daer hy den selven Sone
des Heeren/ ende warachtigē Godt/voor oogen
ghestelt heeft/ hem soo onbeschaemdelijcken seg-
gende/ dat hy voor hem soude nedervallen ende
aenbidden/segghende t'selve/sonder sekerlijck te
weten/dat hy den selven Godt was/hoewel dat
hy ten minsten groot vermoeden hadde/van dat
hy Gods Sone was. Wie en soude sulcken stou-
ten aenval / een soo uytnemende ende wreeden
hoovaerdije / niet verschricken? Waerom het
gheen wonder is/ dat hy hem van een onwetent
volck / voor Godt doet aenbidden / dewijle dat
hy den selven Godt tempteerde/ ende hem voor
Godt was uytgevende/ zijnde een so stinckendē
ende afgrijselijcken Creatuer / d'ander oorsake
ende motijf van Afgoderije is/ den doodtlijcken
haet ofte nijdt ende vyandtschap die hy met den
Menschen heeft. Want/ soo gelijck als den Sa-
lichmaker seyt/is van den aenbegin een dootsla-
gher geweest / t'welcke hy voor een onbeweegh-
lijcke

lijcke conditie ende eyghenschappe (van sijner booshept) heeft. Ende om dat hy weet/ dat het grootste achterdeel(dat den Mensche mach hebben/ is/ de creatueren voor Godt aen te bidden/ soo en rust hy nimmermeer / noch en houdt niet op/ manieren van Afgoderijen t'inventeren/om den Menschen daer mede te vernielen / ende tot Godts vyanden te maken/ ende zijn tweederley quaden / die den Duyvel / d'Afgoden-dienaers doet/te weten/t'eene/van dat hy Godt versaect/ ghelijck als de Schrift seyt : Ghy hebt verlaten den Godt die u gheschapen heeft / en t'ander/van dat hy hem begheeft/ende onderdanich maeckt/ aen een nederiger ende minder dinck/als hy selfs is / want alle schepselē zijn minder als een redelijck creatuer. Ende alhoewel dat den Duyvel in de natuere boven den Mensche is / soo is hy nochtans / in de waerdichept ende state / veel minder / gesien dat den Mensche in dit leven bequaem is / om t'eeuwighe Goddelijcke leven te beerven/ ende aldus soo is Godt op alle manieren met de Afgoderije onteert/ den Mensche bedorven/ ende den Duyvel van weerzijden/ hoovaerdich/ nijdich/ ende daer wel in te vreden. *Deut.32.*

Het 2.Capittel. Hoe veel manieren van Afgoderije dat d'Indianen ghepleeght hebben.

D'Afgoderije / seyt den wijsen Man (door den heylighen Gheest) is een oorsake/ beginsel ende eynde van alle quadē/ hierom soo heeft den vyandt der Menschen soo veelderley manieren ende soorten van Afgoderijen vermenichvuldicht. Om nu de selve int bysonder te verhalen/ soude een dinck sonder eynde wesen/maer brenghende d'Afgoderije tot hooft- *Sap.14.*

stucken / soo heeft men daer twee soorten van/ te weten/ d'eene/ int ghene dat beroerende is/ de dingen die uyt de natuere / van haer selfs zijn/ ende d'ander/ der dinghen die versiert/ofte door Menschelijcke vonden gebout zijn. D'eerste van de selve/ verdeelt haer in tween/ want het ghene dat men aenbidt/ of is int gemeyn/ ghelijck als Son/Maen/Vyer/Aerdtrijck ende Elementen/ ofte int bysonder/ ghelijck als een soodanige Rivier/ Fonteyn / Boom ofte Bergh / want dese dingen en worden niet om haer specie/ maer int bysonder aengebeden. Dusdanige maniere van Afgoderije/ is in Peru seer veel in gebruyck ghe weest / ende worden eygentlijck Guaca geheeten. De tweede maniere ofte soorte van Afgoderije/ die uyt de Menschelijcke vonden ofte versieringhe voortcomt. Heeft oock andere verschillen/ d'eene int ghene dat eyghentlijck in const ende Menschelijcke inventie bestaende is/ gelijck als als daer is/ eenighe Afgoden ofte Beelden/ van hout/ steen ofte gout aen te bidden/ als een Mercurium ofte Palladem, twelcke sonder de schilderije ofte afbeeldinghe niet en is / noch gheweest heeft: t'ander verschil is/ van't gene dat in effect gheweest heeft / ende noch yet is / evenwel niet het ghene / dat den Afgoden-dienaer (die't aenbidt) veynst/ghelijck als de dooden ofte yet van haerder dinghen / t'welcke de Menschen / door ijdelheyt / ende uyt beveynstheyt aenbidden / in voegen dat wy daer/in alles/vier manieren van Afgoderije/ die d'onchristenen ghebruycken/ uyt tellen / van alle de welcke noodich wesen sal yet te segghen.

Het 3. Cap. Hoe datter onder d'Indianen eenighe kennisse van Godt is.

In den

IN den eersten/hoewel dat de schemelinge/ des ongeloofs/ t'verstandt der selver Natien verdupstert heeft/soo en laet daerom/ des niet tegenstaende/t'licht der waerheyt ende reden/ eenichsins in veel dingē/onder haer/ te wercken/ soo dat sy gemeynlijck zijn ghevoelende ende bekennen/ datter een opperften Heere ende Schepper van alles is/ den welckē die van Peru, Viracocha heeten/ ende gaven hem oock namen van grooter waerdicheyt/ als Pachacamack, ofte Pachayachachick, dat is/ Schepper des Hemels ende Aerde/ eñ Vsapu, dat is/ Wonderbaerlijck/ende andere diergheljjcken: Deden den selven aenbedinge/ zijnde den principaelsten die sy int aensien des Hemels/ eerden. T'selve vindt men oock onder t'ghebruyck van die van Mexico, eñ noch hedensdaeghs/onder de Chinen ende andere onchristenen/t'welcke een seer goede ghelijckenisse heeft/ met het gene dat het Boeck van de Wercken der Apostelen refereert/ van't ghene dat S.Paulus in Athenen gemoette/alwaer hy een Altaer vondt/ die gheintituleert was/ Ignoto Deo,dat is/voor den onbekenden Godt/ uyt het welcke d'Apostel oorsakē nam/ om sijn predicatie te doen/ segghende: Den ghenen die ghylieden zijt eerende/ sonder te kennen/ den selven is den genen/ die ick u predicke ofte verkondige. Alsoo is het oock/ op de selve maniere/met den ghenen die hedensdaeghs t'Euangelie aen d'Indianen verkondigen/ want en vinden geen groote swaricheyt/ om haer te bewegen/ende te doen gelooven/ datter een opperften Godt ende Heere van alles is/ ende dat dē selven/den Godt der Christenen eñ warachtighen Godt is. Hoewel dat my een dinck seer verwondert heeft/ te weten/ dat alhoewel sy de voorschreven notitie *Act.17.*

ghehadt hebben/soo en hebben sy nochtans geen eyghen vocabel ofte woordt ghehadt/om Godt te noemen. Want so wy in de Indiaensche sprake/eenich woordt willen soecken/dat met Godt over een comt/(ghelijck als int Latijn/Deus, int Griecx/Theos, int Hebreeus/El,ende in Arabisch/Ala,) soo en connen wy daer/in de tale van Cusco, noch oock van Mexico, gantsch gheen vinden/waer door den ghenen/die d'Indianen predicken ofte toe schrijven/t'selve Spaensche woordt van Dios ofte Godt ghebruycken/voeghende t'selve in de prononciatie ende verclaringe naer d'eygenschappe der Indiaenscher talen/die seer verscheydẽ zijn. Waer uyt mẽ sien mach/hoe cleyne ende swacke wetenschappe dat sy van Godt hadden/dewijle dat sy hem noch niet en weten te noemen/dan alleen met onse vocabel ofte name/doch en lieten in effect niet/daer yet taliter qualiter,af te weten. Ende alsoo hadden sy oock/in Peru, een seer rijcken Tempel gemaeckt/die sy noemdẽ/de Pachamack, de welcke het principaelste Heylichdom van't selve Rijcke was. Ende t'selve Pachamack is soo veel te segghen/gelijck wy verhaelt hebben/als Schepper/hoewel dat sy/des niet tegenstaende/in desen Tempel van ghelijcken hare Afgoderijen ghebruyckten/ende den Duyvel met sijn gelijckenis aenbaden. Deden insghelijcx den Viracocha sacrificien ende offranden aen/hebbende de selve d'opperste plaets onder de bedehuysen der Coningẽ Ingas. Eñ dat sy de Spagnaerden quamen Viracochas te heeten/was om dat sy die/in de opinie/voor Hemelsche kinderen/ende gelijck als Goddelijck hielden/op de maniere/ghelijck als d'ander/aen Paulo ende Barnabæ,Goddelijckheyt toeschrevẽ/heetende den eenen Iupiter,eñ d'ander Mercurius;

onderstaende haer sacrificien voor te stellen ghelijck als Goden. Op de selve wyse / deden oock d'ander Barbaren van Malta, insiende dat den Ader aen dē Apostel gheen quaet en dede / noemden hem een Godt te wesen. Nu soo ghelijck als de selve waerheyt soo gelijckformich is / met alle goede reden / van datter eenen oppersten Heere ende Coninck des Hemels is / den welcken de Heydenen / met alle hare Afgoderije eñ ongeloovichept / niet onckent hebben / ghelijck als t'selve blijckt / soo wel in de Philosophye van Plato in Timeo, in de Metaphysica van Aristoteles ende Aschlepius vā Trismegistus, als ooc in de Poesijen van Homerus ende Virgilius. Soo comt het ooc / dat d'Euangelische Predickers (willende de waerheyt / van eenen oppersten Godt / gronderen ende achtervolgen) niet veel swaricheypts te maken hebben / al zijn de Natien / die sy predicken / noch so Barbarisch ende beestachtich. Maer is een swaer dinck / haer uyt de ghedachten te roepen / of te vißchen / datter anders gheenen Godt / noch Goddelijckheypts en is / dan van eenen alleen / ende dat alle t'ander gantsch gheen eygen macht / wesen / nochte werckinghe meer en heeft / dan alleē t'gene datter van dien oppersten ende eenigen Godt ende Heere gegeven ende mede gedeelt wordt. Dit is gantschelijcken noodich / haer in alle manieren te persuaderen / ende hare dwalinge int gemeyn te wederleggen / van niet meer t'aenbidden als eenen Godt / ende noch meer int bysonder / voor Goden te houden / ende Godtheypt toe te schrijven / ende hulpe te versoecken / aen ander dinghen / die gheen Goden en zijn / noch yet meer vermoghen / dan datter van den warachtighen Godt ende Heere / ende haer Schepper toegelaten werdt.

Act. 28.

Plat. in Timeo.
Arist. cap. ult. 12. Methaph.
Trismeg. Pimandron & Aschlep.

Het 4. Cap. Van de eerste soorte der Afgoderije, met de natuerlijcke ende ghemeyne dinghen.

NAer den Viracoche ofte opperstē Godt/ soo is de Son de ghene / die onder d'ongheloovigen aldermeest geeert ende aenghebeden werdt/ende daer naer d'ander dingen / die haer in de Hemelsche ofte Elementsche natuere vertoonen/ghelijck als daer zijn/de Maen / Morghen-sterre / Zee ende Aerdtrijck. Ende t'ghene dat d'Ingas, Heeren van Peru, nae den Viracocha ende Son/ den derden Guaca ofte aenbidtsel/ toeeyghenden / ende in meeste eerbiedinghe hadden/ was den Donder/ den welcken sy met drye namē noemden/te weten/ Chuquilla, Catuilla ende Intillapa, versierende den selven een Man te wesen/die in den Hemel/met een slinger ende knodse / in de handen staet/ ende dat het in sijner macht is/ te laten reghenen/hagelen/donderen/ ende alle t'ghene meer/ dat het Ghewefte der Lucht (daer de wolckē vergaderen) in hem heeft. Dit was een Guaca, (alsoo hietense d'aenbidtsels) die voor alle d'Jndianen van Peru gemeyn was/de welcke sy oock verscheyden sacrificien op offerden. Ende in Cusco (welcke t'Hof ende Metropolis ofte Hooftstadt is) wordender oock kinderen voor ghesacrificeert/ ghelijck als voor de Son. Dese drye voorschrevē Viracocha, Son ende Donder / worden op een bysondere maniere (van alle d'ander) aengebeden/ ghelijck als Polus schrijft / t'selve ondersocht te hebben/ te weten/ namen in de handen/ als sy die ophieven om t'aenbidden / een dinck ghelijck als een Manopel ofte Handtschoen. Aenbaden van ghelijcken t'Aerdtrijck/ t'welcke sy noemden Pathamama, in sulcker voegen/ gelijck als d'Ouderen

de Godinne Telus ghecelebreert hebben / ende noemden de Zee Mamacocha, soo ghelijck als sy van d'Ouderen/Thetis ofte Neptunus gheheeten worde. Aenbaden van ghelijcken den Reghenboogh / zijnde den selven oock t'Wapen ofte t'Devijs van den Inga, te weten/ met twee uptghestreckte Slanghen daer by. Onder de Sterren soo aenbaden sy/int ghemeyn al te samen/de ghene die van haer/ Colca, ende by ons / de Cabrillas ofte Gheytkens/genaemt worden. Schreven ofte eygenden diversche Sterren / verscheyden officien toe/ zijnde de selve aenghebeden van den genen die haer hulpe van doen hadden/ ghelijck als de Schaepherders/ sacrificeerden ende eerden een Sterre / diese Vrcuchillay noemden/ de welcke sy seyden een Ram te wesen / van veel coleuren / die hem alleen bemoeyt / t'Vee te behoeden. Men verstaet / dat het de ghene is / die van de Astrologen, de Lier geheeten wordt. De selve aenbaden oock noch ander twee / die daer dicht by staen/die sy Catuchillay eñ Vrcuchillay noemen/ de welcke sy versieren een Schaep met een Lam te wesen. Andere aenbaden een Sterre diese Machacuay hieten / onder welckers lasten stonden de Serpenten ende Slanghen / om van haer niet beschadicht te worden: Ghelijck als oock een ander Sterre / diese Chuquichinchay (dat is Tyger) noemden/ t'gebiedt hadde over de Tygren/Beyren ende Leeuwen/ende geloofden gemeynlijcken / datter van alle Ghedierten ende Voghelen/ die daer op der Aerden zijn / een ghelijckenis af in den Hemel was / tot welcker laste ende bevel de generatie ende vermeerderinghe des selven stondt / waer door sy oock met verscheyden Sterren te doen hadden/gelijck als diese noemden Chacana, Topatatca, Mamana, Mirco,

Mirco, Miquiquiray, ende meer andere / soo dat sy eenichsins schenen te hanghen aen't Dogma des Ideas van Plato. De Mexicanen aenbaden oock bynaest op de selde maniere/ na den oppersten Godt / de Son: ende hierom wast / dat sy Hernando Cortês (ghelijck als hy selve in eenen brief / aen den Keyser Karel de vijfde / is verhalende) een sone der Sonne hieten/ ende dat/door de haestichept ende macht / daer hy't landt met was omringhende/ maer de meeste aenbedinge/ deden sy aen den Afgodt Vitzilipuztli ghenaemt/ den welckē van alle de selve Natie/den Almachtigen/ ende Heere van alle dat geschapen is/ghenoemt wordde: Ende ghelijck als soodanighen/ hadden hem de Mexicanen eenen Tempel ghebout / welcker bousel van een soo grooten / hooghen/schoonen/ende heerlijcken werck was/als men yewers sien mocht / ghelijck als men de plaetsen ende sterckte des selven/ noch aen de ghebroken ende overgebleven mueren (int midden der stadt van Mexico) sien mach. Doch hier in soo was d'Afgoderije der Mexicanen veel verdoolder ende grouwelijcker/ als die van d'Ingas, gelijck als int vervolgh van desen/beter verstaen sal worden/ want het meestendeel van haerder aenbiddinghe ende Afgoderije/bestondt in ghemaeckte Afgoden/ende niet in de selve natuerlijcke ofte eyghen dingen: hoewel dat d'Afgoden de selve natuerlijcke effecten toegeeygent waren / als van den Reghen / van't Vee / van't Oorlogh/ende van de generatie/soo ghelijck als de Griecken ende Latijnen/ van gelijcken d'Afgoden Phebum, Mercurium, Iovem, Minervam ende Martem stelden. Eyndtlijck/ de ghene die't met overdacht wel insiet / sal bevinden / dat de maniere die den Duyvel ghehadt heeft / om

d'India-

d'Indianen te bedrieghen / is de selve daer hy de Griecken / Latijnen / ende d'ander oude Heydenen / met bedroghen heeft / haer te verstaen ghevende / dat dese schepselen der Planeten, als Son / Maen / Sterren ende Elementen, een eyghen macht ende authoriteyt hadden / om den Menschen goet ofte quaet te doen. Ende dewijle datse Godt geschapen heeft tot dienste van den Mensche / soo heeft hy hem soo qualijck weten te regeeren eñ te houden / dat hy hem aen d'een zijde / voor Godt wilde opwerpen / ende van d'ander zijde / soo begaf ende onderwierp hy hem / de Schepselen / die minder zijn als hy / aenbiddende ende aenroepende de selve wercké / latende t'aenbidden ende aen te roepen / den Schepper des selven / ghelijck als het van den wijsen Man seer wel uytgelept wort / met dese woordé / seggende: Alle de Menschen / in de welcken de kennisse Gods niet ghevonden werdt / zijn ydel ende verdwaelt / want en hebben uyt de selve dinghen / daer't goede ghelijckenis af heeft / noch niet connen comen tot volcomen kennisse van den genen die't warachtich wesen heeft. Eñ al wast schoon datse sijn wercken quamen te sien / soo en conden sy nochtans den Autheur ende Werckmeester niet eens ramen / dan gheloofden / dat het Vyer / of de Windt / ofte de swevende Lucht / of den omloop der Sterren / ofte de menichte der Wateren / of de Son / ofte de Maen / Goden ende Regeerders der Wereldt waren / maer soo sy (verlieft zijnde door de schoonheyt van soodanighe dinghen) quamen te dencké dat het Goden waren / soo ist een reden / dat sy eens besien / hoe veel te schoonder / als sy / dat den Schepper des selven moet wesen / want den ghever der schoonheyt is den genen / die alle dese dingen gemaeckt heeft. Sap. 13.

heeft. Ende soo haer de moghentheyt ende wonderbaerlijcke werckinghe / van dese dinghen comen te verwonderen/ soo behooren sy/ door het selve/ eyndtlijcken te verstaen/ hoe veel te machtigher (als die al te samen) dat wesen moet/den ghenen diese t'wesen / datse hebben / ghegheven heeft: want door de selve grootte en schoonheyt/ die de Schepselen hebben/ can men wel genoech overdencken/ hoedanich dat dē Schepper/ van alles / wesen moet. Tot hier toe zijnt d'eyghen woorden uyt het Boeck der Wijsheyt / van de welcke seer wonderlijcke ende stichtighe argumenten ghenomen moghen worden/ om t'groot bedroch der ongheloovigher Afgoden-dienaers te verdelghen / de welcke veel liever t'Schepsel willen dienē ende eeren/als den Schepper selfs/
Rom.1. ghelijck als haer van den Apostel gherechtelijcken verweten wordt. Maer dewijle dat dit onse tegenwoordige intentie niet en is/ want het selve volcomelijcken ghenoech ghedaen is / in de Sermoenen die daer gheschreven zijn tegens de dwalingen der Indianen/so salt voor dese mael ghenoech wesen/ te segghen/ datse int aenbidden van den opperstē Godt/als oock van dese ijdele ende leugenachtighe Goden/vast eenderley maniere hadden. Want de maniere van den Viracocha, Son/ Sterren / ende alle d'ander Guacas ofte Afgoden/t'aenbidden/was de handen op te slaen / ende een seker gheluydt met de lippen te maken / bynaest ghelijck als den ghenen die cussende is / eysschende ofte biddende een yeder/ om t'ghene dat hy geerne hadde/ ende haer offrande te doen. Hoewel datter in de woorden/ van alsse met den grooten Ticciviracocha spraken / eenich verschil was/ den welcken sy principalijckē alle de macht ende t'ghebiedt toeschreven / zijnde d'ander/

d'ander / ghelijck als particuliere Goden ofte Heeren elck in sijn eygen huys / gelijck als voorspraken van den grooten Ticciviracocha. Dese maniere van met de open handen / ende ghelijck als een maniere van cussen / aen te bidden / is in ghelijckenis van den ghenen die den heylighen Iob vergrouwelt als een eyghenschappe der Afgoden-dienaers / seggende: Hebbe ick mijn handen met mijn mondt ghecust / aenschouwende de Son / als sy lichtschijnende / ofte de Maen / als sy claer is / t'welck een groote misdaet ende versakinghe is / van den oppersten Godt. Iob,31.

Het 5. Cap. Van de Afgoderije, die d'Indianen gebruyckten met de particuliere dinghen.

DEn Duyvel en was noch niet te vreden / met dat hy de verblinde Indianen hadde doen aenbidden / de Son / Maen / Sterrē / t'Aerdtrijck / Zee / ende de ghemeyne dinghen der natuere / maer is noch verder ghepasseert / van haer de cleyne dinghen voor Goden te gheven ende onderdanich te maken / zijnde veel van de selve seer vuyl ende ontijdich. Men en sal hem van dese verblindtheyt / onder de Barbaren, soo seer niet verwonderen / soo men ghedencken wil / dat de Wijsen ende Philosophen (ghelijck als den Apostel seyt) die Godt ghekent hebben / en hebben hem niet gheglorieert / noch eerbiedinghe ghedaen / als haren Godt / maer zijn in hare gedachtē verijdelt / ende in haer onwetende herten verduystert / jae zijn soo verre gecomen / dat sy de glorie ende Goddelijckheyt des eeuwighen Gods ghewisselt hebben teghens gelijckenissen ende beeldē van verganckelijcke ende ongeachte dinghen / ghelijck als van Menschen / Vogelen / Beesten / Serpenten / etc. Want is een ghenoech Rom.1.

bekent

bekent dinck/dat van den Hondt Osiris, die d'Egyptenaren aenbaden / als oock van de Koeye Ysis, ende den Ram Amon, ende in Roomen de Godinne der Cortsen Febris, ende de Gans van Tarpeia, ende in de wijse Stadt van Athenen, den Raven ende dē Haen/ ende van andere dierghelijcke ongeachte dinghen eñ sotternijen/daer de Memorialen ofte Ghetij-boecken der Heydenen vol af zijn / comende de Menschen tot soo grooten uytsinnicheyt ende verdruckinghe / om oorsake dat sy haer niet en hebben willen beghe-ven onder de Wet van haren warachtigē Godt ende Schepper/ gelijck als t'selve van S. Athanasio (daer hy teghens d'Afgoden-dienaers is schrijvende) wijsselijcken gehandelt wert. Maer onder d'Indianen/namelijckē die van Peru, soo is d'uytsinnicheyt ende t'verlies / dat hier door gheschiedde/een dinck dat ons oordeel te buyten gaet / want aenbaden de Rivieren/ Fonteynen/ de scheuren ofte broken der Clippen/ofte groote Steenrotsen / t'Gheberghte / t'opperste ofte de toppen der Heuvelen/(die sy Apachitas noemen) t'welcke sy voor een dinck van grooter devotie hielden. Eyndtlijcken/ t'zy wat dat het van natuerlijcke dingen souden mogen wesen/dat haer dochte wat bysonders eñ verscheyden van d'ander te zijn/ baden sy aen/ als daer in erkennende eenige sonderlinghe Goddelijckheyt. In Caxamalca, van der Nasca, soo wierde my eenen grooten Zantbergh gewesen/ de welcke t'principaelste aenbiedtsel ofte Guaca, der Ouderen was: Eñ als ick haer vraeghde/ wat Goddelijckheyt dat sy daer in vonden/soo wierdt my geantwoordt/ om dat het een wonder was/een soo seer hoogen Gheberghte van zant te wesen/staende int midden van veel andere / van loutere Steenrotsen/

'welcke oock voorwaer een wonder dinck om
enckken is / hoe datter een soo grooten hooghen
andigen spits gecomẽ mach wesen / int midden
an soo veel steenighe ofte rotsige Bergen. Om
n de Stadt de los Reyes, ofte vã der Coningen /
en groote Clock te gieten / soo hadden wy ghe-
reck vã veel hardt barn-hout / waer door daer /
nder andere / eenen ongeschickten grootẽ boom
fgehouwen werdt / den welcken / door sijn ou-
erdom ende grootte / eenen langen tijt / een aen-
idtsel ofte Guaca der Indianen gheweest was.
Op deser wijs / ende t'zy oock wat dat het soude
nogen wesen / van eenich dinck / dat yet byson-
ers ofte misinaeckt / ende meer als andere van
ijn gheslachte / difforme was / soo lieten sy haer
erstont voorstaen / dat het eenighe Goddelijck-
ept hadde / jae deden dit selve tot met de Stee-
en / Metalen, als oock met de Wortelen ende
Vruchten der aerden / gelijck als onder de wor-
elen die sy Papas heeten / daer men sommige van
en vreemdt fatsoen ofte gedaente van vindt / de
welcke sy den naem van llallakuas gheven / wor-
en van haer aengebeden ende ghecust. Aenbid-
en van ghelijcken oock de Beyren / Leeuwen /
Tygrẽn ende Slanghen / om dat sy haer gheen
quaet souden doen: ende even soo gelijck als hare
Goden zijn / alsoo zijn oock de dinghen dieser of-
feren / als sy die aenbidden. Hebbẽ een gebruyck /
als sy over wegh reysen / op de paden ofte cruys-
weghen / op de Gheberghten / namelijcken op
d'opperste toppen die sy / als geseyt is / Apachitas
noemen / te stroyen oude schoenen / pluymen / ge-
kaude Coca, t'welcke een cruyt is / dat sy seer
veel ghebruycken: ende als sy niet meer en ver-
mogen / soo leggen sy daer ten minsten een steen /
t'welcke altemael soo veel is / als een offrande /

op dat sy haer willen laten passeren ende cracht gheven/ t'welcke sy daer mede/ nae haer seggen/ vercrijghen / gelijck als t'selve in een Provintiael Concilie ofte Synode van Peru verhaelt wordt. Waerom daer/ op de voorschreven weghen/ seer groote hoopen van dusdanighe offer-steenen/ ende van d'andere voorschreven vuylicheden ghevonden worden. Dusdanich is d'uytsinnichevt ende t'ghebruyck der Ouderen gheweest/ daer in Proverbio van ghesproken wordt / segghende: Ghelijck als den ghenen die den Heuvel van Mercurio steenen offert / alsoo is het oock van ghelijcken met den ghenen/ die d'onwetende eere aendoet/ Dat is geseyt/ dat men van't eene niet meer vruchten noch nutticheyt en crijght als van't ander. Want soo ghelijck als Mercurius d'offrande van de steenen niet en ghevoelt/ alsoo en draeght den onwetenden oock geen kennisse/ om de deuchden/ die hem gedaen zijn/ te loonen. Ghebruyckten noch een ander/ende niet minder antijcksche offrande/ te weten/ trocken haer de wijn ofte oogh-brauwen uyt/ ende offerden die aen de Son/ of aen de Gheberghten of Apachitas, of aen de Winden/ofte aen de dinghen daerse eenighe vreese voor hebben. Soodanich was d'ellendicheyt daer d'Indianen in gheleeft hebben / ghelijck als daer hedensdaeghs noch veel alsoo leven/ de welcke den Duyvel (ghelijck als sijn kinderen) soo veel wijs can maken / als hy selfs wil/ ja al zijnt noch soo groote beuselingen/ ghelijck als dierghelijcke ghelijckenisse der Heydenen / van S. Chrisostomi, in een Homilia ghemaeckt wordt. Doch de Dienaren Gods / die d'onderwijsinge ende behoudenisse der selven/ bevolen is / en behooren dese kinder-dingen niet te verachten/ dewijle de selve soodanich zijn/ datse wel

Conf. Limens.2.p. 2. cap.99.

Prov.26.

vel stricken ghenoech connen maken / tot harer
euwigher verdoemenisse/ maer behoorense met
goede ende lichte redenen t'onderrechten / om
haer van so groote dwalinge af te trecken/want
is in der waerheyt een dinck om t'aenmercken/
hoe seer datse de gene/ diese op den rechten wegh
helpen/ onderdanich zijn. Daer en is doch/ on-
der alle de lichamelijcke schepselen/geen heerlijc-
ker dinck/ als de Son/ zijnde oock het gene/dat
gemeynlijcken van alle Heydenen aenghebeden
wordt. Nu soo is my van een seer discreet ende
goet Christen Capiteyn vertrocken/ dat hy met
een goede eñ slechte reden/d'Indianen beweeght
hadde / te ghelooven / dat de Son gheen Godt/
maer een schepsel Gods was / t'welcke aldus
toe ginck: Hy eyschte den Caçique ende princi-
paelsten Heere / dat hy hem een fluer ende licht-
veerdich Indiaen wildē bestellen/om met eenen
brief te verseynden / t'welcke hy dede. Doe soo
vraeghde den Capiteyn aen den Caçique: Segt
my nu eens/ wie is de Heere ende Oversten/den
Indiaen/die den brief so snellijckē heen draeght/
ofte ghy/diese hem doet draghen? Waer op den
Caçique antwoordde: Sonder twijffel/ick/wāt
hy en doet niet meer / dan als ick hem bevele.
Wel aen / seyde den Capiteyn / alsoo is het oock
van gelijcken met de Son/ die wy sien/ende met
den Schepper van alles/ wāt de Son en is niet
meer/ als een dienaer/ van dien opperstē Heere/
loopende door sijn bevel met soo grooter snellic-
heyt om/sonder moede te werden/om alle Volc-
keren te lichten. Hier door moeght ghy sien/hoe
weynich reden/ende wat een bedroch dat het is/
dat men de Son de eere gheeft / die men sijn
Schepper ende Heere van alles / schuldich is.
Dese reden van den Capiteyn stondt haer alte-

samen wel aen / ende den Caçique met d'India
nen/ die daer by waren/ seyden dat het warach
tich was/ende dat sy daer oock seer in verheuch
waren / sulcx verstaen te hebben. Daer word
oock vertelt / van een van de Coninghen Ingas
(t'welcke een seer vernuftich Man was) da
siende den selven/ hoe dat alle sijn Voorsaten/d
Son aenghebeden hadden/ seyde/ dat hy niet e
cost ghelooven / dat de Son een Godt was
noch wesen mocht / want Godt / seyde hy / i
een groot Heer/ende doet sijn dinghen met groo
ter sachtmoedichheyt ende heerlijckheyt / ende d
Son en rust noch en houdt nimmermeer op va
loopen/ waerom hem docht/ dat een soo onghe
rustighen dinck / gheenen Godt wesen mocht
waer aen hy seer wel seyde. Ende soo men d'In
dianen met bequame ende blijckelijcke redenen
haer bedroch ende verblindtheyt / comt te ver
claren / laten haer wonder wel overraden/ end
tot de waerheyt bekeeren.

Het 6.Cap. Van een ander soorte van Afgoderij met de overledenen ofte dooden.

EEn ander/ende een seer verscheyden soort
van Afgoderije (als de verhaelde) is d
ghene/ die de Heydenen gebruyckt hebben
ter oorsaken van henlieder overledenẽ oft
dooden/ diese lief ende weerdt hadden/ eñ schijn
Sap.14. oock/ dat dẽ wijsen Man te verstaen geeft/ t'sel
ve het beginsel van d'Afgoderije geweest te zijn
segghende aldus: T'beginsel der overtredingh
is gheweest/ de reputatie ofte achtinghe der Af-
goden/ende dese inventie is de gheheele bederffe-
nis van't leven/ want int begin der Werelt/ so
en warender gheen Afgoden / noch int eynde e
sullender oock in der eeuwicheyt gheen wesen.

Maer

Maer d'ijdelheyt ende ledicheyt der Menschen/ heeft dese inventie aldereerst in de Werelt ghebracht / ende hierom soo hebben sy oock haer leven soo haest voleyndicht: want gheschiedden/ dat ghevoelende den Vader seer bitterlijck den doot van den ongeluckighen soon/ heeft/ tot sijner vertroostinghe/ een afbeeldtsel des overledenen ghemaeckt / beginnende te eeren ende aen te bidden / (ghelijck als Godt) den genen die weynich te vooren/als een sterflijck mensche/sijn daghen voleyndt hadde. Ende tot desen eynde/ soo ordineerde hy / onder sijn Dienaers / datse tot sijner ghedachtenisse devotelijcke sacrificien souden doen. Daer nae/ int verloop van tijden/ beginnende dese vervloeckte ghewoonte authoriteyt ende aensien te crijgen / soo is dese dwalinge voor een Wet ghecannoniseert gheblevẽ / ende alsoo wierden de conterfeytsels eñ beelden/ door bevel der Tyrannen ende Coninghen / aengebeden. Hier uyt quamt oock/ dat men/ met de gene die absent ende van der handt waren/ alsoo van ghelijcken begonst te doen. Ende de gene die men presentelijckẽ niet en mochte aenbidden/als men verre van der handt was / wierden de conterfeytsels der Coninghen (diese eeren wilden) ghebracht/ ende badense op deser voeghen aen/ voldoende met dusdanighe inventie/d'absentie van den genen/diese aenbidden wilden. Desen vondt der Afgoderije wierdt noch vermeerdert / door de curieusheyt van excellente Constenaers / die met haerder conste / de selve schilderijen eñ beelden / soo elegant maeckten / datse de ghene (die niet en wisten wat dat het was) verweckten/ om die t'aenbidden. Want soeckende / met de fraeyicheyt van haerder consten/ de ghene te gelieven/ die haer werck gaven/ brachtẽ noch veel

schoonder figueren eñ schilderijen aen den dach/ ende t'ghemeyne volck / Heer omnes, vervoert zijnde/ door de vertooninge ende geestichept des wercks / begonsten den anderen (die weynich te vooren gheeert hadde geweest als een Mensche) te achten/ eñ voor haren Godt te houden. Ende dit was t'ellendich bedroch der Menschen/ de welcke haer voeghende / alsnu tot haerder affectien ende ghevoelen / als dan tot het vleyen ende pluymstrijcken der Coninghen / begonsten den onbegrijpelijcken name/van Godt/te stellen aen de steenen / ende die voor Goden aen te bidden. Alle dit selve is uyt het Boeck der Wijsheyt/ t'welcke een dinck is / weerdich om te noteren. Den genen die een curieuse ondersoecker is/van oude dinghen/ sal tot een punct vinden/ dat dese conterfeytsels ende afbeeldinge der overledenen/ d'oorsake ende t'beginsel der Afgoderije geweest is / segghe van de Afgoderije van eyghentlijcke Afgoden ende Beelden aen te bidden / want het ander van de Schepsels aen te bidden / ghelijck als de Son ende t'Hemelsche heyrcracht/ (daer in de Propheten mentie van ghemaeckt wordt) en is niet sekers van / of het naederhandt gheweest is / hoewel dat / dat van de Beelden ende Afgoden te maken/ter eeren van de Son/Maen ende t'Aerdtrijck / is sonder twijffel gheweest. Nu comende tot onse Indianen/soo zijn de selve
Hiere.19. (even soo ghelijck alst de Schriftuer aenwijst)
Sophon. 1. op't hooghste van haerder Afgoderije gecomen/ want eerstelijcken soo sochtense de lichamen der Coninghen ende Heeren te conserveren ende te bewaren / de welcke alsoo gheheel ende sonder stanck ofte corruptie blevẽ/over de twee hondert Jaren. Op dese maniere soo lagen de Coningen Ingas in Cusco, te weten / elck in sijn Capel ende

aenbidt-

aenbidtsel/van de welcke dẽ Viçeroy de Marck-graef van Cañette, (om d'Afgoderije upt te roepen) drye ofte vier dede upthalen/ ende in de Stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen/ brenghen/de welcke een ghenoechsame verwonderinghe veroorsaeckte/te sien Menschen lichamen/ van soo veel Jaren/ die noch soo gaef ende gheheel waren. Elck een van de voorschreven Coninghen Ingas, liet alle sijn Thresoor ofte Schat/Goederen ende Renten/ tot onderhoudt van de Capelle / ofte aenbidtsel / daer sijn lichame soude begraven worden/ latende eenen grooten hoop Ministren / als oock alle sijn familie/ tot den dienste des selven ghedediceert. Want daer en was gheenen naecomende Coninck/ die de Threforen ende naeghelaten Goederen van sijnen Voorsaet usurpeerde ofte nae hem trock/ dan vergaderden weder voor hem ende sijn Hofgesin op een nieu. Ende en waren oock noch niet te vredẽ met dese afgoderije der doode lichamen/ maer deden oock hare figueren af maken/ want elcken Coninck maeckte in sijn leven / een steenen Beeldt ofte Figuere van sijn selven/ t'welcke sy noemden Guaoiqui, dat is soo veel/ als Broeder geseyt/ want de selve figuerẽ wierden/soo wel in sijn leven/ als daer naer/ soo veel eere aenghedaen / als den Inga selfs: voerdense oock met haer ten oorloghe / ende droeghense in de Processien om/ om reghen ende goet ghewas te crijgen / doende den selven verscheydẽ Feesten ende Sacrificien aen. Van dese Afgoden wasser een groote menichte in Cusco ende haer Jurisdictie. Men verstaet/dat de superstitie/ van dese steenẽ Beelden aen te bidden/gantsch ofte t'meestendeel te niet is / nae dat het / door de neerstichept des Licentiaets Polus, aen den dach ghe-

comen is/zijnde d'eerste die uytgeroept wordde/ die van Inga Roca, Hooft van de principaelste partije vã Hanon Cusco. Op dese maniere vindt men oock/dat onder ander Natien/ groote achtinghe geweest is / met de lichamen der Voorsaten/ ende van haer figueren te eeren ende aen te bidden.

Het 7. Cap. Van de superstitien diese met de dooden bedreven.

D'Indianen van Peru gheloofden int ghemeyn d'onsterffelijckheyt der zielen/ ende dat de goede/ de glorie/ ende de quade/ de straffe creghen/ waer door daer weynich swaricheyts valt / om haer dese artijckelen te doen aennemen/ maer van dat de lichamen met de zielen soudẽ opstaen / en hadden geen kennisse van/ waer door sy groote neerstichept deden (gelijck als ghesept is) om de lichamen te conserveren/ ende nae haer doot / eere aen te doen. Ende hierom soo wierden sy oock / van haer nacomelinghen / met cleeden behanghen/ ende sacrificie daer voor gedaen/ namelijcken voor der Coninghen Ingas. Moesten in haerder begraeffenisse vergeselschapt wesen/ met een groot ghetal van Dienaers ende Vrouwen / tot voor den dienste van t'ander leven. Ende alsoo wierden oock (op den tijdt datse storven) alle de Vrouwen / Dienaers ende Officianten gedoodt / daerse best toe ghesint waren / om haer in d'ander Werelt te dienen. Ten tijden dat Guanacapa starf/ (welcke was de Vader van Atagualpa, in wiens tijden de Spagnaerden daer eerst in quamen) so wierden daer ghedoodt over de duysent persoonen/ ende dat / van allen ouderdom eñ qualiteyt / tot sijnen dienste eñ geleyde int ander leven: worden ghedoodt/

ghedoodt/nae datse eerst veel liedekens ghesonghen/ ende ghebrast hadden. Ende de ghene die alsoo omghebracht wierden/ hielden haer/ voor gheluckich ende salich/ datse alsoo sterven mochten: Sacrificeerden ofte offerden haer oock veel dinghen op/ namelijcken kinderen/met welcker bloet sy d'overledenen bestreken/makende van't selve / een streep van't eene oor tot het ander/ over t'aengesicht heen. De selve superstitie ende onmenschelijckheyt/van Mans ende Vrouwen te dooden / tot gheleyde ende dienste der overledenen int ander leven / hebben van gelijcken andere barbarische Natien oock ghepleeght / ghelijck sy't oock noch in ghebruyck hebben / ende nae dat Polus wel schrijft / soo heeft het bynae gheheel Indien door/ gemeyn gheweest. Jae dat noch meer is / soo wordt van den eerwaerdigen Beda verhaelt / hoe dat d'Engelschen (aleer sy Christenen waren) van ghelijcken de selve maniere hadden/ van volck te dooden/ om in geselschap ende dienste der overledenẽ te wesen. Daer wordt vertelt van eenen Portugees/die onder de Barbaren ghecaptiveert zijnde/ int vanghen/ een oogh met een pijl uytgeschoten wierdt/ ende geschiedende daer nae / datse hem wilden sacrificeren / om te wesen int ghesellschap van een Heere die daer gestorven was/so seyde den Portugees/ hoe dat de gene die int ander leven woonen / den overleden in weynich acht souden hebben / om dies wille datse hem een eenooghich mensche tot een met-ghesel gaven/waer door het beter soude wesen / datse hem een met twee ooghen met gaven: t'welcke de Barbaren oock een goede reden docht te wesen/ende volghende sijnen raet/lieten hem vry gaen/ende namender een ander voor in de plaets. Behalven dese superstitie / van de

Menschen met de overledenē te dooden/ (t'welcke niet en gheschiet/ dan met seer gequalificeerde persoonen) soo isser noch een ander/ die veel ghemeynsamer/ ende dat generalijcken door geheel Indien is/ dat is/ van te stellen eten ende drincken op de Sepulturen ofte Graven/ voor d'overledenen/ geloovende datse haer daer met onderhouden/ t'welcke van ghelijcken een dwalinghe der Ouderen gheweest is/ gelijck als van Sint Augustijn verhaelt wordt. Ende om t'selve (van den haren eten ende drincken voor te stellen) t'effectueren/ so vindt men noch hedensdaeghs veel Indiaensche onchristenen/ die hare overledenen ofte dooden/ heymelijcken uyt de Kercken ende Kerckhoven opgraven/ ende weder in de Gheberghten/ spelonckken/ ofte in haer eygen huysen begraven. Hebben oock voor een gebruyck/ haer silver in de monden/ handen ende boesemen te steken/ ēn treckense oock nieuwe dubbelde ende proffijtelijcke cleederen/ onder t'dootcleet/ aen/ want ghelooven dat de zielen/ van harer overledenen/ omswerven/ ende datse coude/ honger/ dorst/ ende arbeydt zijn gevoelende. Hierom ist/ datse hare Jaerlijcksche Wtvaerden ēn Vigilien doen/ ende haer met eten/ drincken/ ende cleederen voorsien. Door dese oorsake comt het/ dat de Prelaten, met groote redē/ in haer Synoden doen waerschouwen/ dat hen de Priesters sullen vervoorderen/ om d'Indianē te doen verstaen/ dat d'offranden/ die in de Kercken op de graven gestelt worden/ gheen eten noch drincken en is/ voor de zielen/ maer voor den Armen ofte Ministeren/ ende dat het Godt is/ die alleen de zielen in d'ander Werelt onderhoudt/ want en eten noch en drincken geenich dinck dat lichamelijck is/ want daer is veel aen ghelegen/ datse dit wel

August. in Epist. 64.

ende

ende te degen weten/ op datse t'heylich gebruyck niet en verkeeren in een Heydensche superstitie/ ghelijck als het van velen ghedaen wordt.

Het 8. Cap. Van de gebruycken die de Mexicanen ende andere Natien, met de overledenen ghehadt hebben.

VErhaelt hebbende/ t'ghene dat in Peru, onder veel Natien / met de overledenen/ t'ghebruyck is geweest/soo salt oock wel behooren/dat wy hier van/speciael mentie / der Mexicanen maken / welcker begraeffenisse seer solemneel ende vol grooter uytsinnicheyts was / zijnde t'selve/ in Mexico, een officie der Priesteren ende Religieusen/ (die men aldaer met een vreemde observantie hadde/ghelijck als nae ghesegt sal worden) om de dooden te begraven/ende hare exequien ofte uytvaerden te doen. De plaetsen daer syse begroeven/waren d'ackerwerven/ als oock op de plaetsen van haer eygen huysen. Andere brochtense op de Gheberghten/ daer men de sacrificien dede. Eenighe verbrandense / ende begroeven d'asschen in de Tempelen: In somma/datse al te samen begraven worden/ met alle hare Cleederen / Ghesteenten ende Juweelen diese hadden. Ende van de gene diese verbrandden / leydense d'asschen in potten/ met alle de Juweelen/Ghesteenten/ende verciersels daer by/ jae al warense oock noch soo costelijck / songhen t'Officie ofte Ghetijden der dooden/gelijck als Responsen, met de doode lichamen/ veel reysen op te heffen/ ende veel ander ceremonien. In dese begraeffenissen wordden daer ghegeten ende ghedroncken/ en zijnde van persoonen van qualiteyt / soo wierden alle de ghene / die haer in de begraeffenisse bemoeyt hadden/ ghecleedt. Soo wanneer

wanneer datter een gestorven was/ soo leydense hem uytghestreckt / in een Camer neer / tot soo langhe datter van alle plaetsen de vrienden ende bekenden by quamen / de welcken den dooden presenten brachten/ ende hem groetten/ ghelijck als of hy noch levent geweest hadde: ende soo't een Coninck ofte Heere van eenighe plaetse ghe-weest was / soo presenteerdense hem slaven/ om met hem gedoodt te worden/tot sijnen dienste in d'ander Werelt. Doodden van ghelijcken / sijn eyghen Priester ofte Cappellaen / want alle de Heeren haddē elck een Priester/die daer binnens huys de ceremonien administreerde: doodden hem / om den dooden in d'ander Werelt te gaen administreren: Doodden van ghelijcken den Hofmeester/ Schencker/de Dwerchen eñ Bul-tenaers / met de welcke sy hen gemeynlijck ende veeltijdts lieten dienen/als oock de broeders die hem aldermeest ghedient hadden / t'welcke een magnifijck dinck / onder de Heeren was / datse hen van haer broeders/ ende de boven-genoem-den lieten dienen: in somma / doodden alle de ghene/ die van haren huyse waren/ om in d'an-der Werelt weer huys op te stellen. Ende om al-daer gheen armoede te lijden / soo begroevense met hen veel rijckdommen van Gout / Silver/ Ghesteenten / rijcke Gordijnen van veelderley wercken/ goude armringen/ ende ander dierge-lijcke costelijcke Juweelen. Ende so den dooden verbrandt wierdt/ soo dedense t'selve van gelijc-ken met alle t'volck ende verciersels/ datter met ghegheven worde voor d'ander Werelt / ende namen alsdan alle d'assche / eñ begroevense met grooter solemniteyt. D'Exequien ofte Wtvaer-den duerden thien daghen/ ende dat/met lamen-tatien ende droevighe ghesanghen. De Priesters

droeghen

droeghen d'overledenen met verscheyden ceremonien (nae dat sulcx begheert wordde) upt/ welcke ceremonien soo veel waren / datmense qualijcken conde tellen. De Capiteynen ende groote Heeren/wierden met haer wapenen ende triomph-teyckenen behangen/na de daden ende vrome feyten / diese in de Oorlogen/ ofte Regieringhe/ ghedaen hadden : alle dese dinghen ende teyckenen wierden alsoo gedragen voor't Lijck/ ofte doode lichaem heen/ tot der plaetsen/daerse begraven ofte verbrandt souden worden/ zijnde van haerlieder/ als in processie ghelepdt/gaende met de selve / de Priesters ende Digniteyten der Tempelen, met verscheyden cleedinghe ende verciersels/te weten/ eenighe te wieroocken/andere al singhende / sommighe spelende op droevighe fluyten ende trommelen/ t'welcke t'gerrijt ende gehuyl / der ondersaten ende vrienden/ noch veel meer vermeerdē. De Priester/die't Officie dede/ ginck ghecleedt ende behangen met de teyckenen van den Afgodt/ die den Overleden gerepresenteert hadde/want alle de Heeren representeerden altoos d'Afgoden / ende hadden van ghelijcken hare toenamen/waer door de selve so seer geacht ende gheeert waren. Dese voorseyde teyckenen wierden ordinaris van d'Orden der Ridderschappe ghedraghen. Ende nae dat den ghenen/ die ghebrandt soude worden/ gebracht was/ op de plaets / daer men d'assche soude vergaren/ soo wierdt hy met de tacken (ende alle t'ghene meer datter tot sijn proviande behoorde / als ghesept is) omringt/ende alsoo t'vyer in ghesteken / t'welcke sy altoos met geharste barn-houten vermeerden/tot soo lange dat het al te samen tot assche was. Dit ghedaen zijnde / soo quam daer terstont een Priester upt/ met een Duyvels cleedt

cleedt aen / hebbende monden aen alle de leden/ ende veel spiegels-oogen/met een groote stock in de handt / waer mede hy alle d'assche / met een groote ende opgheblasen hooghmoedt/ omroerde/ makende den selven een soo wreeden ende afgrijselijcken representatie/ dat hy alle d'omstanders een angst ende verschricken aenjaeghde. Ende somtijdts soo quam desen Minister/ oock wel met ander verscheyden cleedinghe uyt / nae dat de qualiteyt van den Overledẽ met brachte. Dese verhalinge der dooden ende begraeffenisse/ hebben wy ghedaen/ter cause van de Afgoderije der overledenen/ soo salt nu recht wesen/dat wy weder op het principaelste propoost keeren/ende met dese materie een eyndt maken.

Het 9.Cap. Van de vierde ende laetste soorte der Afgoderije, die d'Indianen, namelijcken, de Mexicanen, met de Beelden ende Figueren ghebruyckt hebben.

Hoewel dat in de voorseyde manieren van Afgoderije / (daerse de Schepselen aenbaden) Godt grootelijcken niet te cort ghedaen ende vertoornt worde / soo en is/niet teghenstaende/den heyligen Gheest noch veel meer verdoemende ende vergrouwelende/ d'ander soorte van Afgoderije/ daerse alleenlijcken de Figueren ende Beelden (die van Menschen handen gemaeckt zijn) aenbidden/ sonder datter in haer yets meer is/ dan steen/hout/ofte metal te wesen / met de ghedaente van die daer den handtwercker heeft willen gheven/waerom
Sap. 13. soodanighe / van den wijsen Man/ ongeluckich ghenoemt worden/ ende dat men henlieder hope wel onder de dooden rekenen mach/ der ghener/ die de wercken des Menschen handen voor

Goden

Goden houden/ de welcke van gout ende silver/ ende met inventie ende gelijckenis der Ghedierten/ ofte van de onutte steen/ gemaeckt zijn/ niet anders zijnde / als een dinck van antiquiteyt/ ende gaet alsoo Goddelijcken vervolgen/ tegens dit bedroch ende uytsinnicheyt der Heydenen/ gelijck als t'selve oock van de Propheten/ Esaia, Hieremia, Baruch, eñ van den heylighen Coninck David, overvloedich ende gracieuslijcken ghedisputeert werdt: daerom soo salt van doen wesen/ dat de Minister van Christo (die de dwalingen der Afgoderije wederspreeckt) dese plaetsen wel doorsie ende ghegrondeert hebbe/ als oock de redenen/ die daer den heyligen Gheest/ soo aerdich by brengt/ de welcke haer al te samẽ in een corte sententie reduceren/ gelijck alst van dẽ Propheet Osea ghestelt wordt / segghende: Den Werckmeester is geweest den genen die hem gemaeckt heeft/ waerom hy oock gheenen Godt en is/ van gelijcken soo salt Kalf van Samarien oock wel/ voor spinwebbens/ te passe comen. Nu comende tot ons voornemen / soo is te weten / datter in Indien groote curieusheyt gheweest is / van Afgoden ende Schilderijen te maken/ ende dat/ op verscheyden manieren / ende van differente materialen / de welcke sy voor Goden aenbaden: worden in Peru, Guacas ghenoemt/ ende waren ordinaris van leelijcke ende mismaecte gedaenten / ten minsten soo waren alle de ghene die ick ghesien hebbe/ alsoo. Gheloove/ sonder twijffel/ dat den Duyvel (tot wiens vereeringe sy de selve maeckten) een wel-behagen ende ghenoechte moeste hebben / hem in de ghedaente van mismaeckte Figueren/ te doen aenbidden / want is in effect alsoo warachtich / dat den Duyvel uyt veel van dese Guacas ofte Afgoden / tael ende antwoordt

Esai.44. *Hier.10.* *Baruch,6.* *Psal.113.* *Oseas,8.*

antwoordt gaf / nemende sijn Priesters eñ Ministren / dese Oraculen, van den Vader der leugenen / waer / ende soodanich als hy selfs is / alsoo waren oock sijn Raedtslaghen / Waerschouwinghen ende Prophecijen. Daer dese maniere van Afgoderije aldermeest bestandt hielt / ende dat meer als op gheenighe plaetsen ter Werelt / was in de Provintie van nieu Spagnen, in Mexico, Tezcuco, Tlascâla, Cholula, ende ander omligghende quartieren van't selve Rijcke. Het soude een al te overdadigen dinck wesen / alle de superstitien te verhalẽ / diese hier in wel gebruyckten / evenwel so en salt sonder vermakelijckheyt niet wesen / daer yet af te refereren. Den principaelsten Afgodt der Mexicanen / als voozen ghesept is / was Vitziliputzli, dese selve was een houten Beeldt / ghefatsoneert in de ghedaente van een Man / ghesetten op een blauwe schabel / die op een Rosbaer gefondeert was / ofte vast stondt / hebbende van elcken hoeck / een uytstekende stock / met een Slangen-hooft aen de punten ofte eynden daer aen. De schabel / beduyden / dat hy also in den Hemel ghesetten was / noch soo hadde den selven Afgodt / t'gantsche voorhooft blau / ende over de neus eẽ blauwe streeck / de welcke reyckte van't eene oor aen't ander / hadde op het hooft een costelijcke plumagie / in de gedaente van een Voghels beck / zijnde t'eynde des selve / van ghebruyneert gout / hadde in de slincker handt een witte Rondas / met vijf vederen van witte pluymen / die daer cruysghewijs aen geset waren / comende boven / een triomph-tackſken van gout uyt / ende aen de zijden / vier pijlen / de welcke / nae der Mexicanen seggen / hem van den Hemel gesonden waren / om de daden ende feyten uyt te rechten / die op sijn plaets verhaelt sullẽ worden:
hadde

hadde in de rechter handt een rust ofte leenstock/ ghefatsoineert ghelijck als een Slanghe/ ende gantsch t'eenenmael met blauwe baren ofte stre-pen: alle dit ornament ofte verciersel/ ende alle het ander meer/ dat seer veel was/ hadden sijn bysondere bediedtsels/ ghelijck als het selve van de Mexicanen uytghelept wordt. Nu soo is den naem van Vitziliputzli, soo veel te segghen/ als t'verkeerde ofte averechts van de welschijnende plumagie. Van den hooveerdigen Tempel, Sa-crificien/ Feesten ende Ceremonien deses groo-ten Afgods/sal daer nae gesept worden/t'welcke voorwaer dingen zijn/ waerdich om te noteren: segghe nu alleenlijck/ dat desen Afgodt/ rijcke-lijcken ghecleedt ende toeghemaeckt zijnde/ ghe-stelt was op eenen hooghen Altaer, te weten/ op een cleyn parck/zijnde seer wel bedeckt ende met Laeplakens overtogen/ als oock behangen met juweelen/ pluymen/ vercierfels van gout/ ende veel Rondassen ofte Schildē van pluymen/ende dat/ op het alderciersijckste ende curieuste/ dat sy sulcx te weegh conden brenghen/hebbende ge-stadelijcken/ tot meerder eerbiedinghe/ altoos een gordijn voor hem hangen. By de Capel van den voorseyden Afgodt/ soo wasser noch een an-der vack ofte parck/ van minder vercierfel/ al-waer eenen anderen Afgodt stondt/ die Tlaloc genaemt was/ want dese twee Afgoden stonden altoos by den anderen/ om dat syse voor Met-gesellen ofte Mackers/ende van gelijcker macht hielden. Noch soo wasser in Mexico eenen ande-ren principalen Afgodt/ de welcke was den Af-godt der Penitentien/ Aflatē/ ende vergevingen der zonden/ desen was ghenaemt/ Tezcatlipuca, ende was gemaeckt van eenen seer blinckenden steen/ eñ dat/soo swart als gitte/ zijnde gecleedt

met sommighe cierlijcke habijten / op haer maniere/ hadden goude oor-ringhen/ende in de onderste lippe eenen silveren schacht / van ontrent een vingher lanck/ waer in op sommighe tijden een groene/ eñ op ander tijden een blauwe plupme stack/ t'welcke hem vertoonende was/ ghelijck als een Esmerault ofte Turcois, hadden oock t'nederste van het hayr omwonden met eenen riem van ghebruyneert gout / hebbende aen't eyndt van dien/ een gouden oor ghemaeckt/met een roock daer op gheschildert/t'welcke soo veel bediedde/ als de ghebeden der verdruckten ende sondaren/die hy verhoorden/ alsse haer aen hem waren bevelende. Tusschen t'voorseyde oor ende t'ander / soo hingender een groote menichte van Juweelkens. Haddẽ noch om den hals een hanghende bagghe ofte Juweel van gout / die soo groot was / datse hem de gantsche borst bedeckte / ende aen beyde d'armen goude armringhen/ van ghelijcken aen den navel eenen costelijcken groenen steen / ende in de slincker handt een waeyerken van costelijcke groene/ blauwe ende geluwe plupmen / de welcke van een blinckende goude plate uytstaken/zijnde de selve soo seer gebruyneert/ dat het een glants van hem gaf/ghelijck als een spiegel/ waer mede te verstaen gaf/ dat hy in de selve spieghel alles sach / watter in de Werelt ghedaen wordde. Desen spieghel ofte gouden plaet / wierdt gheheeten Itlacheâia, dat is gheseyt / sijn spieghel ofte aenschousel. In de rechter handt so hadde hy vier pijlen/ de welcke soo veel bedieden als de straffe die hy aen de misdadighers dede/ waerom sy oock geenen Afgodt meer en vreesdẽ/als desen/ op dat hy haerlieder boosheyt ende quade seyten niet en wilde openbaren. In de Feeste des selven (t'welcke

was

was eens om de vier Jaren) soo wasser vergif-
fenis der zonden/ ghelijck als hier nae gesept sal
worden. Desen selven Afgodt Tezcatlipuca, hiel-
dense oock voor den Godt der drooghten / hon-
ger/onvruchtbaerheyt ende pestilentie/waerom
sy hem oock op een ander maniere afmaelden/te
weten / al sittende op een schabel / ende dat/ met
grooter authoriteyt/ zijnde omhanghen met een
roode gordijn/ die met dootshoofdē ende beenen
der dooden bewrocht was/ hebbende in de slinc-
ker handt een Rondasse met vijf vederē van Ca-
toen ghemaeckt / ende in de rechter handt een
Worp-pijle ofte Roede / als daer met dreygende
met eenen uytghestreckten arm / ghelijck als of
hyse terstondt wilde werpen. Wt de Rondasse
staken vier pijlen/ hadde t'wesen lieflijck eñ t'lijf
gantsch swart besmeert / met het hooft vol vee-
ren van Quartels besteken / ghebruyckten met
desen Afgodt soo groote superstitien / ende dat/
door de groote vreese dieser van haddē. In Cho-
lula, niet verre van Mexico, t'welcke een Repu-
blijck oft Stede op sijn selven is/ aenbadē eenen
vermaerden Afgodt / te weten / den Afgodt der
Cooplieden / ende zijn oock noch hedens daeghs
tot de cooph andelinghe seer ghenegen/den welc-
ken sy noemdē Quetzaâlcoâlt, desen Afgodt stont
op een groote plaets/ in een seer hoogen Tempel,
hebbende rondtsom hem / Gout / Silver / Ju-
weelen/ costelijcke Pluymen ende Lakenen van
verscheyden coleuren/hadde de gedaente van een
Man / uytghesondert t'aensicht / t'welcke was
ghelijck als van een Voghel / met eenen rooden
beck / hebbende boven op / een kam / ende lellen
met regelen tanden/ ende een uytstekende tonge/
ende op het hooft eenen pampierē geschilderden
scherpachtigē Mijter, met veel goude verciersels

om de beenen/ ende ander duysent inventien van
vies vasen/ die't selve altemael bediedde ofte uyt
leyden / aenbaden hem in effect / om dat hy den
ghenen rijck maeckte dien hy wilde / gelijck als
den anderen Godt Mammon ofte Pluton. Ende
den naem die de Choluanen haren Godt gaven
quam oock voorwaer seer wel te propoost / hoe
wel dat sy't selfs niet en verstonden / noemden
hem Quetzaâlcoâtl, dat is so veel / als een Slan-
ghe van costelijcke Pluymen ghesept/ want soo
danich is den Duyvel der begeerlijckheyt. Dese
Barbaren en waren noch niet alleẽ te vreden/ met
de Goden te hebben/ maer haddẽ noch oock van
ghelijcken hare Godinnen/ ghelijck als de fabu-
len der Poëten/ de selve oock voor den dach bren-
ghen/ die de verblinde Heydenschap der Griecken
ende Romeynen eerbiedinge aendeden. De prin-
cipaelste van de Godinnen/ diese aenbaden/ hie-
tense Tozi, dat is so veel gesept/ als onse Groot-
moeder / de welcke / nae dat de Historien der
Mexicanẽ vermelden/ een dochter was des Co-
nincx Culguacan, zijnde d'eerste / die door bevel
van den Viztlipuztli, ghevildt wierdt/ hem daer
mede/ de selve/ op sulcker voege/ voor sijn Suster
consacrerende/ eñ van dien tijt af/ so begonstense
de Menschen tot de sacrificien te villen / ende de
levende/ haer met de vellen ofte huyden der ghe-
sacrificeerden/ te becleeden/ meynende dat haren
Godt daer een goet ghenoeghen in hadde / als
oock de herten uyt te trecken / der ghener diese
sacrificeerden / leerdense van ghelijcken van ha-
ren Godt / als hyse selve was uyttreckende van
den ghenen die hy in Tula castigeerden / als
op sijn plaets ghesept sal worden. Een van dese
Godinnen/ diese aenbaden / hadde een soon / die
een over-groot Jagher was / den welcken die
van

van Tlâscala, daer nae oock voor eenen Godt aen namen/ t'welcke waren de ghene die de partije hielden/ teghens de Mexicanen/ met welcker hulpe/ de Spagnaerden Mexico in creghen. De Provintie van Tlascâla is seer wel ende bequaem ghelegen om te Jaghen / daer t'selve volck oock seer toe gheneghen is/ ende makender een groote feeste af / te weten / schilderden den Afgodt op een sekere maniere/ in welcker verhael niet noodich is/ den tijt te verslijten/ maer de feeste dieser met hielden/ die seer gratieus was/ gheschiedde op dese maniere: Bliesen ofte speelden/ int opcomen van den dach / t'ghelupdt van een Cornet ofte Basuyn, waer mede sy haer al te samen versaemden met haer pijlen/ bogen/ netten/ ende ander Jachtghetuygh / ende gingen alsoo met haren Afgodt in Processie / volghende een groote menichte van volcx achter aen/ tot op eenẽ hooghen Bergh / op't opperste van de welcke / een Prieel stondt van groene tacken / hebbende int midden een Altaer dat seer costelijcken toebereyt was / alwaer sy den Afgodt op stelden / deden dese wegh ofte processie met een groot ghetier ende rumoer van Cornetten, kinckhoorns/ Fluyten ende Trommelen/ ende gecomen zijnde op de bestemde plaets / soo besetten sy den gantschen voet van't Gheberghte / rondtsom / daer van alle canten t'vyer in stekende / waer mede sy veel ende verscheyden soortẽ van Ghedierten op jaeghden/ als Venesoenen/ Hasen/ Conijnen/ Vossen / Wolven / etc. de welcke / om t'vyer t'ontvlieden/ nae't opperste toe liepen/ comende de Jaghers haer altoos/ met een groot gecrijsch ende ghetier/ nae/ blasende op diversche Instrumenten / tot soo lange dat sy se tot op't hooghste voor den Afgodt joeghen / alwaer sy de Jacht

soo benauden ende in een dronghen / dat sy se deden springhen ende rollen/d'een van boven neer/ d'ander op't volck / ende eenighe op den Altaer, waer mede sy een groot vermaken ende feeste hadden/soo namense daer als dan een groot ghetal af / waer van sy de Venesoenen ende groote Beesten/voor den Afgodt sacrificeerden/haer de herten uyt treckende / met de selve ceremonien/ alsse in de sacrificie der Menschen gebruyckten. Dit ghedaen wesende/ namen alle de voorschreven Jacht op den hals / ende keerden met den Afgodt wederom / in de selve ordinantie / alsse heen ghegaen waren/ comende met alle dese dinghen/ende met grooter vreuchden ende Musijck van Cornetten ende Trommelē in de Stadt tot in den Tempel, alwaer sy haren Afgodt weder in settē/met grooter eerwaerdicheyt ende solemniteyt/ als dan soo ginghen sy terstont daer nae gelijckelijck t'vleesch vā alle de voorschrevē Jacht bereydt maken/ waer mede sy de gantsche Ghemeynte een bancket aendeden:eñ t'eten voleyndt zijnde / deden hare representatien ende Dansspelen voor den Afgodt. Hadden oock noch veel ander Goden ende Godinnen/met een groot getal van Afgoden / want waren onder de Natię der Mexicanen/ ende hare Nabueren voorseyt/ de vernaemste van allen.

Het 10. Cap. Van een vreemde maniere van Afgoderije, die de Mexicanen ghebruyckten.

SOo ghelijck als wy ghesept hebben/dat de Coningen Ingas van Peru, sekere steenen Beelden dedē oprechtē/die nae haer gelijckenisse gemaeckt waren/de welcke sy Guaoiquies ofte Broeders noemden / doende de selve soo veel eerbiedinghe aendoen / als haer eyghen

yghen persoonen. Alsoo deden van gelijcken de Mexicanen met hare Goden / jae ginghen hier in/ d'ander noch verre te boven/ want maeckten hare Goden van levende Menschen / t'welcke geschiedde op dese naevolgende maniere / te weten / namen een slaef / die haer best aen stondt/ ende aleer datse hem hare Afgoden opofferden/ soo gavense hem den selven naem van den Afgodt / die hy ghesacrificeert soude worden / ende becledden hem met de selve habijten ende omhanghsels des Afgodts / segghende dat hy den selven Afgodt representeerde: Ende alle desen tijdt over/ dat de representeringhe duerde/ welcke in sommighe Feesten eens des Jaers/ende in andere / om de ses Maenden / ende in etlijcke minder was/soo dedense hem soo veel eerbiedinghe aen/ als den selven Afgodt/ als oock in hem eten ende drincken te geven/ ende vrolijck te maken/ ende soo wanneer dat hy over strate ginck/ soo liep het volck terstont/om hem t'aenbidden/ hem veel aelmoessen biedende,/ leyden hem van ghelijcken de krancken ende kinderen te vooren/ om dat hyse gesont soude maken/ ende de zegheninge geven/ ende lieten hem oock in alles sijnen wille volbrenghen/uytghesondert dat hy altoos (om niet te moghen wech loopen) met thien of twaelf Mans / over al waer dat hy ginck / bewaert ende wierdt. Ende op datse hem over al/ daer hy voorby ginck / eerbiedinghe souden bewijsen/ soo blies hy somtijdts eens op een fluytken / waer mede t'volck ghewaerschout wierdt om hem te comen aenbidden. Als hy nu wel te degen gesaysoneert ende vet was/ (den dach van de Feeste ghecomen wesende) soo sneden sy hem op/ doodden ende aten hem/ ende deden daer een solemnele sacrificie met/ welcker aenmerckinge

voorwaer een beweghenisse maeckt / te sien op wat een maniere dat den Satan dit volck in sijn ghewelt hadde / ghelijck hyer hedensdaeghs noch vele heeft / makende diergelijcke potspysen ende bedrieghe rije op de costen der bedroefder zielen ende ellendighe lichamen / die hem ghepresenteert wierden / drijvende sijnen spot met het ghene dat hy d'ongeluckige Menschen aen doet / verdienende hare zonden / datse van den oppersten Godt / in handen van sijnen vyandt ghelaten worden / den welcken sy voor haren Godt / ende tot een toeverlaet vercoren hebben. Nu dewijle datter ghenoech ghesept is / van't gene dat d'Afgoderije der Indianen is beroerende / soo willen wy vervolghen om te handelen van de maniere der Religie / ofte om beter te segghen / der Superstitien die sy in hare Godsdiensten ghebruyckten / als van hare Sacrificien / Tempels, Ceremonien / ende alle t'ghene datter meer aen cleeft.

Het 11.Cap. Hoe dat den Duyvel ghesocht heeft, in de maniere der Sacrificien, Religie ende Sacramenten, Godt te verghelijcken.

MAer aleer dat wy hier toe comen / soo moet mē op een dinck verdacht wesen / dat seer waerdich is t'aenmercken / te weten / dat soo gelijck als den Duyvel / door sijn hoovaerdije / vyandtschappe ende teghens-strijdt ghenomen heeft teghens Godt / ende t'ghene dat onse Godt / door sijn wijsheyt / tot sijner stichtinghe ende eere / als oock tot welvaert ende ghesontheyt der Menschen gheordineert heeft / alsoo heeft oock den Duyvel gesocht t'selve nae te comen / ende dat te verdraeyen tot sijner eere eñ meerder verdoemenisse der menschē.

Alsoo

Alsoo sien wy oock/ dat soo ghelijck als den oppersten Godt/ Sacrificien/ Priesters/ Sacramenten/ Religieusen/ Propheten ende Volck heeft/ die tot synen Goddelijcken dienste eñ heylighe Ceremonien ghedediceert zijn/ alsoo heeft oock den Duyvel van gelijcken syn Sacrificien/ Priesters/ maniere van Sacramenten/ volck die ghedediceert zijn/ tot een heylighe versierde Clooster-ghemeynschappe/ ende duysentderley soorten van valsche Propheten. Om alle het selve/ int bysonder/ ghelijck als het toegaet/ te verclaren/ soude een groote vermakelijckheyt/ ende van niet minder aenmerckinghe wesen/ voor den ghenen die overdencken wil/ dat soo gelijck als den Duyvel een Vader der leugenen is/ nae dat het wel van de volcomẽ waerheyt int Euangelium verhaelt wert/ alsoo is hy oock onrechtveerdichlijck/ soeckende Gods glorie nae hem te trecken/ eñ met sijn duysternisse t'licht te veynsen. De Toovenaers van Egypten onderwesen zijnde van haren Meester den Satan/ sochten/ in teghenheyt van Moyse ende Aaron, andere diergelijcke wonderen nae te bootsen. Oock soo lesen wy int Boeck der Rechteren/ van den anderen Micas, Priester des ijdelẽ Afgods/ hoe dat hy gebruyckende was/ d'ornamenten ende cleedinghe diese in den Tabernakel des warachtigen Gods/ ghewoon waren te ghebruycken/ den selven Ephot, Teraphijn, ende alle t'ander. Nu t'mach wesen wat dat de Gheleerden willen/ daer en is evenwel bynaest niet een dinck/ dat door Iesum Christum onsen Heere/ in sijn Euangelische Wet ingestelt is/ ofte den Duyvel heeft het op eenighe maniere nae ghebootst/ ende tot sijn Heydenschap ghetrocken/ ghelijck als den ghenen bevinden sal/ die achtinghe neemt op het

Ioan. 5.

Exod. 7.

Iud. 15.

ghene dat wy / door sekere informatie / van de costuymen ende ceremonien der Indianen hebben comen te weten/waer van wy/int vervolgh van dit Boeck/ tracterende zijn.

Het 12. Cap. Van de *Tempelen* die men in *Indien* ghevonden heeft.

NV dan / beginnende by de Tempels, soo ghelijck als den oppersten Godt gewilt heeft / dat men hem een huys soude toe-eyghenen/ daer sijnen heylighen Naem/ met bysondere diensten / ghecelebreert mochte worden/ alsoo heeft oock den Duyvel/d'ongheloovigen tot sijner intentien gepersuadeert/hem triomphantelijcke Tempelen, bysondere Beedthuysen ende Heylichdommen/te maken. In elcke Provintie vā Peru, was een principael Guaca ofte Beedthuys / ende behalven de selve / noch eenighe/ die Vniversale ofte Alghemeyne waren/ te weten / voor alle de Rijcken der Ingas, ende onder allen soo warender twee die uytgenomen waren / een diese hieten Pachacama, de welcke stondt vier mijlen van Lima, alwaer men noch hedensdaeghs d'overblijfsels ende fondamenten sien mach/van een seer oudt ende groot Edificie oft Ghebou / uyt den welcke Francisco Piçarro, ende den sijnen / alle die oneyndtlijcke rijckdom ende schat van gouden ende silveren Vaten ende Cruycken creghen / die hen ghebracht wierden/ als sy den Inga Ataguálpa ghevanghen hadden. Men weet / door warachtighe informatie / dat den Duyvel in desen Tempel, sichtbaerlijck van sijn Orâkel, tael ende antwoordt gaf/ende datser by tijden een seer ghemaelde Slanghe in saghen. Dit van den Duyvel / in dese valsche Heylichdommen / tael ende antwoordt te gheven / ende d'ellen-

t'ellendighen te bedriegen / is een dinck / dat in
Indien seer ghemeyn/ ende voor warachtich be-
vonden is/ alhoewel dat den Vader der leughe-
nen (ter plaetsen daer't Euangelium in gecomen/
ende het teycken van't heylighe Cruyce opghe-
recht is) nu al openbaerlijck stom ghewordeu
is/ghelijck als Plutarchus oock van by sijnen tij-
den is schrijvende / daer hy seyt: Cur cessaverit
Pithias fundere Oracula. Ende S. Iustinus Mar-
telaer/ is oock van de selve silentie / die Christus
stelde aen den Duyvel / die uyt d'Afgoden spra-
ken / breedelijcken tracterende / ghelyck als het
langhe van te vooren/in de heylige Schriftuere/
gheprophetêert was gheweest. De maniere die
d'ongheloovigher Ministren ende Toovenaers
haddē/om met hare Goden te consulteren/ was
(gelijck als sy van den Duyvel onderrecht wa-
ren) gemeynlijcken des nachts / gaende met de
rugghe nae den Afgodt ghekeert / al eerselings
nae binnen toe/ ende buyghende t'lijf met een ne-
derhanghent hooft/ stelden sy haer in een leelijc-
ke ende ongeschickte gestaltenis/ op welcke ma-
niere sy alsdan consulteerden ofte raet vraegh-
den. D'ordinarische antwoorde diese creghen/
was op de maniere van een afgrijselijck fluyten/
ofte met soodanighen gherrijsch/dat het hen een
verschricken aenjaeghde: ende alle t'ghene dat
hy henliedē adverteerde ende beval/ was altoos
streckende tot haerlieder bedroch eñ achterdeel.
Daer wordt alsnu / door de barmhertichеyt
Godts / ende de groote macht van Iesu Christo,
seer weynich af gevonden. Den anderen Tempel
ende Beedthuys van Peru, was noch veel geach-
ter/ ende stondt in de stadt van Cusco, ter plaet-
sen daer nu t'Clooster van Sinte Dominico staet/
ende aen de pilaren eñ steenen van't fundament/
die

Plutar. lib. de trac. re.
Iustin. in Apolo. pro. Christian.

die noch hedensdaeghs in esse zijn/ is het goet te sien/ dat het een heerlijck ghebou ende vernaemt werck gheweest is. Desen Tempel was/ ghelijck als het Pantheon der Romeynen / int ghene dat belanghende is/ te wesen een huys ende wooninghe aller Goden/ want de Coninghen Ingas stelden daer alle de Goden in/ vā alle de Provintien ende Volckerē diese overwonnen/ staende elcken Afgodt in een bysondere / ende op sijn bestemde plaets/ zijnde elck op sijn selven ghedient ende geeert/ van die van sijn Provintie/ met excessive oncosten van dinghen diese tot haer administratie brachten. Hier mede lietense haer duncken/ datse d'overwonnen Provintien voor verseker hadden / om datse hare Goden / als tot een onderpandt/ in bewaernis hielden. In desen selven Tempel, soo stondt oock de Punchao, t'welcke eenen Afgodt van de Son was / zijnde van seer fijn gout/ ende met groote costelijckheyt van gesteenten gemaeckt/ ende stondt ghewendt naer't Oosten/ ofte teghens den opganck der Sonnen/ ende dat/ met soodanigē artificie/ dat het schijnsel van de Son / int opgaen / daer recht op aen quam/ ende om dies wille dat het vā een seer fijn Metael was / soo gaf het / in de weerschijn / soo grooten claerheyt van hem / dat het een ander Son scheen te wesen. Desen aenbaden d'Ingas voor haren Godt/ als oock den Pachayachachic, t'welcke den Schepper des Hemels is. Daer wordt gheseyt / datter / int plunderen van desen soo costelijcken Tempel, een soldaet was / die d'overschoone goude plate / van dese Son / tot een buyt creegh / ende soo gelijck als het dapper op een dobbelen ginck / soo quam hy de selve op eender nacht met spelen te verliesen / waer van in Peru het spreeckwoordt gecomen is/ als men

van

van grootte dobbelaers is sprekende/te segghen/ Hy verspeelt de Son / eer datse opghecomen is:

Het 13. Cap. Van den hooveerdighen *Tempel* van *Mexico*.

MAer de superstitie der Mexicanen/was/ sonder comparatie/ veel meer/so wel in hare ceremonien/als oock in de grootte van hare Tempels, die de Spagnaerden in voorleden tijdẽ de Cu hieten / t'welcke een vocabel moest wesen/dat sy van die van't Eylandt Santo Domingo , ofte Cuba , ghenomen hadden/ ghelijck als oock veel ander/ die daer gebruyckt worden / de welcke / noch van Spagnen / noch van gheenige andere tale en zijn/die men hedensdaeghs in Indien is ghebruyckende/ ghelijck als daer is Mays, Chicha, Vaquiano, Chapeton, ende andere dierghelijcke. Nu soo wasser in Mexico de Cu, die soo vermaerden Tempel van Viztlipuztli, de welcke van een seer grooten omvanck was / hebbende van binnen in / een seer schoone open plaets/t'eenemael van groote steenen ghemaeckt/ in maniere van Slanghen/ die aen den anderen gevlucht zijn/waer van t'selve omringsel oock genaemt wierdt/ Coate pantli, dat is soo veel ghesept / als een omringhende plaets ofte pandt van Slanghen/ t'bovenste ofte de toppen van de Cameren ende Beedthuysen / daer d'Afgoden stonden / hadden een seer aerdighe Gevel ofte voorschot van cleyne gewrochte steenen/die soo swart waren als gitte / seer net eñ met goeder ordene opghebout / zijnde t'veldt des selven over al bestreken van een witte eñ roode verwe/ t'welcke van beneden een seer schijnlijck vertoon gaf. Op dese Gevel ofte voorschot/stonden Tinnen die seer fraey ghewrocht waren/ghelijck als

Rinckhorens/hebbende op de Hoeck-tinnē twee sittende Indianen van steen ghehouwen / met Kandelarē in de handen/van de welcke quamen uytstekē/ een maniere gelijck als cruys-armen/ hebbende aen de eyndē van dien/ costelijcke geele ende groene pluymen/ ende eenighe lange vederkens van't selve. Binnen in den omganck van dese plaets ofte pandt / stonden veel Cellen ofte wooningskens voor de Religieusen / ende noch andere om hoogh/voor de Priesters ende Papas, ofte Pausen / want alsoo noemdense d'Opperpriesteren/ die den Afgodt dienden. Dese voorschreven plaets was soo groot ende spatieus/ datser (nae der usantie van't selve Rijcke) henlieder vergaderinghe ende ronde Dans-spelen in hielden/wel van acht ofte thien duysent menschen t'seffens / ende dat / sonder eenich belet/ t'welcke een ongheloofelijck dinck schijnt te wesen. Hadde vier deuren ofte incomsten/te weten/ nae't Oosten / Westen/ Noorden ende Zuyden/ ende op elcke deure respondeerde eenē seer schoonen geplaveyden wegh ofte straet van twee ende drije mijlen lanck/ in voeghen datter te midweghen van't Lack ofte Meyr (daer de stadt van Mexico op gebout was) vier seer breede straten quamen/ cruysghewijs/ diese grootelijcken vercierde. Boven de portalen der voorseyder deuren ofte poorten/stonden vyer Goden ofte Beelden/met de aenghesichten nae de voorseyde straten toegheKeert. Ende teghens over de deure deser Tempel van Viztlipuztli, stondē dertich trappen van dertich vademen lanck/de welcke door een straet (die tusschen den omganck van de plaets ofte pandt ende de selve trappen quam) afghescheyden waren. Op't bovenste van dese trappen / was een wandel-plaets ofte plat van

dertich

dertich voeten breedt/ altemael van Ciment gemaeckt. Jnt midden van dese wandel-plaetse/ stondt een seer wel gewrochte Pallissade van seer hooge boomen ofte masten/ die alsoo op een rije ghestelt waren/ ontrent een vadem van den anderen verscheyden/ dese houten waren seer dick/ ende altemael met potaerde bestreken/ ende met cleyne gaten daer in / van onderen af / tot d'opperste toppen toe/ soo quamender door de gaten van den eenen boom aen den anderen / dunne roedē ofte speten/ aen de welcke veel doots hoofden van Menschen ghereghen ofte gespeet waren/ zijnde van de zijden doorgesteken/ hebbende elcke roede ofte spit / twintich doots hoofden. Dese reghelen doots hoofden quamen van onderen af / tot het bovenste van de staken ofte boomen/vol/ van de pallissade ofte steckē/van't eene eyndt af/tot het ander toe/van soo veel/ende vol van doots hoofden/ dat het een verwonderinghe ende afgrijsen om sien was. Dese doots hoofden waren van den genen diese sacrificeerden/ want nae datse doot waren / ende t'vleesch ghegheten was / so brachtense de doots hoofden ende leverdense aen de Ministren des Tempels, de welcke de selve alsdan daer by regen ofte aen snoerden/ tot soo langhe datser van selfs in stucken af vielen / ende droeghen oock altoos sorghe / de vervallen plaetsen met ander nieuwe te vervullen. Jnt opperste van den Tempel, waren gemaeckt twee dinghen ghelijck als Capellen / waer in stonden de twee Afgoden (ghelijck als gesept is) van Viztlipuztli, ende sijn macker Tlalôc, welcke Capellen gemaeckt waren/van uytghehouwen figueren/ ende stonden soo hoogh/ dat men (om daer boven by te comen) een steygher moeste opclimmē van hondert en twintich steenē trappen.

Recht

Recht voor hare Cellen was een opē plaets van veertich voeten int vierrant/int midden van den welcken/ stondt eenen opgherechten steen/ in de ghedaente van eenen scherpachtighen groenen Piramide, van vijf spannen hoogh/ de welcke daer ghestelt was/om de Menschen te sacrificeren: want alsser een Man met den rugghe opghewoꝛpen woꝛde / soo dedet hem t'lijf ombuyghen/ woꝛdende alsdan alsoo opghesneden ende t'hert uyt het lijf ghetrocken/als nae ghesept sal woꝛden. Behalven desen / soo warender noch acht ofte neghen duysdanighe Tempelen in de stadt van Mexico, de welcke al te samē dicht aen den anderen/binnen in eē groot parck ofte omringsel stonden / hebbende haer trappen / ende plaetsen ofte panden met haer Cellen ofte slaepplaetsen int bysonder ende op haer selven / waer van d'incomsten van sommighe nae't Westen stonden/ ander nae't Oosten / etlijcke int Noorden/ eenighe nae't Zuyden / ende die al te samen seer wel gewꝛocht/ met Thoꝛens ende verschepden ghedaenten van Tinnen ende schilderijen/ met veel steenen figueren/zijnde met groote ende breede stijlen bevesticht. Dese Tempelen waren verschepden Goden ghededicecrt ofte toegheepghent. Maer nae den Tempel van Viztlipuztli, so was die van den Afgodt Tezcatlipucâ,(t'welcke was den Godt der penitentien ende castijdinghen) seer hoogh ende heerlijck ghebout / hebbende/om daer in te climmen/tachtentich trappen: die volepndt zijnde / soo quamper een plat van hondert ende twintich voeten breedt / ende dicht daer aen/ een ghetapijtte zale/ met gordijnen van verschepdē coleuren ende wercken/hebbende een leege ende breede deure/die altoos met een sluper bedeckt was / daer alleenlijcken de

Priesters

priesters mochten door in gaen. Den gantschen Tempel was bewrocht met verscheyden Effigien ofte Afbeeldtsels / ende uytgehouwen figueren / die seer curieus ghemaeckt waren / want dese twee voorseyde Tempelen waren ghelijck als Cathedralen ofte Domkercken / zijnde alle d'ander / in respect van dese / ghelijck als Parochien ende Cluysen / ende waren soo spacieus ende van soo veel Cellen ofte slaep-plaetsen / dat daer in ghehouden wierden / d'Administratien / Collegien / Scholen / ende der Priesteren huysvestinghe / als naemaels ghesept sal worden. Nu soo sal dit gheseyde genoech wesen / om te verstaen de hoovaerdije des Duyvels / ende t'ongeluck van dat ellendige volck / die met soo groote oncosten van hare goederen / arbeyt ende leven / haren eyghen vyandt dienden / de welcke van henliedē anders niet en sochte / dan haer zielen te verderven / ende de lichamen te vernielen / ende waren hier mede noch seer wel te vreden / hun dunckende (door't groot bedroch) datse groote ende machtighe Goden hadden / den welcken soo grooten dienste aengheDaen wierden.

Het 14. Cap. Van de Priesters ende d'ampten diese bedienden.

Onder alle de Natien der Werelt / so vindt men persoonen / die eyghentlijcke ghedeputeert zijn / tot den warachtighen ofte valschen Godsdienste / dienende de selve om te sacrificeren / ende aen de Ghemeynten te vercondighen / t'ghene dat hen hare Goden bevelende zijn / van't welcke in Mexico eē vreemde curieusheyt was / ende naebootsende den Duyvel / t'ghebruyck van Gods Kercke / stelden van gelijcken syn ordinantie van Opper ende onder-

priesters / ende eenighe als Acoliten, ander als Leviten. Eñ t'ghene dat my aldermeest verwondert heeft / is / dat den Duyvel noch tot in den naem toe/den dienst Christi schijnt te willē usurperen ende nae hem trecken: want d'oversté der Priesteren/ghelijck of wy segghen wilden/d'opper-Priesteren/noemden de Mexicanen/in hare oude tale/Papas, (dat is in Spaensch eñ Latijn/ Pausen te segghen) ghelijck als t'selve noch hedensdaeghs by hare Historien eñ Ghetije-boeckken blijckende is. De Priesters van Vizlipuztli volghden ofte erfden nae den anderen aen/ by geslachtē van sekere Wijcken ofte Ghebuerten/ daer toe ghedeputeert: ende de Priesters van d'ander Afgoden/wierden daer toe gecoren/ ofte ten waer sake datse van haer jonckheyt af tot den Tempel ghepresenteert waren. Den eeuwighen ofte ghestadighen dienst der Priesteren/ was/ d'Afgoden te bewieroocken/t'welcke ghedaen werdt viermaels int etmael ofte in een natuerlijcke dach/ te weten/ d'eerste mael int opcomē van den dach/ten tweedē des middaeghs/ ten derden int ondergaen van de Son/ de vierde mael des middernachts/ ter welcker uren/alle de Digniteyten des Tempels opstonden/ ende bliesen ofte speelden (in de plaets van Clocken) op Basuynen/ groote Kinckhoorns/ ende op Fluytkens/ spelende alsoo een goede poos/ een droevich ghelupdt. Het spelen voleyndt zijnde/ quam den genen/ die't sijn weeck was/ uyt/ghecleedt zijnde met een wit habijt/ ghelijck als een Dalmatijck, hebbende in de eene hant een Wierroock-vat vol gloeyende kolen/ welcke kolen hy uyt een yvertest nam/ die ghestadelijcken voor den Altaer stont en brandde/ ende in d'ander handt een Beurse ofte Tas vol Wierroock/
daer

daer hy't wieroock uyt nam / eñ int Wieroock-vat wierp/ende comende daer den Afgodt stont/ soo bewieroockte hy hem met grooter eerbiedinghe. Dit ghedaen wesende / nam hy eenen doeck ende maeckte den Altaer ende de Gordijnen daer met schoon / als dan soo ginghense al te samen op een plaets by den anderen / alwaer sy een seer wreede ende straffe penitentie deden/ slaende ende geesselende hen selven soo seer / datter t'bloet nae volghde / in sulcker voeghen als ghesept sal worden/ soo wanneer dat wy tracteren sullen van de penitentie die den Duyvel aen den sijnen onderwesen heeft. Daer en mocht niemandt in dese Metten van de middernacht ghebreken/ende daer en mocht ooc anders niemant in de sacrificien verstaen / dan alleenlijcken de Priesters/ te weten/een yeghelijck nae sijn Graet ende Digniteyt. Preeckten van ghelijcken/ op sekere Feestdaghen voor't volck / ghelijck als int tracteren van't selve/gesept sal worden. Hadden hare Renten / als oock menichte van Offrande die hen ghegheven wierden. Nu van de salvinge daerse met tot Priesters ghewijet wierden / sal van ghelijcken daer nae ghehandelt worden. In Peru soo onderhieldense haer van de Erven / die men de Châcaras noemt / haerder Goden / de welcke wel ende seer rijck waren.

Het 15. Cap. Van de Cloosters der jonghe dochteren, die den Duyvel tot sijnen dienste gheinventeert heeft.

SOo gelijck als het leven der Religieusen (de welcke als naevolghers van Iesu Christo, ende sijn ghewijede Apostelen/ van soo veel Godsdienst knechten ende Maeghden / in de heylighe Kercke / voor goet

bekent ende gheprofessijt) een soo aenghename dinck is/in d'oogen des Goddelijckē Majesteyts ende daer sijnen heylighen Naem soo seer door gheeert / ende sijn Kercke met verciert wordt. Alsoo heeft oock den Vader der leughenen ghesocht t'selve na te bootsen/ om op een sekere maniere / competentie ofte teghenstrijdt te hebben, ende te maken dat sijn Ministren haer oock in strengicheyt ende observantie uytmuntē mochten. Daer waren in Peru veel Cloosters van jonghe Dochters ofte Maeghden / want en mochtē daer andersins niet ontfangen worden, hadden ten minsten in elcke Provintie een Clooster/in de welcke twee soorten van Vrouwē waren / te weten / eenighe Oude / diese Mamacônas noemden/ dienende tot onderwijsinge van d'ander: d'andere waren jonge Meyskens/ de welcke daer eenen sekeren tijdt / in onthouden / ende daer nae voor hare Goden / ofte voor den Inga, uytghetrocken worden. Dit huys ofte Clooster worde gheheeten Acllaguâci , dat is gheseyt / t'Huys der uytgelesen/ ende elck Clooster hadde sijn Vicarius ofte Gouverneur/gheheeten Appopânaca, den welckē authoriteyt eñ macht hadde/ om daer toe soodanigen uyt te kiesen als hy wilde/t'zy van wat qualiteyt datse mochten wesen/ zijnde van onder de acht Jaren / ende alsse hem maer van goeder ghedaenten ende geschicktheyt dochten te wesen. Dese daer aldus in ghesloten wesende / worden van de Mamacônas onderwesen in verscheyden dinghen / die tot s'Menschen leven van noode zijn / als oock in de Godsdiensten ende ceremonien van haerlieder Goden/alsdan soo wordense van hier uytgetrocken (zijnde boven de veerthien Jaren oudt) ende met grooter opsicht ende goeder bewaringhe nae't Hof ghesonden/

ghesonden/ van de welcke alsdan etlijcke ghedeputeert wierdẽ/ om in de Guacas ofte Beedthuysen ende Heylichdommen te dienen/ ende een eeuwighe maeghdom t'onderhouden. Andere ghebruycktense voor d'ordinarische sacrificien/ die daer van Maeghden ghedaen worden/ eñ eenige andere voor extraordinarische/ als voor de ghesontheyt / t'overlijden ofte oorloghen des Ingas. Van ghelijcken een deel voor des Ingas wijven ofte boelen / ende voor sijn ander vrienden ende Capiteynen/ die hyse gevẽ wilde / waer mede hy haer een groote vereeringhe dede/ dese verdeelinghe worde aldus alle Jaers ghedaen. Voor't onderhoudt van dese Cloosters (de welcke een groote menichte van Maeghden hadden) soo warender Renten ende eygen Erven / van welcker vruchten sy voorsien eñ onderhouden wierden. Ten was gheenich van de Vaders gheoorloft/ haer dochters te moghen weygheren / alsse van den Appopanâca gheeyscht wierden/ om in de voorseyde Cloosters ghebracht ende opgesloten te worden: jae dat meer is / daer warender veel die haer dochters uyt haer selven ende met een vrije wille aenboden ende daer toe presenteerden / meynende een groote verdienste te verwerven/ alsse voor den Inga gesacrificeert wierden. Soo daer ghevonden wierdt datter eenighe van dese Mamacônas ofte Acllas (in verminderinghe van haer eere / te buyten ghegaen hadde / soo was de castijdinghe onwederroepelijck/ van levent begraven/ ofte andersins wreedelijcken omghebrocht te worden. In Mexico soo hadde den Duyvel van ghelijcken sijn maniere van Nonnen/ alhoewel dat haerlieder professie ende heylichmakinge maer voor een Jaer alleen en duerde/ t'welcke was op dese maniere/

te weten / daer stonden binnen in dat groot besteck ofte parck (dat boven verhaelt is) in den principaelsten Tempel, twee huysen teghens den anderen over / van besloten Religieusen / waer van t'eene van Mans / ende t'ander van Vrouw-persoonen was. In dat van de Vrouwen / waren alleenlijck Maeghden ofte jonge Dochters van de twaelf tot de derthien Jaren / de welcke genaemt wierden / de Dochters der penitentie / ende waren in ghelijcken ghetal als de Mans persoonen / leefden in reynicheyt ende opghesloten / ghelijck als Maeghden die ghedeputeert waren tot den dienste van haren Godt. D'exercitie diese hadden / was den Tempel te vaghen ende te bespreenghen / ende alle morghens den Afgodt ende sijn Ministers t'eten te bereyden ende te koken / van het ghene dat de Religieusen van d'aelmoessen vergaert hadden. De spijse diese voor den Afgodt toemaeckten / waren cleyne coecksken / in de ghedaenten als handen ende voeten / met noch andere gedraeyde crakelingen / makende by't selve broodt / sekere composten / t'welcke sy alsoo den Afgodt dagelijcx voorstelden / dat alsdan van sijn Priesters opghegheten
Dan. 14. worde / soo ghelijck als Daniel van die van Bel is verhalende. Dese dochters wierdē eerst gheschoren / latende daer nae het hayr wassen tot op eenen sekeren tijdt: stonden van ghelijcken des middernachts op / om de Metten van d'Afgoden (die daer altoos gedaen wierden) te singen / waer in sy de selve exercitien hadden / als de Religieuse Mans. Hadden oock haer Abdissen, diese te werck stelden / int maken van de ghewrochte doecken / van alderhande wercken ende bestickels / tot een ornament ende vercierfel der Afgoden ende Tempels. De cleederen diese ghe-
meynlijcken

meynlijcken droeghen / waren t'eenemael wit / sonder eenige coleur / ofte daer yet op te hebben. Deden van ghelijcken des middernachts haer penitentien / met haer te sacrificeren eñ te geesselen / als oock haer te wonden aen de punten van't bovenste der ooren / ende t'bloet datser alſo uyt trocken / plackten ſe haer op de kaken ende wanghen van't aenſicht / ende hadden binnen / in haer ûtreck-camer / eenen back / daerſe haer daer nae van't bloet afwieſſchen. Leefden eerlijck eñ in cuyſcheyt / ende ſooſe bevonden / dat haer yemandt te buyten gegaen hadde / al waert ſchoon maer in een cleyne ſake / moeſt terſtont / ſonder eenighe remiſſie / ſterven / ſegghende datſe t'huys van haren Godt ontwijet hadde. De voorſegginghe ofte teycken dieſe hadden van eenich van ſoodanighe overtredinge geſchiet te weſen / was ſo wanneer datſe in de Capel van haren Afgodt eenighe Rat ſagen loopen / ofte Vleermuys vlieghen / ofte datſe eenighe van ſijn ſluyers ofte doecken gheknaeght hadden: want ſeyden / dat ſoo daer geen ſchandael ofte miſbruyck geſchiet waer gheweeſt / ſoo en ſoude hem oock de Ratte ofte Vleermuys niet hebben dorven verſtouten / om ſoodanigen onbeleeftheyt te toonen / eñ hier uyt namenſe oorſake / onderſoeckinghe te doen. Ende ſooſe by avontuere de delinquante quamẽ te betrapen / al waert datſe noch ſoo vernaemt was / moeſt op de ſtaende voet ſterven. In dit Clooſter en wierden anders gheen Maeghden toegheleaten in te comen / dan zijnde uyt een van de ſes Wijcken ofte Gebuerten / die tot dẽ ſelven effecte beſtemt waren. Deſe beſluytinghe duerde aldus / als gheſeyt is / een Jaer tijdts / welcken tijdt ſy / ofte haer Ouders / beloftenis ghedaen hadden / dẽ Afgodt op de ſelve maniere te dienẽ /

 ende

ende van daer soo quamense weder uyt / om te mogẽ huwelicken. Dit selve vã dese Maeghden/ als oock van die van Peru, heeft eenighe ghelijckenisse met de Virgines Vestales van Roome/ daer ons de Histori-schrijvers van vermelden. Ende op dat men verstaen mach / waerom dat den Duyvel begeerlijckheyt ghehadt heeft/ ghedient te wordẽ van persoonen/ die de reynicheyt ende kuyscheyt bewaren/ soo is te weten/ dat het selve niet gheweest en is / om dat hy een welbehaghen in de reynicheyt heeft / (dewijle dat hy van sijn selven een onreyn gheest is) maer is om daer mede den oppersten Godt (in alle manieren daer hy can ende mach/ dese glorie/ van hem te laten dienen/ in volcomen reynicheyt/ afhandich te maken.

Het 16.Cap. Van de Cloosteren der Religieusen, die den Duyvel voor sijn superstitien heeft.

HEt is een dinck dat seer bekent is/(door brieven der Vaders van ons geselschap/ gheschreven uyt Iapan) hoe groote menichte van Religieusen (diese Bonsos noemen) dat men in de selve landen heeft / als oock van hare costuymen/ superstitien ende leugenen/ waerom niet noodich is / t'selve op een nieu te verhalen. Van de Bonsos ofte Religieusen van China, refereren de Vaders / die daer int landt geweest hebben / hoe datter verscheyden soorten ofte Oorden vã zijn/ van de welcke etlijcke witte habijten met bonetten draghen: andere hebben swarte cleederen sonder bonetten / als oock sonder hayr / ende datse int gemeyn weynich geacht zijn / ende worden van de Mandarijnen ofte Magistraten soo wel ghestraft ende ghegeesselt / als alle t'ander volck. Doen professie van gheen vleesch/

vleesch / visch / noch eenich dinck dat leven ghe-hadt heeft / te eten / dan alleenlijcken rijs ende cruyderen / doch eten int heymelijcke alle dinck / ende zijn ergher alst ghemeyne volck. De Religieusen va n't Hof / te weten / van die in Paquin woonen / seyt men seer gheacht te wesen. De Mandarijnen gaen ghemeynlijcken in de Varellen ofte Conventen van de voorschreven Monicken haer vermakelijckheyt ende tijt-verdrijf nemen / ende comē daer bynaest altoos weder beschoncken ofte droncken uyt. De voorschreven Cloosters staen ordinaris buyten de Steden / ende in de Steden hebbense de Tempelen ofte Kercken / maer wat beroerende is / d'Afgoden ende Tempelen, makender in China weynich werck af / want de Mandarijnen hebbē luttel curieusheyts met d'Afgoden / ende houdense voor een spotternije / noch en ghelooven oock nauwelijcx datter een ander leven noch een ander Paradijs is / dan t'Officie van Mandarijn ofte Magistraet te hebben / noch oock datter een ander Hel is / als de Ghevangen-huysen daer sy de delinquenten ofte misdadighers in doen stellen: ende segghen dat het noodich is / t'ghemeyne volck met Afgoderije t'onderhouden / gelijck als het selve door den Philosoph / van henlieder Gouverneurs / aenghewesen wordt. Dit was oock van ghelijcken / in de Schriftuere / een maniere van excuse / die Aaron gaf / van't gulde Kalf dat hy ghemaeckt hadde / des niet te min / soo hebben de Chinen altoos voor een maniere / te hebben / int achterste van hare Schepen / in Capellekens / die daer toe ghemaeckt zijn / een ghesneden Beeldt / van eener Maegets ofte Vrouwen figuere / de welcke gheseten is in een stoel / hebbende twee Chinen voor haer neder geknielt / in maniere gelijck als

Arist. 12. cap. Metaph.

Exod. 32.

Enghelen / voor't welcke sy nacht ende dach een ontsteken licht hebben hanghen / ende ten tijden datse t'zeyl willen gaen / so doense t'selve Beeldt veel sacrificien aen / eñ dat / met veel ceremonien ende gherucht van Trommelen / Clocken / ende vyerpijlẽ te schieten / etc. Nu comende tot de Religieusen / soo en weet ick niet / datter in Peru een eyghen huys gheweest is / daer hen Religieuse Mans by den anderen onthouden hebben. Dan ander Priesters eñ Toovenaers warender ontallijcken veel / maer eyghentlijcke Observantie / daerse / soo't schijnt / van den Duyvel ingheſtelt moet wesen / was in Mexico, want aldaer waren / int begrijp des grooten Tempels, twee Cloosters / ghelijck als boven gheroert is / te weten / een van jonghe Dochters ofte Maeghden / daer van ghesept is / ende een ander van jonghe Ghesellen / van de achthien tot de twintich Jaren / de welcke Religieusen genaemt wierden: dese droeghen cruynen op't hooft / gelijck als Monicken / hebbende evenwel t'hayr een weynich langher / comende tot half weghen d'ooren / uytgesondert datse t'hayr / recht op den top van't hooft / ontrent vier vingeren breedt / soo lanck lieten wassen / dat het hen achter over den rugghe heen quam / ghelijck als een vlecht / t'welcke sy oock alsoo ghebreydelt ende opghevlecht droeghen. Dese jonghe Ghesellen / de welcke in den Tempel van Viztlipuztli dienden / leefdẽ in armoedt ende kuyschept / doende t'Officie van Leviten, want administreerden de Priesters ende Digniteyten des Tempels, van de Wieroock-vatẽ ende t'licht te verschaffen / de clederen waer te nemen / de Ghewijede plaetsen te reynigen / eñ t'barn-hout by te brengen / op datter altijdts ontsteken vyer in Gods vyertest mochte wesẽ / t'welcke diende

in de plaets van een Lampe/ die gestadich voor den Altaer des Afgodts stondt te branden. Behalven dese jonge Ghesellen/soo warender noch ander Jonghers/ de welcke waren ghelijck als jonghe Apen / dese dienden voor de handtreyckende dinghen / als om den Tempel met groenichept / Cruyden/ Roosen ende Biesen te besteken ende bestropen / de Priesters handtwater te gheven/ de scheermessen ofte vlijmen (die tot de sacrificien gebesicht wierden) te wetten ende bereydt te maken/te gaen met den genen die d'aelmoessen epschten)om d'offranden te dragen.Alle dese voorseyde hadden hare Oversten / daerse onder stonden/ ende leefden met soo grooten eerbaerhept / dat soo wanneer datse int openbaer quamen/ daer eenige Vrouwen ontrent waren/ soo nepghdense de hoofden met het ghesicht nae der aerden toe/sonder haer te dorven verstouten die eens op te slaen om de selve aen te sien / droegen voor habijten/ cleeden diegelijck als Netten ghebreydt waren. Dese Convent-jongers hadden oorlof om door de Stadt d'aelmoessen te gaen bidden by de Ghebuerten/ eñ ginghen vier en vier/ ende ses en ses t'samen/ met eené verslaghen ende ootmoedighen gheest: Ende soo wanneer datmense niet en gaf/ soo wast hen gheoorloft te moghen gaen op de Ackeren ende zaeplanden/om soo veel koorn-aderen ofte granen te plucken / alsse van doen hadden / sonder datter den Eyghenaer yet teghens mochte seggen/ ofte int minste beletten dorst/ hadden de selve oorlof/ om dieswille datse in armoede leefden / sonder eenighe Renten meer te hebben als d'aelmoessen. Daer en mochtender oock boven de vijftich niet wesen / hadden hare exercitien in penitentie te doen/ende des middernachts op te staen/om op de Ba-

de Basuynen ende Kinckhoorns te spelen / om t'volck te wecken / ende bewaeckten oock den Afgodt by quartieren ofte beurten / om t'vyer, dat voor den Altaer brandde / niet te laten uytgaen: namen oock t'Wieroocks-vat waer/daer de Priesters dē Afgodt / des middernachts ende ander tijden / met bewieroockten. Dese waren d'oversten seer onderdanich ende ghehoorsaem/ sonder datse int minste haer bevel te buyten ginghen/eñ nae dat de Priesters des middernachts t'wieroocken voleyndt hadden/ soo ginghen hem dese op een bysondere plaets sacrificeren / haer t'bloet met scherpe punten uyt de wanghen trekkende: ende t'bloet datser alsoo uyt cregen/ strekense op de slapen van't hooft/tot beneden d'ooren. Dese sacrificie ghedaen wesende/ gingen sy hen terstont in een Lack ofte beslotē water wasschen. Dese Jongers en bestrekē haer met geen Betumen op de hoofden noch aen de lichamen/ ghelijck als de Priesters deden / ende hare cleederen waren van een gheweeft werck / dat daer ghemaeckt wordt/ van een seer ruyich ende grof wit tuych. Dese exercitie ende strengicheyt/ van penitentie te doen/ duerde hen alsoo een gantsch Jaer over/in welcken tijdt sy met grooter abstinentie ende demoedicheyt leefden/t'welcke voorwaer om te verwonderen is/ hoe dat de valsche opinie der Religie soo veel met dese Jonghers ende Dochters vermocht/datse met soo grooten strengicheyt in des Satans dienste deden/t'gene dat van velen van den onsen niet ghedaen en wordt/ in den dienste des alderoppersten Godt: t'welcke een sware verwarringhe is / voor den genen/die met een weynich penitentie diese doen/ seer opgheblasen ende wel in haer schick zijn. Doch dewijle dat de selve exercitie / niet voor altoos/

altoos/maer alleenlijck voor een Jaer was/soo maecktent oock t'selve wat lijdelijcker te wesen.

Het 17. Cap. Van de penitentien ende strengicheyt die d'Indianen, door t'Duyvels ingheven, ghebruyckt hebben.

NU dewijle dat wy op dit besteck ghecomen zijn/ so salt goet wesen de vervloecte hoovaerdije des Satans t'openbaren / om die eenichsins te doen sincken/ eñ onse traegheyt te verwackerẽ/ tot den dienste des opperstẽ Gods: soo laet ons dan yet segghen/ van de strenghe ende vreemde penitentien die dit ellendighe volck / door des Duyvels ingheven/ ghebruyckt hebben/ghelijck als de valsche Propheten van Baal, die hen selven met lancetten wondden/ ende bloet upttrocken/ ende soo ghelijck als die den onreynen Beelfegor hare sonen eñ dochteren sacrificeerden ofte opofferden/ ende die door't vyer lieten gaen / ghelijck alst de heylighe Schriftuere ghetuyghende is: want den Satan is altoos een groot vriendt geweest/ om op groote costen der Menschen ghedient te worden. Wy hebben hier vooren ghesept / hoe dat de Priesters ende Religieusen des midder-nachts opstonden / ende nae dat de Priesters alsdan den Afgodt bewieroockt hadden/ so ginghen sy/ gelijck als de Digniteyten ofte Superintendenten des Tempels, op eẽ sekere breede plaets ofte Choor/daer veel bancken ofte setels waren/ alwaer sy hen ter neder stelden/nemende elck een puya van Mangey, (t'welcke is ghelijck als een elssen / scherpe priem / ofte een ander soorte van lancetten ofte vlimen / waer mede sy haer door de kupten ofte brayen van de beenen / dicht aen de schenen doorstaken / daer alsoo veel bloedts upttrec-

3. Reg. 18
Psal. 105.
Num. 25.
4. Reg. 23

upttreckende / met het welcke sp de slapen van't hooft bestreken / ende met de reste van't bloet / doopten ofte wiesschen sp de lancettē ofte elssen / de welcke sp daer nae tusschen de tinnen ofte gevels van de plaets leyden / stekende de selve in ronde Globen ofte bollen / die van strop gemaect waren / op datse van alle man ghesien ende (de penitentie / diese voor de Gemeynte deden /) verstaen mochte werden: Wiesschen hen van t'selve bloet / in een Lack ofte besloten water / dat hier toe gheordineert was / t'welcke genaemt wierdt Ezapan, dat is soo veel als bloedich water ghesept. Daer was een groote menichte van dese lancetten ofte elssen / in den Tempel / want en mochten gheen twee maels dienen / dan moesten elcke reyse weer nieuwe wesen. Behalvē t'selve / soo hadden dese Priesters ende Religieusen noch groote Vasten-daghen / ghelijck als daer was / vijf ende thien daghen achter een te vasten / alsser eenighe principale Feestdagen voorhanden waren / zijnde de selve gelijck als Quatuor tempora. Onderhielden de Continentie ofte kuyschheyt soo strenghelijck / datter veel van dien (om niet te vallen in eenighe swackheyt des vleesch) haer manlijckheden overmidts spouden / soeckende duysentderley middelen haer impotent te maken / om haer Goden niet te vertoornen / ende droncken oock geen wijn / ende sliepen seer weynich / want haer meeste exercitie was by nacht / deden hen selven / ende dat / voor den Duyvel / groote wreedtheden ende martirisatie aen / ende dit altemael / om datmense voor groote vasters ende boetdoenders soude houden. Hadden voor een maniere / hen met geknoopte coorden te disciplineren ofte geesselen. In de Processie ofte Feeste / diese den Afgodt Tezcatlipuca aen deden / (welcke

(welcke was/ als vooren ghesept is/ den Godt der penitentien) soo en geesselden hen niet alleen de Priesters/ maer de gantsche Gemeynte/ ende alle t'volck disciplineerden haer van ghelijcken/ want alsdan soo haddense al te samen nieuwe coorden in de handen / ende dat/ van een vadem lanck/ de welcke gemaeckt waren van't Hennep van Mangey, hebbende een knoop aen't eynde/ waer mede sy haer wel dapper ende lustich te keer ginghen/slaende van over de schouderen op den rugghe. Tot dese Feeste soo hielpen haer de Priesters met vasten/ ende dat/ vijf daghen aen den anderen / maer eens daeghs etende / zijnde van haer huysvrouwen afghesondert / sonder datse in de voorseyde vijf daghen eens upt den Tempel quamen/ haer met de voorseyde coorden wel dapper ende dicht geesselende. Van de penitentien eñ d'excessive strengicheyt/ die de Bonsos ghebruycken / zijn ons de brieven der Vaders van't gheselschap Iesu, (diese upt Indien geschreven hebben) breedelijck handelende/ hoewel dat het selve al te samen altoos gesophisticeert heeft gheweest/ende meer geschiet is om t'welstaens/ als om de waerheyts wille. In Peru soo moeste alle het volck twee daghen lanck vasten / tegens de Feeste van Ytu, die seer groot was / in welcken tijdt sy haer Wijven niet eens aen en raeckten / noch en aten oock gheenich dinck met sout noch axi, noch en dronckẽ gheen Chicha, op welcke maniere sy dickwils vastedẽ. Ende voor sekere zonden/so deden sy de penitentie/van haer te geesselen/ met strenghe netelen/ ende ander tijden/ malcanderen met een sekere steen/ een hoop slaghen op den rugghe te smijten. Op sommige plaetsen soo vertrecken haer sommighe van dit verblindt volck (ende dat/ door inghevinge des Duyvels)

Duyvels) op wilde ende woeste gheberghten/ alwaerse haer een langhen tijdt onthielden/ende een gestrengh leven leyden. Bywijlen soo sacrificerense hen/ ende worpen haer selven van een hooghe steenrotse af/ datse in stucken vallen/ t'welcke altemael anders niet en zijn/ als valstricken/ van den ghenen/die gheenich dinck liever siet ende meer bewindt/ als t'verlies ende schade der Menschen.

Het 18.Cap. Van de sacrificien die d'Indianen aen den Duyvel deden, ende van vvat dinghen.

IN't gene daer den vyandt/ Godt ende der Menschen/ altoos sijn archeyt ende listicheyt in bewesen heeft/ is gheweest in de veelheyt ende verscheydenheyt der offranden ende sacrificien/ de welcke hy tot sijner Afgoderije/ den ongheloovigen onderwesen heeft. Ende soo ghelijck als de substantie der creatueren/ in Godes dienste ende stichtinghe te consumeren/ een wonderbaerlijcke acte ende eyghenschappe der Religie is/om dat het selve de sacrificie is/ alsoo heeft oock den Vader der leughenen gheinventeert/ dat men hem/ als Autheur ende Heere/ Gods creatueren soude sacrificeren ende op-offeren. D'eerste soorte van sacrificien/ die de Menschen ghebruyckten/ was seer
Genes.8. slecht ende eenvoudich/ offerende Caïn van de
Genes.15. Vruchten der Aerden/ende Abel van't beste van sijn Vee/ t'welcke van ghelijcken daer nae van Noë, Abraham, ende d'ander Patriarchen ghedaen wierdt/ tot der tijdt toe/ dat haer van Moyse ghegeven wierden/t'langhe Ceremoniael boeck der Leviten, daer soo veelderley soorten ende verscheydenheyt van sacrificien in voorgestelt worden/ als oock voor verscheyden handelinghen/

lingen/ ende van verscheyden dingen/ ende met verscheyden ceremonien: Alsoo heeft hem oock den Satan/ onder sommighe Natien/ wel laten bevallen / haer t'onderrichten/ datse hem sacrificeren souden van't ghene datse hebben/ t'zy hoe dat het soude moghen wesen. Onder anderen heeft hy hem soo veel te buyten ghegaen/ in haer te gheven menichte van Wetten / Ceremonien ende Observantien / dat het een dinck om verwonderen is/ soo dat hy hem hier in claerlijcken vertoont/ d'oude Wet te willen naebootsen/ ende in veel dingen de selve ceremonien te willē usurperen ofte nae hem trecken. Nu soo moghen wy alle de ghene die dese ongheloovigen ghebruyckt hebben / reduceren tot drye soorten van sacrificien / te weten / d'eene van de dinghen die sonder gevoelen zijn/ d'andere van de Ghedierten/ ende de derde van de Menschen. In Peru haddense voor een ghebruyck te offeren Coca, dat onder haer een seer gheacht cruydt is: Mays, t'welcke haer koorn is/ ghecoleurde pluymen: Chaquirâ, van haer Mollo gheheeten: Zee-schulpen / ende bywijlen oock gout ende silver / daer sy eenighe figueren van gedierten af maeckten: Van gelijcken fijne Lakenen van Cumbi, welrieckent ghewrocht hout / ende seer ordinaris gebrant smeer ofte talck: dese offranden ofte sacrificien worden ghedaen om goet weder ende ghewas te crijghen/ ofte om ghesonthejt/ ofte om haer van eenighe perijckelen ende qualen te bevrijen. In de tweede soorte / soo waren henlieder ordinarische sacrificien van Cuies, t'welcke zijn Ghedierten ghelijck als cleyne padden / die d'Indianen oock wel eten: ende in saken van importantien ende welgestelde persoonen aengaende/ soo offerden sy Schapen van't landt/ ofte Pacos, (soo wel

ghewolde als slechtharighe) ende hadden een groote opsicht ende aenmerckinghe op't ghetal/ in de coleuren/ als oock op de tijden/ waermede sy wonderlijcke ceremonien uytrechteden. De maniere die d'Indianen (na haer oude ceremonien) gebruyckten/ om eenige groote ofte cleyne Vee te dooden / is de selve van die van de witte Mooren / diese de Alquible hieten/ dat is de Vee ofte t'Schaep op de rechter arm te legghen/ende hem d'ooghen nae de Son te keeren / sprekende sekere woorden / nae de ghedaente van de Vee/ diese dooden / want soose van een bonte ende beplackte coleur was/soo wierden de woorden gedirigeert ofte ghesonden tot den Chuquilla, ofte Donder / om gheen ghebreck van water te hebben: ende soo't wit ende slechtharich was / soo wierdt het de Son toegheeyghent / met andere woordē/ ende zijnde wollich/met andere/op dat hy haer wilde lichten ende voedtsel gheven: Soo't nu een Guanaco was / dat is ghelijck als grauachtich/soo wierden de sacrificien ghededi-ceert aen den Viracocha. Ende in Cusco, so wierden daer / met dese ceremonien / alle daeghs een slechtharich Schaep opgheoffert/voor de Son/ t'welcke ghebrandt wierdt met een root hemdtrock aen/ worpende int branden sekere corfkens met Coca, int vyer / (t'welcke sy Villacaronca noemden.) Ende om dese sacrificien te doen/soo haddense een uytghesondert Volck ende Vee die daer toe gedeputeert waren/ sonder yewers anders toe te dienen. Sacrificeerden van gelijcken Voghelen / hoewel dat dit in Peru soo ghemeyn niet en was/ als in Mexico, daer't sacrificie van de Quartels seer ordinaris was. Die van Peru sacrificeerden uyt de Puna, (alsoo noemense aldaer de woeste plaetsen) alsse yewers ten oorlogh

souden

souden gaen/om daer mede de macht der Guacas ofte Goden/van henlieder teghenpartije te doen verminderen. Dese sacrificien wierden genaemt Cuzcovicça ofte Contevicça, of oock Huallavicça of Sopavicça, welcke gedaen wierden op dese maniere / te weten / namen veelderley sorten van ghevoghelte uyt de Puna, ende vergaerden veel dijstelich ofte doornich hout / ghenaemt Ganlli, ende t'selve ontsteken zijnde / soo leydense alle de Voghels by een / welcke versaminghe sy Quiço hieten / ende wierpense alsoo int vyer / om het welcke d'Officianten van de sacrificie rondtsom ginghen/met sekere ronde ende cantighe steenen/ op de welcke geschildert stonden/ veel Slangen/ Leeuwen / Padden ende Tygren / segghende Vsachum, dat is soo veel ghesept/ als/ Wilt ons victorie wel laten ghelucken / ende noch andere woorden/ waer mede sy seyden/ laet de crachten der Guacas onser vyanden te niet ende verloren wesen: Eñ brachten alsdan noch eenige swarte Schapen voor den dach/die etlijcke daghen sonder eten hadden opghesloten geweest/ de welcke ghenoemt worden Vrcu: Ende int dooden van de selve/ so seydense/ dat soo gelijck als de herten van dese beesten verflaut eñ crachteloos waren/ datse alsoo oock haerlieder wederpartije wilden verflauwen ende crachteloos maken. Eñ soose in dese Schapen vermerckten/een seker vleesch/ t'welcke achter aen't herte hanght / met het vasten ende voorleden ghevanghenis/ niet gheconsumeert ofte verdwenen en was/soo hielden sy't voor een quade voorsegginge ofte Prognosticatie. Brachten oock sekere swarte Honden/genaemt Apurucos, de welcke sy doodden / ende op een vlack veldt neer wierpẽ/doende alsdan t'vleesch van de selve/aen een sekere sorte van volck (met

sekere ceremonien) op eten. Dese sacrificie deden sy van gelijcken/ op dat den Inga met geen fenijn ofte vergift beschadicht en soude worden: ende om dit te doen/ soo vastense van de morgenstond af/ tot datse de sterren saghen/ alsdan soo atense den buyck vol/ eñ brasten/ na der witte Mooren usantie. Dese sacrificie was d'alderaengenaemste/ van teghens der vyanden Goden/ ende hoewel dat het selve hedensdaeghs meestendeel te niet is/ door dien dat d'oorloghen ghesliſt zijn/ soo isser niet teghenstaende noch al eenich spoor (ende dat niet weynich) by de gemeyne Indianen af ghebleven/ soo wanneer datse bysondere questien uptstaende hebben/ ofte datse by de Caçiques (dat zijn de Heeren) ofte onder de Dorpen ende Vlecken/ eenich verschil teghens den anderen hebben. Item/ sacrificeerden van ghelijcken Zee-schelpen/ diese aldaer Mollo noemen/ de welcke sy aen de Fonteynen ende vloeyende Beken offerden/ segghende dat de schelpen de kinderen van de Zee warẽ/ ende dat de Zee/ moeder van alle de waterẽ was. Hebben (nae datse van coleur zijn) verscheyden namen/ waerom sy haer oock tot verscheydẽ effecten dienen. Ghebruyckten van dese Zee-schelpen bynaest in alle manieren van sacrificiẽ. Ende daer zijn hedensdaeghs noch sommighe/ die de ghemalen Mollo ofte schelpen/ voor een superstitie / in de Chicha (het welcke haren dranck is) doen. Hadden oock gedeputeerde Indianen gheordineert/ die de sacrificien ofte offranden deden/ voor de vloeyende Beken/ ofte afwateringen/ die door de Vlecken eñ Charcas, ofte Bou-landen heen liepen/ t'welcke gedaen wordde/ soo haest als de selve bezaeyt waren/ op datse niet en wilden ophouden van loopen/ ende de selve te begieten. Dese sacrificien

wierden/

wierden / door de Waersegghers / by loten uyt ghecoren/t'welcke gedaen zynde/soo wordender van de contributie der Ghemeynte/ alle t'ghene vergadert/ datter ghesacrificeert soude werden/ ende alsoo ghelevert aen den ghenen die de last hadden om de selve sacrificien te doen/ de welcke sy deden int beginsel van den Winter/ dat is soo wanneer dat de Fonteynen / vloeyende Beken ende Rivieren beginnen te wassen ende hoogh te worden/ door de vochtigheyt des tijts/t'welcke sy hare sacrificien toeschreven: maer de Fonteynen ende Water-beken der onbewoonde plaetsen/ en dedense gheen sacrificien aen. Dese veneratie ofte eerbiedinghe/ aen de spruytende wateren/ Fonteynen/ Beken/ doorloopende wateren ofte Rivieren/ die door de Vlecke ofte Bou-landen heen loopen / is haer noch hedensdaeghs aengheblevèn : houden van ghelijcken in eeren/ de Fonteynen ende Rivieren der onbewoonde plaetsen/ ende de contreye daer twee Rivieren in den anderen loopen / en haer vermenghen ofte ghemoeten / doense een bysondere eerbiedinghe ende veneratie aen/ want wasschen haer aldaer/ om van eenighe ghebreken te gheneesen/ nae datse haer eerst wel bestreken ofte besmeert hebben met meel van Mays ofte van ander dingen/ daer noch andere verscheyden ceremonien by doende/ t'welcke sy van ghelijcken in Batstoven doen.

Het 19. Cap. Van de sacrificien diese van Menschen deden.

Maer het ghene dat int ongeluck van dit ellendich volck aldermeest te beclaghen is/ was den tribuyt diese aen den Duyvel behaelden / int sacrificeren der Menschen (die nae Gods Beeldt ghemaeckt ende

 ghescha-

gheschapen waren/ om van Godt te ghenieten) diese hem opofferden. Heeft onder veel Natien een ghebruyck gheweest / datse (om haerlieder overledenen te gheleyden) ghedoodt hebben de persoonen die haer alder-aenghenaemst waren/ ende den ghenen daerse/ naer haer goetduncken/ in de ander Werelt alderbest af ghedient souden moghen wesen / ghelijck als vooren ghesept is. Behalven dese occasie / soo haddense in Peru een usantie/kinderen van de vier tot de thien Jaren toe / te sacrificeren / zijnde t'meestendeel des selven / in saken die den Inga beroerende waren/ ghelijck als in sijn sieckten ende kranckheden/ om gesonthept te verwerven/als oock soo wanneer dat hy ten oorloogh trock / om victorie te vercrijghen. Eñ soo wanneer datse den nieuwen Inga den quast ofte quispel gaven / t'welcke des Coninck teycken was / ghelijck als alhier den Scepter ofte Croon / sacrificeerden in de selve solemnitept/ t'ghetal van twee hondert kinderen/ ende dat/ van de vier tot de thien Jaren toe/ een hardt eñ onmenschelijck spectakel. De maniere van de selve te sacrificeren/ was/ die te verworghen / ende met sekere grim-aensichten ende ceremonien te begraven. Op andere tijden / soo onthalsdense / ende bestreken haer met het bloet des selven / van't eene oor tot aen't ander. Sacrificeerden van ghelijcken jonge Dochters ofte Maeghden van de gene die men den Inga uyt de Cloosteren (daer wy hier vooren af ghehandelt hebben) brachte. Daer was in dese soorte van sacrificie/ een seer groot ende ghemeyn abuys/ te weten/ soo wanneer datter eenich van de principaelste / als oock van de ghemeyne Indianen/ kranck was / ende dat haer den Waerseggher ghesept hadde / dat hy voor seker sterven soude/ soo sa-

soo sacrificeerden sy haer eyghen sonen aen de Son ofte den Virachocha, biddende datse hen daer mede wilden te vreden stellen / ende t'leven van den Vader niet benemen. Dierghelijcke wreedtheyt / nae dat de Schriftuere vermeldt/ soo dede oock den Coninck van Moab, int sacrificeeren van syn eerste gheboren soon/op de mueren / ende dat/ ten aensien der kinderen van Israel/ de welcke dese daet soo grouwelijcken voor ooghen stondt / datse hem niet meer en wilden benauwen/ ende weder nae haer wooningen toe keerden. Dese selve maniere/van wreede sacrificien te doen / refereert de heylighe Schrift / int ghebruyck geweest te zijn/ onder de barbarische Natien der Cananêen, Iebusêen, eñ d'ander meer/ daer't Boeck der Wijsheyt mentie af maeckt/ segghende: Sy noement vrede / te leven in soo veel ende groote swaricheden/ als daer is/ haer eyghen kinderen te sacrificeeren/ ofte andere verborghen sacrificien te doen / ofte alle den nacht over / in dinghen van sotternije te waken / ende hierom ist/ datse haer int leven/ ende houwelijcken staet/ onreyn houden/ benemende den eenen aen den anderen/ uyt haet ende nijdt / het leven/ ende den anderen ontneemt hem t'wijf ende de vrede / ende gaet al verwert door den anderen heen/als bloet-vergieten/doodẽ/stelen/bedroch/ valscheyt/ ontrou/ oproere/onrecht/ muyterije/ Godt te vergeten/de zielen te belasteren/t'wesen ende gheboorte te verwisselen / de houwelijcken te veranderen/ ongeschicktheyt in overspel ende onreynichedẽ/ want d'Afgoderije is een afgront ofte Poel van alle quaden. Dit is den wijsen Man / segghende van't selve volck / daer hem David van beclaeght / dat de kinderen van Israel soodanighe costuymen af gheleert hebben/

4.Reg.3. Sap.1. cap.14. Psal.105.

jae soo veel / datse haer eyghen sonen ende dochteren aen den Duyvel quamen te sacrificeren/ t'welcke noyt van Godt begeert noch aengenomen gheweest is / want naedemael dat hy den Autheur van't leven is / ende alle d'ander reste voor den Mensche gheschapen heeft / soo en is hy daer gantsch niet met beholpen / dat d'een Mensche d'ander t'leven beneme. Ende alhoewel dat den Heere de goede wille des getrouwen Patriarchs Abrahe (de daet van sijn soon te willen onthoofden (gheapprobeert ende voor goet aenghenomen heeft/ soo en heeft hy't nochtans in geenderley wijse toeghelaten / waer uyt men de boosheyt ende quade ghenegentheyt des Duyvels sien mach/ die hier in Godt heeft willen te boven gaen / hem vermakende in aengheheden te wesen / met verstortinghe van't Menschelijcke bloet / soeckende in deser voegen t'verlies der Menschen lichamē ende zielen/ende dat/ door den uytsinnighen haet ende nijdt die hy de selve (als sijn soo wreeden wederpartije) heeft.

Het 20. Cap. Van de grouvvelijcke sacrificien der Menschen, die de Mexicanen ghebruyckten.

ALhoewel dat die van Peru, in kinderen te dooden/ ende van haer eyghen sonen te sacrificeren/ die van Mexico te bovē gingen/ want ick noyt ghelesen noch verstaen hebbe / dat de Mexicanen sulcx in gebruyck gehadt hebben / niet teghenstaende / in de menichte der Menschen/ diese sacrificeerden/ende in de afgrijselijcke maniere/ daer sy't met deden/ginghen sy niet alleen die van Peru , maer oock alle Natien der Werelt te boven. Ēn op dat men sien mach/ t'groote ongheluck daer den Duyvel dit volck in verleydt hadde/so sal ick ordentlijck verhalen

die on-

die onmenschelijcke usantie diese hier in gehadt hebben: Eerstelijcken/ soo waren de Menschen/ diese aldus sacrificeerden/ in den krijch ghevangen/ ende soo't geen captijven ofte slaven en waren/ so en dedense dese solemnele sacrificien niet/ waer inne het schijnt/ sy der Ouderen gebruyck ghevolght hebben / die t'sacrificie (nae dat eenighe Autheuren seggen) daerom Victimas noemden/om dat het van een overwonnē dinck was/ soo ghelijck als sy't oock noemden/ Hostia, quasi ab Hoste, om dat het een Offerande was / van harer vyanden/ hoewel dat het ghebruyck van't selve/ t'een ende t'ander vocabel/ verbreydt ende ghereckt heeft/ tot alle soorten van sacrificien/ in effect dat de Mexicanen hare Afgoden anders niet en sacrificeerden / dan hare captijven ofte slaven/ende om de selve slaven te crijgen/ so wast datse ordinaris oorloch voerdē. Hier van quamt datse in hare veldtslaghen ende strijden / altoos sochten / elck een om sijn wederpartije levent te vanghen/ ende niet te dooden / om daer hare sacrificien mede te volbrenghen. Dese reden gaf oock Moteçuma aen den Marckgraef van den Dale / als hy hem vraeghde hoe dat het by quam/ naedemael hy soo machtich was/ende so veel Rijcken overwonnen hadde/dat hy de Provintie van Tlascàla niet overweldicht en hadde/ zijnde een dinck dat hy soo lichtelijcken hadde connen uptrechten / willende: T'eene was / op dat de Jeucht ende aencomende Mannen van Mexico mochten hebben waer in datse hen exerciteerden ende oeffenden / om in gheen ledichheyt ende met ghemack opgevoedt te werden: T'andere ende t'principaelste/waeromme dat hy dese Provintie ghereserveert ende gheschout hadde/ was om te hebben / van waer hy de slaven ende

captijven/ofte ghevangenen mochte halen/diese hare Goden sacrificeerden. De maniere diese in dese sacrificien hadden/ was aldus / ginghen in de Palissade ofte steccade der dootshoofden/daer boven van ghesept is/ alwaer de gene vergaderden die ghesacrificeert souden werden/ ẽn deden aen de voet ofte t'nederste van dese Palissade, een sekere ceremonie met de selfde / te wetẽ/steldense al te samẽ aen de voet van dien/ op een rije heen/ ende dat/ met goeder wacht van veel volcx daer rondtsom: terstont daer naer soo quamper een Priester uyt/hebbẽde een corte Alve ofte Choorcleedt aen/vol frengnien aen de zoomẽ ofte boorden / ende quam van't opperste des Tempels af/ met een Beeldt ofte Afgodt in de hant/ t'welcke ghemaeckt was van een deech van Bledos ofte Maper/ende ghebacken Mays, met Honich vermenght / hebbende d'ooghen van groene coraelkens/ ende de tanden van de granen van't Mays, comende soo haestich als hy mochte/de trappen des Tempels, afgheloopen / ende clom alsoo op eenen grooten steen/ die te middeweghen van de plaets ofte t'perck / op een seer hoogh Taneel ofte Schavot vast stont: Dese steen wordde genaemt Quauxicâlli, dat is/ den Arent-steen ghesept/quam by een leederken (dat tegens t'Schavot over stondt) op/ dalende alsoo weder by een ander/ dat aen de ander zijde stondt / af / altoos met sijnen Afgodt in d'armen / comende eyndtlijcken ter plaetsen daer de gene stonden / die gesacrificeert souden werden / ende beginnende van't eene eyndt af/ nae't andere toe / ginck aen een yeder int bysonder/desen Afgodt voor oogen houden/ segghende: Siet / dit is uwen Godt. Dit hen aldus ghewesen hebbende / daelde weder aen d'ander zijde/vã de steyger ofte trappen/ af/gaende

Bledos is een moescruydt/ t'welcke int Latijn Blitum, ende in Duytsch/ Maper ghenaemt wordt.

if / gaende alle de ghene die sterven souden / als in Processie/tot die plaetse daerse ghesacrificeert souden werden/ alwaer sy de Ministers/die haer sacrificeren souden: al bereyt vonden staen. Het ordinaris ghebruyck van de sacrificien/was /de borst op te snijden / van de gene diese sacrificeerden/ende t'hert daer noch half levent uyt te rucken/ ende t'lichaem alsoo/ langs de trappen des Tempels, al rollende af te stooten/t'welcke gantsch in bloet gewentelt ende bespreng wierdt. Ende om t'selve beter te verstaen/ soo is te weten/dat-ter ter plaetsen daer men de sacrificie dede/ quamen te staen/ ses sacrificeerders / die tot de selve Digniteyt gheconstitueert ofte gheordineert waren : de vier/ om de handen ende voeten/ der gesacrificeerden/ vast te houden/ende een voor den hals/ ende d'ander om de borst op te snijden ende t'hert uyt te trecken. Dese wierden ghenaemt/ Chachalmua, t'welcke in onse tale soo veel is/als Minister ofte Dienaer der ghewijede dinghen/ dit was onder haer een van d'operste Digniteyten ende van grooter estime / t'welcke aen-erfde ghelijck als een dinck van eenich leen. De Minister/die t'officie van te dooden hadde/t'welcke den sesten van hen allen was / was ghehouden ende gheacht/gelijck als een opper-Priester ofte Paus/ zijnde den naem des selven/verscheyden/ nae dat de gheleghentheyt des tijdts ende de solemniteyten / diese sacrificeerden / met brachte: oock mede soo waren de cleederen(van alsse uytquamen om te sacrificeren) van ghelijcken/ nae den tijdt/ verscheyden. Den naem van haer Digniteyt, was Papa ofte Paus/ ende Topilzin, het habijt ende dracht was eenen rooden gordijn/ op de maniere van een Dalmatick, hebbende aen de boorden/frengnien/in de plaets van zoomsel/

met een

met een Croon van costelijcke groene ende geel plumagien op't hooft/ ende aen de ooze/een maniere van goude oorhangsels / met groene ghesteenten daer in gecastueert : hadden oock onder aen de lippe/te weten/te half-weghen de kin/een dinck gelijck als een schaft van een blauwe steen gemaeckt. Dese ses sacrificeerders quamen met de aensichten ende handē seer swart ende leelijck aenghestreken / hebbende de vijf van dien / ghemaeckte hayrvlechten op de hoofden / die seer ghecrult ende verwart stonden/ zijnde met leeren riemen om't midden van't hooft vast gebonden, ende aen de voorhoofden/cleyne pampiere schildekens / die met verscheyden coleuren gheschildert waren/ de cleederen waren witte Dalmaticken, zijnde met swart bestickt ende bewrocht/ met dusdanighe habijten soo vercleeddense haer in de selve figuere des Duyvels / in sulcker voeghen/ datse int ghesicht/met hare grim-aensichten / alle de Ghemeynte ende omstanders / een groot verschrickē aen jaeghden. Den oppersten Priester hadde een seer groot breet ē scherp steenen mes in de handt/ ē d'ander Priester hadde eenen houten halsbandt/ welcke gemaeckt was in maniere als een Slanghe. Nu staende aldus alle ses voor den Afgodt / deden sy hare eerbiedinghe / ende stelden hen in ordinantie by den steen / die ghelijck als een Piramide, als vooren ghesept is/recht teghens de deure des Afgodens Camer over stondt. Desen steen was soo scherp ende puntich/ dat als men daer/ den ghenen die ghesacrificeert soude werden / met den rugghe liet op vallen/soo booch hy terstont so crom om/ dat men hem seer lichtelijcken t'lijf/int opvallen van't mes/ over-midden haelden. Nae dat dese sacrificeerders in ordinantie stondē/ so wierden alle

alle de ghene / diese in de oorloghe ghevanghen hadden / ende die in dese Feeste ghesacrificeert souden worden / uptghehaelt / ende dat / met een goede wacht ende menichte van volck verghe-selschapt / ende brachtense de langhe trappen op / al te samen op een rije ende moedernaeckt / ter plaetse daer de Ministren bereydt stonden / ende comende een peghelijck in sijn ordinantie / soo quamen de ses sacrificeerders / eñ namender een voor een / af / te weten / d'een een voet ofte been / ende d'ander een ander / ende d'ander twee elck een arm / ende wierpense alsoo met den rugghe op de voorseyde scherpe ende puntige steen / alwaerse dan / den vijfsten van dese Ministers / een houten halsbandt over t'hooft heen om den hals streeck / zijnde van den opper-Priester met een grootte raddichept / de borst met het voorseyde mes opghehaelt / ende t'herte met de handen uptgetrocken / t'welcke hy alsoo noch roockende aen de Son toonde / dien hy den selven roock van't herte / opofferde / waer mede hy hem terstont nae den Afgodt toekeerde / hem t'selve int aensicht werpende / als dan soo nam hy terstont het lichaem des ghesacrificeerden / ende stiet het met grooter lichtveerdichept van bovẽ de trappen des Tempels, al rollende af / want de scherpe steen stondt soo dicht by de trappen / datter geen twee voet spatie tusschen den steen ende d'eerste trappe was / waer door hyse met een ghesette voet alsoo hol over bol / van boven neer rommelde / op dese maniere soo wierdense al te samen / d'een voor ende d'ander nae / gesacrificeert. Ende nae datse (doot zijnde) van boven neer geworpen laghen / soo quamen d'eyghenaers der selven / te weten / de ghene daerse van ghevangen hadden gheweest / ende namense wech / deeldense

onder

onder haer / atense op / ende maeckten daer een groote Feeste met / de welcke altoos op't minst over de veertich ende vijftich waren / want daer waren onder haer die seer bedreven ende handich waren om de selve te captiveren ofte vanghen. Dit selve deden alsoo van ghelijcken alle d'andere omligghende Natien / die de Mexicanen in alle hare costuymen / Wetten ende Godsdiensten ghelijck waren.

Het 21. Cap. Van noch een ander maniere die de Mexicanen ghebruyckten in de sacrificie van Menschen.

DAer was noch een ander maniere van sacrificie / op verscheyden Feesten / de welcke sy noemden Racaxipe Veliztli, dat is soo veel ghesept / als villinge van Menschen / worden alsoo ghenaemt / om dieswille datse op sekere Feestdaghen een slaef ofte slaven (naer't ghetal datse begeerden) namen / diese t'vel af vilden / t'welcke alsdan van een persoon / daer toe ghedeputeert / aengetrocken wierdt: desen ginck voorby alle de huysen / over alle plaetsen ende marckten der Steden / al singende en danssende / ende een yeghelijck moest alsdan den selven wat bieden / want den genen die hem niet en gaf / sloech hy met een eyndt van't vel int aenghesicht / hem met het bloet van't selve een slabbay ghevende. Dese guychelerije duerde soo langhe / tot dat het vel aen stucken ende vlarden was. In desen tijt soo vergaderden de selve / die aldus om liepen / veel aelmoessens / t'welcke besteet wierdt / in dinghen die tot hunnen Gods diensten van noode waren. In veel van dese Feesten soo wordender een uytdaginghe ghedaen / tusschen den ghenen die't sacrificie doen souden / ende den ghenen / die

ghesacri-

gesacrificeert soudē worden/t'welcke geschiedde op dese maniere: Bonden den slaef met d'eene voet aen eenen grooten ronden steen/ende gaven hem een zwaerdt met een rondas in de handen/ om sijn selven te verweeren / terstont soo quam den anderen/ die hem sacrificeren soude/van ghelijcken ghewapent / met een rapier ende schildt/ ende soo't ghebeurde / dat den ghenen die ghesacrificeert soude werden/ d'overhandt behielt/ so was hy vry ende ontslagen van't sacrificie/ vercrijghende noch daer en boven/ daer door/eenen naem van een vroom Capiteyn/ende gelijck als een soodanich / wordde hy daer nae gheacht: maer soo den selven overwonnē bleef/ so wierdt hy op den selven steen / daer hy aen ghebonden was/terstont ghesacrificeert. Noch soo was een ander maniere van sacrificie/soo wanneer datse eenighen slaef dediceerden ofte toeeygenden/ om den Afgodt te representeren / welcker ghelijckenisse sy seyden/den selvē te wesen/t'welcke aldus toeginck: Gaven alle Jaren eenen slaef aen de Priesters / op dat de levende ghelijckenisse des Afgodts/ nimmermeer en soude ghebreken/den welcken sy terstont / nae dat hy int Officie ghetreden was / (zijnde eerstelijcken seer wel ghewasschen ende gereynicht) alle de cleederen ende teyckenen des Afgodts aentrocken ende omhinghen/ hem den selven naem ghevende/ende was t'gheheele Jaer door/ soo veel geacht eñ gheeert als den selven Afgodt. Hadde altoos tot een bewaringhe twaelf Mans by hem/ op dat hy niet wech en liepe / ende met dese wacht / soo lietense hem vrylijcken gaen / waer dat het hem luste: Ende soo't by ghevalle geschiedde/ dat hy quam wech te loopen / soo moest de principaelste van de Wacht-houders/in sijn plaetse staen/ om den

Afgodt

Afgodt te representeren/ ende daer nae ghesacrificeert de worden. Desen voorschreven Indiaen ofte slaef / hadde de aldereerlijckste Camer ofte wooninge des Tempels, alwaer hy at eñ dronck/ daer hem oock alle de principaelste quamen dienen ende eerbiedinghe doen / met hem de spijsen aen te rechten/ op de bereydinghe eñ usantie van de groote Heeren: ende soo wanneer dat hy door de Stadt heen ginck / soo hadde hy altoos een groot geselschap van Heeren/ eñ de voornaemste/ by hem / die hem ghelepdden / ende droech oock een pijpken in de handt / daer hy altemets op speelde/ waer mede te verstaen gaf / dat hy over strate ginck/ op welcker ghelupdt/ de Vrouwen terstont/ met haer kinderẽ op d'armen/ quamen uytloopen/ hem de selve voor sijn voetẽ neer legghende/ ende begroetten hem ghelijck als een Godt/ doende t'selve van ghelijcken alle t'ander volck. Des nachts soo steldense hem in een Kauwe/ die van stercke ijsere roeden gemaeckt was/ op dat hy haer niet en mochte ontvliedẽ/ tot der tijdt toe/ dat den Feestdach ghecomen was/ alsdan soo wierdt hy ghesacrificeert / ghelijck als vooren verhaelt is. In dese voorseyde ende andere veelderley manieren/ wast/ dat dẽ Duyvel dese ellendighe Menschen bedrogen/ bespot ende verleydt hadde / ende de menichte / die met dusdanighe Helsche wreedtheyt/ omghebracht ende ghesacrificeert waren/ was soo veel/ dat het een ongheloofelijck dinck schijnt te wesen/ want daer wordt geaffirmeert / datter reysen geweest zijn/ daerder over de vijf duysent gesacrificeert wierden: jae daer zijn daghen gheweest / datter op verscheydẽ plaetsen/ op dese voorseyde maniere/ over de twintich duysent omgebracht zijn. Tot dese soo afgrijselijcke moorderije / ghebruyckte den Duy-

den Duyvel / door sijn Ministers / een aerdighe inventie / ende was / dat soo wanneert de Priesters des Satans tijt ende goet dochte / soo ginghen sy tot de Coningen / ende gaven hen te kennen / hoe dat de Goden van honger storven / ende datse haer wilden ghedachtich wesen : Alsdan soo maeckten hen de Coninghen terstont gereet / ende waerschouden malcanderen / hoe dat de Goden t'etē eyschten / dat sy daerom haer volck ghereedt souden laten vinden op een bestemden dach / seyndende hare boden naer de Provintien van haerder wederpartijen toe / om hen ten strijde berept te maken: aldus hare volckē versaemt ende de Heyrtochten in krijchs-ordinantie gestelt hebbende / soo quamense op de bestemde velden by een / ende leverden den anderē een veldtslach / zijnde alle hare questie ende ghevecht anders nieuwers om / dan om d'een d'ander te vanghen tot de voldoeninge der sacrificien / pretenderende een yeder / aen weder zijden / hem op't vroomste te vercloecken ende beneerstighen / om de meeste captijven ofte ghevangenen voor de sacrificie te brenghen / in voegen datse in dese oorlogen meer weirs deden om den anderen levent te vangen / als doot te smijtē / want alle hare intentie was / levende lieden te brenghen / om haer Afgoden te spijsighen / ende dit was de maniere daerse hare Goden de Victimas met brachten : oock soo is te weten / datter gheenighen Coninck ghecroont wierdt / voor aleer dat hy eenighe Provintien overwonnen hadde / ende een menichte van captijven voor hem brachte / tot sacrificien van sijn Goden / alsoo datter van alle canten een onuytsprekelijck dinck was / t'bloet dat tot des Satans eere vergoten ende ghestort wierdt.

Het 22.Cap. Hoe dat de selve Indianen al moede vvaren, ende de vvreedtheden van hare Goden niet langher verdraghen mochten.

Dese soo uytnemende wreedtheyt (van soo veel Menschen bloet te storten / ende een soo swaren tribuyt / van altoos captijven ofte slaven t'overwinnen / tot onderhoudt van hare Goden) hadden al veel van de selve Barbaren moede ghemaeckt/ende lieten hen oock duncken / een onlijdtbaer dinck te wesen/ niet teghenstaende/ door de groote vreese die hen de Ministers der Afgoden/van harent weghen/ voorstelden / als oock door de listichheyt daerse t'ghemeyne volck met bedroghen hielden/en lieten niet af/ hare strenghe Wetten te volbrengen: doch warē evenwel jammerlijckē verlangende/ haer van soo swaren last ontslaghen te sien/ende was oock een voorsieninghe Gods/ dat d'eerste die haer Christi Wet vercondichden / dit volck in dusdanige ghestaltenisse vonden/ want lieten haer/sonder twijffel/ voorstaē/dat het een goede Wet / ende Godt moeste wesen / den ghenen die alsoo ghedient wilde zijn. Tot desen propooste/ soo is my vertrocken geweest/ van een eerwaerdich Priester in nieu Spagnen, hoe dat hy/ten tijden als hy eerst int selve landt ghecomen was/ ghevraeght hadde / aen een oudt ende gheacht Indiaen/hoe dat het by quam/ dat d'Indianen Christi Wet soo haest hadden aengenomen/ende de hare verlaten/sonder de selve meer t'approberen noch t'ondertasten/ende disputatie daer van te houden / in sulcker voeghen dat het scheen/ de selve verandert te hebben / sonder door wettelijcke ende ghenoech-doende redenen daer toe ghemoveert ofte beweeght te wesen. Waer op d'Indiaen

d'Indiaen antwoordde / segghende: Ende laet u (Vader) niet voorstaen / dat wy Christi Wet soo onbedachtelijcken aengenomen hebben / als ghy wel segt / want ick versekere u / dat wy alreede soo moede ende ongherust waren / met de dingen die ons d'Afgoden opleyden / dat wy voorgenomen hadden de selve te verlaten / ende een ander Wet te verkiesen: Ende om dies wille dat de gene die ghylieden predickten / ons docht met gheen wreedtheyt vermengt te wesen / comende soo wel t'onsen propooste / als oock soo rechtvaerdich ende goet / soo verstonden wy / dat het d'oprechte Wet moeste wesen / waerom wy die oock met grooter begeerten aenghenomen hebben. T'gene dat van desen Indiaen geseyt wierdt / comt seer wel over een met het ghene datter gelesen werdt in d'eerste Verbalen die Hernando Cortês aen den Keyser Carel de vijfde sondt / alwaer hy verhaelt / hoe datter (na dat hy de stadt van Mexico overwonnen hadde / wesende in Cuyoacan) tot hem ghecomen zijn / Ghesanten der Ghemeynte ende Provintie van Mechoacan, biddende dat men haer sijn Wet ofte Gheloof wilde seynden / met den ghenen diese haer mochten uytlegghen ende verclaren / want waren ghetesolveert / de hare te verworpen / om dies wille datse haer niet goet en docht te wesen: T'welcke Cortês haer verwillichde ende oock dede / ende zijn hedensdaeghs de beste Christenen der Indianen van gheheel nieu Spagnen. De Spagnaerden die dese soo wreede sacrificien der Menschen saghen / namen voor haer / met een opsette wille / alle haer macht te ghebruycken / om sulcken vervloeckten vleeschbanck van Menschen uyt te roepen ende te vernielen. Ende dat noch veel meer / alsse op eenen avondt t'sestich ofte t'seventich Spagnaerden

voor haer ooghen saghen sacrificeren/ de welck
ghevanghen hadden gheweest in een veldtslach
diese / int Oorlogh van Mexico, teghens hae
ghehadt hadden. Ende op een ander mael / so
vondense noch te Tezcuco, in een logement ghe
schreven / met houtcool aen de wandt / aldus
Alhier heeft ghevanghen gheleghen den onghe
lucken N. met sijn mackers / de welcke die van
Tezcuco ghesacrificeert hebben. Van ghelijcken
soo isser een vreemdt / doch warachtich dinck
gheschiet / dewijle t'selve van gheloofwaerdigh
persoonen vertelt wordt / ende was / dat staend
etlijcke Spagnaerden / om t'spectakel van eeni-
ghe van dusdanighe offranden t'aenschouwen,
soo soude daer een cloeck ende wel dispost Jon-
ghelinck opghesneden / t'herte uytgherockt / ende
alsoo / nae haer usantie / van boven de trappen
afghewORpen wesen / beneden comende / teghens
de Spagnaerden / in sijn tael ghesept hebben:
Cavalleros muerto me han, dat is / Ridders / sy
hebben myp gedoodt: t'welcke aen den onsen een
groot medelijden ende afgrijsen veroorsaeckte.
Ten is gheen ongheloofl ijck dinck / den selven
ghesproken te hebben / nae dat hem t'herte uyt-
ghetrocken was / dewijle dat Galenus verhaelt /
dat het somtijdts / int sacrificeren der Ghedier-
ten / gheschiet is / dat de selve (nae datse t'herte
uytgetrocken / ende op den Altaer gelept waren)
haer verroert ende aemtocht ghegheven / jae dat
meer is / luyde ghebleet / ende een stuck weeghs
heen geloopen souden hebben. Nu achterlatende
de disputatie / van hoe dat het selve met de na-
tuere over een comt / soo is het gene / dat de ma-
terie beroerende is / te aenmercken / met hoe een
onlijdtlijcke dienstbaerheyt / dat de voorseyde
Barbaren den Helschen dootslager onderworpen
waren/

Galen. lib. 2. de Hipocr. & Platon. placit. cap. 4.

waren/ ende hoe groote barmhertichept dat den Heere ghetoont heeft/in haer sijn sachtmoedige/ oprechte / ende in alles aenghename Wet ghemeyn te maken.

Het 23. Cap. Hoe dat den Duyvel onderstaen heeft, de Sacramenten der heylige Kercke nae te bootsen.

HEt ghene dat aldermeest / van den haet ende weerbarstichept des Satans / te verwonderen is/ is/ dat hy niet alleen in d'Afgoderije ende sacrificien/ maer oock in sekere manieren van Ceremonien / onse Sacramenten (die onsen Heere Iesus Christus ingestelt/ende sijn heylige Kercke int gebruyck heeft) naegheboott heeft / namelijcken soo heeft hy't Sacrament van't Nachtmael (t'welcke het alderhooghste ende Goddelijckste is) onderstaen in een sekere forme nae te bootsen / ende dat/ tot een groot bedroch der ongheloovighen/t'welcke op dese maniere toegaet / te weten / in d'eerste Maent diese in Peru, Râyme noemdẽ/ de welcke by ons met December over een comt / soo worden der een seer solennele Feeste ghehouden/ Capacrâyme gehecten/met seer groote sacrificien ende ceremonien / die veel daghen lanck duerde/ in de welcke gheenighen vreemdelinck ofte uytheemscher hem int Hof (t'welcke te Cusco was) mocht laten vinden. Dese daghen voleyndicht zijnde / soo wierden alle vreemdelinghen oorlof ghegheven om te mogen in comen/ ende maecktense alsdan de sacrificien eñ Feeste deelachtich/ met haer t'Sacrament te gevẽ op dese maniere: De Mamacônas van de Son / welcke waren gelijck als Nonnen / maeckten cleyne coeckskens van't meel van't Mays, zijnde de selve ghekneedt

ende ghebacken met bloet van witte Rammen/ die oock op den selven dach gheoffert werden/ deden alsdan de vreemdelingen van alle de Provintien terstont in comen/ ende steldense in ordene: Dit ghedaen zijnde/ soo quamen de Priesters/ (de welcke van een seker gheslacht/ ende afcomelingen van Iluqui Yupangui waren) ende gaven elcken persoon een bete ofte brock van de voornoemde Koecksken/ segghende datse haer dese stucken ofte brockē gaven/ op datse met den Inga t'welcke den Coninck van Peru was) vereenicht ende in verdrach souden blijven/ ende waerschouden haer oock / gheen quaet teghens den Inga te spreken noch te dencken/ maer datse hem altoos goetgunstich wilden wesen / want den selven beet ofte brock soude getuygenis van haer intentie gheven/ ende soose haer behoorlijcke plicht niet en deden/ soo soudet de selve uytbrenghen ende teghens haer aen wesen. Dese voorschreven koecken wierden ghebracht in groote goude ende silvere schotelen / de welcke hier toe alleenlijck gebesicht wierden/ ontfingen ende aten al te samen de beten ofte brocken/ met een groote dancksegginghe aen de Son / van de weldaet / toonende in de woorden / als oock int ghelaet / een groot contentement ende devotie/ protesterende datse van alle haer leven gheenich dinck tegens de Son noch tegens den Inga doen noch dencken souden / op welcker conditie sy de voorseyde spijse van de Son ontfingen/ende dat oock de selve cost soude blijven in hare lichamen tot een ghetuygheniße der ghetrouwichèyt diese de Son ende den Inga haren Coninck bewijsen souden. Dese Duyvelsche maniere van uytdeelinghe wierden van ghelijcken ghehouden in de thiende Maent/ Coyaraime ghenaemt/ t'welcke Septem-

September was/ te weté/ in de solennele Feeste diese çitua noemden / ende dat/ met alle de voorschreven ceremonien. Ende behalven d'uytdeelinghe van't Nachtmael / (soo't gheoorloft is soodanighen woordt te gebruycken) soo sonden sy noch oock van de voorschreven koecken aen alle de Guacas, Heylichdommen ofte vreemde Afgoden/van het gantsche Rijck over/ waer toe op de selve tijdt aldaer persooné van alle wegen bereydt stonden / om t'selve t'ontfanghen / seggende datter t'selve van de Son gesondé werdt/ in teycké dat hy begeerde/ datse hem al te samen souden achten ende eeren. Van ghelijcken soo wierden daer de Caçicken,(dat zijn d'overste Regeerders ofte Heeren) door gunste/ oock wat af ghesonden. Yemandt sal dit by avontuer voor een fabel ofte beuselinge houden/doch is in effect een dinck dat seker ende warachtich is / want dese maniere van't Sacrament uyt te deelen/ heeft gheduert van den tijt des Ingas Yupanguy af/ (welcke den ghenen was/die de meeste Wetten / ghebruycken ende Ceremonien inghestelt heeft / ghelijck als een ander Numa, in Roome) tot dat het Euangelium onses Heeré Iesu Christi, alle de voorschreven superstitien wech genomen heeft/ghevende de warachtighe ende levendighe spijse/die de zielen te samen houdt/ eñ met Godt vereenicht. Den ghenen die hem hier van volcomelijcken wil voldoen / mach lesen t'Relaes dat den Licenciaet Polus gheschreven heeft aen den Aerdtsbisschop van de stadt de los Reyes, ofte van der Coninghen / Don Ieronimo de Loaysa, salder dit/ende noch veel ander dinghen meer/in vinden / t'welcke hy met grooter neerstichheyt ende sekerheyt ondersocht ende by een versaemt heeft.

Het 24. Cap. Op vvat maniere dat den Duyvel in *Mexico* onderstaen heeft, nae te bootsen, de Feeste ofte Ommeganck van't *Corpus Christi*, dat is t'Sacraments-dach, ende d'uytdeelinge van't Nachtmael, die de Kercke ghebruyckt.

Een grooter verwonderinge sal veroorsaken / de Feeste ende ghelijckenisse van het Nachtmael / die den selven Duyvel (als Prince van de kinderen der Hoovaerdije) in Mexico gheordineert heeft / ende hoewel dat de selve wat lanck is / soo salt nochtans goet wesen / t'selve te verhalen / soo ghelijck als het door gheloofwaerdige persoonen beschreven is / t'welcke aldus toe ginck: De Mexicanē hielden de principaelste Feeste / van haren Godt Viztlipuztli, in de Mey-maent / ende twee dagen voor de Hoochtijdt / soo quamen de jonghe Dochters (die wy vooren ghesept hebben / te wesen gelijck als Nonnen / ende die haer in den selven Tempel onthielden) ende maelden een groote quantiteyt van't zaet van Bledos ofte Mayer / ghelijckelijcken met geroost Mays vermengt / t'selve gemalen wesende / kneeddent met Honich / makende alsoo van't voorseyde deech / eenen Afgodt / die so groot was / als het selve houten Beeldt / ende settē hem in de plaets van d'ooghen / groene / blauwe / ofte witte coralen / ende voor tanden / de granē van't Mays, hem vercierende met alle t'ghewaet ende omhangsel / dat vooren ghesept is. Nae dat hy aldus tot sijn volcomen perfectie gebracht was / soo quamen alle de Heeren / ende brachten een costelijck ende cierlijck cleedt / gemaeckt nae des Afgoden usantie / t'welcke sy hem aentrocken: Aldus wel ghecleedt ende toegemaeckt zijnde / soo stel-

so steldense hem op een blauwe schabel in sijn
iosbaer ofte Setel / om alsoo op de schouderen
hedraghen te worden. Als nu den dach van de
Feeste ofte Hooghtijdt ghecomen was/soo qua-
nen alle de voorschreven jonghe Dochters/ een
ire voor den dach/upt/gecleedt zijnde met witte
leeren ende met nieuwe verciersels omhangen/
nde wierden op dien dach ghenaemt / Susters
van den Godt Viztlipuztli: Waren oock ghe-
croont met Crantsen van gerost ende gebarsten
Mays, hebbende dicke snoeren van't selve/om de
halsen / welcke haer quamen tot onder de slinc-
ker armen / hadden de wanghen ofte t'aenghe-
sicht met verwe bestreken/ ende d'armen van de
ellebogen af/ tot op de handen toe/verciert met
alderley ghecoleurde pluymen van Papegayen.
Aldus toeghemaeckt wesende / soo namense de
Rosbaer/ ofte Setel des Afgodts / op de schou-
deren/ ende brachtense tot op de plaets / alwaer
de jonghe Ghesellen al te samen al bereydt ston-
den/ ghecleedt zijnde met een ghewaet van aer-
dighe ende seer hupse Netten / hebbende de selve
maniere van gecroonde Crantsen/als de Doch-
ters. Nu comende de Dochters met den Afgodt
upt/soo genaeckten de Jonghelingen met groo-
ter eerbiedinghe / ende namen den voorschreven
Setel op de schouderen/ende droegense alsoo tot
aen den onderstē trap ofte dorpel van den Tem-
pel, alwaer haer dan de gantsche Ghemeynte
voor verootmoedighde ende nederbuyghde/ ne-
mende d'aerde van de vloer/ ende die haer selven
op't hooft legghende/t'welcke onder haerlieden
een ghemeyne ceremonie was in de principaelste
Feesten haerder Goden. Dese ceremonien aldus
ghedaen zijnde/begonst de gantsche Ghemeynte
in processie te trecken/ ende dat/ met soo grooter

haesten alst haer ymmers doenlijc was/ gaende aldus tot op eenen Bergh/staende een mijl buyten de stadt van Mexico, ghenaemt Chapultepec alwaer sy een vermaninghe/met eenighe sacrificie deden: t'welcke ghedaen zijnde / scheydden daer weder terstont met de selve haeste vā daen/ nae een plaets toe / die niet verre van daer ghelegen was/ gheheeten Atlacuiavaya, alwaer sy de tweede vermaninghe deden. Van hier soo ginghen sy tot op een ander Vleck/ een mijl verder aen gheleghen / t'welcke ghenaemt wordt/ Cuyoacan, van waer sy alsdan weder nae de stadt van Mexico toe keerden/ sonder eens te pauseren / doende alle desen voorschreven wegh (t'welcke over de vier mijlen was) in drye ofte vier uren tijdts: noemden dese Processie Ypaina Viztlipuztli, dat is te segghen/den haestigen ofte spoedighen wegh van Viztlipuztli. Wedergecomen zijnde tot aen de voet ofte dorpel van de trappen/ soo settense den Setel daer neder/ ende namen etlijcke dicke ende stercke coorden / ende bondense aen de vatsels van de Rosbaer ofte Setel/ waer wede sy malcanderen helpende/ etlijcke van boven/andere van onderen/ ende dat/ met grooter achtinghe ende eerbiedinghe / den Afgodt met Setel met al tot op't opperste van den Tempel hijsten / met een groot ghetier van Pijpen/ Basuynen/ Kinckhoorns ende Trommelen/ trocken hem aldus op deser maniere om hoogh / om dieswille dat den steygher van den Tempel seer smal was/ eñ de trappen seer hoogh opginghen/ waerom sy hem daer / op de schouderen niet enmochten opcrijgen. Ende terwijle dat men den Afgodt om hoogh haelde / soo stondt de gantsche Gemeynte op de plaets met grooter ootmoedicheyt ende vreese. Nae datse hem

em aldus om hoogh ghehaelt / ende in een Ca-
elleken van Roosen (t'welcke daer toe gemaect
vas) ghestelt hadden / soo quamen terstont de
Jongheling hen/ende stroyden daer om en t'om
eel bloemen van verscheyden coleuren / in sulc-
er voegen datser den geheelen Tempel, soo wel
van buyten als van binnen/met vervulden. Dit
ghedaen zijnde / soo quamen de Dochters uyt/
net de boven-geseyde cleederen ende verciersels
om end' aen / brenghende uyt haer vertreck-ca-
ner eenighe crakelingen / die ghemaeckt waren
van't deech vā geroost Mays ende t'cruyt Bledos
ofte Mayer/te weten/van't selve daer dē Afgodt
af ghemaeckt was/ hebbende de ghedaente van
groote beenderen / ende gavense aen de Jonghe-
linghen/ de welcke de selve om hoogh brachten/
ende also voor den Afgodt neer leyden/te weten/
t'gheheele parck over/tot soo langhe datter niet
meer en mochten ligghen/dese crakelinghen van
deech noemdense de beenderen ende t'vleesch van
Viztlipuztli. Nu dese beenderen daer alsoo geleyt
wesende/quamen alle d'Ouderlingen (als Prie-
sters/Leviten/ende alle d'ander Ministers) uyt
den Tempel, een yeder nae sijn ouderdom ende
digniteyt / want hadden hier van een seer goede
ordinantie ende geschicktheyt/ met hare namen
ende tijtelen / comende alsoo achter den anderen
uyt/met hare sluyers van Netten/van diversche
coleuren ende wercken bewrocht / naer dat een
yeders waerdicheyt ende ampte met brachte/
hebbende Crantsen op de hoofden/ ende geregen
snoeren van bloemen om de halsen. Achter dese
soo volghden de Goden ende Godinnen / diese
aenbaden/ in verscheyden Figueren/ zijnde ghe-
cleedt met het voorschreven librey. Aldus in or-
dinantie ghestelt zijnde / rondtsom de voorseyde
crake-

crakelingen van deech/soo maecktense daer ove
een sekere ceremonie van ghesangh ende Dans
spelen / met het welcke de selve ghesegheent end
gewijet bleven / voor vleesch ende beenderen de
selven Afgodts. De wijinge ende ceremonie va
de crakelinghen ghedaen zijnde/ (waer mede d
voor vleesch ende beenderen van den Afgodt g
houden wierden) soo wierdense op de selve ma
niere gheacht ende gheeert ghelijck als hare
Godt. Terstondt hier nae soo quamen de Sa
crificeerders/ende deden de sacrificien der Men
schen / op de maniere als op een ander geseyt is
Ende daer wierden altoos op desen tijt meerde
quantiteyt ghesacrificeert/ als op ander dagen
om dat het een soo hooghen Feestdach was. D
sacrificien voleyndicht wesende/ so quamen ter
stont alle de Jonghelingen ende Dochters uyt
den Tempel (toeghemaeckt als gheseyt is) in
ordinantie ofte in geledẽ/ ende op een rije tegens
den anderen over / al danssende ende singhende/
ende dat/ op het gheluydt van een Trommel die
daer gheslaghen wierdt ter eeren des Afgodts
ende van de solenniteyt diese celebreerden/ op
welcker ghesangen/alle de Heeren/Ouders ende
t'voornaemste volck met een weer-stem ant-
woordden/ danssende rondtsom haer heen/ ma-
kende alsoo te samẽ een fraeye ende welgeschick-
ten ronden Dans / ghelijck als sy't voor een ge-
bruyck hebben/ blijvende altoos de Jonghelin-
ghen ende de Dochters int midden/ tot welcker
aenschou aldaer de gheheele stadt by een ver-
saemde. Op desen dach van den Afgodt Vitzli-
puztli, soo was het een gebruyck/ (t'welcke oock
over t'gheheele landt seer scherpelijcken onder-
houden wierdt) dat men anders gheen spijs en
mochte genuttẽ/ dan alleenlijck van't voorseyde
deech

eech ofte crakelinghen met Honich / daer den Afgodt van ghemaeckt was / ende desen cost moest noch terstont des morghens / int opgaen van den dach / ghegheten worden / sonder daer enich water ofte yet anders op te mogen drincken / tot dat het over den middach was / ende soo't contrarie gheschiedde / soo hielden sy't voor een groote Kerck-roof ende quade voorsegginge ofte prognosticatie. De ceremonien voleyndicht zijnde / mochtense ander dinghen eten / ende onder-tusschen / datse met het selve doende waren / soo verberghdense het water voor de kinderen / ende waerschouden oock alle de gene / die tot verstandt ende kennis ghecomen waren / datse geen water en souden drincken / want seyden / dat Gods toorne op haer soude comen / ende datse daerom souden moeten sterven / soo datse t'selve met grooter sorghe ende strengicheyt onderhielden. De ceremonien / danssen ende sacrificien ghedaen zijnde / soo ginghense haer ontcleeden / ende alsdan soo namen de Priesters ende Digniteyten des Tempels den Afgodt van deech / ende trocken hem de cleederen ende t'ghewaet / dat hy om hadde / uyt / ende braken hem / als oock de crakelingen / die gewijet waren / in stucken / ende maeckten daer veel brocken af / ende beginnende van de voornaemste ofte meeste af / deeldense de selve om / en gavense de heele Ghemeynte / groot ende cleyn / soo wel de Vrouwen als de Mans / in maniere van't Nachtmael / t'eten / t'welcke sy oock met soo grooter eerbiedinghe / vreese ende tranen ontfinghen / dat het een dinck om verwonderen was / seggende datse t'vleesch ende de beenderen van haren Godt aten / hen voor onwaerdich houdende sulckē weldaet te genieten. Nu de ghene die sieck ofte kranck waren / lietent

door een ander eyſſchen / ende wierdt haer met grooter eerwaerdicheyt ende opſicht ghebracht. Alle de ghene die't Sacrament ontfinghen/ waren ghehouden te betalen de thienden van't ſelve zaet/ daer den Afgodt af ghemaeckt wierdt. De ſolennitext van't Sacrament ofte t'Nachtmael ghedaen zijnde / ſoo clommer een Ouderlinck/ van grooter aenſien / om hoogh / ende vercondichde ofte predickte / met luyder ſtemmen/ haerlieder Wet ende Ceremonien. Wie en ſoudt niet verwonderen / dat den Duyvel ſoo ſorghvuldich geweeſt is/ hem te laten aenbidden/ ende te doen ontfanghen op de ſelve maniere/ als het Ieſus Chriſtus onſer Godt gheordineert ende onderweſen heeft / ende ſoo ghelijck als het van de heylighe Kercke in ghebruyck is / ſoo dat het in der waerheyt genoech t'aenmercken ſtaet/ t'gene int eerſte geſeyt is/ dat den Satan ſoeckende is/ ſoo veel als hy mach/ om d'eere ende dienſte/ die men Godt ſchuldich is/ t'ontſtelen/ ende na hem te trecken / hoewel dat hy daer doch altoos ſijn tyrannije ende onreynicheden met is vermenghende / want is doch een dootſlagher/ een onreyne gheeſt/ ende een Vader der leughenen.

Het 25. Cap. Van de Biecht ende de Biecht-vaders die d'Indianen ghebruyckt hebben.

VAn ghelijcken ſoo heeft de ſelve Vader der leughenen willen naebootſen/ t'Sacrament van de Biechte/ ende hem van ſijn Afgoden-dienaers doen eeren / met de ceremonien die met het ghebruyck der geloovigen ſeer over een comen/ want hadden in Peru voor een opinie / dat alle den teghenſpoet ende kranckheden/ dieſe creghen / haer over quamen door de zonden dieſe gedaen hadden/ tot welcker remedie/

emedie/ sy de sacrificien waren ghebruyckende:
Ende behalven dit/ so biechten ofte bekenden sy
noch oock mondelingh hare zonden/ ende dat/
ypnae in alle de Provintien/ waer toe sy hare
ghedeputeerde Biechtvaders hadden/ soo wel
van meerder/ als van minder qualiteyt/ zijnde
noch eenighe zonden uytgesondert voor d'over-
ten/ ontfingen oock penitentien/ ende bywijlen
seer strenghelijck/ namelijcken soo wanneer dat
den genen/ die de zonden gedaen hadde/ een arm
Mensch was/ ende Biechtvader niet en hadde
te gheven. Dit ampt van de Biechte te hooren/
was van gelijcken by de Vrouwen. In de Pro-
vintien van Collasuyo, soo was/ ende is noch/ dese
usantie/ van de gochelsche Biechtvaders (diese
Ychuri, ofte Ychuiri noemen) alderghemeynst/
ende hebben voor een opinie/ dat het een merc-
kelijcke zonde is/ eenighe zonden in de Biechte
te verswijghen of te bedecken/ ende die Ychuris
ofte Bichtvaders radende daer nae (door loten/
ofte int besien van't ingewandt van eenich Ghe-
dierte/ offse hem oock eenighe zonden verbergen/
ende castigerense/ te weten/ haer met eenen steen
veel slaghen op den rugghe te gheven/ tot soo
langhe dat sy't altemael bekennen/ alsdan soo
gevense haer penitentie ende doen daer sacrificie
voor. Dese Biechte ghebruycken sy oock/ soo
wanneer dat haer kinderen/ Vrouwen/ Mans/
ofte Caçicken (dat zijn de Heeren) sieck/ ofte in
eenighe swaricheden waren/ ende als den Inga
kranck was/ soo biechten haer alle de Provin-
tien/ namelijcken de Collas. De Biechtvaders
waren ghehouden t'secreet te bewaren (doch met
een seker besteck.) Nu de zonden/ daerse haer
principalijcken van beschuldichden/ waren dese:
Eerstelijcken van d'een d'ander/ buytē oorlogh/
te dooden:

te dooden: Item stelen / een anders Wijf te ne-
men / vergift-cruyderen te maken om quaet t
doen/ ofte yemandt te betooveren: hielden ooc
voor een merckelijcke zonde/ onachtsaem te we-
sen / in d'eerbiedinghe van hare Guacas ofte Af-
goden/ ende hare Feest-dagen t'ontvyeren/ end
van den Inga quaet te segghen/ ende hem niet ge-
hoorsaem te wesen/ maer en accuseerdē haer nie
van inwendighe acten ofte gedachten/ende nae '
relaes van sommighe Priesters / soo beschuldi-
gense haer nu (nae datter de Christenen int land
gecomen zijn) aen hare Ychuris, ofte Biechtva-
ders / jae tot de ghedachten toe. Den Inga en
biechte sijn zonde teghens gheenighen Menschen/
maer alleenlijcken aen de Son / op dat hy't den
Viracocha wilde overdraghen/ende hem die ver-
gheven. Nae dat hem den Inga ghebiecht hadde/
soo maeckte hy een sekere badinge om hem vol-
comelijckē van sijn zonden te reynigen/ t'welcke
was op dese maniere / te weten: Stelde hem in
een Riviere van een loopent water / ende seyde
dese woorden: Ick hebbe mijn zonden aen de
Son ghesept/ ende wilt ghy Riviere die ontfan-
ghen ende in de Zee voeren / op datse nimmer-
meer weder en verschijnen. Dese badinghe ofte
afwasschinghe ghebruycken van ghelijcken alle
d'ander / die haer biechten / met de ceremonien
die de Mooren ofte Machometistē usantien seer
gelijck waren/de welcke sy het Guadoi noemen/
zijnde van d'Indianen Opacuna geheeten. Soo
wanneer het ghebeurde / dat yemandt sijn kin-
deren afstorven/soo hieldense den selven voor een
groot zondaer/seggende dat het door sijn zonden
toe quam / dat de soon eer / als de Vader starf.
Ende als eenighe van soodanigen hare badinge/
(naer de Biecht) Opacuna genaemt/doen souden
als

ils geseyt is/so moestense van eenich misimaeckt
Indiaen (als van een bultenaer/ofte vā de gene
die eenighe andere gebreken der natuere hadde/
met netelen ghegeesselt wesen. Soo de Toove-
naers ofte Waerseggers / door hare loten ofte
voorsegginghe/ bevestichden/ datter eenich sieck
Mensch / ofte krancke / sterven soude / soo en
twijffelden sy niet eens haer eyghen soon om te
brenghen/ (al wast schoon datser gheen meer en
hadden) waer mede sy verstondē ende meynden
ghesontheyt te vercrijghen/ seggende datse haer
soon/tot een sacrificie/ in haer plaets opofferdē/
ende nae dat de Christenē int selve landt geweest
zijn/so heeft men noch evenwel dese wreedtheyt/
op etlijcke plaetsen / ondervonden gheschiet te
zijn. Het is in der waerheyt een dinck om te no-
teren / dat dit ghebruyck/ van heymelijcke zon-
den te biechten/d'overhandt behouden heeft/als
oock van soo strenghe penitentien te doen / ghe-
lijck als daer was/ te vasten/ haer gewaet/gout
ende silver over te geven/ haer op de Ghebergh-
ten t'onthouden/ ende sware slagen op den rug-
ghe te verdraghen. Ende daer wordt van den
onsen gheseyt / datse noch hedensdaeghs (in de
Provintie van Chicuito) eenighe van dese pesti-
lentiale Biechtvaders ofte Ychuris gemoet heb-
ben / zijnde van veel siecken ende krancken be-
socht / maer beginnen / door Gods ghenade/ in
alles tot kennisse te comen / ende de groote wel-
daet van onse Sacramentale biechte te verstaē/
tot de welcke sy haer met grooter devotie ende
geloove laten vinden. Het is eensdeels een voor-
sieninghe des Heeren gheweest/t'voorleden ghe-
bruyck ghedooght te hebben/ op dat haer onse
Biechte niet swaer en valle/aen te nemen/ waer
mede den Heere in alles gheglorificeert(ende den

Duyvel als een schimper bespot) blijft. Ende
om dat het hier te propoost comt/soo sal ick ons
verhalen t'ghebruyck van de vreemde Biechte,
die den Duyvel in Iapan ingheboert heeft / na
dat het selve door eenē brief/ van daer gesonden,
ghereláteert werdt / den welcken aldus luydt/
segghende: Daer staen in Oçaca eenighe uytne-
mende groote steenrotsen / ende dat/ soo hoogh/
datter etlijcke scherpten ende spitsen opcomen/
die over de twee hondert vademē in de hooghte
hebben: onder dese Rotsen ende scherpe spitsen/
heeft men een punt / die uytwaerts-aen steeckt
ofte overhanght/de welcke soo vreesselijcken aen
te sien is / dat de Xamabuxis (dat zijn de Pel-
grims) van daer alleenlijcken by te comen / be-
ginnen te sitteren ende te beven / ende t'hayr te
berch te staen / door die afgrijselijckheyt van de
selve plaets. Op dese voorseyde uytstekende ofte
overhangende punt/ is gestelt (met een vreemdt
artificie) een groote ijsere Schaft/van drye ofte
meer vademen lanck/ ende aen't eyndt van dese
Schaft/ soo is ghehecht een maniere van een
ghewicht/welcker ballancien ofte weeghschalen
soo groot zijn/ dat in een van de selve/ een Man
sitten mach / ende de Goquis (t'welcke zijn de
Duyvels in figueren van Menschen) doen/ dat
de Pelgrims/een voor een/ in een vā dese weegh-
schalen gaen sitten / alsdan soo doense / door een
artificie van een omloopent radt / dat de voor-
schreven Schaft/ met de weeghschalē daer aen/
allenghskens uytgheboert werdt/ in sulcker voe-
ghen / dat het eyndtlijcken gantsch ende t'eene-
mael in de lucht blijft hangen / zijnde een van de
Xamabuxis in d'eene schael gheseten. Ende door
dien dat de ballance / daer de Man in sit / gheen
teghen-ghewicht altoos / in d'ander schael / en
heeft/

heeft / soo daelt hy daer terstont met neer / ende
t'ander stijght gheheelijcken om hoogh / tot soo
lange datse boven aen de schaft comt te steunen/
alsdan soo roepen hem de Goquis, van de Steen-
rotse af / toe / dat hy hem biechte / ende alle sijn
sonden segghe die hy ghedaen / ende in ghe-
dachtenisse heeft / dit selve gheschiet aldus met
soo luyder stemmen/ dat het alle de gene die daer
ontrent zijn/ wel hooren moghen/ waer mede hy
hem terstont begint te biechten/ ende eenige van
de omstanders lachen om de zonden diese hoo-
ren / ende andere suchtender om / ende op elcke
sonde dien hy seyt / soo daelt die ander weegh-
schale (te weten/ de ledighe dis om hoogh hangt)
alteinets een weynich nederwaerts/ tot soo lan-
ghe dat hy eyndtlijcke (alle de zonden uytgeseyt
hebbende) met de ledighe balance in ghelijcke
waerte over een comt. Hanghende den ellendi-
ghen penitent aldus met de ander weeghschael
effen ende over een / soo doet alsdan de Goquis
t'radt wederom/ ende de Schaft binnē in gaen/
om daer weder te moghen uytclimmen/ settende
soo weer een ander in sijn plaets / tot datse al te
samen op de voorschreven maniere gheweghen
ende ghebicht zijn. Dit selve is vertrocken ghe-
weest van een van de voorseyde Japonen / (nae
dat hy Christen ghewórden was) den welcken
dese Bedevaert selve seven reysen gedaen hadde/
hebbende soo veelmaels in de weeghschael gese-
ten / daer hy hem openbaerlijck gebiecht hadde/
ende seyde / dat soo daer by ghevalle yemandt
van dese/ die aldaer ghestelt waren / sijn zonden
niet te recht/ ghelijck alsse ghepasseert waren/ en
bekende / ofte de selve versweegh/ soo en woude
de ledighe balance niet dalen: ende soo hy noch
daerenteghen (nae datse hem vermaent hadden

de waerheyt te biechten) obstinaet bleef/ van nie
te willen bekennen/ soo slingerde hem de Goqui
uyt de balance van boven neer/ alwaer hy in een
ooghenblick in morselen viel. Maer desen Chri
sten/ Jan gheheeten/ seyde ons/ dat de vreese end
verschrickinghe van dese plaets / ordinaris so
groot is / voor alle de ghene die daer by comen
ende t'perijckel om uyt de balance aen stucken te
vallen/ staet een yeghelijck soo grouwelijck voor
ooghen/ dat het bynae nimmermeer en gebeurt/
ofte sy belijden alle hare zonden reyn uyt. Dese
plaets wordt met een ander naem gheheeten/
Sangenotocoro, dat is te segghen/ een plaetse der
bekentenisse ofte Biecht. Door dit relaes siet
men seer claerlijck/ hoe dat den Duyvel gheprætendeert heeft / Gods dienste naer hem te trecken / doende de zonden biechten (t'welcke den Salichmaker inghestelt heeft tot remedie van den Mensche) met soodanighe Duyvelsche superstitie / ende dat / tot haer meerder verderffenis/ zijnde de Heydenschap van Iapon niet min/ als die van de Provintie van Collao in Peru.

Het 26. Cap. Van de mismaeckte salvinghe die de Mexicaensche Priesters ende andere Natien ghebruyckten, als oock van hare Toovenaers.

IN de oude Wet heeft Godt gheordineert/ ende de maniere inghestelt/ hoe ende waer mede dat Aaron ende d'ander Priesters ghewijet souden werden/ ende wy hebben oock in de Euangelische Wet van gelijcken het heylighe Chrisma ofte Vormsel/ als oock de salvinge die wy gebruycken/ als wy Priesters van Christo gewijet worden. Desghelijcx soo wasser in d'oude Wet een sekere welrieckende gemaecte salve/

alve/ de welcke/door Gods bevel/ anders nieu-
vers toe gebruyckt wierdt / dan alleenlijck tot
Godes dienste. Alle dit selve heeft oock de Duy-
el op sijn maniere willen naebootsen/ maer ge-
ijck als hy placht / met een inventie van sooda-
nighe ontijdighe ende vuyle dinghen/ datse daer
door selfs ghenoech openbaren/ wie dat den au-
theur daer van is. De Priesters der Mexicaen-
scher Afgoden/ salfden haer op dese maniere / te
weten / besmeerden ofte bestreken haer van't
hooft af tot op de voeten toe/ eñ t'gantsche hayr
over/ ende van dit smout/ t'welcke sy daer alsoo
nat op deden / soo quam hen t'hayr te wassen/
ghelijck als gebreydde vlechten/ in voeghen dat
het scheen te wesen/ ghelijck als de maen van de
Peerden/ soo wanneer datse in vlechten gebreyt
ende opgebonden is/ comende t'selve met lanck-
heyt van tijdt soo lanck te wassen / dat het haer
tot over de knyen heen reyckte/ zijnde t'gewicht
daer van soo swaer / datser ghenoech aen te lij-
den hadden/ want en scheerdent noch en cortent
van alle haer levẽ nimmermeer af/ofte ten was
dat haer sulcx (door den grooten ouderdom)
vergunt/ eñ datse tot eenige laste der Regeeringe
ofte andere eerlijcke Ampten der Ghemeynte
ghestelt wierden/ droeghen t'voorseyde hayr ge-
vlecht met catoenen vlechtsnoeren van ses vin-
gheren breet. Nu den roock daerse haer met be-
roockten ende aenstreken / was ordinaris van
swartsel/want het selve is van ouden hercomen
altoos een aengename ende bysondere offrande
gheweest van hare Goden/ waer door het oock
seer gheacht ende in eeren gehouden was: waren
altoos met dit swartsel ofte inckt van't hooft
tot de voeten bestreken/so dat het schenẽ swarte
Morianen te wesen. Ende dit was haerlieder
 ordina-

ordinarische salvinge ofte besmeersel/ uytgesondert dat soo wanneer sy gingen/om de Bosschagien/ de toppen van de Berghen / ende de donckere ende vreesselijcke Spelonckken ende Holen/ daerse hare Afgoden hadden/te sacrificeren ende te bewieroorken/ alsdan soo ghebruycktense een andere bysondere salvinghe/ met sekere ceremonien om de vreese te verjaghen ende een onbeschroemt hert te crijghen. Dese salve was ghemaeckt van sekere fenijnige ghedierten/als van Spinnen / Scorpioenen / Rupsen ofte Rijpen/ Salamandren/Ader-slangen/etc.de welcke van de Jonghers der Collegien vergadert werden/ ende waren daer oock soo op gheslepen / datser altoos een groote menichte by een hadden / teghens soo wanneer datse haer van de Priesters afgheeyscht wierden: Oock soo was hare particuliere sorghe / dese fenijnighe Ghedierten op te jaghen/ende soose by gevalle (yewers anders om gaende) eenige van de selve int ghesicht creghen/soo steldense haer terstont te weer / om die met alder neersticheyt te vanghen/even ghelijck offer haer t'leven aen gehangen hadde. Hier uyt quamt oock / dat d'Indianen ghemeynlijcken van dese fenijnighe Ghedierten gheen vreese en hadden/handelende de selve ghelijck als eenighe ander dinghen/door oorsake datse in dusdanige exercitien opghevoedt waren. Om nu t'smout hier van te maken/ soo namense die alle ghelijck te samen / ende branddense op de uyertest des Tempels, die voor den Altaer stont/tot soo lange datse al te samen tot asschē wierden/ alsdan soo dedense dese assche in mortieren ofte stampers/ met veel Tabaco,(dat is/Petum ofte Nicotianum) t'welcke een cruyt is/dat van dit volck gebruyct wordt/om t'vleesch te verdooven eñ den arbeyt

niet

niet te ghevoelen/ waer mede de selve assche ver-
mengden/ want dedense de cracht vliesen. Hier-
nen noch oock onder dese assche ende t'voorseyde
crupt sommige levende Spinnē/ Schorpioenen
ende Rupsen/ ofte Kyppen/ t'welcke sy alsoo t'sa-
men omhutselden ende stampten. Dit aldus
ghedaen zijnde/ soo deden syer een seker gemalen
zaet onder/ Ololuchqui ghenaemt/ t'welcke van
d'Indianen in drancken inghenomen wordt/
om visioenē te sien/ welcker effect ofte operatie/
is/ een van sijn sinnen te berooven. Maeldē noch
oock van ghelijcken met de voorschreven assche/
swartharige wormen/ welcker hayr alleenlijck
vergift is/ alle dit selve kneeddense also te samen
met swartsel/ ende dedent alsdan in potkens/
t'welcke sy alsoo voor hare Goden stelden/ seg-
gende dat het selve haren cost was/ waerom het
oock van hen een Goddelijcke spijse gheheeten
wierdt. Met dit smeersel dan/ veranderden sy
haer in gochelaers/ sagen ende spraken met den
Duyvel. Soo wanneer dat de Priesters met dit
smout bestreken waren/ so verlorense alle vreese/
ende vercregen eenen wreeden gheest met een fel
ghemoet/ in sulcker voeghen/ datse de Menschen
in de sacrificien met grooter stoutmoedichept
ombrachten/ gaende by nacht ende ontijden al-
leen op de gheberghten/ in donckere vreesselijcke
Spelonckken ende Holen/ verachtende de wreede
Ghedierten/ want lieten hen voor gewis voor-
staen/ dat de Leeuwen/ Tygren/ Wolven/ Ser-
penten/ ende andere wreede Ghedierten die daer
int Gheberghte onthouden/ voor haer de vlucht
nemen souden/ ende dat/ door de deucht ende
cracht van't voorseyde Goddelijcke smout: Eñ
al waert schoon/ datse niet ghevlucht hadden
door de cracht van't smeersel/ soudē ten minsten
 wech-

wech gheloopen hebben door't ghesicht van een soo Duyvelsche figuere daerse in ghetransformeert waren. Van ghelijcken soo was dit voorschreve Betumen ofte smout diestich/ om krancken ende kinderen met te ghenesen / waerom het selve van een yeder een Goddelijcke medecijne genaemt wordde. Hierom wast/ datse oock van alle weghen tot de Priesters ende Digniteyten quamen / ghelijck als tot haer Salichmakers/ om hen van de Goddelijcke medecijne t'appliceren/eñ sy lieden bestreken daer de ghebreckelijcke plaetsen met / ende daer wordt gheaffirmeert datser merckelijcke baet by vonden / t'welcke moest comen/ door dien dat het Tabaco ofte Nicociaen ende t'Ololuchqui seer goet ende gheapprobeert is / om t'vleesch te verdooven ofte te versachten: eñ zijnde geappliceert tot plaesters/ soo is het selve alleen werckende de doodinge int vleesch: hoe veel te meer/daer soo veelderley stof van fenijn by is? Ende door dien dat het haer de pijne verlichte / soo lietense haer voorstaen / dat het een werckinghe van ghenesen ende een Goddelijck dinck was: waerom dese Priesters oock eenen toeloop hadden ghelijck als Heylighen/de welcke de slechte ende eenvoudighe met dusdanigen bedroch begochelden ende int net hielden/ haer soo veel diets makende alsse selve wilden/ makende oock datse altoos ghehouden bleven/ om hare medecijnen eñ Duyvelsche ceremonien te comen versoecken / want hadden soo veel autoriteyts ende aensien / datse haer (soose ryet diets maeckten) t'selve ghenoech voor een artijckel des geloofs conden doen aennemen: ende also wast oock/ datse onder de Ghemeynte duysentderley superstitien/ van Wierooch te offeré/ opbrachten / als oock de maniere van't hayr te scheeren/

-heeren/ ende stockskens met draden van Slan-
ghen-beenkens aen de halsen te binden / en datse
en op sulcken tijt ende ure souden baden: Item
an s'nachts by een vyertest te waken / anders
gheen broot t'eten / dan van't ghene dat hare
Goden gheoffert was: Beriepen hen oock ter-
tont op haer Waerseggherije/ende voor-seyden
e dinghen int besien van't inghewandt der bee-
ten ende circulen van't water. In Peru soo ghe-
bruyckten de Toovenaers ende Ministers des
Duyvels van ghelijcken veel gochelerije ende
voorsegginghen / want de groote menichte / die
daer van dese Waerseggers / Lot-werpers/
Gochelaers / Teycken-bedieders / ende ander
duysentderley soorten van valsche Propheten
waren / was een dinck sonder eynde. Ende dese
pestilentie duert noch meestendeel hedens daeghs/
doch evenwel int heymelijck / want en derren
hare Duyvelsche Godloose ceremonien ende su-
perstitien int openbaer niet ghebruycken / van
welcker bedriegerije ende Godtloosheyt breeder
ende int bysonder ghewaerschout wordt / in de
Confessionael ofte onderrechtinghe der Biechte/
gemaeckt door de Prelaten van Peru. Daer wier-
de / namelijcken / onder dese Indianen / een
soorte van Tooverije ende Toovenaers toeghe-
laten / door de Coninghen Ingas, de welcke zijn
ghelijck als Nigromanten ofte Swarte-conste-
naers/ die haer in soodanighen gestaltenis ende
figuere veranderen alsse willen/ ende vliegen een
verre ende verscheyden wegh/in weynich tijdts/
door de lucht heen / doorsiende t'ghene datter
omgaet/ende spreken oock met den Duyvel/den
welcken haer upt sekere steenen/ofte andere din-
ghen/ (die sy in grooter eeren houden) tael ende
antwoort geeft. Dese dienen voor Waerseggers/

als om te segghen / t'gene datter in verre landen ende contreyen gheschiet is/eer dat men daer tij-dinghe van heeft/ ofte comen mach/ghelijck als noch gebeurt is/nae datter de Spagnaerden int landt gheweest zijn/ want is gheschiet/datse ge-weten hebben / alle de beroerten / veldtslaghen/ oneenicheden ende dooden/ so van de Tyrannen als van des Coninx zijde/ als oock van de per-soonen int bysonder / die over de twee of drye hondert mijlen van daer/gheбeurt waren/ ende dat/ op den selven dach ende stont/ofte s'daeghs daer nae / alsse geschiedden/ t'welcke door eenen natuerlijcken ganck ofte wegh/onmoghelijcken was soo haest te weten. Om dit abuys van Waersegghetije upt te rechten/soo stellense haer in een huys dat van binnen toegheslоten is/ende drincken haer soo droncken / datse gantsch upt haer verstandt zijn/alsdan soo comense een dach daer nae/ende antwoorden op t'gene datter ghe-vraeght wordt. Sommige seggen ende affirme-ren / dat de selve een sekere salvinge ofte smeersel ghebruycken: oock soo segghen d'Indianen/dat d'oude Wijven gemeynlijckē dit Officie useren/ ghelijck als daer zijn d'oude Vrouwen van een Provintie/ ghenaemt Coaîllo, ende van een an-der Vleck / Manchâi ghеheeten / als oock in de Provintie van Guarochirî, ende op ander plaet-sen/ diese ons uytsonderen. Dienen van ghelijc-ken om te verclaren / waer dat de verloren ofte ghestolen dingen zijn/welcke soorte van Toove-rije op alle plaetsen ghevonden wordt / tot de welcke ghemeynlijcken ende seer ordinaris die Anacônas ende Chinas (die de Spagnaerden die-nen) haren toevlucht nemen/ alsse yet van haer Meesters verloren hebben / ofte begeerich zijn om eenighe voorleden ofte toecomende ghеschie-

denissen

eenissen te weten/ gelijck als wanneer datse nae de Spaensche steden toe gaen / om eenighe bysondere ofte ghemeyne affairen/ soo vraghense alsdan oft haer wel of qualijck gaē sal/ofte offer oock sullen sieck worden / of sterven/ of ghesont wederom comen / ofte offer oock sullen vercrijghen / t'ghene datse gaen versoecken / waer op dan de Toovenaers/ jae ofte neen antwoorden/ hebbende eerst met den Duyvel ghesproken in een duystere plaetse/in sulcker voeghen dat men sijn stem wel hooren mach / sonder te sien met wien noch wat dat hy spreeckt / tot welcker effecte sy duysentderley ceremonien ende superstitien zijn doende/ om den Duyvel te verwecken/haer wel te deghen vol ende sat drinckende/ende gebruycken tot dit officie / int bysonder / van een cruyt/ Villca ghenaemt / daer sy't nat ofte sap af uytdouwen/ende in de Chicha (dat is haren dranck) ofte yewers anders in doen. Nu so mach/by alle t'ghene dat geseyt is/ blijcken/ hoe groot dat die ellendicheyt ende t'ongheluck is/ van den genen die soodanighen Ministers tot Leermeesters hebben / welcker officie anders niet en is / dan enckel bedrogh: Oock soo wordt bevonden/datter geen meerder swaricheyt onder d'Indianen en is / (om de waerheyt van't heylige Euangelie aen te nemen) dan de ghemeynschappe van de voorschrevē Toovenaers/ de welcke ontallijcke veel waren / ende noch wel zijn / alhoewel datse door de ghenade Gods / ende neersticheyt der Prelaten ende Priesters / altemets beginnē minder / ende niet soo hinderlijck / te worden / ende etlijcke van de selve hebben haer bekeert / ende openbare bekenteniss e ende predicatie voor de Ghemeynte gedaen/ wederroepende hare dwalinghen ende bedriegherije/ doende verclaringhe

van

van haerder arghelisten ende leughenen / waer
uyt een groote vruchte ende wasdom ghevolght
is / soo ghelijck als wy door brieven van Iapon
verstaen van ghelijcken / in de selve contreyen/
gheschiet te zijn / tot een groote eere ende glorie
van onser Godt ende Heere.

Het 27.Cap. Van andere ceremonien ende costuymen der Indianen, die met den onsen ghelijck zijn.

ANdere ontallijcke ceremonien ende costuymen hadden d'Indianen / waer van veel met die van de oude Wet van Moyse ghelijckenis hebben. Andere comen met d'usantie der Mooren ofte Machometistẽ over een/ ende etlijcke hebben oock eenich schijnsel met die van de Euangelische Wet/ soo ghelijck als daer zijn / die badinghen / ofte t'ghene datse Opacuna heeten/t'welcke was haer in water te baden/om van hare zonden reyn te blijven. De Mexicanen hadden van ghelijcken haer Doopsels met dese ceremonien / te weten/ sacrificeerden wat / van d'ooren ende t'Manlijck lidt der kinderen / die nieu gheboren waren / waer in sy eenichsins de Joodtsche Besnijdinghe naer quamen. Dese ceremonien worden principalijcken ghebruyckt met de kinderen der Coninghen ende Heeren/ t'welcke aldus toeginck: Soo haest als de selve geboren waren / soo wiesschense de Priesters af/ ende ghewasschen zijnde/ soo steldense haer in de rechter handt een cleyn rappierken / ende in de slincker handt een rondasken. Nu de kinderen van't ghemeyne volck / steldense yet van't ghereetschap / van haerder handtwercken / in de handen/ ende de Meyskens eenich ghereetschap van spinnen/ weven/ ende naeywerck / dit ghe-

zupcktense aldus vier dagen lanck / t'welcke
iltemael gheschiedde voor eenighen Afgodt. In
e Houwelijcken soo haddense oock hare manie-
en van huwelijcks-voorwaerdē/ ende gebrupc-
en/daer dē Licentiaet Polus een gantsch Trac-
aet van geschreven heeft/ van't welcke hier nae
vat gehandelt sal worden. Ende in andere din-
hen/soo hadden hare ceremonien ende usantien
ock eenighe maniere van redelijckhept. De
Mexicanen worden ghetrout ende t'samen ghe-
even door de handen haerder Priesters/op dese
naniere: De Brupdegom ende Brupt stelden
haer voor den Priester by den anderē/ de welcke
aer alsdan bepde by der handt nam/eñ vraegh-
e ofse begeerden te trouwen: Nu haren wille
erstaen hebbende/ soo nam hp een epndt van de
uper / daer sp't hooft met bedeckt hadde / ende
en ander epndt van sijnē mantel ofte omslach/
nde bondtse te samen/ daer een knoop van ma-
ende / ende drochtse dan alsoo ghebonden tot
arent in hups / alwaer een ontsteken vpertest
ondt / om de welcke hp haer seven maels dede
ondtsom gaen / dit gedaen zijnde/soo gingen de
hetroude by den anderen neer sitten / zijnde
'houwelijck hier mede besloten. De Mexicanen
varen uptnemende jalours/ van de volmaeckt-
ept haerder Brupden / want soo sper eenighe
eplen aen bevonden/ gavent met der daet / als
ock met laster-woordē te kennen/tot een groote
ersmaethept ende schaemte der ouders ende
rienden/ waerom dat sp daer niet beter nae ge-
ien hadden: maer de gene die haer eere bewaert
adden/ ende t'selve alsoo bevindende / dedense
groote Feeste ende chiere aen / doende aen haer
nde haer Ouders groote giften ende gheschenc-
en / als oock groote offrandē aen hare Goden/
met

met grööte banckettten/ te weten/een in sijn/ende een ander in haer huys: ende soo wanneer datmense hem te huys brachte/ so wierdt alle t'gene dat hy ende sy van provisie te samen brachten/ als van Landen/Juweelen ende ander gewaet/ per memorie ghestelt/welcke memorie van haer Ouders bewaert wierdt/ op dat/ soo sy by ghevalquamen te onthuwelijcken/ (gelijck als het onder hen een ghebruyck was) eñ niet wel over een en quamen/men de deylinge van de goederen doen mochte/ nae dat een yeder ingebracht hadde/scheldende den anderen quijt/soo dat elck een dan weder mochte trouwen met wie datse wilden/ ende hem bleve de sonen/ende haer de dochters/ ende hen wierdt alsdan oock seer scherpelijcken bevolen/ niet weder te versamen op lijfstraffe/ t'welcke seer strengelijck ende scherp onderhouden wierdt. Nu alhoewel datse in veel ceremonien met den onsen schijnen over een te comen/so is het nochtans/niet tegenstaende/ different/ ende dat/ door die groote vermenginghe diese altoos met de ongeschickte grouwelen hebben. Het gemeyne ende t'meeste hier van/is/ een van drye dingen te hebben/ te weten/ of wreedtheyt/ of onreynicheyt/ ofte ledicheyt/ want waren al te samen of wreedt ende hinderlijcken/als Menschen te dooden ende bloet te vergieten/ of waren onreyn ende ontijdich/ als t'eten ende te drincken in den naem van de Afgoden/ haer soo leelijcken te besmeeren ende aen te strijcken/ met andere duysent verachte dingen/ ofte waren ten minsten ijdel/ wanckelbaer ende t'eenemael ledich/ ende meer kinder dinghen als Mans daden/ zijnde de reden hier van/ d'eyghen conditie van den boosen gheest/ welcker intentie altoos is/quaet te doen/eñ te verwecken tot dootslagen

nde onreynicheyt / ofte ten minsten tot ydelhe-
en ende onvolmaeckte verontledinge/ t'welcke
evonden sal worden van een yeder / die de han-
elinghe des Duyvels (met den Menschen/ die
y bedrieght) met achtinghe wel doorsiet/want
oort in alle syn insettingen/ alles ofte eensdeels
evonden van't ghene dat ghesept is. Ende nae
at de selve Indianen t'licht van ons gheloof
ntfanghen hebben / soo lachen sy / ende dryven
elve haren spot met de kinder dinghen / daer sy
an hare valsche Goden met verontledicht heb-
en gheweest/ de welcke splieden veel meer / uyt
reese (van datse haer quaet doen souden / soose
aer niet in alles onderdanich waren) dienden/
an uyt eenige liefde diese tot haer hadden/hoe-
vel datter oock veel van haer in bedroch leefdē/
net een valsche hope van aerdtsche goederē ende
ijdtlijcke weldaden te ghenieten / want van de
nverganckelijcke en quam haer niet eens in
edachten: oock soo staet t'aenmercken/ dat ter
laetsen/daer de tijtlijcke mogentheyt eñ macht
ldermeest verheven was / aldaer wierden oock
e superstitien aldermeest vermeerdert/so gelijck
ls men sien mach aen de Rijcken van Mexico
ende Cusco, alwaer de Aenbidtsels ofte Godē so
veel warē/dat het een ongeloofl ijck dinck schijnt
te wesen/want warē alleen binnen de voorschre-
ven stadt van Cusco , over de drye hondert int
ghetal. Van de Coninghen van Cusco, soo was
Mango Inga Yupangui, den ghenen/die de meeste
Godsdiensten haerder Afgoden opbracht ende
vermeerden / inventerende duysentderley ma-
nieren van Sacrificien / Feesten ende Ceremo-
nien. Ende t'selve was van gelijcken/in Mexico,
by den Coninck Iscoâlt, welcke was den vierden
van't selve Rijcke, Onder d'ander Natien der
Indias-

Indianen / als in de Provintie van Guatimal
in de Eylanden/ int nieuwe Coninckrijck/ in d
Provintie van Chile, ende onder andere Gh
meynten / (alhoewel datse een groote menicht
van superstitien ende sacrificien hadden) so wa
ren sy nochtans niet te ghelijcken met die va
Mexico ende Cusco, alwaer dē Satan hem wa
onthoudende / ghelijck als in sijn Roome of Je
rusalem/ tot dat hy daer/ t'sijner spijt/ van dae
ghedreven is/ende in sijn plaets ghestelt ende in
gevoert werdt/ het heylige Cruys/ende t'Rijck
Christi onsen Heere / besittende t'ghene dat de
Tyran gheusurpeert / ofte onrechtelijcken na
hem ghetrocken hadde.

Het 28.Cap. Van sommighe Feesten, die, die va *Cusco* gebruyckt hebben,ende hoe dat den Duyvel van gelijcken heeft vvillen naebootsen het *Mysterium* ofte verborgentheyt der H.Dryvuldicheyt.

OM nu dit Boeck te besluyten / t'welck
is/ van dat de Religie aengaet/so resteert
daer noch wat te seggen/ van de Feesten
ende solenniteyten / die d'Indianen ghebruyckt hebben / de welcke (om datse veel ende
verscheyden waren) al te samen niet verhaelt
mogen werden. D'Ingas, Heeren van Peru,hadden tweederley Feesten/waer van eenighe ordinaris waren/ die op haren besetten tijdt ende in
de Maendē quamen/ ende andere extraordinaris,
die door eenige wichtige oorsaken overquamen/
soo ghelijck als wanneer datter eenen nieuwen
Coninck ghecroont / ende eenich Oorlogh van
importantie aenghevangen wierden/ofte datter
een groote benantheyt van quade tijden was.
Van de ordinarische Feesten soo is te verstaen/
datse

atse in elck een van de twaelf Maenden des
Jaers / een sonderlinghe Feeste ende sacrificie
eden : wāt alhoewel datse in elcke Maent ende
Feeste des selven / hondert Schapen ofte Ram-
ien offerden / soo moestense nochtans van ver-
heyden coleuren ofte ghedaenten wesen. In de
erste Maent / die sy Rayme hieten / (t'welcke
December is) soo hieldense d'eerste Feest / zijnde
ock de principaelste van allē / waerom de selve
Capacrayme ghenaemt wierdt / dat is een coste-
jcke ofte principale Feeste ghesept. In dese
Feeste/soo wierdt daer een groote menichte van
Schapen ende Lammeren / tot een sacrificie/
gheoffert/ende wierden gebrandt met gewrocht
nde welrieckent hout/brachtē daer oock Scha-
en/ Gout ende Silver bp / eñ settender de drye
ghesneden Beelden der Sonne/ende de drye van
en Donder/ Vader/Soon ende Broeder/ diese
 yden/ de Son ende den Donder te hebben. In
ese Feesten / soo wierdt de jonghe Ingas ghede-
iceert/ dat is/de Guâras ofte Doecken opgeset/
nde d'oorē deurboort/ wordende van d'Ouden
net slinghers ghegeesselt / ende t'gantsche aen-
cht met bloet overstreken / t'welcke altemael
vas tot een teycken / datse den Inga ghetrouwe
idders souden wesen. Daer en mocht niet een
reemdelinck / in dese Maent ende Feeste / in
Cusco wesen/ maer als de Feesten voleyndicht
varen / soo mochten al die van buyten / binnen
omen/ alsdan soo wierdt haer ghegeven van de
oecken / die van't Mays ende t'bloet der sacrifi-
e ghemaeckt waren / t'welcke sy aten tot een
eycken / datse met den Inga vereenicht waren/
ls vooren ghesept is. Het is voorwaer om te
oteren/ hoe dat den Duyvel / op sijn maniere/
an gelijckē in de Afgoderije/de Dryevuldicheyt

 inghe-

ingheboert heeft / want de drye voorschreve Beeldē der Sonne/ warē geincituleert Apoînt Churîunti ende Intiquaoqui, dat is soo veel ghe seyt/ als den Vader ende Heere Son/ den Soo Son / ende den Broeder Son. Op de selve ma niere soo noemdense oock de drye Statuen oft Beelden van de Chuquûlla, welcke is van de Godt die hem is onthoudende in de Ghewest ofte Regioen der Lucht/ daer den Donder/ Re ghen ende sneeu van daen comt. My is indach tich / hoe dat my ghewesen wierdt (wesende i Chuquisaca) van een eerwaerdich Priester / ee Informatie / die ick langh ghenoech in hande ghehadt hebbe / in de welcke voor warachtic vertoont wierdt / hoe dat een sekere Guâca oft Aenbidtsel / daer d'Indianen professie voor de den/ den Tangatânga t'aenbidden / eenen Afgod was/ die sy seyden/ in een/ drye/ ende in drye/ee te wesen: ende als hem den selven Priester hie van was verwonderende/soo seyde ick hem/da mijn gheloof was / dat alle het ghene dat de Duyvel / door sijn leughens ende bedroch / d waerheyt mochte outstelen / dat hy't selve dede ende dat / met alsulcken helschen ende weerbar stighen hoovaerdije/ als hy altoos begeerich ge weest is / om Godt ghelijck te wesen. Nu / kee rende tot de Feesten / te weten / van de tweed Maent / die ghenaemt wierdt / Câmay , soo na mense noch/ boven de sacrificien/d'asschen/ end wierpense in een afloopent water/ volghende d selve alsoo vijf mijlen weeghs / met leenstocke in de handen/ van achteren nae / biddende dats die tot in de Zee wilde brenghen/ want aldae so soude den Viracocha t'selve present ontfangen In de derde / vierde ende vijfde Maent/ soo of ferden sy van ghelijcken / in elcke Maent / hae

hondert

ondert Schapen/ te weten/swarte/beplackte/
f bonte ende grauwe/ met noch veel ander din=
hen / t'welcke wy achter laten om niet moey=
ijck te wesen. In de seste Maent / ghenaemt
Hatuncûzqui Aymorâi , welcke met de Mey-
naent over een comt / soo wierden daer oock
ondert Schapen (ende dat/ van alle coleuren)
eoffert. In dese Maen ende Maent/ (t'welcke
s in den tijdt dat men t'Mays uyt den Oegst
'huys brenght) soo dedense de Feeste (die noch
edensdaeghs onder d'Indianen seer gheuseert
vert) diese noemen Aymorâi : Dese Feeste wort
hedaen / soo wanneer dat men van de Châcra,
fte de Bouwerije af / nae huys toe comt / met
ekere ghesanghen/ waer mede sy biddende zijn/
at het Mays, t'welcke sy noemẽ Mamacôra, lan=
he mach dueren/nemen van haer Châcra, Bou=
verije ofte Acker-landt / een sekere quantiteyt
an't beste Mays, ende legghen dat/met sekere ce=
emonien/ in een cleyn bondelken (ghenaemt
Perua) dat drye nachten bewakende/ alsdan soo
oen sy het selve Mays in de costelijckste decksels
fte mantels diese hebben / ende nae dat het wel
oegestopt ende bereydt is / soo aenbiddense dese
Perua, ende houdent in grooter weerdẽ/seggende
at het de Moeder van't Mays, van haer Châcra
fte Bouwerije is/ende dat het Mays van't selve
ijn hercomste ende onderhoudt heeft : Doen in
ese Maent een bysondere sacrificie/ eñ de Too=
enaers vragen aen de Perua, of het oock cracht
eeft voor het toecomende Jaer : ende soo't dan
een antwoordt / soo brenghen sy't op de selve
Châcra ofte bouwerije/ om te verbrandẽ/t'welc=
e sy met soodanighen solenniteyt doen/ als een
eghelijck vermach/ makende met de selve cere=
nonien weder eẽ ander Perua, seggende datse het
 selve

selve vernieuwen / op dat het zaet van't Ma
niet te loor en gae: Maer soo't antwoordt / d
het cracht ghenoech heeft om langher te dueren
so laten sy't tot het ander Jaer toe blyven. De
voorschreven superstitie duert noch tot heden
daeghs toe / ende is onder d'Indianen seer gh
meyn dese Peruen, met de Feestē van't Aymor
te houden. In de sevenste Maent/ Auca ycuzq
Intiráymi geheetē/ de welcke met Iunio over e
comt/ soo dedense de Feeste/ Intiráymi genaem
in de welcke gheoffert werden / hondert van
Schapen Guanacos, eñ seyden/ dat dit de Fees
van de Son was. In dese Maent soo maec
tense een groote menichte van Statuen ofte Bee
den / die ghewrocht ofte ghesneden waren van
hout Quinua, zynde al te samen met costelyck
cleederen toeghemaeckt / ende deden den dant
diese Câyo noemden: stroyden in dese Feeste ve
bloemen over den wegh/ zynde d'Indianen see
bestreken ofte besmeert/ eñ de Heeren met goud
plaetkens aen de kinnen behangen / gaende al t
samen al singende. Staet t'aenmercken/ hoe da
dese Feeste bynae comt te vallen op den selve
tijdt/ als by ons Christenen de solenniteyt van'
Corpus Christi, ofte Sacraments dach/ gehou
den wordt / ende heefter oock in sommighe din
ghen eenich schijnsel van ghelijckenis met / ghe
lyck als daer is / in de danssen / representatie
ofte ghesangen. Door dese oorsake / soo zynde
eenige onder d'Indianen gheweest / ghelijck al
men daer hedensdaeghs ooc noch wel vindt / di
hen laten duncken / dat het celebreren van ons
solenne Feeste van't Corpus Christi, ofte Sacra
ments dach / veel superstitien heeft / ende dats
noch hare oude Feeste van't Intiráymi celebre-
ren. In de achtste Maent / ghenaemt Châhua
Huarqui

Huarqui, so wierden daer ander hondert Scha-
pen verbrandt / in voeghen als ghesept is / al te
samen grauachtich / hebbende de coleur van
Vizcâcha: dese Maent comt met d'onse van Iulio
over een. In de neghenste Maent / gheheeten
Yapaquis, soo wierdē daer ander hondert Scha-
pen van Castagnen coleur verbrandt/ende daer
wierden soo onthalst als verbrandt / duysent
Cuŷes, op dat het ŷs/ de locht / t'water/ ende de
Son / de Chacâren ofte d'Acker-landen / niet en
souden beschadighen: dese schŷnt met Augusto
over een te comen. In de thiende Maent / ghe-
heeten Coyaraymi, soo wierden daer verbrandt/
ander hondert witte ghewolde Schapen. In
dese Feeste (die met Septembri over een comt)
so dedense de Feeste / Situa ghenaemt/ t'welcke
gheschiedde op deser maniere: Vergaderden
daer al te samen/ op den eersten dach/ eer dat de
Maen uptquam/ ende soo haest alsse de selve int
ghesicht creghen/ soo maecktense een groot ghe-
rucht met roepen ende crŷten / hebbende bran-
dende toortsen in de handen / met de welcke sy
t'een d'ander op't lŷf sloegen/segghende: laetter
het quaet uptgaen/t'welcke sy noemden Pancon-
cos. Dit ghedaen zŷnde/ soo dedense de generale
afwasschinge in de spruytende wateren eñ Fon-
teynen/een yeder in sŷn eyghen conduyt ofte toe-
behoorte/ ende droncken alsdan vier dagen ach-
ter den anderen. In dese Maent soo brachten de
Mamacônas, van de Son / een groote menichte
van de koecken / die met het bloet der sacrificien
ghebacken waren/ende gaven daer elcke vreem-
delinck een brocke ofte beet van: sondent van
gelŷcken aen de vreemde ofte uptheemsche Gua-
cas van't gantsche Rŷcke over/als oock aen ver-
scheyden Curacas, in teycken van't verbont ende

 ghetrou-

ghetrouwichheyt aen den Son ende den Inga, als
vooren geseyt is. D'afwasschinge ofte t'baden
de dronckenschap / ende eenich spoor van des
Feeste / Situa ghenaemt / zijn evenwel noch he
dens daeghs op etlijcke plaetsen duerende / doch
met de ceremonien eenichsins wat verscheyden,
ende seer heymelijck / alhoewel dat het princi
paelste / als oock int openbaer / te niet ende ghe
cesseert is. In de elfste Maent / gheheeten Ho
marâimi punchaiquis, soo wierden daer ander
hondert Schapen ghesacrificeert : ende soo't ge
schiedde / datse water ghebreck hadden / so
steldense een gheheel swaer Schaep op een vlack
veldt / vast gebonden/om dat het regenen soude,
ende goten daer veel Chîcha rondtom / ende en
gavent oock niet t'eten/voor aleer dat het quam
te reghenen. Dit selve wordt van gelijcken noch
aldus / op desen selven tijt / in veel contreyen on-
derhouden/ t'welcke is in Octobri. In de laetste
Maent / ghenaemt Ayamara, soo wierden daer
ander hondert Schapen ghesacrificeert/ alsdan
soo dedense de Feeste Raymiçantâra Râyquis ge-
heeten: In dese Maent / welcke met Novembri
over een comt/soo bereydde men alle t'ghene dat
noodich was/ voor de Jonghers/ die men in de
aenvolghende Maendt tot Oorlinghen soude
maken/doende de Jonghers oock met de ouden
een sekere monsteringhe / als oock sommighe
sprongen ende buytelen. Dese Feeste noemdese
Ituraymi, de welcke ordinaris ghedaen wierdt/
soo wanneer dat het te veel ofte te weynich re-
gende / ofte alsser pestilentie was. Van extraor-
dinarische Feesten/ die seer veel waren/ soo was
de voornaemste / den ghenen / diese Ytu hieten:
Dese Feeste van Ytu en hadde geen besetten tijt/
dan dedense alleenlijck in tijdē van nooden: ende
om de

m de selve te doen/ soo vaste alle het volck twee
agen lanck / in welcken tijt sy gheen Vrouwen
en en roerden/ noch en aten oock geenich dinck
net sout/ noch axi,noch en dronck en oock gheen
Chicha,vergaderdē hen al te samē op een plaets/
aer gheenigen vreemdelinck/noch eenich Ghe-
ierte was/ ende hadden voor dese Feeste/sekere
nantels/ cleederen eñ ghewaet/ t'welcke alleen-
ijck hier toe was dienende: ginghen in processie
net de mantels over t'hooft bedeckt / ende dat/
eer verlanckfaem met het ghelupdt van haer
Trommelen / sonder d'een d'ander eens te spre-
ken / t'welcke aldus duerde eenen geheelen dach
ende nacht over / tot des anderen daeghs daer
aen volghende / alſ dan soo aten / droncken ende
danſten sy twee daghen ende nachten over / seg-
ghende dat haerlieder ghebedt verhoort was:
ende hoewel dat men t'selve hedenſ daeghs niet
en doet met alle de voorſeyde ceremonien / soo is
het niet teghenſtaende seer ghemeyn / een ander
diergelijcke Feeste te doen/ diese Ayma noemen/
met eenighe cleederen diese alleenlijck daer toe
houden. Dese maniere van Processie/gelijck als
ghesept is / van bywijlen met Trommels/ ende
t'vasten voor aen / met de dronckenschap achter
nae/ ghebruyckense in tijden van groote nooden
ende benautheden: ende hoewel datse t'sacrifice-
ren van de Runderen/ ende ander dingen/ (diese
voor de Spagnaerden niet verbergen moghen)
ten minſten int openbaer / naeghelaten hebben/
soo onderhoudense nochtans / des niet teghen-
ſtaende / veel ceremonien / die haren oorspronck
van de voorschreven oude Feeste ende superſti-
tien hebben. Hierom soo iſt noodich / dat men
op't selve achtinghe heeft / namelijcken om dieſ-
wille datse dese Feeste van't Ytu noch hedenſ-

daeghs zijn doende met dissimulatie ende onder den duym / in de danssen van't Corpus Christi, ofte dẽ Ommeganck van't Sacraments-dach / makende de danssen van llamallama, vã Guacon, ende andere dierghelijcke / conforme d'oude ceremonien ende superstitien / die d'Indianen / ten tijden haerder Heydenschap / plachtẽ te hebben / op datse van de Pastooren ende Priesters niet toegelaten worden / ghelijck als men aldaer / int ghene dese materie beroerende is / breeder relaes van ghegeven heeft / ende is voor dese mael ghenoech alhier aengheroert te hebben / d'exercitie / daer dẽ Duyvel sijn Devotarysen mede verontledicht hadde / op dat mẽ t'syner spijt sien mach / wat onderschepdt ende verschil datter is / tusschen t'licht ende de duysternis / ende van de Christelijcke waerheyt tot de Heydensche leugenen / alhoewel dat der Menschen ende Gods vyandt / noch soo veel ghesocht heeft / Gods dinghen met artificien ofte conste nae te bootsen.

Het 29. Cap. Van de Feeste van't *Iubileo*, ofte Aflaet, die de Mexicanen ghebruyckt hebben.

DE Mexicanen en waren in hare solenniteyten ende Feesten / niet minder curieus / ende hoewel datse in de goederen beter coop waren / soo warense nochtans / sonder comparatie / int s'Menschen bloet veel costelijcker. Van de principaelste Feeste van Vitzlipuztli, is vooren ghehandelt / nae de welcke de Feeste van den Afgodt Tezcatlipuca seer ghesolenniseert was. Dese Feeste quam in de Meymaent ende hadden in haerlieder Kalendier ofte Almanack / den naem van Toxcoãlt, maer de selve verliep ende verschrickte in sulcker voegen / datse alle vier Jaren / met de Feeste der Penitentie /

tentie/ over een/ ende gelijck quam/in de welcke Indulgentia plenaria, ofte volcomen Aflaet / ende vergiffenis der zonden was. Sacrificeerden op desen dach een slaef / die de ghelijckenis van den Afgodt Tezcatlipuca hadde/ t'welcke was op dē neghenthienden Meye. In de Vesper tijdt van dese Feeste/so quamen de Heeren in den Tempel, ende brachten een nieu cleedt/ soo gelijck als dat van dē Afgodt/t'welcke hem de Priesters (d'ander cleederen uytgedaen zijnde) aentrocken/ende bewaerden d'uytghetrocken cleederen / met soo grooter eerwaerdicheyt/ende noch meer als wy d'Ornamenten ofte Misgewaet handelen. Ende daer waren oock in de Cofferen des Afgodts/ veel ghereetschaps/als van verciersels/Juweelen/ ende ander Baggen ende arm ringhen van costelijcke pluymen/de welcke anders nieuwers toe en dienden / dan daer alsoo te ligghen / alle t'welcke van haer soo wel aenghebeden eñ geeert wierdt/als den selven Godt. Nu/behalven t'gewaet / daerse hem op desen dach met aenbaden/ soo behinghense hem oock noch daerenboven met bysondere Triomph-teyckenen van pluymen/ Arm-ringhen / Son-hoeden / ende ander dinghen. Op dese maniere toegemaeckt zijnde/ dedense de Gordijne / die voor de deure hinck/ wech / op dat hy van een yeder ghesien mochte werden : ende int opdoen / soo quam daer een Digniteyt (van den selven Tempel) uyt/zijnde op de selve maniere ghecleedt/ als den Afgodt/hebbende eenighe bloemen / ende een cleyn steenen Fluytken/van een seer snel gelupdt/in de handt/ t'welcke hy (inghekeert zijnde tegens t'Oosten) blies ofte speelde/ doende alsoo van gelijcken int keeren nae't Westen / Noorden ende Zuyden. Aldus ghespeelt ofte gheblasen hebbende / nae

alle de vier zijden der Werelt/ (t'welcke soo veel bediedde/ als dat het de teghenwoordigen/ende die absent ofte van der handt waren / hooren mochten) soo sette hy de vingher op de vloer/ ende nam daer wat aerde af / t'welcke hy in de mondt stack/ ende op at/ tot een teycké van aenbiddinghe/ doende t'selve van ghelijcken/ alle de ghene die present waren/ ende streckten haer/ al schreyende/ ter neder/ ende aenriepẽ de donckerheyt der nacht / ende de Windt / haer biddende/ datse hen doch niet en wilden begeven noch vergheten/ ofte datse haer t'leven wilden benemen/ ende so veel moeyten/ alsser in passeerden/op een eyndt brenghen. Met dat dit Fluytken geblasen ofte ghespeelt wierdt/ soo gevoelden de Dieven/ Overspeelders/ Dootslaghers/ofte eenighe andere soorte van Misdadighers / een groote verschrickinghe ende droefheyt / jae sommighe ontstelden hen soo seer/datse haer niet en costen onthouden noch dissimuleren misdadich te wesen/ waerom alle de selve anders niet en baden tot haren Godt/ dan dat hare misdaden niet gheopenbaert en mochtẽ worden / stortende veel tranen/met groot berou ende leetwesen/ eñ offerden menichte van Wieroock/om Godt te versoenẽ. De vrome ende cloecke Helden / als oock alle d'oude Soldatẽ/ die de krijch volghden/in hoorende t'Fluytken / soo badense aen Godt den Schepper / ende aen den Heere / door wien wy leven / als oock aen de Son / ende aen d'andere hare principale Goden / met een seer groote benautheyt ende devotie / datse hen doch teghens hare vyanden wilden victorie ende stercktе verleenen / om veel captijven ofte slaven te moghen vanghen/ tot een vereeringe haerder sacrificien. Dese voorseyde ceremonien wierden ghedaen

thien

thien daghen voor de Feeste/ in welcken tijdt de Priesters altoos op't Fluytken speeldē/ op datse al te samen d'aenbiddinghe van d'aerde t'eten/ doen souden / als oock om aen d'Afgoden t'eysschen/ t'gene dat sy begeerden/ doende alle dagen de ghebeden met suchten ende karmen/ eñ d'ooghen nae den Hemel/ ghelijck als den ghenen die leet wesen ende berou van haere schulden ende zonden hadden / hoewel dat dit henlieder berou anders niet en was / dan door vreese van lichamelijcke straffe diese cregen / ende niet om d'eeuwighe: want affirmeren / datse niet en wisten/ datter int ander leven soo nauwen straffe was/ waer door sy hen oock soo onpijnlijcken ter doot begaven / meynende dat men aldaer al te samen in rusten was. Nu/ ghecomen zijnde den eersten dach der Feeste/ van desen Afgodt Tezcatlipuca, soo versaemde haer de geheele Stadt ofte Ghemeynte op de plaets/ om ghelijckelijcken oock te celebreren de Feeste van den Almanack ofte Kalendier, die wy geseyt hebben/ te heeten Toxcoâlt, dat is soo veel ghesept/ als een dinck dat droogh is / welcke Feeste altemael streckende was / om water van den Hemel te eysschen/ in maniere gelijck als wy de Processien ende Ghebeden doen/ ende hierom soo hieldense dese Feeste altoos in de Mey-maent/ t'welcke is den tijt dat men int selve landt t'reghen-water aldermeest van doen heeft. Men begonst de selve Feeste te celebreren den neghensten Meye / ende voleynden den neghenthienden. In den morghenstondt van den laetsten dach / soo brochten haer Priesters een Rosbaer ofte Setel uyt / die seer verciert was/ met Gordijnen ende Slupers van verscheyden manieren. Dese Setels hadden soo veel handtvatsels alsser Ministers waren diese draghen souden/

souden / de welcke al te samen met swartsel be-
streken quamen / hebbende langhe ghemaeckte
ende ghevlochte hayren/ die te middewegen met
witte riemen ofte bindtsels ghebonden waren/
zijnde de cleederen van't levrey des Afgodts. Op
desen Setel soo steldense de personnagie des Af-
godts/die tot dit ampt uytghesondert was/ den
welcken sy noemden / de ghelijckenisse van den
Godt Tezcatlipuca, namen hem op de schoude-
ren/ende brachten hem int openbaer tot aen den
voet van de trappen/alsdan soo quamē terstont
hier nae / de gheestelijcke Jongelinghen ende
Dochters/ van den selven Tempel, uyt/ met een
dicke coorde/die ghedraeyt ofte ghemaeckt was
van snoeren van gerooft Mays, met den welcken
sy den gheheelen Setel omringden/ ende hingen
oock terstont een snoer ofte vijftich/ van't selve/
om des Afgodts hals/ met eē Crāts op't hooft:
dese coorden wierden genaemt Toxcātl, t'welcke
soo veel te bedieden was / als de drooghte ende
onvruchtbaerheyt des tijdts. De Jonghelin-
ghen quamen/ met Gordijnen van Netten ghe-
maeckt/ omwonden / ende met Crantsen / ende
vijftighen ofte snoeren van't gerooft Mays, ende
de Dochters waren gecleedt met nieuwe habij-
ten ende verciersels/hebbende van gelijcken vijf-
tigen van't selve om de halsen / eñ op de hoofden
hulsels van rijskens ofte roepkens ghemaeckt/
altemael met Mays bedeckt/ zijnde de voetē ende
d'armen bepluymt / ende de kaken ofte wangen
met verwe aengestreken: brachten van ghelijc-
ken / veel crantsen ende snoeren / ofte vijftighen
van't gerooft Mays, met haer uyt/ ende steldense
ende hinghense de voornaemste op de hoofden/
ende om de halsen/ ende gavender ooc in de han-
den eenighe bloemen. Den Afgodt aldus op sijn
Setel

Setel gheſtelt zijnde / ſoo haddenſe over de gheheele plaets een grootte menichte van Mey-boomen ofte groene tacken van Mangey, welcker bladeren breet ende dyſtelich zijn. Den Setel op de ſchouderen der voorſeyder gheſtelt zijnde/ ſoo droeghenſe den ſelven in proceſſie binnen in den Omganck van de plaets / hebbende voor haer heen gaen/twee Prieſters/elck met een Yperteſt ofte Wieroocks-vat / de welcke den Afgodt geſtadelijcken bewierooeckten: ende t'elcken mael datſet Wierooek daer in wierpen / ſoo heftenſe d'armen ſoo hoogh op / nae den Afgodt ende de Son toe/ alſſe ymmers mochten/ ſeggende datſe haerlieder gebeden ten Hemel wilden opvoeren/ ſoo ghelijck als den ſelven roock was opwaerts treckende. Al het ander volck die op de plaets/ den Afgodt / int rondtſom gaen / van achteren nae volghden / hadden al te ſamen nieuwe cooren in de handen / die ghemaeckt waren van't gaern van Manguey, ende dat / van een vadem lanck/ met een cnoop aen't eynde/ waer mede ſy haer diſciplineerden ofte geeſſelden met groote ſlaghen op den rugghe / in maniere ghelijck als men hem by ons / op den heylighen ofte witten Donderdach/ diſciplineert. Den gheheelen omvanck van de plaets ende de Tinnē van't dack/ ſtonden altemael voor groene tacken ende bloemen/ ende dat/ſo fraey ende luſtich verciert ende toeghemaeckt / dat het een vermaken om ſien was. Deſe Proceſſie aldus ghedaen zijnde / ſoo hijſtenſe den Afgodt weder in ſijn plaets daer hy behoorden te ſtaen/ terſtont daer nae/ ſoo quam daer een groote menichte van volcke / met bloemen die op verſcheyden manieren toegemaeckt waren/ ende ſtroydender den Altaer/ met ſijnen omvanck/ als oock de gantſche plaets vol van/ in ſulcker

vol van/ in sulcker voeghen/ dat het een voorbereydinghe van een monument ofte begraessenis scheen te wesen. Dese dingen worden aldus door des Priesters handen bestelt/ doende de Jongelingen des Tempels d'administratie van buyten aen/ ende bleef dien dach/ met sijn Capelle alsoo ontdeckt/ sonder de sluyer daer voor te hebben. Dit gedaen zijnde/soo quamense al te samen ten offer/ te weten/ met Gordijnen/ Sluyers/ Juweelen/costelijcke Ghesteenten/ Wieroock/harsighe Houten/Koren-aerē van Mays, Quartels/ eyndelijcken met alle het ghene/dat men in dierghelijcken solenniteyten gewoon was t'offeren. In de Offerande van de Quartels (t'welcke van den Armen was) ghebruycktense dese ceremonie/ te weten/ gavense aen den Priester/ de welcke die/ int nemen/ de hoofden af trock/ende alsoo terstont aen de voet van den Altaer heen wierp/ om t'bloet t'ontloopen/doende oock also met alle de gene die daer gheoffert wierden. Van andere vruchten ende eetbare waren/offerdē een yeghelijck nae sijn vermoghen/ t'welcke door de Ministers des Tempels aen de voet van den Altaer ghelept wierdt/ ende sy waren oock de gene die't opnamen/ende in de Cellen (diese daer hadden) droeghen. Dese solennele Offerande aldus voleyndicht zijnde/ soo ginck het volck in haer woonplaetsen ende huysen eten/ blijvende daerentusschen de Feeste aldus opgheschort/ tot nae de maeltijdt. Middeler tijdt soo veroccupeerden haer de Jongelingen ende Dochters des Tempels (met de voorschreven verciersels toeghemaeckt) den Afgodt te dienen/ van alle het gene dat hem voor sijn eten ghededicеert ofte toegheeyghent was/ t'welcke bereydt wierdt van andere Vrouwen die beloftenis ghedaen hadden/

haer

haer dien dach te verontledigen/om dẽ Afgodts
kost te koken/eñ hem dien gantschen dach over/
te dienen. Alle de ghene die aldus beloften ghe-
daen hadden / quamen / int aencomen van den
dach / haer presenteren aen de Opsienders des
Tempels, om ghebodeñ te wesen/wat datse doen
souden/ende deden oock t'gene haer bevolẽ was/
met grooter sorghe ende neerstichept: brachten
daer nae soo veelderlep inventien ende verschep-
denhept van spijse / dat het een dinck om ver-
wonderen was. Dese cost aldus berepdt / ende
den tijdt van de maeltijdt ghecomen zijnde / soo
quamen alle de Dochters des Tempels in Pro-
cessie upt / hebbende elck een corfken vol broot
in de eene / ende een comme ofte schotel van de
toeghemaeckte spijse/ in d'ander handt/ eñ voor
haer heen/soo ginck een oudt bedaeght Man/de
welcke voor Hofmeester diende / met een seer
antijcks habijt/ te weten/hadde een wit Choor-
cleedt aen / t'welcke hem repckte tot over de
knpen/ ende daer onder een root leirẽ wambais
sonder mouwen/ op de maniere van een Sambe-
nito,(t'welcke in Spagnen de schand-rockskens
zijn/ die d'Inquisitie de misdadighers tot een pe-
nitentie doet dragen/ alsse haer van de Ketterije
bekeeren ende afstaen) ende hadde in de plaets
van mouwen / vleughelen / daer eenighe breede
riemen ofte banden uptquamen / aen de welcke
(te weten / recht achter op de rugghe) een mid-
delbare Calabaça ofte Cauwoerde hinck / die
door eenighe gaetkens (die daer in waren) vol
bloemen stack/ hebbende binnen in/verschepden
dingen van superstitie. Desen Ouden ginck/ al-
dus toeghemaeckt/ voor alle t'ghereetschap seer
ootmoedich/droevich/ ende met nedergeslaghen
hoofde/heen/ende comende bp't besteck(t'welcke

was aen de voet van de trappen/soo dede hy een grootе ende ootmoedighe eerbiedinge / ende stelden hem aen d'een zijde/ alsdan soo ghenaeckten de Dochters/ een ende een/ met het eten/met een groote reverentie / t'welcke altemael op een rije ghestelt wierden: Dit ghedaen zijnde/soo quamen den Ouden / ende ghelepddense alsoo wederom/ ende sy keerden alsdan weder nae hare vertreck-plaetse toe. Nae dat sy ingheгaen waren / soo quamen de Jonghelingen ende Ministers / des selven Tempels, upt / ende hieven de spijsen van daer op/ ende brachtense in de Cellen der Digniteyten ende Priesters / de welcke vijf dagen achter een gevast haddē / maer eens daeghs etende/ zijnde van hare Vrouwen afghesondert/ sonder in alle de vijf daghen eens upt den Tempel te comen/hen seer strenghelijcken met coorden geesselende : aten van dese Goddelijcke spijse (ghelijck als syse noemden) soo veel alsse mochten/van de welcke oock niemandt gheoorloft was t'eten/ dan sylieden alleen. Nae dat nu alle t'volck ghegheten hadde / soo quamen sy weder by den anderen op de plaets / om de Feeste te celebreren/ ende t'eynde daer van te sien / alwaer sy alsdan een slaef ofte ghevanghen uptbrachten / die den Afgodt een Jaer lanck gherepresenteert hadde/ zijnde ghecleedt/toeghemaeckt ende gheeert/gelijck als den selven Afgodt. Ende nae datse hem al te samen reverentie gedaen hadden/soo leverdense hem in de handen van de Sacrificateurs/ die oock op de selve tijdt uptquamen / ende ghenomen zijnde by de handen en̄ voeten/ soo sneedt hem de Paus de borst open / ende haelde daer t'herte upt / dat met de handt soo hoogh opstekende als hy mocht/t'selve aen de Son ende den Afgodt Vtoonende/als op een ander verhaelt is.

Desen/

Desen / die den Afgodt representeerde / aldus ghedoodt zijnde/soo quamense op een ghewijede laets / die tot dien effecte ghedeputeert was/ omende de Jongheligen ende Dochters/ met e voorschreven toemaecksels/alwaerse in ordi-nantie ghestelt zijnde/by de Trommel/ op't ghe-luydt van't spelen/der Digniteyten des Tempels, ansten ende songhen/ende alle de Heeren toege-maeckt zijnde met de selve teyckenen ofte om-angsels/ die de Jongheligen droegen/dansten it rondt / rondtsom by haer heen. Op desen ach soo en wierdender ordinaris anders gheen neer ghedoodt / als desen ghesacrificeerden/ want daer wierdē alleenlijck om de vier Jaren ens/ andere met hem ghedoodt: ende soo wan-eer dat het selve geschiedde / so was het t'Jaer an't Aflaet ende Indulgentia plenaria. Nu haer enoegen hebbende van spelen/eten en drincken/ nde de Son onder zijnde / soo ginghen de voor-chreven Dochters nae haer vertreck-plaetsen/ nde namen groote aerde schotelen / vol ghebac-en Honich broot / welcke bedeckt waren met enighe gemaeckte fruyten van doodts-hoofden nde beenderen / ende brachten den Afgodt Col-cie,clommē tot aen de plaets/die voor de deure an de Capelle stondt / ende t'selve daer neder-ellende/ soo ginghense met haren Hoofmeester oorgaen / in de selve ordinantie weder af/ gelijck lsse ghecomen waren: terstont daer nae / soo uamen alle de Jongheligen/met rieten in de anden/ ende in ordinantie ghestelt zijnde / uyt/ nde liepen nae de trappen des Tempels toe/ oende elck een sijn best/ om voor d'ander aen de hotelen der Collatie te genaken/ ende de Digni-eyten des Tempels hadden achtingh ende oogh-merckinghe/ om te sien wie dat d'eerste/tweede/

Nn derde

derde ende vierde / daer by quam / sonder van
alle d'ander meer wercks te maken / tot datse
alle de Collatie aengrepen ende wech droeghen/
gelijck als groote overblijffelẽ van heylichdom-
men. Dit ghedaen zijnde / soo namen de Digni-
teyten, ende Ouderen des Tempels, de vier eerste
die daer aen ghecomen waren / ende steldense te
middeweghen van haer / ende brachtense alsoo
tot in de Cellen, alwaerse haer met seer goede
verciersels begaefdẽ ende vereerden/ eñ wierden
oock van dien tijdt voortaen gheacht ende ghe-
respecteert ghelijck als uytghelesen ende ver-
naemde Mannen. De opneminghe der Collatie
ghedaen/ ende die ghecelebreert wesende met een
groote blijdschap ende gerucht / soo gavense alle
de Dochters ende Jongelinghen / die den Af-
godt ghedient hadden/ oorlof / datse wech gaen
mochten / ende alsoo ginghense oock d'een voor
ende d'ander naer/ uyt: eñ ten tijden datse wech
ginghen/ soo stonden alle de Jonghers/der Col-
legien ende Scholen/ by de deure van de plaets/
met ghemaeckte bies ende cruyt-ballen in de
handen/ende bewierpense/haer begeckende ende
den spot daer met drijvende / als een volck die
haer van den dienste des Afgodts afscheydden/
ginghen alsdan met vrijicheyt/ om met haer sel-
ven te doen t'ghene datse wilden / waer mede de
solemniteyt ende Feeste ten eynde was.

Het 30. Cap. Van de Feeste der Cooplieden, die de *Cholutecas* ghebruyckten.

ALhoewel datter ghenoech ghseyt is/ van de Godtsdiensten die de Mexicanen hare Goden aen deden/ des niet teghenstaende/ om dat den Godt / die ghenaemt was Quetzaâlcoalt, eenen Godt van't rijck volc was/

ende

ende een bysondere Godts dienste ende solennitept hadde/soo sullen wy alhier verhalen/t'gene dat van sijn Feeste gherelateert wordt. Nu/ soo wordde de Feeste van desen Afgodt ghesolenniseert op dese maniere/ te weten/ veertich daghen te vooren / soo cochten de Cooplieden een wel-gefatsoneerde slaef/ sonder eenich letsel ofte teycken/ soo wel van sieckten/ als van wonden ofte slaghen: Desen cleeddense alsdan met het selve ghewaet ende verciersels des Afgodts/ om dat hy hem dese veertich daghen soude representeren: ende aleer datse hem nu cleedden / soo reynichden ende wiesschense hem tweemaels in een Lack ofte Meyr / t'welcke sy der Goden Lack noemden. Aldus gherepnicht ende ghewasschen wesende/soo cleeddense hem op de selve maniere/ als den Afgodt ghecleedt was: wierdt alle dese veertich daghen over/seer gheeert/om het ghene dat hy representeerde/stelden hem des nachts in een Kauwe ofte besloten Tralie/ (als op een ander ghesept is) om niet wech te loopen/ eñ haelden hem des morghens terstont wederom upt/ hem stellende op een eerlijcke ende behoorlijcke plaets / alwaerse hem dienden ende costelijcke spijsen t'eten gaven: ende als hy gegeten hadde/ soo hinghense hem snoeren / ofte vijftighen van bloemen/ om den hals/ ende gavē hem veel rieckerkens in de handē/ hadde seer volcomelijcken sijn lijf wacht/ ende veel ander volcx die hem geleydden ende met hem door de Stadt ginghen/ ende den selven ginck over al singhende eñ dansende/ om voor de ghelijckenis van haren Godt bekent te wesen / ende in beginnende te singhen/ so quamen de Vrouwen ende kinderen upt haer huysen loopen/om hem te groetē ende offerande te doen/ ghelijck als eenen Godt. Negen dagen

voor de Feeste ofte Hooghtijdt / soo quamender
twee achtbare oude Mannẽ/van de Digniteyten
des Tempels, voor hem/ende haer voor hem ver-
ootmoedighende/seyden sy met een seer nederige
ende sachte stem: Heere/ sult weten/hoe dat van
nu over negen dagen/ uwen arbeyt van danssen
ende singhen een eyndt neemt/ want sult alsdan
sterven / ende hy soude antwoorden / dat het te
goeder tijden mocht wesen. Dese ceremonie
noemdense Neyôho, Maxîlt, Hêztli, dat is te seg-
ghen/die Voorbereydinghe: ende alsse t'selve de-
den / soo sagense hem met grooter achtinge aen/
of hy hem oock bedroefde / ofte of hy oock noch
met de selve blijdschappe danste als hy plach/
ende soo hy't selve niet en dede met soodanighen
vreuchde als sy't wel begeerden/ soo dedense een
seer walghelijcke superstitie / te weten/ ginghen
terstont ende namen de vlijmẽ ofte scheermessen
van't sacrificie / eñ wiesschense van't Menschen
bloet/ datter van de voorgaende sacrificien aen-
ghecleeft was/ met welcke afspoelinghe sy hem
eenen dranck maeckten/ die met een ander van't
Cacao vermengt was / t'welcke sy hem alsoo te
drincken gaven / want seyden dat het selve soo-
danighen operatie in hem werckte / dat hy son-
der eenige memorie ende bynae uytsinnich bleef/
van't ghene datse hem ghesept hadden/keerende
weder tot d'ordinarische ghesangen: ende seyden
noch meer / dat hy hem selfs / door dese middel/
met grooter blijdschap presenteerde om te ster-
ven/zijnde door desen dranck betoovert. D'oor-
sake waerom datse den selven sochten de droef-
heyt wech te nemen/ was om dies wille datse
t'selve voor een seer quade voorsegginge eñ pro-
gnosticatie hielden van eenich groot quaet. Nu/
den dach van de Feeste ghecomen zijnde / soo
namen

namen hem de Sacrificateurs / des midder-nachts/ (nae datse hem eerst veel gheeert / met Musijck gesonghen/ ende bewieroockt hadden) ende sacrificeerden hem op sulcken maniere/ als op een ander verhaelt is / doende van sijn herte/ offerande aen de Maen / ende daer nae den Afgodt daer met beworpende / latende t'lichaem van de trappen des Tempels van boven neer af rollen/ alwaer hy dan opghenomen wierdt van den ghenen die hem gheoffert hadden / t'welcke waren de Cooplieden / welcker Feeste dit was. Opghenomen zijnde/ droeghense hem tèn huyse van een van de voornaemste / alwaer sy er verscheyden spijsen af deden bereyden / om met den dagheraet t'bancket ende de maeltijdt van de Feeste te celebreren / begroetende eerstelijcken den Afgodt met eenen goeden morghen/eñ eenen cleynen dans diese hem aendeden/ondertusschen dat het daeghde ende t'Sacrificie ghekoockt wordde. Daer nae / soo versaemden hen alle de Coopliedē tot dit Bancket/namelijcken de gene die de handelingh hadden van slaven te coopen ende vercoopen / tot welckes laste stondt alle Jaren een slaef te offeren tot de gelijckenisse van harē Godt. Desen Afgodt was een van de principaelste van die contreye/ ghelijck als verhaelt is/ ende alsoo was oock den Tempel, daer hy in stondt / van grooten aensien ende authoriteyt/ ende hadde t'sestich trappen om daer op te comen/ende op't opperste van't selve/een plat van middelbare breedde/t'welcke seer curieuslijck geplaveyt was. Te middeweghe van dit plat/ stondt een groot eñ rondt stuck/ in maniere van een Oven / met een enghe ende leeghe incomste/ in sulcker voeghen dat men hem seer moest buyghen ende bucken om daer door in te comen.

Desen Tempel hadde van ghelijcken/ Cellen ofte wooonplaetsen/ ghelijck als alle d'ander/ alwaer Conventen waren van Priesters/ Jongelingen/ Dochters/ ende van Jonghers / als op een ander gheseyt is/ by de welcke alleenlijck een Priester assisteerde / die daer continuelijcken sijn residentie hielt / de welcke was als dienende by de weke: want alhoewel datter ordinaris in elcken Tempel drye ofte vier Pastooren ofte Digniteyten waren/ niet teghenstaende soo hadde elck een sijn weke om te dienē/ sonder daer uyt te comen. Nu/ soo was het Officie/ van den genen die't sijn weke was / alle daghen (nae d'onderwijsinghe van de Jonghers) ten tijden dat de Son onder ginck) een groote Trommel te slaen / doende daer mede waerschouwinghe / soo ghelijck als wy voor een ghebruyck hebben tot het avondtghebedt te cleppen. Dese Trommel was soo groot/ dat men sijn heesch gheluydt over de gheheele Stadt hooren mocht / ende met datse die begonsten te hooren / soo hieldense haer in soo grooten silentie / dat het scheen daer niet een Mensch te wesen / zijnde de marckten terstondt verstoort ende t'volck vertrockē/ blijvende daer mede over al in grooter stilheyt ende ruste. In den dagheraet/ als den dach uytbrack / soo sloeghense die wederom / tot een teycken dat het begost te daghen / waer mede haer de reysende lieden ende vreemdelinghen ghereet maeckten/ om haer op den wegh ende reyse te begheven/ zijnde tot de selve stondt ende tijdt toe belet om uyt de Stadt te moghen comen. Desen voorseyden Tempel hadde een middelbare binne-plaets / alwaer men op dē dach van haerder Feeste groote dans-spelen ende vreuchdē bedreef/ met seer gratieuse sotte cluchten ende representatien / waer

oe te middeweghen van dese plaets een cleyne
Theatrum ofte Tooneel stont/ van dertich voe-
en int viercant/ die seer aerdich geplaveyt was/
'welcke voor dien dach met groene tacken be-
teken / ende met alle politie/ moghelijck zijnde/
p't cierlijckste toeghemaeckt wierdt / dat alte-
nael met boghen ende prieelen (van verscheyden
bloemen ende pluymen ghemaeckt) omringende
zijnde ondertusschen/ hier ende daer behanghen
net veel Vogelkens/ Conijnen/ ende andere aen-
ghename dinghen/ alwaerse haer/ nae den eten/
al te samen vergaerden / alsdan soo quamen de
Representeerders ofte Personagien uyt / met
cortwijlighe representatien / maeckten hen ghe-
ijck als Dooven/ Rochelaers/ Mancken/ Blin-
den/ Creupelen ende Lammen/ comende om aen
den Afgodt gesontheyt te versoecken. De Doo-
ven antwoordēde averechts verkeert/ de Roche-
laers al hoestende/ de Creupelen ende Lammen/
manck gaende/ deden hare clachten/ ende seyden
hare ellenden/ waer mede sy d'omstanders van't
volck seer deden lachen: Andere quamen uyt in
den naem van de fenijnighe Ghedierten / eenige
ghecleedt zijnde als Slanghen/ andere als Pad-
den/ etlijcke als Haeghdissen/ etc. Ende den an-
deren ghemoetende / verteldense haer officien of
handelinghe/ ende keerende dan een yeder weder
op sijn selven ende rechte ghedaente / soo speel-
dense op etlijcke Fluytkens/ waer mede de toe-
hoorders een groot vermaken ende tijdtverdrijf
hadden/ want waren seer aerdich ende constich.
Veynsden haer oock als veelderley vliegen ende
voghelkens van verscheyden coleuren/ comende
de Jonghers van den Tempel in soodanige ghe-
daente van cleederen uyt/ climmende op de ghe-
boomten/ diese daer toe gestelt hadden/ alwaerse

de Priesters des Tempels met spuyten op't lijf gheschoten wierden / waer van d'eene t'haerder bescherminghe / ende d'ander tot haerder aenvechtinghe / een groot debat maeckten / met seer gracieuse spreucken / daer sy d'omstanders alsoo met onderhielden : t'welcke aldus voleyndicht zijnde / soo maecktense met alle dese personagien ghelijck / eenen Dans / waer mede de Feeste ten eynde ende uyt was. Dit selve ghebruycktense aldus te doen op de principale Hooghtijden ofte Feesten.

Het 31. Cap. VVat proffijt datter te halen is, uyt het Relaes van de superstitien der Indianen.

Het ghene dat nu ghereferreert is / sal ghenoech wesen om te verstaẽ wat een sorgh dat d'Indianen gehadt hebben / om hare Afgoden ende den Duyvel (t'welcke t'selve is) te dienen ende te eeren / want volcomelijcken te verhalen t'ghene dat hier van is / is een dinck / dat eyndtlijck ende vã weynich proffijts is. Ende het ghene dat noch verhaelt is / mach yemandt duncken / weynich of niet aen ghelegen te wesen / ende dat het is ghelijck als den tijdt te verslijten int lesen der fabulen ende viesvasen / die de Boecken van de Ridders daden zijn versierende / maer soo't van soodanighen te recht aengemerckt wordt / so sullense bevinden / t'selve een seer verscheyden sake te wesen / ende dat het oock proffijtelijck mach zijn voor veel dinghen / notitie te hebben van de costuymẽ ende ceremonien / die d'Indianen ghebruyckende waren. Eerstelijcken in de Landen daer men de selve ghebruyckt heeft / en ist niet alleen voordeelijck / maer oock t'eenemael gantsch noodich / dat de Christenen / ende Leeraers van Christi Wet / kennisse

ienuisse hebben van de dwalinghen ende super-
titien der Voor-ouderen/ om te besien of d'In-
dianen de selve nu ter tijdt oock noch int heyme-
lijck of int opēbaer zijn gebruyckende/ tot welc-
ker intentie / treffelijcke ende neerstige Mannen
daer breede Tractaten af gheschreven hebben/
van't ghene datse ondervindende waren. Van
gelijcken soo hebben de Provintiale Concilien be-
volen/dat men t'selve beschrijven ende Drucken
soude/ gelijck alst in Lyma ghedaen is/ende dat/
noch veel breeder ende copieuser alst alhier ghe-
handelt is / also dat het in de Landē van Indien
(eenighe notitie / die men hier van aen de Spa-
gnaerts doet) wel noodich is/ tot welvaren der
Indianen. Nu/ voor de selve Spagnaerden al-
daer/ende t'zy oock waer dat het soude moghen
wesen / mach dese vertellinghe van ghelijcken
dienstich zijn/ om Godt onsen Heere danckbaer
te wesen / ende hem sonder ophouden voor soo
grooten weldaet te loven / ghelijck als daer is/
ons sijn heylighe Wet (de welcke t'eenemael
rechtvaerdich / reyn ende proffijtelijcken is)
deelachtich ghemaeckt te hebben / die oock seer
wel t'onderscheyden ende te kennen is / als men
de selve met Satans Wetten is vergelijckende/
in de welcke sy soo langhen tijdt ongheluckich
gheleeft hebben. Mach van ghelijcken oock die-
nen/om te kennē de hoovaerdije/nijdt/ bedroch/
ende arghelisten des Duyvels / met den ghenen
dien hy in slavernije / ofte onder sijn gheweldt
heeft / dewijle dat hy t'eender zijde / Godt wil
vergheliicken / ende met hem ende sijn heylighe
Wet competentie ofte teghenstrijdt voeren/ende
ten anderen / t'selve is vermenghende met soo
veel ijdelheden/onreynicheyts/ jae oock met soo
veel wreedtheden/dat hy daer selfs genoech met
 is open-

is openbarende / dat hy voor een Officie heeft/ alle t'goet te verdelghen ende te niet te brenghen. Eyndtlijcken / den ghenen die de verblindtheyt ende duysternisse te sien comt/ in de welcke / soo menighen tijden/soo groote Provintien eñ Rijcken gheleeft hebben / ende dat des niet teghenstaende/ noch veel volckeren/ende een groot deel der Werelt/ in diergelijcke bedroch levende zijn/ en sal niet naelaten connen / (soo hy een recht Christelijck ghemoet heeft) den Alderhooghsten te dancken / voor den ghenen die hy van soodanigen duysternisse geroepen eñ getrocken heeft/ tot het wonderbaerlijcke licht sijnes Euangeliums, biddende die onmetelijcke liefde des Scheppers/ de selve te willen conserveren/ ende in sijn kennisse ende onderdanicheyt te vermeerderen/ende hem ghelijckelijcken te willen erbarmen over de ghene die noch evenwel volghende zijn/ den wegh van haerder verlies / doende instantie aen den Vader der barmhertichedẽ/haer te willen ontdecken de Schatten ende Rijckdommen Iesu Christi, den welcken met den Vader ende den heyligen Gheest regnerende is van eeuwen tot eeuwen/ Amen.

Eynde des vijfden Boecks.

Het

Het seste Boeck der Histori Naturael ende Morael van West-Indien.

[H]et 1. Cap. Hoe dat de ghene, een valsche opinie hebben, die d'Indianen voor onverstandige lieden houden.

GHehandelt hebbende t'gene beroerende is / de Religie die d'Indianen ghebruyckt hebben / hebbe voorgenomẽ in dit Boeck te schrijven van haerlieder manieren / Po[l]itien ende Regeeringhe / ende dat / tot twee eyn[d]en: t'eene / om de valsche opinie wech te nemen / [d]ie men daer ghemeynlijcken van heeft / als van [e]en wildt / beestachtich ende onwetent volck / [o]fte ten minsten / datse nauwelijcks den selven [n]aem zijn verdienende / uyt welcker bedroch / [c]omt te volghen / datmense veel ende seer merc[k]elijcke overlast ende onrecht doet / henlieder in [w]eynich minder diensten ghebruyckende als de [b]eesten / verachtende / t'zy wat maniere van respect dat men haer soude moghen hebben / t'welcke soo gemeynen ende boosen bedroch is / als de ghene wel weten / die met eenighe jeloersheyt ende aenmerckinghe onder haer ghewandelt / ende hare secreten ende advijsen gesien ende gehoort hebben / ende gelijckelijcken / t'weynich datse al te samen gheacht worden / van de ghene die meynen datse veel weten / de welcke doch gemeynlijcken d'alderonwetenste / ende op haer eygen selfs / aldermeest vertrouwende zijn. Soo [h]en sie ick gheen beter middel / om dese soo hinder[l]ijcke opinie alderbest te moghen wech genomen werden /

werden / dan met te verstaen te gheven / d'ordi-
nantie ende maniere van procederen/die dese lie-
den ghehadt hebben / ten tijden datse nae har
Wetten leefden / onder welcke (alhoewel datse
veel dinghen hadden die barbarisch ende sonder
fondament waré) sy des niet tegenstaende oock
veel andere hadden / die verwonderens weerdt
waré/by de welcke wel en genoech te verstaé is
datse een natuerlijck vernuft hebben / om wel
onderwesen te worden/ jae gaen ooc int meeren
deel/veel van onse Republicken ofte Gemeynten
te boven. Ende ten is niet te verwonderen/ dat-
ter heftighe dwalinghen met vermenght zijn/
want de selve vindt mé wel onder de voornaem-
ste der Wet-gevers eñ Philosophen/al ist schoon
datter Licurgus ende Plato niet onder ghereken
worden / ende in de alderwijste Ghemeynten/
ghelijck als daer zijn gheweest die van Roome
ende Athenen,sien wy wel onwetenheden/weer-
dich om lachen. Voorwaer/ soo de Republicken
ofte Ghemeynten der Mexicanen / ende die van
den Ingas, in kennisse gheweest waren ten tijden
der Romeynen ofte Griecken / sonder twijffel
hare Wetten eñ Regeeringhe souden wel geacht
gheweest zijn : maer om dies wille/ dat wy (son-
der hier van yet te weten / noch die oock te wil-
len hooren of verstaen) daer met het zweerdt in-
comen / soo en dunckt ons niet/ dat d'Indiaen-
sche dinghen weerdich zijn/ eenighe reputatie te
hebben/dan soo ghelijck als dinghen / die op de
Jacht int gheberghte vercregen/ ende tot onsen
dienste ende goetduncken ghebracht zijn. Maer
de lieden van meerder curieusheyt ende weten-
schap (de welcke hare secreten / oude stijle/ ende
Regeeringhe/doorgrondt/ende te recht vervatet
hebben) gheven daer een ander ende verscheyden
oordeel

ꝛdeel van/ haer verwonderende datter so veel
schicktheyts ende reden / onder haerlieden ge-
eest is. Van dese Autheuren een / is ghewees
nen Polus Ondegardus, den welcké ick gemeyn-
tken/ in de dinghen van Peru, volghe / ende in
materien van Mexico, Ioan de Tovar, die ghe-
eest is Beneficiael der Mexicaenscher Kercke/
nde nu ter tijdt van ons Ghesellschap ofte So-
teyt van Iesu, den welcken ter begeerten des
çoreys Don Martin Henriques , neerstich ende
eet ondersoeck ghedaen heeft/van de oude Hi-
ꝛien van de selve Natie/ behalvé noch andere
effelijcke Autheuren/die my/soo by geschꝛifte/
s met den monde / ghenoechsaem onderrecht
bben/ van alle het ghene/ dat ick in desen ver-
lende ben. T'ander eynde/van dat uyt de ken-
sse der Wetten / Costuymen / ende Politie der
ndianen volghen mach/ is/ die te helpen/ende
ooꝛ de selve te regeeren: want int gene daer sy
Wet van Christo ende sijn heylighe Kercke/
et teghens en zijn / behooꝛense gheregeert te
oꝛden / nae uytwijsen haerder Wetten ende
echten/ welcke zijn ghelijck als hare munici-
le Loyen/ (ofte t'Landts Rechten) dooꝛ welc-
er misverstandt / ghepleeght zijn / feylen ende
isbꝛuycken van niet weynich wichticheyts/
et wetende den genen die ooꝛdeelen/noch oock
gene die Regeeren/ waer met datse haerlieder
nderdanen / ooꝛdeelen ende Regeeren sullen/
welcke/ behalven (dat het gene men haer doet/
verlast ende buyten reden is) oock een grooꝛt
chterdeel ende schade is / om datse ons zijn ha-
tende/ ghelijck als lieden die in alles (soo wel
int goet als int quaet) haer altoos te-
ghen / ende contrarie ghe-
weest zijn.

Het

Het 2. Cap. De maniere van de Rekeninghe ende *Kalendier* ofte *Almanack* die de Mexicanen ghebruyckten.

NU dan/ beginnende by de afdeylinge der tijden ende Rekeninghe/ die d'Indianen ghebruyckt hebben/ t'welcke een van de merckelijckste teyckenen van haerder vernuft ende abelheyt is / soo sal ick eerstelijck verhalen op wat maniere dat de Mexicanẽ haer repartitie maeckten / in de afdeylinghe van't Jaer/ Maenden/ ende van haren Kalendier ofte Almanack, als oock de Rekeninghe der Eeuwen (ofte Ouderdommen der Werelt.) Deelden t'Jaer in achthien Maenden / ghevende elcke Maent twintich daghen/ t'welcke te samen ghesommeert comen/ in als/ drye hondert eñ tsestich daghen. Nu d'ander vijf resterende daghen (die daer ghebreken tot de volcomenheyt van't volle Jaer) en voeghdense by geenich van de Maenden/ maer rekendense op haer selvẽ/ ende noemdense ledighe/ ofte overschot van daghen / in de welcke t'volck gantsch niet en deden/ noch en sagen oock niet eens nae de Kercken om/ dan verontledichden haer alleenlijck in malcanderen te versoecken om tijdtcortinghe/ ende de Priesters des Tempels hielden op van sacrificeren. De selve daghen voorby zijnde/ begonsten weder op de rekeninghe ende tellinghe van't Jaer te comen/ welcker beginsel ende eerste Maent was/ in den tijdt van de Maent / als de bladeren weder begonstẽ groen te worden: doch hadden daer evenwel dry daghen van Februario by / want haren eersten dach van't Jaer / was den ses en twintichsten Februarii, gelijck als sulcx by haren Almanack ofte Kalendier is blijckẽde/ in de welcke/ den on-

den onsen/met een merckelijcke rekeninghe ende conste/ inghelijft is/ door d'oude Indianen/ die d'eerste Spagnaerden te kennen quamen/welcken Almanack ick selfs ghesien/ende noch ter tijt in handen hebbe / die in der waerheyt aenmerckens weerdt is/ om t'discours ende d'abelheyt van dese Mexicaensche Indianen te verstaen. Elck een / van de achthien Maenden voorseyt/ heeft sijn bysondere naem / afbeeldtsel / ende eyghen teycken / t'welcke ghemeynlijcken ghenomen was / van de principaelste Feeste / die men in alsulcken Maent celebreerde / ofte nae dat de veranderinghe van't Jaer / op den selven tijdt/ met brachte. Hadden oock in den selven Almanack, voor alle hare Feesten/ sekere beteyckende daghen uytghesondert / de weken teldense elck van derthien daghen/ teyckende een yeder dach/ met een cleyn rondt cijfferken/ af/ ende dat also/ tot derthienen toe / beginnende alsdan terstont weder te tellen van nieus aen / een / twee / etc. Deelden van ghelijcken de Jaren in vieren/met vier teyckenen/voeghende tot elcke Jaer een bysonder teycken / t'welcke waren vier Figueren/ te weten/ d'eene een Huys / d'ander een Conijn/ de derde een Riet / de vierde een Vyerslach / op welcke maniere sy de selve oock afbeelden / ende de Jaren/ daerse in waren/ noemden/segghende op soo veel Huysen/ofte op soo veel Vyerslagen/ van sulcken Radt/ gheschiedde soo/ende sulcken dinck: Want men moet weten / dat haerlieder Radt (t'welcke is ghelijck als een Eeuwe / ofte eenen sekeren tijdt van Jaren) vier weken van Jaren hadde / zijnde elcke weke van derthien Jaren/ in voegen dat het in als quam te wesen/ twee en vijftich Jaren. Schilderden int midden van't Radt een Son/waer van vier armen ofte

dweersch

dweersch streken uyt quamen/ de welcke tot aen de circumferentie ofte omganck van het Radt reyckten/ ende daerom heen streckten/ in sulcker voeghen datse de circumferentie ofte omganck in vier partijen afdeelden/ zijnde elcke gedeelte/ met sijnē arm ofte streeck/ van eenderley verwe/ makende alsoo vier verscheyden coleuren/ te weten/ van groen/ blau / root ende geel. Nu soo hadde elck een van dese vier ghedeelten / noch derthien scheydtsels ofte afdeylinghen / met hare teyckenen van Huys/ Conijn/ Riet ende Vyerslach/ bediedende elck een sijn eyghen Jaer / ende aen de zijden/ ofte in margine, soo beeldense de gheschiedenissen/ van't selve Jaer/ af/ op welcke maniere ick (in den voorseyden Almanack) gesien hebbe/ t'Jaer dat de Spagnaerdē eerst in Mexico quamen / met een afbeeldtsel van een Man die op onse maniere int root ghecleedt was/ want soodanich was t'habijt van den eersten Spagnaert die Hernando Cortês derwaerts sondt. Ten eynde van de voorschreven twee en vijftich Jaren / (waer mede t'Rat volsloten wierdt) soo ghebruycktense een cluchtighe ceremonie / te weten/ braken op den laetsten nacht/ alle de vaten ende potten diese hadden / aen stucken / ende deden alle de lichten uyt/ segghende dat in eenige van de besluytinge der Radē/ de Werelt voleynden ende vergaen soude / ende dat het misschien soude wesen/ in de selve/ daerse haer in vonden/ ende dewijle dat de Werelt doch vergaen soude/ soo en behoefdense niet te koken / noch t'eten/ waerom sy oock geen vaten noch licht van doen hadden / ende waren alsoo dien gheheelen nacht over / wacker / segghende dat het by avontuer niet daghen en soude: doch hielden evenwel al te samen/ met grooter sorghe/ dapper wacht/ om

te besien

e besien of het oock daeghde. Nu / insiende dat
en dach aen quam/so speeldense op veel Trom-
nelen/Basuynē/Pijpen/ende andere blijde ende
rolijcke Instrumenten/seggende dat het Godt
och een ander Eeuwe (dat zijn twee en vijftich
Iaren) verlengt hadde / alsdan soo begonstense
weer een ander Radt op een nieu : Creghen op
ien dach/ met den dagheraet/ (ende dat/tot een
eginsel van een ander Eeuwe) nieu licht/ ende
ochten weder op een nieu / vaten/ potten/ ende
lle t'ghene datse van doen hadden/ om t'eten te
ereyden: ginghen al te samen om nieu licht by
en Opper-priester ofte Paus / van de welcke
selve opgheslaghen werde/ zijnde te vooren ge-
elebreert een seer solennele Processie / tot een
ancksegginghe van dat het dach ghewoorden/
nde een ander Eeuwe verlengt was. Dit was
u haerlieder maniere van de Wekē/Maenden/
Iaren/ ende Eeuwen te tellen.

Het 3.Cap. Op vvat maniere dat d'*Ingas* de Iaren ende Maenden telden.

IN dese tellinghe der Mexicanen (hoewel dat het een groote Rekeninghe ende ver-nuft was / voor lieden die sonder letteren waren) dunckt my des niet tegenstaende/
hebreck van aenmerckinge te wesen/ van datse
heen Rekeninghe met de Manen hadden/ ende
atse de Maenden/naer uptwijsen des selve/niet
n verdeelden / int welcke / sonder twijffel / die
an Peru haer te boven ginghen: want de selve
ekenden gantsch ende t'eenemael / t'Iaer van
30 veel daghen / als wylieden doen/dat verdee-
ende in twaelf Maenden / ofte Manen / smil-
ende daer onder/de elf daghen die van de Maen
verblijven. Om nu een sekere ende volcomen

rekeninge van't Jaer te houden/ soo ghebruyckten se dese abelheyt / te weten / hadden in de gheberghten/ die rondtsom de stadt van Cusco zijn/ (t'welcke t'Hof der Coningen Ingas was/ zijnde van ghelijcken t'grootste heylichdom van alle hare Rijcken/ ende soo ghelijck als of wy seyden een ander Roome) twaelf Pilaerkens staen/ de welcke in sulcker ordinantie/distantie/ende ghestaltenis ghestelt waren / dat elck een van dien/ in elcke maent wijsende was/waer dat de Son/ op ende onder ginck. Dese noemdense Succanga, door welcke sy de Feesten/ als oock de tijdē van zaeyen/ maeyen/ ende alle d'ander dinghen/ vercondichden: deden dese Pilaren van de Son/ oock sekere sacrificien aen/nae dat haerlieder superstitien met brachten/elcke Maent hadde sijn eyghen ende verscheyden name ende bysondere Feeste / begonnen eerst het Jaer met de Maent Ianuario, ghelijck als wy / maer daer nae soo heeft eenen Coninck Inga (ghenaemt Pachacuto, dat is soo veel gheseyt / als Reformeerder des tijdts) t'begintsel van't Jaer begonnen met de Maent Decembri, ooghmerck hebbende (soo gelijck als te dencken is) op soo wanneer dat de Son weder begint / van't uyterste besteck van Capricornus, te rugghe te keeren/ t'welcke is van de Tropico, die haer aldernaest gheleghen is. Eenighen sekeren reghel van Schrickel-jaer/ en weet men niet/ dat eenich van beyde dese Natien ghehadt hebben/ hoewel dat sommighe meynen van jae. De weken die de Mexicanen telden/ en waren eygentlijcken gheen weken/ dewijle datse van geen seven dagen en bestonden: noch d'Ingas en hadden van ghelijcken/ oock dese verdeelinge niet / t'welcke gheen wonder is / ghesien dat de Rekeninghe der weken niet en is / als die van't

Jaer

Jaer/door den omloop der Sonne/noch gelijck als die van de Maent / door den loop der Manen / maer waren onder de Hebreen / door d'ordinantie van de scheppinghe der Werelt/ gelijck als van Moyse verhaelt wordt / ende onder de Griecken ende Latijnen/door t'ghetal der seven Planeten, met welcker namen/ insghelijcx de daghen der weke / ghenoemt worden: maer voor lieden / die sonder boecken ende letteren waren/ is het genoech/ ende noch meer als veel/t'Jaer/ de Feesten ende Getijden met soo veel geschicktheyts ende ordene te hebben/ als ghesept is. Genes. 1.

Het 4. Cap. Datter gheenige Natien van Indianen ondeckt zijn, die letteren ghebruycken.

DE letteren zijn ghevonden om inmediatement, ofte sonder ander middelen/ te refereren ende te bedieden/ de woorde die wy prononcieren / soo ghelijck als de selve woorden ende vocabulen luydende zijn/ ghelijck als de Philosoph sept / soo zijnt / sonder ander middelen / teyckenen / ofte een uytdruckinghe/ van't voornemen en ghedachten der Menschen/ zijnde t'eene ende t'ander (meyne de letteren ende de stemmen) gheordineert/om de dingen te kennen te gheven/ de stemmen voor de teghenwoordighen / ende de letteren / voor de ghene die van der handt ende absent zijn/als oock voor de naecomelinghen / de teyckenen / die men op't naeste by/niet en ordineert/tot bediedinghe van woorden/ dan van dinghen. En worden/noch en zijn oock in der waerheyt gheen letteren ghcheeten/ alhoewel datse schoon ghechreven staen/ soo gelijck als daer is een afbeeldtsel der Sonne / en can noch en mach niet gesept worde/ een schrifte ofte letteren/ van de Son te wesen / maer schil-

derije. Van gelijcken alsoo oock/noch min noch meer / van de ander teyckenen die gheen ghelijckenisse met de dinghen hebben/dan alleenlijcken dienende zijn/ tot een memorie ende geheugenis want de ghene diese ghevonden hebben / en hebbense niet verordineert tot bediedinge vā woorden/maer alleenlijck tot een bewijs ofte vertoon van soodanighen dinck. Dese soodanighe teyckenen dan / en zijn eyghentlijcke gheen letteren, noch en worden oock niet ghesept letteren ofte schriften te wesen / maer cijfferen/ ofte gedenckteyckenen/ soo gelijck als de ghene die de Espheristen ofte Astrologiens gebruyckē/ om verscheyden Hemelsche teyckenen ofte Planeten, als van Mars, Venus, Iupiter, etc. te bedieden / t'welck Cijfferen zijn/ ende geen letteren: want met hoedanighen naem dat men Mars noemt/ wordt altoos / des niet teghenstaende / op eenderley maniere/van de Italianen/Fransoysen ende Spagnaerden / bediedet ende afghebeeldt / welcke de schriften niet en doen / hoewel datse de dinghen bediedende zijn / is door middel van de letteren/ alsoo datse niet verstaen en worden/dan van den ghenen die de sprake connen / Verbi gratia. Dit gheschrift ende woordt/ Son/ ofte Sol, en can de Griecke noch den Hebreer niet vervaten / wat dat het bediedt / door dien dat hem dese Latijnsche vocabel onbekent is/in voeghen dat de gheschriften ende letterē alleenlijck gebruyckt worden/ van den ghenen/ die de vocabulen daer met zijn bediedende: ende soose de selve door ander middelen zijn verclarende/soo en zijnt gheen letteren noch gheschriften / maer afbeeldtsels ende cijfferen. Hier uyt staen twee seer notabel dingen t'aenmercken/ t'eene/dat de memorie der Historien eñ Antiquiteyten, onder de lieden geduerich

ende in gheheughenisse mach blijven/op een van drye manieren/te weten/of door de letteren ende ghescriften/gelijck als de Latijnen/Griecken/Hebreen/ende veel andere Natien zijn ghebruyckende / ofte door afbeeldinghe / soo ghelijck als het bynaest door de geheele Werelt een gebruyck gheweest is/gelijck alsser oock in't tweede Concilio van Niçeno ghesept wierdt/ de schilderije te wesen/de boecken der Leecken/van die niet lesen en connen: ofte door cijfferen ende characteren, soo gelijck als d'Arithmetica bediedende is/t'getal van hondert/duysent/ende alle t'ander meer/sonder eens t'woordt van hondert / ofte t'ander van duysent/te prononcierẽ. D'ander aenmerckinghe/ van die te noteren staet/is t'ghene in dit Capittel voorghestelt is/ te weten/dat gheenich van alle de Natien der Indianen / die by onsen tijden ontdeckt zijn geweest/ letteren nochte geschriften ghtbruyckende zijn/ maer wel op d'ander twee manieren / ghelijck als daer zijn / afbeeldtsels ende figueren: ende en meyne dit niet alleene / van de Indianen van Peru ende nieu Spagnen, maer oock eensdeels van die van Iapon ende China. Ende alhoewel dat het ghene ick segghe / eenighe seer valsch sal schijnen te wesen/ door de groote kennisse die daer is/van de groote Librarijen ofte Bibliotheken ende Studien van China ende Iapan, als oock van hare platen ofte zeghelen/ Placaten ende brieven/ is niet teghenstaende/die seer eenvoudighe waerheyt/soo/ghelijck als men verstaen sal int Discours hier aen volghende.

Het 5. Cap. De maniere der letteren ende boecken, die de Chinen ghebruyckten.

DE gheschriften die de Chinen ghebruycken / meynen veel lieden (jae is oock een ghemeyne opinie) dat het letteren zijn/ ghelijck als wy in Europa hebben / te weten/dat men met de selve/woorden ende redenen schrijven mach/ zijnde alleenlijck van onse letteren ende gheschriften verscheyden / in hare characteren, van een ander forme ofte maecksel te wesen/ soo gelijck als de Griecksche van de Latijnsche/ eñ de Hebreeusche van de Chaldeeusche differeren ende verschillende zijn / t'welcke int meerendeel alsoo niet en is/ want sy liedẽ en hebben gheen Alphabet, noch en schrijven gheen letteren / noch en is oock de verscheydenheyt der characteren niet/ maer henlieden schrijven/is bestaende / in afmalinghe ofte cijfferen / ende hare letteren en zijn oock geenich deel van segs-woorden bediedende/ soo gelijck als d'onse/ want zijn figueren van dinghen/ghelijck als van de Son/ van't Vyer/ van de Menschẽ / van de Zee/ ende alsoo van alle t'ander meer. Dit wort claerlijcken bewesen/door dien dat zijnde de talen/die de Chinen spreken/ ontelbaer/ ende onder haer seer verscheyden/ soo worden nochtans/ des niet teghenstaende/ henlieder gheschriften ende handtteycken ghelijckelijcken van een yeder ghelesen/ ende in alle spraken verstaen) soo gelijck als ons ghetal van Arithmetica, ghelijckelijck in Fransoys/Spaensch/eñ in Arabisch verstaen wordt: want dese Figuere 8/ bediedt altoos/ t'zy waer dat het soude moghen wesen/ acht / hoewel dat het selve ghetal van de Fransoysen op een maniere / ende van de Spagnaerden / op een ander ghenaemt ofte gheprononcieert wordt. Hier uyt soo comt het dan/ dat soo ghelijck als de dingen onder haer ontelbaer zijn / alsoo zijn oock de

letteren

letteren ofte figueren (die van de Chinen ghebruyckt worden / om de selve al te samē te bedieden / ofte af te beelden) bynae oneyndtlijcken. Daerom soo moet den ghenen / die in Chinen lesen ofte schrijven sal / (ghelijck als de Mandarijnen (dat zijn de Heeren) ende geleerden doen / ten minsten kennisse hebben / van vijf en tachtich duysent figueren / characteren ofte letteren / ende den genen die dan noch in dese studie volmaeckt ende perfect wesen sal / moeter over de hondert en twintich duysent weten / een dinck dat al te overdadich is / ende oock ongheloofliјck schijnt te wesen / soo't niet ghesept en worde / van gheloofwaerdighe persoonen / ghelijck als daer zijn de Broeders ofte Vaders van ons Gheselschap ofte Societeyt, de welcke aldaer noch ter tijdt haerlieder tale ende gheschriften zijn leerende / zijnde over de thien Jarē / datser nacht eñ dach / met een onsterffelijcken arbeyt ende moeyten / in ghestudeert hebben / t'welcke altemael / door de Christelijcke liefde ende begeerte van de behoudenisse der zielen / overwonnen wordt. Dit selve is oock d'oorsake / waerom dat de Gheleerden in China, soo gheacht worden / als een dinck dat soo difficijl is: ende sy zijn oock alleen de ghene / die bedienende zijn / d'Officien ofte Ampten van Mandarijnen, Gouverneurs / Rechters ende Capiteynen / ende hierom soo draghen d'Ouders oock groote sorghe voor haer kinderen / om die te doen leeren lesen ende schrijven. Daer zijn sekere ende veel Scholen / daer de kinderen ofte Jongers onderwesen worden / alwaerse van de Meesters des daeghs / als oock des nachts van de Ouders in huys / soo veel ghepoort ende aengedreven worden / ende doense soo veel studeren / datser ghemeynlijcken d'oogen van verschemelt

ende bedorven hebben / haer seer dickwils met rieten geesselende/ doch evenwel niet met soodanighe wreedtheyt ende rieten als men de misdadighers castijdt. Dese dan/ wordt ghenaemt de tale der Mandarijnen, ofte Heeren/ de welcke den ouderdom van een mensche wel van doen heeft/ om te moghen leeren : oock soo is t'adverteren/ dat alhoewel dat de tale / die de Mandarijnen spreken/ een/ ende verscheyden van de gemeynen (die veel zijn) is/ wordende aldaer ghestudeert/ so gelijck als by ons de Latijnsche ofte Griecksche / zijnde alleenlijck in kennisse van de Gheleerden/ ende dat/gantsch China over/soo wordt niet teghenstaende t'ghene dat daer van geschreven wordt / in alle talen ofte spraken verstaen: want al ist schoon / dat de Provintien malcanderen by de woorden niet en verstaen / soo verstaense nochtans evenwel / den anderen by gheschrifte/ door dien dat de letterẽ/ characteren ofte figuerẽ/onder haer allen/ van een maecksel ende bediedtsel zijn/maer en heeft/int spreken/de selve naem noch pronontiatie niet/ want zijn soo/ gelijck als ick ghesept hebbe/ om te bedieden / dinghen/ende gheen woorden/ gelijck als t'selve int exempel van d'Arithmetica, lichtelijcken te verstaen is. Hier uyt so comt het oock/ dat de Iaponen ende Chinen (die in de Natien ende Talen so verscheyden zijn) de gheschriften van den anderen lesen connen/ende soose t'gene datse lesen ofte schrijven/quamen te spreken/en soude int minste niet verstaen worden. Dit zijn nu de letterẽ ende boecken van de Chinen / die door de Werelt soo seer vermaert zijn/eñ hare Printen ofte Drucksels / zijn / de Figueren (van diese begeeren te drucken) in een houte plate te snijden/ ende daer dan alsoo veel bladen met te drucken alsse selfs willen/

villen / in maniere ghelijck als men alhier de
onterfeptsels ofte afbeeldtsels druckt / die in co-
ner ofte hout gesneden zijn. Nu/soo soude eenich
verstandich Man moghen vragen / hoe datse de
concepten ofte meyninghen / door eenderley fi-
guere connẽ bedieden / dewijle dat men met geen
eenderley figuere bedieden can / de verscheyden-
heyt / die daer in de dinghen voorcomen / soo ghe-
lijck als daer is / te seggen dat de Son ǒwarmt /
ofte van dat ick de Son aensie / ofte dat het een
Sonneschijns dach is. Eyndtlijcken / de Casus,
conjunctien ende artijckelen, die men in veelder-
ley talen ende schriften heeft / hoe dat het moghe-
lijck is / de selve door eenderley Figuere te bedie-
den. Hier op wordt geantwoordt / datse met se-
kere stipkens / streeckskens ende ghestaltenisse /
alle dese verscheydenheyt van bediedinge weten
te makẽ / maer t'valt swaerlijck te verstaen / hoe
datse in hale tale eenighe eyghen namen connen
schrijven / namelijcken van vreemdelinghen / de-
wijle dat het dinghen zijn diese noyt gesien heb-
ben / noch daerse eenige Figuere toe hebben con-
nen vinden / waer van ick selve hebbe willen ex-
perientie doen / ten tijden dat ick my in Mexico
was vindende by eenighe Chinen / de welcke ick
badt / datse my in hare tael / dese propositie wil-
den schrijven / te weten: Ioseph de Acosta is uyt
Peru gecomen / ofte een ander diergelijcke: waer
op een van de Chinen / een langhe wijl stondt en
peynsde / ende heeft het int eyndt gheschreven /
t'welcke daer nae van hem / als oock van d'an-
dere / ghelesen wierdt / in effect / met de selve re-
den / hoewel datse in de eyghen name eenichsins
varieerden / want ghebruyckten dese middelen:
nemen den eyghen naem / ende soecken eenich
dinck in haer tale / daer soodanighen naem best

met over een comt / welcke figuere sy dan in d
plaets van de selve stellen: Ende soo ghelijck als
het swaerlijck is / onder soo veel namen / eenigh
ghelijckenisse te vinden / met de dinghen eñ stem-
men van haer eygen sprakên / alsoo valt het haer
oock moeylijck / soodanighe namen te schrijven /
jae soo veel / dat ons ghesept wierdt van Vader
Alonso Sanches, hoe dat ten tijden / als hy in
China verkeerde / ende voor soo veel Vperscha-
ren / van den eenen Mandarijn (ofte Rechter)
tot den anderen ghebracht wierdt / datse / om sij-
nen naem (op de platen ofte paspoorten / die sy-
lieden gebruycken) te schrijven / daer altoos een
lange poos op stonden en dachten / tot datse hem
eyndtlijcken op haer maniere eenẽ naem gaven /
doch met een onvolmaeckten sin / so datser qua-
lijck met te recht costẽ comen. Dit is nu de ma-
niere der letteren ende geschriften / die de Chinen
gebruycken / zijnde die van de Japonen dese seer
ghelijck: Hoewel datter ghesept wordt (van de
Japonsche Heeren die in Europa gheweest zijn)
datse seer lichtelijcken alle dingen in haer sprake
schreven / jae al warent schoon eyghen namen /
van herwaerts over: ende my zijn oock etlijcke
gheschriften / van haer handt / ghewesen / waer
door blijckende is / datse eenighe soorte van let-
teren moeten hebben / hoewel dat het meesten-
deel van haerder gheschriften / characteren ende
figueren moeten wesen / soo ghelijck als van de
Chinen ghesept is.

Het 6. Cap. Van de *Vniversiteyten* ende *Studien* van *China*.

VAn de groote Scholen eñ Vniversiteyten
der Philosophije / eñ andere natuerlijcke
leeringen / wordt ghesept van de Vaders
van't

van't Gheselschap/ ofte Jesuiten/die aldaer gewee st zijn / die noyt ghesien te hebben / noch en connen oock niet ghelooven datser zijn / maer dat alle hare Studie anders niet en is/ als in de Mandarijnsche tale / de welcke seer swaerlijck/ ende uytstreckende is / ghelijck als wy verhaelt hebben. T'gene datse oock studeren/ zijn dingen die men in de selve tale heeft/ t'welcke zijn Historien/ Secten/ Civile ofte Burgerlijcke Wetten/ t'Morael van Proverbien, ofte Spreucken ende Fabulen/ ende veel andere compositien, ende de graden ofte Digniteyten die men daer heeft/ zijn in dese Studie van haerder tale ende Wetten. Van de Goddelijcke scientien ofte wetenschap/ en hebben gantsch geen spoor van: Van de Natuerlijcke / niet meer als wat spoors / doch met seer weynich ofte gantsch gheen Methodus ofte Leere / noch Conste / dan alleenlijcken met losse ofte ongebonden propositien ofte voorstellingen/ nae dat het vernuft ende studie van een yeder/ luttel ofte veel is. In de Conste van Mathematica, hebbense wat/ door d'ervarentheyt van den omloop ende sterren/ ende in de Medecijne/door de kennisse der Cruyderē/diese seer veel gebruycken / ende daer zijnder oock veel die cureren. Schrijven met pinceelen/ hebben oock veel ghescreven ende ghedruckte Boecken / maer zijn al te samen slordich ende ongheſtileert van regelen. Zijn groote Comedianten ofte Tooneelspeelders / t'welcke sy oock doen met een groot apparaet ofte toerustinge van Tooneelē/Cleederen/ Clocken/ Trommelen ende stemmen/ op sijnen tijdt. Daer wort van de Vaders verhaelt/ datse ghesien hebben Comedien ofte Schou-spelen / die thien ende twaelf daghen ende nachten achter een duerden/ sonder datter oyt volck op't Tooneel/

Van de Chinsche pennen ofte pinceelen/ als oock inct/ hebbe ick met my uyt Oost-Indien ghebracht/ als oock pampier/ t'welcke

Tonneel/ als oock om te sien/ ontbrack: come
met verscheyden personagien ende Scenen upt
ende terwijle dat d'eene representeren / soo ete
ofte slapen d'andere. Handelen in dese Comedie
van Morâle dinghen / als oock van goede exem
pelen / doch altoos vermenght met eenighe an
dere ghedenckweerdighe Heydensche dinghen
Dit is in somma t'ghene dat den onsen van d
letteren ende exercitien/ van die van China, zijn
verhalende / soo dat men niet en mach ontken
nen/de selve van veel vernufts ende abelheyts t
wesen / doch soo is alle t'selve van weynich sub
stantie / want alle de gheleertheyt van China
comt in effect te bestaen / in te connen lesen end
schrijven/ sonder yet meer/ dewijle datse eenigh
andere hoogher scientien ofte wetenschappe niet
begrijpen connen/ende oock soo en is t'selve lesen
ende schrijven/ noch geen warachtich lesen noch
schrijven/want en zijn geen letteren/die haer tot
woordē dienen/ maer figuerkens van ontelbare
dinghen/ de welcke men met een oneyndtlijcken
arbeydt/ende moeylijcken tijdt/in kennisse comt
te crijghen : ende soo wanneer dat het met alle
hare wetenschappe eñ gheleertheyt al om comt/
soo weet een Indiaen van Peru ofte Mexico (die
lesen ende schrijven gheleert heeft) meer als een
van haer aldergheleerste Mandarijnen, want een
Indiaen sal met vier en twintich letteren (dien
hy schrijven ende by een brenghen can) schrijven
ende lesen alle de vocabulen ofte woordē die daer
in de Werelt souden moghen wesen / ende de
Mandarijn met sijn hondert duysent letteren sal
twijffelich staen/ ende seer verleghen wesen / om
eenighen eyghen name van Marten ofte Alonso
te schrijven/ ende sal oock noch veel minder con-
nen schrijven / de namen van de dinghen die hy
niet

t'fijnste is/ dat ick opt op geenige plaetsen ter Werelt gesiē hebbe/ makēt van alderley coleuren/ ende is int handelen soo sacht als zijde / dat sijn besiēs wel weert is / alle t'welcke men sien mach by dē Hoogh-gheleerden ende wijt-vermaerden Heere Doctor Paludanus tot Enchuysen.

niet en kent/ soo dat/eyndtlijcken gesept/t'schrij-
ven van China maer een soorte van schilderen
ofte cijfferen is.

Het 7.Cap. De maniere van de letteren ende ghe-
schriften die de Mexicanen ghebruyckten.

MEn vindt onder de Natien van nieu Spagnen, groote kennisse ende memorie/ van haerder Antiquiteyten, ende als ick begeerich was / om t'ondersoecken/ op wat maniere dat d'Indianen hare Historien/ ende soo veel bysonderheden/ mochten conserveren / ende in gheheughenisse behouden/ soo verstondt ick / dat/ alhoewel datse soo veel curieusheyt ende behendicheyt niet en hadden / als de Chinen ende Japonen/ so en gebrack haer oock evenwel / des niet teghenstaende/ eenighe soorte van letterē ende boecken/ waer mede sy/ op haer maniere / de dinghen van haerlieder voor-Ouderen/ waren conserverende/ ende in ghedachtenis behielden. In de Provintie van Iucatan (alwaer t'Bisdom/dat men van Honduras noemt/ gheleghen is) waren eenighe Boecken van bladen gemaeckt / die op haer maniere ingebonden ofte t'samen ghevouwen waren/in de welcke/de gheleerde Indianen / de verdeelinghe van hare tijden hadden/als oock de kennisse der Planeten, Ghedierten/ ende andere naturele dinghen/ met haerder Antiquiteyten, een dinck dat van grooter curieusheyt ende neerstichept was: ende een verstandich Leeraer liet hem voorstaen/dat alle t'selve Tooverije ende swarte Consten moeste wesen/ waerom hy vast aenhielt / dat men die verbranden soude / waer door de selve Boecken oock verbrandt werden / t'welcke daer nae niet alleenlijcken van de selve Indianen / maer oock

van de

van de curieuse Spagnaerdē beclaeght worden, de welcke begeerich waren om de secretē van dat landt te weten. Dit selve is oock in andere dinghen ghebeurt/ dat meynende den onsen/ dat het altemael niet als superstitien en zijn/ hebbē daer door veel memorien ende gheheugheniſſen / van oude ende verborgē dingen/ verloren/ de welcke niet weynich te proffijt mochten comen. Dit comt uyt eenen onwetendē ijver/ van datse/ sonder te weten / noch oock van der Indianen dingen/te willen weten/ met een obstinaetheyt ende wrevelich ghemoet / segghen dat het altemael Tooverijen / ende dese lieden al te samen dronckaerts zijn/ wat datse doch souden moghen weten of verstaen. Maer den ghenen die hen / van haerlieder/ met eenen goeden inborst hebbē willen informeren / hebbender veel dinghen onder gevondē die aenmerckens weerdt waren. Eenen uyt die van onse gesellschap van Iesu, dat een seer ervaren ende bedreven Man is/ heeft in de Provintie van Mexico, d'Ouderē van Tuscuco, Tulla, ende van Mexico, by een vergadert/ eñ daer veel ghemeynschaps met ghehadt / ende wesen hem hare Liberijen, Historien ende Kalendiers, ofte Almanacken, t'welcke een dinck was/ weerdich om sien/ want hadden hare Figueren ende Hieroglifica, ofte bediedtsels / daer sy de dinghen op deser maniere met afbeelden/te weten/de dingen die eenighe figueren ofte ghedaenten hadden/ steldense met haer eyghen afbeeldtsel/ ende voor de dinghen/ die gheen eyghen afbeeldtsel en hadden/ghebruycktense andere bediedende characteren, van't selve: ende voor de geheugheniſſe des tijdts/in de welcke dat een yeder dinck geschiedde/ soo behielpense haer met de gheschilderde Raden/ die elck/een Eeuwe waren inhoudende/
te weten/

te weten/ van twee en vijftich Jarẽ/ als voozen
ghesept is. Aen de zijde ofte in margine van dese
Raden/ soo gingense die/ nae't Jaer/ datter eeni-
ghe ghedenckweerdighe dingen gebeurden/ daer
op conterfepten/ met de voozsepde figueren ende
characteren, ghelijckerwijs als te stellen een ghe-
schildert Man / met eenen hoet ende root rocks-
ken aen / int tepcken van't riet / daerse doe ter
tijdt in waren/ beeldense t'Jaer af/ dat de Spa-
gnaerden eerst in haer landt quamen/ende alsoo
van alle d'ander geschiedenissen meer: maer om
diesswille dat hare figueren ende characteren soo
sufficient niet en waren / als onse gheschziften
ende letteren / soo en condense oock jupst in de
woozden so perfectelijcken niet over een comen/
dan alleenlijcken in de substantie der concepten
ofte mepninghen: maer om dieswille datse oock
in ghebzupck hadden / Oratien, Harenghen, ende
veelderlep ghesanghen (die van de Ozateurs/
oude Rethozicijnen/ende haerlieder Poëten ghe-
maeckt ende gecomponeert waren) te refereren
ende upt het hooft te verhalen / t'welcke onmo-
gelijck was dooz de voozsepde Hieroglificas ende
characteren te mogen leeren/ soo is te weten/ dat
de Mexicanen groote curieusheyt hadden / om
haerlieder kinderen de voozsepde Oratien ende
ghedichten van bupten ende upt de memozie te
doen onthouden/waer toe sp oock Scholen had-
den / ghelijck als Collegien ofte Seminarien , al-
waer de Jongers dese ende veel andere dingen/
van d'Ouders onderwesen wierden/ de welcke/
dooz d'onderhoudinghe/ soo volcomelijcken ge-
conserveert / ofte in de memozie bewaert wier-
den / ghelijck als ofter Schziftuere af gheweest
waer. Namelijcken / soo deden de voornaemste
Natien / dat de kinderen haer begaven/ om Re-
thozijckers

thorijckers te worden / ende t'ampt van Orateur te gebruycken / eñ datse t'selve van woordt tot woordt aennamen: eñ als de Spagnaerden quamen / ende haer met onse letteren leerden lesen eñ schrijven / soo wierden daer noch veel van dese / door de selve Indianen gheschreven / soo ghelijck als van treffelijcke Mannen ghetuyght wordt / die gelesen te hebben. Dit wordt daerom ghesept / om dies wille / dat soo wie / in de Mexicaensche Historie / eenighe langhe ende welsprekende Redenen ofte Oratien comt te lesen / souden veel lichtelijcken ghelooven / dat de selve door de Spagnaerden gheinventeert / ende in rechter waerheyt / niet van de Indianen gherefereert waren: maer de waerheyt verstaen hebbende / en sal niet connen naelaten / t'selve soodanighen gheloof te gheven / als de reden van hare Historien met brenght. Hebben van ghelijcken de selve Redenen / met figueren ende characteren, op haer maniere / gheschreven: ende ick hebbe (om my hier in te voldoen) selfs ghesien de Ghebeden van't Pater noster, Ave Maria, t'Symbolum, ofte t'Gheloof / ende de generale Biechte / op de voorseyde maniere der Indianen / waer van hem yemandt / soo hy't quaem te sien / met recht soude moghen verwonderen: want om te bedieden / de woorden van Ick sondaer doe mijn belijdenisse / schilderense een Indiaen / die voor een Religieus op de knyen leyt / ghelijck als den genen / die hem biecht / ende terstont voor dat / van tot Godt almachtich / stellense drye aensichten ofte hoofden / met hare Croonen op / in maniere van de Drijvuldicheyt: ende van tot de glorieuse maghet Maria / makense een liefvrouwen aensicht / met het halve lijf / ende een kindeken: ende van tot S. Pieter ende S. Pauwels / twee ghe-
crooride

croonde hoofden/met de sleutelen en een zweert/ op welcke maniere sy de gheheele Biechte met beelden afghemaelt hebben / ende soo waer dat de figueren ghebreken/daer stellense characteren, soo ghelijck als waer in dat men ghesondicht heeft/etc. waer uyt men de subtijlheyt ende t'verstuft van dese Indianen verstaen mach / want dese maniere van onse Ghebeden ende Artijckelen des Gheloofs/ aldus te schrijven/en is haer van gheenighe Spagnaerden onderwesen gheweest / noch sy en conden daer oock niet met te recht comen/ maer maeckten / van't ghene men haer leerde/ seer bysondere bediedinghe. Jck hebbe op de selve maniere van figueren ende characteren, in Peru, de Biechte gheschreven gesien/ van alle de zonden die een Indiaen in de memorie hadde/ om te biechten/hebbende elck een van de thien Gheboden/ op een sekere maniere afgeconterfeyt/ met sekere teyckens daer by/ gelijck als cijfferen / t'welcke de zonden waren / die hy teghens sulcken ghebodt ghedaen hadde. Jck en twijffele niet / sooment veel (van onse bedreven Spagnaerden) te last leyde / een memorie van dierghelijcke dinghen (door bewijs van conterfeytsels ende teyckenen) te maken / datser in een Jaer / jae noch in thien / gheen uytcomste van souden weten te gheven.

Het 8. Cap. Van de gheheugheniffen ende Rekeninghe, die d'Indianen van *Peru* gebruyckten.

D'Indianen van Peru, en hadden (voor der Spagnaerden comste) gantsch geen soorte van gheschrift / noch van letteren / noch van characteren, cijfferen ofte figuerkens/ soo gelijck als die van China en die van Mexico, evenwel soo en onderhieldense daerom de ghe-

dachtenisse van haerder Antiquiteyten niet min
noch en hadden oock in alle hare dinghen / van
Vrede/Oorlogh/ende Regeeringhe/niet minder
rekeninghe/want waren/in de transporteringe
ofte overdrachte / van d'eene tot d'andere / seer
neerstich/ ende wierden oock van de Jonghers
ghelijck als een gewijet ende heylich dinck/ aen
ghenomen ende onthouden / t'ghene haer van
d'Ouders gherefereert wierdt/ t'welcke sy oock
alsoo/ met de selve sorghvuldicheyt/ van ghelijc
ken aen hare naecomelinghen onderwesen. Nu,
behalven dese neerstichey / soo voldedense noch
eensdeels t'ghebreck van't gheschrift ende lette
ren / met af beeldinghe / soo ghelijck als die van
Mexico, (hoewel dat dese van Peru seer grof ende
plomp gedaen waren) ende eensdeels/ als oock
t'meeste/met Quipos : Dese Quipos, zijn eenighe
Memorialen ofte Registeren van snoeren ghe-
maeckt/ zijnde met differente cnoopen ende ver-
wen / waer mede sy verscheyden dinghen bedie-
den. Het is een ongheloofflijck dinck/ wat dat sy
met dese inventie veel verbaet ende onthouden
hebben/want alle het ghene dat ons de Boecken
verhalen moghen/van Historien/ Wetten/Cere-
monien , ende vertellinghe van handelinghen,
wordt al te samen soo volcomelijcken by de Qui-
pos voldaen / dat het een wonder is. Daer wa-
ren/ tot onderhoudinghe van dese Quipos , ghe-
deputeerde Officianten/ de welcke noch hedens-
daeghs ghenoemt worden / Quipo camâyo., die
ghehouden waren/van een yeder dinck bescheyt
te gheven/ soo ghelijck als alhier by ons de No-
tarisen / ende men moestse / van ghelijcken oock
alsoo/volcomen gheloof gheven/want daer wa-
ren / van verscheyden materien / als van Oor-
logh/ Regeeringe/Tributyten/Ceremonien, ende
van

van Landen/ verschepden Quipos ofte snoeren/ ende in elcke t'samen-bindtsel van soo veel cnoopen / cnoopkens / ende ghestrickte draepkens/ eenighe roode / andere groene / etlijcke blauwe/ somminighe witte / eyndtlijcke soo veel verschepdenhept/ ghelijck als wylieden met vierentwintich letteren (op verschepden manieren by een versaemt) soo veelderley/ende oneyndtlijcke vocabulen voortbrenghen: alsoo verclaerden dese van ghelijcken oock/met hare cnoopen eñ coleuren/ ontallijcke veel bediedinghen van dinghen. Dit selve is in sulcker voegen / dat het noch wel hedensdaeghs in Peru gheschiet/ ten eynden van twee eñ drye Jaren/ als men eenigen Correcteur ofte Rechter deporteert ofte afstelt / dat d'Indianen alsdan uyt comen / met hare cleyne ende sekere Rekeninghen/ eysschende/ van datse hem in sulcken Dorp/ ses eyeren ghegheven hebben/ sonder die te betalen / ende in sulcken huys / een Hoen/ ende aldaer twee voeders cruyt ofte gras voor sijn Peerdt / ende dat hyder maer soo veel Tomijnen op betaelt heeft/blijvende noch so veel schuldich/ tot alle t'welcke sy de attestatie doen/ int besluyt van de Rekeninge/met menichte van cnoopen ende bindtsels van coordekens / t'selve overleverende voor gewisse getuygen ende een seker geschrift. Ick hebbe een t'samen-bintsel van dusdanige snoeren gesien/ daer een Indiaensche vrouwe / een generale Biechte van alle haer leven aengheteyckent hadde / ende biechte haer oock daer met / ghelijck als of ick het soude moghen doen met eenen gheschreven brief ofte memorie. Eñ als ick haer noch vraeghde nae sommige draden ofte snoerkens die my een weynich different schenen te wesen/ soo verstondt ick/dat het sekere circumstantien ofte omstandicheden

 waren/

waren / ende die de zonden verepschten om vol
comelijcken ghebiecht te wesen. Behalven des
Quipos van garen/so hebbense noch andere va
steenkens/ met de welcke sy t'eenemael comen t
leeren/ de woorden diese in de memorie onthou
den willen/ ende is een dinck om sien/hoe dat d
oude ende bedaerde lieden / met een rinck va
steenkens ghemaeckt / het Pater noster zijn lee
rende / ende met een ander / het Ave Maria, oft
t'Gheloof/ ende hoe datse weten welcke de stee
is/ van dat hy ontfangen is van den H. Gheest
ende welcke / van dat hy gheleden heeft onde
Pontio Pilato, is een gheneucht om haer dat t
sien emenderen/ soo wanneer datse ghemist heb
ben/ende alle de verbeteringhe bestaet alleenlijc
in haer steenen wel te besien. Wat mijns belan
ghende is/soo waer my een van soodanighe rin
ghen ghenoech om te doen vergheten/al wat ick
opt van buyten geleert hebbe. Van dese en plach
tender / tot de selve effect / niet weynich op d
Kerckhoven te wesen. Nu/soo isser noch een an-
der soorte vā Quipos te sien / diese met de graner
van't Mays gebruycken/t'welcke een gochelerij
schijnt te wesen / want om in een seer verward
Rekeninghe (daer een goet Reken-meester me
pampier ende inckt ghenoech aen te doen soud
hebben) te sien / hoe veel dat een yeder / van soo
veel / contributie comt / treckende soo veel daer
af/ ende doende hier soo veel by/ met ander duy-
sent verdeelingen/ soo sullen dese Indianen har
granen nemen/ ende legghen een hier/drye daer,
acht ick en weet waer/nemen een graen van hier
wech / ende legghent op een ander / ende wisse-
lender drye van daer/sullen in effect met hare re-
keninghen soo volcomelijcken ten eynde comen/
datter niet een hayr aen gebreken sal/ eñ syliede
weten

weten haer oock beter in recht ende in rekeninge te stellen/ van dat een yeder moet betalen/ of hebben/ dan wy haer met pen ende inckt souden connen te vooren schrijvẽ ende te recht helpen. Soo dit dan gheen vernuft en is / ende soo dese lieden dan noch beesten zijn/ mach van yemandt/ die't belieft/ gheoordeelt worden/ t'ghene dat ick daer van sekerlijck oordeele/ is/ datse int ghene daerse hen toe begeven ende in bedreven zijn/ ons verde te boven gaen.

Het 9. Cap. VVat maniere ofte forme dat d'Indianen in hare gheschriften hadden.

HEt en sal niet quaet wesen/ te voegen by't ghene wy van de geschriften der Indianen aengemerckt hebben / hoe dat haer ghebruyck niet en was / met achter-eenvolghende regelen te schrijven/ maer van boven nederwaerts/ ofte int rondt. De Latijnen ende Griecken hebben geschreven van de slincker nae de rechter zijde toe/ t'welcke de meeste ende ghemeynste usantie is / die van ons gebruyct wort. De Hebreen beginnẽ/ int contrarie/ van de rechter handt af / ende schrijven nae de slincker zijde toe / in sulcker voeghen dat hare Boecken het beginsel hebben/ daer d'onse volcynden. De Chinen en schrijven / noch ghelijck Griecken / noch gelijck Hebreen / maer van boven nederwaerts: want dewijle dat het geen letteren/ maer geheele woordẽ zijn/ ende dat elcke figuere ofte character een dinck op sijn selven bediedende is / soo en ist haer niet noodich/ die aen den anderẽ te sluyten/ ende vervolghens te voeghen/ ende moghen wel van boven neer schrijven. Die van Mexico en schreven oock (om de selve reden) in gheen regelen van d'eene zijde nae d'ander / maer verkeert

van de Chinen / schrijvende van onderen af/ opwaerts aen/op welcke maniere sy de rekeninghe der dagen hielden/ als oock van alle t'ander datse aenteyckenden: doch soo wanneer datse in hare Raden ofte Teyckens schreven/soo begonnense van te midweghen af / daer de Son gheschildert stondt/ende clommē alsoo van daer af/ (te weten/ in de Jaren daerse in waren) tot naē dē rinck ofte circkel van't Radt toe. In somma/ dat men is vindende/alle de vier verscheydenheden / in gheschrifte / te weten/ eenighe schrijven van de rechter af/ nae de slincker handt toe/ andere van de slincker nae de rechter / etlijcke van boven nederwaerts / ende sommighe van onderen opwaerts. Soodanich is dan de verscheydenheyt van't vernuft der Menschen.

Het 10. Cap. Hoe dat d'Indianen hare Boden uyt sonden.

OM nu te voleynden/t'gene dat dit schrijven beroerende is/soo soude yemant met recht moghen twijffelen / hoe datse van alle hare Rijcken (die soo groot waren) kennisse conden hebben / ende wat maniere van afveerdinghe dat de Coningen van Mexico ende Peru gaven/ in de saken die haer ten Hove voorquamen ende bejeghenden / dewijle datse gheen letteren ofte schriften en hadden/ noch geen brieven en schreven. Desen twijffel mach wech ghenomen worden/met te weten/dat men haer met woorden/ende door schilderije ofte memorialen/ seer breedelijcken bescheyt gaf / van alle t'ghene datter voorquam/tot welcker effecte daer lieden waren van uytnemende raddicheyt / die voor loopende Boden dienden/om te gaen eñ comen/ wordende van jonckx af / tot loopen gheoeffent

ende

nde opgevoedt/ ende sochtē altoos datse moch-
ten seer lanck gheaessemt wesen/ in sulcker voe-
ghen/datse een groote hooghte mochten opclim-
men / sonder moede te werden. Ende hierom
wast datse in Mexico prijsen gaven/ aen d'eerste/
drye/ vier/ die dien langhen ofte hoogen steyger/
van de trappen des Tempels, opclommen/ ghe-
lijck als int teghenwoordighe Boeck geseyt is.
Ende in Cusco, soo clommen d'Oorlinghen / in
de solennele Feeste van't Capacrâyme, elck een
om strijdt / den Bergh van Ianacâuri op / ende
d'oeffeninghe van te loopen / is ghemeynlijcken
onder d'Indianen seer in ghebruyck gheweest/
ghelijck als het oock noch is / soo wanneer dat
het een sake van importantien was/ soo bracht-
men de Heeren van Mexico de sake (daer men
haer van onderrechten wilde) voorgheschildert
ofte uytghebeeldt / soo gelijck alsse deden ten tij-
den datse d'eerste Spaensche schepen int gesicht
creghen / ende soo wanneer datse quamen om
Toponchan in te nemen. In Peru was/onder de
loopende boden/ een vreemde curieusheyt/want
den Inga hadde over alle sijn Rijckē/Posten ofte
Boden ghestelt/ diese aldaer Chasquis noemden/
van de welcke op sijn plaets ghesept sal worden.

Het 11.Cap. Van de Regeeringhe ende Coningen diese ghehadt hebben.

Het is een dinck dat seker ende onder-
vonden is/ dat int gene daer de Barbaren
aldermeerst hare barbarischeyt in too-
nen / is in de Regeeringhe ende maniere
van te ghebieden/want hoe dat de Menschen de
redelijckheyt naest zijn / hoe datse Menschelijc-
ker ende goedertierender zijn / ende de regee-
ringhe minder hoovaerdije heeft : ende de ghene

die Coninghen ende Heeren zijn / houden haer slechter / ende voeghen hen oock beter met haer Vassalen ofte Ondersaten / haer kennende / in de natuere / ghelijck / ende voor nederigher / om te hebben minder obligatie van nae't ghemeyne welvaert te sien. Maer onder de Barbaren is het gantsch int contrarie / want hare Regeeringe is tyrannich / ende tracteren hare onderdanen / gelijck als beesten / willende oock / dat men haer handelen ende houden sal / als Goden. Hierom ist / dat veel Natien ende Volckeren van Indien, gheen Coninghen noch absolute Heeren lijden willen / dan leven in vrye ende onbedwonghen Ghemeynten / kiesende alleenlijck voor sekere saken / namelijcken / in tijden van Oorlogh / Hoofmannen ende Vorsten / den welcken sy (soo langhe als de selve administratie duert) onderdanich zijn / keerende daer nae weder tot haer oude ende eerste officie ofte vryheyt. Op deser voeghen wordt het meestendeel van dese nieuwe Werelt gheregeert / te weten / van daer geen ghefondeerde Coninckrijcken / noch gheordineerde Republicken ofte Ghemeynten / noch eeuwighe ende bekende Vorsten ofte Coninghen en zijn / hoewel dat men daer / niet teghenstaende / wel eenighe Heeren ende voornaemste heeft / de welcke onder de ghemeyne man ende d'ander zijn / ghelijck als uytmuntende Ridders / op welcke maniere het int gheheele landt van Chile toegaet / alwaer d'Araucanen, die van Tucapel ende andere / soo veel Jaren de Spagnaerden tegens ghestaen hebben. Alsoo was oock van gelijcken t'gheheele landt van't nieuwe Coninckrijck van Granaden, ende dat van Guatimala, ende d'Eylanden gantsch Florida, Brasilien, Luçon, (ofte de Philippijnen) ende andere groote ende geweldige Landt-

Van't Oorlogh en vrome daden van dese Araucanen, mach men lesen int Tractaet van Don

Landtschappen/ uytghesondert dat in veel van deselve/de Barbarischeyt noch veel grooter ofte meerder is/want en hebben nauwelijcks eenige kennisse van Overhooft / maer ghebieden ende regeeren al te samen int ghemeyn / waerom het daer oock altemael anders niet en is / noch toe gaet / dan soo ghelijck alst haer int hooft comt/ met overlast/cracht ende gheweldt/onredelijckheyt ende ongheschicktheyt / ende soo wie dat van't meeste vermoghen is / is den ghenen die d'overhandt eñ t'gebiedt heeft. In Oost-Indien heeft men wijdtstreckende ende seer gefondeerde Coninckrijcken / ghelijck als daer is / dat van Sian, van Bisnaguar, ende andere/ de welcke een hondert duysent Man ofte twee te veldt connen brengen/alsse willen. Eñ noch so gaet boven al/ de grootte eñ de macht van't Rijcke van China. welcker Coninghen (nae datse verhalen) over de twee duysent Jaren geregneert hebben / ende dat/door hare goede regeeringe. In West-Indien soo heeft men alleenlijcken maer twee ghefondeerde Coninck ofte Keyser-Rijcken ontdeckt/ welcke is dat vã de Mexicanen in nieu Spagnen, ende dat van d'Ingas in Peru, ende ick en soude niet lichtelijcken connen seggen/welcke van dese twee/ dat het gheweldichste Rijcke gheweest is/ want in Edificien ofte Gebouwen/ende grootsheyt van Hof/soo ginck Moteçuma die van Peru te boven. In Thresoren ofte Schatten / Rijckdom/ ende grootte van Provintien/soo ginghen d'Ingas die van Mexico te boven / ende in Antiquiteyt ofte Oudtheyt/ soo was oock het Rijcke van d'Ingas ouder / evenwel niets te veel. In feyten van Wapenen eñ Victorien/ dunckt my/ datse beyde ghelijcke deel ghehadt hebben. Een dinck is altoos seker/ dat dese twee Rijcken alle

Alonso de Arzilla, gelijck als op een ander gheannoteert is.

d'ander Heerlijckheden der Indianen (die in de selve nieuwe Werelt ontdeckt zijn) in goeder geschicktheyt ende Politie grootelijcx te bovē ginghen/als oock in de mogentheyt/rijckdommen/ eñ noch veel meer in superstitien eñ diensten van hare Goden: Ende hoewel datse beyde in veel dinghen over een quamen/so warense nochtans in een dinck seer verscheyden/ want onder de Mexicanen soo was de successie van't Rijcke/ door verkiesinghe/gelijck alst Roomsche Rijcke: ende onder die van Peru soo wast door Erffenis ende naeste bloet/ gelijck als de Coninckrijcken van Spagnen ende Vranckrijck. Van dese twee Regeeringhen (ghelijck als van't aldervoornaemste ende bekenste der Indianen) sal getracteert worden/ t'ghene dat tot onse propoost goet dunckē sal/achterlatende veel cleyne ende moeyloose dinghen die niet te bedieden hebben.

Het 12. Cap. Van de Regeeringhe der Coninghen *Ingas* van *Peru*.

SOo wanneer dat den Inga (die in Peru regneerde) doot was/ soo volghde hem sijn wetlijcke Soon/ int Rijcke na/ ende hielden voor soodanigen/ den ghenen die gheboren was/ van de principaelste Vrouwe des Ingas, die sy Coya noemden/ de welcke was (zedert de tijdt van eenen Inga, Iupanguy ghenaemt/ af) haer eyghen suster/want de Coninghen hieldent voor een grootsheyt/met haer susters te trouwen: ende al wast schoon/ datse ander Vrouwen ofte Bysitten hadden/soo was nochtans de successie van't Coninckrijck op de Soon van de Coya. Wel is waer/ dat soo wanneer den Coninck eenighen wettelijcken Broeder hadde/ soo succedeerde den Broeder

voor den Soon / ende nae den selven / den Neef van desen / te weten / sijn Broeders ende eersten Coninckx soon. De selve maniere van successie onderhielden van ghelijcken / de Curacas ende Heeren/in de goederē ende Ampten. Daer wierden / met den overledenen / oneyndtlijcken veel ceremonien ende overdadighe exequien ofte uytvaerden (op haer maniere) bedreven/ onderhielden een grootsheyt/die voorwaer oock groot is/ te weten/ dat geenighen Coninck/die van nieus de Regeeringhe aenvinck / geenich dinck van de costelijcke Vaten / Threforen ofte Schatten/ nochte goederen / des voorgaenden Coninckx/ erfde / maer moest sijn eyghen huys opstellen/ ende gout ende silver/ende alle t'ander/weer van nieus aen vergaderen / sonder eens aen dat van den overledenen te raken/ t'welcke alsoo al te samen ghededicecrt ofte toegheeyghent wierdt/ voor sijn Beedt-huys ofte Guaca, als oock voor de costen ende renten van sijn huysghesin/ die hy naeliet / de welcke hem / met haer naecomelinghen / al te samen eeuwichlijcken verontledichden/ in de sacrificien/ ceremonien/ eñ dienstē des overleden Coninckx / want hielden hem terstont nae sijn doot/ voor eenen Godt/ende hadden sijn sacrificien/ ghehouwen Beelden/ ende alle t'ander meer. Door dese onderhoudinghe wast/dat den schat (die men in Peru hadde) oneyndtlijck was/om dat altoos elck een van d'Ingas,sochte/ sijn huys ende schat boven dat van sijn Voorsaten/ te doen uytmunten ende te verbeteren. Nu/ het teycken daerse de possessie / ofte t'besit van't Coninckrijck/ met aennamen/was eenē rooden wollen quast / die in fijnicheyt de zijde te boven ginck/ den welcken hem quam te hanghen recht te middewegen van't voorhooft/ ende en mocht oock

oock van niemandt anders ghedragen worden/
als alleen van den Inga, want was ghelijck als
een Coninckx Croon ofte Diadema: doch aen de
zijde van't hooft/ te weten/ by't oor hanghende/
mocht men den quast wel draghen/ ghelijck alsse
oock van andere Heeren ghedraghen wierden/
maer op't midden van't voorhooft/ was alleen
voor den Inga, als ghesept is. Soo haest als hy
nu de quast ontfinck/ soo wordender een seer
solennele Feeste/ ende een groote menichte van
sacrificien ghedaen/ met een groote quantiteyt
van goude ende silvere vaten/ ende veel cleyne
Schaepkens van't selve gemaeckt/ als oock een
groote somme van groote ende cleyne lakenen/
van't Cumbi ghemaeckt/ die seer net ghewrocht
waren. Item/ veel ende alderley Zeeschelpen/
eñ veel costelijcke pluymen/ met duysent Scha-
pen/ de welcke van verscheydẽ coleuren moesten
wesen/ vā alle t'welcke men sacrificie dede: ende
den Opper-priester nam een kindt/ van de ses
tot de acht Jaren oudt/ in de handen/ seggende
(gelijckelijck met alle d'ander Ministren) tot het
ghehouwen Beeldt/ van den Viracocha: Heere/
dit presenterẽ ofte offeren wy u/ op dat ghy ons
in ruste houdt/ ende ons in onse Oorloghen wilt
helpen/ ende dat ghy onsen Heere den Inga in sijn
grootsheyt ende staet wilt onderhoudẽ/ ende dat
hy altoos mach voorspoedich wesen/ ende dat
ghy hem oock wilt gheven/ veel wetenschaps
ofte verstandt/ om ons te regeeren. By dese ce-
remonie ofte Hullinghe/ soo vonden haer/ die
van't gantsche Rijcke over/ als oock van wegen
alle de Guacas ende Heylichdommen/ diese had-
den: ende d'eerbiedinge die dese lieden harẽ Ingas
aendeden/ als oock d'affectie diese tot hen had-
den/ was sonder twijffel seer groot/ sonder datter

ypt bevonden is/datter yemandt van den haren eenighe verraderije teghens hen gepleeght heeft/ want en procedeerden in haerder Regeeringhe/ niet alleenlijc met grooter macht/ maer ooc met heel gerechtichept ende Justitie/ sonder in geenderley maniere toe te laten/ datter yemandt onrecht of te cort ghedaen wierdt. Den Inga stelde zijn Gouverneurs over verscheydē Provintien/ zijnde eenighe als Superintendenten, ende sonder yemandt anders t'erkennen als hem alleen: andere van wat minder machts / ende eenighe int bysonder / met een vreemde geordineerde gheregheltheyt / in sulcker voeghen / datser haer niet eens en dorsten dronckendrincken / jae noch int minste een koorn-aer van't Mays haerder gebueren ontnemen. Desen Ingas hadde oock voor een grootsheyt ende opinie/dat men d'Indianen altijts behoorde gheoccupeert ende int werck te houden/waer van men noch hedensdaeghs sien mach / de straten ende weghen diese met eenen oneyndtlijckē arbeyt gemaeckt hebben/t'welcke men seyt ghewest is / om d'Indianen te oeffenen/ende om datse niet ledich soudē wesen. Soo wanneer datse op een nieu / eenighe Provintie overwonnen / soo was terstont haer advijs / de principaelste der Ingeboren nae een ander Provintie te vervoeren / ofte nae haer Hof te transporteren/ende dese wordē hedensdaeghs in Peru, Mitimas ghenaemt/stellende in de plaetse van de selve/ uyt die van haer Natie van Cusco, namelijcken van de Oorlinghen/ welcke waren/ ghelijck als Ridders van ouden Huyse ofte Gheslachte. De castijdinghe die men voor de misbruycken dede / was seer straf / ende alsoo accorderen alle de ghene die hier yet van hebben comen te weten / datter gheen beter noch ghe-

radender Regeeringhe voor d'Indianen mach wesen.

Het 13. Cap. Van de verdeelinge die d'*Ingas* deden met hare Vassalen ofte Onderdanen,

NU / verhalende het ghene geseyt is / wat breeder ende int bysonder / soo is te weten / dat de verdeelinghe die d'Ingas van haer Vassalen ofte Ondersaten deden / was soo bysonderlijck / datse die al te samen seer lichtelijcken conden regeeren / alhoewel dat het een Rijcke was van duysent mijlē in de streckinghe: want so haest alsse eenige Provintien overwonnen / soo maeckten ende voeghdense d'Indianē terstont tot Republicken ende Ghemeynten / tellende de selve by Rotten / ēn stellende over elcke / thien Indianen / eenen die daer t'ghebiedt ende sorgh voor hadde / ende over elcke hondert een ander / ēn over elcke duysent een ander / ende over elcke thien duysent een ander / ende desen noemdense Huno, t'welcke een principael ampt was / ende over alle de voorseyde wasser in elcke Provintie een Gouverneur / uyt het gheslachte van d'Ingas, den welcken sy al te samen onderdanich waren / hem een yeder op't breedtste rekeninghe ghevende van al datter gheschiet was / te weten / van de ghene die daer gheboren ende gestorven waren / als oock van't Vee ende d'Ackeren / ofte de bou ende zaey-landen. Dese Gouverneurs quamen alle Jaren uyt Cusco, (alwaer't Hof was) ende keerden daer weder nae toe / teghens den tijdt dat men de groote Feeste van't Rayme soude houden / brenghende alsdan alle den Tribuyt van't Rijcke met hen ten Hove / want en mochten daer oock andersins niet in comen. T'gheheele Rijcke was verdeelt in vier quartie-

quartieren/ die genaemt wierdẽ Tahuantinsuyo, t'welcke waren Chinchasuyo, Collasuyo, Andesuyo, Condesuyo, ende dat/conforme de vier weghen die van Cusco uytquamen / alwaer men t'Hof ende de generale vergaderinge hielt. Dese weghen / als oock de Provintien die daer met over een comen/ strecken nae de vier hoeckẽ ofte zijden der Werelt / te weten / Collasuyo nae't Zuyden/Chinchasuyo nae't Noordẽ/Condesuyo nae't Westen/ ende Andesuyo nae't Oosten. In alle hare Republicken ofte Ghemeynten / haddense twee soorten ofte Rotten van volcke/welcke waren van Hanansayo ende Vrinsaya, dat is soo veel ghesept/als die van boven/ende die van beneden. Soo wanneer datter yet geboden/ ofte voor den Inga ghebrocht soude werden/soo was het al te voorẽ verclaert/ hoe veel dat elcke Provintie/Republick eñ Rot/daer van te deel quam/ t'welcke niet en was met gelijcke gedeelte/maer eẽ yeder na advenant/ na de qualiteyten eñ tvermoghen van elck landt/ in sulcker voegen datse wel wisten (om de somme van hondert duysent Hanegen (ofte Schepelen Mays op te brenghen/ verbi gratia,) dat sulck een Provintie het thiende deel/ daer van stont te geven/ ende sulck een/ het sevende deel / ende sulck een / t'vijfde paert / etc. ende van gelijcken t'selve onder de Republicken, Rotten ende Aillos, ofte geslachten. Voor't Recht ende de Rekeninghe van alles/ soo warender die Quipocamayos, t'welcke d'Officieren van de Reken-camer waren/ die met hare draden eñ cnoopen/sonder eens te faelgeeren/wisten te segghen/ tot een Hoen ende voeder houts toe / wat datter gegeven was/ende by de Registers der selve/soo wistense onder d'Indianen/in een oogenblick te rekenen wat dat een yeder te deel quam.

Het 14. Cap. Van de *Edificien* ofte Ghebouvven ende ordinantie, die d'*Ingas* in hare *Fabrijcken* ofte Timmeringhen hadden.

De Edificien ende Fabrijcken ofte Ghebouwen / die d'Ingas ghemaeckt hebben / soo in Sterckten / Templen, Weghen / Veldt ofte Landthuysen / ende andere / zijn seer veel / ende van overdadighen arbeyt gheweest / ghelijck als het huydighen daeghs gesien mach worden aen de vervallen stucken ende overblijfsels / soo in Cusco als in Tiaguanaco, in Tambo, ende op ander plaetsen / alwaer men steenẽ vindt van uytnemende grootte / so dat men niet en can ghedencken / hoe datse ghehouwen / ghewrocht ende ghestelt connen wesen / ter plaetsen daerse staen. Voor alle dese Ghebouwen ende Sterckten / die den Inga in Cusco, ende op verscheyden plaetsen van sijn Rijcke / dede maken / soo quam daer een groot ghetal van volck uyt alle Provintien / want maeckten vreemde ende wonderlijcke Ghebouwen / en ghebruyckten gheen vermenginge van materie ofte kalck / noch en hadden oock gheen ijser noch stael / om de steenen te houwen ende te bearbeyden / noch eenige instrumenten ofte ghereetschap om die te brenghen / ende zijn nochtans so net ende perfect gewrocht / dat men op veel plaetsen d'afscheydtsels niet onderscheyden en can / daerse aen den anderen ghevoeght zijn / zijnde veel van de selve steenen soo groot als geseyt is / soo dat het een ongelooflijck dinck soude wesen / soo ment niet en saegh. Ick hebber in Tiaguanaco een ghemeten van 38 voeten lanck / eñ 18 voeten breet / hebbende de dickte van ontrent ses voeten. In de mueren van de Fortresse ofte t'Slot van Cusco, de welcke met handen

nanden ghestapelt / ofte op den anderen ghelept
ijn/ heeft men veel steenen die noch veel grooter
ijn. Ende t'ghene dat meer is te verwonderen/
s / dat alhoewel dat dese steenen / van de voor-
chreven mueren / met gheen Reghel ofte Winc-
elhaeck ghehouwen / ende onder den anderen/
te weten/ in de grootte ende ghedaente) seer on-
ghelijck zijn/ soo sluyten ende voegen de naeden/
ofte schepdtsels / nochtans soo wel op den ande-
ren/ sonder eenighe vermenginghe van materie
ofte kalck/dat het een ongelooflijck dinck schijnt
e wesen. Alle dit selve wierdt ghedaen met veel
volcx / ende met groote lijdtsaemheyt int arbey-
den/ want om den eenen steen met den anderē te
voegen / (nae datse wel ende juyst te samen sluy-
ten) soo heeft het nootwendich moeten wesen/
de selve dickwils te beproeven / dewijle dat de
meesten deel van dien/ niet gelijck noch effen vol
ipt en comen. De menichte dieder van volck
moeste comen/ om aen de steenen ende Ghebou-
wen te arbeyden/ wierdē van den Inga Jaerlijcx
uytgesondert ende aengeteyckent/ doende d'In-
dianen onder haer de verdeelinghe / ghelijck als
van alle d'ander dinghen/ sonder datter hem ye-
mandt tegens stelde/ofte t'selve qualijck afnam.
Doch alhoewel dat dese Edificien groot waren/
soo stonden sy nochtans qualijck ende onproffij-
telijcken verdeelt / zijnde eygentlijcke gelijck als
Meskiten, (dat zijn der Mahometister Kercken)
ofte Barbarischer Gebouwen. Eenige verwelfde
steenen Bogen en wisten sy in haer Ghebouwen
niet te maken / noch en hebben oock de weten-
schap der vermenginghe van kalck ofte siment
nopt vercregen. So wanneer datse in de Rivier
van Xauxa,quamen te sien/ d'oprechtinghe van
de houte Boghen ofte steunsels / daer men de

steenen Brugghe op overwelven soude/ende ho
datmense daer nae (de Brugge gemaeckt zijnd
weder wech dede/ begondē sy te vlieden eñ wec
te loopen/meynende dat het gheheele werck va
de Brugghe (die van ghehouwen steen is) te
neder soude storten: maer soo wanneer datse sa
ghen/ dat de selve gheheel ende vast bleef staen
ende datter de Spagnaerden over ginghen / so
seyde den Caçique ofte Heere / tot syn mede-ghe
sellen: T'is recht ende reden/dat wy dese dienen
want schijnen voorwaer wel kinderen van d
Son te wesen. De Bruggen die sy gebruyckten
waren van een soorte van strop/ofte ghebreydd
Biesen / de welcke met stercke touwen ofte ka
bels aen de Oeveren van den water-cant wa
gebonden ende gehecht waren / want en maeck
ten gheen Brugghen van steen ofte hout. T'gen
dat men hedensdaeghs heeft / in de doorwate
ringhe ofte uytloosinghe van't groote Lack oft
Meyr van Chicuito in Collao, is een dinck om
te verwonderen/want den selven arm ofte door
tocht is uyt der maten diep/sonder datter eenich
fundament ofte materie plaets houden mach / end
is soo breet / dat het niet moghelijck is / t'selv
met eenich overwelffsel ofte steenen Boge te mo
ghen overreycken/ waerom het gantsch onmo
ghelijck was / daer eenighe steenen ofte houten
Brugghe over te connen maken/des niet tegen
staende soo heeft het vernuft ende d'abelheyt der
Indianē connen vindē/ hoe datter een seer vast
ende sekere Brugge over gemaeckt mocht wer
den/ ende dat/ alleenlijck van strop: t'welcke een
fabel schijnt te wesen/ eñ is doch evenwel waer
achtich/ want maeckten/ghelijck als op een an
der ghesept is/ van een sekere soorte van Biesen
(die't Lack voortbrenght / van haer Totora
gheheeten)

gheheeten) eenige Bondels/ghelijck als gebon-
den mutsaerden/ ofte schooven: ende om dies-
wille dat het selve een lichte materie is/ soo en
gaet het niet te grondt/ alwaer sy alsdan veel
Biesen op stroyden/ zijnde de voorseyde Balsen
ofte Bondels/ seer wel/ aen weerzijden van de
Rivier/ vast ghebonden/ waer mede men daer
(soo wel met geladen beesten/ als de lieden) t'sij-
nen wille mach over passerē. Als ick dese Brug-
ghe bywijlen over passeerde/ soo was ick my
verwonderende/ van de conste ende inventie der
Indianen/om dat sy met een soo licht veerdigen
dinck/ beter ende sekerder Bruggen maken/ als
de Brugghe van de Barcken is/ daer men van
Sivilien naer Triana over gaet. Ick hebbe oock
de lengde van de selve Brugghen gemeten/ ende
was/ soo't my wel ghedenckt/van drye hondert
ende soo veel voeten. De diepten van de selve
doortocht/ ofte uptloosinghe/ seyt men ongron-
delijck te wesen/ ende schijnt dat het water/ bo-
ven op/ niet eens en verroert/ doch segghen dat
het van onder eenen seer gheweldigen loop ofte
stroom heeft. Dit is nu ghenoech/ soo veel als
d'Edificien ofte Ghebouwen aengaet.

Het 15.Cap. Van de goederen des *Ingas*, ende van d'ordinantie der Tribuyten ofte Imposten dien hy over d'Indianen ghestelt heeft.

DEn Rijckdom van d'Ingas was onnoem-
baer ofte sonder comparatie/ wāt alhoe-
wel datter gheenighen Coninck en was/
die yet van de goederen ende schatten van
sijn Voorsaet quam te erven/ so hadden sy noch-
tans evenwel alle den Rijckdom ofte schat van
hare Rijcken t'haren wille/ de welcke van gout/
silver/ als oock van ghewaet ofte lakenen ende

Vee / seer overvloedich ende abondant waren
Ende den aldergrootsten Rijckdom van allen
was/ die ontelbare menichte van Onderdanen
die altoos verontledicht en bereydt waren / in
ghene daer't haren Coninck gheliefde. Nu / so
wierdē hen uyt elcke Provintie gebrocht/t'gen
datter uytgelesen was/te weten/de Chichæ, (ee
Natie alsoo genaemt) dienden hen met welrie
kent ende costelijck hout. De Lucanas, met cloe
ke gaenders/om haer Rosbaer ofte Setel te dra
ghen. De Chumbibilcas, met danssers/ ende als
voorts in alle t'ander meer / daer elcke Provin
tie wat bysonders ende uytmuntēde van hadde
ende dit noch / behalven de ghemeyne middele
ofte Impositen die sy al te samē contribueerden
De gout ende silver Mijnen (daer men in Per
een wonderlijcke overvloet van heeft) wierden
bereyt ofte gegraven van Indianen/ die hier to
uytghesondert waren / de welcke van den Ingā
in alle het ghene dat sy voor hare costen eñ noot
druften van doen hadden / versorght wierden
waer mede men int selve Rijcke soo grootē scha
ende rijckdom hadde/ datter veel vā opinie zijn
dat het ghene / dat de Spagnaerden in handen
ghecreghen hebben / (alhoewel dat het soo vee
was als wy weten) niet gheweest en is / het
thiende deel / van't ghene dat d'Indianen wel
versoncken / wech gesteken ende verborgen heb-
ben/sonder dat men t'selve opt (met alle de neer-
stichevt die de begeerlijckheyt wel ghedaen heeft
om te weten) heeft connē ontdecken ofte vinden.
Doch den grootstē rijckdom die dese Barbarische
Coningen hadden/ was/ dat alle hare Vassalen
ofte Ondersaten/ haer captijven ofte slaven wa-
ren/ welcker arbeyt sy oock t'haren wille/eñ nae
haer appetijt waren ghenietende. Ende t'ghene
dat te

[w]at te verwonderen is / is dat sy haer in sulcker
[v]oeghen/ ende met sulck een ordene/ van henlie-
[d]en lieten dienen / dat het haer gheen slavernije/
maer een seer gheluckich leven docht te wesen.
Om nu te weten d'ordinantie der Tribuyten/
die d' Indianen aen haer Heeren gaven/ soo is te
weten/ dat so wanneer den Inga de Republijcken
ofte Steden (die hy overwon) aenteyckende/
soo verdeelde hy alle t'landt in drye ghedeelten/
t'eerste deel/ voor de Religie ende Godsdiensten/
in sulcker voegē dat den Pachayachachî, (t'welc-
ke den Schepper is) de Son/ de Chuquilla, ofte
Donder/ de Dooden/ende d'andere Guacas ende
Heylichdommen / elck een / sijn eyghen landen
hadden/ wordende de vruchtē hier van/verdaen
ende ghebesicht in sacrificien/ eñ tot onderhoudt
der Ministren ende Priesters/want elcke Guaca
ofte Aenbidtsel/ hadde sijn gedeputeerde India-
nen int bysonder. T'meestendeel hier van/wier-
den verdaen in Cusco, alwaer den alghemeynen
Heylichdom was / ende de reste in de selve Re-
publijcke ofte Stede/ daer't ghepluckt ende ghe-
wonnen wierdt / want hadden in elck Dorp
ofte Vleck/hare Guacas ende Aenbidtsels met de
selve ordinantie ende aenroepinghe/ als die van
Cusco, comende van gelijcken in haer doen/ met
de selve Godtsdienstē ende ceremonien over een/
t'welcke een dinck om verwonderen is / ende is
oock warachtich/ want is by meer dan hondert
Dorpen ondervonden geweest/seker te zijn/hoe-
wel dat etlijcke by de twee hondert mijlen van
Cusco verscheyden ligghen. Nu/ t'gene dat men
aldus op dese landen zaeyde ende pluckte / ofte
inhaelde/ wierdt ghelept in bewaer-huysen / die
alleenlijck hier toe ghemaeckt waren / ende dit
was een groot deel van't tribuyt dat d'Indianē
Qq iij gaven/

gaven / doch men en can niet weten hoe veel dat het gheweest is / want was op t'eene landt veel / ende op't ander luttel / ende op etlijcke plaetsen bynae t'eenemael / ende dit deel beneficieerden ofte bearbeydden sy aldereerst. Nu / het tweede deel van de Landen ende Erven / was voor den Inga, waer van hy / met het ghene dat tot sijnen dienste van doen was / als ooc sijn maechschap / de Heeren / t'Garnisoen ende de Soldaten / af onderhouden wierden / zijnde t'selve oock wel t'meestendeel der Tribuyten / soo gelijck als het aen de Depositen ofte Provand huysen ghesien mach worden / want zijn veel langer ende wijder als de Bewaer ofte Provand-huysen der Guacas ofte Beed-huysen. Desen Tribuyt wierdt ghebracht in Cusco, ofte ter plaetsen daer't voor de Crijchs knechten van doen was / ende dat / met een vreemde ende spoedighe sorghvuldicheyt: ende soo wanneer t'selve niet van doen en was / soo wierdt het thien twaelf Jaren bewaert / teghens den tijdt van noode. Dese landen van den Inga wierden ghebeneficieert nae die van de Goden / ende ginghense al te samen (sonder eenighe exceptie) bearbeyden / met haer Feest-cleederen aen / singhende Liedekens tot lof van den Inga ende de Guacas, ende soo langhe als de beneficie ofte arbeyt duerde / soo atense altoos op des Ingas cost / ofte op de cost vā de Son ofte Guacas, daerse de landē voor bearbeydden: maer d'oude lieden / siecken / vrouwen ende weduwen / waren van desen Tribuyt vry ende exempt: ende alhoewel dat het ghene dat ghepluckt ofte gewonnen wierdt / voor den Inga, voor de Son / ofte voor de Guacas was / soo waren evenwel / des niet teghenstaende / de landen eygentlijcke van de Indianē ende haerlieder voor-Ouders. Het derden deel

eel van de landen/ wierden van den Inga voor't ghemeyne volck ghegeven/doch men en can niet gheweten/ hoe groot dat dit deel wel geweest is/ ende of het oock meerder of minder mochte wesen/ als dat van den Inga ende de Guacas, altoos is het seker datter toesicht was/t'selve ghenoech te wesen/om t'ghemeyne volck met t'onderhouden. Van dit derden deel en hadde niemant eenighe besittinge ofte eyghenschappe int bysonder/ noch d'Indianen en hebben oock noyt eenighe possessie van eyghen dinghen ghehadt/ ten waer dat het was door sonderlinghe gunste ende toelatinghe des Ingas: doch evenwel soo en mocht het selve niet vervreemdt/ noch ooc onder d'erfghenamen verdeelt worden. Dese landen van't ghemeyne volck / wierden Jaerlijcx verdeelt/ ende een yeder aenwijsinge ghedaen van een alsulcken stuck landts / als hy voor t'onderhoudt van sijn persoon / Vrou ende kinderen van doen hadde / zijnde t'eene Jaer wat meer of min als t'ander / nae dat het huysghesin was / waer toe sy oock haer ghesette maet hadden. Van't ghene dat een yeder aldus toegheedeelt wierdt / en gavense noyt eenich tribuyt/want alle hare contributie ofte belastinghe was/alleenlijck de landen van den Inga eñ van den Guacas te bouwen ende te beneficieren ofte bearbeyden/ende de vruchten des selven in deposito ofte bewaringhe te stellen. Soo wanneer dat het een onvruchtbaer Jaer was / soo wierden alle de ghebreckelijcke ofte nootdruftighe lieden / van de selve opghesloten vruchtẽ ofte provanden/voorsien/want hadden altoos een groote menichte vã overschot. Van't Vee dede den Inga de selve verdeelinghe als van de Landẽ/t'welcke was/die te tellen eñ weyden/ ende plaetsen uyt te sonderẽ voor't Vee van den

Guacas ende den Inga, ende van elcke Republijcke ofte Stede (als oock van't ghene datter opghevoedt wierdt) was een deel voor haer Jurisdictie ofte Contreye/ een ander voor den Coninck/ ende de reste voor de selve Indianen/ jae hadden van ghelijcken de selve verdeelinghe ende ordinantie tot onder de Jaghers toe/ ende lietē oock gheensins toe/ datter eenighe wijfkens (verstaet van de Jacht) vervoert ofte ghedoodt wierden. Het Vee/ ofte de kudden van den Inga ende Guacas, waren veel ende groot/ ende noemdense Capaellamas, maer het Vee ofte de Kudden van het ghemeyne volck/ zijn weynich eñ arm/ waerom die Guacchallamar gheheeten wierden. Den Inga stelde groote sorghvuldicheyt in de conservatie ofte onderhoudinghe van't Vee / want is oock alle den schat van't selve Rijcke. De wijfkens en wierden (gelijck als geseyt is) in geenderley maniere gesacrificeert/ noch gedoodet/ noch ooc op de Jacht ghevanghen. Soo daer eenich van de Kunderen scheurft ofte zeerich wierdt/ (t'welcke sy aldaer Carache noemen) soo moestment terstont levent begravē/ op dat het d'ander t'quaet niet aen en cleefden. Scheerden t'Vee op sijnen tijdt/ ende gaven daer een yeder van/ datser voor hen/ ende voor haer wijf ende kinderen/ gewaet ofte cleederen af spinnen eñ weven souden. Ende daer wierdt insghelijcx versoeck op gedaen/ offe t'selve oock volbrachten ende naequamen/ straffende den ghenen die onachtsaem was. Van't Vee des Ingas, wierden ghewaet ofte lakenen af ghewevē/ soo voor hem als voor sijn Hofgesin/ te wetē/ een soorte van Cumbi, die costelijck ende van beyde zijden even recht was/ ende een ander die slecht ende grof was/ de welcke sy vā Abasca noemen: Men en hadde van dit ghewaet ofte cleederen

leederen gheen gheset ghetal / dan alleenlijck 't'ghene dat een yeghelijck toeghelepdt wiert. De wol die daer overschoot / lepdense by haer Deposten ofte Bewaer-goederen: ende hierom wast / dat de Spagnaerden by haerliedē / van dese dinghen / als oock van alle ander nootdruften tot 's Menschen leven / seer vol op / af vonden / alsse daer eerst in quamen. Wie salder nu mogen wesen / (die van eenige consideratie is) die hem van soodanighe merckelijcke ende wel-voorsiene Regeeringhe niet en verwondere? want alhoewel dat d'Indianen gheen Religieusen noch Christenen en waren / soo onderhieldense nochtans (op haer maniere) een alsulcken hooghen volmaecktheyt / van gheenich dinck eyghen te hebben / ende haer al te samen voor haer nootdruften te voorsien / ende de dingen der Religie / ende van haren Coninck ende Heere soo volcomelijcken t'onderhouden.

Het 16. Cap. Van d'Ambachten ofte Handtvvercken die d'Indianen leerden.

NOch soo hadden d'Indianen van Peru een ander weldaet / te weten / een yeder leerde ende oeffende hem / van joncks af / in alle Ambachten ofte Handtwercken die tot het Menschelijcke levē van doen zijn / want daer en waren onder haer geen bysondere Ambachts-lieden ofte Meesters / ghelijck als by ons / van Snijders / Schoenmakers ende Wevers / maer leerden ende versaghen haer al te samen / van alle het ghene datse voor haerlieder persoonen ende huysen van doen hadden: costen alleghelijck Weven / ende haer eyghen lakenen ende ghewaet maken / ende hierom wast / dat soo wanneer haer den Inga met wol dede versien / so

wast soo veel als oft hyse gecleedt hadde. Wisten al te samen t'landt te bouwen ende te beweldadighen/ sonder eenighe andere arbeyders daer toe te huyren: Maeckten altemael eyghen Huysen/ ende de Vrouwen waren de gene die hier aldermeest af wisten/ sonder in weelden opgevoedt te worden/ maer dienden haer Mans met grooter sorghvuldicheyt. Van andere Ambachten ofte Handtwercken/ die eygentlijcke niet en zijn van ghemeyne eñ ordinarische dinghen voor't Menschelijcke leven/ haddense haer eyghen ende bysondere Werckmeesters/ ghelijck als daer waren/ Silversmeden/ Schilders/ Potbackers/ Schuytvoerders/ Reken-meesters ende Speellieden. Ende in de selve Handtwercken van Weven/ Bouwen ofte Timmeren/ soo waren daer oock noch Meesters voor uytgelesen eñ exempte wercken/ van de welcke hen de Heeren dienden/ maer onder de ghemeynen Man (gelijck als geseyt is) soo gheriefden een yeghelijck sijn selven/ van't gene dat hy voor sijn huys van doen hadde/sonder dat den eenen aen den anderē hier van yet betaelde/ ende is oock noch hedensdaeghs alsoo/ in sulcker voeghen dat niemandt den anderen van doen en heeft/ voor de dingen van sijn huys ende persoon/ gelijck als daer is van cousen/ schoenen/ cleederen/ een huys te bouwen/ zaeyen ende maeyen/ ende t'ghereetschap ende d'instrumenten daer toe te maken. Hier inne soo comen d'Indianen bynaest over een/ met de Institutie ofte Reghel der oude Monicken/ die int leven van de Vaders verhaelt worden. Om de waerheyt te segghen/ is een volck/ die weynich begeerlijckheyts ende weelden hebben/ ende also zijnse oock te vreden met een wel-ghematicht leven; want voorwaer/so men haer maniere van

even uyt wille-keur / ende niet van ghewoonte ende uyt de natuere aennam/ wy souden seggen/ dat het een leven waer/ van grooter volmaeckt-heyt/ ende en laet oock niet een ghenoechsame voorbereydinghe te hebben/om de leere des hey-ligen Euangeliums (de welcke so grooten vyandt is vā de hoovaerdye/ begeerlijckheyt eñ weelde) aen te nemen ende t'ontfanghen / maer de Pre-dickers en conformeren hen altoos niet met het exempel / datse met de Leere (diese aen de In-dianen predicken) gheven. Een dinck isser om veel op ghelet te wesen / te weten / dat / hoewel dat de dracht ende de cleedinghe der Indianen/ soo slecht was/soo waren nochtans alle de Pro-vintien / hier van verscheyden / namelijcken int ghene datse op't hooft setten/zijnde van sommi-ghe een gheweven ofte ghebreydde wronge ofte vlecht/ die dickwils om/ ende door den anderen ghewonden is: van anderen is het breet / ende maer eens omwonden: van etlijcke ghelijck als mortieren ofte cleyne hoeden: van eenige gelijck als hooghe ronde bonetten: van andere ghelijck als t'buytenste van een seef ofte sift / ende alsoo andere duysentderley verscheydenheden meer. Eñ daer was ooc een onwederroepelijcke Wet/ dat niemandt de dracht ende t'habijt van sijn Provintie mocht veranderen/jae al waert oock schoon dat hy hem op eē ander plaets transpor-teerde / t'welcke den Inga (om goede Regeerin-ghe) voor seer nootwendich hielt/soo gelijck als het oock noch hedensdaeghs is / hoewel datter nu soo veel opsichts ende sorgh niet en is als het wel placht te wesen.

Het 17. Cap. Van de Post-boden ende *Chasquis* die den *Inga* ghebruyckte.

VAn loopende Boden ende Posten hadde den Inga in alle sijn Rijcken eenẽ grootẽ dienst af / noemdense Chasquis, welcke waren de ghene die haer Mandaten ofte bevelen aen de Gouverneurs droeghen / ende haer advijsen wederom int Hof brachten. Dese Chasquis onthielden haer op elcke Topo, (dat is alle anderhalve mijle weeghs) in twee huyskẽs/ ende waren vier Indianẽ/ de welcke by Maenden van elck quartier voorsien ende verandert wierden/ eñ liepen met de boodtschappẽ/ die hen ghegeven wierden/ in aller haestichept/ tot datse die aen een ander Chasqui gaven / die altoos (te weten /van de ghene die loopen souden) bereydt ende wacker/ of op de wacht stonden: liepen tusschen dach ende nacht by de vijftich Spaensche mijlen weeghs/ niet teghenstaende dat de meeste landen van daer/ seer woest ende wildt zijn. Dienden van ghelijcken om eenighe dingen/ die den Inga begheerde in grooter haest te brenghen: ende alsoo haddense oock in Cusco versche Zeevisch (hoewel dat het hondert mijlen weeghs zijn) in twee daghen tijdts/ ofte weynich meer. Naer datter de Spagnaerdẽ int landt gecomen zijn/ soo heeft men dese Chasquis ghebruyckt in tijden van eenige beroerten ofte grooten noodt. Den Viceroy Don Martin heeftse voor ordinaris ghestelt / alle vier mijlen weeghs / om d'expeditien te draghen ende te brenghen/ t'welcke in dat Rijcke een sake is van grooter importantie/ hoewel datse niet so grooten raddichept eñ soo haest niet en loopen/ als d'oude eñ voorledenẽ wel gedaen hebben/ noch en zijn oock so veel niet/ doch worden wel betaelt/ ende dienen gelijck als d'ordinarische bodẽ van Spagnen/ gevende de packetten ofte brieven alle vier ofte vijf mijlẽ over.

Het

Het 18.Cap. Van de VVetten, Iustitie ende straffe, die d'*Ingas* gheordineert hebben, als oock van haer Houvvelijcken.

SOo ghelijck als men den ghenen/ die int Oorlogh/ ofte eenighe andere administratien wel dienden/ preminentien ende voordeelen gaf/ ghelijck als van eyghen Landen/ Wapens/ Houwelijckē met Vrouwen van des Ingas gheslachte/ alsoo dedense van ghelijcken aen de onghehoorsamen/ ende de gene die schuldt hadden/ een straffe castijdinge. De dootslaghen ende t'stelen wierden met der doot ghestraft: de Overspelen eñ bloetschanden van met de ascendenten ende descendenten in linea recta, ofte rechte graet/ wierden desgelijcx met de doot des misdadighers ghestraft: doch evenwel/ soo is te weten/ datse voor geen overspel en hielden/ veel Vrouwen ofte Bysitten te hebben/ noch sy (te weten/ de Vrouwen) en hadden daer oock gheen lijfstraffe om/ soomense by andere vondt/ dan alleenlijck die de rechte Huysvrouwe was/ met de welcke sy eygentlijcken t'Houwelijck onderhielden/ want dese en was niet meer als een/ ende wierden met bysondere solemniteyt ende ceremonie ontfanghen ende aengenomen/ t'welcke was den Bruydegom t'haren huyse te gaen/ ofte die met hem te nemē/ ende haer een Otoja aen de voet te doen. Otoja hietense de schoenen diese aldaer gebruycken/ welcke zijn gelijck als Spaensche alpargatten, (ofte grauwe Monicks-schoenen) die boven open zijn. Soo de Bruyt maeght was/ soo was d'Ojota van wol/ maer soo sy't niet en was/ soo wasse van sparto, (dat is van't tuych daer men de Spaensche Vijge-korven af breyt.) Alle d'ander moesten dese dienen ende erkennen/

erkennen/ ende dese droegh oock een Jaer lanck swarte rou-cleederen/ voor de Man/ als hy overleden was/ eñ en troude in een Jaer lanck gheen ander/ waren ghemeynlijcker jonger als de Man. Dese gaf den Inga, met sijn eygẽ hant/ aen sijn Gouverneurs ofte Capiteynen/ ende de Gouverneurs ende Caçicken versaemdẽ in hare Steden de jonghe Ghesellen ende Dochters op een plaets/ ende gaven elck-een sijn Vrouwe/ besluytende t'houwelijck met de voorschrevẽ ceremonie van haer d'Ojota aen te trecken. Dese hadde de pene van lijfstraffe/ soomense by een ander vondt/ als oock van gelijcken den misdadigher: ende al wast schoon/ dat haer den Man vergaf/ soo en lietense haer daerom niet te straffen/ doch niet met der doot. De selve pene wasser oock/ in de Bloetschande/ van met de Moeder/ Groot-moeder/ Dochter/ ofte kindts kinderen te doen te hebben. Met ander maesschap en wast niet verboden te huwelijcken ofte te boeleren/ maer was alleen in de eerste graet. De broeder met de suster en lietense van ghelijcken niet toe/ accessie te hebben/ noch en hielden daer oock geen Houwelijck van/ int welcke in Peru veel lieden met bedroghen zijn/ gelooveude dat d'Ingas ende Heeren/ wetlijcken met haer eygen susters trouden/ al waert schoon datse van een Vader ende Moeder waren. Maer de rechte waerheyt is/ dat dit selve/ altoos voor onwettelijcken gehouden/ ende in de eerste graet/ in houwelijck te vergaren/ verboden is gheweest/ gheduerende dit selve aldus tot den tijt van Topa Inga Yupanguy, Vader van Guainacapa, ende Grootvader van Atagualpa, in wiens tijdt de Spagnaerden eerst in Peru quamen: want den selven Topa Inga Yupanguy was den eerstẽ die dese gewoonte brack/

trouwende met Mamoello, sijn eygen suster van Vader ende Moeder: ende den selvē beval/ ende wilde oock/ dat alleen de Heeren Ingas, ende anders niemandt/ met haer eyghen susters/ van Vader eñ Moeder/mochten huwelijcken/ so gelijck als hy dede. Hadde tot een soon Guainâcapa, ende een dochter die ghenaemt was Coya Cussilimay, ende beval op de laetste ure sijns levens/ ofte sterfbedde/ dat dese sijn soon ende dochter/ broeder ende suster van Vader ende Moeder/ te samen soudē trouwen/ ende dat het ander principael volck/ voor haer huys vrouwen mochten nemen/ haer eygen susters/ van de Vaders zijde alleen. Ende soo ghelijck als t'selve houwelijck onwettelijck ende tegens de natuere was/ alsoo ordineerde oock Godt/ dat met de vruchte die daer vā quam/ (t'welcke was Guascar Inga ende Atagualpa Inga) t'Rijcke van d'Ingas een eyndt nam. Soo wie dat het gebruyck van de houwelijcken der Indianē van Peru grondelijcker ende breeder begeert te vstaen/mach lesē het Tractaet dat Polus (ter begeerten van Don Hieronymo de Loaysa, Aerdtsbisschop vā de stadt de los Reyes) ghescheven heeft/ den welcken soo van dit/ als oock van veel ander dingen der Indianen/neerstich ondersoeck ghedaen heeft. Ende dit selve is oock noodich/ om de dwalinge van velen wech te nemen/ de welcke niet wetende welck dat onder d'Indianen de wettelijcke ofte bysit is/doen den ghedoopten Indiaen de bysit trouwen/ende de rechte Vrouwe verlaten. Oock mede soo siet men t'weynich fondament dat sommige gehadt hebben/ de welcke pretendeerden te segghen/ dat wordende Man ende Wijf ghedoopt/ al waert schoon dat het broeder ende suster waren/ so behoorden nochtans haer houwelijck bevesticht ende

ende toeghelaten te worden. T'contrarie hier-
van / is besloten by't Synode Provintiael van
Lyma, ende dat / met veel reden / want het selv
houwelijck en was oock noch by de Indianen
selfs niet wettelijck.

Het 19. Cap. Van de afcomste der *Ingas*, Heeren van *Peru*, ende van hare *conquesten* ofte overvvinninghen ende victorien.

DAer is / door bevel van de Catholijcke
Majesteyt den Coninck Don Philippus
onsen Heere/ ondersoeck ghedaen/ eñ dat/
met alle moghelijcke neerstichept/ van de
afcomste/Godtsdiensten ende Wetten der Ingas,
ende om dat de selve Indianen geen geschriften
en hebben/ soo en heeft men't so wel niet connen
te weegh brengen/als men't wel begeerde/maer
by haer Quipos ende Registeren (de welcke/ghe-
lijck als ghesept is/haer in de plaets van Boec-
ken dienen) heeft men comen te weten / t'ghene
ick alhier segghen sal. Eerstelijcken / soo is te
weten/ dat men in voorledē tijden/ noch Coninc
noch Heer in Peru en hadde/die se al te samen on-
derdanich waren/ maer waren ghelijck als ver-
saemde Rotten ende Ghemepnten / ghelijck als
het hedensdaeghs noch is/int Rijcke van Chile,
ende bynae alle d'ander plaetsen geweest zijn/die
de Spagnaerden in de selve Westersche Indien
overwonnen hebben/ uptgesondert t'Rijcke van
Mexico. Soo is te weten/ dat men onder d'In-
dianen ghevonden heeft/drye manieren van Re-
geeringē ende leven: D'eerste ende principaelste/
als oock de beste/is geweest/die van't Coninck-
rijcke ofte Monarchije, soo gelijck als daer was/
die van de Ingas, ende die vā Moteçuma, hoewel
dat dese int meerendeel tyrannich waren. De

tweede

weede is / van de by een versaemde Rotten ofte Ghemeynten / daer men met de Raet van velen Regeert / ende ghelijck als Raden ofte vergaderingen zijn. Dese kiesen/in tijden van Oorlogh/ een Capiteyn ofte Oversten / den welcken een gheheele Natie ofte Provintie onderdanich is. In tijdē van vrede/ so Regeert hem elcke Stede ofte Vergaderinghe op sijn selven/ hebbende altoos eenighe principale ofte voornaemste / die van't ghemeyne volck in respect ende achtinghe ghehouden worden : ende soo wanneer datter eenighe saken voorcomen daer veel aen ghelegen is/ soo vergaderen eenighe van de selve/ om t'overleggen/ wat dat haer te doen staet. De derde maniere ofte soorte van Regeeringhe/is gantsch ende t'eenemael Barbarisch ende wildt / ende zijn Indianen die gheen Wet/gheen Coninck/ noch gheen blijvende plaets en hebben/maer onthouden haer by hoopen t'samen/ghelijck als wreede ende wilde Ghedierten. Ende nae dat ick hebbe connen vermercken/so zijn d'eerste bewoonders van dese Indien, oock een soodanighe soorte van volcke gheweest/ gelijck als hedensdaeghs noch zijn/ een groot deel der Brasilianen, Chiriguanen, Chunchenen, Yscaycingen, Pilcoçonen, eñ t'meestendeel der Floriders, als oock in nieu Spagnen, alle de Chinchemecken. Van dese generatie ofte soorte/ is (door't vernuft ende beleydt van sommige der voornaemste onder haer) d'ander Regeeringe der Ghemeynten ende versaemde Rotten uytghecomen / daer men een weynich meer gheregheltheyts ende beleydts onder heeft / soo gelijck als daer noch hedensdaeghs zijn/die van Arauco, Tucapel ende Chile,als oock gheweest zijn/ int nieuwe Coninckrijc vā Granaden, de Moscas, eñ in nieu Spagnen etlijcke Otomiten, wordende

onder al die soodanighe / minder wreedthept / ende wat meer redelijckheyts ghevonden. Van dese generatie ofte soorte / is / door de cloeckheyt ende wetenschap van sommige excellente Mannen / t'ander ende machtigher Gouvernement uytghesproten / voorsien wesende met een Coninckrijck eñ Monarchie, t'welcke wy in Mexico ende in Peru ghevonden hebben / want d'Ingas brachten t'gantsche Landt onder haer subiectie / ende stelden daer hare Wetten ende Regeeringhe over. Den tijdt die (by hare Memorialen) van haer Regeeringhe ghevonden wordt / en comt noch tot gheen vier hondert / ende passeert over de drye hondert Jaren / hoewel dat haer Heerlijckheyt (eenen tijt lanck) niet verder en streckte / als tot vijf / ses mijlen rondtsom Cusco. Haer beginsel ende opcomste is gheweest uyt die Valleye van Cusco, comende allengskens te conquesteren, ofte t'overwinnen / t'Landt dat wy Peru noemen / te weten / van voorby Quito, tot de Rivier / Rio de Pasto, (dat is de Rivier van de Weyde) nae't Noorden / ende nae't Zuyden / tot aē Chile toe / twelcke bynae zijn duysent Spaensche mijlen in de lengte: In de breedde / Westwaerts aen / tot aen de Zuyder Zee / ende tot by de groote Velden van d'ander zijde van den Reghel der Gheberghten Andes, alwaer noch hedensdaeghs ghesien wordt / een plaets / die de Pucara van den Inga ghenoemt wordt / t'welcke een Sterckte ofte Slot is / dat hy gebout heeft / tot een bescherminghe van teghens t'Oosten. D'Ingas en zijn van daer af niet verder ghepasseert / ende dat / door de menichte der waterē / als van Morassen / Lackē ofte Meyren ende Rivieren / die van daer af uytloopen. De breedde van haer Rijcke en mocht noch tot gheen hondert mijlen

mijlen comen. Dese Ingas ginghen alle Natien van America in Politie ende Regeeringhe / ende noch veel meer / in Wapenen ende cloeckheyt / te boven / alhoewel dat de Cañaris (de welcke hare doot-vyanden / ende de Spagnaerden behulpich waren) haer noyt eenich voordeel hebbẽ willen erkennen: ende soo de selve reden / noch hedensdaeghs onder haer gheroert / ende een weynich ghestoockt ofte ghehitst wordt / sullen daer den anderen by duysenden om dooden ende ombrengen / om d'opinie (van wie dat de vroomste ende cloeckste is) staende te houden / ghelijck alst in Cusco ghebeurt is. Den tijtel ofte naem daerse met conquesteerden, ende haer Heeren van dat gheheele landt maeckten / was / te veynsen / dat nae de alghemeyne Suntvloet (van de welcke alle dese Indianen wetenschap eñ kennisse hadden) de Werelt door dese Ingas weder gerestaureert ende opghecomen was / comende haerder sevenen uyt de Spelonckе ofte t'Hol van Pacaritambo, ende dat haer daerom alle d'ander lieden / tribuyt ende onderdanicheyt schuldich waren / als haerlieder Progenitoren ofte Voort-teelders. Behalven dat / soo seydense ende bevestichdense oock noch / dat sylieden alleen de warachtighe Religie ende wetenschap hadden / van hoe dat Godt gedient eñ geeert moeste wesen / waeromme sy oock alle d'ander onderwijsen moesten / ende t'fondament datse hier in haddẽ / van hare Godtsdiensten ende ceremonien / is een dinck dat oneyndtlijck is. Daer waren in Cusco (als t'heylich Landt) over de vier hondert Aenbidtsels / zijnde alle de plaetsen vol misterien. Ende soo ghelijck alsse ginghen conquesterende ofte overwinnende / alsoo brachten ende voerdense oock haer eygen Guacas ende Godtsdienstẽ over

dat gheheele Rijcke in. Den principaelsten diese aenbaden / was den Viracocha Pachayachachic, dat is den Schepper der Werelt/ ende nae hem, de Son/ ende seyden dat de Son/ als oock d'ander Guacas, de deucht ofte cracht ende t'wesen van den Schepper ontfinghen / ende datse voor hem d'Intercesseurs ofte Voorbidders waren.

Het 20. Cap. Van den eersten *Inga* ende sijn naecomelinghen.

DEn eersten Man / die d'Indianen voor een beginsel van d'Ingas noemen / is gheweest Mangocâpa, ende desen versierense/ nae de Diluvie ofte Suntvloet / uyt het Hol / ofte t'Venster van Tambo gecomen te wesen / t'welcke vijf ofte ses mijlen van Cusco verscheyden is. Den selven / segghense / heeft twee principale Gheslachten der Ingas, t'beginsel ghegheven / t'eene Hanan Cusco, ende t'ander Vrin Cusco ghenaemt. Van't eerste gheslachte zijn gecomen de Heeren die't landt overwonnen ende gheregeert hebben. Den eersten diese t'Hooft maeckten (van deser Heeren gheslachte die ick segghe) was genaemt Ingaroca, den welcken een Gheslachte ofte Aillo ghesticht heeft/ t'welcke sy den naem van Viçaquiquirao geven: ende alhoewel dat desen gheen groot Heer en was / soo liet hy hem nochtans met gouden ende silveren Vaten dienen/ ordinerende dat men alle sijnen schat soude dediceren ofte toeeygenen/ tot den Godtsdienst van sijn lichaem / eñ tot onderhoudt van sijn Familie ofte Huysghesin/ ende sijn naecomer dede alsoo van ghelijcken / wordende een gemeyn ghebruyck / ghelijck als ghesept is / dat gheenighen Inga de goederen noch huysinge van den Voorsaet erfde/ maer stichten haer huys op een

een nieu. Ten tijden van desen Ingaroca ghebruyckten sy gouden Afgoden. Nae Ingaroca is ghevolght/ Yaguarguaque, dat is ghesept Bloetschreyer/die al oudt was: seggen alsoo genaemt te wesen/ om dat hy/ van sijn vyandē overwonnen ende ghevanghen wesende / uyt enckele spijt ende weemoedichept/bloet weende. Desen wiert begraven int Dorp / Paulo ghenaemt / t'welcke lept op den wegh nae Omasuyo toe. Desen heeft ghesticht / t'gheslachte van Aocailli panaca ghenaemt. Nae desen / is ghevolght sijn soon Viracocha Inga, dese was seer rijck/ eñ maecte groote Vaten van gout ende silver/ ende heeft ghesticht de Familie ofte t'Gheslachte van Coccopanâca. T'lichaem van desen is (door de faem van de groote schat / die daer met begraven was) ghesocht gheweest van Gonçalo Piçarro, ende heeft het oock (nae dat hy veel Indianen wreede tormenten aenghedaen hadde) in Xaquixaguana gevonden / alwaer hy naederhandt van den President Guasca gevangen ende gherecht is geweest. Den selvē Gonçalo Piçarro beval/ t'lichaem van den voorschreven Viracocha Inga te verbranden/ ende d'Indianē namender daer na d'assche van/ ende leydense in een pot te bewaren / ende deden daer groote sacrificien met/ tot der tijdt toe/ dat het selve/met ander lichamen meer/van d'Ingas, van Polo, gheremedieert wierdt / diese met een wonderlijcke neerstichept ende pracktijcke / uyt der Indianen macht ghetrocken heeft / vindende de selve soo seer gebalsemt/datse noch gaef ende gheheel waren / waer mede hy een groote somme van Afgoderije (diese de selve aendeden) wech nam. Nament desen Inga qualijck af/ dat hy sijn selvē Viracocha (t'welcke dē name Gods is) intituleerde ofte toeeyghende: maer om hem

t'excuseren/ soo seyde hy/ hoe dat hem den selven Viracocha in een droom geopenbaert was/ ende bevolen hadde/ dat hy sijnen naem voeren soude. Na desen is gevolght Pachacûti Inga Yupanguy, den welckẽ een seer cloeck overwinner/ een groot Republijck-stichter/ ende een vinder was/ van't meestendeel der Godtsdiensten ende superstitien haerder Afgoderye/ ghelijck als terstont ghesept sal worden.

Het 21. Cap. Van *Pachacûti Ingá Yupanguy*, ende t'gene datter gheschiet is tot *Guaincâpa* toe.

PAchacûti Inga Yupanguy, regneerde t'sestich Jaer/ ende heeft veel overwonnen: t'beginsel van sijn Victorien was/ dat eenen sijnen oudtsten Broeder (den welcken de Heerlijckheyt ofte t'Regiment ende d'administratie van't Oorlogh/ by leven ende met wille/ van sijnen Vader hadde) de nederlaegh creegh/ in eenẽ slach diẽ hy met de Changas dede/ t'welcke een Natie is/ die de Valleye ofte t'Dal van Andaguailas besaten/ ontrent dertich ofte veertich mijlen van Cusco, op de wegh vã Lyma, hem alsoo (verslaghen ende verwonnen zijnde) met weynich volcx vertreckende ende te rugghe keerende: t'welcke siende den minder Broeder Inga Yupanguy, heeft (om hem selven Heere te maken) een inventie ghevonden/ ende ghesept/ dat (wesende hy alleen ende seer kranckmoedich) hem den Viracocha Schepper/ gesprokẽ hadde/ hem beclaghende/ dat/ naedemael hy een Alghemeyne Heere ende Schepper vã alles was/ hebbende gemaeckt den Hemel/ de Son/ de Werelt/ de Menschen/ eñ staende al watter is onder sijn ghewelt/ datse nochtans hem de behoorlijcke onderdanicheyt niet en bewesen/ maer deden eer

een ghelijcke eerbiedinge aen de Son/ den Donder/ t'Aerdtrijck / ende aen ander dinghen / de welcke doch anders / niet meer deucht noch crachts en hadden / dan alsse van hem creghen/ eñ dat hy hem daerom dede weten/ hoe dat men hem/ in den Hemel daer hy was / Viracocha Pachayachachic noemde / t'welcke soo veel bediedt als Alghemeyne Schepper: Ende op dat men soude ghelooven / t'selve warachtich te wesen/ hoewel dat hy alleen was / soo en soude hy niet eens twijffelen / met desen tijtel volck op te maken / ende hoewel dat de Châgas soo veel ende victorieus waren/ dat hy hem/ des niet teghenstaende/ teghens haer/ victorie verleenen soude/ ende een Heere makē/ want hy soude hem volck seynden / die hem (sonder ghesien te worden) te hulpe souden comen / t'welcke alsoo geschiedde: want begonst met desen tijtel / ende onder dit decksel / volck op te maken / ende eenen grooten hoop te versamē/ waer mede hy de victorie vercreegh / ende hem selven tot een Heere maeckte/ ontnemende sijn Vader eñ Broeder (die hy met strijdt verwan) de Heerlijckheyt ofte t'Regimēt/ comende daer nae van ghelijcken de Châgas t'overwinnen: Ende zedert den tijdt van de victorie af/ soo verordineerde hy/ dat men den Viracocha voor den alghemeynen Heere soude houden / ende dat hem de Beelden van de Son ende Donder / eerbiedinghe ende erkentenisse souden doen/ ende van dien tijdt af voortaen/ soo wiert het Beeldt van den Viracocha, boven dat van de Son/ Donder/ ende alle d'ander Guacas gestelt. Ende hoewel dat desen Inga Yupanguy, Châcras Landen ende Vee uytsonderde / voor de Son/ Donder / ende d'ander Guacas, soo en dede hy nochtans gantsch gheen aenwijsinge van eenich

dinck voor den Viracocha, ghevende voor reden/ dat wesende den selvē een algemeyne Heere ende Schepper/ sulcx niet van doen en hadde. Nu/ de victorie van de Chângas ghehadt hebbende/ soo heeft hy sijn Soldatē verclaert/ hoe dat sy lieden niet gheweest en zijn/ de ghene die den strijdt gewonnen hebben/ maer sekere ghebaerde Mans/ die hem den Viracocha ghesonden hadde/ ende datse oock niemandt en heeft connen te sien comen/ dan hy alleen/ zijnde de selve daer nae in steenen verandert/ ende dat het noodich was die te soeckē/ om dat hyse/ nae sijn seggen/ wel wiste te kennen: Derhalven soo vergaderde hy eenen grooten hoop steenen/ dien hy van't Gheberghte uptlas/ ende rechtense voor Guacas op/ de welcke sy aenbaden/ ende sacrificien aendeden/ noemende de selve de Pururâncas. Dese voerdense seer devotelijcken met haer ten Oorlogh/ hen laten dunckende/ datse met haerder hulpe/ de victorie voor zeker ende ghewis hadden. Dese imaginatie ende versieringhe/ van den selven Inga, vermocht soo veel/ dat hy daer seer merckelijcke victorien met vercreegh. Desen Inga stichte de familie ofte gheslachte/ Ynacapänaca gheheeten/ ende rechte een groot gouden Beeldt op/ t'welcke hy Indyllâpa noemde/ stellende t'selve op een Rosbaer/ die gantsch ende t'eenemael van louter ende seer costelijck gout was/ van welcker gout noch veel ghebracht is gheweest tot Caxamalca, voor de vrijichept ofte t'Rantsoen van Atahualpa, ten tijden als hem den Marckgraef Francisco Piçarro ghevanghen hadde. Deses Ingas huys/ Dienaers/ ende Mamacônas, die tot sijner ghedachtenis dienden/ heeft den Liçenciaet Polus, in Cusco ghevonden/ vindende het lichaem des selvē getransporteert van Patallacta tot

tot

tot Totocache, alwaer nu de Parochie-Kercke van S. Blasius ghesticht is. T'selve lichaem was noch soo gheheel / ende met een seker Betumen toegemaeckt / dat het levendich scheen te wesen: hadde d'oogen van goude vlieskens gemaeckt / de welcke soo wel ingheset waren / datter de natuerlijcke ooghen gheen ghebreck aen en deden / hebbende op't hooft noch een licktepcke van een steenworp / t'welcke hy in eenen sekeren strijdt ghecreghen hadde: was gantsch grau / sonder dat daer oock een hayr aen ghebrack / soo gelijck als of hy op den selven dach eerst gestorvē ware / zijnde meer als t'sestich ofte tachtentich Jaren dat hy doot gheweest was. Dit lichaem / met meer andere van d'Ingas, wierdē van den voorschreven Polo nae de stadt van Lyma toe gesonden / door bevel des Viçoreys de Marckgraef van Cañette, t'welcke seer noodich was / om d'Afgoderije vā Cusco upt te roepen. Int Gasthuys van S. Andries (t'welcke den voorschreven Marckgraef ghesticht heeft) hebben veel Spagnaerden t'voorschreven lichaem / met alle d'ander meer / ghesien / hoewel datse nu al qualijck ghetracteert ende wat vergaen zijn. Don Philippe Charitopâ, de welcke t'derde ofte vierde ghelidt (in rechte successie) van desen Inga was / affirmeerde dat de goederen / die den voorschreven Inga sijn familię ofte huysghesin naeliet / onnoembaer waren / ende datse moesten wesen in handen van den Ianaconas, Amâro, Tito ende andere. Nae desen dan / soo is ghevolght Topa Inga Yupanguy, ende nae dien / een ander sijn soon / die den selven naem hadde / den welcken ghesticht heeft de familie ofte t'gheslachte Apac Aillo ghenaemt.

Het 22. Cap. Van den principaelſten Inga, *Guainacâpa* gheheeten.

NAe den voorſchreven Heere is gevolght Guainacâpa, dat is ſoo veel gheſept / als een rijck ofte cloeck Jonckman/ t'welcke hy oock van beyden was / ende dat meer / als eenich van ſijn voorſaten ende naecomelingen: was ſeer voorſichtich/ ende ſtelde een groote ordene op alle plaetſen van't gantſche landt over: Was in de krijchſhandelingh ſeer reſolupt/ ſtout/ cloeckmoedich ende gheluckich/ ende vercreegh ooc groote victorien. Deſen verbreydde ſijn Rijcke / veel meer als alle ſijn voorſaten t'ſamen gedaen hadden/ de doot nam hem wech int Coninckrijcke tot Quito, dat hy ghewonnen hadde/ t'welcke vier hondert mijlē van ſijn Hof verſcheyden is. Wierdt gheopent/ ende lieten de darmen ende t'herte in Quito blijven/ om dat hy't alſoo bevolen hadde: eñ ſijn lichaem wierdt gebracht ende geleyt in den vermaerden Tempel der Sonne/ binnen Cuſco. Daer worden noch hedenſdaeghs getoont/ veel gebouwē/ gheplaveyde weghen/ Fortereſſen ofte Sloten/ ende andere merckelijcke eñ uytmuntende wercken van deſen Coninck: heeft oock gheſticht de familie ofte t'gheſlachte van Temebamba. Deſe Guainacâpa wiert van den ſijnen/ by ſijn levende lijf / voor een Godt aengebeden / een dinck dat (naer der ouden beveſtinge) met geenich van ſijn voorſaten ghedaen is gheweeſt. Als hy ſterf/ ſoo wierden daer duyſent perſoonen (van die van ſijnen huyſe) ghedoodt/ om hem in d'ander Werelt te gaen dienen / ende ſy lieden ſtorven oock ſeer vrywillich om hem gheſelſchap te houden/ jae in ſulcker voeghen/ datter veel (behalven de verhaelde)

verhaelde) haer selfs tot de selve effecte der doot presenteerden. Den rijckdom ende schat van desen / was een dinck dat noyt ghesien is geweest: ende om dat de Spagnaerden niet lange nae sijn doot int landt quamen / soo wast dat d'Indianen seer sorghvuldich waren / t'selve altemael te verdelghen ende wech te steken / hoewel datter een groot deel van / ghebracht is gheweest tot Caxamalca, voor't Rantsoen van sijn soon Atahualpa. Daer wordt bevesticht van geloofwaerdighe lieden / dat hy binnen Cusco over de drye hondert / soo kinderen als kindts kinderen hadde. De Moeder van desen / genaemt Mamaoclo, was in grooter estime ende aensien. De lichamẽ / soo van de Moeder als van Guainacâpa (die seer wel gebalsemt eñ gecureert waren) zijn van Polo nae Lyma ghesonden geweest / waer mede hy een oneyndtlijckheyt van Afgoderije (dieser met bedreven) wech nam. Nae Guainacâpa soo succedeerde in Cusco sijn sone / Tito Cussy gualpa ghenaemt / die daer nae Guascar Inga geheetẽ wiert / de welcke sijn lichaem noch verbrandt wierdt door de Capiteynen van Atahualpa, die insgelijcx Guainacâpas sone was: Desen stondt (in Quito wesende) teghens sijnen Broeder op / hem met een gheweldighe Heyrcracht teghens treckende / als doe soo geschiedent dat de Capiteynen (van Atahualpa) Quizquiz ende Chilicuchîma, Guascar Inga, in de stadt van Cusco ghevanghen namen / te weten / nae dat hy voor Heere ende Coninck bekent ende toeghelaten was gheweest / want was in effect de wetlijcke successeur ofte naecomer / waer van die / van over alle sijn Rijcke (namelijcken int Hof) grootelijckẽ in bes waert waren. Ende soo ghelijck alsse in d'uyterste noot / haer (tot de sacrificien begevende) niet machtich ghenoech

genoech en vonden/ om haer Heere in vrijheyt te stellen / eñ om datse oock van de Capiteynen (die hem ghevangen hadden) seer overweldicht waren/ als mede door't groote Heyrlegher daer Atahualpa met aen quam / soo accordeerdense/ eñ daer wort noch gesept / datse/ door sijn bevel/ een groote sacrificie deden aen den Viracocha Pachayachachic, t'welcke den algemeynen Schepper is/ hem biddende dat (dewijle sy haer Heere niet en mochtẽ verlossen) hy volck van den Hemel wilde seynden / die hem uyt de gevangenisse mochten trecken. Staende aldus met een groot vertrouwen op haer sacrificien / soo quam daer tijdinghe / hoe datter een seker volck / van over Zee/uyt de Schepen aen landt gecomen waren/ die Atahualpa ghevangen hadden/ ende om dieswille dat de Spagnaerden (die Atahualpa in Caxamalca gevangen namen) soo weynich waren/ als oock om dat het juyst terstont geschiedde als d'Indianen t'voorschreven sacrificie aen den Viracocha ghedaen hadden / soo noemden sy de Spagnaerden Viracochas, ghelooveride datse van Godt gesonden waren/ waerom den selven naem (van datse de Spagnaerden Viracochas noemden) noch tot hedensdaeghs in ghewoonte ghebleven is. Ende soo wy voorwaer een soodanighen exempel ghegheven hadden/als de reden wel eyschte / soo soudent d'Indianen met recht gheraden hebben/in te segghen dat het een volck was/ die Godt gesonden hadde: Oock soo staet de hooghe Goddelijcke voorsienicheyt hier in grootelijckẽ te bemercken/van hoe dat die/ d'incomste der onserẽ in Peru, bereyt hadde/de welcken onmoghelijcken gheweest soude hebben/soo de tweedracht eñ oneenicheyt van de twee broederen ende haer volck/ als oock de groote estime

daerse

maerse de Christenen/als van een Hemels volck/ n hadden/ niet gheweest en ware / t'welcke ons ekerlijcken is verbindende / dat soo de Landen van d'Indianen ghewonnen worden/ dat noch oo veel te meer ghewonnen sullen worden de ielen voor den Hemel.

Het 23. Cap. Van de laetste successeuren ofte afcomelinghen van der *Ingas*.

HEt gene dat op't voorseyde meer te segghen valt/ is breedelijcken van de Spagnaerden getracteert in de Historien der Indiané/ ende om dat het van de tegenwoordige intentie vreemdt ende verscheyden is/ oo sal ick alleenlijcken verhalen de successie die daer van d'Ingas gheweest is. Doot wesende Atahualpa in Caxamalca, ende Guascar in Cusco, hebbende Francisco Piçarro, met den sijnen/ het Coninckrijck overweldicht (soo heeftse Mangocâpa (dē sone van Guainacâpa) in Cusco belegert/ ende seer benaut ghehadt / maer heeft int eynde t'landt gantsch ende al verlaten / ende hem vertrocken tot Vilcabamba, int gheberghte/ alwaer hy hem/ door de woestheyt der gebergten/ onthouden mocht. Alhier onthieldē haer d'afcomelinghen der Ingas tot op Amaro, den welcken sy vinghen / ende op de plaets van Cusco de doot aendeden / met een ongheloofelijcke weemoedicheyt der Indianen/ in te sien/dat men openbare Justitie dede / van den genen diese voor haerlieder Heere hielden. Nae dit selve/soo zijn geschiet de gevangenissen van andere / uyt het voorseyde gheslachte der Ingas. Ick hebbe ghekent eenen Don Carlos, soons sone vā Guainacâpa, sone van Paulo, die hem liet doopen / ende de partye van de Spagnaerdē (tegens sijn broeder Mangocapa) altoos

altoos toegedaen was. Ten tijden des Marck-graefs van Cañette; is gecomen met vreden uyt Vilcabamba Saritopa Inga, in de stadt de los Reyes (ofte van der Coningen) ende hem wierdt ghegheven / de Valleye ofte t'Dal van Yucay, met meer ander dinghen / in't welcke sijn Dochter naeghevolght is. Dit is dan de successie ofte afcomste die hedensdaeghs van die soo weeldighe ende overrijcke Familie ofte Geslachte der Ingas bekent is / welcker ghebiedt ofte Regeeringhe drye hondert ende soo veel Jaren geduert heeft / tellende int selve Rijcke / elf afcomelinghen / tot dat het t'eenemael ghecesseert ende vergaen is. In d'ander parcialiteyt ofte afcomste van Vrin-Cusco, de welcke (ghelijck als voorẽ geseyt is) van ghelijcken sijn hercomste heeft van den eersten Mangocapa, is ghevolght Cinchirôca: Nae desen / Capac Yupânguy, ende nae den selven / Iluqui Yupanguy: nae desen / Maytacâpaeste Tarcoguaman: nae den selven / sijn Sone die niet genoemt wordt: nae dien / Don Iuan Tambo Maytanpanâca. Dit is nu ghenoech int ghene dat de materie van den oorspronck ende afcomste der Ingas, die't lant van Peru overheert hebben / met het ghene meer / dat geseyt is / van hare Wetten / Regeeringhe / ende maniere van procederen / is belanghende.

Het 24. Cap. VVat maniere van *Republijcke*, ofte Stadts Regeeringhe, dat de Mexicanen ghehadt hebben.

Hoewel dat by de Historie (die van't Rijcke / successie ende oorspronck der Mexicanen gheschreven sal worden) de maniere vã hare Republijcke ofte stadts ordene ende regeeringhe blijcken sal / soo sal ick nochtans

nochtans in een somme verhalen/ t'ghene dat alhier in't ghemeyn / alderaenmerckelijckste schijnt te wesen / welcker breeder verhael / daer nae in de Historie volghen sal: Eerstelijcken int ghene daer de Regeeringhe der Mexicanen seer politijck in schijnt gheweest te hebben/ is gheweest in d'ordene/ diese ghehadt / ende sonder overtreden / onderhouden hebben / van eenen Coninck te kiesen: want van den eersten (diese ghehadt hebben / Acamapich gheheeten) af / tot den laetsten toe/ t'welcke was Moteçuma, den tweeden van dien name / soo en heefter noch gheenich/ t'Rijcke/door erffenis ende successie/beseten/dan door Wetlijcke verkiesinge ende electie/t'welcke int eerste van de Ghemeynte geschiedde/ hoewel dat de sake vā de treffelijckste ende voornaemste aengh edreven ende uytghevoert wierdt. Daer nae/ ten tijden van Iscoatl, den vierden Coninck/ soo zijnder/ door raet ende ordene/ Electeurs ofte Keurvorsten gestelt / de welcke ghelijckelijcken/ met twee Heeren ofte Coninghen (die onder die van Mexico stonden / welcke was die van Tezcuco, ende die van Tacuba) de electie ofte verkiesinghe te doen/toe quam. Coren ghemeynlijcken jonghe Mannen tot Coninghen/ om dat de Coninghen altoos ten oorlogh trocken / ende was oock t'principaelste daer syse om begeerden/ende also sagense oock datse tot de Oorlogh bequaem mochtē wesen/ ende datser selver een ijverichept in hadden. Nae d'Electie, soo hieldense twee manieren van Feesten: d'eene / int aennemen van de possessie der Coninckljjcke staet/ waer toe sy/ in den Tempel gaende/ groote ceremonien ende sacrificien dedē/op de yperteste (diese Goddelijck noemden) daer altoos/voor den Altaer van haren Afgodt / vyer in was / doende daer nae veel Oratien

Oratien ende Harengen van Rhetorica, waerinne sy groote curieusheyt hadden. D'ander ende solemneelste Feeste was / die van haerder Crooninghe. Om tot de selve te comen / soo moest hy eerst een veldtslach winnen/ende seker getal van Captiven ofte slaven brenghen/ om haerder Afgoden te sacrificeren/en quam alsdan met grooten triomphe ende pracht in / wordende seer solennelijck ontfanghen / soo wel van die van den Tempel,(de welcke altemael in processie gingen/ spelende op verscheyden Instrumenten/al wierroockende ende singhende) als van de Weerlijcken ende die van't Hof/die al te samen met haerder inventie uytquamen / om den victorieusen Coninck te ontfangen. De Croon eñ t'Coninckteycken/was van vooren op de maniere van een Mijter, ende van achteren omgheslagen/ in sulcker voeghen / datse niet gheheel rondt en was/ want het voorste stack hooger/ende punts-ghewijs op. Den Coninck van Tescuco hadde de preminentie / dat den Coninck van Mexico van sijner hant moeste gecroont worden. De Mexicanen waren haer Coninghen seer ghetrou ende onderdanich/ ende daer en wordt niet bevonden datser eenich verraedt ghepleeght hebben : alleenlijcken soo wordter van de Historien gerefereert / datse den vijfsten Coninck / Tiçocic ghenaemt / om dat hy bloohertich ende cleynmoedich was / met vergift hebben ghesocht om te brenghen / maer door competentie ende ambitie, ofte eergiericheyt/ en can men niet bevindẽ/ datter onder henliedẽ oneenicheyt noch partijschap gheweest is/ghelijck men ghemeynlijcken onder de Gemeynten wel heeft: Maer daer wordt eer verhaelt (gelijck op sijn plaets gesiẽ sal worden) dat de beste van de Mexicanen t'Coninckrijcke

ghewey-

heweygheert ende verworpen heeft / hem laten
unckende / dat het voor de Republijcke ofte ge-
neyne sake / beter was / een ander Coninck te
ebben. In den eersten / soo waren de Coningen
om dat de Mexicanen noch arm ende nau be-
et waren) in haer tractement ende Hofghesin
eer matich ofte ghemodereert / maer soo gelijck
lsse in macht ofte mogentheyt waren aenwas-
ende / alsoo groeydense oock in toerüstinge ende
rootsheyt / tot datse quamen tot die soo groote
nacht vā Moteçuma, dat / al en hadde hy schoon
nders niet ghehadt / als t'huys van de Ghe-
ierten / dien hy hadde / soo soude het noch een
ygheblasen dinck (ende noyt syns ghelijcken
hesien) gheweest hebben: want daer waren in
ijn huys / van alderley Visschen / Voghelen /
Ghedierten ende Beesten / gelijck als in een an-
er Arcke van Noë. Voor de Zee-visschē / hadde
y Cisternen ofte Backen met sout water / ende
oor de Rivier-visch / Backē met soet ofte versch
vater. Voor de Jacht ende Grijp-vogelen / haer
heleghentheyt / als oock van ghelijcken voor de
vreede Beesten / ende dat / in grooter overvloet /
ebbende een groote menichte van Indianen /
ie alleenlijck verontledicht warē / om dese Ghe-
ierten t'onderhouden ende te voeden. So wan-
neer dat hy sach / dat het niet moghelijck en was
enighe soorte van Visch / Voghel / ofte wreedt
Beest te moghen levent onderhouden / soo moest
hy des selven ghelijckenisse costelijck uytgehou-
wen hebben / in dierbare gesteenten / in silver / of
in gout / of in marber / of in steen ghesneden.
Hadde oock voor verscheyden manieren van le-
ven / bysondere Paleysen eñ Huysen / eenige van
plaisier / andere van rouwe ende droefheyt / ende
eenige voor de Regeeringe ofte t'Gouvernemēt /

hebbende in syn Paleysen verscheyden woonin-
ghen / naer de qualiteyt van de Heeren die hen
dienden / ende dat / met een vreemde ordinanti-
ende distinctie.

Het 25. Cap. Van de verscheyden *Digniteyten* oft
Staten, ende *Ordenen* der Mexicanen.

Hadden een groote eerbaerheyt/ in de Hee-
ren ende Edel liedē hare tytelen ofte Di-
gniteyten te gheven / op dat men onder
haer mochte erkennen / wiens dat men
de meeste eere schuldich was. Nae den Coninck/
soo was de Digniteyt ofte t'Ampte van de vier/
ghelijck als Keurvorsten / de welcke / nae dat
d'Electie van den Coninck ghedaen was / van
ghelijcken ghecoren wierden / waren ghemeyn-
lijcken de Broeders / ofte seer nae maechschap/
van den Coninck. Dese wierden ghenoemt At-
lacohecalcatl, dat is so veel geseyt/ als een Prins
van de Worp-lancen / t'welcke een soorte van
gheweir was/ die sy lieden seer veel gebruyckten.
Nae dese / soo waren de gene die men Tlacatecat
noemde/ dat is Menschē-clover/ ofte Doorhou-
wer / ghesept. Den derden tytel / was van den
ghenen die se Esuahuacatl noemden/ dat is bloet-
storter ofte vergieter te segghen / niet soo als hy
wil/ maer al crabbende: alle dese tytelen waren
van Krijchslieden. Daer was noch een vierde
Digniteyt, die gheintituleert was/ Tlillancalqui,
dat is / Heere van't swarte Huys / ofte van de
swarticheyt / ende dat / om een seker swartsel
daer hen de Priesters met bestreken/ ẽ dienende
was tot haerder Afgoderije. Alle dese vier am-
pten / waren van den oppersten Raet / sonder
wiens goetduncken den Coninck geen sake van
importantie dede/ noch doen mochte. Ende als
den

en Coninck doot was / soo moest den ghenen
oor Coninck ghecoren worden / die eenich van
ese vier tytelen hadde. Behalven de voorseyde/
oo waren daer noch andere Raden ende Oper-
:haren: ende daer wordt van ervaren lieden/
an't selve landt ghesept/datter soo veel geweest
ouden zijn / als in Spagnen / ende datter ver-
:heydẽ Consistoriis met haer Rechters ofte Au-
iteuren, eñ Balliouwen van't Hof waren/heb-
iende andere Substituĩté,als Correcteurs,Hooch-
alliouwen / Ste-houders / Opper-schoulten/
nde andere van minder weerdicheyt / die van
ghelijcken oock onder dese stonden / met een seer
oede ordinantie / zijnde de selve al te samen de
ier Superintendente Princen (die neffens den
Coninck assisteerden) onderworpen / ende dese
ier mochten alleen vonnis geven van leven ter
oot/ ende alle d'ander moesten aen dese per me-
morie gheven / t'ghene datse sententieerden ende
uptwesen/ ende den Coninck wiert op sekere tij-
den notitie ghegheven/ van alle t'gene dat in sijn
Rijcke omginck ende gedaen wierdt. In de goe-
deren haddense van ghelijcken haer Politie ende
goede administratie / hebbende over t'gantsche
Rijcke haer Officieren / Reken-meesters ende
Thresoriers verdeelt/ die des Coninex Tribuy-
ten ende Renten ontfingen/ende inhaelden. Den
Tribuyt wierdt ten minsten eens ter Maent int
Hof ghebracht / zijnde de contributie van alle
t'gene dat de Zee ende t'landt voort brenght/soo
wel van de vercierfels als van de mont-costen.
Int ghene dat haerder Religie ofte superstitie
ende Afgoderije aengaet / haddense noch veel
meerder sorghvuldichept ende distinctie / met een
groot ghetal van Ministers, welcker ampt was/
de Ghemeynte haer Godtsdiensten ende cere-

 monien

monien t'onderwijsen eñ te leeren: waerom e
Indiaen seer wel ende wijsselijcken seyde tegen
een Christen Priester/ die hem van d'Indian
beclaeghde/ dat het geen goede Christenen w
ren/ ende datse de Wet Gods niet en leerde
Laet (seyde hy) de Paters, ofte Papen/ soo ve
sorghs draghen om d'Indianen Christenen
maken/als de Ministers van de Afgoden wel g
hadt hebben/ om haer de ceremonien te leere
want met de helft van de self de sorgh/ soo sulle
wy Indianen/ seer goede Christenen wesen/ d
wyle dat doch de Wet Iesu Christi, veel b
ter is/ wordende door ghebreck van diese onde
wijst/ van d'Indianen niet aengenomen. Seyd
voorwaer de waerheyt/ ende is ooc voor onsli
den een ghenoechsame confusie ende schande.

Het 26. Cap. De maniere van der Mexicanen vechten, ende van de Krijchs-ampten diese hadden.

DE principaelste graet van eeren/ stelde
de Mexicanen in den krijch/derhalven s
wast oock/ dat d'Edel-liedē de treffelijck
ste Soldaten waren/ende andere die gee
Edel-lieden en waren/ quamen/ door de glori
der krijchshandelinghe/ tot Digniteyten end
ampten/ ende onder d'Edelen gherekent te wor-
den/ gaven notabel prijsen aen den ghenen di
haer vromelijcken ende cloeck gedragē hadden
ghenietende preminentien, die niemandt anders
hebben en mocht/ waer mede sy haer seer stout-
moedich ende hartich maeckten. Haer wapenen
waren scherpe vlijmen ofte scheermessen van
yversteen/die aen beyde de zijden/ van een stock/
vast ghemaeckt waren. Dit gheweir was soo
fel/ datter geaffirmeert werdt/ datser met eenen
slach

ach t'hooft van een Peerdt by de neck gansch
iet af hielden. Ghebruyckten oock swaere kol-
en ofte knodsen / eñ stijve lancen/ ende oock soo
helijck als spietsen / ende ander werp-lancien/
aer sy wonder in gheoeffent waren: rechteden
ock veel met steenen uyt. Nu / om haer te be-
chermen/ soo ghebruycktense cleyne Rondassen
nde Schilden/ sommighe ghelijck als Helmet-
en ofte Casketten/ met een groot gheveert van
Plumagien aen de Rondassen ende Helmetten:
Cleedden haer met Tygers/ Leeuwen/ ofte an-
ier wreede beesten vellen: waren teghens den
ijandt seer haestich int aenvallen/ ende ooc seer
iedreven op't loopen ende worstelen/ want haer
naniere van't overwinnen en was soo veel niet
jheleghen in te dooden/ als in te captiveren of te
langhen/ dienende de captiven, als gesept is/ tot
jaerder sacrificien. Moteçuma is gheweest den
jhenen / die de Ridderschap tot meerder graet
ifte digniteyt ghebracht heeft/ ordinerende in de
irijchshandelinghe sekere Digniteyten, soo ghe-
ijck als van Commandeurs met bysondere teyc-
kenen. D'alderghepreferceertste van dese/waren
de ghene die de cruyn van't hayr met een roode
riem opgebondē hadden/met een costelijcke plu-
magie / waer van eenighe tacken af uytstaken/
die achter op den rugge neerhingen/met quasten
van't selve aen de eynden. Dese quasten waren
soo veel int ghetal/ als de feyten waren/diese be-
dreven hadden. Van dese Orden der Ridder-
schappe was van ghelijcken den Coninck selfs/
ende wordt oock alsoo met dusdanige soorte van
plumagie afgheschildert ghevonden / ende in
Chapultepec, alwaer Moteçuma met sijn soon in
een steenrotse uytghehouwen staen / (t'welcke
weerdich om sien is) staense met de voorschrevē

dracht/ met een groot gheveert van plumagien. Daer was een ander ordē, diese de Aguilas, ofte d'Arenden noemden / ende dan noch een ander diese de Leeuwen ende Tygren hieten / t'welcke gemeynlijcke de vrome ende cloecke Helden waren/ die hen in den krijch uptmuntedē/ dese quamen altoos / alsse ten strijdt ginghen/ met haer teyckenen upt. Daer waren noch andere/ gelijck als vale ofte grauwe Ridders/ die van soo grooter estime niet en waren als d'ander : dese droeghen ghesneden Colders / die hen int rondt tot boven over t'oor heen reyckten/ comende ten strijdt met de teyckenen / als d'ander Ridders/ maer waren alleenlijcken ghewapent van de middel opwaerts / want d'aldertreffelijckste wapenden haer gheheel end' al. Alle de bovenverhaelde mochten gout ende silver dragen/ haer met costelijck catoen cleeden/ goude ende beschilderde vaten hebben/ ende met schoenen gaen. De ghemeyne Man en mochten anders geen vaten ghebruycken als van aerde / noch en mochten niet gheschoent gaen / noch oock anders gheen cleederen draghen als van Nequen, t'welck een grof tuych is. Elck een van de vier voorschreven Ordenen ofte Digniteyten, hadden int Paleys ofte Hof / haer eyghen wooningen ende tijtelen: D'eerste wierden ghenaemt/ de wooninghe der Princē ofte Vorsten : de tweede/ van d'Arenden: de derde / van de Leeuwen ende Tygren : de vierde / van de grauwe ofte vale Ridders / etc. t'ander volck/ die gemeynder waren/ hadden haer wooninghen beneden : ende soo yemandt buyten sijn logement herberghde / was op de pene van lijfstraffe.

Het

Het 27. Cap. Van de groote sorghvuldicheyt ende Politie, die de Mexicanen gehadt hebben, int opbrenghen van de jeucht.

Gheenich dinck en heeft my meer verwondert/ noch weerdigher ghedocht gepresen ende in memorie ghehouden te wesen/ als de sorghvuldicheyt ende ordene die de Mexicanen ghehadt hebben / int opvoeden van haer kinderen : want om datse wel verstonden/ dat alle de hope van een goede Republijcke ofte Stadts welvaert/ bestaende is / in de onderwijsinghe der kindtsheyt ende jeucht/ (t'welcke van Plato breedelijcken ghehandelt wordt / in sijn Boecken / De Legibus, ofte van de Wetten) soo besteldense dat hare kinderen / de weelde ende vrijicheyt (de welcke/ voor den selvē ouderdom/ twee pestilentien zijn) ontrocken worden / haer verontledighende in proffijtelijcke ende eerlijcke exercitien / tot welcker effecte sy in de Tempelen bysondere huysen van kinderen hadden/ soo gelijck als Scholen/ofte onderwijs-huysen/zijnde van die van de Jonghers ende Dochters des Tempels (daer op sijn plaets breedelijcken van ghehandelt is) verscheyden. Daer waren in de voorschrevē kinder-scholen een groote menichte van knechtkens/ die daer vrywillichlijcken van d'Ouders selfs ghebracht wierden / de welcke haer Opsienders ende Tucht-meesters hadden/ diese leerden ende onderwesen / in loflijcke exercitien/ als van beleeft te wesen/ haer Ouders in respect ofte achtinghe te hebben / te dienen ende onderdanich te wesen/ waer toe sy haer lessen ende leeringhen gaven ende voorhielden/ op dat sy de Heeren mochten aengenaem wesen: Leerden haer oock singhen ende danssen: onderrechtense

tense van gelijcken in Krijchs handelinghe / ghelijck als daer is / een Pijl / Harpoen-ijser / ofte geroste Roede op een besteck af te schieten / met een Rondas wel om te gaen / ende met het zweerdt te spelē of te schermen. Dedense qualijck slapen / ende noch argher eten / op datse van jongs af tot den arbeyt souden wennen / ende gheen weeldich volck worden. Behalven t'gemeyne ghetal van dese Jonghers / soo warender noch / in de selve vertreck-plaetsen / andere Heeren ende Edel-lieden kinderen / de welcke wat meer opsichts ende een bysonder tractement hadden: De cost wiert haer van haer Ouders ghesonden: waren oude ende ervaren Mannen bevolen / datter die nae sien souden / van de welcke sy gestadelijcken onderricht ende vermaent wierden / deuchtsaem te wesen / kuysch te leven / gereghelt int eten te zijn / te vasten / de ganck te matigen / sachtsinnich ende gheschickt te gaen: Hadden voor een ghebruyck haer in eenighen arbeyt ende sware exercitien te beproeven. Soo wanneer datse al opghevoedt waren / soo haddense groote achtinghe op haer gheneghentheyt / ende den ghenen diese sagen tot den Krijch ghenegen te wesen / (ende ouderdom hebbende) sochtense in eenighe occasie te beproeven. Dese soodanighe / sondense (onder decksel datse de Soldaten eten ende lijftochten souden brengen) in de krijch / om aldaer te mogen sien / hoe dat het toeginck / ende de armoedt die daer gheleden wierdt / op datse alsoo de vreese mochten verliesen. Leydē haer dickwils een seer swaren last op den hals / om datse (soose haer int selve cloeckmoedich toonden) te lichtelijcker int ghesellschap van de Soldaten mochten aenghenomen worden: alsoo dat het oock wel ghebeurde ghelade nae't Legher te gaen / ende Capiteyn /

net een teycken van eeren / wederom te comen: nde van andere die haer so seer wilden uytmun- en/ datse d'eerste mael ghevangen ofte doot ble- en. Hielden voor't argste/ gevangen te blyven/ vaerom sy haer selven liever doot vochten/ als n de handen van haerder vyanden te raken / in oeghen dat den ghenen die haer hier toe bega- en / (t'welcke ordinaris de kinderen van den del ende vrome Helden waren) volghden daer aer ghenegentheyt ende affectie in. Andere die heneghen waren tot de dinghen des Tempels, nde om (op onse maniere ghesproken) gheeste- ijck te wesen. Namense (alsse de Jaren hadden) ypt der Scholē/ende brachtense in de Cellen ofte vooninghen des Tempels, die daer voor de Re- igieusen waren/ haer van ghelijcken de gheeste- ijcke teyckenē aendoende/ ende aldaer haddense aer Prelaten ende Meesters / diese / van al wat e selve administratie aenginck / onderwesen/ nde moesten in den dienste/daerse haer toe dedi- eerden, ofte begaven / volherden ende achter- volghen. Grootte ordene ende geschicktheyt was dit van de Mexicanen / in haer kinderen op te brenghen / ende soo men nu ter tijdt de selve or- dinantie hadde / in Huysen ende Seminarien te maken/ daer men dese Jonghers opbrachte/ de Christenheyt der Indianē soude sonder twijffel seer floreren. Sommighe jaloersche persoonen hebbent bestaen int werck te legghen / hebbende den Coninck ende sijnen Raet oock bewesen / de handt aen't selve te houden / maer om dieswille dat het een sake van interes is/ soo gaet het seer verlanckſaem ende flouwelijcken voort. Godt wil ons te recht helpen/op dat het ghene de kin- deren der duysternisse t'haerder verlies ghedaen hebben / ons ten minsten een confusie ofte ver-

werckhept en zy / ende dat de kinderen des lichts niet soo seer int goet ten achteren en blijven.

Het 28. Cap. Van de Dans-spelen ende Feesten der Indianen.

DEwijle dat in de vermakelijckheyt ende tijdtcortinghe van een Republijck ofte Ghemeynte / tot sijner tijdt / eensdeels de goede Regeeringhe bestaende is / soo en salt niet quaet wesen yet te segghen van't ghene dat d'Indianen hier van gebruyckt hebben / namelijcken de Mexicanen. Daer en is gheenich ghessachte ofte soorte van Menschen (die in ghemeynschap leven) ontdeckt gheweest / die haer maniere van vermakelijckheyt ende tijtverdrijf niet en hebben / met spelen / danssen / ofte cortwijlighe exercitie. Ick hebbe in Peru een maniere van vechten (speuls ghewijs) gesien / de welcke met soo ernstlijcken ghemoet / van de partijen ontstack / dat haer Puclla (ghelijck syse hieten) met genoech perijckels afliep. Hebbe oock duysentderley manieren van danssen ghesien / daerse verscheyden ampten ofte gheneeringhen naebootsen / als van Schaepherders / Ackerlieden / Visschers / Jaghers / etc. ende waren ghemeynlijcken altemael met eenich geluydt ende treden / die seer verlanckfaem ende flematijck / op haer pas / quamen. Daer warē noch ander Danssen / met mom-aensichten / (diese Guacones noemen) zijnde de grijnsen ende haer Trongnien / ghelijck als van enckele Duyvels. Dansten van ghelijcken / d'eene Mans / op d'anders schouderen / op de maniere alsse in Portugal de Pelas (ghelijck syse heeten) draghen. T'meesten-deel van dese Dans-spelen warē superstitien / ende een soorte van Afgoderije; want alsoo wast / datse hare

Hebben in Portugal een ghebruyck / datse in de

Afgoden

Afgoden eñ Guacas eerbiedinge bewesẽ: waerom de Prelaten gesocht hebben/ soo vele alsse mogen/ ciergheliȷcke Dans-spelen te schouwen: Doch om dat het meestendeel van dien/ enckele ver-makelijckheyt ende tijdtcortinghe is/ soo wordt het des niet te min noch evenwel toeghelaten/ datse op haer maniere danssen ende springẽ mo-ghen. Spelen/ met dese Danssen/ op verschey-den Instrumenten/ te weten/ eenighe gelijck als Fluytkens ofte Pijpkens/ andere ghelijck als Trommen/ eñ andere gelijck als Kinckhoorns. T'ordinariste is al te samen met gelijcker stem-men te singhen: singhen een ofte twee haerlieder Rijmen ofte ghedichten vooraen/ ende antwoor-dende alle d'ander met het laetste van't veers. Sommighe van dese Liedekens ofte Ghedich-ten waren seer aerdich/ ende verhaelden eenighe Historien: andere waren vol superstitien/ ende andere waren niet als enckele viesvasen eñ leu-renen. Den onsen/ die onder haerlieden verkee-ren/ hebben onderstaen/ de dingen van ons hey-lich Gheloof/ onder haer maniere/ van ghesan-ghen in te voeren/ ende t'proffijt dat hier door ghevonden wordt/ is seer veel/ want staen met de lust van de sangh ende thoon/ gantsche dagen over/ in toe te hooren ende nae te seggen/ sonder eens moede te worden. Hebben van gelijcken in hare tale onse maniere van ghedichten eñ wijsen gestelt/ ghelijck als van Octaven, ghesangen van Liedekens ende Rondeelen/ ende is om te ver-wonderen/ hoe wel/ ende met wat een lust/ datse d'Indianen aennemen. Dit is voorwaer voor dit volck een groote ende seer noodighe middel. In Peru so worden dese Danssen gemeynlijcken Taquî ghenoemt: In ander Provintien van Indien noemdense Ateytos, eñ in Mexico, Mitotes.

Processien van eenige Omme-ganghen eñ groote Feestdagẽ onder an-dere Dans-spelen ende represen-tatiẽ/ jon-ghe Doch-terkens al staende op de schou-deren dra-ghen/ al-waer den dragher/ met de voeten/ al danssende/ ende het dochterkẽ met de ar-men in de lucht/ een aerdighe bootserȷe aenrechtẽ.

In ghee-

In geenige plaetsen en was so grooten curieuſheyt van ſpelen eñ danſſen / als in nieu Spagnen, alwaer men noch hedenſdaeghs Buytelaers vindt / die een doen verwonderen: eenige op een coorde / andere die met voeten op een ſtock ofte rechte pael ſtaen en danſſen / ende duyſentderley ſprongen doen: andere die met de ſoolen eñ t'hol van de voeten een ſtruyck ofte balck verroeren/ omdraeyen / ende om hoogh werpen / t'welcke niet ghelooflijcke ſchijnt te weſen / sooment niet en ſaech / ende doen noch ander duyſent proefſtucken van grooter ſubtijlheyt / in clauteren/ ſpringhen/ buytelen / ſware ghewichten te draghen/ ſlaghen te verdraghen/ de welcke genoech ſoude weſen om ijſer te breken/van alle t'welcke men aerdighe ende antijckſche perten ghenoech af ſiet. Maer de vermakelijcke exercitien die van de Mexicanen aldermeeſt in weerden gehouden is/is die ſolennele Mitote, t'welcke eenen Dans is / die ſe in ſulcker achtinghe hielden / datter altemets de Coninghen ſelfs in quamen/doch niet tegens haren danck/ ende met ghewelt/gelijck als een Coninck Don Pedro van Arragon met den Barbier van Valencien. Deſen Dans ofte Mitote dedenſe gemeynlijcken in de tranſen ofte binne plaetſen van de Tempels ende ſ'Coninckx Huyſen / de welcke d'alderruymſte waren / ſtelden te middewegen van de plaets twee Inſtrumenten/zijnde t'eene int maeckſel gelijck als een Trommel ende t'ander als een Ton / t'welcke uyt een ſtuck ghemaeckt / ende van binnen uytgheholt was/comende te ſtaen gelijck als op een beeldt van een Menſche of Gedierte/ofte op een pilaer: waren beyde-gaer in ſulcker voegen geſtelt/ datſe op den anderẽ accordeerden/ ende een goede conſonantie gaven / maeckten daer verſcheyden

schepden ghelupdt met/ zijnde de ghesangen veel
ende verschepden/gingen al te samen al singende
ende danssende op't ghelupdt / met soo grooten
gheschicktheyt ende ordene / dat niemandt den
anderé over tradt/ ofte te buyté ginck/passende
altemael op malcanderen/ so wel in de stemmen
als int verroeren van de voeten / ende dat / met
sulcken behendichepdt / dat het een dinck om sien
was. In dese Dans-spelen maecktense twee
Ringhen van volck / te weten / int midden daer
d'Instrumenten stonden / stelden haer d'Oude-
ren/ Heeren/ eñ de treffelijckste lieden/de welcke
aldaer bynae met een stil-staende voet dansten
ende songhen. Rondtsom de selve/ een goet stuck
daer van af/quamen al d'ander/ twee ende twee
upt / danssende rondtom met meerder haestic-
heyt / makende verschepden veranderinghen/
ende sekere sprongen/ op sijnen tijdt ende te pro-
poost/ comende alsoo onder haer eenen seer bree-
den ende ruymen Rinck te maken. Quamen aen
dese Danssen met het alderbeste ghewaet datse
hadden / ende met verschepden Juweelen / een
peder na sijn vermogen. Hadden hier een groote
achtinge op/waerom sp dese maniere vã danssen
van joncks af leerdé ende aenwenden. Alhoewel
datse veel van dese Dans-spelen ter eeren van
haerder Goden hielden/so en was het nochtans
van hare Institutie ofte Instellinghe niet / maer
was / ghelijck als ghesept is / een maniere van
recreatie ende verheuginge voor de Gemepnte/
derhalven soo en is het oock gheen reden/ t'selve
d'Indiané t'ontrecken/ maer dat men wel voor
hem sie / datter gheenighe superstitie met ver-
menght worde. In Tepotzotlan, t'welcke een
Dorp is / gheleghen seven mijlen van Mexico,
hebbe ick de voorschrevé Dans ofte Mitote sien
doen

doen in de binne plaets van de Kercke / ende stondt my wel aen / dat men d'Indianen op de Feest-daghen hier in verontledichde ende met onderhielt / dewijle datse doch noodtwendich eenighe recreatie ofte vermakelijckheyt hebben moeten/ want int ghene dat openbaer ende sonder yemandts naedeel gheschiet/heeft men minder hinder van / als in andere diese op haer selven alleen souden moghen doen / soo haer dese wech-ghenomen ende verboden wierden. Ende generalijcken soo is het/int gene dat men d'Indianen van hare costuymen ende ghebruycken mach toelaten / (soo daer niets van haer oude dwalinghen onder vermenght is) weerdich te ghehengen ende toe te laten / ende te maken nae den raet des Paus S.Gregorius, dat hare Feesten ende tijdtcortinghen gerecht ende ghestiert worden tot Godes ende sijner Heylighen eere/ welcker Feesten sy celebrerende zijn. Dit sal nu ghenoech wesen / als oock int ghemeyn / van de costuymen ende politijcke gebruycken/ der Mexicanen/ van harē oorspronck ofte opcomste/ vermeerderinghe/ ende Keyser-rijcke/ (t'welcke een sake is/die wat breeder ende vermakelijcker wesen sal / t'selve uyt de grondt ende van eersten in / te verstaen) sal blijven om in een ander (te weten t'aenvolghende) Boeck van te handelen.

Eynde des sesten Boecks.

Het

Het sevenste Boeck der Historie Naturael ende Morael van West-Indien.

Het 1. Cap. VVat datter aen gheleghen is, kennisse te hebben van de daden der Indianen, namelijcken van de Mexicanen.

Alle (ofte t'zy wat) Historien dat het souden mogen wesen/ waerachtich ende wel geschreven zijnde/ en brengen geen cleyn proffijt voor den Leser: want het ghene dat gheweest is/ ghelijck als den wijsen Man seyt) dat selve is noch/ ende t'gene dat wesen sal/ is t'selve dat gheweest is. De Menschelijcke dinghen zijn haer onder den anderen seer ghelijck/ ende uyt de geschiedenissen van't eene/ soo leert men t'ander. Daer en is gheen soo Barbarisch volck/ die niet yets goets hebben/ dat prijsens weerdt is: ende daer en is oock geen soo politijck ende Menschelijck/ die niet yets hebben dat te verbeteren is. Nu/ soo wanneer dat het Relaes ofte Historie/ van de dadē der Indianen/ anders geen vruchte meer en hadde/ als t'ghemeyne/ van te wesen een Historie ende Tractaet/ van dingen die in effect ende met de waerheyt alsoo gheschiet zijn/ soo is het waerdich voor een nutbaer dinck aenghenomen ende ontfangen te worden/ ende niet om dat het Indianen zijn/ so en is daeromme de notitie van hare dingen niet te verwerpen/ ghelijck als wy in de natuerlijcke dingen sien/ dat d'Autheuren niet alleenlijck en schrijvē van de voornaemste Ghedierten/ uytnemende Planten ende dierbare Ghesteenten/ maer oock van de weynich gheachte

gheachte Ghedierten / ghemeyne Cruyderen, Steenen / ende dinghen die seer ordinaris zijn, want men in de selve oock eygenschappen heeft, die aenmerckens weerdt zijn: in voeghen / dat, soo wanneer dit anders niet en ware als een Historie / wesende / gelijc als het is / en geen fabulen ende versiersels / soo en is het gheen subject / dat men voor onweerdich houdē mach om te schrijven ende te lesen. Maer daer is noch een ander ende seer sonderlinge reden / te weten / om dat het van een weynich geacht volck is / soo wordt het gene dat van haerlieden gedenckens weerdt is / te meerder geacht / als ooc om dat het verscheyden materien zijn / van die van Europa, ghelijck als daer zijn / van de selve Natien / soo gheeft het een grooter lust / om uyt de grondt eñ van aenbegin te verstaen / haren oorspronck of beginsel / haer maniere van procederen / haer gheluckighe ende tegenspoedighe gheschiedenissen / ende en is niet alleen lust / maer oock proffijt / namelijcken voor de ghene die daer met handelen moeten. Want de kennisse / van haerder dingen / zijn haer noodende / om ons int onse geloof te geven / ende zijn int meerendeel onderwijsende / hoe datse gehandelt moeten worden. Is oock noch veel van de gemeyne ende onwetende verachtinge / wechnemende / daerse die van Europa in hebben / de welcke van dese lieden oordeelende zijn / datse geenige dingen van Menschelijcke redelijckheyt noch voorsichtichheyt hebben. Dē onschuldt van dese hare gemeyne opinie / en can nieuwers beter gevonden worden / als in de warachtige narratie / van de daden van dese lieden. So sal ick dan / met des Heeren hulpe / handelen van den oorspronck / successie ende notable daden der Mexicanen / ende dat / soo cort alst my moghelijck is / ende

ende int laetste soo sal men verstaen moghen/die
gestaltenisse die den alderhooghsten Godt heeft
willen uytkiesen / om dese Natien t'licht des
Euangeliums, van sijnen eenighen geboren Sone
Jesu Christo onsen Heere/ t'openbaren/ den welc-
ken ick bidde/ dat hy desen onsen cleynen arbeyt/
in sulcker voegen te recht wil stieren/ dat het ter
eeren ende glorie van sijn Goddelijcke mogent-
heyt/ ende tot eenighe nutticheyt van dese lieden
(dien hy sijn heylige Euangelische Wet verghe-
meynschapt heeft) strecken ende int licht co-
men mach.

Het 2. Cap. Van de Oude bevvoonders van *nieu Spagnen*, ende hoe datter de *Navatlacas* in ghecomen zijn.

D'Oude ende eerste bewoonders van de Provintien die wy nieu Spagnen heeten/ waren seer barbarische ende woeste lieden/ ende onderhielden haer alleenlijck van de Jacht / waerom sy den naem van Chichimecas kreghen/ leefden sonder t'landt te besaeyen / ofte te bouwen / noch en woonden oock niet by een/ want alle haer exercitie ende leven was anders niet als Jaghen / waer in sy wonder bedreven waren. Woonden ende onthielden haer op de scherpe Steenrotsen/ en op d'alderwoeste plaet-sen van't gebergthe/ levende seer beestelijck/ son-der eenighe Politie/ ende gantsch end' al naeckt. Jaeghden Venesoenen / Hasen / Conijnen/ We-sels/ Mollen/ wilde Katten/ Voghelen/ als oock ontijdicheden/ soo gelijck als daer zijn Slangen/ Haeghdissen/ Ratten/ Sprinckhanē ende Wor-men / met het welcke / als oock met Cruyderen ende Wortelen / sy haer onderhielden: Sliepen op de Gheberghten in de holen eñ wildernissen:

de Vrouwen gingen van gelijckē met de Man
op de selve exercitie vā de Jacht/ latende de kin
deren aen een tack van een boom (in een Biese
korfken ghelegen) hangen/ nae datse haer buyc
vol ghesoghen hadden/ tot soo langhe datse we
derom van de Jacht quamen. En hadden gee
Overhooft/ noch eenighe erkentenisse/ ende lee
den sonder eenighe kennisse van Goden / God
dienste of Religie. Men vindt noch hedēsdaegh
in nieu Spagnen, dusdanighe soorte van volcke
de welcke alleenlijck van hare bogen ende pijle
leven/ ende seer hinderlijck zijn/ want om quae
te doen/ ende yet te bespringhen/ voeghen eñ rot
ten haer by een / sonder dat haer de Spagnaer
den opt met goetheyt of quaetheyt/ met list of ge
weldt tot eenighe politije ende onderdanicheyt
hebben connen brengen: want naedemael datse
gheen Ghemeynschappen/ Dorpen/ ofte sekere
plaetsen hebben/ daerse haer onthouden / soo is
met dit volck te vechten/ anders niet als enckele
gebergthen op ende neer te jagen/ alwaerse haer
verspreyddē / ende op't alderwoeste eñ bedeckste
van't ghebergthe verberghen. Soodanich dan/
is huydigen daeghs de maniere van't leven der
Indianen/ ende dat/ in veel Provintien ende op
verscheyden plaetsen. Van dese soorte van bar-
barische Indianen / wordt voornamelijcken ge-
tracteert/ in de Boeckē De procuranda Indorum
salute, soo wanneer daer gheseyt wordt / dat
het haer van noode is / ghedwonghen ende on-
derdanich ghemaeckt te worden/ met eenich eer-
lijck gewelt/ ende dat het ons noodich is/ haer
eerst te leeren Menschen worden / ende daer nae
Christenen. Men wil seggē/ dat de gene die men
in nieu Spagnen, Otomyes noemt, (t'welcke ghe-
meynlijcken d'arme Indianen zijn / die op de
woestē

woeste plaetsen woonen) van de selve soorte ghe-
weest zijn: doch dese woonen by den anderen/
ende hebben eenighe politije / ende noch wel tot
dinghen van de Christenheyt. De gene die haer
met henlieden wel verstaen / en bevindense niet
onbequamer/ noch onabelder / als d'ander / die
rijcker ende voor politijcker gehouden worden.
Nu/ comende tot onse propoost/ dewijle dat dese
Chichimecas ende Otomyes (van de welcke ghe-
seyt is / d'eerste bewoonders van nieu Spagnen
gheweest te zijn) zaeyden noch maeyden/latende
t'alderbeste en vruchtbaerste landt onbewoont
ligghen/ soo ist selve daer nae/van de Natien die
van buyten quamen/ inghenomen ende veront-
ledicht ghewórden / de welcke / om dat het een
politijck volck was/ Navatlâca ghenaemt wier-
den/ dat is soo veel geseyt/als een volck die hare
sprake weten te verclaren / ende uyt te legghen/
in comparatie van d'ander barbarische ende on-
redelijcke Menschen. Dese tweede bewoonders
Navatlâcas, zijn gecomen/ van een seer vert ghe-
leghen landt/ uyt het Noorden/alwaer men als-
nu een Rijcke ontdeckt heeft / datse nieu Mexico
heeten/ in welcke Landouwe/ twee Provintien
zijn / d'eene Aztlan ghcheeten/ (dat is een plaets
van de Reyghers ghesëyt) ende d'ander Teucul-
huacân genaemt/ dat is soo veel ghesept/ als een
landt der gener die Goddelijcke Groot-vaders
hebben. In dese Provintien soo hadden de Na-
vatlâcas hare Huysen / Acker-landen / Goden/
Godtsdiensten ende ceremonien / met goede ghe-
regheltheyt ende politije. Dese Navatlâcas wa-
ren verdeelt in seven Gheslachten ofte Natien/
ende om dat het int selve lant een gebruyck was/
dat elcke geslachte haer bysondere ende bekende
contreye en onthoudinge hadde/ soo schilderense

den oorspronck ende afcomste der Navatlâcas in de figuere van een Spelonke ofte Hol / seggende datse upt seven Holen gecomē zijn/ t'land van Mexico bewoonen/ waer van sy in haer Liberijen ofte Bibliotheeck een Historie af maken schilderende sevē Holen met haer afcomelingen. Den tijdt dat de Navatlâcas upt haer landt ghecomen zijn / naer rekeninghe ende t'melden van haer Boecken / passeert over de acht hondert Jaren / ende ghereduceert op onse rekeninge/ is geweest int Jaer ons Heeren acht hondert ende twintich / alsse eerst upt haer landt begonsten te trecken/ vertoefden in den wech / aleer datse in't landt van Mexico (datse nu bewoonen) quamē/ tachtentich volle Jaren. D'oorsake van haer soo verlanghsaem reysen / was door persuasie ende bevel van hare Goden / t'welcke sonder twijffel Duyvels geweest zijn/ die sichtbaerlijcken met haer spraken) van datse vereyschē ende soecken souden na nieuwe Landen van soo ende soodanighe teyckenen / ende alsoo zijnse ghecomen/ t'landt te besien/ende de teyckenen t'erkennen / die hare Afgoden haer ghesept hadde / ende alwaer datse goede plaetsen vonden / floeghense haer ter neder/ende bewoondense/die besaeyende ende bebouwende : ende alsse dan weder ander beter ontdeckten / verlietense de ghene diese bewoont hadden : doch latende altoos/op de selve plaetsen / eenich volck blijven / namelijcken de ghene die oudt / kranck ende moeploos waren. Lieten van ghelijcken versien met goede Ghebouwen ende Edificien, van de welcke men noch hedē s daeghs (op de wegh daerse door heen quamen) spoor ende teycken af vindende is. Met dese maniere / van soo verlancksaem te reysen/ brachtense de tachtentich Jarē over wegh/ met

door/

door/int ghene dat men wel in een Maent tijdts gaen mach / ende zijn alsoo ghecomen int landt van México op onse rekeninghe / t'Jaer van neghen hondert ende twee.

Het 3. Cap. Hoe dat de ses Ghèslachten van de *Navatlàcas* t'landt van *Mexico* bevvoont hebben.

DEse seven Gheslachten/daer van ghesept is/ quamen al te samen gelijck upt/zijnde d'eerste de Suchimilcos, dat is soo veel gesept / als volck van de Bloem-ackeren: Dese bebouden de Zuptzijde van de Watercant van't groote Lack ofte Meyr van Mexico, stichten een Stadt van haer naem/met noch veel ander plaetsen. Langh daer nae / soo quamen die van het tweede Gheslachte / Chalcas ghenaemt/ (dat is ghesept/Volck van de monden) en timmerden van gelijckē een Stadt van haer naem/ verdeelende de landtpalen ofte limijten met de Suchimilcos. De derde waren de Tepanecas, dat is Volck van de Brugghe ghesept : dese bebouden ende bewoonden oock de Water-cant van't Lack / te weten / aen de Westzijde. Dit volck vermenichvuldichden soo seer / datse de Hooftplaets van haer Provintie Azcapuzalco noemden/ t'welcke soo veel gesept is/ als Mieren-hol/ ende zijn een langen tijdt seer machtich geweest. Nae dese/ soo zijn ghecomen de gene die Tezcûco bewoont hebben/ t'welcke zijn/ die van Cûlhua, dat is crom volck ghesept / om dies wille datter in haer landt eenen Bergh stondt/ die seer crom was. Op deser voegen soo is t'Lack ofte Meyr/ van dese vier Natien / omringt ghewozden / bewoonende dese / de zijde van't Oosten / ende de Tepanecas de zijde van't Noorden. Dese van

Tezcuco wierden voor seer cortoys ende wel bespraeckt ghehouden / zijnde haer tael oock seer fraey. Daer nae soo quamen die Tlatluicas, dat is volck van't gheberghte gheseyt / dese waren d'alderplomste ende grofste van allen. Ende om dies wille datse alle de platte landen / rondtsom t'Meyr/ tot aen't Geberghte toe/ verontledicht vonden/ soo passeerdense aen d'ander zijde van't Geberghte / eñ vonden aldaer een seer spatieus/ heet ende vruchtbaer landt / alwaerse veel ende groote vleckē bouden/noemende de Hooftplaets van haer Provintie Quahunachuā, t'welcke soo veel te seggen is/ als een plaets daer des Arents stem geluydt gheeft/ wordende van die van onse ghemeyne tale Quernavaca gheheeten/ende is de selve Provintie die mē hedens daeghs t'Marckgraefschap noemt. Die van't seste Gheslachte/ t'welcke de Tlascaltecas zijn/ dat is t'volck van't broot gheseyt / passeerden over t'Gheberghte heen/Oostwaerts aen/ treckende tot onder t'besneeude Gheberghte/ alwaer den vermaerden Vulcan, ofte vyerighen Bergh/ tusschen Mexico ende de Stadt de los Angelos,ofte van d'Enghelen/ staet: Vonden seer groote ende goede gheleghentheden / ende versprepdden haer oock seer wijdt ende breedt/timmerende heerlijcke gebouwen met verscheyden Vlecken ende Steden. De Hooftplaets vā haer Provintie noemdense/ nae haren naem / Tlascalā. Dit is de Natie/ die de Spagnaerden toeghedaen waren/ met welcker hulpe sy oock t'landt quamen t'overwinnen/ waerom de selve / tot op den huydighen dach/ noch vry van tribuyt zijn/ghenietende een generale ofte algemeyne exceptie. Ten tijden dat alle dese Natien de selve Landen begonstē te bewoonen / soo en bewesen haer de Chinchimecas (te weten/

weten / d'oude ende eerste bewoonders) gantsch gheen waengunst / noch en steldender haer oock niet eens teghens / dan docht haer alleenlijck vreemdt te zijn/en ghelijck als verwondert ende verbaest wesende/verberghdense haer int alderbedecktste van de Steenrotsen. Maer de ghene die aen d'ander zijde van't besneeude Gebergh te woonden / (alwaert de Tlascaltecas behouden) en wilden niet consenteren/ t'gene dat alle d'ander Chichimecas ghedaen hadden / maer stelden haer eer ter weer/ om haer landt te beschermen: ende om dies wille dat het Reusen waren/ (nae't verhael van hare Historien) soo meyndense de vreemdelingen met gewelt te verdrijven/maer haer groote cracht wierdt door de listicheyt van de Tlascaltecas overwonnen en t'ondergebracht/ te weten/maeckten daer eerst verseker t/en eenen beveynsden peys ofte vrede met / ende noodden haer te gast / op een groote maeltijdt / hebbende te vooren een hoop volcx / te schuyl ende in een verborgen laech ghelept. Alsse nu aldus int beste van haer brasserije ende dronckenschap waren/ so ontstalense haer/ met een groote dissimulatie/ de wapenen/ t'welcke warē groote knodsen ofte kolven/Rondassen/houte zweerden/ende andere diergelijcke soorte van gheweir. Dit ghedaen zijnde/ quamen haer onversiens overvallē ende bestormen/ de welcke haer willende te weer stellen / ende missende haer wapenen / floeghen de handen aen de naest-staende boomen/ en scheurden daer de tacken van af / ghelijck als ander de bladen van Latou soudē mogen afhalen. Doch dewijle dat de Tlascaltecas in wapenen ende op haer hoede waren / soo hebbense eyndtlijcken de Reusen overweldicht ende verslaghen/in sulcker voeghen / datter niet een af te lijf en bleef. Nie-

mandt en verwondere hem / noch en houde dit van de Reusen voor geen fabel / want daer worden noch hedensdaeghs Menschen-ghebeenten ghevonden/die van ongheloofl ijcke grootte zijn. Als ick in Mexico was/ t'Jaer van ses en tachtich/ soo wierdt daer een van dusdanige Reusen ghevonden in een van onse Erven/ (die wy noemen Iesus van't Gheberghte) waer van ons een van de kiesen getoont wierdt/ de welcke/ sonder t'selve te encareceren ofte te verheffen / wel soo groot was/ als een Mans vuyst/ ende alle t'ander nae advenant/ t'welcke ick selfs gesien hebbe/ my verwonderende van een so ongeschickten grootte. Met dese victorie dan/ soo zijn de Tlascaltecas vreedsamich / eñ alle d'ander Gheslachten/ in rusten gebleven/onderhoudende de voorschreven ses Gheslachten der vreemdelingen/altoos vriendtschappe onder den anderen / houwende ende trouwende d'eene met des anderen kinderen / verdeelende de landtpalen ofte limijten seer vreedsamelijcken/soeckende elck een met een eerlijcke competentie ofte eergierichept/ sijn Republijck ofte Ghemeynte te verheffen / vermeerderen ende heerlijck te maken/tot soo lange datse tot grooten aenwasch ende moghenthept quamen. Die Barbaren Chichimecas siende wat datter omginck / begonsten eenighe policije aen te nemen/haer lichamẽ te bedecken/eñ schaemte te maken/ van't ghene datse tot die tijdt niet gedaen hadden/ ende beginnende altemets met het ander volck om te gaen/verliesende door de ghemeynschappe de vreese / quamense met der tijdt van haer te leeren / beginnende te mets Hutten ende Boeten te maken / met eenighe ordene ende ghereghelthept van Republijcke ofte Stadts ghemeynte / kiesende Heeren / ende haer voor

Overichept

overicheyt erkennende/also datse hier mede een
groot deel van't beestelijcke leven (datse te voo-
ren hadden) achter lieten ende afleyden/ doch
blijvende evenwel altoos op de Berghen/ ende
nicht aen't Gheberghte van d'ander afghesonde-
dert. Op dese selve maniere/houde ic voor seker/
dat het met alle d'ander Natien ende Provintien
van Indien toegheghaen is/ dat d'eerste wilde lie-
den gheweest zijn/ de welcke/ om haer van de
Jacht t'onderhouden/ seer woeste ende wilde
landen doorboort/ ende een nieuwe Werelt ont-
deckt hebben/ de selve bynaest bewoonende ghe-
lijck als wilde Dieren/sonder Huys/Dack/Ac-
keren/Vee/ Coninck/Wet/Godt/noch redelijc-
heyt te hebben: daer na comende andere nieuwe
ende beter landen te soecken/ hebben t'goede be-
bout/ ghereghelthept/policije/ ende een maniere
van Republijcke (hoewel seer barbarisch) inghe-
voert. Nu daer nae soo hebben haer eenige (van
dese selde/ ofte misschien van andere Natien/ die
wat meer wetenschaps ende listicheyts hadden/
als d'ander) begheven/om de gene die van min-
der vermoghen waren/te verdrucken/eñ t'haer-
der onderdanicheyt te brenghen/ tot soo langhe
datse groote Coninckrijcken eñ Keyserdommen
quamen te stichten. Alsoo ist gheweest in Mexico
ende in Peru, ende alsoo ist oock sonder twijffel
gheweest/t'zy waer dat het wil/ op alle plaetsen
daer men onder dese Barbaren gefondeerde Ste-
den ende Republijcken, ofte Stadts-gemeynten
vindende is/ waerom ick my in mijn opinie (die
ick int eerste Boeck breedelijcken ghehandelt
hebbe) come te bevestighen/ van dat d'eerste be-
woonders van VVest-Indien over landt ghero-
men zijn/ ende dat consequentelijcke alle de lan-
den van Indien met die van Asien, Europa ende
 Africa,

Africa, ende de nieuwe Werelt met d'oude/ ae
een comen / hoewel dat tot huydigē daeghs to
t'landt dat dese twee Wereldten aen een cnoo
ende t'samen voeght/ noch niet ontdeckt is/of
soo daer Zee tusschen beyden is / moet soo na
wesen / datter de wilde Ghedierten / al swem
mende / ende de Menschen in cleyne ende arm
schuyten/ met over moghen comen. Maer ach
terlatende dese Philosophye/ soo willen wy w
der tot onse Historie keeren.

Het 4. Cap. Van den uyttocht ende vvegh de
Mexicanen, ende van de bouvvinghe
van *Mechoacân*.

NU verloopen zijnde / drye hondert end
twee Jaren / dat de ses voorschreve
Ghessachten uyt haer landt ghetrocke
waren/ en dat van nieu Spagnen bebou
ende bewoont hadden / zijnde t'landt al seer be
woont ende in goede ordene ende politye ghe
bracht/ soo zijn die van't sevende Hol ofte Ghe
slachte / over ghecomen / t'welcke de Natie de
Mexicanen is / comende / ghelijck als d'ander
uyt de Provintie van Aztlan ende Teculhuacan
een politijck/ beleeft/ ende seer strijdtbaer volck
Dese aenbaden den Afgodt Vizclipuztli, van d
welcken hier vooren breedelijcken mentie ghe
maeckt is: ende den Duyvel / die in den sel
ven Afgodt was / sprack / ende regeerde des
Natie seer lichtelijcken. Desen dan/ beval haer
uyt haer landt te trecken/ hen belovende/ dat hy
haer Princen ende Heerē soude maken/ van all
de Provintien die d'ander ses Ghessachten be
bout hadden/ ende dat hy haer soude gheven ee
seer overvloedich lant/met veel Gouts/Silver
costelijcke Ghesteenten / Pluymen / ende rijck

Mantels

Mantels ofte Cleederē: Waer mede sy upt troc-
en / hebbende haren Afgodt (in een Arcke van
biesen ghesceten) by haer / de welcke van vier de
voornaemste Priesters ghedraghen wierdt / met
wiens hy oock gemeynschap hielt / ende int hey-
melijck de geschiedenissen van harē wegh open-
baerde / hen waerschouwende van't ghene dat
haer wedervaren soude / ghevende ende ordine-
rende haerlieder Wetten / Godtsdiensten / Cere-
monien ende Sacrificien / in sulcker voegē datse
oock niet een voet en versetten / sonder goetdunc-
ken ende bevel van desen Afgodt : wanneer ende
waer datse reysen ende rusten souden / wiert van
hem voorgestelt / ende van haer tot een punt toe
achtervolght. Het eerste datse deden / (alsse pe-
vers quamen) was terstont een Huys ofte Ta-
bernakel te bouwen / voor haren valschen Godt /
ende stelden hem altoos te middeweghen van't
legher / daerse haer ter neer sloeghen / settende
d'Arcke op een Altaer / die op de selve maniere
ghemaeckt was / ghelijck alsse de Christelijcke
kercke in ghebruyck heeft. Dit ghedaen zijnde /
soo bereydden ende boudense hare Ackeren met
koorn ende andere Aerdt-weyten / diese onder
haer ghebruyckten / maer waren noch evenwel
haren Godt so onderdanich / dat soo't hem goet
dochte / datset inhaelden / soo haeldenset in / ende
soo niet / (in bevelende dat sy't legher souden op-
breken) so bleef het daer altemael staen / tot enc-
kel zaet / ende tot onderhoudt vā d'oude / cranc-
ken / ende moeyploose lieden / dieser met opsette
wille lieten blijven / t'zy te wat plaetsen datse
bouden / pretenderende dat alle t'landt van haer
Natie mochte bewoont blijven. By aventuere
soo sal dese upttocht ē bevaert der Mexicanen /
een ghelijckenis schijnen te hebben / met de tocht
ende

ende wegh / die de kinderen van Israël upt Egy
pten deden/ want sy lieden wierdē oock/als des
vermaent upt te trecken / om t'landt van belo
ten te soecken: ende hadden / soo wel d'een al
d'ander / haren Godt tot een Leydtsman / ha
beraetslaghende met de Arcke, ende hem een Ta
bernakel makende/ ende brachten oock/ soo w
d'een als d'ander / een groot ghetal van Jare
om / aleer datse int landt van beloften quamen
soo datter in alle dit selve/als oock in veel ande
dingen (van dat de Historie der Mexicanen ve
meldende is) ghelyckenisse is/ met het gene da
de heylighe Schriftuere verhaelt van de Israe
liten/ende is sonder twijffel alsoo/dat den Duy
vel/ Prins der hoovaerdije) gesocht heeft (in d
handelinge ende onderdanicheyt van dit volck
nae te bootsen / t'ghene dat den Alderhooghste
ende warachtighen Godt met sijn Ghemeynt
uptgherecht heeft. Want soo/gelijck als voore
geseyt is/ so heeft den Satan altoos/een vreem
de appetijt ofte lust/ om Godt te verghelijcken
welcker ghemeynschappe ende handelinghe me
de Menschen. Desen doot-vyant valschelijcken
ghesocht heeft t'usurperen/ ofte nae hem te trec-
ken. Daer en is noch noyt Duyvel ghevonden/
die alsoo met de lieden omghegaen heeft/ als de-
sen Duyvel Viztlipuztli, ende blijckt oock wel
wie dat hy gheweest is / want daer en zijn noch
noyt superstitieuser Godtsdiensten / noch wree-
der eñ onmenschelijcker sacrificien ghesien/noch
ghehoort/ als dese den sijnen geleert ende onder-
recht heeft / zijnde eyndtlijcke ghelijck als de
ghene/ die gedicht waren van den selven vyandt
des Menschelijcke geslachtes. Den Overstē ofte
Capiteyn / die dese lieden nae volghden / was
ghenaemt Mexii, waer van daer nae den naem
Mexico,

exico, ende die van sijn Natie/ Mexicanen/ af-
romen is. Nu reysende aldus met de selve ver-
nckfaemheyt/ (als d'ander ses Natien gedaen
dden) bouwende/ saeyende ende maeyende op
rscheyden plaetsen / waer van men noch tot
ydighen daeghs de teyckenen ende ruïnen ofte
erblijffels vindt/ passerende veel moeytens eñ
rijckels/ zijn eyndtlijcken ten langhen laetsten
arriveert in de Provintie die men Mechoâcan
et / (dat is soo veel als een Visch-rijck landt
esept) want men aldaer seer veel heeft/ te we-
n / in de groote ende schoone Lacken eñ Mey-
n die daer zijn/ alwaer sy (om dat haer de ghe-
genthept ende frischeyt van't landt aenstondt)
geerden te rusten: Maer te raet gaende met
aren Afgodt / (den welcken daer niet te vreden
as) soo badense hem/ dat hy haer ten minsten
ilde vergunnen / datser eenich van haer volck
ochten laten / om een soo goeden landt te be-
ouwen: waer in hy wel te vreden was/ende gaf
aer oock de practijck/ hoe datset doen ende aen-
echten souden/ t'welcke was / dat gaende splie-
en/ soo wel Vrouwen als Mans/ in een schoon
ack ofte Meyr / Pazcuâro ghenaemt / om hen
baden / soo riet hy / dat men de cleeren soude
ntrooven van de ghene die daer bleven / ende
erstont/ sonder eenich rumoer / t'legher opbre-
en/ ende doorgaen/ t'welcke alsoo gedaen wiert.
ls nu d'ander (die met de lust van't baden/op't
edroch niet verdacht waren) uytquamen/ende
aer van haer cleederen ende met ghesellen be-
ooft/ bespot/ ende verlatẽ vonden bleveuse seer
erslaghen ende claghelijck: ende om te bewijsen
en haet dieser op cregen/ so seyt men datse haer
acht / als oock haer tale / veranderden. Ten
ninsten / soo ist een dinck dat seker is / dat dese
Mechoa-

Mechoacanen, altoos vyanden van de Mexicanen gheweest zijn/waerom sy oock den Marck graef van den Dale/t'geluck/ ofte te goeder tijt, quamen aenbieden/ten tijden als hy de victorie, van't overwinnen van Mexico vercregē hadde.

Het 5.Cap. Van't ghene dat haer vvedervaren is,in *Malinalco*, in *Tula*, ende in *Chapultepec*.

VAn Mechoacan tot Mexico zijn over de vijftich mijlen / op desen wegh lept Malinalco, alwaert ghebeurde/ datser aen haren Afgodt beclaeghdē van een vrouwe uyt haerder geselschap / die een groote Toovenaerster was / (de welcke ghenaemt wierdt/ Suster van haren Godt) om datse henliedē/met haer quade consten/ groote schade dede/ ende op een sekere maniere sochte/ haer / van henlieden/ voor een Godinne te doen aenbidden: Waerop den Afgodt / aen een van de Ouderlinghen / die d'Arcke droegen/in een droom openbaerde/ ende seyde/dat hy de Ghemeynte/van sijnent wegen/ soude troosten / haer op een nieu groote beloftenis doende / ende datse den selven / sijn Suster/ als een wreede eñ quade Vrouwe/ met alle haer familie / souden verlaten / brekende t'legher by nacht / ende met grooter stillicheyt op / sonder eenich spoor te laten/ waer na toe datse trocken/ t'welcke sy alsoo deden. Nu / de Toovenaerster haer / met haer familie / alleen ende bespot vindende/heeft aldaer een Vleck ghesticht/ t'welcke Malinalco genaemt wierdt / ende men houdt die vā Malinalco alsnoch voor groote Toovenaers/ ghelijck als kinderen van soodanighe Moeder. Nu/ om dieswille dat de Mexicanen / door dese partijschappen / als oock om de veel krancken ende t'moeploos volck / datse hier ende daer

chter lieten / seer ghe swackt ende ghemindert
waren/soo wildense haer wederom versterken/
waerom sy haer rust plaetse maeckten / in een
ghelegentheyt die men Tula hiet/dat is soo veel/
als een plaets van Biesen gheseyt / aldaer ghe-
boodt haer den Afgodt/datse een groote Riviere
souden afdammen / ende verleyden / in sulcker
voegen datse over een groot vlack veldt/mochte
heen storten/eñ met de conste dien hy haer leerde/
omringdense een schoon gheberghte / Coatêpec
ghenaemt/ altemael met water/ ende maeckten
daer een groot Lack ofte Meyr / t'welcke sy
rondtsom beplanten met Wilghen/Popelieren/
Elsen / ende ander boomen / alwaer veel Visch
in begonst te groeyen / comende oock nae't ghe-
boomte veel ghevoghelte / soo dat het een seer
lustighe plaets wierdt. Ende om dat haer de ge-
legheintheyt wel aenstondt/ ende moede wesende
van soo veel reysens / begonstense veel te hande-
len / van aldaer te bouwen / ende niet verder te
passeren: waer van hem den Duyvel seer dap-
per verstoorde/dreygende sijn Priesters met der
doot / ende beval haer terstont / datse d'afdam-
minghe van de Riviere weder wech souden ne-
men/ende t'water laten loopen/daer't te vooren
gheloopen hadde/ende seyde/ dat hy/ de gene die
onghehoorsaem geweest waren dien aenstaende
nacht sulcken castijdinghe souden gheven als sy
verdient hadden. Ende soo ghelijck alst t'quaet-
doen/ den Duyvel soo eyghen is/ ghehenghende
dickwils de rechtveerdicheyt Godts/dat de gene
die hem voor haren Godt vercoren hebben/soo-
danighen beul overghelevert wierden / soo ghe-
schieddent/ datter des middernachts/ op een se-
ker oort van't legher/een groot geruchte gehoort
wiert/eñ als sy daer s'morgens nae toe ginghen/
soo

soo vondenser doot ligghen / de gene die voorg
nomen haddẽ aldaer te blijven. De maniere va
datse gedoodt waren / was de borst uytgeruckt
ende t'herte daer uyt ghehaelt / soo ghelijck al
sy se vonden liggen / waer mede desen haren lief
lijcken Godt / aen die arme ongheluckige Men
schen leerende was / de maniere van sacrificie
die hem aenghenaem waren / t'welcke was va
die tijdt voortaen / de Menschen in haer grou
welijcke sacrificien de borst op te snijden / ende d
herten daer uyt te rucken. Met dese castijdingh
ende met het verdrooghen van't veldt / om da
het Lack weder gantsch verloopen ende uytge
drooght was / soo hebbense hen met harẽ Godt
beraden / ende zijn / met sijn wille ende bevel / al
lengskens voorder aen ghetrocken / tot datse op
een mijl na aen Mexico in Chapultepec quamen /
een plaetse die seer ghecelebreert is / om sijn ghe-
noechelijckheyt ende frischeyt wille / maeckten
haer in dit Gheberghte sterck / door vreese van
de Natien die t'selve landt bewoonden / die haer
al te samen tegens waren / namelijcken / om dat
eenen Copil, sone van de Toovenaerster diese
in Malinâlco verlieten / de Mexicanen ghebla-
meert / ende eenen quaden roep naeghegheven
hadde / den welckẽ / door bevel van sijn Moeder /
een langen tijt daer nae int vervolgh der Mexi-
canen ghecomen is / soeckende de Tepanecas, met
de andere omligghende naebueren / jae tot de
Chälcas toe / teghens haer te doen opstaen / ende
bracht het oock in sulcker voegen te weegh / datse
met gewapender hant op trocken / om de Mexi-
canen te vernielen. Den voorschrevẽ Copil stelde
hem op eenen Bergh / die te middewegen van't
Lack staet / (Acopilco gheheeten) verwachtende
de nederlage ende vernielinge van sijn vyanden:
maer

naer spliеden liepen / door't advijs van haren Afgodt/naer hem toe/ende quamen hem onver-moedts t'overvallen ende doot te smijten / ende brachten t'hert aen haren Godt / den welcken t'selve beval int Lack ofte Meyr te worpē/van't welcke sy versieren een Tunal (dat is eenē boom alsoo ghenaemt) voortgecomen is/alwaer daer nae Mexico gesticht wierdt. De Châlcas, met de ander Natien / zijn teghens de Mexicanen ten strijde ghecomen/ hebbende de Mexicanen voor haer Capiteyn gecorē een cloeckmoedich Heldt/ met namen Vitzilovitli,den welcken in de meeste furie ofte hitte/van de vyanden ghevangen ende ghedoodt wierdt: doch evenwel soo en verloren de Mexicanē hierom de moedt niet/maer voch-ten seer vromelijcken / soo datse/ tot spijt van de vyanden/ eenen open wegh ofte scheuringhe/ in haer slach-orden maeckten / hebbende te mid-dewegen van haer/d'oude Mannen/ Vrouwen ende kinderen / ende passeerden alsoo tot Atlacuyavâya toe/eē Vleck ofte plaets vā deCulhuas, de welcke sy besich vonden met haer Feeste te cele-brеren. Alhier maeckten sy haer sterck/ sonder datse eens van de Châlcas, noch van d'ander/ achtervolght wierden/ maer zijn weder/ als be-schaemt wesende (om dat sy/ die soo veel waren) haer van soo weynich overwonnen sagen) naer haer woon-plaetsen toe ghetrocken.

Tunal is een boom ofte plante/ bestaē-de in eenkele bladē die gātsch grof ende dick zijn/ comende t'eene blat uyt het ander voort/daer int vierde Boeck hier vooren/ Cap.23. van ghe-handelt is.

Het 6. Cap. Van den strijdt diese hadden tegens die van *Cuhuâcan.*

SOnden/ door raet van den Afgodt/ hare Gesanten aen den Heere van Culhuâcan, hem gelegentheyt eñ plaets eysschende/ om te bouwen ende woonen / den welc-ken / nae dat hy hem met den sijnen beraden

hadde / haer aenwijsinghe dede op Tiçaapan
dat is soo veel ghesept / als t'witte water) me
intentie van datser mochten sterven ende te loo
gaen: want daer was in de selve contreye een
groote menichte van Aderen / Slanghen / end
andere fenijnighe Ghedierten/ die upt een Ghe-
berghte/ dat daer ontrent stont/ voort quamen
Maer spliedes aenghepoort en onderrecht zijnd
van haren Duyvel/ namen seer geerne aen/ t'ge
ne dat haer ghepresenteert wierdt/ betemmend
door s'Duyvels const alle de voorschreven Ghe-
dierten/ sonder datse haer yet quaets deden / ja
veranderdense noch oock tot voedtsel/ daer t'ha
ren wille en vrymoedelijcken van etende: t'welc
ke de Heere van Culhuacan siende / als oock ho
datse t'landt bebouden / ende daer Acker end
Zaep-landen ghemaeckt hadden / ghehenghd
haer sijn Stadt / ende liet haer toe datser in all
vriendtschappe met mochten handelen. Mae
den Godt/ die de Mexicanen aenbaden/ en ded
dit niet (soo ghelijck als hy plach) om eenich
goet / dan om meerder quaet te doen. Nu / so
seyde hy tot sijn Priesters/ dat dit de plaets nie
en was/ daer hy begeerde datse blijven ende vol
herden souden / ende dat oock d'uytcomste va
daer / door oorlogh te weegh ghebracht moes
wesen / waer toe sy een Vrou-persoon moeste
soecken / om te brenghen aen de Godinne van'
discoort ofte tweedracht/ zijnde de aenslach/ da
men soude doen eysschen aen den Coninck va
Culhuacan, sijn Dochter / tot een Coninginn
der Mexicanen/ende Moeder van haren Godt,
den welcke d'Ambassaetschap goet-dunckende,
haer die terstont met veel verciersels ende ghe-
selschaps overghelevert heeft. Nu / den selve
nacht datse ghecomen was / soo hebbense (doo
beve

bevel van den selven dootslager diese aenbaden) de Dochter seer wreedelijcken gedoodt ende gevilt/ ghelijck als sy't oock seer delicaet doen connen/ treckende t'vel een Jonghelinck aen/ ende dat/ boven over de cleederen van de Dochter/ stellende haer alsoo op deser maniere by den Afgodt/ haer voor een Godinne ende Moeder van haren Godt dedicerende/ ende baden haer oock/ van die tijt af/ aen/ haer eenen Afgodt makende diese Toçci noemden/ dat is soo veel als onse Groot moeder gheseyt. Nu/ noch niet te vreden wesende met dese wreedtheyt/ soo hebbense met schalckheyt de Coninck van Culhuâcan, Vader van de Dochter/ genoodet/ dat hy sijn Dochter (die al voor een Godinne gheconsacreert ofte ghewijdt was) soude comen aenbidden: ende comende den selven met groote presenten ende veel gheselschaps van den sijnen/ hebben hem in een Capelle ghebracht/ die seer doncker was/ alwaer harẽ Afgodt stondt/ op dat hy sijn Dochter/ die daer oock stondt/ offerhande aen doen mochte: maer gheschiedende dat hy (int ontsteken van't Wieroock/ t'welcke op haer maniere in een Vyertest opgeoffert wiert) door de vlam/ t'vel van sijn Dochter quam te bekennen: ende verstaen hebbende de wreedtheyt ende t'bedroch/ is terstont al crijtende uytgheloopen/ ende met alle sijn volck met een dullicheyt ende verbolgen ghemoedt/ op de Mexicanen ghevallen/ tot soo langhe dat hy haer te rugghe dreef/ende vertrecken dede/ tot aen't Lack ofte Meyr toe/ jae soo seer/datser bynae in versmoorden ende te grondt ginghen. De Mexicanen verweerden haer/ende wierpen met sekere Roeden/diese ghebruyckten/ daer sy haer wederpartije dapper met quetsten/ in sulcker voegen datse eyndtlijcken lant cregen/

ende verlatende de selve contreye / zijn over het Lack ofte Meyr ghecomen / seer verdestrueert / moeyloos ende nat wesende / met een groot gheschrey ende gherucht van Vrouwen ende kinderen / teghens haer / ende tegens haren Godt / die haer in sulcken parcket stelde. Moesten over een Rivier / die men niet gronden const / alwaerse van hare Rondassen / Schilden / Pijlen ēn Biesen / Balsas ofte Bondels maeckten / daerse met over quamen. Eyndtlijcken / makende van Culhuacan af / eenen omwegh / zijn ghecomen tot Iztapalâpa, ende van daer tot Acatzintitlan, ende daer nae tot Iztacâlco, ende eyndtlijckē ter plaetsen daer hedensdaeghs de Hermijte ofte Cluyse van S. Antonio staet / aē de incomste van Mexico, ende in de Wijck die men alsnu van S. Pauvvels noemt / haren Godt hen in de tribulatien ende moeyloosheyt vertroostende / ende hen moedt gevende / met beloftenissen van groote dinghen.

Het 7. Cap. Van de Stichtinghe ofte Bouvvinge van *Mexico*.

NV / den tijdt ghecomen wesende / dat den Vader der leughenen sijn Ghemeynte voldoen wilde / de welcke niet langher soo veel omweghen / moeytens ende perijckelen verdraghen mochte / soo ist ghebeurt / dat eenige oude Toovenaers ofte Priesters (int doorgaen van een dichte bewassen wildernisse van Biesen ende dierghelijcke cruyderen) ghemoet hebben een plas van seer claer ende schoon water / t'welcke scheen versilvert te wesen / ende slaende haer ooghen rondtsom her / sagen dat de Boomen / de Beemt / de Visschen / ende al wat datse te sien quamen / seer wit schijnende was / ende haer hier van verwonderende / so wierdense een

een Prophetye van haren Godt ghedachtich/de welcke haer t'selve ghegeven hadde/tot een teycken/ van de plaets daerse rusten / ende Heeren van't ander Volck worde souden: eñ schreyende van blydschap / zijnse met de goede tydinge weder nae de Ghemeynte ofte t'Legher gecomen. Den aenvolghenden nacht / soo is Viztlipuztli een oudt Priester in een droom verschenen / segghende datse int selve Lack ofte Meyr een Tunal-boom souden soecken/ die uyt een steen voort quam/ t'welcke/ nae syn seggen/ was/ter plaetsen daer / door syn bevel / t'hert van syn vyandt Copil, sone van de Toovenaerster / ghewurpen was/ende datse op de selve Tunal souden vinden eenen seer schoonen Arent / die hem aldaer was weydende / ofte onderhielt met het voedtsel van seer schoone Voghelen : ende soo wanneer datse sulcx saghen / soo mochtense weten / dat het de plaetse was/daerse haerlieder Stadt timmeren souden / de welcke alle d'ander souden overtreffen / ende in de Werelt vermaert wesen. Des morghens soo versaemden de Ouden / de gantsche Gemeynte / ende dat / van den meesten tot den minsten toe / ende dedense een vermaninghe ende reden / van't vele datse haren Godt schuldich waren/ ende van de verschyninghe/dien hy dien nacht (hoewel onweerdich) gehadt hadde/ besluytende datse al te samen gelijck / behoorden te gaen/ om die soo geluckfalige plaets/die haer beloeft was/te soecken/ t'welcke in haer al te samen soo grooten devotie eñ blydschappe veroorsaeckte/ datse haer terstont / sonder eenich dilay/ op de tocht begaven/ ende haer verdeelende aen d'een ende d'ander zyde/ende over de geheele Wildernisse/ van Liesen/Biesen/eñ ander cruyderen van't Lack/ begonstense nae de teyckenen

der openbaringe / van die so gewenschte plaets/ te soecken / quamē op den selven dach te gemoeten de plas waters des voorleden daeghs/maer seer verscheyden / want en was niet wit-schijnende/maer soo root als bloet/zijnde verdeelt in twee stroomen / waer van d'eene soo dick ende doncker blau was / dat het haer seer verwonderde/ ende te dencken gaf / dat het eenich groot mysterium moeste bedieden. Eyndtlijck / nae datse langhe hier ende daer ghesocht hadden/soo vertoonde hem den Tunal-boom / die uyt een steen ghesproten was / sittende in de selve eenen Coninckx Arent met opghespreydde ende uytgereckte vleughelen / ende t'ghesicht nae de Son toegewendt/hebbende rondtsom hem een groote verscheydenheyt van costelijcke Voghels-pluymen/ als wit / root/ geel / blau ende groen/ van soodanighe fijnicheyt / als daerse de beeldekens af maken / ende hadde in sijn clauwen een seer schoone Vogel. Soo wanneer datse hem te sien/ ende de plaets van't Orakel te kennen quamen/ soo zijnse al te samen op haer knyen ghevallen/ doende den Arent een groote eerbiedinghe aen/ ende hy heeft haer van ghelijcken t'hooft toegeneyght/ ende van alle canten besien. Alhier was een groot rumoer ende bewijs van devotie ende dancksegginghe aen den Schepper / ende haren grooten Godt Viztlipuztli, die haer in alles een Vader was/ende altoos met warachticheyt gehandelt hadde / noemden / om de voorschreven oorsake/de Stadt diese alhier stichteden/Tenoxtitlân, t'welcke soo veel te bedieden is / als een Tunâl op eē steen/ zijnde haer Wapen eñ Devijs noch tot op den huydighen dach / een Arent op een Tunal, hebbende in d'eene clauwe / een Voghel / ende sittende met d'ander clauwe op den

Tunal. Des anderen daeghs zijnse met gelijcker stemme gaen maken een Cluyse ofte Capelle/ dicht by de Tunal van d'Arent / op dat d'Arcke van haren Godt aldaer mochte rusten ende bewaert wesen / tot der tijt toe datse de macht cregen om eenen heerlijcken Tempel te maken/ende alsoo wast/ datse die maeckté van aerden-sooden ende ander dierghelijcke materie/ende met stroo overdeckten. Terstont daer nae / datse haer beraetslacht hadden / soo namense voor haer / te coopen / van de omligghende ghebueren / hout/ steen ende kalck / in manghelingh van Visch/ Vorsschen ende Garnaet / als oock voor Gansen / Scholvers / Teelinghen / ende ander verscheyden soorté van Water-vogelen/ alle t'welcke sy met groote neerstichept / int voorschreven Lack ofte Meyr/dat hier van seer overvloedich is / vischten ende joeghen / ginghen met dese dinghen op de Marckten van de Steden ende Dorpen der Tepanecas, ende die van Tezcuco, haer naebueren/vergaderende allengskens/met grooter bevepnstheyt ende prackttijcke / t'ghene datse van doen hadden / tot de bouwinghe van hare Stadt/ eñ maeckten een ander beter Capel van steen ende kalck voor haren Afgodt. Beheyden ende demden oock een groot deel van't Lack ofte Meyr/met plancké ende ciment. Dit ghedaen zijnde/ soo heeft/ op eenen nacht/haren Afgodt / een van hare Priesters aldus toeghesproken: Segt tot de Vergaderinghe ofte Ghemeynte der Mexicanen / dat hem de Heeren afsonderé ofte verdeelé / een peder met sijn maechschap/vrienden ende aenhanghers/ in vier principale Wijcken ofte Gebuerten/latende t'Huys/ dat ghy voor mijn Rust-plaetse gemaeckt hebt/ te middeweghen blijven / ende elcke verdeelinge

ofte Rot/betimmeré sijn Wijcke ofte Ghebuerte nae sijnen wille. Ende dit zijn de vier principale Wijcké van Mexico, die hedensdaeghs genaemt zijn/S.Ian de Ronde,S.Maria, ofte Lief-vrouwe/ S. Paulus ende S. Sebastiaen. Nae dat haer de Mexicané in dese vier Wijcken verdeelt hadden/ soo heeft hen haren Godt bevolen / datse onder haerlieden souden verdeelen de Goden / die hy haer aenwees/ ende datse in elck een van de vier principale Wijcken souden ordineren eñ afteyckenen / andere bysondere Wijcken ofte Gebuerten / daer de voorschreven Goden ghestelt ende gheeert souden worden. Ende alsoo hadden dese Wijcken noch oock andere cleyne Wijcken / die onder haer stonden/nae dat het getal van de Afgoden was/ die hen haré Godt dede aenbidden/ de welcke sy noemden Calpultetco,dat is geseyt/ Godt van de Wijcken. Op dese maniere wordent ghesticht/ ende van cleyne beginselen soo is de stadt van Mexico Tenoxtitlân tot een groote wasdom ende vermeerderinghe ghecomen.

Het 8.Capittel, Van de oproeringhe van die van *Tlatelulco*, ende van den eersten Coninck die de Mexicanen ghecoren hebben.

DE verdeelinghe der Wijcken ende Ghebuerten met de voorschreven ordinantie ghedaen zijnde/soo zijnder somnighe uyt d'Ouders / ende van langhen hercomste (die hen lieten duncken/ dat men haer in de verdeelinghe/ van de Erven ende plaetsen / sulcken voordeel niet en gaf / alsse wel verdienden/ als volck die op haer seer ghetreden ende verstoort waren / midtsgaders haer maechschap ende vrienden) die ghemutineert / ende teghens d'ander opgestaen hebben / ende zijn vertrocken

een

n nieuwe woon-plaetse te soecken / de welcke
aré wegh nemende langs het Lack ofte Meyr
een / zijn gecomen daerse een cleyn duynachtich
ste opghehooght landt vonden / t'welcke sy
Tlatelolli noemen / alwaer sy haer ter neer sloe-
hen / ghevende t'selve den naem van Tlatellulco,
at is soo veel ghesept / als een opghehooght ofte
hevult landt. Dit was de derde verdeelinghe
fte scheuringhe der Mexicanen / nae datse uyt
haer landt ghetrocken waren / zijnde d'eerste die
van Mechoacan, eñ de tweede die van Malinalco.
Dese / die haer naer Tlatellulco affonderden / wa-
ren van haer selven ongherust ende van quaden
mborst / ende also wast datse oock hare Nabue-
ren de Mexicanen de quaetste buerschap aende-
den / diese costen / warense altoos overlastich
ende moeylijck / jae so veel / dat d'oude twist ende
partijschappe noch tot op den huydigen dach is
duerende. Nu / siende die van Tenoxtitlan, dat
haer die van Tlatellulco seer tegens waren / ende
datse altemets vermeerdē ende aenwiessen / vree-
sende ende schroemende datse hen met der tijdt
souden mogen te boven gaen / soo hebbense haer
op de sake langen tijdt beraetslacht / besluytende
eyndtlijcken dat het goet was eenen Coninck te
kiesen / die sy lieden onderdanich waren / ende de
wederpartije ontsien mochten / want hier mede
souden sy lieden onder henlieden soo veel te een-
drachtigher ende stercker wesen / ende de vyan-
den en souden haer soo veel niet verstouten. Al-
dus ghe resolveert zijnde om een Coninck te kie-
sen / soo hebbense noch eenen anderen eñ seer noo-
dighen ende goeden raet ghenomen / datser nie-
mandt van onder haerlieden selfs toe wildē kie-
sen / om alle twist ende tweedracht te schouwen /
als oock om met den nieuwen Coninck eenighe
van de

van de naestliggende Natien (daerse af omrin
ende hulploos van waren) te winnen: eñ sien
t'selve altemael wel in/ als oock om te versoene
den Coninc van Culhuacan, den welckẽ sy groo
telijcken verongheliјckt ende te cort gedaen had
den/ om datse de Dochter van sijn Voorsaet/ g
doodt/ ghevildt/ ende daer soo grooten spot m
bedreven hadden/ als mede om eenen Coninc
te hebben/ die van't Mexicaens bloet was/ va
welcker generatie/ daer veel in Culhuacan warẽ
van den tijdt af datser met in peys eñ vrede lee
den/ soo hebbense besloten tot eenen Coninck t
kiesen/ een Jonckman met namen Acamapixtli
sone van een groot Mexicaens Vorst/ eñ Vrou
we/ Dochter des Coninex van Culhuacan, son
den terstont hare Ghesanten om hem sulcx ae
te bieden/ met een groot present/ doende de selv
haer Ambassaetschap op dese maniere: Groot-
Heere/ wy lieden U Vassalen ende dienstknech-
ten de Mexicanen/ stekende ende besloten zijnde/
onder de Wildernisse der Biesen ende Water-
liesen van't Lack ofte Meyr/ alleen/ ende verla-
ten van alle Natien der Werelt/ zijnde alleenlijck
van onsen Godt gheleydt/ ter plaetsen daer wy
nu zijn/ t'welcke gheleghen is/ in de Jurisdictie
van U Landtpalen/ ende die van Azcapuzalco,
ende die van Tezcuco. Ende dewijle dat ghy ons
toeghelaten hebt/ daer in te woonen/ soo en be-
geeren wy/ noch en is oock gheen reden/ sonder
Hooft ende Heere te wesen/ die ons ghebiedt/ te
recht helpt/ gheleydt/ ende in onse maniere van
leven onderwijst/ ende ons tegens onse vyanden
beschermt ende voorstaet. Hierom ist/ dat wy tot
u comen/ wetende dat in u Huys eñ Hof/ sonen
zijn/ die van onse generatie met u vermaech-
schapt/ ende vã onse ende uwer ingewandt ende
bloet

het voortghesprooten zijn. Onder dese/ soo hebben wy kennisse van eender uwes ende onses ndts kindt/ ghenaemt Acamapixtli, den welcn wy u bidden/ ons te willen gheven voor een eere/ ende sullen hem in sulcker achtinghe hebn/ als hy verdienende is/ gesien dat hy is van chter Linea ende afcomste der Mexicaenscher eeren ende Coninghen van Culhuacan. De Conick de sake inghesien hebbende/ ende hoe dat et hem niet qualijck en quam/ met de Mexicaen/ die cloeck ende vroom waren/ int verbondt treden/ heeft hen gheantwoordt/ datse sijn Dochters sone te goeder tijdt mochten met hen emen/ hoewel hy daer by seyde/ dat soo't een rou-persoon ware/ en soudese haer niet gheen: willende daer mede te verstaen gheven/ dat leelijcken feyt/ dat boven verhaelt is/ volepn ende sijn reden/ met te segghen: Gaet henen/ nijn kindt/ dient uwen Godt/ weest sijnen Stadthouder/ Regeert ende gouverneert/ de Schepselen/ der ghener/ door wiens wy leven/ Heere van der Nacht/ van den Dach/ ende van e Winden: gaet henen/ende weest een Heere der Wateren/ ende van't Landt dat de Natie der Mexicanen besitten: neemt hem nu met u/ in goeder ure/ ende siet toe/ dat ghy hem handelt als een sone ende kindt mijns Dochters. De Mexicanen bedanckten hem wederom/ende baden hem gelijckelijck/ dat hy hem met sijn eygen handt wilde upthuwelicken/ ende alsoo gaf hy hem tot een Huysvrouwe een van de principaelste Dochters van onder haerlieden/ brachten de nieuwe Coninck eñ Coninginne met alder eeren die't hen mogelijck was/ ende dedẽ haer incomste/ comende al te samen/ tot de cleyne kinderen toe/ upt/ om haren Coninck te sien/ eñ brachten

hem in een Paleys/t'welcke alſ doe arm genoe
was / ende ſtelden hem in hare Coninckliic
Setels. Terſtont daer nae / ſoo ſtondt daer e
van d'oude Rhetorijckers (die daer ſeer prom
ende gheſchickt waren) overeyndt / ende ſpra
op deſe maniere : Mijn Sone/ ende onſen Hee
ende Coninck/ weeſt ſeer willecom / in dit arm
Huys ende Stadt / onder deſe wilderniſſe va
Biesen ende Water-lieſen/ etc. alwaer d'arm
van U Vaders/ Groot-vaders eñ maechſcha
zijn lijdende t'ghene dat den Heere/ van dat gh
ſchapẽ is/ bekent is : neemt acht/Heere/dat gh
comt weſen een Voorſtander/ſchaduwe ende b
ſchudtſels van deſe Natie der Mexicanen / o
dieſ wille dat het is t'zaet vã onſen Godt Vizt
puztli, om welcker oorſake / U t'ghebiedt en
de Juriſdictie ghegheven wordt. U is wel b
kent/ dat wy in ons landt niet en zijn/ want h
ghene dat wy nu beſitten/ is ons vreemdt / end
wy en weten niet/hoe dat het morgen ofte ove
morgen met ons weſen ſal/ daerom ſoo moegh
ghy aenmercken/ dat ghy niet en comt om t
ruſten/ noch om U te vermakẽ / maer om eene
nieuwen arbeyt aen te vaten met een ſoo ſware
laſt die u altoos ghenoech te doen ſal geven/ we
ſende een Slaef ofte Dienſtknecht van alle deſ
menichte / die U te deel ghevallen is / ende va
alle d'andere naeſt-gelegen volckeren/ de welck
ghy ſoecken ſult aenghenaem te weſen / ende i
vreedſaemheyt t'onderhouden/ dewijle dat gh
weet / dat wy in haer Landtpalen ende Juriſ-
dictie woonẽ: waer mede hy voleyndde met we-
der te ve:halen / weeſt ſeer willecom / ghy ende
de Coninginne onſe Vrouwe / in dit U Coninc-
rijck. Dit was de Harenge ofte Ontfang-reden
van den Ouden/ de welcke/ met alle d'ander die

de Mexi-

Mexicaensche Historien celebreren / sy door
n ghebruyck hadden / de Jongers van buyten
leeren/ eñ dese Redenen also/ door overdracht/
de van handt tot handt/te conserveren ende in
eheugheniſſe te houden/ zijnde etlijcke van de
ve waerdich om met haer eyghen woorden
rhaelt te worden. Den Coninck antwoorde/
er danckende/presenterende zijn upterste neer-
chept ende sorge/ om haer te beschermen/ ende
o vele als hy mocht / behulpsaem te wesen/
aer mede sy hem den eedt deden/eñ setten hem/
p haer maniere/de Coninex Croon op/de welc-
e ghelijckenisse heeft met de Croon van de Se-
ioria ofte Heerlijckheyt der Venetiaenders.
Den naem van desen eersten Coninck Acama-
ixtli, wil soo veel seggen/als Rieten in de vuyst/
nde alsoo is oock sijn Wapen ofte Teycken/een
andt met veel Rieten pijlen daer in.

Het 9. Cap. Van't vreemde Tribuyt dat de Mexicanen aen die van *Azcapuzâlco* betaelden.

HEt kiesen van den nieuwen Coninck
quam soo wel te gelucken/ dat de Mexi-
canen / in een weynich tijdts / een forme
van een Republijcke ofte Stadts regee-
ringhe / ende by de vreemdelinghen eenen naem
ende opinie begonsten te crijgen/waer door haer
omligghende Nabueren (gheprickt zijnde door
haet ende vreese) begonsten te handelen/ om haer
t'onder te brenghen / namelijcken de Tepanecas,
welcker Hooft was de Stadt van Azcapuzalco,
aen de welcke sy tribuyt betaelden/als een volck
die van buyten ghecomen waren / ende in haer
Landt woonden: maer den Coninck van Azca-
puzâlco, vreesende haer macht die temets aen-
wies/ heeft gesocht de Mexicanẽ te verdrucken/
waerop

waerop hem met den sijnen beraden hebbende
heeft doen seggen aen den Coninck Acamapixtl
dat den tribuyt / diese hem betaelden / weynic
was/ eñ datse hem oock van dien tijdt voortae
souden brenghen/ Wilgen ende andere boomen
tot de opbouwinge van sijn Stadt: ende behal
ven dat / so soudense hem noch makẽ een Acker
werf int water van verscheyden Aert-weyten
ende hem die alsoo volwassen / ende rijp / door'
selve water / alle Jaren heen brenghen / sonde
yet te ghebreken: ende soo niet / soo verclaerde
hy haer voor vyanden / ende dreyghdese uyt t
roeyen ende te vernielen. De Mexicanen wier
den/ door dit bevel/ seer dapper verslaghen end
ontstelt/hen laten dunckende/dat het een onmo-
ghelijck dinck was/t'ghene men haer opleydde/
ende dat het anders niet en was dan een oorsak
te soecken om haer te verderven. Maer haren
Godt Viztlipuztli heeft haer ghetroost/ verschij-
nende den selven nacht/voor een van d'Ouders/
hem bevelende/dat hy sijn sone dẽ Coninck/van
sijnent wegen soude seggen/ dat hy niet en soude
twijffelen/den eysch van't tribuyt aen te nemen/
ende dat hy/ met sijn hulpe/ soude makẽ/dat het
altemael lichte om doen ware. T'welck oock
alsoo ghesschiedde: want ghecomen wesende den
tijdt van't tribuyt te gheven / soo brachten haer
de Mexicanen de Boomen diese hen bevolẽ had-
den/als oock d'Ackerwerf int water gemaeckt/
eñ die door't water heen voerende/op het welcke
stont veel ghegraent Mays (dat is haer koorn)
met sijn aaren/als oock Chili of Axi,Blitum ofte
Mayer/ Tomates,Frisolen,Chias, Cauwoerden/
ende veel ander dinghen / al te samen volwassen
ende in saysoen.Den ghenen die d'Ackerwerven
ofte Boulanden (die men int Lack ofte Meyr
van

[v]an Mexico, midden int water maeckt) niet ge-
[s]ien heeft/ sal t'ghene hier verhaelt wordt/ voor
[e]en beuselinghe houden/ ofte sullen ten minsten
[g]helooven/ dat het tooverije ende een werck van
[d]en Duyvel (die dese lieden aenbaden) ghewee[s]t
[i]s/ maer is sekerlijck ende voorwaer/ een dinck
[d]at seer wel te doen is/ ende dickwils ghedaen
wordt/ drijf-Ackeré op't water te maken/ want
storten d'aerde in sulcker voeghen boven op de
Biesen ende Water-liesen/ dat het van't water
niet eens ghecrenckt mach worden/ wordende
daer op ghesaept/ ghebout/ ende wast/ gheeft
rijpdom/ ende wordt alsoo nae alle weghen ver-
voert. Maer om t'selve lichtelijcke met grooter
menichte ende seer wel ghesapsoneert te maken/
soo ist altemael wel te ghelooven/ datter den
Viztlipuztli (die anders Patillas genoemt wiert)
met omgegaen heeft/ namelijcken int eerste/ alsse
sulcx noyt ghedaen noch ghesien hadden. Den
Coninck van Azcapuzalco heeft hem oock seer
verwondert/ so wanneer dat hy volbracht sach/
t'ghene dat hy voor onmoghelijck ghehouden
hadde/ ende seyde tot den sijnen/ dat dat volck
eenen grooté Godt hadde/ ende dat het haer al-
temael licht om doen was/ ende seyde tot hen-
lieden: naedemael dat hen haré Godt alle dinck
te vooren dede/ so begeerde hy/ datse hem op een
ander Jaer/ ten tijdé datse de tribuyt brachten/
van ghelijcken souden brengen op d'Ackerwerf/
een Gans met eé Reyger/ sittende op gebroeyde
eyeren/ ende moest wesen in sulcker voegen/ dat/
ten tijden van't aencomen/ de jonghen terstont
uytgepickt wierden/ ende voor dé dach quamen/
sonder dat het andersins mochte wesen/ op de
verbeurte van in haer vyandtschap te verval-
len/ uyt welcken soo hooveerdigen ende ondoen-
lijcken eysch/

lijcken is/onder de Mexicanen een groote droe
heyt volghde. Maer haren Godt heeft hen b
nacht (ghelijck als sijn ghewoonte was) doo
eenen van den sijnen vertroost / segghende / da
hy't selve altemael op sijnen last nam / ende dat
ser niet in beducht wilden wesen/ende datse hae
versekeren souden / datter eenen tijdt soude co
men/ dat die van Azcapuzalco, de selve vreemd
lusten/ van nieuwe tribuyten/ met het leven be
talen souden/maer dat het voor den tegenwoor
dighen tijdt van doen was / te swijghen / end
ghehoorsaem te wesen. Den tijt van den tribuy
ghecomen wesende / brenghende de Mexicanen
alle het ghene datter van haer Ackerwerf af
gheepscht was / soo quam daer op de Balsa ofte
Acker te verschijnen (sonder dat sylieden selfs
wisten hoe dat het toeginck) een Gans ende een
Reygher / sitterende op haer eyeren te broeyen.
Nu/ haren wegh vervoorderende/ zijn gecomen
tot Azcapuzalco, alwaer sy terstont de jonghen
uytkipten/ waer van den Coninck van Azcapu-
zalco bovẽ maten verwondert zijnde/ wederom
tot den sijnen ghesept heeft/ dat de selve dinghen
meer als Menschelijck warẽ/ende dat de Mexi-
canen een voortganck hadden/ om noch Heeren
boven al te worden. Eyndtlijcken/so en swack-
ten doch evenwel d'instellinghe/ van't tribuyt te
gheven / niet een hayr / ende om datse haer niet
machtich ghenoech en vonden/soo warense ver-
duldich / ende volherdden in dese subjectie ende
dienstbaerheyt/ vijftich Jaren lanck. In desen
tijdt soo quam den Coninck Acamapixtli t'over-
lijden / hebbende sijne Stadt van Mexico ver-
meerdert ende versien met veel Ghebouwen/
Straten / Doortochten van wateren / ende een
groote menichte van victualien ofte lijftochten.

Heeft

eeft gheregneert met grooter vrede ende ruste
eertich Jaren / hebbende altoos jalours ghe-
eest van't welvaren ende vermeerderinge van
jn Republijcke ofte Ghemeynte. Liggende op
jn sterven / soo dede hy een dinck weerdich om
hedencken / te weten / en wilde de successie van't
Coninckrijcke niet stellen in handen van den
henen dien hy't laten mochte / maer liet eer de
Republijcke ofte Ghemeynte in haer volcomen
rycheyt / op datse (ghelijck alsse hem vrijwil-
ichlijcken gecoren hadden) oock alsoo mochten
iesen / den ghenen die't haer alderbest te pas
uam / tot de goede Regeeringhe / haer verma-
ende datse doch altoos de welstandt van hare
Republijcke ofte Ghemeynte wilden aensien /
nde bewijsende swaricheyt te hebben / van dat
y haer niet vry en liet van tribuyt ende de sub-
ectie / met haer te bevelen sijn Vrou ende kinde-
ren / heeft sijn leven voleyndicht / latende sijn
gheheele Ghemeynte / door sijn doot / seer mi-
troostich.

Het 10. Cap. Van den tvveeden Coninck, ende van't ghene dat by sijn Regeeringe geschiet is.

DE uytvaert van den overleden Coninck ghedaen wesende / hebben haer d'Oude-
ren / t'voornaemste volck / ende een deel
van de Ghemeynte / versaemt / om eenen
Coninck te kiesen / alwaer den alderoudtstē den
noot voor ooghen stelden / daerse in waren / ende
dat het noodich was / voor Hooft van haer
Stadt te kiesen / een persoon die mededooghent-
heyt hadde met de oude lieden / Weduwen ende
Weesen / ende die een Vader van de Ghemeynte
ware / want sylieden souden wesen de pluymen
van sijn vleughelen / d'ooghbrauwen van sijn
 ooghen /

ooghen/ ende den baert van sijn aengesicht/end
dat het oock van doen was / cloeckmoedich t
wesen/dewijle dat het haer haest van doen soud
wesen / hen met cracht van haer handen te be
helpen/nae dat het hen haren Godt gheprophe
teert ende voorsept hadde. Soo is dan de reso
lutie gheweest/voor eenen Coninck te kiesen/ee
sone van den Voorsaet / ghebruyckende hier in
soo edelen resolutie/hem tot een nacomer te ghe
ven sijn Sone / soo gelijck als hy gehadt hadde
in meerder vertrouwen te hebben op sijn Ghe
meynte. Desen Jonghelinck was ghenaem
Vitzilovitli , t'welcke beduydt costelijcke oft
rijcke pluym / stelden hem een Coninckx Croo
op/ ende salfden hem / ghelijck alst de gewoont
was te doen met alle hare Coninghen / met ee
salve diese Goddelijck noemden / want was d
selve daerse haren Afgodt met salfden. Een Re
thorijcker dede hem terstont een elegante Oratie
hem verweckende moedt te hebben om haer t
verlossen uyt de moeyten / dienstbaerheyt end
ellende daerse van de Azcapuzalcos in verdruckt
leefden: ende voleyndt zijnde / hebben hem al t
samen ghegroet / ende deden hem hare erkente-
nisse. Dese Coninck was onghehout/ende sijnen
Raet lieten haer duncken/dat het goet was hem
te huwelijcken/ met een Dochter des Coninckx
van Azcapuzalco, om hem te vriendt te hebben/
ende met dese oorsake eenichsins te doen ver-
minderen van de sware last der tribuyten/ die hy
haer opleyde / hoewel datse vreesden/dat hy hem
niet en soude willen verontweerdighen/haer sijn
Dochter te geven/ om dat hyse voor sijn onder-
danē hielt. Maer versoeckende t'selve met groo-
ter demoedicheyt ende seer beleefde woordē/ den
Coninc van Azcapuzalco heefter in verwillicht/
ende

nde een van sijn Dochters ghegeven / genaemt Ayauchigual, ende deden de ceremonie ende solennitept van't Houwelijck / t'welcke was / een eyndt van des Mans mantel te binden / met een ander eyndt van't Wijfs hupck ofte cleedt / in teycken van des Houwelijcks bant. Dese Coninginne baerden een sone / welcker naem sy versochten aen sijn Grootvader den Coninck van Azcapuzalco, ende worpende de loten (ghelijck als sy't voor een ghebruyck hebben / want waren uyt der maten groote Voorseggers / in haer kinderen namen te gheven) beval dat men sijn Dochters sone soude heeten Chimalpopoca, het welcke te segghen is / een Schildt ofte Rondas dat roock van hem geeft / met het goet genoegen dat dē Coninc van Azcapuzalco, met het Dochters kindt bewees / soo nam de Coninginne sijn Dochter oorsake / hem te biddē voor goet te willen aensien (ghesien dat hy al een Mexicaens kindts kindt hadde) de Mexicanen te willen verlichten van die soo sware lasten van sijn tribuyten / t'welcke den Coninck seer geerne (met goetdunckē van den sijnen) toeliet / haer latende / in de plaets van't tribuyt datse gaven / verobligeert / van datse alle Jaren souden brenghen een paer Gansen ende eenigen Visch / tot een erkentenis van sijn Onderdanen / ende datse in sijn Landt woonden / met het welcke de Mexicanen seer verlicht ende wel te vreden bleven. Maer desen troost en duerde haer niet lanck / want de Coninginne haer Voorstanster wierdt binnen weynich Jaren aflijvich / ende een Jaer daer nae / den Coninck van Mexico, Vitzilovitli, latende sijn sone Chimalpopoca van thien Jaren. Heeft geregneert derthien Jaer / sterf van weynich ouder als dertich Jaer / was ghehouden

voor eenen goeden Coninck / sorghvuldich ende neerstich in de Godsdiensten harer Goden / van de welcke sy voor een opinie hadden / dat de Coninghen ghelijckenis waren / ende dat d'eere die men haren Godt aendede / dat men die den Coninck dede / t'welcke sijn ghelijckenis was / ende hierom wast dat de Coninghen soo curieus waren / in den Godtsdienste ende eerbiedinghe van hare Goden. Was van gelijcken cloecksinnich / in de herten van de omligghende ghebueren te winnen ende tot hem te trecken / ende daer veel handels met te drijvē / waer mede hy sijn Stadt vermeerde / makende dat de sijnen hen verontledichden (op het Lack ofte Meyr) in Crijchsaken / toerustende het volck / teghens het ghene daerse vast op toe leyden om te vercrijghen / ghelijck als haest blijcken sal.

Het 11. Cap. Van den derden Coninck *Chimalpopoca*, ende van sijnen vvreeden doot, ende oorspronck van den Crijch die de Mexicanen aenvinghen.

TOt een naevolgher van den dooden Coninck / hebben de Mexicanen / nae seer rijpen raet / gecorē / sijn sone Chimalpopoca, hoewel dat het een Jonghen van thien Jaren was / hen latende duncken / dat het haer noch evenwel van doen was / de ghenade des Coninckx van Azcapuzalco t'onderhouden / met datse sijn Dochters sone tot een Coninc maeckten / ende stelden hem alsoo op sijnē Throon / hem ghevende de teyckenen van't Oorlogh / met een Boghe eñ pijlen in de eene handt / eñ een zweerdt van blijmen (t'welcke sy lieden ghebruycken) in de rechter handt / beduydende hier mede / na haer segghen / datse hen door Wapenen pretendeerden

vyr

op te maken. Die van Mexico leden een grooten
noot ende ghebreck van water / want dat van't
Lack ofte Meyr/was morassich ende quaet om
drincken/ ende tot een remedie van't selve/deden
dat den jonghen Coninck soude seynden/om aen
sijn Grootvader/die vā Azcapuzalco, te eyssché/
t'water van't geberghte van Chapultepec, welck
gheleghen is een mijl van Mexico, ghelijck als
boven geseyt is / t'welcke sy seer mildelijcké ver-
cregen/eñ stellende int selve neerstichheyt/maeck-
ten een water-goot van turven/ofte zooden van
aerde/ staken ende palen/waer mede t'water tot
in haer Stadt quam: maer om dat het op't
Lack gebout was / ende de goot daer over heen
quam/ soo wast dat het op veel plaetsen omviel
en aen stucken brack/ ende en mochten haer wa-
ter niet ghenieten ghelijck alsse wilden ende van
doen hadden. Met dese occasie (t'zy nu dat sylie-
den t'selve al willens sochten / om met de Tepa-
necas te breken/ ofte t'zy datse met weynich aen-
merckinghe haer beweeghden) sonden in effect
een seer trotsen Ambassaetschap aen dē Coninck
van Azcapuzalco, seggende datse t'water/dat hy
haer gheschoncken hadde/ niet en mochten ghe-
nieten/ om dat haer de goot tot veel plaetsen on-
stelt eñ aen stucken was/ waerom sy hem eysch-
ten / dat hy haer wilde versien van hout / kalck
ende steen/ ende sijn werckliedē seynden/om met
het selve een goot te maken van kalck ende steen/
die niet vergaen mocht. Dese tijdinghe en beviel
de Coninck niet wel / ende den sijnen noch veel
minder / haer danckende dat het een seer verme-
ten ende stoute boodtschap was/ ende een quaet
bedrijf van onderdanen met haer Heeren. Nu/
de principaelste van den Raet verstoort zijnde/
eñ seggende dat het selve oock al te onbeschaemt

was / ghesien datse niet te vreden waren in een vreemdt Landt te woonen / ende dat men hen haer water gaf / wilden dat men hen soude gaen dienen / wat dat / dat doch voor een dinck was / ofte wat dat haer een vliedent volck / eñ die onder Bies-bosschen staken / lieten duncken / datse haer souden doen verstaen ofse goet waren voor Werckmeesters / ende datse haer d'opghebla-sentheyt soudẽ doen dalen / met haer t'landt ende t'levẽ afhandich te maken. Met dese reden ende toornicheyt zijnse uytghegaen / latende den Coninck / diese eens deels voor suspect hielden / om de Dochters soons wille / ende sprieden hielden op haer selven weder eenen nieuwen Raet / in de welcke besloten wierdt / dat men openbaerlijck soude doen uytroepen / dat gheenighen Tepaneca met de Mexicanẽ souden handel of wandel doẽ / noch in haer Stadt comen / noch toelaten / datse in de hare quamen / op lijfstraffe / waer uyt men verstaen mach / dat de Coninc onder dese lieden gheen absoluyt ghebiedt ende heerschappije en hadde / ende dat hy eer de Regeeringhe hadde op de maniere van eẽ Burgermeester ofte Hertoch / als van een Coninck / hoewel dat oock daer na / t'ghebiedt van de Coningen / met de macht opghewassen is / tot dat het enckele tyrannije ghe-worden is / gelijck als men sien sal aen de laetste Coninghen: want onder de Barbaren ist alsoo altoos gheweest / dat soo groot als gheweest is / de macht / soo groot is t'ghebiedt gheweest. Jae men vindt oock noch wel in onse Historien van Spagnen / dat etlijcke van de oude Coninghen / de maniere van Regeeringhe / ghelijck als dese Tepanecas in ghebruyck hadden. Oock mede soo waren d'eerste Coninghen van Roome van ghe-lijcken alsoo / uytghesondert dat Roome van Coninghen

Coninghen quam te declineren op Consulen ofte Burgermeesters ende Vroetschap/ tot soo lange dat het weder op Keyseren quam. Maer de Barbaren zijn van ghematichde Coninghen ghedeclineert tot op Tyrannen/ zijnde d'een ẽ d'ander Regeeringhe ghelijck als uytnemende/ ende de middelste/ te weten/ die van een ghematicht Coninckryck/ d'alderseker ste. Maer keerende op onse Historie/ siende den Coninck van Azcapuzâlco, de resolutie van den sijnen/ t'welcke was/ de Mexicanen om te brenghen/ badt haer/ datse eerst sijn Dochters soon/ den jonghen Coninck/ wilden ontstelen/ ende datse daer nae te goeder tijdt de Mexicanen mochten overvallen. Stemden bynaest al te samen hier in over een/ om den Coninck te gelieven/ ende om datse medelijden met den Jonghen hadden: maer twee van de principaelste waren daer heftich tegens/ affirmerende dat het eenen quaden raet was: want alhoewel dat Chimalpopoca vã haer bloet was/ was van weghen de Moeder/ ende dat de zijde van de Vaders weghen aldermeest trecken soude/ ende hier mede beslotense/ dat den eersten die men behoorde t'levẽ te nemen/ was Chimalpopoca, Coninck van Mexico, ende datse oock beloefden t'selve alsoo te doen. Met dese resistentie diese hem deden/ ende met de resolutie diese genomen hadden/ nam den Coninck van Azcapuzâlco sulckẽ swaricheyt/ dat hy van hertsweer ende desperaetheyt terstont sieck wert/ ende niet langh daer nae ghestorven is/ met wiens doot volevndende de Tepanecas haer te resolverẽ/ hebben een groote verraderije aenghevanghen/ ende op eenen nacht/ ligghende den jonghen Coninck van Mexico te slapen sonder wacht ende eenigh achterdencken/ zijn die van Azcapuzâlco in sijn

Paleys ghecomen / ende hebben met der haest Chimalpopoca ghedoodt / ende zijn daer weder van daen ghekeert / sonder datmense eens ghewaer werde. Soo wanneer des morghens den Mexicaenschen Adel (nae haer gewoonte) quamen om haren Coninc te groeten/ende hem met soo wreede wonden doot vonden/maecktẽ sulcken rumoer ende misbaer / datter de gheheele Stadt af waeghde / ende stelden haer terstont al te samen (blindt zijnde van gramschap) in wapenen / om de doot van haren Coninck te wreken. Nu/ spliedden dus verbolghen/ ende sonder ordinantie heen loopende / soo is haer een van haer voornaemste Ridders te ghemoet gegaen/ ende heeft gesocht haer te stillen / ende met voordachte wijse redenen op te houden. Waer loopt ghy/ (seyde hy) O Mexicanen / weest gherust ende stelt u herten te vreden / denckt dat de dinghen/ sonder consideratie/geen goet belept noch uytcomste en hebben / bedwinght s'herten leet/ overpeynsende/ dat alhoewel dat uwẽ Coninck doot is/ soo en is met hem niet voleyndicht/ het doorluchtich bloet der Mexicanen/ Sonen hebben wy van de voorleden Coninghen/met welcker toeverlaet/succederende int Rijcke/ghy beter doen sult/ t'ghene dat ghy voorneemt. Nu/wat Overste ofte Hooft hebt ghy/ die u in uwẽ opset geleyde? En loopt soo blindt niet/ berust u ghemoet / kiest eerst een Coninck ende Heere die u ghelepde / versteercke ende moedt gheve teghens uwe vyanden: daer en tusschen dissimuleert met verstandt / doende de Wtvaert van uwen dooden Coninck / die ghy teghenwoordich hebt/ want daer nae salder beter gelegentheyt wesen/ tot de wrake. Hier mede hieldense vã haer voornemen op/eñ om de Wtvaert van harẽ Coninck te doen/

te doen / soo nooddense de Heeren van Tezcuco, ende die van Culhuâcan, den welcken sy / dat soo leelijcken ende wreede feyt (dat de Tepanecas te werck ghestelt hadden) vertelden / waer mede sy haer beweeghden tot medelijdẽ van haerlieder / ende tot toornicheyt van tegens hare vyanden: voeghden daer by / dat hare intentie was / of te sterven / of so grooten quaet te wreken / haer biddende datse die soo onrechtveerdighe sake / van haer wederpartije / niet en wildẽ behulpich wesen / want en wilden van ghelijcken oock niet / datse hen met haer wapenen ende volck bystant deden / maer dat sy't tusschen beyden wildẽ aensien hoe't daer met afliep: alleenlijck tot haer onderhoudt begheerdense / datse haer d'onderhandelinghe niet en wilden afsluyten / ghelijck als de Tepanecas ghedaen hadden. Op dese redenen bewesen die van Tezcuco ẽ die van Culhuacan een seer goet ghenoegen ende satisfactie / presenterende hare Steden / ẽ alle den handel ende wissel diese begeerden / om haer / naer harẽ wille / soo te water als te lant / te voorsien van lijftochten. Nae dit / soo baden haer die van Mexico, by haer te willen blijven / ẽ t'assisteren op d'electie van den Coninck diese wildẽ maken / t'welcke sy van gelijcken accepteerden om haer te gelieven.

Het 12. Cap. Van den vierden Coninck *Iscoâlt*, ende van den Crijch teghens de *Tepanecas*.

SOo wanneer dat alle de ghene (die haer by de Electie souden laten vinden) versaemt ẽ by een waren / soo isser een van d'Ouders (die men voor een groot Orateur hielt) opghestaen / ende sprack / nae dat de Historien verhalen / op deser maniere: O ghebreeckt / O Mexicanen / t'licht van uwen oogen /

maer niet dat van't herte: wãt al ist schoon dat ghy verloren hebt / den ghenen / die't licht ende den Leydtsman was / van dese Mexicaensche Ghemeynte / soo is doch ghebleven dat van't herte/om t'overdencken/ dat soose een ghedoodt hebben / soo zijnder ander gheblevven / die met groot voordeel sullen mogen voldoen / t'gebreck dat den selven ons doet. Den Adel van Mexico en is hier mede niet te niet / noch het Coninckx bloet ten eynde: keert u oogen eñ siet rondtsom/ soo sult ghy om u heen sien staen den Mexicaenschen Adel / in ordinantie / niet een noch twee/ maer veel ende seer excellente Vorsten/ sonẽ van den Coninck Acamapixtli,onsen rechten eñ wettelijcken Heere: Alhier moeght ghy t'uwen wille uytkiesen/ segghende/desen willen wy/ende dien willen wy niet/ende soo ghy een Vader verloren hebt / alhier sult ghy Vader eñ Moeder vinden. Maeckt rekeninge/ O Mexicanen/ dat de Son voor eenen cleynen tijt gheeclipseert/eñ t'Aerdtrijck verduystert is/ ende datse het licht terstont weder ghecreghen hebben. Soo Mexico met de doot van uwen Coninck verduystert is/ laet de Son terstont opgaen / kiest eenen anderen Coninck/besiet wien/waer dat ghy u oogẽ opslaet/ ende tot wiens dat u herte gheneghen is/dien is de ghene die uwen Godt Viztlipuztli uytvercoren heeft. Ende vertreckende dese Oratie wat meer/ soo heeft den Orateur gheconcludeert/met een groot wel-behagen van alle die daer by waren. Soo is dan uyt den Raet voor Coninck gecoren ghewor den / Izcoält, t'welcke soo veel te segghen is / als een Slanghe van vlijmen / den welcken een Sone was/van den eerstẽ Coninck Acamapixtli, die hy by een van sijn Slavinnen gheteelt hadde/ eñ hoewel dat hy niet wettelijck en was/

n was / soo hebbense hem ghecoren / want in
goede manieren / vroomdadicheyt ende cloeck-
heyt / ginck hy alle d'ander te boven / bewesen
daer al te samen een goet genoegen in te hebben/
namelijcken die van Tezcuco, om dat haren Co-
ninck ghehout was met een Suster van Iscoâlt.
Gheccoont ende op sijn Coninckx Setel ghestelt
zijnde/soo isser een ander Orateur uytghecomen/
den welcken seer breedelijcken handelende was/
van d'obligatie die den Coninck tot sijn Ghe-
meynte hadde / ende van de goede moedt die hy
bewijsen moest in den noot ende swaricheden/
segghende onder andere reden aldus: Siet/ nu
zijn wy u aenhangsels / sult ghy by avontuere
den last laten vallen / die op V schouderen leyt?
Sult ghy laten vergaen den ouden Man/t'oude
Wijf/ t'Weeskindt ende de Weduwe? Hebt me-
delijden met de kinderē die op handen ende voe-
ten langhs der aerden cruppen / de welcke ver-
gaen sullen / soo ons onse vyanden veroveren.
Nu dan/ Heere/ begint uwen Mantel t'ontvou-
wen ende uyt te spreyden/ om V kinderē op den
hals te nemen / t'welcke zijn d'Armen ende t'ge-
meyne Volck/de welcke haer toeverlaet hebben
op de schaduwe van uwen Mantel / ende op de
frischeyt vā V goedertierenheyt/ ende noch veel
ander dierghelijcke woorden/de welcke de Jon-
ghers (ghelijck als op sijn plaets geseyt is) voor
haer exercitie van buyten leerden / ende onder-
wesense daer nae/ gelijck als een les/ aen de gene
die van nieus in de selve Faculteyt van Orateur
studeerden. Alsdoe soo waren de Tepanecas al
geresolveert/ de gantsche Natie der Mexicanen
te vernielen/ eñ hadden tot dien effecte een groot
ghereetschap ende toerustinghe / waerom den
nieuwē Coninck vast besich was/ om t'oorlogh
aen te

aen te vangen/ ende aen den man te comen/ me
de ghene die haer soo veronghelijckt ende ver
toornt hadden. Maer de ghemeyne man/ Hee
omnes, siende dat hare wederpartijen in veelheyt
van ghetal/ ende van alle amonitie ende ghereet-
schap van Oorlogh/ hen te boven ginghen/ zijn
vol angst ende vreese tot den Coninck ghegaen/
hem met grooter demoedicheyt biddende/ dat hy
doch een soo periculeusen Oorlogh niet wilde
aenvanghen / want soude wesen om sijn arme
Stadt ende volck te vernielen. Nu/ ghevraeght
zijnde wat middelē datse dan begeerdē/ dat men
voorwenden soude: Antwoorden/ dat den nieu-
wen Coninc vā Azcapuzâlco barmhertich was/
dat men aen hem vrede soude versoecken / ende
haer presenteren om hem te dienen / ende dat hy
haer uyt die Biesbosschen ende Waterliesen
wilde trecken/ ende haer huysen ende landen on-
der den sijnen gheven/ om al te samen onder een
Heere te wesen / ende dat men/ om t'selve te ver-
crijghen/ harē Godt op sijn Rosbaer ofte Setel
voor hen soude nemen / tot een middelaer ende
voorbidder. Dit rumoer ende ghekarm van de
Ghemeynte vermocht soo veel/ namelijcken om
datter sommige van dē Adel waren/ die de selve
meyninge toestonden/ dat men de Priesters dede
roepen/ ende den Setel met haren Godt bereydt
maeckten/ om de reyse te beginnen. Als dit selve
nu aldus toegestelt wierdt/ ende al te samen met
dit accoort van vrede / ende haer onder de Tepa-
necas te begheven / verwillichden / soo isser van
onder t'volck opghestaen/ een Jonghelinck van
een aerdich en galliart gelaet/ den welcken haer
met een groote stoutmoedicheyt seyde: Wel/ wat
is dit/ Mexicanen? zijt ghy sot? hoe dus? salder
soo veel vertsaechtheyts wesen / dat wy ons
aldus

aldus sullen overleveren aen die van Azcapuzâlco? Ende hem nae den Coninck wendende/ heeft hem ghesept: Hoe comt het/Heere/dat ghy sulck een dinck toelaet? Spreeckt tot dese Ghemeynte / ende segt haer/ datse middel laten soecken tot onser bescherminghe ende eere / ende dat wy ons niet soo onwetende ende schandelijcken en stellen in handen van onse vyanden. Desen Jonghelinck was ghenaemt Tlacaellêl, zijnde den selven Coninck daer Oom over / ende was den aldervroomsten ende cloeckste n Capiteyn/ ende van den meesten Raet die de Mexicanē opt ghehadt hebben/ghelijck als hier nae ghesien sal worden. Nu / repareerende dan Iscoâlt, met het ghene dat hem sijn Neve soo voordachtelijcken gesept hadde/ hielt de Ghemeynte op/seggende/ datse hem eerst wilden beproevē een ander beter ende eerlijcker middel / ende keerende hier mede tot dē Adel van den sijnen/seyde: Alhier zijt ghy al te samen/ de ghene die mijn maechschap/ende de goede van Mexico zijt / den ghenen die moedt heeft / om my een boodtschap te doen aen de Tepanecas, die stae op. Siende den eenen op den anderen/ bleven stil/ende daer en was niemant die hem onder t'mes presenterē wilden. Als doe heeft hem de Jongelinck Tlacaellêl (op staende) ghepresenteert om te gaen/ segghende/gesien dat hy doch sterven moeste/ soo wasser weynich aen geleghen of het heden of morghen was/ datter om sulcken oorsake beter te verwachten stondt/ dat hy daer was/ hy mocht hem bevelen/t'gene dat hem beliefde. Ende hoewel datse dit bestaen/ al te samen voor vermetenheyt achten/soo heeft hem/ des niet teghenstaende / den Coninck gheresolveert/ heen te seynden/ om de wille ende gheleghentheyt des Coninck van Azcapuzalco ende

sijn volck te weten/ houdende voor beter t'leven van sijn Neve t'avontueren / dan d'eere van sijn Ghemeynte. Tlacaellêl bereydt zijnde/ heeft hem op den wegh begeven / ende comende tot aen de Wachters/(de welcke ordinantie haddē/om t'z wat Mexicanē datse costen crijgen/ doot te smij- ten) heeft haer met een abelheyt gepersuadeert datse hem wilden by den Coninck brenghen/den welcken hem verwonderende te sien/ eñ gehoort hebbende sijn Ambassaetschap/welcke was/aen hem vrede versoeckende met eerlijcke middelen. Heeft gheantwoordt/dat hy met den sijnē soude spreken/ eñ dat hy des anderē daeghs wederom soude comen om t'antwoordt: ende eyssche nde Tlacaellêl versekeringhe / en const hem anders geen gheven / dan dat hy sijn goede neerstichcyt soude ghebruycken. Hier mede is hy weder tot Mexico gekeert / ghevende sijn woordt aen de Wachters van wederom te comen. Den Co- ninck van Mexico bedanckende sijn goethertic- heyt/ heeft hem wederom ghesonden/om d'ant- woordt: ende soo de selve van Crijch hielt / soo beval hy hem/aen dē Coninck van Azcapuzâlco sekere wapenē te geven/om hem te beschermen/ ende hem t'hooft te salven ende met pluymen te besteken/soo gelijck als men de doode liedē dede/ hem seggende / naedemael dat hy gheen vrede en begeerde/ so soudense hem ende sijn volck t'leven benemen. Ende hoewel dat den Coninck van Azcapuzâlco wel peys begeerde/ want was van goeden imborst / so hebben hem den sijnen noch- tans in sulcker voegen opgerockt ende verhoo- veerdicht / dat d'antwoordt van openbaer oor- logh was. T'welcke gehoort hebbende dē Ghe- sant / heeft gedaen alle het ghene dat hem sijnen Coninck bevolē hadde/ verclarende met de selve
ceremonie

eremonie (van den Coninck wapenen te geven/ nde hem met der dooděsalve te besmeeren) dat ÿp hem/ van wegen sijnen Coninck/ uptdaegh= je ende ontsepde / t'welcke die van Azcapuzâlco ölijdelijcken toeliet / hem latende salven ofte be= smeeren / ende met plupmen besteken / ende gaf den Ghesant ofte Bode/een seer goede Rustinge ofte Wapentupch in betalinghe/ ende hier mede waerschoude hp hem/ dat hp de deur van't Pa= leps niet weder upt soude gaen/ wāt daer stondt veel volcr op hem te wachtē / om hem aen stuc= ken te slaen / maer dat hp door een clepn poort= ken (t'welcke hp in een ganck van sijn Paleps opghedaen hadde) hepmelijck soude uptgaen/ t'welcke den Jongelinck alsoo volbrachte / ende loopende door onbekende omwegen / quam soo verde/dat hp in salvement geraeckte/ten aensien van de Wachters/ ende heeft haer/van daer af/ uptgedaeght / segghende: Tepanecas ende Azca- puzalcos, ghp doet u ampte seer qualijck van wacht te houden: nu dan / weet/ hoe dat ghp al te samen sult sterven / ende daer en sal niet een Tepaneca te lijf blijvē: waer mede de Wachters op hem aenvielen/ ende hp weerde hem soo vro= melijcken / dat hp daer etlijcke van doot smeet/ ende siende dat het volck vermeerden/ heeft hem aerdichlijcken vertrocken nae sijn Stadt toe/al= waer hp de tijdinghe bracht / dat het Oorlogh aengevangen was/ sonder remedie/ ende dat de Tepanecas met harē Coninc uptgedaeght blevē.

Het 13. Cap. Van den slach die de Mexicanen deden met de *Tepanecas*, ende van de groote victorie diese vercreghen.

SJjnde d'uptdaginghe ter ooren ghecomen van de Ghemepnte van Mexico, zijn met de ghewoon=

ghewoonlijcke vertsaechtheyt/nae den Coninck
geloopen/ hem oorlof eysschende/dat spliedē uyt
haer Stadt begeerden te gaen / want hielden
haer verlies voor ghewis ende seker. Den Co-
ninck heeft haer ghetroost ende goeden moedt
gegeven/ belovende dat hy haer vrpicheyt soude
geven/soose de vyanden overwonnen/ende datse
niet en soudē twijffelen/haer voor overwinners
te houden. De Ghemeynte seyde daer weer op,
Ende soo wy overwonnen werden / wat sullen
wy dan doen? Soo wy overwonnen werden/
antwoordde hy/ soo verbinden wy ons/ van nu
af / in uwen handen te stellen / op dat ghy ons
doodet/ende ons vleesch moeght eten/uyt vuyle
pannen/eñ dat ghy u op ons wreeckt. Wel aen,
alsoo salt oock zijn/seyden sy/soo ghy de victorie
verliest / ende soo ghyse vercrijght / soo presen-
teren wy ons / van nu af/ U tributarien te we-
sen / ende U huysen ende landen te bouwen / U
Wapenē ende lasten te dragen / als ghy ten oor-
logh treckt/ ende dat/ voor nu ende altoos/wy-
lieden ende onse naecomelingen. Dit accoort ge-
maeckt zijnde/ tusschen t'ghemeyne Volck ende
den Adel/ (t'welcke sy daer nae volbrachten met
wil ofte met dwanck / ende dat volcomelijcken
gelijck als sy't beloeft hadden.) Den Coninck
maeckten Tlacaellêl sijn overste Veldtheer/ ende
zijnde haer geheele Leger in slachordene gestelt,
gevende t'bevel van Capiteynen aen de alder-
vroomste van sijn maechschap ende vrienden,
heeft haer een seer discrete ende heftige Harenghe
(ofte vermaninghe) ghedaen/ waer by hy noch
voeghde / den moedt die spliedem al hadden / die
niet cleyn en was / bevelende datse al te samen/
op't bevel ende gebiedt van dē Oversten Veldt-
heer/ die hy ghenoemt hadde/souden passen/den
welcken

welcken t'volck in tween deelde / ende beval d'aldercloeckste ende stouthertichste / datse in sijn gheselschap / d'aldereersten aenval souden doen / ende dat alle de reste / met den Coninck Izcoâlt stil souden staen / tot der tijdt toe / datse d'eerste / door de vyanden saghen in breken. Nu treckende dan aldus in ordinantie aen / so wierdense van die vā Azcapuzâlco ontdeckt / de welcke terstont met een furie ter Stadt uytliepen / met een groote rijckdom ende costelijckheyt van gout / silver / schoone plumagien / ende seer costelijcke wapenen / ghelijck als de ghene / die de Heerschappije van dat gheheele Landt hadden. Iscoâlt dede een Veldt-teycken / met eenē cleynen trommel / dien hy op den rugghe droech / ende terstont verhief hem een groot gecrijsch / met een gheroep van Mexico, Mexico, ende vielen op de Tepanecas: ende hoewel dat haer de selve / sonder comparatie / int ghetal te boven gingen / soo hebbense die nochtans in desordre gestelt ende doen te rugge keeren nae haer Stadt toe / eñ comende de ghene die achter gheblevẽ waren / daer oock op aen / roepende met luyder stemmē / Tlascaellêl, victorie / victorie / zijn al te samen over hoop tot in de Stadt geloopen / alwaerse / door s'Coninckx bevel / niemandt en spaerden / noch Mans / noch Ouden / noch Vrouwen / noch kinderen / brachtense altemael met den zweerde om / roofdē ende plunderden de Stadt / die seer rijck was. Ende hier noch niet met te vreden wesende / zijn noch uytghetrocken int vervolgh van den ghenen die gevlucht waren / ende haer op de woestheyt ende wildernisse van't gheberghte (die daer dicht by staen) versteken hadden / ende zijnder op gevallen / ende hebbense seer wreedelijckē omgebracht ende ghedoodt. De Tepanecas hebben van eenen

 Bergh

Bergh (daerse op geweken waren) de wapenen van boven neer ghewoꝛpen / ende baden haer lijfs ghenade / haer pꝛesenterende om de Mexicanen te dienen/ende haer landen/ackeren/steen, kalck ende hout te geven / ende hen altoos voor haer Heerẽ te kennen. Waer mede Tlacaellêl sijn volck beval af de wijcken / ende den slach op te houden / haer t'leven vergunnende onder t'verbandt van de vooꝛgestelde conditien/t'welcke sy haer solennelijcken deden sweeren/ende met eedt bevestigẽ/ waer mede sy weder nae Azcapuzalco toe keerden/ende met haren seer rijckẽ roof ende groote victoꝛie na de stadt van Mexico. Des anderen daeghs dede den Coninck de vooꝛnaemste ende t'ghemeyne volck vergaderen/ ende verhalende t'accooꝛt / dat de Ghemeynte ghemaeckt hadde/ vꝛaeghde offe ooc te vꝛeden waren/ t'selve nae te comen. De Ghemeynte seyden/dat sy lieden sulcx beloeft/ende den Adel t'selve seer wel verdient hadden/ende datse oock alsoo te vꝛeden waren/ haer eeuwichlijcken te dienen/ ende hier van dedense den eedt / t'welcke sonder obertredinghe altoos onderhouden is geweest. Dit gedaen zijnde / is Iscoált weder nae Azcapuzalco gekeert/ ende heeft/met Raet van den sijnen/alle de landen ende goederen (van de ghene die overwonnen waren) ghedeelt onder d'overwinners/ zijnde t'pꝛincipaelste deel vooꝛ dẽ Coninck/ ende terstont daer nae vooꝛ Tlacaellêl, daer nae vooꝛ d'ander Edel-lieden/naer dat hem een yeder/int vechten/ vꝛoom ghedꝛagen hadde. Sommighe van de ghemeyne Man/wierden van ghelijcken landen ghegheven / om datse haer vꝛomelijcken gequeten hadden / alle d'ander/ wesense van der handt af/ende verschovense/ gelijck als een bloot ende cleynhertich volck. Teyckenden oock ghe-

mepne

meyne landen af voor de Wijcken ofte Gebueren van Mexico, een yeder t'sijn/ om met de selve den dienste eñ sacrificie van hare Goden te gherieven. Dit is gheweest d'ordinantie/ diese van die tijdt af voortaen altoos onderhouden hebben/ in de deelinghe van den Roof ende Landen/ der gener diese overwonnen / ende tot onderdanicheyt brachten. Hier mede soo bleven die van Azcapuzalco soo arm / datse noch voor haer eygen/ selfs niet een Ackerwerf en behielden. Ende t'alderbitterste / was / haren Coninck t'ontnemen/ ende geenen anderen meer te moghen hebben/ als alleen den Coninck van Mexico.

Het 14. Cap. Van den Crijch ende Victorie die de Mexicanen hadden op de Stadt van *Cuyoacân*.

ALhoewel dat het principaelste van de Tepanecas, Azcapuzalco was/ soo waren daer noch ander Steden/ die onder haer/ eygen Heerē hadden/ als Tacubâ ende Cuyoacân. Dese ghesien hebbende/ de voorleden destructie/ begeerden dat die van Azcapuzalco den Crijch weder tegens de Mexicanē vernieuwen souden: ende siende dat sy't niet te werck stelden / als degene die gantsch gebroken ende machteloos waren / soo hebben die van Cuyoacân onder haer gehandelt / den Crijch op haer selven te voeren/ waerom sy sochten om d'ander omligghende Natien daer oock toe te verwecken/ hoewel dat sy lieden haer niet en wilden bemoeyen / noch questie met de Mexicanē hebben, Maer den haet ende nijdt (diese van haer voorspoet hadden) aenwassende / soo begonsten die van Cuyoacân, de Mexicaensche Vrouwen (die op haer marckten quamen) qualijck te tracteren / haren spot daer met drijvende / doende t'selve van gelijcken

met de Mans diese vermochten quaet te doen/ waerom den Coninck van Mexico verboodt/ datter niemandt van den sijnen / tot Cuyoacân souden comen/ noch dat men oock niemant van den haren / in Mexico ghehenghen soude. Hier mede voleyndde die van Cuyoacân haer te resolverē om t'oorlogh aen te vangen/maer wildense daer eerst/ met eenigen schandelijcken ende trotsen schimp/ toe verwecken / t'welcke was / hen op een van haer solennele Feesten te gast noodende / alwaerse (nae datser met een seer goeden cost wel ghespijst/ende met groote Dans-spelen/ nae haer gebruyck/ onthaelt haddē) haer voor't laetste gherecht/ in de plaets van't fruyt/Vrouwen-cleederen sonden/ haer dwingende/ dat syse moesten aentrecken / ende alsoo op sijn Vrouws gecleedt/ weder nae haer Stadt toe keeren/ haer verwijtende / datser van enckele bloohertichheyt ende Wijfs-aerdicheyt (dewijle datser van te vooren toe gepoort hadden) niet in wapenē ende ter weer ghestelt hadden. Die van Mexico (seyt men) deden haer wederom/in betalinghe/ eenen anderen swaerlastighen spot / van hen in hare poorten van Cuyoacân, sekere roock te maken/ waer mede sy deden/ datter veel Vrouwē quade misdrachten creghen/ ende oock veel volcx sieck wierden. Eyndtlijcken/dat de sake op een openbaer oorlogh uytquam / comende d'een teghens den anderen / met alle haer macht / te slach / in welcken slach de listichheyt ende vromichheyt van Tlacaellêl, de victorie vercreech / want latende den Coninck / vechtende met die van Cuyoacan, wist met etlijcke/ doch weynich/ vrome soldatē/ een omlaech te maken/in sulcker voegen/dat hy die van Cuyoacan op den rugge aen quam/ ende van achteren in den hoop slaende / hen nae haer

Stadt

Stadt toe dede wijcken / ende siende datse hen sochten te begeven in den Tempel, die seer sterck was/is met ander drye soldaten/door haer heen gheslagen/ende heeft haer de voortocht ende den Tempel afhandich ghemaeckt/ ende den brandt daer in gesteken/ haer dwingende te veldewaert in te vluchten / alwaer met de overwonnenen/ een groote destructie ghedaen wierdt / ende vervolghdense tot op thien mijlen weeghs te landewaerts in/tot soo langhe datse op een geberghte comende/(de wapenen van haer werpende/ende de handē over een cruyssende)haer aen de Mexicanen opgaven/ende hen met veel tranē om vergiffenis baden/van de onbeleeftheyt diese bedreven/ doense haer als Wijven veracht hadden/ ende presenteerden haer voor slaven: in somma/ hebben haer eyndtlijcken vergeven ende in ghenade ontfangen. Met dese victorie zijn de Mexicanen/ met eenen seer rijcken buyt/ van gewaet/ wapenen/gout/silver/juweelē/seer schoone plumagien/ ende een groote menichte vā captijven/ wederom gekeert. In dese daet hebben haer boven al ghequeten / die van de voornaemste van Culhuacan, die de Mexicanen quamen helpen/ om eere te verwerven / ende daer nae datse van Tlacaellêl verkent ende voor ghetrou bevonden wierden/ (hen ghevende Mexicaensche devijsen ofte eer-teyckenen) heeftse altoos by hem / aen sijn zijde ghehouden / vechtende de selve met een groote vroomheyt. Men sach wel dat men dese drye/ met den oversten Veldtheer/ alle de victorie schuldich was / want van alle de captijven ofte gevangenen die daer waren/ wierdt bevonden / dat van de drye deelen / de twee deelen van dese vier ghecregen waren / t'welcke seer lichtelijcken bevonden wierdt / door de listicheyt diese

ghebruyckten/ want soo wanneer datse yemant vinghen/ soo snedense die een lock hayrs af/ende leverdense alsoo aen d'ander over/ eñ daer wiert bevonden/ dat de ghene die't hayr afghesneden hadden/ soo overdadich veel waren/als gheseyt is/ waer door sy een groote reputatie ende fame vercregen/ van vrome Helden/ ende eerdense als overwinners/ met haer te gheven seer groote voordeelen van den roof ende landen/ soo gelijck alst de Mexicanen altoos in gebruyck ghehadt hebben/ waer mede sy de ghene die ten strijdt trocken/ soo cloeckmoedich maeckten/ om hen in de wapenen uyt te munten.

Het 15. Cap. Van den strijdt ende Victorie die de Mexicanen hadden met de *Suchimilcos*.

NU/ de Natie der Tepanecas t'onderghebracht zijnde/ soo hadden de Mexicanen oorsake/ om t'selve te doen met de Suchimilcos, de welcke/ ghelijck als geseyt is/ d'eerste waren/ van de voorseyde sevẽ Holen ofte Geslachtẽ/ die't landt bewoont hebben. D'oorsake en is van de Mexicanen niet ghesocht ghe-weest/ hoewel datse/ gelijck als Overwinners/ presumeren mochten/ voorder aen te passeren. Maer de Suchimilcos hengelden om haer eygen quaet/ ghelijck als het ghschiet met lieden van weynich verstandts/ eñ van al te grooten sorghvuldicheyt/ de welcke om t'quaet (datse haer laten inbeelden) te schouwen/ daer midden in vallen. De Suchimilcos lietẽ haer voorstaen/ dat de Mexicanen met de voorleden victorien/ handelen souden/ om haer oock tot onderdanicheyt te brengen/ eñ tracterende hier van onder haerlieden/ so warender die seydẽ/ dat het goet was/ dat men haer van stonden aen af/ voor Over-

heeren

heeren erkenden / ende haer avontuer voor goet
bekenden / ende te ghemoet ginck. Doch eyndt-
lijcke / soo heeft de meyninge van int contrarie/
plaets gehouden/van haer t'onderscheppē ende
slach te leveren. T'welcke verstaē hebbende den
Coninck van Mexico, Iscoâlt, heeft sijnen Over-
sten Tlacaellêl, met sijn volck daer nae toegeson-
den/ ende quamen malcanderen slach te leveren/
op't selve veldt/daer de scheydinghe van haer li-
mijten ofte landtpalen was: ende hoewel dat in
volck eñ toerustinge / beyde de partijen niet seer
ongelijck en waren/ so waren sy't nochtans seer
veel in d'ordinantie ende gheregheltheyt van't
vechten/want de Suchimilcos vielender gelijcke-
lijcken met den gantschen hoop t'seffens / ende
sonder ordene/ op aen. Tlacaellêl hadde de sijnen
verdeelt in Rotten ofte Vleugelen/ in goeder or-
dinantie/ende also wast datse haer wederpartije
seer haest in desordre stelden/ eñ nae haer Stadt
toe dedē wijcken / de welcke sy ooc met der haest
in namen/ haer vervolghende tot soo verre/ dat
syse in den Tempel besetten/alwaer syse met vyer
deden uytvluchten nae't gheberghte toe/ tot dat
sy haer eyndtlijcken met gecruyste handē deden
opgeven / keerende den Capiteyn ofte Oversten
Tlacaellêl, met groote triumphe/ wederom/ co-
mende de Priesters uyt met haer Musijck-spelē
van Fluyten/hem ontfangen/ hem met de prin-
cipaelste Capiteynē bewieroockende/ eñ doende
andere ceremonien ende vertooninge van blijd-
schap diese gebruyckten/ende dē Coninck ginck
met haer al te samen gelijck nae den Tempel, om
harē valschen Godt dancksegginghe te doen/
waer nae dē Duyvel altoos seer gehaeckt heeft/
van hem te verheffen / met de eere dien hy niet
uytghericht en hadde / dewijle dat d'overwin-
 ninghe

ninghe ende Regeeringe niet van hem/maer van den warachtighen Godt ghegeven wordt/ den ghenen die't hem goet dunckt. Des anderen daeghs/ soo is de Coninck Izcoâlt nae de stadt Suchimilco toe getrocken/ ende liet hem sweeren ende hulden voor Coninck van de Suchimilcos, ende om haer te troosten/ beloofde hy/ dat hy haer goet doen soude/ ende tot een teycken van't selve/ liet hy haer bevelen/ datse souden maken eenen geplaveyden ofte gestraetten wegh/ streckende van Mexico af/tot Suchimilco toe/t'welcke vier mÿlen weeghs zÿn/ op datter alsoo tusschen haer beyden te meerder handel eñ gemeynschaps wesen mochte/ t'welcke de Suchimilcos te werck stelden/ende in weynich tÿts soo beviel haer de Regeeringe/ ende het tractement van de Mexicanen/ soo wel/ datse haer voor seer gheluckich hielden/ Coninck ende Republÿck/ ofte de ghemeyne Regeeringhe verandert te hebben. Eenige van de omliggende gebueren en namen (gelÿck alsse wel behoort hadden) noch hier geen spieghel aen/zÿnde opgetrocken ende verblindt/ of door haet ende nÿdt/ofte door vreese van haer verlies. Die van Cuytlavâca (een Stadt gelegen op't Landt ofte Meyr/ welcker naem ende habitatie (hoewel verscheyden) noch tot op den huydigen dach duert. Waren seer bedreven/ op de Schuytvaert van't Meyr/ ende lieten haer duncken/ datse hier mede de Mexicanen te water wel krencken mochten. T'welcke den Coninck ter ooren comende/ soude wel ghewilt hebben/datter sÿn Legher tegens ten strÿde getrocken hadde. Maer Tlacaellêl houdende dit oorlogh in weynich achtinghe/ ende voor een schandelÿck dinck/ datment met dese lieden soo seer ter herten soude nemen/ presenteerde dat

hyse

hyse alleenlijck met Jongers wilde verwinnen/ ghelijck als hy't oock te werck stelde / ginck in den Tempel, ende nam uyt de vertreck-plaetse van dien/ de Jongers die hem best aenstonden/ ende nam van tusschen de thien ende achthien Jaren/ alle de Jongers dien hy vondt/ die met Schuyten ofte Canoâs om costen gaen/ ende gevende de selve sekere onderwijsinge ende ordene van vechten/ is met haer nae Cuytlavâca toe getrocken / alwaer hy / met sijn loose treken ende listicheden/ de vyanden soo benaut maeckte/dat hyse op de vlucht creech/ ende volgende haer op de jacht nae/ soo is de Heere van Cuytlavâca,uyt de Stadt comende/ hem te gemoet gegaen/hem met sijn Stadt eñ volck opgevende/ waer mede het terstont cesseerde van haer meer quaets te doen. De Jonghers zijn/ met grooten roof ende veel gevangené/ voor haer sacrificien/wederom ghekeert / ende wierden seer solemnelijcken/ met grooter Processie / Musijcken / ende Wierooc- kinge ontfanghen / ende ginghen haren Afgodt aenbiddé/ nemende aerde/ende etende daer van/ ende treckende de Priesters / met de lancetten/ bloet uyt de schenen / met meer andere dierghelijcke superstitien / diese in dus danighen handel gebruyckten. De Jongers bleven grootelijcken geeert ende gemoet/wordende van den Coninck omhelst ende ghecust/ende van haer vrienden en magen geleyt / ende t'gerucht liep over t'geheele landt/hoe dat Tlacaellêl de stadt van Cuytlavaca met Jongers overwonnen hadde. De tijdinghe van dese victorie/ ende d'aenmerckinghe van de voorledenen/openden d'oogen van die van Tezcuco, (een treffelijck ende seer verstandich volck in haren doen) in sulcker voeghen/datse/ met de eerste resolutie/van meyninge wierden/haer den

Coninck van Mexico onderdanich te maken ende hem hare Stadt aen te bieden. Soo heef van dē Coninck van Tezcuco, met goetduncke van die van sijnen Raet/ Ghesanten ghesonden die seer Rethorijck ofte welsprekent waren/ me uytghelesen Presenten / om haer aen te biede voor Onderdanen / hen biddende om een goed vrede ende vrientschappe/ t'welcke seer goetwil lichlijcken ende gheerne aenghenomen wierdt hoewel datse/door Raet van Tlacaellêl,(om t'sel ve t'effectueren)dese ceremonie dedē/van dat di van Tezcuco, met die van Mexico, te veldt qua men/ende slach leverden/ ende haer eyndtlijcke opgaven / t'welcke een acte ende ceremonie var oorlogh was/ sonder dat daer van weder zijden bloet ghestort / ofte yemandt ghequetst wierdt. Hier mede soo bleef den Coninck van Mexico voor Overhooft vā Tezcuco, sonder dat hy haer haren Coninck eens ontnam / maer maeckte hem van sijnen opperstē Raet/t'welcke daer nae soo altoos onderhouden is gheweest/tot den tijt van Moteçuma, den tweedē van dien name/ toe/ in welcker Regeeringe de Spagnaerdē int landt quamen. Met de Stadt eñ t'landt van Tezcuco tot onderdanicheyt ghebracht te hebben / bleef Mexico voor Vrouwe ofte Overhooft van alle het Landt ende Vlecken / die rondtsom t'Lack ofte Meyr (daer't op ghefondeert is) waren. Nu / hebbende dan Iscoâlt dese voorspoedicheyt ende Regeeringe genoten twaelf Jaren/ is sieck ende aflijvich geworden / latende t'Rijcke/ datse hem ghegeven hadden/ in groote wasdom/door de vroomheyt eñ Raet van sijn Neve Tlacaellêl, (gelijck als ghesegt is / den welcken voor beter hielt Coningen te maken/ als sulcx selfs te we- sen/ ghelijck als hier nae ghesegt sal worden.

Het

Het 16.Cap. Van den vijfden Coninck van Mexico, genaemt *Moteçuma*, d'eerste van dien name.

D'Electie van den nieuwē Coninck/quam de vier treffelijckste Keurvorsten toe/ (ghelijck als op een ander geseyt is) ende ghelijckelijcken / door bysondere Privilegie/ den Coninck van Tezcuco, ende den Coninck van Tacubâ, dese ses versaemde Tlacaellêl, ghelijck als den ghenen / die de meeste authoriteyt hadde/ende de sake in beraet gestelt zijnde/quam de verkiesinghe te vallen op Moteçuma, d'eerste van dien name/ Neve van den selven Tlacaellêl, sijn Electie was seer aenghenaem / ende alsoo wierdē daer oock seer solemnele Feesten gedaen/ met meerder pompeus heyt als de voorgaende. Terstont alsse hem ghecoren hadden/soo brachtense hem/met een groot gheleydt/nae den Tempel , ende voor de Vyertest (diese Goddelijck noemden) daer altoos nacht ende dach vyer in was/ stelden hem aldaer een Coninckx Throon/ met Coninckljjcke verciersels/ende met de punten van een Tyger ende Venesoen (die den Coninck / tot dien eynde / aen sijnen Afgodt ghesacrificeert hadde) trock hy bloet uyt sijn ooren/ uyt sijn kaken/ ende uyt sijn schenen/want alsoo was den Duyvel belust/ geeert te wesen. Alhier dedē de Priesters/ Ouders ende Hooftmannen/ haer aenspraken ofte Oratien, hem al te samen gheluck biedende / ghebruyckten in soodanighe kiesinge groote Banckketten/Dans-spelen/ veel vyerwercken ende lichters te maken. Ende daer wierdt ten tijden van desen Coninck ingevoert/ ofte int gebruyck ghebracht / dat den Coninck/ tot de Feeste van sijn Crooninghe / selfs in persoone / yewers een oorlogh ofte strijdt soude

aenvan-

aenvangen / daer hy ghevanghenen van dae
brachte / om solennele sacrificien met te doen
ende dit selve bleef van dien dach af / voor ee
Wet. Alsoo trock Moteçuma nae de Provinti
van Chalco, de welcke haer voor vyandt ver
claert hadde/alwaer hy/vromelijcke vechtende
een groote menichte van ghevanghenen creech
waer mede hy/op den dach van syn Crooninge
een uytghelesen sacrificie presenteerde / hoewe
dat hy voor datmael de Provintie van Chalco
de welcke van een strijdtbaer volck was / nie
gheheel t'onderghebracht ende gheslecht hadde
Op desen dach van de Crooninge wasser eenen
grooten toeloop van verscheyden naest eñ vert
ghelegen contreyen / om de Feeste te sien / ende
haer wierden al te samen overvloedige ende co
stelijcke spijse ghegeven/ ende men cleeddese al te
samen met nieuwe cleederen/namelijckẽ d'arme
lieden. Hierom wast oock/ dat de tributyten des
Coninckx / op den selven dach / met grooter ghe-
schicktheyt ende pracht/ in de Stadt ghebracht
wierden/als van alderhande gewaet/ ofte lake-
nen / Cacao, gout / silver / costelijcke pluymen/
groote packen van Catoen, Axii, ofte Indiaen-
sche Peper/ verscheyden soorten van Aert-wey-
ten/ veelderley soorten van Zee eñ Rivier-visch/
menichte van vruchten / ende ontallijcke veel
Jachts/behalvẽ dan noch die onnoembare pre-
senten die de Coningen ende Heeren aen dẽ nieu-
wen Coninck sonden. Alle de tributyten quamen
in geleden ende by ghebeurten / nae de verschey-
denheyt der Provintien / comende de Hofmee-
sters ende Ontfanghers met sekere eñ verschey-
den Wapenen ofte Eer-teyckenẽ voor aen/ende
dit altemael met sulcken gheschicktheyt eñ poli-
tie/ datter niet min te sien was aen de incomste

er tributen / als aen alle d'ander Feest. Den Coninck ghecroont wesende / begaf hem tot de verwinninghe van verscheyden Provintien / ende om dies wille dat hy cloeck eñ vroom was / soo quam hy van d'eene Zee tot aen d'ander / hem in alles behelpende met den raet ende loosheyt van sijn overste Capiteyn Tlacaellêl, den welckē hy (als reden was) seer lief ende weerdt hadde. Den Crijch daer hy hem aldermeest in verontledichde / ende die hem aldersvvaerste viel / was die van de Provintie van Chalco, in de welcke hem groote dingen bejegenden / waer onder een geschiedde die wel notabel was / te wetē / zijnde een sijner Broeder ghevangen / soo hebben de Chalcos voorghenomen hem tot haren Coninck te maken / waer toe sy hem t'selve seer beleefdelijcken ende onderdanichlijckē voor oogen leyden. Nu / hy dan siende haer obstinaet voornemen / heeft haer geseyt / dat soose hem in effect voor Coninck wilden opwerpen / datse op de plaets souden oprechten een seer hooghe mast / ende maken op't hooghste van dien / een cleyne stellagie / om aldaer op te climmen. Ende ghelooVende sylieden / dat het een ceremonie was / om hem verhevender te maken / hebben t'selve alsoo te werck gestelt. Ende vergaderende hy alle sijn Mexicanen / rondtsom de mast / isser boven op geclommen / met een bloem-ruckerken in de hant / ende heeft / van daer af / tot de sijnen aldus ghesproken: O vrome Mexicanen / dese willen my verheffen voor haren Coninck / maer de Goden en laten my niet toe / dat ick / om Coninck te wesen / mijn Vaders landt verraderije bewijse / ende wil lieVer hebben / dat ghy van my leeret / u eer te laten dooden / als u te begheVen aen u vyanden zijde. Dit geseyt hebbende / wierp hem

hem van boven neer af in duysent stucken / va
welcker spectakel de Chalcos soo grooten afgri
sen creghen / ende met sulcken toorn ontstek
wierden/datse terstont op de Mexicanen viele
ende haer met de spietsen doorliepen / ende o
hals brachten/ als een wildt ẽ verbittert bo
volck/ seggende dat haer hertẽ met den Duyv
beseten waren. Den aenvolghenden nacht gh
beurdet/ datse twee uylen hoorden/ die teghen
den anderen aen/een droevich gecrijt maeckte
t'welcke die van Chalco voor een voorsegging
hielden / datse haest vernielt ẽ t'ondergebrach
souden worden / ghelijck alst oock ghebeurd
Want den Coninck Moteçuma quam selfs i
persoone met sijn gantsche macht op haer aen
ende overwonse/ vernielende haer gheheele Co
ninckrijcke/ẽ passerende t'besneeude geberchte
(genaemt) veroverde ende conquesteerde t'land
tot aen de Noordt-zee toe/ ẽ nemende van dae
af/ sijnen keer nae de Zuyder Zee toe/ overwo
ende bracht noch oock verscheyden Provintien
tot onderdanicheyt / in voeghen dat hy hem een
seer machtigen Coninck maeckte / dit altemae
met hulp ende raet van Tlacaellêl, den welcken
men bynae de gãtsche Mexicaensche Heerschap-
pije schuldich was. Doch evenwel/soo was sijn
meyninge (gelijck als het oock gedaen wierdt)
dat men de Provintie van Tlascala niet verove-
ren soude/op datter de Mexicanẽ een Frontier-
plaets van vyanden aen mochten hebben/ daer
haer de Jeucht van Mexico in de wapenen
mochte oeffenen/ ende gelijckelijcken om te heb-
ben menichte van captijven / daerse hare Afgo-
den sacrificien van doen mochten/ in de welcke/
gelijck als men gesien heeft/een groote menichte
van Menschen gheconsumeert ofte verdaen
wierden/

vierden / ende dese moesten nootwendich in den
[illegible] Rijch genomen wesen. Desen Coninck Mote-
zuma (ofte om beter te seggen / sijnen Oversten
Tlacaellêl) is men met rechte schuldich alle de
gheschicktheyt ende politie die Mexico ghehadt
heeft / als van Raden / Consistorien / Overscha-
pen / voor verscheyden saken / daer een groote
ghereghelthevt in was / ende oock soo grooten
ghetal van Raetsheeren ende Rechters / als in
eenige van de bloeyenste Republijcken ofte Ghe-
meynten van Europa. Desen selfden Coninck
bracht sijn Coninckliјcke huys tot grooten aen-
sien ende authoriteyt / makende veel ende ver-
scheyden Officianten / ende liet hem met groote
ceremonie ende pracht dienen. In de Godts-
diensten van sijn Afgoden en heeft hy hem niet
minder ghetoont / vermeerderende t'ghetal der
Ministeren / ordinerende nieuwe ceremonien /
houdende in sijn Wet een vreemde ende ijdele su-
perstitieuse observantie / bouwde dien grooten
Tempel (daer in de voorgaende Boecken men-
tie van ghemaeckt is) voor sijnen Godt Viztli-
puztli. In de dedicatie van den Tempel, offerde
hy ontallijcke sacrificien van Menschen / dien
hy in verscheyden victorien ghecreghen hadde.
Eyndtlijcken / ghenietende een groote voorspoe-
dicheyt in sijn Heerschappije / quam sieck ende
aflijvich te worden / hebbende geregeert acht en
twintich Jaren / seer different van sijnen nae-
volgher Tiçocîc, die hem / noch in vroomheyt /
noch in gheluck niet eens en gheleeck.

Het 17. Cap. Hoe dat *Tlacaellêl*, gheen Coninck vvilde vvesen, ende van de Electie ende gheschiedenissen van *Tiçocîc.*

De vier

DE vier Gedeputeerde vergaderden hae[r]
met de Heeren van Tezcuco ende Tacuba
ende presiderende Tlacaellêl, gingen dae[r]
met voort/ om d'electie van den Coninck
te doen / ende dreven al te samen haer stemme[n]
op Tlacaellêl, ghelijck als den ghenen die't selv[e]
ampt / beter als yemandt anders / verdienend[e]
was. Maer hy weyghderde sulcken met crachti-
ghe ende voldoende redenen / de welcke haer be-
weeghden een ander te kiesen / want hy seyde
beter voor de Ghemeynte te wesen / dat een an-
der Coninck/ ende hy sijn uptrechter ende mede-
hulper was/ soo gelijck als hy't tot dien tijt to[e]
geweest hadde/ als alle den last op hem alleen t[e]
laden/ want sonder Coninck te wesen / mocht-
tense voorseker houden/dat hy niet minder voo[r]
sijn Ghemeynte soude arbeyden/ als of hy sulcx
ware. Ten is geen dinck dat veel in ghebruyck
is / van niet te willen ghedooghen / d'opperste
plaets ende ghebiedt te hebben / te willen de
sorgh ende moeyte / ende niet d'eere ende opper-
macht: noch ten gebeurt oock niet veel/dat den
genen / die't altemael by sijn selven can uptvoe-
ren ende handelen / blijde is / dat een ander de
principaelste handt ofte macht heeft/ten aensien
dat de sake der Ghemeynte te beter uptcomste
hebbe. Desen Barbare heeft hier in/ die seer wijse
Romeynen ende Griecken te boven gegaen/ende
soo niet / laet het segghen Alexander, ende Iulius
Cæsar, de welcke den eenen te weynich was/ een
Werelt te ghebieden / ende d'alderweerdichtste
ende ghetrousten van den sijnen / met wreede
tormenten t'leven benomen heeft/alleenlijck om
een cleyn vermoeden dat hy hadde / van datse
begeerden te regeeren / ende den anderen ver-
claerdẽ hem voor vyandt van sijn Vaders lant/
seggende/

egghende/ soo men ymmers t'recht verdraeyen
woude / soo soudement alleen verdraeyen om te
moghen Regeeren / soo groot is den dorst die de
lieden hebben om te ghebieden. Hoewel dat de
daet van Tlacaellêl oock wel ghesproten mochte
wesen/ van een al te grooten vertrouwen op sijn
selven / hem laten dunckende/ dat hy sonder Co-
ninck te wesen/ sulcx ghenoech was/ghesien dat
hy bynaest de Coningen tot sijn ghebiedt hadde/
ende syllieden lieten hem oock toe/te mogen dra-
ghen een seker eer-teycken als een Tiara, (dat is
een Turbant ofte Tueif)t'welcke alleenlijcken de
Coninghen betaemde. Doch boven alle t'selve/
soo is dese daet prijsens weerdt/ende noch meer-
der/ d'aenmerckinghe van dien/van in meerder
te houden/de Gemeynte beter te mogen helpen/
wesende onderdaen als Overhooft : want is in
effect alsoo / dat ghelijck als in een Comedie, de
meeste eere is verdienende/den ghenen die repre-
senterēde is/ de personagie die d'alderbequaem-
ste ende noodichste van doen is/al ist schoon van
een Schaepherder ofte Boer / latende die van
den Coninck ofte Capiteyn voor de ghene die't
doen can. Alsoo behooren oock / in goeder phi-
losophije/ de liedē meer t'gemeyne welvaert aen
te sien/ eñ haer te voegē tot het ampt ende staet/
daerse best in bedreven ende bequaem toe zijn:
maer dese philosophije is meerder opghehoopt/
dan alsse teghenwoordich ghehandelt wordt/
daerom soo laet ons tot onse vertellinge comen/
met te segghen/dat in vergheldinghe van sijn ze-
dicheyt / ende door't respect dat hem de Mexi-
caensche Keurvorsten hadden / soo badense Tla-
caellêl, dewijle dat hy niet en begeerde te Regee-
ren/ dat hy wilde segghen/ wie dat hem dochte/
dat men de Regeeringe in handen soude stellen.

Hy gaf sijn stem op een soon des overledenen Coninex/ die noch heel jonck was / met namen Tiçocic : ende sy antwoordde/ dat het seer swacke schouderen waren/ voor soo veel lasts. Waer op hy weder seyde / dat de haren daer oock waren/ om den last te helpen draghen / soo ghelijck alsse met de voorgaende ghedaen hadden / waer mede sy haer resolveerden / ende coren Tiçocic doende met hem de ghewoonlijcke ceremonien/ doorboorden hem de neus/ ende stelden daer/ tot een fraeyicheyt / een Esmerault in. Ende dit is d'oorsake / dat desen Coninck in de Mexicaensche Boecken voor een doorgheboorde neus vertoont ofte aengheteyckent wordt. Desen wierdt seer different van dat sijn Vader ende Voorsaet gheweest hadde/ want wierdt ghescholden voor bloohertich ende weynich strijtbaer/ trock uyt/ om tot sijn Crooninge/ een Provintie/ die opgestaen was/ te bevechtē/ ende verloor op de tocht veel meer van sijn volck/ als hy vyanden gevanghen creech. Des niet teghenstaende/ keerde hy wederom/ seggende/ dat hy't getal van de vyanden bracht / die daer tot de sacrificien van sijn Crooninge van doen waren / ende alsoo wierdt hy ooc met grooter solemniteyt gecroont. Maer de Mexicanen waren qualijck te vreden / datse een Coninck hadden/ die cleynmoedich eñ gheen goet Crijchsman was / waerom onder haer handelden / hem met vergift aen een cant te helpen / ende alsoo en duerde hy oock in de Regeeringhe/ niet langher als vier Jaren. Waer aen goet te sien is/ dat de kinderē niet altoos t'bloet ende de vroomheyt van d'Ouders aen en erven/ ende hoe dat de glorie ende eere van de Voorsaten meer gheweest is / hoe dat d'ondeucht ende verachtheyt / van de gene die haer int ghebiedt/ ende

nde niet in de verdiensten/naevolghen/ te hate-
ijcker is. Maer dit verlies verbeterde des te
neer / eenen anderen broeder van den overlede-
nen/ desgelijcx sone van Moteçuma, den welcken
ghenaemt was/ Axayaca, ende wierdt met goet-
duncken van Tlacaellêl ghecoren/waer in hy be-
ter gheraeckte als met den voorledenen.

Het 18.Cap. Van de doot van *Tlacaellêl*, ende daden van *Axayaca*, den sevenden Coninck van *Mexico*.

OP desen tijt soo was Tlacaellêl seer oudt/ ende droegen hem/ als soodanich/ in een stoel op de schouderen / om hem te laten vinden in den Raet ende saken die daer voorquamen. Quam eyndtlijcke sieck te woren / ende comende den nieuwen Coninck) die noch niet ghecroont en was) hem versoecken/ heeft veel tranen gestort / hem laten dunckende/ dat hy aen hem een Vader/ ende Vader van het Vaders landt verloor. Tlacaellêl heeft hem seer hertgrondelijcken sijn kinderen bevolen/ namelijcken den oudtsten/die hem in d'oorlogen (diese ghehadt hadden) vroom ende wel ghedraghen hadde. De Coninck beloefde hem / dat hy daer nae sien soude / ende om den ouden noch meer te vertroosten / soo heeft hy hem voor sijn ooghen gegeven / den last eñ eer teyckenen van Overste Capiteyn ofte Veldtheer / met alle de preeminentien ofte voordeelen van sijn Vader. Waer mede den Ouden soo wel te vreden/ende gherust was / dat hy daer sijn daghen met voleyndde. Ende soo de selve van daer niet en passeerde nae die van't ander leven/so soudtmen'e voor geluckich mogen rekenen/want hiet/door sijn cloeckheyt / van een arme ende verlaten Stadt / daer

hy in geboren was/ gefondeert/een soo grooten
rijcken ende machtigē Coninckrijck. Ende ghe
lijck als een soodanigen stichter/ende dat/byna
van haer gantsche Heerlijckheyt/ so hebben hem
de Mexicanen/ den Wtvaert gedaen, met meer
der pompeusheyt ende vertooninghe / alsse op
eenich van de Coninghen ghedaen hadden. On
nu t'gheclach ende den rouwe (die de gantsch
Mexicaensche Ghemeynte / door de doot van
desen haren Capiteyn/ bedreven) te doen verge
ten/ soo heeft Axayâca voorghenomen / terston
den tocht t'aenveerden / die tot sijn Crooningh
van noode was/ ende is met grooter haeste me
sijn Legher ghepasseert nae de Provintie van
Teguantepec, de welcke van Mexico verschepden
leyt/ twee hondert mijlē/ende heeft aldaer eenen
slach gedaen / tegens een machtighe ende ontal
lijcke Heyrcracht/ die daer/ so van de selve Pro
vintie/ als van d'omliggende ghebueren tegens
Mexico vergadert was. Den eersten die van sijn
Leger/te velde ende voortquam/was den selven
Coninck/ dagende sijn wederpartije uyt/van de
welcke hy (alsse hem aenvielen) veynsde te vlie-
den/tot soo langhe dat hyse in een laech brachte,
alwaer hy veel soldaten (met stroo bedeckt) ver-
borgen hadde. Dese quamen op haren tijt voor
den dach / ende de gene die voor liepen / keerden
haer weder om/in sulcker voegen/ datse die van
Teguantepec tusschen beyden cregen/ ende vielen
daer op aen / ende deden daer een wreeden neer-
laegh onder/ ende vervolghende de victorie/ ra-
seerden ende vernieldē hare Stadt ende Tempel,
ende castigeerde alle d'omliggende gebueren seer
straffelijck/ ende waren sonder rusten overwin-
nende tot Guatulco toe/een Havē aen de Zuyder
Zee/ die hedensdaeghs seer bekent is. Van dese
tocht

tocht is Axayaca weder nae Mexico gekeert/met een seer grooten buyt ende rijckdom / alwaer hy hem/met een grooten hooghmoet/excessive gheree tschap van sacrificien/tribuyten/eñ alle t'ander meer/ liet Croonen/ comende alle de Werelt uyt/ om sijn Crooninghe te sien. De Coninghen van Mexico ontfinghen de Croon van de handt van de Coningen van Tezcuco, welcke preeminentie haer toe quam. Dede noch veel ander tochten ende aenslagen/daer hy groote victorien met vercreech/ wesende selve altoos den eersten/ die sijn volck aenvoerde / ende den vyandt aenransten/ waer mede hy een naem vercreech/van een seer vroom Capiteyn. Eñ hy en ghenoeghde hem niet alleen met de vreemde Natien t'onder te brengen/ maer stelde oock die van sijn eyghen rebellen ofte oproer-makers den toom in den mondt / een dinck dat sijn Voorsaten noyt hadden mogen / noch derren doen. Daer is vooren geseyt gheweest/ datter sommige ongeruste ende malcontenten/van de Mexicaensche Gemeynte afgesondert eñ gescheyden waren/ die niet verde van Mexico een ander Stadt bouden/de welcke sy noemden Tlatellulco, ende was daer / als nu S. Jacob staet. Dese oproerders maeckten een Rot ofte partije op haer selven/ ende quamẽ seer te vermenichvuldighen/ eñ en wilden de Heeren van Mexico noyt erkennẽ/noch haer ten dienste staen. Nu / soo heeft dan den Coninck Axayaca aen haer ghesonden / te vermanen datse niet en wilden verdeelt ende afghesondert wesen/ maer dewijle sy van een bloet ende Gemeynte waren/ datse haer met henlieden souden versamen/ende den Coninck van Mexico erkentenisse doen. Op dese boodtschap antwoordde de Heere van Tlatelulco,met een groote verachtinge eñ hoomoet/

dagende den Coninck van Mexico upt/om han
voor handt met hem te campen / ende heeft ter
stont syn volck toegerust/ bevelende datter hae
een deel souden verbergen/ onder de Biesen end
Liesbosschen van't Lack ofte Meyr / om alson
te bedeckter te wesen / ofte om die van Mexic
te meerder te bespotten/beval haer toe te maken
ghelyck als Ravens/Eynden/ Voghelen/Vors
schen/ende als andere fenynige Dieren/die me
int Meyr heeft/meynende de Mexicanen met be
droch te verrasschen/ ende datse over de weghe
ende straten van't Lack souden comen. Axayac
gehoort ende verstaen hebbende d'uytdaginghe
ende de listichept van syn wederpartye/heeft syn
volck verdeelt / ende ghevende een deel aen syn
Oversten de sone van Tlacaellêl,heeft hem bevo-
len de selve laghe van't Meyr te niet te maken
ende te vernielen / ende hy is van d'ander zyd
getoghen/ met de reste van't volck/ door een on-
ghewoone wegh/ nae Tlatellulco toe / ende heeft
eerst voor al uytgheroepen/ den ghenen die hem
uytgedaeght hadde/op dat hy syn woordt soude
naecomen ende volbrenghen. Ende comende de
twee Heerē van Mexico ende Tlatellulco upt/om
teghens den anderen te campen / hebben beyde
gaer de haren bevolē stil te staen/tot der tydt toe
datse sagē wie dat van haer beyden/d'overwin-
ner bleef. Ende t'bevel ghehoorsaem zynde/ zyn
seer moedichlycken den anderen te keer gegaen/
alwaer eyndtlycken (nae datse een wyle tydts
gevochten hadden) die van Tlatellulco gedwon-
ghen wierdt / den rugghe te keeren / want die
van Mexico deckte hem soo veel ende meer op/
als hy verdragen mochte. Siende die van Tla-
tellulco haren Capiteyn vluchten / gaven van
ghelycken den moedt verloren / ende lieten den
rugghe

ugghe sien/ ende vervolghende de Mexicanen/
haer op de hielen nae/ zijnder met een verbolgen
moedt opgevallen. Oock so en is den Heere van
Tlatellulco, Axayaca niet ontcomen / want mey-
nende den selven hem sterck te maken / op't bo-
venste van sijnen Tempel, is hem nae gheclom-
men/ende heeft hem met geweldt gegrepen/ende
van den Tempel af/ in morselen neer geworpen/
doende daer nae den Tempel ende de Stadt aen
brandt steken. Middeler tijdt dat dit alhier dus
toeginck/so was den Mexicaenschen Oversten/
daer ginder/ seer heftich doende/ in hem te wre-
ken van den genē die haer met bedrocht gesocht
hadden int net te crijghen. Ende naer datse door
de Wapenen ghedrongen waren / haer op te ge-
ven / ende om ghenade te bidden / soo seyde den
Oversten/ dat hy haer in gheen ghenade woude
op nemen/ voor ende aleer datse de gedaente der
Ghedierten (daerse in verwandelt hadden ghe-
weest) eens naebootsten: daeromme soo moe-
stense singen ende tieren ghelijck als Kick-vors-
schen ende Ravens/ welcker Devijsen sy aenge-
nomen hadden/ ende datse op dese maniere/ende
oock anders geen / ghenade verwerven souden/
willende hen hier mede te schande maken / ende
met haer listicheyt de spot drijvē. De vreese doet
alle dingen met der haest leeren / want songhen
ende craeyden/ofte tierden/met alle de verschey-
denheyt van stemmen die haer bevolē wierden/
ten eynde datser met het levē mochten af comen/
hoewel seer beschaemt/ van een soo swaer-lasti-
ghen tijdtverdrijf/ die haer vyanden met henlie-
den bedreven. Men seyt dat het noch tot dē huy-
dighen dach duert/ dat die van Mexico, die van
Tlatellulco sulcx verwijten/ende sy mogent oock
seer qualijck verdraghen / dat men haer yet van

dese gheneuchlijcke sangen/ende craeyen ofte tie-
ren ophaelt. Den Coninck Axayaca hadde in
dese Feeste een goet behaghen / ende zijn met de
selve / ende met een groote blijdschappe wede
nae Mexico toe gekeert. Desen Coninck wierd
ghehouden voor een van d'alderbeste/heeft ghe
regneert elf Jaren / hebbende tot een naecome
een ander / die in cloeckheyt ende deuchden nie
minder en was.

Het 19. Cap. Van de daden van *Autzôl*, den achtsten Coninck van *Mexico*.

Onder die vier Keurvorsten van Mexico wierdt (ghelijck als ghesept is) t'Rijck door haer stemmen ghegheven / aen den ghenen die't haer goet docht. Nu / soo wasser eenẽ van grooter bequaemheyt/genaemt Autzôl, op den welcken de meeste stemmen vielen / ende sijn Electie was oock van de gantsche Ghemeynte wonder aenghenaem/ want behalven / dat hy seer cloeck ende vroom was / soo hieldense hem al te samen voor seer gemeynsaem ende een vriendt van goet te doen/ t'welcke in de ghene die Regeeren / t'principaelste is / van bemint ende ghehoorsaemt te wesen. Den tocht dien hy voornam te doen / tegens de Feeste van sijn Crooninghe/ was om te gaen straffen d'onbeleeftheyt van die van Quaxutâtlan, een seer rijcke ende voorspoedighe Provintie/ de welcke hedensdaeghs t'principaelste vã nieu Spagnen is. Dese hadden de Hofmeesters ende Officieren (die de tribuytẽ nae Mexico brachten) besprongen ende afghesét / ende warender met opghestaen. Hadde een groote moeyte om dit volck t'onder ende tot ghehoorsaemheyt te brenghen/ want hadden haer begeven ter plaetsen daer de

Mexica-

Mexicanen / door eenen grooten arm van der Zee/ t'overcomen belet was/ tot welcker remedie/ Autzôl, met een vreemde ende moeylijcke inventie/ int water dede fonderen/ een dinck gelijck als een Eylandeken / gemaeckt van Rijsen ofte teenen / aerde / ende veel ander materialen/ waer mede hy met sijn volck tot by sijn vyanden mocht overcomen / ende haer slach leveren / in welcken slach hy haer ter neer leyde / verwon/ eñ tot sijnen wille castigeerde/ ende is met grooter triumphe eñ rijckdomme weder nae Mexico toe ghekeert/hem nae haerlieder gewoonte doen croonende. Den selven Autzôl heeft met verscheyden conquesten ofte overwinninghe / sijn Rijcke verbreydt tot by Guatimala toe/ t'welcke gheleghen is / drye hondert mijlen van Mexico. En is oock niet min mildt als vroom geweest/ want soo wanneer dat sijn tribuyten ghebracht wierden/ (de welcke/ ghelijck als geseyt is/ met groote pompeusheyt ende overvloet in quamē.) so quam hy uyt sijn Paleys/ende vergaderende/ ter plaetsen daer't hem goet dochte/alle de Ghemeynte/ beval dat men aldaer de tribuytē soude brenghen/ alwaer hy alle de nootdruftighe ende Armen omdeelde van't ghewaet / eetbare spijsen/ ende van alle t'gene datse van doen hadden/ in grooten overvloet: ende de dingen van waerdije / als gout/silver/ juweelen/ plumagien ende bagghen/ deelde hy onder de Capiteynen/soldaten/ ende t'volck die hem dienden/ een yeder nae sijn verdiensten ende vrome daden dien hy ghepleeght hadde. Oock mede soo was Autzôl van ghelijcken een groot Republijck-stichter / worpende de quade Edificien ter neerder / ende hertimmerende wederom veel heerlijcke Ghebouwen op een nieu. Liet hem duncken/dat de stadt

van Mexico weynich waters was ghemetende/
eñ dat het Lack ofte Meyr seer morassich was/
waerom hy voor hem nam / daer eenen grooten
arm ofte loop waters (daer haer die vã Cuyoa-
cân met dienden) in te brengen/tot welcker effect
hy dede ontbieden de treffelijckste van de selve
Stadt / t'welcke een seer vermaert Toovenaer
was/ ende sijn inventie voorghestelt hebbende/
heeft hem de Toovenaer ghesept / dat hy wel
voor hem soude sien / wat dat hy dede / want in
de selve sake was een groote swaricheyt ghele-
ghen/ ende dat hy mocht weten/dat so hy't selve
water uyt te moer ofte sijn loop trock / ende in
Mexico leyde / dat hy daer de Stadt met ver-
drincken soude. Den Coninck hem laten dunc-
kende/dat het maer excusen warẽ/om sijn voor-
nemen te willen beletten / heeft hem met gram-
schap wech gestooten ende verjaecht. Des ande-
ren daeghs heeft hy tot Cuyoacân gesonden een
Alcade ofte Officier van't Hof/ om den Toove-
naer ghevanghen te nemen. Ende hebbende den
selven verstaen / waerom dat de Ministers des
Coninckx gecomen waren/ heeft haer bevolen in
te comen/ ende heeft hem ghetransformeert ofte
verandert in de ghedaente van eenen vreeselijc-
ken Arent / van welcker ghesicht sy soo beangst
wierdẽ/datse wederom gekeert zijn/sonder hem
te vanghen. Autzôl vertoornt zijnde/heefter an-
der gesonden/ voor de welcke hy hem vertoonde
in de ghedaente van een seer wreeden ende fellen
Tygher / waerom hen dese desghelijcx niet en
dorsten aenroeren: zijn ten derden mael ander
gecomen/ende vonden hem gelijck als een grou-
welijck Serpent / waerom sy noch soo veel te
meer vreesden. Den Coninck met dese valstric-
ken verbijstert zijnde / heeft die van Cuyoacan
doen

oen dreygen/by also verre datse hem dien Too-
venaer niet gebonden en brachten / dat hyder de
Stadt terstont om soude doen vernielen ẽ om-
werpen. Door dese vreese / ofte t'zy nu met sijn
eygen wille/ ofte door dwanck van dẽ sijnen/soo
is den Toovenaer daer eyndtlijcken nae toeghe-
gaen/ ẽ daer comende / heeft hem terstont doen
verworgẽ/ende openende een Canael ofte tocht/
daer't water (nae Mexico toe) door quam / is
met sijn intentie ten eynde ghecomen / comende
eenen grooten stroom ofte loop waters in sijn
Lack ofte Meyr stortẽ/ de welcke sy met groote
ceremonien ende superstitien geleydden/ gaende
sommige Priesters wieroockende op den Oever
van de watercant. Andere sacrificerende Quar-
tels / ende besmeerende de canten van de tocht
ofte goot / met haer bloet. Andere spelende op
kinckhoorns / ẽ doende t'water Musijck aen/
met welcker cleedinge (meyne van de Godinne
van't water) was/ dat de voornaemste toeghe-
maeckt was / groetten ende hieten t'water al te
samen willecom. Alsoo staet het noch hedens-
daeghs altemael afghecontersept in de Mexi-
caensche Annalen ofte Jaer-boecken/ welcke
Boecken men in Roome heeft/ op de ghewijdde
Bibliotheeck ofte Liberije Vaticano, alwaer een
Vader onses ghesellschaps (die van Mexico ghe-
comen was) dese/ ende d'ander Historien meer/
te sien quam/ende verclaerdense dẽ Bibliotheker
van sijn Heylichheyt / die een wonder groot ver-
maken hadde/ t'selve Boeck te verstaen / dat hy
van te vooren noyt hadde connen te verstaen co-
men. Den loop van't water quam tot Mexico
toe / maer den aenstoot was soo groot / dat het
niet veel en schilde / ofte de Stadt soude ver-
droncken hebben/gelijck alst den anderen geseyt

hadde/

hadde / ende quam in effect een groot deel van dien te ruinerē/maer door't vernuft van Autzô wierdt t'selve altemael geremedieert / want liet een Waterloosinghe ofte Slups maken / waer mede hy de Stadt versekerde / ende heeft all t'vervallen (t'welcke van een quaet gebou was) weder gherepareert/ ende versien met een sterck ende welghemaeckt werck / ende liet alsoo syn Stadt rondtsom met water beringhelt (gelijck als een ander Venetien) ende seer wel gebout. De Regeeringhe van desen/duerde elf Jaer/ rustende op den laetsten ende aldermachtichsten naecomer van alle de Mexicanen.

Het 20.Cap. Van de Electie des grooten *Moteçuma*, den laetsten Coninck van *Mexico*.

TEn tijden dat de Spagnaerden in nieu Spagnen quamen / (t'welcke was int Jaer ons Heeren / duysent vijf hondert ende achthien) soo regneerde Moteçuma, den tweeden van die'r namen/ ende laetsten Coninck der Mexicanen: segghe den laetsten/want alhoewel dat die van Mexico, nae den doot van desen/ eenen anderē corēn : jae dat noch meer is/ by't leven des selvē Moteçuma, hem verclarende voor een vyandt van't Vaders-landt / ghelijck als hier nae gesien sal worden/soo en heeft nochtans/ den genē die hem in de successie na volgde/ als oock den ghenen die ghevanghen ghebracht wierdt/in de handen des Marckgraefs van den Dale/niet meer ghehadt als bloote namen ende tijtelen van Coninghen / om dieswille dat de Spagnaerden alsdoe bynae haer geheele Rijcke verovert ende afhandich ghemaeckt hadden. Alsoo dat wy met reden daerom Moteçuma voor den laetsten Coninck rekenen/eñ is oock gelijck

als

als soodanich/ gecomen op't upterste eñ hooghste der Mexicaenscher macht ende grootsheyt/ de welcke (van onder de Barbaren ofte Heydenen te rekenen) een yeder een groote verwonderinge gheeft. Door dese oorsake/ ende om dat dit de saysoen was/ die Godt ghewilt heeft/ dat de kennisse des Euangeliums, ende t'Rijcke Iesu Christi, in dit landt soude inghevoert worden/ so sal ick de dingen van desen Coninck een weynich breeder verhalen. Moteçuma was van sijn selvē seer statich/ rustsinnich/ ende van weynich spraecks/ ende so wanneer dat hy quam te spreken/ in den Opppersten Raet/ daer hy van was/ soo gaf sijn discretie een verwonderinghe ende naedencken/ waerom dat hy/ noch oock voor sijn Coninckx ampt/ ontsien ende ghereſpecteert was. Onthielt hem gemeynlijcken in een groote vertreck-plaetse/ dien hy voor sijn selven gheordineert hadde in den grooten Tempel van Vitzliputzli, alwaer men seyde/ dat hy veel met sijn Afgodt omginck/ ende met hem sprack/ eñ hielt hem alsoo voor een groot Religieus ende Devotaris. Met dese conditien/ ende met dat hy van seer goeden Adel ende grootmoedich was/ soo is d'Electie/ seer lichtelijcken/ ende met weynich teghenstandts/ op hem ghevallen/ ghelijck als een persoon daerse (voor soodanighen ampt) al te samen d'ooghen opgheslaghen of ghewor pen hadden. Nu/ crijgende den selvē de wetenschap van sijn verkiesinghe/ is hem in den Tempel (op de voorseyde sijn vertreck-plaetse) gaen verberghen/ t'zy dat het geweest is/ om een soo swaren sake t'overdencken/ (gelijck als daer is van soo veel volcx te Regeeren) ofte t'zy dat het geweest is (ghelijck als ick best gheloove) door een beveynst gelaet/ van dat hy de Heerschappije niet en ach-

en achte. In somma / hebben hem aldaer ghe-bonden en ghecreghen/ ende brachten hem/ met alle t'ghelepdt ende vreuchde / die't hen moghelijck was/nae haer Consistorie toe: en hy quam met sulcken gravitept/ datse al te samen sepden/ dat hem den naem van Moteçuma (t'welcke soo veel te segghen is/als een straf Heere) met recht wel toequam. De Keurvorsten deden hem een groote eerbiedinge / ende gavē hem de wete van sijn Electie/ginck terstont van daer/na de Oper ofte Cooltest van de Goden / om te wieroocken ende sijn Offrande te doen/ hem bloet treckende upt de ooren/kaken ende schenen/gelijck alst een ghebrupck was. Becleedden hem met sijn Coninckljjcke verciersels / ende doorboorende t'nederste van sijn neus/ hinghen daer een seer costelijcken Esmeraulr aen / (barbarische ende pijnlijcke usantien) doch de pracht van te gebieden/ dede / datset niet en ghevoelden. Sittende daer nae op sijnen Throon/ heeft d'Oratien ofte Aenspraken/diese hem deden/ aenghehoort/de welcke/ nae datset in gebrupck hadden/ elegant ende constrijck waren. D'eerste dede dē Coninck van Tezcuco, ende om dat de selve noch met versche memorie in gheheugenisse gebleven/ ende waerdich om te hooren is / soo sal ickse alhier stellen/ ende was aldus : T'groot avontuer dat alle dit Rijcke vercreghen heeft/ (seer edele Jongelinck) in verdient te hebben/ V te ontfanghen voor een Hooft / van alle het goet / mach door de lichticheyt ende overeencomminghe van V Electie/ende door die soo alghemepne blijdschappe (diese al te samen daeromme bewijsen) genoech verstaen worden. Hebben voorwaer seer groote reden/ want de Mexicaensche Heerschappije/ is nu alsoo groot ende wijdt verbrepdt / dat daer / om

en Werelt (gelijck als dese is) te regeeren/ende
en so swaren last te dragen/niet minder sterckte
nde dapperheyt van doen en is / als die van U
nbeweeghlijck ende cloeckmoedich hert / noch
ock minder rustsinnicheyt / wetenschap ende
voorsichticheyt/ als d'uwe. Ick sie claerschijn-
ijck / dat den almoghenden Godt / dese Stadt
ief heeft/ naedemael dat hyse licht gegevē heeft/
m te kiesen/t'ghene dat haer noodich van doen
vas. Want wie twijffelt / dat een Vorst (die
voor sijn Regeeringhe) de neghen dubbelheden
van dē Hemel doorgrondt heeft/alsnu (dat hem
e last van sijn Rijcke verbindende is) met sulc-
ken levendighen scherpsinnicheyt niet en souden
begrijpen ende vervaten/de dingen van't Aerdt-
rijcke/om sijn volck te baet te comen. Wie twijf-
elt/ dat de groote cracht/ die ghy altoos so vro-
melijcken bewesen hebt/in saken van importan-
tie / U alsnu (daer soo veel van doen is) niet en
sullen overschieten? Wie soude mogen dencken/
dat in soo veel deuchts ghebreken sal/toeverlaet
ende remedie voor Weduwen ende Weesen? Wie
en soude hem niet laten ghesεggen/dat de Mexi-
caensche Heerschappije niet al gecomen is / op't
hooghste van haer authoriteyt / dewijle dat U
de Heere / van dat gheschapen is / soo veel ver-
gheimeynschapt heeft? Want van u alleen aen te
sien/bewijst ghy aen den genen die u besiet. Ver-
blijdt u / O ghy geluckich landt / van dat u den
Schepper ghegheven heeft / een Prins die u sal
wesen/een vaste colomne daer ghy op steunt/ sal
wesen een Vader ende toevlucht/daer ghy u met
sult te hulp comen / sal wesen met den sijnen in
barmhertichheyt ende medelijden meer als broe-
der. Laet u / O Coninck/ voorseker voorstaen/
dat ghy met de staet gheen oorsake en neemt/om
U te

V te vermaken / ende ghestreckt te ligghen op't
bedde / verontledicht in wellusten ende tijdtver-
drijf / maer t'herte sal V eer in de beste slaep ont-
springen ende wacker blijven / om de sorgh die't
voor V sal draghen / ende sal in de smakelijckste
beet van sijn eten / gheen ghevoelen hebben / op-
ghetrocken zijnde in de ghedachten van V wel-
vaert. Segt my doch / ghelucкich Rijcke / of ick
reden hebbe / in te seggen / dat ghy u met sulcken
Coninc vrolijck maeckt / eñ u adem / ofte aessem
verhaelt. Ende ghy / O seer wel-gheboren Jon-
gelinck / ende grootmogenden onsen Heere / hebt
een goet vertrouwen eñ moedt / dat (naedemael
V de Heere / van al dat ghe schapen is / dit ampt
ghegheven heeft) hy V van ghelijcken gheven
sal / stercкte ende cracht / om t'selve t'onderhou-
den. Ende den genen die in allen den voorleden
tijt / soo mildt met V geweest is / die moecht ghy
wel vertrouwen / dat hy V niet en sal weygeren
sijn grootste gavē / dewijle dat hy V in dē groot-
sten staet beroepen ende ghestelt heeft / den welc-
ken ghy veel ende goede Jaren moet ghenieten.
Den Coninck Moteçuma sat op alle dese reden /
met grooter aendacht toe en hoorde / de welcke
voleyndicht zijnde / hem (ghelijck als men seyt)
in sulcker voeghen beweeghden / dat hy tot drye
mael toe aenvinck om t'antwoorden / ende sulcx
niet en cost uytbrengen / als overwonnen zijnde
van tranen / tranen die d'eyghen lust ofte blijd-
schap wel placht te stortē / smedende een maniere
van devotie / (die van sijn eygen vreuchde voort-
comt) met bewijs van groote ootmoedicheyt.
Eyndtlijck / hem bedarende / heeft cortelijck ghe-
seyt : Ick moeste wel (goede Coninck van Tez-
cuco) blindt genoech wesen / soo ick niet en saech
ende verstondt / dat de dingen die ghy my geseyt
hebt /

ebt/ anders geweest zijn/ als enckele gunste die
hy my hebt willen bewijsen/ dewijle dat (heb-
ende soo veel Edele ende wel-geboren Mannen
n dit Rijcke) ghy de handt gheslaghen hebt/ op
ie vã d'alderminste bequaemheyt/ t'welcke ick
en / eñ is seker / dat ick in my soo weynich be-
vints ghevoele / voor een soo treffelijcken sake/
at ick niet en weet wat beginnen / dan alleen-
ijcken mijn toevlucht te nemen tot den Heere
an dat gheschapen is/ dat hy my wil bystaen/
nde al te samen te vermanen voor my te willen
idden. Dese woorden geseyt hebbende/begonst
vederom van beweghenis te weenen.

Het 21. Cap. Hoe dat *Moteçuma* den dienst van sijn huys ordineerde, ende den strijdt dien hy voerde om hem te laten croonen.

Desen / die in sijn Electie soo veel ootmoe-
dicheyts ende bewegenis getoont hadde/
heeft terstont (nae dat hy Coninck was)
sijn hooghmoedige ghedachten beginnen
t'openbaren / bevelende in den eersten / dat nie-
mant van de gemeyne lieden/ in sijn huys/ noch
eenich Coninckx Officie mochte bedienen/ gelijck
als het/ tot die tijt toe/ sijn voorsatẽ in gebruyck
gehadt hebben/ waer inne hy haer seer berispte/
datse hen haddẽ laten dienen van sommige van
leegen stamme/ eñ wilde dat alle de Heeren ende
lieden die van Adel waren / hen in sijn Paleys
soudẽ onthouden/ ende d'ampten van sijn Huys
ende Hof bedienen. Ende als hem t'selve van een
Ouder / van grooten aensien / (die hem opghe-
bracht hadde/ ende sijn Tuchtmeester was) te-
ghens gesproken wierdt / segghende dat hy wel
soude voor hem sien / ende dat het selve al wat
veel in hadde / want was om de gantsche Ghe-

meynte ende de ghemeyne Man van hem te ja-
ghen ende te verdreemden: jae dat meer is / en
souden hem niet eens dorvẽ aensien/siende datse
alsoo verworpen ende verschoven waren. Waer
op hy weder seyde / dat dat het ghene was / da
hy sochte/ende dat hy niet en soude toelaten/dat
den ghemeynen Man met den Adel soude ver-
mengt ende onder een wesen/ghelijck alst tot di
tijdt toe gheweest hadde/ ende dat den dienst di
soodanich volck dede / was soo ghelijck als sy
selfs waren/ waer mede de Coninghen gantsch
geen reputatie en verworven. Heeft hem eyndt-
lijcken in sulcker voeghen ghesolveert/ dat hy
nae sijnen Raet sondt / te bevelen/ datse terston
alle de Setels ende ampten/ die/ die van de Ge-
meynte in sijn Huys ende Hof hadden/soudẽ be-
nemen ende te niet doen / ende die weder gheven
aen de Ridders ofte Edel-lieden/ t'welcke alsoo
ghedaen wierdt. Dit ghedaen zijnde/ is selfs in
persoone ghetrocken op de tocht ende aenslach
die tot sijn Crooninghe van doen was. Nu/ soo
wasser teghens de Croon gherebelleert ofte op-
ghestaen / een Provintie die seer vert gheleghen
was / nae de Noorder Zee toe / alwaer hy nae
toe trock / met hem nemende de uytghelesenste
van sijn volck / de welcke al te samen seer cier-
lijck ende wel toegherust waren / ende voerde
t'oorlogh met sulcken cloecksinnichept ende be-
hendichept/ dat hy in weynich tijdts de geheele
Provintie t'onderbracht/ ende de gene die schult
haddẽ/ straffelijck castigeerde/ keerende met een
seer groot getal van ghevanghenen / voor de sa-
crificien / ende veel ander buyts / wederom nae
huys toe. In sijn wederom-comste wierdt hy
van alle de Steden seer solemnelijckẽ ontfangen/
ende de Heeren van dien / quamen hem dienen
ende

nde handtwater gheven / doende haer ampten
ghelijck als die van sijn eyghen huysghesin / een
inck datse met gheenich van de voorledenen
ghedaen hadden / soo groot was de vreese ende
ontsich datse van hem ghecreghen hadden. In
Mexico wierdt de Feeste van sijn Crooninghe
ghedaen met sulcken pompeusheyt van Dans-
pelen/ Comedien, Sotte-cluchten/ lichters/ in-
entien / verscheyden spelen / ende met soo veel
ijckdoms van tribuyten / die hem van alle sijn
ijcken gebracht wierden/ datter eenen toeloop
was/ van vreemdt volck/ die daer te vooré noyt
ghesien noch bekent waren gheweest / jae oock
elfs de vyanden der Mexicanen / quamen be-
eecktelijcken in een groot ghetal/ om die te sien/
ghelijck als daer waren die van Tlascalâ ende
Mechoacan. Moteçuma sulcx te vooré comende/
eeft bevolen datmense soude herberghen / ende
oo wel tracteren als sijn eyghen persoon / ende
ede haer fraeye stellagien ende kijck-vensters
naken/ ghelijck als den sijnen / om de Feeste te
ien. Ende des nachts soo quamen / (soo wel
plieden) als den selvé Coninck/ daer oock mede
n/ met haer spelen ende mom-aensichten. Ende
om datter van dese Provintie mentie gemaeckt
s / soo ist goet dat men weet / hoe dat die van
Mechoacan, Tlascâla ende Tepeâca, haer noyt en
hebben willen begeven onder de Coningen van
Mexico, maer hebben eer seer vromelijcken daer
egens gestreden/ hebbende die van Mechoâcan,
die van Mexico, oot wel etlijcke reysen verwon-
nen / als oock van ghelijcken die van Tepeâca,
alwaer den Marckgraef Don Fernando Cortês
nae datse hem met de Spagnaerdé uyt Mexico
verjaeght hadden) in meyninghe was/ d'eerste
Stadt van de Spagnaerdé te bouwé/ de welcke

hy noemde/ (soo't my wel ghedenckt) Segura de la Frontera, (dat is/ de verseekeringhe van de Frontiere) hoewel dat de selve bouwinge wey nich voortganck hadde/ wãt alle het Spaensch volck/ is daer nae (met de veroveringhe) na Mexico ghepasseert. In effect/ dat het die van Tepeâca, Tlascâla ende Mehoâcan, altoos staend ghehouden hebben teghens de Mexicanen/ hoe wel dat Moteçuma tegens Cortês seyde/ dat sy al willens niet en hadden willen overwinnen ende t'onderbrenghen/ om t'onderhouden d'oef feninghe van den Crijch/ ende te crijghen t'ghe tal der ghevanghenen/ diese van doen hadden.

Het 22.Cap. Van de costuymen ende grootsheyt van *Moteçuma*.

DEsen Coninck dan/ begaf hem/ om hem te doen respecteren/ jae bynaest ghelijck als een Godt te doen aenbidden/ want niemandt van't gemeyne volck en mocht hem onder d'ooghen ofte int aensicht sien/ ende soo't yemandt dede/ moester om sterven. En stelde sijn voetẽ noyt op der aerden/ maer wiert altoos ghedragen op de schouderen van de Heeren/ ende soo hy af soude stijgen/ soo spreyddense hem een costelijck Tapijt onder de voeten/ om op te gaen. Als hy over wegh ginck/ soo moest hy/ met de Heeren van sijn gheselschap/ in een parck ofte besteck gaen/ dat tot dien eynde daer toe gemaeckt was/ ende alle t'ander volck buy ten t'parck van beyde de zijden. En trock noyt cleet tweemaels aen/ noch en adt noch en dronck nimmermeer/ meer als eens uyt een schotel ofte drinckbeker/ moest altoos altemael nieu wesen: ende daer hy hem eens met ghedient hadde/ gaf hy terstont aen sijn Dienaers/ de welcke met dese

dese toevallen costelijck ende schoon getrackteert
ginghen. Was uyt der maten vriendt / van dat
men sijn Wetten onderhielde: ghebeurde wel/
als hy van eenich oorlogh (met victorie) we-
derom quam / dat hy veynsende hem yewers te
gaen vermaken/ hem onbekent maeckte/ om te
sien (dewijle sy niet en dochten / dat hy teghen-
woordich was) offe yet van de Feeste ofte ont-
fanck achter lieten / ende offe die yewers in te
buyten gingen / ofte dat daer wat aen gebrack/
soo castigeerde hyse sonder remissie. Om oock te
weten hoe dat sijn Ministeren haer ampt be-
dienden/ so maeckte hy hem van gelijcken dick-
wils in ander habijten onbekent/jae ondersocht
ende vernam scherpelijck/wie dat sijn Rechters
socht om te coopen/ ofte haer verweckte om on-
rechte saken voor te staen / ende yet hier van be-
vindende/wierden de selve terstont ter doot ver-
wesen / en vraeghde daer niet eens nae / of het
Heeren / dan of het van sijn maechschap / jae of
het van sijn eygē broeders waren/ want den ge-
nen die misdede / moest sonder remissie sterven.
Hielt met den sijnen weynich ghemeynschaps /
ende liet hem selden sien / was veeltijdts in sijn
vertreck-plaetse / overdenckende de Regeeringe
van sijn Rijcke. Behalven dat hy een goet Rech-
ter eñ statich was/ soo was hy oock seer strijdt-
baer / jae oock seer gheluckich / ende vercreech
oock alsoo groote victorien/ comende tot alle de
voorschreven grootsheyt. Ende om dat de selve
al in de Spaensche Historien gheschreven staen/
soo en dunckt my niet noodich daer yet meer af
te verhalen. Ende int ghene dat nu voortaen
gheseyt sal worden / sal ick alleen sorgh hebben/
te schrijven t'ghene dat d'Indiaensche Boecken
ende Tractaten zijn verhalende / daer onse

Spaensche Schrijvers gheen mentie af en ma-
ken/ om dies wille datse de secreten van dat lan
soo wel niet ghewetenhebben/ ende zijn dinger
seer waerdich aen te mercken / ghelijck als m
gesien sal worden.

Het 23. Cap. Van de vreemde Voor-spoken end
teyckenen die daer in *Mexico* ghechiedden,
eer dat hem sijn Heerschappije
voleyndde.

Deut.18. *Hiere.10.* HOewel dat ons de Goddelijcke Schrif
tuere verbiedt / ijdele Voor-spoken end
Prognosticatien gheloof te gheven / end
Hieremias ons te kennen gheeft / dat wi
ons verschricken van de teyckenen des Hemels
ghelijck als de Heydenen doen/ soo is nochtans
de selve Schriftuere leerende/ dat (in sommigh
algemeyne veranderinghen ende castijdinghen
die Godt doen wil) de Teyckenen / Monstren
ende Voor-spoken / die daer veeltijdts plachten
te verschijnen/ niet al te mispzijsen of te verwer-
Lib.9. d. pen en zijn/ ghelijck als ons Eusebius Cesariensis
Demonst. te verstaen gheeft/want den selven Heere van de
Euang. Hemelen ende der Aerden/ ordineert soodanighe
Demon- vreemde nieuwicheden aen den Hemel/Elemen-
strat.1. ten/ Beesten / ende aen ander sijn schepselen / op
datse eensdeels mogē dienen tot een waerschou-
winghe voor de Menschen/eñ eensdeels om een
beginsel te wesen/ vā de straffe/met de verschric-
kinge ende verbaertheyt/diese veroorsaken. Int
Mach.5. tweede Boeck der Machabeen staet gheschreven
hoe dat het (voor die soo groote veranderingh
ende beroerte der kinderen van Israel / veroor-
saeckt door de Tyrannije van Antiocho Epipha-
nes ghenaemt / de welcke de heylighe Schrift is
noemende/ wortel der zonden) gheschiedde/ dat
men

nen over Jerusalem / veertich daghen lanck/ Mach. 1.
groote slachoorden van Ruyterije ende Crijchs-
volck/ in de lucht sach / de welcke met haer ver-
gulde Harnassen/Spietsen/Schildē/felle Peer-
den/ ende met blootte zweerden/slaende eñ scher-
mutserende/ tegens den anderen doende waren.
Ende daer wordt ghesept / dat (siende dit selve
die van Jerusalem) sy Godt baden / dat hy sijn
straffe wilde van haer weeren/ ende dat de selve
Voor-spoken ofte Teycken / te goede mochten
ghedijen. Int Boeck der Wijshept/ so wanneer Sap. 17.
dat Godt sijn Ghemeynte wilde trecken uyt
Egypten, ende d'Egyptenaren straffen/ wierden
oock verhaelt etlijcke ghesichten ende verschric-
kinge van Monstren/ als vā vier verschijnende
lichten / ghesichten by ontijden van vreesselijcke
trongnien ende gedaenten / die daer verschenen.
Iosephus, in de Boecken de bello Iudaïco, ofte Euseb. lib.
van de Joodtsche oorloghen / vertelt van veel 1. de Eccl.
ende groote Voor-spoken / die daer verschenen Hist.
voor de destructie van Jerusalem / ende laetste
ghevangheniſſe van t'ongheluckighe volck/ die
Godt met veel reden voor vyanden hielt. Ende
van Iosephus heeft Eusebius Cesariensis, ende an-
dere / t'selve relaes ghenomen / authoriserende
de selve Prognosticatie. De Histori-schrijvers
zijn vol van dierghelijcke observatien eñ groote
veranderinghen van Staten/Republijcken, ofte
Rijcken. Ende Paulus Orosius en isser niet wey-
nich vertellende/ende sijn observantie en is oock
sonder twijffel niet ijdel / want hoewel dat het
een ijdelhept / jae een superstitie is / doe Godt
door sijn Wet verboden heeft / Prognosticatien
ende Teyckenen lichtelijcken gheloof te gheven.
Niet tegenstaende in seer groote dingen / veran-
deringen van Natien/Rijcken/ende seer mercke-

lijcke Wetten / en is het gheen ijdelheyt / maer goet geraden / te gelooven / dat d'opperste Wijsheyt schickt / ofte toelaet / de dinghen die eenighe tijdinge met brenghen / van dat gheschieden sal / t'welcke dienende is / ghelijck als ick geseyt hebbe / d'eene tot een waerschouwinghe / ende d'ander / van wegen de straffe / ende al te samẽ tot een teycken / dat de Coninck der Hemelen met der Menschen dingen rekeninghe houdt / den welcken / gelijck als voor de grootste veranderinghe der Werelt / (t'welcke sal wesen dẽ dach des oordeels) gheordineert heeft d'aldergrootste ende schrickelijckste teyckenen die men soude mogen bedencken. Alsoo oock / om te bedieden / anderclepnder ofte minder veranderinge (doch evenwel merckelijcke) op verscheyden plaetsen der Werelt / soo en laet hy niet te vertoonen eenighe wonderbaerlijcke schijnsels / die hy / nae de Wet van sijn eeuwighe wijsheyt / verordineert heeft. Oock mede / soo is te verstaen / dat alhoewel dat den Duyvel een Vader der leughenen is / so doet hem nochtans den Coninck der glorien / t'sijner spijt / dickwils de waerheyt bekennen / jae van louter vreese ende teghens sijnen danck / moetse den selve niet weynichmaels seggen. Alsoo wast /
Matth. 1. dat hy in de Woestijne / ende door den mont der
Luc. 4. Besetenen / met luyder stemmen was roepende / dat Iesus den Salichmaker was / die ghecomen was om hem te vernielen. Alsoo seyde hy oock
Act. 16. (door Phitonisa) dat Paulus den oprechten Godt predickte. Van ghelijcken / verschijnende ende tormenterende de Huysvrouwe van Pilato, dede haer voor Iesum, den rechtveerdigen Man / soliciteren. Insghelijcx soo zijn ons noch oock (behalvẽ de heylige Schriftuere) andere Historien refererende / verscheyden ghetuyghenissen van d'Afgo-

d'Afgoden/ tot een bevestinge der Christelijcker Religie/ daer Lactantius, Prosperus, ende andere/ mentie van maken. Eñ in Eusebius, in de Boecken der bereydinghe van't Euangelii, ghelesen mach worden/ ende daer nae in die van zijn Demonstratie, t'welcke hier van breedelijcken is handelende. Hebbe alle dit selve aldus te propoost gebracht/op dat niemant en wille verachten / t'ghene dat de Historien ende Jaerboecken der Indianen zijn verhalende / beroerende de vreemde Voor-spoken ende Prognosticatien diese gehadt hebben/ van dat haer Rijcke/ eñ t'Rijcke des Duyvels / die sy ghelijckelijcken aenbaden/ ten eynde was / ende om datse ghebeurt zijn / in soo onlangs geleden tijden/ welcker geheugenis noch versch in de memorie is/als oock om datse de reden soo ghelijckformich zijn / dat hem den doortrapten Duyvel van een soo groote veranderinghe vreesde ende verlaeghde/ eñ Godt hier mede ghelijckelijck soo wreede ende verwoeste Afgoden-dienaers begost te castigeeren/so segge ick/ datse weerdich zijn/gheloof te gheven/ ende voor soodanighe ist / dat ickse oock houde ende alhier verhale. Nu/ soo is t'selve toegheegaen op dese maniere/dat hebbende Moteçuma geregeert veel Jarē lanck/ met d'alderopperste voorspoedichept/ende ghestelt zijnde in soo hooghen ghedachten/dat hy hem promptelijcken dede dienen ende vreesen / jae aenbidden / ghelijck of hy een Godt geweest waer/ soo begonst hem den alderhooghstē te castigeeren / ende eens deels te waerschouwen/ met te ghehengen/ dat de selve Duyvels (dien hy aenbadt) hem seer droevige voorbodē sonden/ van't verlies van sijn Rijcke/ ende datse hem tormenteerdē met Prognosticatien, die noyt gehoort ofte ghesien waren/ waer mede hy

soo melancolijck ende versuft bleef / dat hy van
sijn selven niet en wist. Den Afgodt van die van
Cholôla, die ghenaemt wierdt Quezalcoâlt, ver-
condichde/ hoe datter een vreemdt volck op den
wegh was/om die Rijcken te besitten. Den Co-
ninck van Tezcuco (t'welcke een groot Nigro-
mant ofte Swarte-constenaer was / ende com-
pact met den Duyvel hadde) quam Moteçuma
besoecken/ buyten de ghewoonlijcke uyr/eñ ver-
sekerde hem/ sijn Goden ghesept te hebben / hoe
dat hem ende sijn gantsche Rijcke een groot ver-
lies ende moeyte voorhanden was. Veel Too-
venaers ende Gochelaers/seydẽ hem t'selve van
ghelijcken/ onder de welcke eenen was/ die hem
seer bysonderlijcken seyde/ t'ghene dat hem nae-
maels quam te gebeuren: ende staende met hem
te spreken/ soo wierdt hy ghewaer/hoe dat hem
de duymen eñ groote teenen van de handen ende
voeten ghebraken. Nu/zijnde met soodanige tij-
dinghe gantsch ontstelt eñ qualijcken te vreden/
heeft alle dese Toovenaers bevolen gevangen te
nemen / maer sy lieden zijn haestelijcken uyt de
gevangenisse verdwenen/waer mede Moteçuma
soo rasende eñ uytsinnich wierdt/ (van dat hyse
niet en mocht doẽ dooden) dat hy alle henlieder
Vrouwen ende kinderen dede ombrengen / ende
haer huysen eñ goederen in de grondt uytroeyen
ende vernielen. Ende voelende sijn selven / door
dese voorboden gheprickelt/soo heeft hy gesocht
den toorn van sijn Goden te versoenen/waer toe
hy geboodt te brengen eenen seer grooten steen/
om daer heftige sacrificien op te doen/eñ gaende
seer veel volcx/ met haer kabels eñ ghereetschap
uyt / om die te brenghen / en constense niet eens
verroeren/ hoewel datse vast aenhoudende/ seer
veel dicke kabels aen stucken braken/ ende door
dien

dien datse noch even opiniatelijck voortgingen/ sonder ophouden/ soo hoordense int eyndt/dicht by de steen / een stemme / datse niet en wilden te vergheefs arbeyden/want en soudense doch niet connen met nemen/ om dat den Heere / van dat gheschapen is/ niet langer en wilde ghedoogen/ dat men sulcke dingen dede. Moteçuma dit hoorende / heeft bevolen / datse de sacrificien aldaer souden doen : waer op (soo men seyt) weder een ander stem seyde/ En heb ick niet geseyt/dat het niet en is de wille des Heerẽ/ van dat geschapen is/ dat men sulcx doet : ende op dat ghy sien moecht/dat sulcx waer is/so sal ick my een poos laten voortsleppen / ende sult my daer nae niet weder connen verroeren : T'welcke alsoo ghebeurde / datse die een poos lichtelijcken voorttrocken/ ende daer nae in gheenderley maniere/ soo langhe datse haer / door veel biddens / liet brenghen tot aen de incomste der stadt Mexico, alwaerse subijtelijcken in een water-tocht ofte stroom viel/ ende soeckende daer nae/ en is noyt verschenen of ghevonden / maer vondense daer nae/ weder ligghen / op de selve plaets daer syse van daen gehaelt hadden / waer van sy seer verwondert ẽ versuft bleven. Op desen selven tijt/ so verscheen daer aen den Hemel/ een seer groote ende licht-schijnende vlamme vyers / in de ghedaente van een Pyramide, de welcke hem begonst te vertoonẽ des middernachts/ climmende also op : ende des morgens als de Son opginck/ soo quam het te staen op het besteck van den middach/ alwaer het weder verdween. Vertoonde hem op dese maniere alle nachten/ den tijdt van een gantsch Jaer lanck / ẽ t'elcke mael dat het upt quam / soo maeckte t'volck een groot ghecrijsch ẽ geroep/ (gelijck alst haer gewoonte is)

verstaende

verstaende dat het een voorsegginghe ofte teyc-
ken van groot quaet was: oock mede so is eens
den gheheelen Tempel ontsteken/ (sonder datter
van binnen of van buyten/ eenich licht/ noch
donder of blixem/ ontrent was) ende ghevende
de Wachters een groot geluydt/quam daer seer
veel volcx met water nae toe loopen / om t'selve
t'uyten / maer en hielp gantsch niet/ tot so lange
dat het gantsch end' al gheconsumeert was/seg-
ghen dat het scheen ghelijck of het vyer uyt het
selve houtwerck ghecomen hadde / ende dat het
met het water meer brandde. Saghen van ghe-
lijcken een Comeet opcomen by claren lichten
dach / de welcke sijnen loop dede / van uyt den
Westen nae't Oosten / werpende een groote me-
nichte van voncken ofte vyerstralen van hem/
ende seyden te hebben de ghedaente van een seer
langhe steert/ende aen't beginsel ofte eynde/drye
dingen gelijck als hoofden. T'groote Lack ofte
Meyr / t'welcke gheleghen is / tusschen Mexico
ende Tezcuco, begonst (sonder datter eenighe
Windt/ Aerdtbevinghe/ ofte eenige andere oor-
sake was) subitelijcken te sieden/ wassende ende
springende met waterbellen ofte bobbelen / soo
hoogh op/dat alle de timmeragien ofte ghebou-
wen / die daer dicht by stonden / onder de voet
vielen. Daer wordt ghesept / dat men op desen
tijdt/ veel gheluydts ofte stems hoorde/ghelijck
als een bedruckte ofte weemoedige Vrouwe/ de
welcke somtijdts seyde: O mijn kinderen/uwen
onderganck ende verderf is nu op handen. An-
dermaels seyde sy / O mijn kinderen / waer sal
ick u heen voeren / dat ghy t'eenemael niet ver-
loren en gaet? Van gelijcken soo verschenẽ daer
verscheyden Monstren met twee hoofden/ ende
brenghende de selve voor den Coninck / ver-
dwenen

swenen terstont uyt het ghesicht. Alle dese voor-
seyde dingen gaen twee seer vreemde Monstren
te boven/ waer van t'eene aldus was: De Vis-
schers van't Meyr ofte Lack/ cregen een Vogel
van de grootte ende coleur als een Craen / doch
van een vreemde ende noyt-gehoorde gedaente/
den welcken sy brachten tot Moteçuma, die tot
die'r stonden hem onthielt / int Paleys datse
noemden van den Rouwe ende Droefheyt / dat
altemael swart gheverwet was: want soo ghe-
lijck als hy hadde verscheydẽ Paleysen tot ver-
makelijckheyt ende tijdt-verdrijf / alsoo hadde
hyse oock van ghelijcken voor tijden van swa-
richeyt / daer hy nu dapper met becommert
was/door de dreygementen die hem sijn Goden
aendeden. Met sulcke droevige marẽ ofte voor-
boden / quamen by hem recht op den middach/
ende stelden hem den selven Voghel voor / de
welcke recht boven op't hooft/een dinck hadde/
t'welcke blinckende ende doorschijnende was/
op de maniere van een spieghel/ int welcke Mo-
teçuma conde sien t'schijnsel van den Hemel ende
sterren/ waer van hy verwondert bleef / ẽ kee-
rende d'ooghen nae den Hemel toe/ en sach daer
gantsch geen sterrẽ altoos aen. Nu/siende weder
in de selve spieghel/sach hy Crijchsvolck die van
uyt den Oosten/met een Heyrleger/al vechtende
ende doot smijtende aen quamẽ/dede sijn Waer-
seggers roepẽ/ die hy veel hadde/ ende hebbende
t'selfde gesien/sonder reden weten te geven/van't
ghene haer ghevraeght was/ soo is den Voghel
op den besten tijdt verdwenen / sonder datse die
oyt meer te sien quamen / waer van Moteçuma
seer droevich ende gantsch verbaest bleef. T'an-
der datter gheschiedde/was aldus: Daer quam
eenen Boer ofte Bouman hem aenspreken / de
welcke

welcke gehouden was/ voor een goet deghelijck ende slecht man/ ende den selven refereerde hem/ hoe dat wesende hy des voorigen daeghs besich op sijn Ackerwerf/ soo quam daer eenen overgrooten Arent nae hem toe vlieghen/ ende nam hem int gewicht op/ sonder eenich letsel ofte seer te doen/ eñ bracht hem by een seker hol/ alwaer hy hem in dede gaen/ seggende den Arent: Alder-grootmogenste Heere/ daer brenge ick u den genen die ghy my bevolẽ hebt. Ende den Indiaenschen Landtman sach rondtsom aen allẽ zijden/ om te sien met wien dat hy sprack/ ende en conde niemandt sien/ ende hoorde terstont een stemme/ de welcke hem seyde/ Kent ghy dien Man/ die aldaer op der Aerden uytghestreckt leyt? Ende siende op de vloer/ sach hy een Man die seer vast in slaep lach/ met Coninckliјcke verciersels aen/ ende een bloem-rieckerken/ met eẽ welrieck ende brandende leemte in de handt/ nae de gewoonte van't selve lant/ ende comende de Bouman hem te verkennen/ sach dat het was den grooten Coninck Moteçuma. Terstont nae dat hem den Landtman verkent hadde/ soo antwoordde hy: Grootmoghende Heere/ dit schijnt te wesen onsen Coninck Moteçuma. Waer op de stemme wederom seyde/ Ghy seght de waerheyt/ besiet eens hoe slaperich ende sorgheloos dat hy leyt/ van de groote moeyten ende quadẽ die hem over t'hooft hanghen ende bejeghenen sullen: t'is al tijdt/ dat hy betale de groote overlasten ende quellinge/ die hy Godt aengedaen heeft/ ende de groote tyrannije van sijn opgeblasentheyt/ ende hy is hier van soo sorgheloos ende verblindt in sijn ellendicheyt/ dat hy't niet eens en ghevoelt: ende op dat ghy't sien moecht/ soo neemt die leemte/ dien hy in sijn handt heeft brandende/
ende

nde houdtse aen sijn dije van't been / ende ghy
ult sien / dat hy't niet eens sal voelen. Den ar-
nen Landtman en dorst hem niet ghenaken/
noch oock doen t'gene hem ghesept wierdt/door
de groote vreese diese al te samen van den selven
Coninck hadden. Maer de stemme seyde we-
derom: En vreest niet / want ick ben / sonder
comparatie/ veel meer als desen Coninck/ ende
ick can hem vernielen/eñ u beschermen/daerom
doet het ghene dat ick u bevele. Waer mede den
Boer de leemte uyt des Coninex handt nam/
ende stackse hem al brandende aen sijn dije/ende
hy en verroerde hem niet eens / noch en toonde
daer gantsch gheen ghevoelen in. Dit ghedaen
zijnde / seyde de stemme tot hem: dewijle dat hy
nu sach / hoe slaperich dat den selven Coninck
lach / dat hy hem soude gaen wacker maken/
ende vertellen alle het ghene datter ghepasseert
was/ ende dat hem den Arent alsdoe/ door't sel-
ve bevel/weder int ghewicht opnam/ende op de
selve plaetse bracht / daer hy hem van daen ghe-
nomen hadde/ende tot voldoeninghe van't gene
hem gesept was / soo quam hy hem waerschou-
wen. Men sept/ dat Moteçuma alsdoe nae sijn
dije sach / ende bevondt dat het verbrandt ofte
versengt was/ t'welcke hy tot die'r stonden niet
eens gevoelt hadde / waer mede hy bovẽ maten
droevich ende mistroostich bleef. T'mach we-
sen / dat het ghene den Landtman alhier ver-
haelde/ hem gebeurt is/ door een inbeeldingsche
nacht-ghesicht/ende en is niet ongelooflijck/dat
Godt de Heere (door middel van eenen goeden
ofte quaden Engel) gheordineert ofte toeghela-
ten heeft/de selve waerschouwinghe te doen aen
den Landtman/ (hoewel een ongheloovich ofte
Heyden) tot een castijdinghe des Coninex/ nae-
demael

demael dat wy van dierghelijcke gheſichten zijn leſende in de Goddelijcke Schriftuere/datſe van ghelijcken gheopenbaert zijn/ aen ongeloovighe ofte Heydenſche lieden ende zondaren / als Na-
Dan. 2. buchodonoſor, Balan, ende die Pithoniſa van Saul.
Num. 22. Ende ſoo wanneer dat juyſt alle deſe dingen niet
3. Reg. 28. alſoo volcomelijcken gheſchiet waren/ſoo is het nochtans ſeker/dat Moteçuma met grootte ſwarichheyt ende quellinghe belaſt was/ door de veel ende verſcheyden Voorboden ofte Spoken dien hy hadde/ van dat ſijn Rijcke ende Wet haeſt op een eynde was.

Het 24.Cap. Van de tijdinghe die *Moteçuma* creech, hoe dat de Spagnaerden aen ſijn Landt ghecomen vvaren, ende van d'Ambaſſaetſchap dien hy aen haer ſandt.

NV/ſoo zijn van int veerthiende Jaer/der Regeeringhe van Moteçuma, (t'welcke was int Jaer onſes Salichmakers/ duyſent vijf hondert ende ſeventhien) verſchenen in de Noordt-Zee/ eenighe Schepen met volck / waer van de bewoonders van de Zee-cuſte (t'welcke onderdanen waren van Moteçuma) hen ſeer grootelijcken verwonderden / ende willende haer d'Indianen noch meer voldoen/ van wie datſe waren/ zijn met etlijcke Canoas ofte Schuyten / de Schepen aen boort gevaren/ nemende veel ververſſinge van eetbare ſpijſen ende coſtelijck ghewaet voor haer/gelijck als offe ghecomen hadden om die te vercoopen. De Spagnaerdē ontfingenſe in haer Schepen/ ende in betalinghe van hare ſpijſen ende cleederen/ daerſe hen van te vreden ſtelden/ gaven ſyſe ſommighe ſnoeren/ van valſche roode/ blauwe/ groene ende geele ſteenen/ de welcke d'Indianen

meynden

meynden dierbare steenen te wesen. Ende hebbende haer de Spagnaerden geinformeert/ van wie dat haren Coninck was/ eñ van sijn groote macht/ hebben haer verlof ghegheven/seggende datse die gesteenten aen haer Heere wilden brenghen/ende hem seggen/datse hem voor dese reyse niet en mochten gaen besoecken/ maer datse wel haest wederom soudẽ comen/ om hem te comen besien. Met dese boodtschap zijn die van de Zeecust nae Mexico toe ghetoghen/brenghende met haer in een doeck ghecontersfeypt / alle het ghene datse gesien hadden/als van de Schepen/Menschen/ende haer ghedaente/ghelijckelijck met de ghesteenten diese hen gegeven hadden. Met dese boodtschap bleef den Coninck Moteçuma seer perplex ende swaermoedich / ende beval datser niemandt yet af segghen souden. Des anderen daeghs vergaerde hy sijnen Raet/ ende wijsende haer de doecken ende snoeren / vraeghde hen om raet/ wat dat men doen soude. Ende daer wiert besloten / dat men aen alle de Zee-custen ordene soude stellen / om op haer hoede te wesen ende wacht te houden / ende datse hen (soo daer yet bejeghende ofte overquam) daer van souden waerschouwen. T'aenvolgende Jaer/ t'welcke was int beginsel van't Jaer van achtienen/ soo saghense t'Zeewaert in / de Vloot verschijnen/ daer den Marckgraef van den Dale / Don Fernando Cortês, met sijn met-ghesellen in quam/ met welcke tijdinghe Moteçuma seer verbaest was/ende hem met den sijnen beradende/seyden sy altemael/ dat sonder twijffel ghecomen was/ haer oude eñ groote Heere Quetzalcoâl, de welcke gesept hadde/dat hy weder comen soude/ende dat hy nu oock alsoo van uyt den Oosten quam/ daer hy nae toe ghegaen was. Daer was onder

de selve Indianen een opinie / dat haer in voor-
leden tijden een groot Prins verlatē hadde/ met
beloften van weder te comen / van welcker fun-
dament op een ander geseyt sal worden. Hebben
eyndtlijcken ghesonden vijf treffelijcke Ghesan-
ten/met costelijcke presenten/ om haer willecom
te heeten/ segghende dat sy wel wisten/ dat haer
groote Heere Quetzalcoâl daer mede quam/ ende
dat hem haer dienaer Moteçuma dede visiteren/
hem houdende voor sijn Dienstknecht. Dese
Ambassaetschap verstonden de Spagnaerden
door middel van Marina Indiaen diese met hen
brachten/ de welcke de Mexicaensche tale const.
Ende dunckende Hernando Cortês, dat het selve
een goede occasie was / om in Mexico te ghera-
ken / heeft bevolen dat men sijn Camer seer wel
ende cierlijck soude opschicken ende toerusten,
ende hebbende sijn selven ghestelt met groote au-
thoriteyt ende pracht/ heeft de Ghesanten bevo-
len in te comen/ de welcke niet meer en gebrack/
als hem voor haren Godt aen te bidden. Gaven
hem haer Ambassaetschap / segghende dat sijn
Dienaer Moteçuma hem dede versoecken / ende
dat hy hem/ als sijn Stadthouder / t'Landt op
sijnen naem in bewaernis hielt / ende datse wel
wisten / dat hy Tolpicin was / die haer al over
veel Jaren beloeft hadde / weder te comen sien,
ende datse hem alhier van de cleederen brachten
die hy placht te draghen/ als hy onder haer ver-
keerde / ende datse hem oock baden / de selve t
willen ontfanghen / hem biedende veel ende seer
goede presenten. Cortês antwoordde (accepte
rende de giften) ende gaf te verstaen/ dat hy den
ghenen was / die sy seyden / waer mede sy see
wel te vreden bleven / siende datse van hem so
vriendtlijcken eñ lieftallich getracteert wierden

t'welck

t'welcke (soo wel in dese als in ander saken) in desen vroomdadigen Capiteyn prijsens weerdt was: ende soo sijn ontworp voortganck gehadt hadde/ t'welcke was/t'selve volck met goetheyt te winnen / soo scheent datter de beste middelen voorghewendt ende gheraeckt waren / die men soude mogen wenschen/om dat gheheele Landt met liefde ende vreedsamicheyt / t'Euangelium onderdanich te maken. Maer de zonde van die soo wreede dootslagers eñ Satans lijfs-eygen/ waren de castijdinghe van den Hemel vereysschende / zijnde oock die van veel Spagnaerden niet weynich / ende alsoo ist / dat de hooghe oordeelen Gods / de ghesontheyt van de lieden verstelt hebben/ houwende eerst de verdorven wortelen af. Ende soo / ghelijck als d'Apostel seyt/ t'quaet ende de verblindtheyt van d'eene is gheweest/ de salicheyt van d'andere. In effect/ des anderen daeghs / nae de voorseyde Ambaessaetschap so zijn de Capiteynen/ende t'principaelste volck van de Vloot/in den Ammerael gecomen/ ende overleggende de sake / ende verstaende hoe rijck eñ machtich dat het Rijcke van Moteçuma was / lieten hen duncken / dat het van noode was / onder dat volck reputatie te vercrijghen/ van dappere ende vrome cloecke Helden / ende datse daer door (hoewel sy weynich waren) souden ontsien / ende binnen Mexico ontfanghen worden. Tot sulcken eynde/ dedense alle het geschut van de Schepẽ rondtsom afschieten: ende om dies wille dat sulcx van d'Indianen noyt gehoort of ghesien was gheweest / bleven soo verbaest ende verschrickt / ghelijck of haer den Hemel op't hooft ghevallen hadde. Daer nae / soo hebben hen de soldaten gaen uytdagen / om met haer te vechten: ende om dat het d'Indianen Rom. 8.

niet en dorsten onderstaen / soo hebben sy haer t'selve verweten/ende qualijck ghetracteert/hen wijsende haer Rapierẽ/Lancien Rinck cragen/ Partuisanen ofte Hellebaerden/ eñ andere Wapenen / waer mede sy haer seer verveert maeckten. D'arme Indianen creghen hier door soo groote arghernisse ende verschrickinghe / datse gantsch van opinie veranderden/segghende dat haren Coninck ende Heere Tolpicin daer niet met onder en quam / maer dat het Goden ende Vyanden waren / die om henlieden te vernielen quamen. Soo wanneer datse nu tot Mexico quamen / soo was Moteçuma int huys van de Vyerschare/ ende aleer datse hem d'Ambassaetschap brachten / soo dede den ongheluckighen noch in sijn tegenwoordicheyt/ een groot ghetal van Menschẽ sacrificeren/ doende met het bloet der ghesacrificeerden/ de Ghesanten bedouwen ofte besprenghen / meynende dat hyse / met dese ceremonie / (diese in seer solemnele Ambassaetschappen ghebruyckten) goet souden crijghen. Maer alle t'Relaes ende informatie van de ghedaente der Schepen / volck ende wapenen ghehoort hebbende / bleef gantsch ende t'eenemael confuys ende perplex: ende raet gehouden hebbende/ en heeft geen beter middel gevonden/dan om t'ondersoecken / of hy d'aencomste van de selve vreemdelingen / door swarte Consten ende besweeringen cost beletten. Plaghen haer dickwils met dusdanige middelẽ te behelpen/ want de ghemeynschappe diese met den Duyvel hadden/ was seer groot / met welcker hulpe sy oock menichmaels vreemde effecten te weegh brachten. Nu dan / soo vergaderden haer de Toovenaers / Swarte-constenaers ende Duyvel-besweerders: ende van Moteçuma ghepoort zijnde/ namen

namen op haer last / t'selve volck weder in haer landt te doen keeren/ tot welcker eynde/ sy ghegaen zijn/ op sekere oorden/ ofte bestemde plaetsen / (die haer / om de Duyvelen te vermanen/ ende haer Const te gebruycken / bequaem dochte) een dinck waerdich aen te mercken / deden al watse mochten ende costen/ende siende dat de Christenen gheenich dinck hinderlijck en was/ zijn wederom tot haren Coninck ghekeert/ segghende / dat die lieden meer als Menschen waren / want daer en was niet een dinck van haer Tooverye ende Besweeringhe/ dat haer yet beschadichde. Alhier begost hem Moteçuma te persuaderen/eenen anderen wegh te kiesen/eñ veynsende met haer comste een goet ghenoeghen te hebben/ heeft over alle sijn Rijcke (seyndende) bevolen/dat men de selve Hemelsche Goden/ die in sijn Landt ghecomen waren/ dienen ende onderdanich wesen soude. De gantsche Gemeynte was seer verslagen ende mistroostich/ ende daer quamen veel breede tijdinghen/hoe dat de Spagnaerden seer veel vraeghden nae den Coninck/ nae sijn maniere van procederen / ende nae sijn huys ende goederen. Hier van wast/dat hy hem boven maten seer verlaeghde/ ende radende hem den sijnen/ende ander Swarte-constenaers/dat hy hem soude verberghen / presenterende hem ter plaetsen te brengen/daer hy van niemant ter Werelt ghevonden mocht worden. Heeft sulcx geweygert/om dat het hem dochte/een verachtheyt te wesen / ende nam voor hem / dat te verbeyden/ al waert schoon dat hy daer om sterven soude/ ende is eyndtlijck van sijn Conincx huys in een ander ghegaen / om de voorseyde Goden (ghelijck als sy lieden seyden) in sijn Paleys te doen herberghen.

Het 25.Cap. Van der Spagnaerden comste in *Mexico*.

MIjn meyninghe en is niet/ te handelen/ van de dadē der Spagnaerden/ die nieu Spagnen ghewonnen (noch van de vreemde geschiedenissen diese ghehadt) hebben/ noch oock van de moedt eñ vroomheyt des onverwinlijckē Capiteyns Fernãdo Cortês, want hier van doch al ghenoech Historien ende Tractaten zijn: ende de gene die den selven Capiteyn Fernando Cortês gheschreven heeft aen den Keyser Carel de vijfde/ (hoewel met een slechte stijl / ende vreemdt van opgeblasentheyt) geven genoechsame ghetuygenissen van datter gepasseert is / t'welcke veel ende seer waerdich was/ in eeuwige gheheugheniße te blijven. Maer om alleenlijcken mijn intentie te voldoen/ so resteert daer te seggen/ t'ghene dat d'Indianen van dese sake zijn refererende / t'welcke tot noch toe in geen Spaensche letteren ofte schrift ghestelt en is. Nu/ hebbende dan Moteçuma de tijdinge van de victorie des Capiteyns/ende hoe dat hy vast/ in sijn vereysch / aen quam trecken / hebbende verbondt ghemaeckt met die van Tlascalâ sijn hooft-vyanden/ ende een straffe castijdinge ghedaen over sijn vrienden die van Cholola, so heeft hy hem gemeynt te bedrieghen/ of te beproeven/ met voor uyt te seynden/ een van sijn treffelijckste / met sijn wapenen ende Coninex eer-teyckenen/ de welcke hem veynsde te wesen Moteçuma: welcke bedroch ofte versieringhe / den Marckgraef verstaen hebbende / door die van Tlascalâ, die in sijn ghesellschap quamen / heeft hem sulcx ontboden met een discrete berispinghe / van dat hy hem hadde willen bedrieghen. Waer van

Moteçuma

Moteçuma seer versuft bleef/ ende heeft met dese angst ende verbaestheyt (keerende sijn ghedachten om ende weer om) wederom onderstaen/ de Christenen te doen afwijcken/ door middelen van Toovenaers ende Duyvel-besweerders/ tot welcken eynde/ hyder veel meer vergadert heeft als d'eerste reys/ haer dreygende t'leven te benemen/ soose wederom quamen sonder t'effectueren daer hyse om uyt sandt. Sylieden beloofden sulcx te doen: ende daer ginck een groot Rot ofte schare/ van dese Duyvelsche Officianten/op de wegh vã Chalco, (t'welcke was/ daer de Spagnaerden nae toe/ ende door moesten comen/ eñ climmende een hooghte opwaerts aen/ soo is haer verschenẽ Tezcalipuca, (een van haer principaelste Goden) de welcke van't Spaensche Legher af quam/ zijnde gecleedt gelijck als de Chalcas, hebbende de borsten gegordt ofte opgheschort/met een coorde van sparto, (een tuych daer men in Spagnen de Vygekorven af breyt) die acht maels om t'lijf ginck/sach daer uyt/gelijck als of hy uyt sijn sinnen/ droncken/ moeyloos ende dul gheweest hadde/ ende comende by't Rot ofte schare van de Toovenaers ende Gochelaers/ is stil blijvẽ staen/ ende heeft daer met een groote toornicheyt ghesept: Waerom comt ghylieden weder hier? Wat is dat Moteçuma door ulieder middel soeckt? Hy heeft hem te laet bedocht/ want het is al beslotem/ dat men hem sijn Rijcke/ sijn Eere/ ende al wat hy heeft/ ontneme/door die groote tyrannijen/die hy teghens sijn onderdanen bedrevẽ heeft/ want hy en heeft niet geregeert als eẽ Heere/ maer als een Tyran ende verrader. Hoorende dese woorden/ soo hebben de Toovenaers verkent/ dat het haren Afgodt was/ ende hebben haer voor hem verootmoedicht/

moedicht / ende eenen steenen Altaer opgerecht/ bedeckende ende bestroyende de selve met bloemen / van die daer ontrent stonden. Maer hy hier gheen werck af makende/ heeft haer weder bekeven/seggende: Waerom zijt ghy verraders hier ghecomen? Keert u / keert u terstont wederom / ende siet Mexico eens aen / op dat ghy weten moecht hoe't daer met af loopẽ sal. Ende men seyt/ datse haer (om Mexico te besien) omkeerden ende sagent altemael in een louter vyer ende vlam staen branden/ ende hier mede is den Duyvel verdwenen. Ende om dat splieden niet voorder aen dorsten passeren/soo hebben sy t'selve Moteçuma te kennen ghegeven / den welcken voor een wijl tijdts (met syn oogen nae der aerden toe) niet een woordt cost uytbrenghen/ende zijnde t'selve wat over/ heeft geseyt: Nu wel aen/ wat sullen wy doen/soo ons de Goden ende onse vrienden niet te hulp en comen / ende datse eer onse vyanden voorderlijck zijn? Soo hebbe ick my dan geresolveert/ende laten wy ons alsoo al te samen resolveren / daer come af wat het wil/ dat wy niet en sullen vluchten / noch en sullen ons oock niet verbergen/ noch eenige vertsaechtheyt toonen. Ick hebbe medelijden ende compassie met de ouden ende kinderen/die geen handen of voeten en hebben om haer te beschermen. Ende dit ghesept hebbende / sweegh hy stil / om dat hem syn gemoedt begost t'overstulpen ende te beweghen. Eyndtlijcken / beginnende den Marckgraef Mexico te ghenaken / soo heeft Moteçuma voor hem ghenomen/ van den noodt een deucht te maken/ ẽn is drye vierendeel mijls uyt de Stadt hem tegens getogen/t'ontfangen/ comende met grooter Majesteyt: ẽn wordende ghedraghen op de schouderen van vier Heeren/

hebbende over t'hooft / een verhemelt van gout ende costelijcke pluymen. Nu / ten tijden datse malcanderen ghemoetten / soo is Moteçuma af-ghesteghen/ ende hebben den anderen seer beleef-delijcken ghegroet. Ende Don Fernando Cortês heeft hem geseyt/ dat hy sonder swaricheyt sou-de wesen / dat sijn comste niet en was / om hem sijn Rijcke te benemen of te verminderen. Moteçuma heeft Cortês,met sijn met-ghesellen/ ghe-herberght in sijn principaelste Paleys / dat seer heerlijck was/ende hy is selfs in een van sijn an-der huysen ghegaen. Den selven nacht/ soo heb-ben de soldaten t'geschut van blijdschap los ghe-schoten/ waer van d'Indianen (die sulckē mu-sijck niet ghewoon waren) niet weynich en ver-schrickten. Des anderē daeghs/so heeft Cortês, Moteçuma ende de Heerē van sijn Hof doen ver-gaderen in een groote Sael : ende by een zijnde/ heeft haer (sittende in sijn stoel) gheseyt/hoe dat hy was een Dienaer / van een groot Heer ofte Vorst/ die hem uytgesonden hadde / om over de selve Landen goet te doen / ende weldaet te be-wijsen/ende dat hy daer die van Tlascâla (t'welc-ke sijn vrienden waren) seer claeghlijck in ghe-vonden hadde / van't onghelijck ende leet / dat hen die van Mexico altoos aenghedaen hadden/ ende dat hy begeerde te wetē / wie dat de schuldt hadde/ om haer te vereenigen/eñ van nu voort-aen den anderen gheen quaet meer aen te doen/ eñ dat hy/ met sijn broeders/ (verstaet de Spa-gnaerden) aldaer souden blijven/sonder eenighe schade te doen/ maer soudē haer eer in alles hel-pen daerse costen en mochten. Dede dat dese re-denen van al te samen wel verstaen mochten worden/waer toe hy sijn Tolcken ghebruyckte. T'welcke den Coninc eñ d'ander Mexicaensche

Heeren verstaen hebbende/ zijn daer grootelijcken in verblijdt ende gherust gheweest/ nae't bewijs ende vriendtschappe diese aen Cortês, ende aen alle d'ander/ toonende waren. Vele hebben een opinie/ datse (ghelijck als de sake op den selven dach besloten bleef) seer lichtelijckẽ met den Coninck ende t'Coninckrijck ghedaen conden hebben/al watse wilden/ende datse haer de Wet Christi ingheplant mochten hebben/ met groote voldoeninge ende vreedsaemheyt. Maer Godts oordeelen zijn onbegrijpelijck/ende de zondẽ van beyde zijden veel / ende alsoo is de sake oock seer verscheyden afgheloopen/ hoewel dat Godt ten laetsten tot sijn intentie gecomen is/ in te bewijsen barmherticheyt aen de selve Natie / met het licht van sijn Euangelium, hebbende eerstelijcken sijn oordeel ende straffe laten gaen over den ghenen / die't voor sijn Goddelijcke Majesteyt verdient hadden. In effect / daer zijn oorsaken opgheresen/waer door aen beyde zijden/quaet vermoeden/ clachten ende ongelijckẽ voorgewendt wierden. Ende siende Cortês, dat het ghemoedt der Indianẽ vervreemdt was/soo heeft het hem goet gedocht/hen te verseker en met de handen te slaen aen den Coninck Moteçuma, ende hem gevangen te nemen / ende in d'ijsers ofte boeyen te setten / een sake die de Werelt te verwonderen gheeft / t'welcke een van sijn ander daden (daer hy sijn Schepen verbrandde/ende hem onder de vyanden liet beslupten / om te verwinnen of te sterven) wel gelijck is. Het argste vã allen/was/ dat hem Cortês (door oorsake van d'ontijdighe comste / eener Pamphilo de Narvaes, tot Vera Cruz, om t'lant oproerich te makẽ) van Mexico moeste absenteren/ latende den armẽ Moteçuma in handen van sijn Met-ghesellen/de welcke sijn

discretie

discretie noch moderatie niet en hadden / waer door/ dat de sake ghecomen is / tot een gantsche oproer ende tweedracht / sonder eenigen middel van vrede.

Het 26. Cap. Van de doot van *Moteçuma*, ende hoe dat de Spagnaerden uyt *Mexico* scheydden.

IN Cortesens afwesen ofte absentie van Mexico, soo heeft den ghenen/ die in sijn plaets bleef/voor hem genomē/een straffe te doen over de Mexicanen/ende was soo overdadich/ ende daer wierden soo veel van den Adel omgebracht/ (in eē Mitote ofte Dans-spel diese int Hof ofte Paleys hielden) dat de gantsche Ghemeynte oproerich werdt/ ende grepen/ met een verbolgen uytsinnicheyt/de wapenen in de handt/om haer te wreken eñ de Spagnaerts te dooden/ ende alsoo wast/datse het huys beset-ten ende dapper benauden / sonder dat haer de schade (diese van't geschut ende voetboghen cre-gen/ die seer groot was) yet toe costen doen/ om van haer voornemen af te staen. Volherdden int selve veel dagen lanck/ ende benamē haer de lijf-tochten / sonder daer yets ter werelts in of uyt te laten. Vochten met steenen/worp-pijlen/met haer maniere van spietsen ende zweerdē/ t'welc-ke roeden zijn / daerse vier ofte ses seer scherpe blijmen ofte scheermessen in hebben/ende waren soodanich/datter in dese furie ende oproerte (ge-lijck als de Historien verhalen) een Indiaen met een slach / den gantschen hals ende t'hooft van een Peerdt gheheel met afmaeyde. Alsse nu op eenen dach met sulcken opset ende verbolghent-heyt waren vechtende/ so hebben de Spagnaer-den (om haer te stillen) Moteçuma, met een an-der van de treffelijckste/ doen climmen bovē op een

een plat van't huys/ beschut zynde met de Ron-
dassen ofte Schilden van twee soldaten die met
hen gingen. Siende sy lieden haer Heere Mote-
çuma, bleven al te samē stil staen/ende daer was
terstont een groote silentie. Als doe so seyde haer
Moteçuma, door middel van dien anderē treffe-
lijcken / met luyder stemme) datse haer souden
bedaren / ende de Spagnaerden gheen oorlogh
aen doen: want dewijle dat hy ghevangen was/
(ghelijck alsse wel saghen) soo en cost het haer
niet proffiteren. Hoorende dit selve een cloeck-
moedich Jonghelinck / genaemt Quicuxtemoc,
den welcken sy onder haer al gehandelt hadden/
voor Coninck op te werpen / riep weder met
luyder stemme tot Moteçuma, dat hy hem wel
mocht gaen versien als een stuck schelms / nae-
demael dat hy soo bloohertich gheweest was/
datse hem doch alsnu niet meer gehoorsaem sou-
den wesen / maer souden over hem soodanighen
straffe doen/ als hy verdient hadde/ ende noem-
den hem / tot meerder schande / een Wijf te we-
sen. Dit geseyt hebbende/ spande hy sijn boghe/
ende begost hem met pijlē nae sijn lijf te schieten/
ende de Ghemeynte begonst weder aen met stee-
nen te werpen / ende haer storm te vervolghen.
Daer wordt van velen geseyt/dat Moteçuma op
dese reys met een steenworp getreft wierdt/daer
hy van sterf. Maer d'Jndianen van Mexico be-
vestighen/ dat sulcx niet waer en is/ dan dat hy
daer nae/ de doot ghestorven is/ die ick terstont
verhalen sal. Als hem Alvarado ende d'ander
Spagnaerden/ soo benaut ende beset sagen/heb-
ben gesonden aen den Capiteyn Cortês, om hem
te doen weten/t'groot perijckel daerse in waren.
Ende hebbende hy/met een wonderlijcke behen-
dicheyt ende cloeckheyt / de dingen van Narvaes
ghereme-

gheremedieert/ende t'meesten deel van sijn volck tot hem ghecreghen / is met grooter haest/ ende spoedighe dachreysen / nae Mexico den sijnen te hulpe ghetrocken/ende nemende den tijdt waer/ dat d'Indianē rustende waren/want was haer ghewoonte/datse in haer Oorlogh van alle vier dagen/ een rusteden/ is met practtijcke ende geweldt soo verre gecomen / dat hy hem gevoeght heeft tot by den sijnen/int Coninckx Paleys/daer hen de Spagnaerden sterck gemaeckt hadden/ waerom sy veel vreuchdē ende blijdschap bedreven/ende alle het geschut los schoten. Maer om dieswille/dat d'uytsinnicheyt der Indianē meer ende meer aenwies / sonder datter eenighe middelen waren / om haer te vreden te stellen / ende dat haer de lijftochten t'eenemael begonsten te gebreken/ siende oock datter geen hope en was/ van haer langer te mogen verweeren/ soo heeft den Capiteyn Cortês voor hem ghenomen/daer op eenen nacht al blindelingh ende bedecktelijck uyt te treeken/ ende hebbende gemaeckt eenighe houten Bruggen / om te passeren over twee seer groote ende periculeuse water-tochtē ofte stroomen/ is met grooter stilheyt des middernachts daer uyt ghetrocken/ende hebbende al een grooten hoop van't volck ghepasseert over d'eerste water-tocht ofte stroom/ soo zijnse ontdeckt geworden door een Indiaensche Vrouwe/ de welcke seer luyde begonst te roepen / hoe dat haer vyanden wech liepen / op welcker ghelupdt de gantsche Ghemeynte t'samen liep/ ende met een dappere furie/daer op aen vielen/in sulcker voeghen/ datter/int passeren van de tweede water-tocht/ soo gewondt als overtreden/over de drye hondert ter neder gelept wierden/ ende doot bleven / ter plaetse daer hedensdaeghs een Cluyse staet/

staet / de welcke (onbehoorlijck ende sonder re-den) van de Martelaren genaemt wordt. Daer warender veel/ die/ om haer gout ende Juwee-len / diese hadden / te bewaren / t'lijf verloren. Andere die haer selfs vertoefden om sulcx op te rapen ende met te brenghen / wierden van de Mexicanen gevangen genomen/ ende seer wree-delijcken voor hare Goden ghesacrificeert ofte opgeoffert. Den Coninck Moteçuma wiert van de Mexicanen doot ghevonden/zijnde/nae datse segghen/met pongnaerden doorsteken. Eñ haer opinie is/ dat hy op den selven nacht / met meer andere der voornaemste/ van de Spagnaerden/ omghebracht is gheweest. Den Marckgraef/ seyt eer/int Relaes ofte Tractaet dat hy aen den Keyser sandt / dat hem de Mexicanen / op den selven nacht/ een soon van Moteçuma, met meer andere Edel-lieden/ die hy met hem brachte/ge-doodt hebben: ende seyt oock/ dat haer allen den rijckdom/ van gout/ silver ende gesteenten/diese met haer droegen/int Lack ofte Meyr gevallen is/sonder dat sulcx opt weer te voorschijn quam. Nu / t'mach wesen hoe dat het wil / Moteçuma is ellendelijcken voleyndt / ende heeft van sijn groote opgeblasentheyt ende tyrannije gherech-telijcken betaelt/ t'gene dat hy aen't oordeel van den Heere der Hemelẽ wel verdient hadde/ wãt comende sijn lichaem in handen der Indianen/ en wilden hem niet alleen gheen Coninck/ maer noch oock geen gemeynen Mans uytvaert ofte begraeffenisse doen/verwerpende t'selve met een groote versmaetheyt ende gramschappe. Een van sijn Dienaers hebbende mededoogentheyt met soo veel ongheval van eenen Coninck/ die te voorẽ ontsien/ ende gelijck als een Godt aen-gebedẽ was/maeckte daer ergens eẽ Vyerkuyl/
ende

ende verbrandt zijnde / leyde hy sijn assche / soo ghelijck als hy best mocht / op een plaets / die genoech veracht was. Nu/keerende op de Spagnaerden/ die't ontquamen / passeerden een seer grooten armoedt ende moeyten/ want d'Indianen waren haer vervolghende / met een obstinaet gemoedt/ twee ofte drye daghen lanck/sonder datse haer een oogenblick lieten rusten / ende syliedén waren soo seer gevexeert van hongher/ datter seer weynich granen van Mays omghedeelt wierden voor haer eten. De Tractaten der Spagnaerden ende van d'Indianē comen over een / van hoe datse onsen Heere alhier miraculeuslijck verlost heeft / haer beschermende de Moeder der barmhertichheyt/ ende Coninginne der Hemelen/Maria, seer wonderbaerlijck op een berghsken/ drye mijlen van Mexico, alwaer hedensdaeghs een Kercke ghefundeert is / tot een ghedachtenis van't selve / gheintituleert / Ons Lief vrouwe der bystandt ofte hulpe. Quamen by haer vrienden die van Tlascalâ,alwaerse haer weder oprusten ende versagen/ende hebben met haerlieder hulpe / als oock met de wonderbaerlijcke cloecksinnicheyt eñ goet beleydt van Fernando Cortês, t'oorlogh wederom tegẽs Mexico aenghevangen/soo te water als te landt/eñ hebben eyndtlijck / met de inventie der Bergantijnen ofte Roey-Jachten / diese op't Lack ofte Meyr toerusten/ ende daer nae door veel Veldtslaghen/ ende meer als t'sestich periculeuse strijden / de Stadt t'eenemael comen te veroveren ende in ghecregen / op den dach van S.Hipolito, den derthienden Augusti / van't Jaer duysent vijf hondert ende een en twintich. Den laetsten Coninck der Mexicanen hebbende seer hardtneckelijckē t'oorlogh uytgevoert/ is ten laetsten
ghevan-

ghevangen ghecreghen in een grootte Canoa ofte Schuyte / daer hy't met meynde t'ontcomen/ ende ghebracht zijnde/met andere van de treffelijckste / voor Fernando Cortês, soo is het Coninckxken / met een vreemde cloeckmoedicheyt/ (een pongnaert uyt treckende) tot Cortês gecomen/ ende heeft hem geseyt: Ick hebbe tot noch gedaen alle het ghene dat ick gemogen hebbe/tot een bescherminghe van den mijnen / soo en ben ick alsnu niet meer schuldich/als u dit te geven/ op dat ghyder my terstont met ombrenght ende doodet. Cortês antwoordde/ dat hy hem niet en begeerde te dooden/ noch dat sijn meyninge niet gheweest en was om haer te beschadigen/ maer dat het haerder so sottē hardtneckicheden schult was / soo veel quaets ende verderf gheleden te hebben/ want het was haer wel indachtich hoe veel maels datse haer de vrede eñ vrientschappe aengeboden hadden. Dit ghesept hebbende/ liet hem bewaren ende seer wel tracteren / met alle d'ander meer die daer afgecomē ende gesalveert waren. In dese Conqueste ofte Overwinninghe van Mexico, zijn geschiet veel wonderbaerlijcke dinghen/ ende ick en houdet voor gheen leughen noch verheffinge/ t'ghene dat geseyt wordt/van de ghene die schrijven/ hoe dat Godt de sakē der Spagnaerden met veel mirakelen te baet ghecomen is/ ende sonder hulpe ende faveur vā den Hemel/ soo wast onmogelijcken geweest/ so veel swaricheden over te comen/ ende t'geheele lant/ door't beleydt van soo weynich volcx/te slechten ende t'onder te brengen: want alhoewel dat wylieden zondaren / ende sulckē hulpe onwaerdich waren / soo was nochtans de sake voor Godt/ de glorie van ons gheloof / ende de weldaet van soo veel duysenden van zielen (ghelijck als den

Heere

Heere van de selve Natie ghepredestineert ofte vercoren hadde) vereysschende datter / om de veranderinghe die wy sien / middelen voorghe-ghewendt worden/ die boven de natuer ende eyghen waren/ van den genen / die de blinden ende ghevangenen tot sijner kennisse roept/ende haer met sijn heylich Euangelium is ghevende/ t'licht ende de vrijheyt. Ende op dat dit selve best gelooft ende verstaen mach worden / soo sal ick sommighe exempelen verhalen / die my op dese Historie te propoost duncken te comen.

Het 27. Cap. Van sommighe Mirakelen die Godt in *Indien* ghevvrocht heeft, tot een hulpe van't geloof, ende sonder verdiensten der gener diese uytgherecht hebben.

SAnta Crus de la Sierra (ofte t'heylighe Cruys van't Gheberghte) is een seer verre gelegen ende groote Provintie int Rijcke van Peru, de welcke nabuerschap heeft / met verscheyden ongheloovighe Natien/ die tot noch toe t'licht van't Euãgelium niet ontfanghen hebben/soo sy't van den tijdt af (datter de Vaders van ons gheselschap met sulcken intentie nae toe ghetrocken zijn) niet aengenomen en hebben. Doch die van de voorseyde Provintie/ zijn alt'hans Christenen/ eñ daer zijn Spagnaerden/ eñ een groote menichte van gedoopte Indianen in. Op wat maniere datter nu de Christenheyt eerst in ghecomen is / was aldus: Een soldaet/van een ongheregelt ende moetwillich leven / in de Provintie van de Charcas, de welcke hem/door vreese van't gherecht (die hem om sijn misdaden vervolghde) seer verde te landewaerts in begaf / wierdt van de Barbarische ofte ongeloovigen/ van't selve landt/in behoedt

opghenomen. Ende siende desen Spagnaert/ dat dese lieden een groot ghebreck van water leden/ ende datse/ om regen te crijghen/ veel superstitien (ghelijck het haer gebruyck is) aenrechten/ heeft haer ghesept/ dat soose wilden doen t'ghene hy haer seyde/ dat het terstont soude reghenen. Sylieden presenteerden haer/ dat seer geerne te willē doen. Hier mede dan/ so maeckte den soldaet een groot Cruys/ende rechtent overeyndt/ende beval haer/datse aldaer souden aenbidden/ ende water eysschen/ t'welcke sylieden alsoo deden/ een dinck dat wonderbaerlijck is: daer storten terstont soo grooten menichte van regenwater/ dat d'Indianen soo grooten devotie tot het heylich Cruys creghen/ datser in alle hare nooden haer toevlucht op namen/ eñ t'gene vercregen datse eyschten: jae soo veel/ datse hare Afgoden quamen onder de voet te werpen/ t'Cruys voor een Wapen ofte Eer-teyckē droeghen/ ende Predicanten eyschten/ om haer te laten onderwijsen ende doopen/ waerom de selve Provintie noch tot hedensdaeghs geintituleert ofte ghenoemt werdt/ Sancta Crus de la Sierra, (dat is t'heylighe Cruys van't Gheberghte. Maer op dat men sien mach/ door wien dat Godt dit wonder-teycken ghewrocht heeft/ soo is te weten/ dat comende den selven soldaet (nae dat hy etlijcke Jaren dese mirakelē van Apostel gedaen hadde/ sonder sijn leven te beteren) in de Provintie van de Charcas, ende rechtende wederom sijn schelmerije uyt/ is in Potosi openbaerlijck aen de galgh ghehanghen: daerom soo moest (den ghenen die dit altemael schrijft/ als een sake die kennelijck/ende in sijnen tijt gebeurt is) hem seer wel gekent hebben. In de vreemde Peregrinatie die Cabeça de Vaca (ofte t'Koeyen hooft/

hooft/den ghenen die naemaels Gouverneur in Paraguay gheweest is) gheschreven heeft / van't t'ghene dat hem int landt van Florida gheschiet is/ met twee of drye mackers / zijnde daer/ van een Armada ofte Vlote/ alleen ghebleven / dwalende thien Jaren lanck/door Barbarische landen. Ende doorloopende t'selve landt tot aen de Zuyder Zee toe/vertelt/ende is oock een geloofwaerdich Autheur / hoe datse van de Barbaren ghedwongen waren/haer van sekere kranckheden te ghenesen / ende soose sulcx niet en deden/ dreyghdense haer t'leven te benemen. Ende hoewel dat sy gantsch geen ervarentheyt/noch oock eenige gereetschap tot de medecijnen en hadden/ soo maecktense haer (door den noot ghedwonghen wesende) Euangelische Medecijnen / lesende de Kerckelijcke Ghebeden/ ende makende het teycke des Cruyces daer over/ende quamen de selve krancken daer met te ghenesen / met welcker nieu-mare sy't selve ampt moesten achtervolgen/ door alle de Vlecken ende Steden die ontelbaer waren/ comende haer de Heere wonderlijck te bate / in sulcker voeghen / dat syder haer selfs van verwonderden/ dewijle datse niet meer als lieden van een ghemeyn leven waren/ zijnde den eenen van haer noch oock een swart. Lançero, is in Peru een soldaet gheweest/eñ men en weet oock van hem anders geen weerdicheyt meer/ dan dat hy een soldaet was. Desen genas de wonden op de staende voet/ alleen met sekere goede woorden/ ende het teycken van't cruys daer over te slaen/waer uyt datter een ghemeyn spreeckwoordt voort quam / Den Psalm van Lançero. Eñ wordende den selven geexamineert van den ghenen die d'authoriteyt in de Kercke hebben / so is sijn ampt ende daet geapprobeert/

ofte voor goet bekent ghewozden. Ten tijden dat de Spagnaerden in de stadt van Cusco belegen ende in soo grooten benauthept waren, dat het haer / sonder eenighen bystandt van den Hemel, niet mogelijck en was, daer van bevrijdt te worden, soo wordt daer van gheloofweerdighe persoonen vertelt, ghelijck als ick het selfs ghehoort hebbe / dat werpende d'Indianen met vyerpijlen op het dack van de wooninghe der Spagnaerden / (t'welcke was / daer alsnu de groote Kercke staet) wesende t'selve dack van een seker stroo / t'welck men aldaer Chicho noemt / en quam noch noyt t'ontsteken of yet te branden, want een Vrouwe, die daer boven om hoogh was / dede het vyer terstont uyt / ende dit wierdt oogenschijnlijcken van de Indianen aengesien, ghelijck als sy't met verwonderinghe naegeseyt hebben. Door veel Tractaten ende Historien die daer zijn, weet men voorseker, dat (in verscheyden Veldtslaghen die de Spagnaerts gehadt hebben, so in nieu Spagnen als in Peru) de wederpartije der Indianen / in de locht ghesien hebben, een Ridder met een zweerdt in de hant, ende sittende op een wit Peerdt / die voor / ofte met de Spagnaerden was vechtende, waer van de veneratie ofte eerbiedinghe / die men den glorieusen Apostel S. Jacob over alle de Landen van Indien geeft, altoos eñ alsnu noch soo groot is geweest. Op andere tijden sagense in dierghelijcke benauthedeu, t'Beeldt van ons Liefvrouwe, van wiens de Christenen, in die contreyen, onvergelijckelijcke weldaden ontfangẽ hebben. Ende so men dese Hemelsche wercken altemael op't breedt wilde verhalen, ghelijck alsse gepasseert zijn, soude een seer lanck Relaes vallen: het is ghenoech dit selve gheroert te hebben / met d'oorsake

d'oorsake van de vriendtschappe die de Coninginne der glorie aen den onsen vertoont heeft/ ten tyden datse van de Mexicanen soo seer benaut ende vervolght waren / t'welcke altemael gesept is/ op dat men verstaen mach/ dat onsen Heere sorgh ghedragen heeft/ om t'Christelijcke Gheloof ende Religie voor te staen ende behulpich te wesen / beschermende den ghenen die't haer professie was/ hoewel dat spliedē by avontuer/door haer wercken/ soodanighe Hemelsche weldaden ende hulpe niet en warē verdienende. Dit selve is oock ghelijckelijck goet / op dat men alle de dingen / van de eerste Overwinners van Indien, niet soo absolutelijcken en verdoeme of verworpe/ ghelijck als sommighe gheleerden ende Religieusen(doch sonder twijffel met eenen goeden ijver / maer al te veel) ghedaen hebben. Want alhoewel dat den meesten hoop gheweest zijn/ gierighe/ roeckeloose / ende seer onwetende lieden in de maniere van procederen / die men onder d'ongeloovighen (die de Christenen noyt te cort ghedaen hadden) behoorde te hebben/des niet tegenstaende / soo en mach men insghelijcx niet ontkennen/ datter oock/ van weghen d'ongeloovigen/ veel boosheyts ende quaets tegens Godt ende den onsen bedreven is gheweest / die haer tot wreedtheyt eñ straffe verobligeert ende ghepoort hebben. Ende t'gene dat noch meer is/ soo heeft den Heere van allen / (hoewel dat de gheloovighen/ zondaren waren) haer sake ende partije willen voorstaen / tot welvaert der selver ongheloovighen / de welcke haer daer nae/ door dese occasie/ tot het heylighe Euangelium souden bekeeren / want Godes weghen ende raetslagen/ zijn hoogh ende wonderbaerlijck.

Het 28. Cap. ende t'laetste, Van de gheleghentheyt ofte ghestaltenis, die de Goddelijcke voorsienicheyt, in *Indien* gheordineert ofte gheschickt heeft, om de Christelijcke Religie daer incomste te hebben.

Wil dese Historie van Indien voleynden/ met te verclaren / de wonderbaerlijcke schickinghe/waer door dat Godt/ d'incomste van't Euangelium, int selve lant/ ghedisponeert ende bereydt heeft/t'welcke grootelijcken t'aenmercken staet / om de wijsheyt ende goetheyt des Scheppers daer door te loven ende groot te maken. Door't Relaes ende t'Discours dat ick in dese Boecken gheschreven hebbe / soo mach van elck een verstaen worden/ dat de selve Rijcken / soo wel in Peru als in nieu Spagnen, ten tijden dat daer de Christenen in quamen / ghecomen waren op't alderhooghste/ ende op d'uyterste palen van hare macht. Want d'Ingas waren in Peru besittende / t'landt van't Rijcke van Chile af / tot voorby dat van Quito, t'welcke zijn duysent mijlen weeghs: ende hadden soo grooten dienst ende rijckdom van gout/ silver / ende alle costelijckheyt. Ende in Mexico regneerde Moteçuma, van de Noordt-Zee af/tot aen de Zuyder Zee toe/ wordende ontsien ende aengebeden/ niet als een Mensche/maer als een Godt. Op desen tijdt soo oordeelde den Alderhooghsten/dat dien steen van Daniel, die de Rijcken ende Monarchijen der Werelt aen stucken brack / van ghelijcken soude breken / die van d'ander nieuwe Werelt. Ende soo gelijck als de Wet Christi voor den dach quam/ ten tijden dat de Monarchije van Roome ghecomen was op sijn alderhooghste/ alsoo ist insghelijcx gheschiet

Dan. 2.

in de

in de Westersche Indien, ende is voorwaer ghe-weest/ een opperste voorsienichept ende schickin-ghe van den Heere/ want zijnde in de Werelt een Hooft ende tijdtlijck Heere/ (ghelijck alst van de gewijede Doctoren aenghemerckt wordt) was d'oorsake/ dat men het Euangelium seer lichte-lijcken mochte vergemeynschappen / aen so veel volcx ende Natien. T'selve is van ghelijcken in Indien toeghegaen / alwaer de comste ende ken-nisse Christi, aen de Hoofden van so veel Rijcken ende Volckeren / d'oorsake gheweest is / dat die seer lichtelijcken over alle de selve versprepdt wierdt. Oock mede/ soo staet hier noch een by-sonder dinck t'aenmercken / te weten/ dat soo ghelijck als de Heeren van Mexico ende Cusco de landen quamen t'overwinnen/ alsoo quamen sy daer oock hare tale in te voeren: want alhoe-wel datter waren / ende noch zijn / seer groote verschepdenheden van bysondere ende eyghen talen/ niet teghenstaende soo was/ ende is noch hedensdaeghs de Hoofsche tale van Cusco wel over de duysent mijlen int ghebruyck. Ende die van Mexico en moet niet minder wesen / het welcke (om de Predicatie te verlichten / ten tij-den dat de Predicanten met de kennisse der ta-len (ghelijck in voortijden / niet begaeft en zijn) niet weynich/ maer seer veel gheprofficteert heeft. Hoe grooten behulp dat de grootte van de voor-schreven Rijcken gheweest is / tot de predicatie ende bekeeringhe der lieden/ mach/ van die't be-geert/ ghesien worden/ aen de meeste swarichept die men ondervonden heeft / in te brenghen tot Christum, d'Indianen die gheen een Heere en erkennen/ ghelijck als ghesien mach worden int landt van Florida, in Brasilien, in de Gheberghten van d'Andes, eñ op ander duysent contrepen/

alwaer men in vijftich Jaren soo veel niet geeffectueert ofte upgherecht heeft/ als in Peru ofte nieu Spagnen, in min als vijf Jaren. Soo men nu wil segghen/ dat den ryckdom van't selve landt/ sulcx veroorsaeckt heeft/ en ontken ick niet/ doch evenwel soo en waert niet mogelijck geweest de selve ryckdom te besitten ende te verwaren/ soo daer gheen Monarchye gheweest ware. Ende dit selve is een schickinghe Gods/ dat men (in den tijdt dat wy Evangelische Predicanten/ soo coudt ende ghebreckelycken van gheest zyn) Coopluyden ende Soldaten vindt/ die met den brandt ofte ypericheyt der begeerlijckheyt ende t'ghebiedt/ soeckende ende vindende zijn/ een nieu volck/ daer wy met onse coopmanschappen moghen incomen. Want soo gelijck als S. Augustijn seyt/ soo is de Prophetije van Esaie vervult/ van dat hem Christi Kercke/ niet alleen en verbreydt/ aen de Rechter/ maer insgelijcx oock aen de slincker cant/ t'welcke is/ ghelijck als hy selfs verclaert/ aen te nemen ofte te vermeerderen door Wereltsche ende aerdtsche middelen van Menschen/ de welcke meer haer selfs/ als Iesus Christus soecken. Is van ghelijcken een groote voorsienicheyt Gods gheweest/ dat d'eerste Spagnaerden hulpe gevonden hebben/ aen de selve Indianen/ ende datter partijschap ende een groote oneenicheyt onder was. In Peru ist altoos claer ende blijckelijck/ dat d'oneenicheyt van de twee broederen/ Atahualpa ende Guascar, (zijnde den grooten Coninck Guainacâpa onlangs ghestorven) den Marckgraef Don Francisco Piçarro, ende de Spagnaerden/ incomste gegeven heeft/ om datse verontledicht waren/ in malcanderẽ oorlogh aen te doen/ ende elck een versochte haer te vriendt te hebben. In nieu

Augu st. lib. 2. de con. Euangel. cap. 36

nieu Spagnen en is het niet minder ondervonden/dat den bystandt ende hulpe van die van de Provintie van Tlascalâ, (om d'eeuwige vyandtschap / diese met de Mexicanen hadden) den Marckgraef Don Fernando Cortês,ende den sijnen/ de victorie ende Heerlijckheyt van Mexico gaf/ ende sonder dat / soo wast onmoghelijcken ghweest / de selve ghewonnen / noch haer oock op't landt te moghen onthouden hebben. Soo wie dat d'Indianen in weynich houdt ende oordeelt / dat men / met het voordeel die daer de Spagnaerdē over hebben van persoonen/ peerden / offensive ende defensive wapenen / wel alle Landen ofte Natien der Indianen souden moghen overwinnen / is seer bedroghen. Daer is Chile, ofte om beter te segghen/ Arauco ende Tucapel, t'welcke twee valleyen zijn / ende is over de vijf en twintich Jaren (hoewel dat men daer eenen dagelijckschen ende continuelijcken strijdt tegens voert/ ende sijn uyterste best doet/ sonder datter nochtans onse Spagnaerden bynae een voet landts connē afwinnen: Want als sy maer eens de vrees van de Peerden ende Roers verloren hebben / ende te weten comen / dat de Spagnaerden insgelijcx van een steenworp ende van een pijl ter neer vallen ende ghequetst connen worden / so worden daer de Barbaren soo in verhardt/datse door de spietsen heen loopende/haer feyt comen uyt te rechten. Hoe veel Jaren zijnt wel/dat men in nieu Spagnen volck opgemaeckt ende teghens de Chichimecos ghestreden heeft/ t'welcke een weynich naeckte Indianen zijn/die alleenlijck met pijlen ende boghen omgaen/sonder datmense tot op den huydighen dach heeft connen verwinnen/maer wordē eer alle daeghs stouter ende onvertsaeghder. Nu/ de Chuchos,

Chiriguânas, Pilcoçones, ende alle d'ander van
d'Andes, en isser de fleur van Peru met soo groo-
ten ghereetschap van wapenen ende volck (ghe-
lijck wy ghesien hebben) niet nae toe getrocken:
Wat hebbense uytgerecht? Met wat winst zijns
wederom ghecomen? Quamen wederom niet
weynich/ te vreden ende blij wesende/ van dat sy
daer met het leven af gecomen waren/ hebbende
bynaest alle haer bagagie ende peerden verloren
ende achtergelaten. Niemant en late hem dunc-
ken/ als hy Indianē hoort noemen/ dat hy daer
door verstaen moet/ dat het lieden van hout/ of
uyt een boom ghehouwen zijn/ eñ soo niet/ mach
het comen besoecken ende ondertasten. Laet de
glorie ofte eere ghegeven worden/ diese toecomt/
t'welcke principalijcken Godt/ ende sijn won-
derbaerlijcke schickinghe is. Want soo hem
Moteçuma in Mexico, ende den Inga in Peru, te
weer gestelt hadden/ om de Spagnaerden d'in-
comste te beletten/ Cortês ende Piçarro (hoewel
dat het excellente Capiteynen waren) souden
daer weynich toe gheholpen hebben/ om voet
op't landt te crijghen. De groote subjectie ende
ghehoorsaemheyt/ die d'Indianen tot hare Co-
ninghen ende Heeren hadden/ en is oock gheen
cleyne hulpe gheweest/ om Christi Wet aen te
nemen ende t'ontfanghen/ ende de selve dienst-
baerheyt ende subjectie/ diese den Duyvel/ sijn
tyrannije/ ende een soo swaren jock onderwor-
pen warē/ was een seer excellente gelegentheyt/
voor de Goddelijcke wijsheyt/ om de selve mis-
bruycken tot het goet te proffiteren/ pluckende
sijn goet van een anders quaet/ dat hy selfs niet
gesaeyt en heeft. Het is een dinck/ dat slecht ende
ghewis is/ datter geenich volck van de Wester-
sche Indien bequamer gheweest (als oock noch)

zijn/

zijn/ om t'Euãgelium aẽ te nemẽ/ als de gene/ die haer Heeren alderonderdanichst waren/ eñ den meesten last ghedragen hebben/ soo van tribuyten/ dienstbaerheyt/ als van Godsdiensten ende ghebruycken der dooden ofte begraeffenissen. Alle het ghene dat de Mexicaensche Coningen/ eñ die van Peru, beseté hebben/ is hedensdaeghs t'alderbeploeghijste van de Christenheyt/ eñ daer de minste swaricheyt ghevonden wordt/ in de politijcke ende gheestelijcke Regeeringhe. Het swaerlastich ende t'onverdraghelijck jock van des Satans Wetté/ Sacrificien ende Ceremonien/ waren de selve Indianen (als vooren ghesept is) alsoo moede af te verdraghen/ datse hen onder haer beraetslaeghden/ een ander Wét ende Goden te soecken/ om te dienen. Ende also heeft haer oock Christi Wet / ghedocht (ende noch duncken) te wesen rechtveerdich/ sachtmoedich/ reyn/ goet/ gelijck ofte effen/ ende gantsch end' al vol weldaden. Ende t'ghene dat in onse Wet swaer valt/ (t'welcke is/ soo groote/ hooge ende verborghen misterien te ghelooven / wierdt onder dese lieden seer lichtelijcken ingheplant / om dies wille dat haer dẽ Duyvel/ ander swaerder/ ende noch oock de selve dinghen/ die hy van onse Evangelische Wet ontstelende/ verghemeynschapt ende dienst ghemaeckt hadde/ gelijck als sijn maniere van't Nachtmael t'ontfanghen/ Biechten/ aenbedinghe van drye in een/ ende ander dierghelijcken / ende zijn/ tot spijt van den vyandt/ dienstich geweest/ datse wel en te degen met de waerheyt aenghenomen mochten worden/ van de gene diese met de leughen ontfangen hadden. Godt is in alles wijs ende wonderbaerlijck / verwint den teghen-strijder met sijn eyghen gheweir ende wapenen/ vangt hem met

sijn strick / ende onthalst hem met sijn eyghen
zweerdt. Eyndtlijcken / soo heeft onser God
(die dese lieden gheschapen/ ende soo langen tijt,
soo't scheen / vergheten hadde / ende als de ghe
luckighe ure ghecomen was) willen doen / da
de selve Duyvels/ vyanden der Menschen/ (di
valschelijcken voor Goden gehouden wierden
tot haerder spijt / getuyghenisse moesten geven
der comste van de warachtighe Wet / van d
Macht Christi, ende van de triumphe sijne
Cruyces/ ghelijck als het door de boven-ver
haelde Voor-boden ofte Spoken/Prophetijen
Teyckenen/ Prognosticatien, ende door veel an
der dinghen/ die daer in Peru, ende op verschey
den contreyen / ghebeurden/ warachtelijcke
ghebleken is/ende de selve Indiaensche Goche
laers ende Wijsen/ Ministeren des Satans
hebben t'selve beleden ende bekent. Ende men e
cant oock niet ontkennen/ want het is openbae
eñ kennelijck ghenoech voor de Werelt/hoe dat
ter plaetsen daer men t'Cruys gestelt/Kercken
ende Christi naems belijdinghe heeft/ den Duy
vel niet eens en derf kicken / ende ghecesseert e
te niet zijn/ alle de T'samen-spraken / Oraculen
antwoorden / eñ sichtbaerlijcke verschijningen
die daer onder alle sijn ongheloovigen soo ordi
naris ende gemeyn waren. Ende soo daer noc
hedensdaeghs eenich van sijn vermaledijde Mi
nisteren yet van't selve is ghenietende ende i
ghebruyck heeft/ is daer yewers in de Spelonc
ken ofte Holen/ ende op verborgen ende seer hey
melijcke plaetsen/ gantsch end' al uyt de wegh
ende vreemdt van den naem ende handelinge de
Christenen. Den alder-oppersten Heere zy ghe
benedijdt voor sijn groote barmhertichede
ende voor de glorie van sijnen heylighen Name
Voor

Voorwaer / soo de ghene die dese lieden / in't wereltlijck als oock int gheestelijck / Regeeren/ haer (ghelijck als hen Christus ghegheven heeft/ een Wet ende Jock die sachtmoedich ende verdraghelijck is / met eenen lichten last) niet meer lasts op en leyden/alsse wel verdraghen mogen/ ghelijck alst de Cedullen ofte Schriften des goeden Keysers/ saliger gedachten/vermelden ende bevelen. Ende soo ghelijckelijck met het selve/ noch ten minsten de helft van de sorge ware/om den ghenen tot haerder salicheyt behulpsaem te wesen / die ons met haer arm sweet ende arbeyt zijn proffiterende / soo soudent de vreedsaemste ende gheluckichste Christenheyt der Werelt wesen. Onse zonden en gheven ons dickwils gheen plaets tot meerder weldaet/ evenwel soo segghe ick hier mede/ t'gene dat de waerheyt/ende voor my seer seker is / dat alhoewel dat d'eerste incomste des Euangeliums op veel plaetsen niet geweest en is / met de Christelijcke eenvoudicheyt ende behoorlijcke middelen/ soo heeft nochtans de goetheyt Gods/uyt het selve quaet/goet ghetrocken / ende ghedaen dat de subjectie ofte onderdanicheyt der Indianen / gheweest is tot haerder volcomen remedie ende salicheyt. Laet ghesien worden/ alle het ghene dat in onse tijden op een nieu in Oosten ende Westen tot de Christenheyt aenghehaelt is / ende laet ghesien worden / hoe weynich sekerheyt ende bystandt/ datter int geloof ende Christelijcke Religie geweest is/ ter plaetsen daer de nieuwe bekeerden volcomen vryicheyt gehadt hebben/om hen nae haerder eyghen vrye wille te disponeren ofte te reguleren. Onder d'Indianen / die de Christenheyt onderworpen zijn/ neemt het/sonder twijffel/in wasdom ende verbeteringhe aen / brenghende alle

alle daeghs meer vruchtē voort/ ende onder an-
dere/ van andere qualiteyten ende gheluckighe
beginselen / comt het te vervallen / ende is vas
dreyghende tot een vernielinghe. Ende hoewe
dat de beginselen in de Westersche Indien moey
lijcken gheweest zijn/ soo en heeft daerom noch
tans/ den Heere niet gelaten/ daer terstont heen
te schicken / seer goede Werck-gasten van sijn
ghetrouwe Ministeren ende heylighe Apostoli
sche Mannen / ghelijck als daer gheweest zijn
Broeder Marten vā Valencien/ Franciscaner
Broeder Dominicus van Betanços, Dominica
ner / Broeder Jan van Roa, Augustijner / me
andere Dienstknechten des Heeren/ die heylich
lijcken gheleeft / ende dinghen uytghrecht heb-
ben / die s'Menschen macht te boven ginghen
Desghelijcx/ wijse / heylighe Prelaten , ende seer
ghedenckweerdige Priesters/van de welcke wy
niet alleenlijck en hooren merckelijcke mirake-
len ende eyghen Apostelsche daden/maer hebben
daer noch oock in onsen tijden in de selve graet
ghekent / ende selfs ghemeynschap met gehadt.
Maer dewijle dat mijn intentie nu anders niet
gheweest en is/ als te handelen t'ghene dat d'ey-
ghen Historie der voorschreven Indianen is be-
roerende/ tot op den tijdt dat het den Vader on-
ses Heeren Iesu Christi goet gedocht heeft / haer
t'licht van sijn Woordt te verghemeynschap-
pen / en wil niet voorder passeren / latende
t'discours van't Euangelium in de Westersche
Indien, tot op een ander tijdt / ofte voor een be-
ter vernuft. Biddende den oppersten Heere van
alles / ende aen sijn Dienaers / hertgrondelijc-
ken te willen bidden aen sijn Goddelijcke Ma-
jesteyt/ dat hy hem/ door sijn goetheyt/ wil ver-
weerdighen / sijn nieuwe Christenheyt / die hy
in den

in den laetsten tijden aen't eynde der Aerden, gheplant heeft, dickwils te willen besoecken, ende met Hemelsche gaven vermeerderen. Den Coninck der Eeuwen, zy de Glorie, Eere ende Heerlijckheyt voor nu ende altoos, Amen.

FINIS.

DE TAFEL VAN ALLE DE CAPITTELEN DIE IN DIT gheheele Boeck, ofte Historie Naturael ende Morael van VVest-Indien, verhandelt zijn.

De goetwillighe Leser wordt ghewaerschout, dat het getal daer de b, by ghestelt is, beteeckent de ander zijde van't bladt.

HET EERSTE BOECK.

HET TWEEDE BOECK.

 vochtich

HET DERDE BOECK.

HET VIERDE BOECK.

ET VIIFDE BOECK.

HET SESTE BOECK.

HET SEVENSTE BOECK.

dat

Eynde des Tafels.

Ghedruckt t'Haerlem,

By Gillis Rooman/woonende in de Jacobijne-strate/ in de verguldde Parsse.

Anno 1598.

Errata ofte fauten.

Fol.2.regel 12.13.Philosophen, leest Philosoph. Fol.7.b.reg. 5.6.den Aquilon, t'Noorden, leest den Aquilon ofte t'Noorden. Fol.10. reg.26. die den Zeelieden alhier de hooghte daer van nemen, leest sy de Zeelieden alhier de hooghte daer van sien nemen. Fol.17.b,reg.2.bewaren,leest bevaren. Fol.21.b,reg.22. eerste woordt,hy,leest sy. Fol.30.b,reg.4.5. achterhalende,leest achterlatende. Fol.3‸.reg.27.Iagas,leest Ingas. Fol.54.reg.11. ghenoechlijcken,leest ghevoechlijcken. Fol.66.reg.7.die van Linea, leest die van Lima. Fol.79.reg.33.Linea,leest Lima. Fol. 82.reg.15.gintswaert, leest gintsvaert. Fol.93.b,reg.24.kemtocht,leest aemtocht. Fol.94,reg.22.varen,leest waren. Fol.98 reg.7.Vicoren,leest Viceroy. Fol.118.reg.8.parabel, leest paralel. Fol.119.reg.7.te verdicken,leest te verwecken. Fol.133.reg. 34.Florida,leest Floriders. Fol.137.reg. 34.Grithreo, leest Erithreo. Fol.147.reg. 10. want men moet, leest want men moet weten. Fol.149.reg.15.stranten,leest straten. Fol.159.b,reg.30 Ingien,leest Ingenien. Fol.160.b, reg.8.9. propheterende, leest proffiterende. Fol.180.reg.8.ront, leest roodt. Fol.190.reg.21. lijnen,leest lijmen. Fol.194.reg.3.4.(dat sy suycker heeten) leest (dat zijn suycker keeten.) Fol.201.b.reg.30.Gua,Mayas,leest Guacamayas. Fol.218.reg.21.Visschen,leest wisschen. Fol.233 reg.28.waert ende wert, leest waert wert. Fol. voorseyt,reg.30. op een sluyt,leest op een fluyt. Fol.239.reg.27. welck wel ende, leest welck veel ende. Fol.248.reg.4.behaelden,leest betaelden. Fol.272.b, reg.13.swaer Schaep, leest swart Schaep. Fol.291. reg.6.uytstreckende,leest wijtstreckende. Fol.300.reg.16.desen Ingas, leest dese Ingas. Fol.302.reg.15.VVast,leest Vast.

